AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE,

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1890.

II. RÆKKE.

5. BIND, 1. HEFTE.

KJØBENHAVN.

I COMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL.

THIELES BOGTRYKKERI.

Af **Oldskrift-Selskabet** eller med dets Understøttelse ere følgende Skrifter udgivne i Commission hos den Gyldendalske Boghandel; de med * betegnede kunne faaes for ⅔ af Bogladeprisen af Medlemmer af Selskabet, naar de derom henvende sig til den ene af Secretairerne, Dr. phil. Sophus Müller, Prindsens Palais, Kbhn. K.

***Aarbøger** for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1866—1888. 8. Hvert Bind 4 Kr. (Fortsættes med et Bind aarlig.)

Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1836—60. 20 Bind. 8. Hvert Bind 4 Kr.

*— Aargangene 1861—63. 3 Bind. Hvert Bind 4 Kr.

[**Antiquariske Annaler.** 1—4 D. 1812—27. 8.] Udsolgt.

***Antiquarisk Tidsskrift.** B. 1—7. 1843—63. 8. Hvert Bind 4 Kr.

Antiquitates Americanae sive scriptores septentrionales rerum Ante-Columbiarum in America. 1837. 4. 24 Kr.

Antiquités Américaines, publiées par C. C. Rafn. 1845. 8. 8 Kr.

***Antiquités de l'Orient,** par C. C. Rafn. 1ère livraison, 1856. 8. 4 Kr.

Antiquités Russes (selon la rédaction de C. C. Rafn). T. I—II. 1850—52. 4. 60 Kr.

***Atlas for nordisk Oldkyndighed** (med 22 Plader). 1857. Fol. 20 Kr.

[**Egilsson, S.** Lexicon poëticum antiquae linguae septentrionalis. 1860. 8.] Udsolgt.

[**Fornaldar søgur norðrlanda,** utgefnar af C. C. Rafn. 1—3 B. 1829—30. 8.] Udsolgt.

[**Fornmanna søgur.** 1—12 B. 1825—37. 8. 51 Kr. 65 Ø.] Udsolgt.

Færeyinga saga eller **Færøboernes Historie.** Udg. af C. C. Rafn. 1832. 8. 6 Kr.

— oder Geschichte der Bewohner der Färøer. Herausgegeben von C. C. Rafn u. G. C. F. Mohnike. 1833. 8. 6 Kr.

***Grøndal, B.** Clavis poëtica ant. linguae septentr. 1862. 4 Kr.

1.

BORNHOLMSKE UNDERSØGELSER MED SÆRLIGT HENSYN TIL DEN SENERE JERNALDER.

Af Amtmand E. VEDEL.

Medens Undersøgelserne om den ældre Jernalders Grave paa Bornholm, efter at over 3000 Gravfund fra den paagjældende Tid ere blevne iagttagne, nu kunne anses for i alt Væsentligt at være afsluttede med de Resultater, som findes angivne i min Bog om Bornholms Oldtidsminder og Oldsager, Kjøbenhavn 1886, i alt Fald indtil Fund andetsteds maatte give Anledning til at opstille nye Spørgsmaal og at søge dem besvarede ved Tilvejebringelse af nyt Materiale, er det Tidsrum, som følger efter den ældre Jernalder, og som strækker sig fra dennes Ophør indtil Hedenskabets Slutning, endnu ingenlunde saaledes oplyst, at man kan slaa sig til Ro derved. Dels synes Materialet endnu at være ufuldstændigt, idet enhver ny større Gravning plejer at bringe nye Oldsagformer frem, dels mangler der endnu en gjennemgribende Undersøgelse om Oldsagernes Form og Stil i de indenfor det nævnte Tidsrum liggende Aarhundreder, og dels endelig foreligger endnu det Spørgsmaal til Besvarelse, om der er Føje til at opstille en »Mellemjernalder« og en »yngre Jernalder« som tvende Hovedafsnit, ligeberettigede med andre Hovedafsnit af den forhistoriske Tid, navnlig i Forhold til den »ældre Jernalder«.

Nyfundne Grave og Oldsager fra Tiden før den ældre Jernalders Slutning.

I Henhold til, hvad foran er bemærket, er der i de seneste Aar ikke bleven foretaget nogen større Gravning til Undersøgelse af den ældre Jernalders Efterladenskaber lige saa lidt som med Hensyn til Sten- og Broncealderens. Ved tilfældige Fund er der imidlertid fremkommet Et og Andet af Interesse.

Medens Bosteder med Flintoldsager af Kjøkkenmøddingernes Former endnu fremdeles ere ukjendte paa Bornholm, har der paa tre Punkter vist sig en Mangfoldighed af Flintsager, der synes at maatte hidrøre fra Bosteder fra Stenalderen af en anden Beskaffenhed eller fra en anden Tid. Paa den sydlige Del af Frænne Mark ved Kysten syd for Svaneke samt lidt sydligere ved Grisby har Lærer Jørgensen fundet Flintflækker i Hundredevis spredte omkring paa Jordens Overflade eller i det øverste Jordlag. Slebne Flintsager ere hidtil ikke bemærkede, men der er ejheller fundet noget Flintredskab af de for Kjøkkenmøddingerne karakteristiske Former. Derimod har Lærer Jørgensen paa den yderste nordlige Spids af Øen fra Ruinerne af Salomons Kapel østefter ikke blot fundet Flintflækker i stor Mængde men tillige Brudstykker af slebne Flintkiler og en smukt tilhuggen hjerteformet Pilespids. Ligeledes er der paa den nedenfor nærmere omhandlede Gravplads ved Kobbe Aaens Udløb fundet en Mangfoldighed af Flintflækker og en enkelt lille flad Spydspids af Flint samt adskillige Lerkar med indprikkede Prydelser, som meget ligne Stenalderens Kar, ligesom der ogsaa sammesteds (Kobbe Aa Nr. 32) er opgravet et Par lange Stenrammer, der neppe kunne opfattes anderledes end som Grave fra Stenalderen. Endelig er der paa Gravpladsen ved Lousgaard fundet en 7 Alen lang, oventil aaben Stensætning (Lousgaard e), som ved en smuk Flintdolk er betegnet som hidrørende fra Stenalderen.

Fra Broncealderen er der i 1888 fremkommet et lille Fund ved Blykoppegaard i Nyker Sogn, hvor der ved Sløjfningen af en Høj viste sig to Gravkasser indeholdende brændte Ben og derhos hver især en Dolk og en Kniv af Bronce. Paa den ved Sandkaas syd for Allinge opdagede Gravplads fra Slutningen af den ældre Jernalder er der i grove benfyldte Lerkar fundet to flade Bronceknive, den ene næsten firkantet, den anden omtrent som Bornholms Oldtidsminder Fig. 23. Ved Gyldensgaard i Østermarie Sogn er der ved brændte Ben under en Stendynge fundet en Mængde hule Broncerør med isiddende tykke Uldtraade (Belteprydelse). Af mere Interesse er det, at paa den rige Gravplads ved Lousgaard har der imellem den senere Jernalders Grave vist sig gamle Røser, af hvilke en (Lousgaard c) indeholdt en smuk Tutulus af Bronce og en anden (Lousgaard d) to Spiralringe af Broncetraad. Iligemaade er der paa Gravpladsen ved Kobbe Aa fundet flere Røser, hvoraf en (Kobbe Aa 12) indeholdt to benfyldte Lerkar, det ene med en lille Broncering og det andet vistnok med en lille Tutulus. En anden Røse (Kobbe Aa 31) indeholdt ligeledes to benfyldte Lerkar, hvoraf det ene var ledsaget med Stykker af en »bornholmsk« Broncefibula (B. O. Fig. 29), noget mere Bronce og et lille Lerkar, det andet med et afbrækket Stykke af en meget smuk vreden Broncehalsring. Fremdeles fandtes over den formentlige Stenaldersgrav Kobbe Aa 32 en Klump brændte Ben indesluttende en Spydspids af Bronce og nogle Flintsager. Bautastene ere blevne opdagede paa flere Steder, navnlig ogsaa paa nysnævnte Røse litra c ved Lousgaard samt tæt syd for Lousgaard Gravplads (Lousgaard a) og ved den sydøstlige Ende af Melsted Gravplads (Melsted 9). Paa sidstnævnte Sted fandtes der endvidere to af de sjeldne »Thingborde« (jfr. B. O. Side 50—51), det ene omvæltet men det andet endnu ganske uforstyrret.

Brandpletter have fremdeles vist sig paa mange nye Steder. Navnlig er en meget stor Brandpletsplads bleven opdaget under Haveanlægene ved det store nye Hotel nord for Hammershus. Ved den nordlige Ende af Gudhjem Fiskerleje har en Brandplet indeholdt en smuk Guldperle, og ved Jættebro i Østermarie Sogn er der i en Brandplet fundet Stykker af et tveægget Sværd, Stykker af et Broncekar med uddrevne vertikale Striber, en Klump smeltet klart Glas af et Glaskar, en Drikkehornsdopsko og en smuk Fingerring, dannet af et fladt hamret Guldbaand med en riflet Rand omkring Midten. Endvidere ere Brandpletter fundne imellem Skeletgravene ved Sandkaas sydost for Allinge og paa begge de store Gravpladser fra den senere Jernalder ved Kobbe Aa og ved Lousgaard.

Skeletgrave fra den ældre Jernalder ere fremdragne dels paa den nye Brandpletsplads nord for Hammershus, dels som berørt ved Sandkaas sydost for Allinge, hvor en af dem indeholdt 3 Sølvfibulaer af Type H, 18 Perler og 2 Lerkar, dels paa Gravpladserne ved Kobbe Aa (Kobbe Aa 5 og 16) og Lousgaard; paa sidstnævnte Sted indeholdt Kulle b blandt Andet et vaseformet Lerkar prydet med tre Hagekors.

Naar det med Ovenstaaende sammenholdes, at den store Gravplads ved Bækkegaard var anlagt omkring en gammel Røse og stærkt blandet med Brandpletter, samt at der ved de tidligere Gravninger paa den nordlige Ende af Melsted Gravplads blev truffet talrige gamle Røser, saa fremgaar det deraf, at næsten alle de store Gravpladser fra den senere Jernalder, som hidtil ere blevne undersøgte, ere anlagte paa Steder, hvor tidligere Slægter havde plejet at begrave deres Døde. Paa Lousgaard Gravplads er Kjæden sammenhængende lige fra Stenalderen til den yngste Jernalder; ved Kobbe Aa synes omtrent det Samme at være Tilfældet; Bækkegaard har Grave fra Broncealder, ældre Jernalder og senere Jernalder, og paa den nordlige Del af

Melsted Gravplads ere i det Mindste Broncealderen og den senere Jernalder repræsenterede. Hertil kommer endnu, at paa den foran oftere berørte, i 1887 undersøgte Gravplads ved Sandkaas viste der sig en Blanding af Broncealdersgrave, af Brandpletter og af Skeletgrave fra den ældre Jernalder, hvorhos en paa samme Sted funden meget stor Mosaikperle med den senere Jernalders Præg tydede paa, at ogsaa Grave fra denne Tid havde været forhaanden. Disse atter og atter gjentagne Erfaringer vise hen til, at de samme Steder have været helligede til Hvile for de Afdøde lige fra Stenalderens Dage indtil Hedenskabets Ophør, hvorved det fremdeles gjøres sandsynligt, at Religionen stadig har været den samme eller i alt Fald kun langsomt og efterhaanden er bleven modificeret uden noget pludseligt Brud med Fortiden, samt at de yngre Beboere have følt sig i Slægtskabs- eller dog Venskabsforhold til de ældre, ved hvis Grave de indrettede Hvilesteder for deres egne kjære Afdøde. Men heraf fremgaar da igjen en stor Sandsynlighed for, at der virkelig har været et sammenhængende Slægtskabsforhold imellem de forskjellige Tiders Befolkninger, og at Indvandringer, hvis overhovedet saadanne ere forekomne siden Stenalderens Dage, i alt Fald ikke væsentlig have kunnet forandre Befolkningens Sammensætning, navnlig ikke i dennes højere og velhavende Lag, hvis Efterladenskaber netop ere de mest kjendelige i Gravene.

Foruden de foran anførte Grave er der paa flere Steder og navnlig paa Kobbe Aa Gravplads forekommet en Mængde flade sorte Muldlag, enten dækkede med en Brolægning eller blandede med sværtede Haandsten; brændte Ben ere fundne i enkelte og spredte Stykker og af og til ogsaa et lille grovt Potteskaar. Brandpletter er det ikke, og i Regelen vistnok heller ikke Skeletgrave fra den senere Jernalder, da der saa yderst sjeldent er fundet ubrændte Benpiber deri. Tanken henledes nærmest paa de saakaldte

»andre Grave« (B. O. Side 144—47) fra Slutningen af den ældre og Begyndelsen af den senere Jernalder. Baade Udseendet og Beliggenheden tale for denne Henførelse, men da der ogsaa findes Broncealders- (og Stenalders-) Grave der i Nærheden og Potteskaarene af og til have et Udseende, der ved indprikkede Prydelser minder om Stenalderen, kan der i det Mindste for Øjeblikket ikke udtales nogen bestemt Angivelse af Tiden, hvorfra disse Muldlag hidrøre.

Endelig skal det bemærkes, at de saakaldte »Strandgrave« (B. O. Side 137—142) i de seneste Aar ere blevne opdagede paa flere Steder og af og til i en forbausende Mangfoldighed. Det er Grave, hvor ubrændte Lig ere blevne henlagte og dækkede med et 1/2 til 1 Alen tykt Lag Strandsten, undertiden med en lille Ringvold over Graven, men langt hyppigere uden en saadan. Ved »Lange Skanse« paa Kysten af Lyngsletten Balke Mark syd for Nexø ere de kjendelige i Hundredevis, og paa flere andre Steder langs op med Østkysten af Øen ere de ligeledes tilstede i stort Antal, dels paa de naturlige Terrasser af Strandsten, dels maaske ogsaa paa kunstigt tilvejebragte Stenflader paa højere Steder, hvor Bølgeslaget aldrig synes at have kunnet naa hen, men hvor Stenene maa være baarne hen fra den nedenfor liggende Strandbred netop for at benyttes til at dække Begravelser. I det Mindste ved den sydlige Ende af Lillevang syd for Gudhjem (B. O. Side 363 Spalte 2 øverst) ligger en saadan Stenflade med en Mangfoldighed af Grave saa højt over Havet, at det neppe er tænkeligt, at den nogensinde i de sidste Aartusinder har kunnet beskylles af dette.

Ogsaa i en anden Henseende have Strandbredderne vist et overraskende Forhold, idet der paa Gravpladsen ved Melsted tæt ovenfor Højvandsmærket fire Gange er fundet Oldsager fra Jernalderens Slutningstid (Melsted 20—23) under saadanne Omstændigheder, at de maa anses for at hidrøre fra Begravelser af ubrændte Lig, der ere blevne nedlagte

imellem fremstaaende Klippekanter og kun dækkede med et nogle faa Tommer tykt Lag af Strandstene. Medens Strandgravene hidtil kun havde fremvist Oldsager fra den sidste Halvdel af den ældre Jernalder og et enkelt Spænde fra en lidt senere Tid (B. O. Side 141), maa de nu erkjendes at have været benyttede i det Mindste i enkelte Tilfælde lige ned til omtrent Hedenskabets Slutning. Om Grunden til, at denne ejendommelige Begravelsesmaade saaledes af og til og tildels hyppig findes benyttet i lange Tider, da ellers andre Former for Begravelserne vare sædvanlige, haves der endnu ingensomhelst Oplysning.

Foruden de nys berørte Fund ved Melsted er der i de seneste Aar kun gjort eet Fund i en Strandgrav, nemlig ved Kysten sydost for Udløbet af Kobbe Aa, hvor der blandt Andet fandtes et meget smukt Glasbæger; se nærmere nedenfor i Tillæget under Kobbe Aa F.

Nyfundne Grave og Oldsager fra den senere Jernalder.

Materialet fra den senere Jernalder er i de sidst forløbne Aar bleven forøget ved Udgravningen af de to store Gravpladser nord for Udløbet af Kobbe Aa og ved Stranden nedenfor Lousgaard, begge beliggende i Østerlars Sogn, henholdsvis omtrent 1/4 og 3/8 Mil sydost for Gudhjem. Af Gravpladsen ved Kobbe Aa have nogle enkelte Grave (Kobbe Aa 1—5, 8 og 30) tidligere været kjendte og ere beskrevne som henhørende til Gravpladsen sydost for Melsted (B. O. Side 375—76, Nr. 16—22). De bør imidlertid nu udsondres derfra, idet det har vist sig, at der har ligget en ganske selvstændig og tilmed stor Gravplads langs Stranden nordvest for Aaens Udløb uden nogen Forbindelse med de c. 800 Alen nordligere liggende Grave ved »Sandhuset« ved Melsted. Gravpladsen ved Kobbe Aa er meget udstrakt og har været temmelig tæt belagt, men de fleste Grave have været fattige. Gravene ved Lousgaard have ligget tæt sammensluttede langs ad Ryggen af en lav

Strandvold; de have været meget rige saavel paa interessante Gravformer som paa fortrinlige Oldsager. De fleste af dem ere allerede anførte i et Tillæg til »Bornholms Oldtidsminder og Oldsager« Side 413—18; de vare imidlertid fremkomne saa sent, at de ikke kunde benyttes ved Affattelsen af Bogens Text, og derhos ere enkelte Angivelser senere blevne berigtigede ved Sagernes Undersøgelse efter Indsendelsen til Museet. Se nu i det Hele nedenfor i Tillæget, hvor der ogsaa findes et Grundrids af denne Gravplads.

Af de hidtil kjendte Grave sydost for Melsted ere, som oven berørt, nogle nu blevne henførte til Terrænet ved Kobbe Aa. Derimod er der i de seneste Aar ved Stranden nedenfor Gravpladsen fremkommet fire nye Grave fra Hedenskabets Slutningstid.

Endelig er der undersøgt fire nye Grave ved Saltuna og tre paa Klipperne nord for Melsted, hvorhos der ved Dammegaard i Pedersker Sogn er optaget et smukt kredsrundt Spænde og nogle Perler, vistnok ogsaa hidrørende fra et Gravfund.

Naar Gravene Kobbe Aa 5 og 16, Strandgraven litra F sammesteds og Kullen litra b ved Lousgaard henføres til den ældre Jernalder, vil Antallet af de hidtil kjendte ubrændte Grave fra den senere Jernalder, hvori der er fundet Oldsager, nu udgjøre 280, nemlig:

	Mandsgrave	Kvindegrave	Med Mands- og Kvindegods blandet	Ubestemmelige	Tilsammen
Bækkegaard	37	59	»	20	116
Melsted...........	5	12	2[1])	3	22
Kobbe Aa.........	8	10	1[1])	8	27
Lousgaard	15	22	»	7	44
Saltuna	2	5	»	6	13
Bøgebjerg.........	3	4	»	3	10
Søndregaard	1	3	»	4	8
Lillevang	1	14	»	4	19
Klipperne mellem Lillevang og Melsted	1	5	»	3	9
Andre Steder......	1	11	»	»	12
Er...	74	145	3	58	280

[1]) Melsted 2 og 3 samt Kobbe Aa 8 (forhen Melsted 16 med Hægtespænder, Bidsel, Spindestene og Perler).

foruden 3 ubrændte sekundære Grave (ubestemmelige) ved Lousgaard. Af Grave, som ved Undersøgelsen have vist sig ganske blottede for Oldsager, er der paa den senere Jernalders Gravpladser derhos bleven udgravet en stor Mængde, vistnok over 200. Det samlede Antal af undersøgte Grave udgjør saaledes omtrent 500. Af de 148 Grave med Kvindegods have ikkun c. 30 indeholdt store skaalformede, store ligearmede eller trefligede Spænder, som efter den hidtil gjældende Inddeling ere henregnede til den »yngre Jernalder; men det er rimeligt nok, at over en halv Snes i deres Nærhed liggende Grave, der kun have indeholdt Perler, svære Haandledsringe, Naale etc., have været samtidige med dem, ligesom ogsaa et vist Antal Mandsgrave og ubestemmelige Grave samt over Halvdelen af alle de tomme Grave ifølge deres Beliggenhed maa antages at tilhøre den samme Tid.

Af Ligbrænding er der paa den senere Jernalders Gravpladser fremdeles kun truffet sjeldne og for det Meste utydelige Spor. Se forøvrigt B. O. Side 154 og 176—77. Eet Fund er imidlertid af Interesse, idet der nemlig paa Lousgaards Gravplads i Fylden over Mandsgraven Nr. 24 var nedsat et benfyldt Lerkar, hvor der i eller ved Karret laa et Par Øreberlokker af den for Gravpladsens ubrændte Grave karakteristiske Form. Naar der i omtrent 30 tomme Grave ved Kobbe Aa under Brolægning eller tynde flade Stenlag er fundet sort Muld med Kulstykker og enkelte brændte Benstykker, da er det muligt, at der her foreligger Rester af Ligbrand; men paa den anden Side er det, som oven berørt, ogsaa muligt, at mange af disse Muldlag slet ikke hidrøre fra den senere Jernalder men fra Slutningen af den ældre Jernalder, saaledes som det var Tilfældet paa de sydligste Dele af Kannikegaards Gravplads. En Henførelse til endnu tidligere Perioder er ejheller udelukket. Ved Lousgaard er der i de tomme Grave Nr. 26 og 45 samt i Kvindegraven Nr. 47 ogsaa fundet sort Muld og

Kulstykker, men Graven Nr. 47 indeholdt tillige et ubrændt Skelet liggende i den sorte Muld, hvorved Formodningen om Ligbrænding i det Mindste for denne Gravs Vedkommende er udelukket.

Med Hensyn til de ubrændte Graves ydre Form er der vel ikke fremkommet meget Nyt, men visse Former, som forhen kun sjeldnere vare iagttagne, have nu vist sig i større Antal. De Kuller, som allerede vare begyndte henimod Slutningen af den ældre Jernalder (Gudhjem Bjerg, Baunegaard, Risehøj og nu Lousgaard b), og som ved Bækkegaard vare den stadige Form for den senere Jernalders Grave, have ved de nye Grave just ikke været saa hyppige, men det er ved Erfaringerne fra Bækkegaard, Melsted og Lillevang tilstrækkelig konstateret, at de have været sædvanlig benyttede igjennem hele den senere Jernalder, ligesom de endog synes at være fortsatte ind i den kristne Tid (Slamrebjerg). Ved de nye Undersøgelser er der i Stedet for Kuller hyppigere fundet ganske fladthvælvede kredsrunde Stendynger, undertiden med en smukt brolagt Overflade af store glatte Strandstene. Endnu oftere har Gravens Overflade kun været dækket med en aldeles flad Brolægning, i Regelen kredsrund eller oval med Længderetning fra Nord til Syd, men undertiden ogsaa firkantet, trekantet (Kobbe Aa 19 og Lousgaard 2) eller ganske uregelmæssig. Fra de ældre Undersøgelser i Lillevang, ved Saltuna og paa Bøgebjerg er det bekjendt, at henimod Hedenskabets Slutning dannedes Stenlægningen ofte som en Rektangel med en af Sten lagt Figur paa Midten (B. O. Fig. 357—64), samt at disse Rektangler sluttedes sammen saavel ved Siden af hinanden som i flere parallele Rækker. De paa Klipperne imellem Lillevang og Melsted i sin Tid undersøgte »Stenringe« (B. O. Side 388) maa nu formentlig rettest opfattes som Kuller eller hvælvede Stendynger med oprejste Randsten. Noget ganske Nyt er derimod den foran berørte Iagttagelse, at der endnu nær hen imod Hedenskabets

Slutning er foretaget Begravelser i Strandstenene ved Kysten uden nogetsomhelst synligt Tegn paa Overfladen (se nedenfor i Tillæget Melsted 20—23).

Paa Kuller eller fladthvælvede Stendynger har der af og til været oprejst smaa spidse Stene (Lousgaard Nr. 20, 22 og 23, alle Mandsgrave; jfr. Lousgaard b, en ubestemmelig Grav fra Slutningen af den ældre Jernalder; om lignende Forhold ved Bækkegaard se B. O. Side 155). Ogsaa er der fundet oprejste Stene henstillede under Overfladen i nogle Grave ved Lousgaard, nemlig i Mandsgravene Nr. 2 og 14 og Kvindegraven Nr. 28 (jfr. B. O. Side 299 og Kobbe Aa 32).

Under Overfladen er der forøvrigt snart fundet Jordfyld, snart sammendyngede Sten lige til Gravens Bund. Gravenes Dybde har i Regelen været omtrent 1¼ Alen (ctm. 78), enkelte Gange mere, endog indtil 3 Alen (M. $1,_{88}$), men ogsaa jævnligt mindre. Det har fremdeles bekræftet sig, at henimod Hedenskabets Slutning har man ofte benyttet en forbausende ringe Dækning; baade ved Lousgaard og ved Kobbe Aa, ligesom i sin Tid under Stenlægningerne i Lillevang, ere store skaalformede Spænder fundne umiddelbart under enkelt Brolægning, næppe 6 Tommer (ctm. 16) fra Overfladen, og i samme Dybde er der fundet ubrændte Benpiber.

Dækkede Stenkister vides aldrig at være forekomne i den senere Jernalders Grave; derimod har der jævnlig vist sig firkantede Rammer af svære Sten, tildels endog ragende ud af Jorden med Kanter og Spidser. En enkelt Gang, Lousgaard 28, har Graven været indesluttet med en af Ler og Sten opført oval Mur. I det langt overvejende Antal af Tilfælde har imidlertid Liget været henlagt paa Gravens Bund under Fylden uden nogen særlig Stensætning. Ligesom der i sin Tid ved Bækkegaard ofte fandtes Rester af et Klæde paa Gravens Bund, saaledes har det ogsaa ved Lousgaard været sædvanligt at finde Bunden dækket med

et sort Lag, der af og til kunde kjendes at bøje sig opad ved Siderne og derefter at udbrede sig over Resterne af Skelettet. Undertiden har Laget været saa tyndt, at det kun har kunnet hidrøre fra et Klæde, men af og til har det været saa tykt, at man snarest har maattet tænke paa et svært Stykke Skind (Dyrehud).

Næsten alle Grave have kun indeholdt Levninger af eet Menneske, men der er dog ved Lousgaard truffet to Grave, hvor der var to Menneskeskeletter i hver og tilmed under højst mærkelige Forhold. I begge Grave var Hovedpersonen begraven paa Bunden, i Nr. 47 en Kvinde med rige Smykker og i Nr. 48 en Mand med en lang Kniv eller Daggert. Henholdsvis ½ og 2 Alen (ctm. 32 og 127) højere oppe laa der i hver af Gravene ved den ene Side Skelettet af en Hest og ved den anden Side i samme Højde Skelettet af et Menneske uden andet Gravgods end en lille Kniv. I Kvindegraven Nr. 47 var ogsaa det overliggende Skelet saa lille og spinkelt, at det maa antages at have hidrørt fra en Kvinde. Da nu Hestens Tilstedeværelse neppe kan forklares anderledes, end at den er bleven dræbt ved sin Herres Begravelse for at følge ham eller hende til den anden Verden, saa lader den Tanke sig neppe afvise, at ogsaa det fattige Menneske, hvis Lig er bleven nedlagt i Graven jævnsides med Hesten, har havt ganske den samme Skjæbne og Bestemmelse, at det altsaa har været en Træl eller Trælkvinde, som er bleven dræbt og nedlagt i Graven for at være til sin Herres eller Frues Raadighed ved deres Ankomst til de evige Boliger. Ogsaa ved Siden af Graven Lousgaard 45 er der fundet et fattigt Skelet, men dette kan muligen være en Tilfældighed. Ovenover den ubrændte Hovedbegravelse i Mandsgraven Lousgaard 24 er der endelig, som foran berørt, fundet nedsat et Lerkar med brændte Ben; men da disse vare ledsagede af et Par Øreberlokker, kunne de neppe have hidrørt fra et ganske fattigt eller

trælbundet Menneske, hvorhos den forskjellige Gravskik ogsaa kan tyde paa, at Begravelserne ikke ere skete ganske samtidig.

Mandsgrave.

Ved de seneste Aars Gravninger er der fundet 6 Mandsgrave ved Kobbe Aa og 15 ved Lousgaard. Af disse have de 20 indeholdt Vaaben og 1 en Hvæssesten (der hidtil aldrig vides at være funden i nogen Kvindegrav).

Sværd ere fundne i to Grave ved Kobbe Aa, i den ene laa et langt enægget Sværd, i den anden, Kobbe Aa 33, et tveægget og et kort enægget, altsaa to Sværd i samme Grav (jfr. Bækkegaard 121 og Melsted 6; B. O. Side 158). Ved Lousgaard vare alle Sværdene enæggede af den for den senere Jernalder sædvanlige Form med Odden trukken tilbage til Ryglinien; der fandtes 6 Sværd af 20 Tommers (ctm. 52) Længde eller derover og 5 kortere, altid kun eet i hver Grav. Tillige har der hyppigt vist sig Daggerter eller store grove Knive af over 7 Tommers (ctm. 18) Længde, der sikkerlig have været Vaaben; der er fundet 2 ved Kobbe Aa og 5 ved Lousgaard, snart i Forbindelse med Sværd, snart som eneste Vaaben i Graven. Spydspidser have fremdeles været sjeldne; der er kun optaget 1 ved Kobbe Aa og 2 ved Lousgaard. Skjoldbuler ere ligeledes kun forekomne 1 Gang ved Kobbe Aa og 2 Gange ved Lousgaard; de synes alle at have været dannede omtrent som en Halvkugle. Sporer ere hverken nu eller tidligere blevne fundne i den senere Jernalders Grave. Derimod er der nu atter fundet 2 Bidsler i Mandsgrave. Hvæssestene ere forekomne 2 Gange ved Kobbe Aa og 2 Gange ved Lousgaard, alle grovt tildannede af Sandsten. Saxe af sædvanlig Form som Uldsaxe have paany vist sig i 2 Mandsgrave, Kobbe Aa 7 og Lousgaard 14 (jfr. Kobbe Aa 1, forhen Melsted 17). Beltebeslag af Bronce haves fra 2 Grave ved Kobbe Aa og fra Grav 14 ved Lousgaard;

Fundet fra sidstnævnte Grav er meget prægtigt; selve Spændet og et firkantet Beslagstykke (Fig. 1 og 2) ere paa Overfladen beklædte med en tynd Plade af Jern (eller Staal), hvori der med Sølv er indlagt Hagekors, Linier i Trappeform og andre Prydelser; en Kapsel til at trække

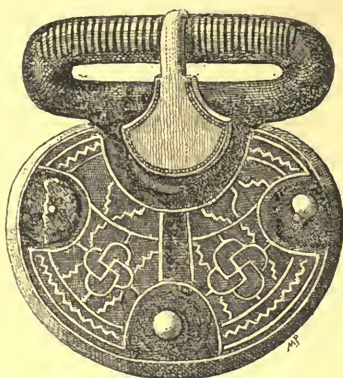
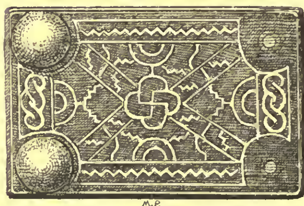

Fig. 1.

Fig. 2.

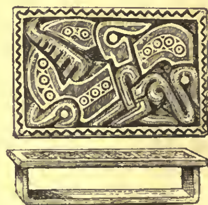

Fig. 3.

Fig. 1—3. Beltebeslag af Bronce med Sølvindlægning. Alle $^{2}/_{3}$.

Remmene igjennem (Fig. 3; jfr. Rygh: Norske Oldsager Fig. 331) bærer paa Overfladen en Dyrefigur, ligeledes indlagt med Sølv; andre af Beslagstykkerne ere belagte med Fortinning. En smuk Ringnaal med et stort fladt, spirallagt Hoved haves fra Kobbe Aa 29. Et Par Hægtespænder er fundet i Kobbe Aa 7; da Graven indeholdt

Vaaben og saaledes utvivlsomt var en Mandsgrav, synes disse Spænder at have været benyttede af en Mand, og dette vilde da ogsaa føre til at anse de meget smukke lignende Spænder fra Kobbe Aa 8 (forhen Melsted 16; se B. O. Fig. 352 Side 168) for at have været Mandsgods, forudsat at ikke muligen Spænderne i Kobbe Aa 7 skulde være et ved Gravlægningen nedkastet Kvindesmykke; jfr. B. O. Side 160—61. Fremdeles er der i samme Grav Kobbe Aa 7 fundet en Perle af blaat Glas, i Lousgaard 5 en lille Ravperle og i Lousgaard 25 to smaa gule Lerperler; om de have været baarne paa Mandsdragten eller ikke, er endnu neppe tilstrækkelig oplyst.

Endelig er der i fire Mandsgrave, Kobbe Aa 29 og Lousgaard 46, 48 og 49 (jfr. ogsaa Kobbe Aa 18 samt Kvindegraven Lousgaard 47) fundet Hesteskeletter, i Lousgaard 49 endog Skeletter af to Heste. I Nr. 48 laa Hesten 2 Alen (ctm. 127) over Hovedbegravelsen jævnsides med et Menneskeskelet; i de øvrige Mandsgrave laa Hestebenene paa Bunden jævnsides med Hovedbegravelsen og østlig eller sydøstlig for denne. Naar det tidligere har været tvivlsomt, om Hestene virkelig i deres Helhed havde været nedlagte i Gravene (B. O. Side 160), saa maa denne Tvivl nu bortfalde. Hestene vare smaa, men Benene vare desværre ikke saa godt bevarede, at et blot nogenlunde fuldstændigt Skelet kunde optages. Med de fundne Hesteskeletters Plads i den østlige Side af Gravene med Hovederne liggende imod Nord stemmer det godt overens, at Bidslerne i tidligere undersøgte Tilfælde (B. O. Side 156) ere forekomne nordøstlig i Gravene. Hundeben ere fundne i 4 Mandsgrave ved Lousgaard. Om Bidsler, Heste- og Hundeben i Kvindegrave se nedenfor.

Kvindegrave.

Af ubrændte Kvindegrave fra den senere Jernalder er er der i de sidste Aar fundet 4 ved Stranden sydost for

Melsted, 7 ved Kobbe Aa, 22 ved Lousgaard, 3 ved Saltuna og 1 paa Klipperne nord for Melsted, hvorhos det smukke runde Spænde fra Dammegaard i Pedersker, Fig. 6, ogsaa maa anses som hidrørende fra en Kvindegrav; i Alt haves altsaa 38 nye ubrændte Kvindegrave.

Fibulaerne have samtlige været af Bronce og synes med en eneste Undtagelse, Kobbe Aa 11, at have havt Naal af Jern. I nysnævnte Kobbe Aa 11 er der fundet to smalle bøjleformede Fibulaer af Formen F3 som B. O. Fig. 321, og en lignende synes at være funden i Saltuna 10. En ligearmet F. af Type I, dog ikke halvrund men vinkelbøjet og flad foroven er funden sammen med en næbformet F. i Saltuna 9. Af Kobbe Aa 11 er der fremdeles optaget en ret smuk bred, bøjleformet F. af Formen M1, men mindre og tarveligere udstyret end B. O. Fig. 323—26; derhos er Formen M2 med Knap paa Bøjlen forekommen to Gange ved Lousgaard, den ene Gang med Indlægning af slebne Granater (Lousgaard 35), den anden Gang kun med Indlægning af klare Glasstykker (Lousgaard 40). Næbformede F. som B. O. Fig. 329—31 ere fundne i 13 Exemplarer i 8 Grave, fugleformede i 2 Exemplarer i 2 Grave, det ene omtrent som B. O. Fig. 332, det andet som nedenstaaende Fig. 4; knapformede F. omtrent som B. O. Fig. 334 ere fundne i 3 Exemplarer i 3 Grave, firkantet pladeformede omtrent som B. O. Fig. 337 i 6 Exemplarer i 4 Grave og aflangt pladeformede i 2 Exemplarer i 2 Grave. Af skaalformede Spænder er der fundet mange og tildels meget interessante. Først og fremmest maa nævnes den mærkelige Krybdyrfigur fra Lousgaard 12, Fig. 16, hvor to Slanger, der sno sig om Forbenene, bide Dyret i Snuden, medens to andre Slanger bide det paa Ryggen; i Skuldrene, Hofterne, Øjnene og en Firkant paa Ryggen er der anbragt Fordybninger til Indlægning af Sten eller Email, hvoraf der endnu er kjendelige Rester tilbage paa flere af disse Steder. I samme Grav

fandtes 2 andre smaa skaalformede Spænder, Fig. 17, og i Gravene Nr. 3, 6 og 11 ved Lousgaard endnu 7 saadanne, se nærmere nedenfor Fig. 14, 19 og 20. Ved Kobbe Aa er intet fundet. Store skaalformede Spænder ere forekomne

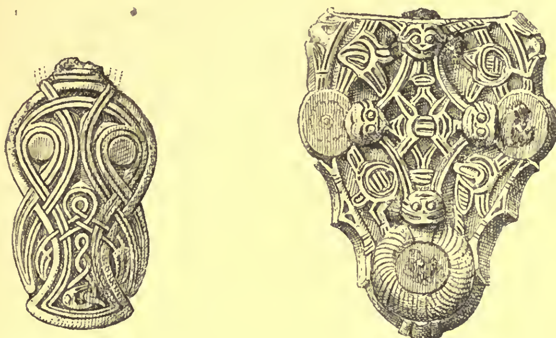

Fig. 4. Fugleformet Spænde. 1/1. Fig. 5. Trekantet Spænde. 2/3.

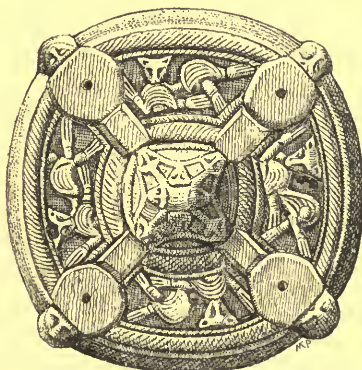

Fig. 6. Rundt Spænde. 2/3.

i Gravene Nr. 20, 21 og 23 ved Melsted, Nr. 15 ved Kobbe Aa og Nr. 28, 29, 41, 44 og 47 ved Lousgaard, i Alt 16 Exemplarer i 9 Grave, altsaa næsten altid parvis. Deraf har et Par, Lousgaard 28, havt dobbelt Skal og

et andet, Melsted 20, en gjennembrudt Dækplade over Midten, medens de øvrige kun have havt enkelt Skal. Se nedenfor Fig. 23, 25, 26, 28 og 29. I Lousgaard 29 er der endvidere fundet et mærkeligt trekantet Spænde (ikke »trefliget«, men maaske oprindelig ligearmet og nu afbrudt ved den ene Ende) med gjennembrudt Dækplade, paa hvilken der synes at være afbildet fire Kvindehoveder forbundne ved lange hængende Slør, Fig. 5. Fremdeles haves fra Melsted 21 og 23 samt Kobbe Aa 20 tre store ligearmede Spænder omtrent som B. O. Fig. 369. Og endelig er der ved Dammegaard i Pedersker ved Markarbejde paa en forstyrret Gravplads fundet det smukke forgyldte, kredsrunde Spænde med Dyrefigurer, som er afbildet Fig. 6, og som noget minder om det gotlandske Spænde hos Montelius: Svenska Fornsaker Fig. 541 samt de svenske Spænder Mont: Fig. 578 og 579.

Andre Smykker. Medens der fremdeles ikke er fundet noget Hængesmykke for Bryst eller Hals, er der derimod fremkommet flere meget interessante Smykker til Paasyning paa Klæderne. Det prægtigste af dem er det, som er afbildet Fig. 7, og som forestiller to Fugle, $4^1/_2$ Tomme (ctm. 12) lange, med takket Kam og indlagte med slebne Granater i to Felter paa hver Krop (samt maaske ogsaa i Øjnene) og forøvrigt dækkede med rig Forgyldning; under Fuglebillerne hænge forgyldte Figurer i gjennembrudt Arbejde, dels dannede af Fuglenes Ben og Kløer, dels af irske Ornamentdyr med Hoved, Forben, Klo og en lang baandformet Krop forlænget bagtil i et Bagben. Fuglebillederne ere kun forenede ved en Stift igjennem begge Ornamentdyrenes Hoveder, saa at Smykket har kunnet gjøres bredere og smallere efter Behag. Smykket fandtes liggende midt paa Brystet af Skelettet i Lousgaard 47, medens der paa hvert Kraveben sad et stort og smukt skaalformet Spænde, Fig. 23, hvorhos en Række af 55 indvendig forgyldte eller forsølvede Perler var lagt i en Bue nedenom Spænderne og

Brystsmykket. Fra Kobbe Aa 17 haves dernæst den Fig. 8 afbildede smukke Fuglefigur af ciseleret Bronce, rigt for-

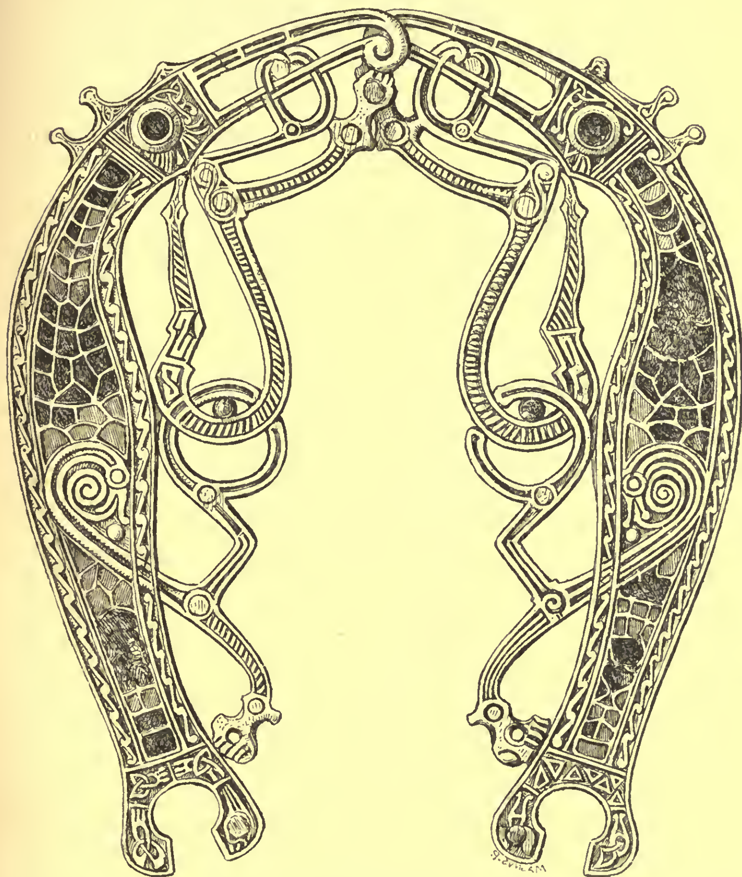

Fig. 7. Brystsmykke af forgyldt Bronce med Indlægning af slebne Granater. $^1/_1$.

gyldt og med Spor af rød Email i Øjet og i en rund Fordybning paa Vingen; med Kløerne holder Fuglen en Slange. Endelig er der i Lousgaard 16 fundet en lille Bronceplade,

der synes at skulle forestille en Fugl med rundt Hoved og krumt, spidst Næb.

Et Diadem bestaaende af et $^5/_{12}$ Tomme (ctm. 1,1) bredt Broncebaand, Fig. 9, er fundet i Saltuna 9 sammen med en næbformet Fibula m. M. At det virkelig er et Diadem, fremgaar noksom deraf, at det blev fundet kantstaaende omkring Skelettets Hovedskal. Rimeligvis er det en Udvikling af den ældre Jernalders »Broncebaand til Haarprydelse« (B. O. Fig. 172).

Spiral-Armringe af Bronce ere forekomne 4 Gange ved Lousgaard, altid enkeltvis; de ere dannede af et tyndt, glat, paa Ydersiden noget hvælvet, omtrent $^1/_2$ Tomme

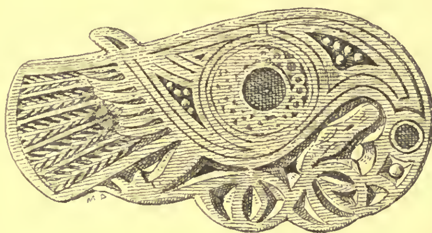

Fig. 8. Smykke af forgyldt Bronce med Indlægning af Email. $^1/_1$.

(ctm. 1,3) bredt Broncebaand, der er bøjet til en Spiral af tre til fire Omgange. Flere Gange er der fundet dobbelte Benpiber i dem; de have altsaa været baarne paa Underarmen og ikke paa Overarmen, der kun indeholder en enkelt Benpibe. Af Haandledsringe er der fundet 6 i 4 Grave ved Lousgaard; to af dem vare af Jern, de øvrige af Bronce; kun een var af den svære Art med Bølgeprydelser som B. O. Fig. 351, og i samme Grav fandtes ved det andet Haandled en Ring af den lettere Art omtrent som B. O. Fig. 350. Af Melsted 22 er optaget en sværere Ring med ejendommelige korsformede Prydelser. Endelig kan det bemærkes, at der i Kobbe Aa 14 fandtes tre

Mosaikperler med indsatte Bøsninger af Bronce, hvori der endnu sad en tyk dobbelt Uldtraad; ifølge deres Plads i Graven er det sandsynligt, at de have tjent til Prydelse for Haandleddet. Fingerringe ere ikke forekomne.

I Kvindegraven Kobbe Aa 11 fandtes et smukt lille ringformet Remspænde bestaaende af en flad, 3/8 Tomme (1 ctm.) bred Broncering prydet med tre Rækker indslagne Halvcirkler.

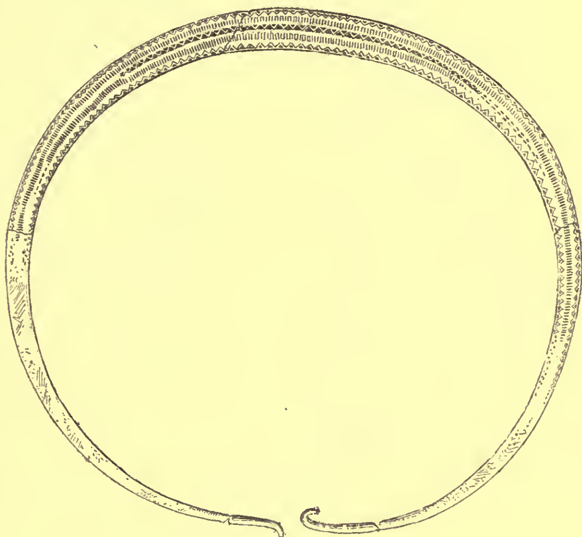

Fig. 9. Diadem af Bronce. 1/2.

Fire Gange er der ved Lousgaard fundet Øreberlokker af Bronce, hver Gang et Par; deres Form og Størrelse vil erfares af Fig. 10. De have ikke tidligere været bemærkede andetsteds, men ved at gjennemgaa mine ældre Optegnelser kan jeg nu se, at en i Bækkegaard 103 funden Bronceplade har været et Stykke af en ganske lignende Berlok. En særegen og hidtil paa Bornholm

ukjendt Prydelse er den Fig. 11 afbildede Broncebule fra Lousgaard 39; den laa tæt ved en aflang pladeformet Fibula og synes saaledes at have havt sin Plads ved Brystet; en meget lignende Gjenstand er afbildet hos Montelius: Svenska Fornsaker Fig. 528 og er der betegnet som et Remspænde. Et Par Bronceknapper af gjennembrudt Arbejde er fundet ved et Par store skaalformede Spænder i Lousgaard 28, og to smukke smaa Spiraler, en af Bronce og en af Sølv, haves fra Kobbe Aa 6 og 11. Naale af Bronce eller Jern ere jævnlig blevne optagne.

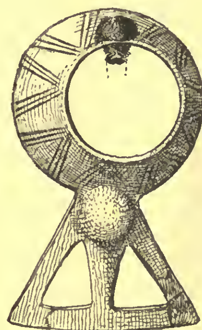

Fig. 10. Øreberlok af Bronce. 1/1. Fig. 11. Broncesmykke. 1/1.

Perler ere ved Lousgaard forekomne i stor Rigdom, navnlig i de Grave, som ifølge Fibulaerne maa henregnes til de tidligere. En Gang var der 152 Perler i en Grav, en anden Gang 102, i Alt i 22 Grave 768 Perler. Ved Kobbe Aa fandtes i de 7 nye Kvindegrave ikkun 42 Perler, iberegnet de 3, som formentlig have henhørt til et Armbaand. Nogle Perler fra Lousgaard 36 og 40, der nu kun vise sig som en hvid kridtagtig Masse, maa ifølge en Undersøgelse af Professor Johnstrup anses for at være tildannede af Forsteninger fra Kridttiden, især Pigge af Echinus. Perler af

Bjergkrystal ere forekomne een Gang og Perler af Karneol to Gange, alle i sildige Grave. En Træperle har været tilstede i Lousgaard 10, hvor det dertil hørende Broncebeslag blev fundet, jfr. B. O. Side 170 og Fig. 356. Endnu kan bemærkes, at i Perlehalsbaandet i Lousgaard 39 sad der smaa gjennemborede Benskiver imellem Perlerne, og i Lousgaard 16 var der imellem Perlerne indskudt smaa Bronceringe. Se om Perler forøvrigt nedenfor. Perleformede Spiraler af Broncetraad ere 4 Gange fundne ved Perlehalsbaandene, hver Gang et Par deraf.

Af smukt vævet Uldtøj og Fryndser er der flere Gange fundet ikke ganske ubetydelige Rester; se f. Ex. Lousgaard 10, 29 og 40.

Andre Gjenstande. En lille Kniv er funden i næsten enhver Kvindegrav. Spindeskiver ere forekomne to Gange ved Lousgaard, og en smuk Broncenøgle, omtrent som B. O. Fig. 380, er funden ved et Par store skaalformede Spænder i Lousgaard 44. En smal Niptang haves fra Kobbe Aa 11 (jfr. Kobbe Aa 2, forhen Melsted 18). Et Bidsel er fundet i Lousgaard 18 og Resterne af et helt Hesteskelet i Nr. 47 sammesteds. I sidstnævnte Grav fandtes som sekundær Begravelse ogsaa et Menneskeskelet jævnsides med Hesteskelettet. Tænderne af en Hund ere fundne i Kobbe Aa 15.

Ubestemmelige og tomme Grave.

Ved Kobbe Aa optoges 8 Grave, ved Lousgaard 7 (foruden 3 sekundære Grave), ved Saltuna 1 og paa Klipperne nord for Melsted 2, hvor der kun fandtes Knive, Remspænder eller Andet, der kunde have tilhørt baade Mænd og Kvinder. Dog laa der i Nr. 10 nord for Melsted en Ringnaal, som kunde tyde paa en Mandsgrav. Af Kobbe Aa 28 optoges et massivt Bronceskaft og to Syle. Endelig fandtes der Rester af et Hesteskelet i Kobbe Aa 18,

Tænder af en Hest i Nr. 11 nord for Melsted samt Tænder af en Hund i Lousgaard 33.

Af ganske tomme Grave forekom kun 5 ved Lousgaard, hvorimod Antallet af saadanne ved Kobbe Aa langt oversteg Antallet af dem, der afgave Oldsager. De allerfleste af disse tomme Grave indeholdt uregelmæssige Lag af sort Muld.

Lerkar.

Ogsaa i de nu i de sidste Aar undersøgte Grave fra den senere Jernalder have Lerkar været sjeldne. Der er i samtlige de nu optagne 77 Oldsaggrave fra dette Tidsrum og c. 40 tomme Grave kun 1 Gang fundet to Kar og 5 Gange eet Kar (foruden et, som i Kobbe Aa 33 henstod i større Dybde end Begravelsen og maaske ikke tilhørte denne).

Oversigt over nyfundne Mands- og Kvindegrave fra den senere Jernalder.

Mandsgrave.

Stedet.	Sværd.	Daggerter.	Spydspidser.	Skjoldbuler.	Beltebeslag.	Bidsler.	Hvæssesten.	Hesteben.	Hundeben.	Desuden (foruden Knive, Lerkar etc.).
Kobbe Aa 7	»	»	1	»	ja	»	1	»	»	Hægtespænder, Sax, 1 Perle.
9	1	»	»	»	»	»	»	»	»	
10	»	1	»	»	ja	»	»	»	»	
21	»	»	»	»	»	»	1	»	»	en Hestestand.
29	»	1	»	»	»	1	»	ja	»	Ringnaal, Beslag til Træskrin.
33	2	»	»	1	»	»	»	»	»	
Lousgaard 1	1	»	1	»	»	»	»	»	»	
2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	
5	1	»	»	»	»	»	»	»	ja	1 Perle.
14	1	1	»	»	ja	»	1	»	»	Sax.
19	1	»	»	»	»	»	»	»	»	
20	»	1	»	»	»	»	»	»	ja	
22	»	1	»	»	»	»	»	»	»	
23	1	»	»	»	»	»	»	»	ja	
24	1	»	1	»	»	»	»	»	»	Benfyldt Lerkar.
25	1	1	»	»	»	»	»	»	»	2 Perler.
32	1	»	»	»	»	»	1	»	»	
38	1	»	»	»	»	»	»	»	»	
46	1	»	»	1	»	»	»	ja	»	
48	»	1	»	»	»	1	»	ja	»	Sekundært Skelet.
49	»	»	»	1	»	»	»	ja	ja	
Tilsammen ..	14	7	3	3	3 Gange	2	4	4 Gange	4 Gange	

Kvindegrave.

Stedet.		Bøjleformede Spænder.	Næbformede Spænder.	Fugleformede Spænder.	Firkant. pladef. Spænder.	Aflange pladef. Spænder.	Knapformede Spænder.	Skaalformede Spænder.	Plader til Paasyning.	Spiral-Armringe.	Haandledsringe.	Øreberlokker.	Perleformede Spiraler.	Perler.	Desuden (forndeu Knive, Naale, Lerkar etc.).
Melsted	20	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	
	21	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	Stort ligearmet Spænde.
	22	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	
	23	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	41	Stort ligearmet Spænde.
Kobbe Aa	6	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	15	
	11	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	Niptang, ringf. Spænde.
	14	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
	15	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	Hundeben.
	17	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	2	
	20	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	17	Stort ligearmet Spænde.
	26	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	Lille Jernbøjle.
Lonsgaard......	3	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	21	
	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	
	6	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	22	

11	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	37	
12	»	»	»	»	»	»	3	»	»	2	»	2	40	
13	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	15	
16	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	2	48	Bronceringe mellem Perlerne.
18	»	»	1	2	»	»	»	»	1	1	»	»	35	Bidsel.
21	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
(24)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	(sekundær Grav med brændte Ben).
28	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	41	To Bronceknapper.
29	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2	Trekantet Spænde.
35	1	3	»	»	»	»	»	»	»	»	2	2	152	Spindesten, Broncekjæde, Beslag til Skrin.
36	»	2	»	»	»	1	»	»	»	»	2	»	102	Broncerør.
37	»	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	13	
39	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	2	31	Broncebule, Benskiver mellem Perlerne.
40	1	1	»	»	»	1	»	»	»	»	2	»	69	
41	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	
43	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	
44	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	4	Broncenøgle.
47	»	»	»	»	»	»	2	2	»	2	»	»	55	Sekundært Skelet, Hesteskelet.
Saltuna 9	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	Diadem, lille ligearmet Spænde.
10	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
11	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	
Nord for Melsted. 9	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
Dammegaard	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	31	Rundt Spænde.
Tilsammen....	6	13	2	6	2	3	26	4	4	7	8	8	885	

Om Stilen i Jernalderens Smykker paa Bornholm.

Ved de Iagttagelser, som i de senere Aar ere fremkomne angaaende Stilen i de førromerske Jernalderssager og disses Udbredelse i Europa, kan det nu anses for at være hævet over enhver Tvivl, at Metalsagerne fra den førromerske Jernalder paa Bornholm, den ældre Brandpletstid, i alt Fald med Undtagelse af Sværdene, hovedsagelig maa henføres til den vidt udbredte keltiske Stil, som har faaet Navn efter Stedet La Tène i Schweiz, og at navnlig Fibulaerne med tilbagebøjet Spids (Type A.) saavelsom ogsaa Beltehagerne med Sikkerhed kunne henføres til Tène-Stilen.

Derefter følger i de yngre Brandpletter en Periode, hvor Fibulaerne (Type B. og C.) ere dannede i nøje Overensstemmelse med de Former, der kort efter vor Tidsregnings Begyndelse bleve sædvanlige hos Romerne i de af dem erobrede Provinser nord for Alperne.

Disse Former fortsætte sig dernæst med aftagende Hyppighed igjennem omtrent hele Resten af den ældre Jernalder men afløses i de yngste Brandpletter og end mere i de ubrændte Grave henimod Tidsrummets Slutning efterhaanden af de ikke romerske men paa Grundlag af romerske Former hos Germanerne udviklede Typer D. til L. (B. O. Side 85 og 125—27 samt 143).

Disse tre Perioder, en førromersk, en romersk og en germansk-romersk, sammenfattes under Fællesbegrebet: den ældre Jernalder; og til et saadant Fællesudtryk er der god Føje, idet det ikke blot er kjendeligt, at Formerne B. og C. have udviklet sig af Type A. og i det Mindste Formerne D. til J. af Typerne B. og C., men der tillige i alle Formerne raader en ensartet Stil med simple ukunstlede Linier og en lige saa fordringsløs Ornamentik, der ordentligvis indskrænker sig til Benyttelse af Streger, Prikker, Smaacirkler, Kors eller andre simple Figurer til Prydelse af Smykkernes Overflader. Vel kan der henimod den ældre

Jernalders Slutning findes enkelte Exempler paa en rigere Udsmykning, f. Ex. med et Slags Filigran (B. O. Fig. 282) eller med slebne Glasstykker (B. O. Fig. 144, 277 og 278) eller endog med Email (B. O. Fig. 303, rimeligvis et indført Pragtstykke), men den hidtil benyttede Stil forstyrres dog ikke væsentlig derved. Dyreornamentik er endnu ikke kommen i Brug. De to eneste Exempler, der kunde anføres i saa Henseende, nemlig de krybdyrformede Fibulaer fra Kannikegaard 195 (B. O. Fig. 340 og her nedenfor Fig. 12) samt Fingerringen med Fuglehoveder fra Baunegaard 12 (B. O. Fig. 268), kunne uden Betænkelighed anses for at tilhøre den senere Jernalder, idet selve Begravelsen i Kannikegaard 195 sikkerlig maa være nedlagt efter den ældre Jernalders Ophør og Ringen fra Baunegaard kan være et Smykke, som er indført fra Udlandet, hvor den senere Jernalder allerede den Gang var naaet til frodig Udvikling. Udenfor disse to Fund kan der ikke paavises noget eneste Spor af Dyreornamentik i hele den ældre Jernalder paa Bornholm, uagtet de derfra optagne Oldsager allerede kunne tælles i Tusindvis. Derimod synes en Begyndelse til Bladornamentik at være tilstede i Pladerne paa Fibulaen B. O. Fig. 278.

Efter den ældre Jernalders Ophør fremtræde de store bøjleformede Fibulaer med Bagplade og bred Spids, snart uden Knap paa Bøjlen, Type M. 1. (B. O. Fig. 323–26), snart med Knap, Type M. 2. (B. O. Fig. 327). Her ere Dyrebilleder kjendelig nok tilstede, og under den kyndige Vejledning af Dr. S. Müller i hans epokegjørende Skrift om Dyreornamentiken i Norden (Aarb. f. n. Oldk. 1880 og særskilt udgivet Kjøbenhavn 1880) finde vi, at de tilhøre den hos de sydlige Germaner opstaaede »germanske Stil« eller »Folkevandringsstil«. Hvor pragtfuldt udstyrede de i B. O. Side 162 afbildede Fibulaer end ere, bære de dog just ikke Dyrefigurer i nogen stor Mangfoldighed, men indskrænke sig, som Afbildningerne udvise, til

Fuglehoveder med lange krumme Næb, tilspidsede Hoveder staaende ud fra Fibulaernes Bagplader, bredere Hoveder af Dyr til Afslutning af Fibulaernes Spids samt nogle Figurer, der kunde ligne Hoveder af Vandfugle (ved Midten af Fibulaen B. O. Fig. 325). Til samme Kreds af Ornamentik maa ogsaa henregnes nogle af de smukke smaa Fibulaer, der helt ere dannede i Skikkelse af en Fugl, B. O. Fig. 332, de smukke Sølvstykker til Paasyning, B. O. Fig. 248, samt vel ogsaa Paasyningspladerne, B. O. Fig. 346—47, med Afbildning af et Mandshoved m. V. og ovenstaaende Fig. 8 med Afbildning af en Fugl, endvidere de smukke foran Fig. 1 til 3 afbildede Beltebeslag (navnlig Fig. 3) saavelsom de skaalformede Spænder fra Kannikegaard 195, Fig. 12, og fra Bækkegaard 59, Fig. 13. Forøvrigt bestaa Ornamenterne paa bornholmske Oldsager fra denne Tid kun i rette eller krummede Linier eller i indslagne S-formede Prydelser eller i Rækker af indslagne Punkter eller smaa Trekanter eller Firkanter eller i Zigzagbaand eller Smaacirkler. Indlægning med Niello forekommer paa nogle brede bøjleformede Fibulaer uden Knap, og Indlægning med slebne Granater eller med Glas anvendes regelmæssig paa de brede bøjleformede Fibulaer med Knap.

Disse Elementer af Ornamentik findes ikke blot paa de nysnævnte Fibulaer og Metalstykker til Paasyning men ogsaa paa de talrige næbformede Fibulaer, B. O. Fig. 329—31, og paa en enkelt knapformet, B. O. Fig. 336, endvidere paa de tynde Haandledsringe, B. O. Fig. 350, paa Spænderne B. O. Fig. 319—20 og paa Beltebeslaget B. O. Fig. 318. Kommer man imidlertid noget længere frem i Tiden, viser der sig Paavirkning af en ny Stil, nemlig den irske.

Det er Dr. Müller, som i sit foran citerede Skrift først har gjort opmærksom paa den irske Stils store Betydning for Norden; og idet han (Side 84 og 85 i Noten) tillige har angivet en Række af Billedværker, hvori Illustrationer fra gamle irske Manuskripter ere gjengivne, har han aabnet

en Lejlighed ogsaa for Andre til at gjøre sig bekjendte dermed. Et rigt Udvalg af saadanne Afbildninger haves saaledes f. Ex. i Gilberts »Facsimiles of national manuscripts of Ireland« samt i Westwoods »Facsimiles of miniatures and ornaments«, begge tilstede saavel i det store kongelige Bibliothek som i Kunstakademiets Bibliothek i Kjøbenhavn.

Den irske Ornamentik har i den tidlige Middelalder især været benyttet til Illustrationer af Haandskrifter, og det Præg, som den har erholdt ved at være bleven uddannet af Skrivere og Kalligrafer, har den senere stedse bevaret. Ornamenterne ere især Linier, som slynges i allehaande sindrige og sirlige Sving og Bugtninger, snart enkelte Linier, snart dobbelte eller flerdobbelte, hvorved der dannes Baand, som sammenslynges, snoes, flettes etc. Af og til forsynes Baandene med Hoved og Lemmer, og der dannes da derved Dyreformer med en lang smal Krop, der slynges i sære Sving og Bugter. Dyrene vises næsten altid fra Siden og have derfor kun eet Forben og eet Bagben; Benene bøjes ligeledes i allehaande Bugtninger og stikkes ofte igjennem hinanden eller igjennem Hovedet. Dyrets Hoved ses ogsaa i Profil og er derfor kun forsynet med eet Øje; det bærer enten et krummet Næb eller et vidt aabnet Gab, hvis Kjæber ere tilbagebøjede (se f. Ex. B. O. Fig. 338, hvor fire Hoveder støde sammen paa Midten), endog saaledes at Læberne kunne være slyngede helt bagover (se B. O. Fig. 345). Fra Nakken udgaar der sædvanligt en Lok eller Top. Ofte kan Dyret være saaledes udtrukket og fordrejet, at det næsten er umuligt at skjønne, hvad der egentlig har været Haandværkerens Tanke (se Fig. 22 og 23 nedenfor). Ved de ovenstaaende Bemærkninger om de irske Ornamentdyrs sædvanlige Karakter er det imidlertid ingenlunde udelukket, at der i de irske Haandskrifter ogsaa kan findes Tegninger af virkelige Dyr saavelsom af Mennesker; men saadanne forekomme kun undtagelsesvis og ere tilmed i

Regelen omgivne med en Ramme, hvori alle Stilens Stregeslyngninger udbrede sig i frodig og sindrig Mangfoldighed. Ejheller er det udelukket, at irsk Stregeornamentik kan anvendes til Forsiring af en fra en anden og tidligere Stilart hidrørende Dyreform, hvorved der opstaar en ejendommelig Kombination af to Stilarter (se f. Ex. Fuglebilledet Fig. 4 og Krybdyrbillederne Fig. 14—22 nedenfor).

Irsk Stil vides hidtil ikke at være funden paa de smalle eller brede bøjleformede Spænder og ejheller paa de næbformede. Paa de senere Spændeformer fremtræder den derimod mere og mere kjendelig, efterhaanden som Tiden skrider frem, indtil den endelig selv afløses af en ny Stil. Af de fugleformede Spænder er der dog kun to, der bære Præg af irsk Stil, nemlig B. O. Fig. 333 (Trekanten paa Halen og det flettede Skjæg paa Mandshovedet) og det foran Fig. 4 afbildede, som ved sine kunstig slyngede Linier har et meget bestemt irsk Præg; de sædvanlige fugleformede Spænder, B. O. Fig. 332, ere derimod ikke irske. Paa den anden Side ere alle de 19 mig bekjendte knapformede Spænder udstyrede med irske Dyrekroppe eller irske Baandfletninger, alene med Undtagelse af B. O. Fig. 336, der har et forholdsvis gammeldags Udseende. De faa forhaandenværende aflange pladeformede Spænder ere for slet konserverede til, at nogen bestemt Mening tør udtales om dem. Derimod turde alle de 24 firkantede pladeformede Spænder være at betegne som irske, hvad enten deres Overflade er dækket med bugtede Ornamentdyr (B. O. Fig. 337 og 338) eller med Baandfletninger. Af den lange Række af skaalformede Spænder, hvoraf en Del er afbildet nedenfor i Fig. 12 til 24, ere kun de to første, Fig. 12 og 13, uden noget Præg af irsk Paavirkning. I Fig. 14—18 er Krybdyrbilledet vel endnu stedse holdt i Former, der kunne henføres til germansk Stil, men den kunstige og kunstlede Linieføring paa Fig. 14 og 15 samt paa Forenden af Fig. 17 saavelsom de treoddede Strege-

slyngninger paa Bagenderne af Fig. 16 og 18 vidne om irsk Indflydelse. Man kommer herved til at tænke paa den paa Øen Gotland fremdragne ejendommelige Stil (Dr. Müller Side 71—74, jfr. Side 105—107), hvor de germanske Motiver ere blevne undergivne irsk Paavirkning. I Fig. 19 og 20 er den irske Stil bleven end mere kjendelig ved de langs hver af Krybdyrbilledets Sider anbragte lange og smalle Ornamentdyr. Fig. 21 har forneden en Bort af irske Baandfletninger, og det Samme gjælder om det store Spænde Fig. 22. Paa Fig. 23 er der udbredt en Dekoration med Slyngninger af irske Dyreben, der ere stukne igjennem hverandre; og endelig bærer Fig. 24 i hvert af sine Felter et kunstig forvredet irsk Dyr. De følgende Fig. 25—29 tilhøre den karolingiske Stil. Af Pladerne til Paasyning ere B. O. Fig. 346—47 samt Fuglebilledet ovenfor Fig. 8 neppe at anse som irske. Men det store hesteskoformede Smykke Fig. 7 med de forgyldte og granatbelagte Fugle viser noksom den irske Stil ved de under Fuglenes Forkroppe anbragte lange, smalle og bugtede Ornamentdyr. Ligeledes er B. O. Fig. 345 ved Hovedets Form og Baandfletningerne forneden ubetinget karakteriseret som irsk.

Kunde der end maaske rejses Indvending imod nogle enkelte af de ovenangivne Henførelser, saa ville dog de allerfleste af dem være rigtige, og der kan saaledes ikke være Tvivl om, at der i de bornholmske Oldsager ikke blot foreligger enkelte irske Pragtstykker, der kunde være indførte andetstedsfra, men hele Rækker af Smykker i irsk Stil, der noksom vidne om, at denne Stil igjennem lange Tider har været raadende der paa Øen, tilmed da der i Regelen ikke sammen med dem findes Smykker, der vise hen til, at nogen anden Stil samtidigen har været i Anvendelse.

Efter at den irske Stil saaledes havde udfyldt et anseligt Tidsrum i Udviklingen, om hvis Varighed der nedenfor vil blive anstillet nærmere Undersøgelse, afløses

den endelig af en ny Stil, som efter de af Dr. Müller meddelte Oplysninger maa være den karolingiske, som paa Grundlag af antike Forbilleder og med nogen Paavirkning af irsk Ornamentik havde udviklet sig i Frankrig under Karl den Store og hans nærmeste Efterkommere. Dr. Müller skjelner imellem en ældre og en yngre karolingisk Stil; den ældre, der raader fra Slutningen af det ottende Aarhundrede indtil henimod Midten af det niende, gjengiver navnlig de i gammelkristelige Fremstillinger forekommende Dyr og gjengiver dem paa naturlig Maade uden Stilisering og uden Forvridninger; den yngre, som bliver herskende henimod Midten af det niende Aarhundrede, optager derhos en hel Række fra den antike hedenske Kunst hentede Dyr, deriblandt Løver, og tillige en stor Del Ornamenter fra den irske Kunst, saavel Dyrebilleder som Baandslyngninger. Efter Dr. Müllers Formening er det især den yngre karolingiske Stil, som har fundet Indgang i Norden, og iblandt Dyrebillederne er det især Løverne, som ere komne i Brug der. Kroppen paa de karolingiske Løver er ikke dannet af et langt, allevegne omtrent lige bredt Baand som de irske Ornamentdyr, men den er enten bred og kort som et virkeligt Dyr eller har i alt Fald brede Partier for og bag, om end Midten kan være indkneben til en ganske tynd Forbindelse. For det Meste ere Dyrene stærkt forvredne og ofte afbildede i Færd med at bide eller rive i hinanden. Ofte ere kun Hoveder eller enkelte Lemmer afbildede. Af disse nordisk-karolingiske Løver haves en god Fremstilling paa Spændet Fig. 27, hvor Randen neden om Dækpladen er delt i Felter, hvert visende et Dyr med Forben og Bagben, tildels strakte i Vejret over Ryggen; jfr. ogsaa det runde Spænde fra Dammegaard, Fig. 6, hvor der i hvert af fire Felter ligger et Dyr med Hoved, Krop og fire Ben med lange Kløer. Et Par temmelig naturlige Gjedebukke staar paa det ligearmede Spænde B. O. Fig. 372. Løse Hoveder og Fødder ses paa Spændet B. O. Fig. 370, og

paa det store smukke Spænde Fig. 25 er hele Skallen dækket af løse Ben med lange Kløer, som gribe om hinanden; jfr. ogsaa B. O. Fig. 374. I den nordisk-karolingiske Ornamentik, saadan som den forekommer paa Bornholm, findes maaske ogsaa Menneskefigurer, men tydelige og utvivlsomme ere de ikke; se f. Ex. Fig. 26 samt det smukke trekantede Spænde Fig. 5, som synes at vise fire Kvindehoveder forbundne ved lange Slør; Kroppene ere tilstede, men indskrumpede og tildels sammenvoxede paa Midten. Bladornamenter forekomme paa trefligede Spænder, f. Ex. B. O. Fig. 372, samt formentlig ogsaa paa nogle store ligearmede, f. Ex. B. O. Fig. 369.

Den karolingiske Stil vedvarer som eneherskende indtil Hedenskabets Slutning, og ligesom de fleste af de store skaalformede Spænder uden Dækplade og alle de, som ere forsynede med Dækplade eller med dobbelt Skal, kunne henføres til den, saaledes turde det Samme gjælde om samtlige trefligede og samtlige store ligearmede Spænder. Af den romanske Stil med dens vingede Dyr (»Drager«) findes intet Spor førend paa enkelte Runestene fra den kristelige Tid.

Tidsbestemmelser.

Spørgsmaalet om Begyndelsen for den førromerske Jernalder og dermed ogsaa Begyndelsen for Jernalderen overhovedet i Norden er endnu neppe fuldstændig løst. I »Bornholms Oldtidsminder og Oldsager«, Side 209—10, kom jeg efter et Skjøn over Antallet af førromerske Brandpletter til den Slutning, at deres Begyndelse maatte kunne ansættes til imellem 50 og 200 Aar før Kristi Fødsel; og videre kan man neppe komme efter bornholmske Fund alene. Naar man imidlertid ved Fund andetsteds, dels i Norden, dels ved Østersøens sydlige Kyster, maatte naa til den Erkjendelse, at Jernet er kommet i Brug allerede

nogle Aarhundreder tidligere, er der i de bornholmske Fund Intet, som kan tale derimod; tværtimod er Antallet af førromerske Brandpletter paa Bornholm saa umaadelig stort, at de uden Vanskelighed have kunnet rumme Levningerne af fuldt og vel et halvt Aartusindes Befolkning.

Tiden for den romerske Paavirknings Begyndelse, særlig for Indførelsen af Broncefibulaerne af Type B. og C., vil afhænge dels af, naar disse Fibulaer kom i Brug i de romerske Provinser i Alpelandene og nord for Alperne, dels af hvor lang Tid der kan være medgaaet, inden Brugen af dem forplantede sig op til Norden. I Bornholms Oldtidsminder og Oldsager har jeg antaget, at de ere komne herop ved Slutningen af det 1ste Aarhundrede efter Kristus eller dog inden Midten af det 2det Aarhundrede, men der er Intet til Hinder for, at Benyttelsen kan være begyndt allerede noget tidligere eller omtrent ved Midten af det 1ste Aarhundrede.

Den germansk-romerske Del af den ældre Jernalder, ɔ: den Tid, da de germansk-romerske Fibulaer af Type D. til L. vare i Brug, altsaa Perioden for de yngste Brandpletter og de samtidige eller lidt yngre ubrændte Grave, maa falde i det 4de og 5te Aarhundrede. Den ophører ved den ældre Jernalders Slutning og kan efter det forholdsvis ringe Antal af de dertil hørende Grave at dømme neppe være begyndt mere en det hundrede eller højest halvandet hundrede Aar tidligere.

Overgangen fra de romerske og germansk-romerske Former af den ældre Jernalder til den egentlige germanske Stil lader sig endnu neppe angive med fuld Sikkerhed. Man maa afvente, enten at betegnende Møntfund komme frem i nordiske Grave, eller at der i Nordtyskland gjøres Fund, som vise, naar den nye Stil er naaet derhen. Indtil da er der ingen Føje til at fravige den hidtil gængse Antagelse af omtrent Midten af det 5te Aarhundrede som Tidspunktet for Overgangen.

Ved den modsatte Ende af Udviklingen haves et fastere Holdepunkt, idet den yngre karolingiske Stil, som blev raadende i Norden henimod Hedenskabets Slutning, ifølge Dr. Müllers Undersøgelser (Dyreornamentiken i Norden Side 145) faar Overhaand i Frankrig henimod Midten af det 9de Aarhundrede, da den ældre karolingiske Stil ophørte. Ved den livlige Forbindelse, som den Gang fandt Sted mellem Folkene, kan det neppe betvivles, at den nye Stil maa være naaet herop allerede i den sidste Halvdel af det 9de Aarhundrede. Ogsaa ved en anden Betragtning føres man til at anse Aar 900 som den allerseneste Tid, til hvilken Optagelsen af den karolingiske Stil i Norden kan ansættes. Antallet af skaalformede Spænder i denne Stil er nemlig saa overmaade stort i Norden (se B. O. Side 181, Note 2), at de maa have været i Brug i en lang Tid, tilmed da de maa have været saa kostbare, at ikkun velhavende Familier kunde anskaffe sig dem. Vel er det rimeligt nok, at de ere forblevne i Benyttelse ogsaa efter Hedenskabets Ophør, men i Kristentiden bortfaldt meget snart den Skik at nedlægge Smykker i Gravene, og man vil sikkert kunne antage, at næsten alle Gravfund med de omhandlede Spænder hidrøre fra Hedenskabet. Og udenfor Begravelser ere ganske vist ikkun yderst faa saadanne Smykker blevne bevarede saaledes, at de have kunnet holde sig indtil vore Dage[1]).

---

[1]) Da Metalværdien af de store skaalformede Spænder, især af de svære Arter, som benyttedes henimod Hedenskabets Slutning, ikke kan have været saa ganske ringe, ere de, da de gik af Mode, vistnok næsten alle blevne omsmeltede og omdannede men ikke bortkastede som værdiløse. Da de derhos ikke vides nogensinde at være blevne hengjemte som Votiv- eller Depotsager, vil der udenfor Gravene ikke have kunnet bevares synderlig flere, end de, som ved Uheld ere bortkomne fra Ejerne og derefter tilfældig ere blevne dækkede af Jorden, og Antallet deraf vil ubetinget have været meget ringe. Det viser sig ogsaa, at i de Egne,

Imellem Aarene 450 og 900 eller 850, ligge 450 eller 400 Aar, som skulle deles imellem den germanske og den irske Stils Herredømme. Regnes nu de bøjleformede, de smaa ligearmede, de næbformede og de sædvanlige fugleformede Spænder samt de krybdyrformede Fig. 12 og 13 til den germanske Stil og de firkantede pladeformede, de fugleformede Fig. 4 og B. O. Fig. 333, de knapformede (med en enkelt Undtagelse), de smaa skaalformede (med nysnævnte to Undtagelser) samt de ældste af de store skaalformede Spænder saavelsom Paasyningspladerne Fig. 7 og B. O. Fig. 345 til den irske Stil, medens de aflange pladeformede Spænder, samt Paasyningspladerne B. O. Fig. 346—47 lades som usikre ganske ude af Betragtning, saa vil det findes, at vi for Tiden kjende 35 ubrændte Kvindegrave paa Bornholm med Smykker i germansk Stil, 32 saadanne Grave med Smykker i irsk Stil og 16 Grave med Smykker af begge Stilarter blandede. Se den nedenfor Side 68—73 i Afsnittet om Perler meddelte Klassifikation af

---

hvor det den Gang ikke var almindelig Skik at nedlægge saadanne Smykker i Gravene, eller hvor Grave fra den Tid ikke ere blevne undersøgte, der er Antallet af de fundne Smykker ogsaa særdeles ringe. Fra hele Danmark udenfor Bornholm kjendtes der i 1873 ikkun 30 skaalformede Spænder, medens der samtidigt kjendtes 412 fra Sverrig og 400 fra Norge (Montelius: Om de ovala Spännbucklorna, Vitterhets Akademiens Månadsblad 1873, Side 178 og 181), men i Danmark udenfor Bornholm synes det ejheller at have været almindelig Skik at nedlægge dem i Gravene. Fra Bornholm kjendtes i 1873 ifølge Montelius Side 181 ikkun 8 skaalformede Spænder, og de kunne oplyses alle at have været Gravfund (1 fra Kofodgaard, B. O. Side 385, 2 fra en Stenring sydost for Lillevang, B. O. Side 388, 3 fra Klipperne nord for Melsted, B. O. sammesteds, og 2 fra Melsted 1, B. O. 373). Nu kjendes fra Bornholm c. 50 store skaalformede Spænder (foruden c. 40 smaa Do.), og deraf have ikkun 2 ikke kunnet oplyses at hidrøre fra Grave, hvorved det dog ingenlunde er udelukket, at de i Virkeligheden kunne have hørt til forstyrrede Begravelser.

Gravene. Tages der imidlertid Hensyn til, at en Begravelse med blandede Smykker ikke kan være nedlagt før den Tid, som det yngste af disse henhører til, bliver der i Virkeligheden 48 Kvindegrave, som maa hidrøre fra den irske Periode, medens kun 35 tilhøre den germanske Tid. Det maa dog ikke lades ubemærket, at ligesom den ældre Jernalders store Gravpladser ved Kannikegaard og paa Slamrebjerg sluttede med en mærkelig Fattigdom i de saakaldte »andre Grave«, saaledes er det i høj Grad sandsynligt, at den samme Fattigdom har strakt sig en rum Tid ned i den senere Jernalder. Graven Nr. 365 ved Kannikegaard med et forbrændt Stykke af en germansk Sølvfibula laa midt imellem de »andre Grave« og afveg i sin Beskaffenhed ikke kjendeligt fra de omliggende flade Muldlag; og paa den anden Side have de ubrændte Grave fra den germanske Tid ved Kobbe Aa været omgivne af en Mængde ganske lignende flade Muldlag, hvoraf i det Mindste en Del meget rimeligt kan have hidrørt fra samme Tid. Hvis der nu ved den senere Jernalders Begyndelse har hersket Fattigdom eller dog en fattig Gravskik, er det naturligt, at Antallet af Grave med Indhold af Smykker vil have været forholdsvis ringe. Man kan altsaa ikke ligefrem anse Forholdet imellem de fremkomne Smykkegrave fra de forskjellige Perioder som et sikkert Maal for Periodernes Varighed. Men desuagtet er det klart nok, at Antallet af Grave fra den irske Tid er forholdsvis meget stort, og det kan derfor neppe være for højt regnet, naar der af de 400 eller 450 Aar, som skulle deles imellem den germanske og irske Periode, henføres omtrent 200 Aar til den irske Stil, saa at denne altsaa maa anses for at være begyndt paa Bornholm omtrent ved Aaret 700 eller maaske endog noget tidligere.

I Tiden fra den ældre Jernalders Ophør indtil Kristendommens Indførelse, altsaa omtrent fra Aar 450 til 1050, finde vi saaledes paa Bornholm tre forskjellige Stilarter i Smykkerne og derigjennem tre forskjellige Kulturpaavirk-

ninger. Man maa derfor dele Tidsrummet i tre Afsnit: et med germansk Stil fra Aar c. 450 til c. 700, et med irsk Stil fra Aar c. 700 til 850 eller 900 og et med karolingisk Stil fra Aar c. 850 eller 900 til 1050. Vel kunne disse Stilarter ingenlunde siges at være direkte afledede af hinanden; men ligesom det er utvivlsomt, at der i den irske Stil, saadan som den er benyttet i Norden, er indblandet mange Elementer af den germanske Stil, og at ligeledes den karolingiske Stil er paavirket af den irske, saaledes er det i ethvert Tilfælde iøjnefaldende, at der er en absolut Modsætning imellem enhver af disse Stilarter og de simple Former fra den ældre Jernalder, medens der ikke er noget saadant Modsætningsforhold imellem hine indbyrdes. Stilles de i Forening lige over for den ældre Jernalder, ville de tværtimod ved deres krummede og bugtede Linier og deres fantastiske Dyrefigurer vise sig som en Gruppe af indbyrdes kjendelig beslægtede Stilarter. Betegner man nu de førromerske, romerske og germansk-romerske Perioder fra Tiden før Aar c. 450 med et enkelt Udtryk som »den ældre Jernalder«, vil det være konsekvent ogsaa at sammenfatte de tre senere Perioder med germansk, irsk og karolingisk Stil under et fælles Begreb, i hvilken Henseende jeg tillader mig at foreslaa Benævnelsen: »den senere Jernalder«. Man faar da indenfor Jernalderen to Hovedafdelinger og indenfor hver af disse tre Underafdelinger, altsaa:

Jernalderen.

Ældre Jernalder.

Førromersk	Romersk	Germansk-romersk
(indtil c. Aar 100).	(c. Aar 100 til c. 350).	(c. Aar 350 til c. 450).

Senere Jernalder.

Germansk	Irsk	Karolingisk
(c. Aar 450 til c. 700).	(c. Aar 700 til c. 850 eller 900).	(c. Aar 850 eller 900 indtil Kristentiden).

Vil man, fordi Udtrykkene nu en Gang ere blevne almindelig benyttede, bibeholde Benævnelserne: »Mellemjernalder« og »yngre Jernalder«, da kan der vel ikke haves noget Særdeles derimod at indvende, men det maa da erindres, at »Mellemjernalderen« omfatter to forskjellige Perioder, der adskilles omtrent ved Aaret 700, og at den »yngre Jernalder«, naar man overhovedet vil lade Navnet slutte sig til en vis Stil i Oldsagerne, ikke kan regnes fra nogen tidligere Tid end fra den karolingiske Stils Indførelse, altsaa i det Tidligste fra Midten af det 9de Aarhundrede.

Om Oprindelsen til den irske Stil paa Bornholm.

Naar den irske Stil maa være indkommen til Bornholm allerede ved Aaret 700 eller maaske endog lidt tidligere, er det klart nok, at Indførelsen ikke kan skyldes Vikingetogene, som først begyndte henimod Slutningen af det 8de Aarhundrede.

Herved er det imidlertid ikke udelukket, at Indførelsen kunde være sket ved en tidligere Handelsforbindelse over Havet imellem de nordiske Vestkyster paa den ene Side og Irland eller Skotland og England paa den anden Side, hvilke sidste Lande allerede meget tidligt vare blevne inddragne under den irske Kulturpaavirkning. Der er nu virkelig i Norge og navnlig paa Vestkysten deraf fundet et ikke ringe Antal af ældre irske Sager (Dr. Müller Side 105), og det er jo ikke umuligt, at de kunde være tilbragte ved Handelsrejser allerede i det 7de Aarhundrede; men de kunne ogsaa være Frugter af de senere Vikingetog, idet den ældre Stil vedblev at herske i Irland og Skotland lige indtil Aar 900 (Dr. Müller Side 90) og Vikingerne da allerede i over hundrede Aar havde hærget paa de irske og skotske Kyster. Denne sidstnævnte Forklaring er vel endog den sandsynligste, idet man noksom veed, at

Vikingernes Tog bleve foretagne i stort Omfang og med stor Vedholdenhed, medens det vel neppe er rimeligt, at Handelsforbindelsen over Havet kan have været synderlig levende allerede i det 7de Aarhundrede.

Udenfor Norge har hidtil iblandt Nordens Lande Øen Gotland været det Sted, som har vist den stærkeste Paavirkning af irsk Kunst, ikke just ved Fund af Sager forfærdigede i selve Irland eller overhovedet i ren irsk Stil, men derimod ved en stærk Optagelse af irske Elementer i den indtil da herskende germanske Stil (Dr. Müller Side 74 og 106). At Gotland skulde have modtaget denne Paavirkning fra den norske Vestkyst, er i og for sig ikke sandsynligt. Vejforbindelserne vare i hine Tider saa lidet udviklede, at en Rejse tværs over Landet fra Egnene om Trondhjem eller Bergen igjennem Skove og over uvejsomme Fjelde var et vanskeligt Foretagende, og om en saa levende Handelsforbindelse, at den skulde have kunnet forplante Skik og Mode fra den ene Side af det skandinaviske Højland til den anden Side deraf, vil der for hine Tiders Vedkommende neppe kunne være Tale. Og hvis der endog virkelig bestod en saadan Handelsforbindelse imellem Skandinaviens Vestkyst og dets Østkyst, maatte man snarest vente, at den havde efterladt sine Spor paa selve Fastlandet, som den passerede, medens det bliver ganske usandsynligt, at den først skulde være kommen til fuldt ud at vise sine Virkninger paa en Ø, som kun ved en besværlig Sørejse stod i Forbindelse med Fastlandet, og som derhos allerede tidligere havde vist en stærk Tendens til at uddanne sine egne Skikke og Former uafhængig af, hvad der var gjældende paa Fastlandet.

Er det nu i og for sig usandsynligt, at Gotland skulde have modtaget sin Paavirkning af irsk Stil over Norges Vestkyst og ad Færdselslinier igjennem det uvejsomme Land samt Søfart videre til Øen, saa bliver det endnu mindre plausibelt af forklare den irske Stils Tilstedekomst

paa Bornholm ved en Forplantning fra Norge. Snarere maatte man da tænke paa en Forplantning fra England over Vestjylland eller paa en direkte Søfart imellem England og Bornholm. Ingen af disse Forklaringer lyder imidlertid synderlig trolig. Der findes altfor faa Spor af irsk Stil i Jylland, paa de danske Øer og i Skaane til, at man tør forudsætte, at denne Stil har været saaledes herskende der, at den derfra kunde udbrede sig videre imod Øst og Nordost. Og en direkte Handelsforbindelse ad Søvejen imellem Bornholm (og Gotland) paa den ene Side og England eller Skotland paa den anden Side vilde have været saa besværlig, at man neppe kan tro paa dens Existens, naar der ved Østersøen fandtes saa nærliggende og vidtstrakte Kyster, som tilstrækkelig kunde beskjæftige Øboernes Skibsfart og Handelsaand. Under disse Omstændigheder fristes man til at se hen til en anden Handelsvej og da netop til den, ad hvilken Bornholm og overhovedet Øerne i Østersøen allerede igjennem mange Aarhundreder havde modtaget fremmede Mønstre og Moder.

Det er bemærket af Dr. Müller (Side 83), at den irske Stil udbredtes over hele det vestlige Europa af irske Gejstlige, som droges bort fra deres Ø af Missionsbegejstring og Vandrelyst, og som fortsatte deres nationale Stil tildels i egne Klostre, hvorfra den udbredte sig videre til alle Sider. Ogsaa Dr. Schnaase (Geschichte der bildende Künste im Mittelalter, Düsseldorf 1869, Side 607—9) bekræfter, at irske Gejstlige fandt en hædrende Optagelse i Mellemeuropas Klostre og endog stiftede selvstændige Klostre. Af Sct. Columban oprettedes saaledes i Aaret 590 et Kloster i Vogeserne, og af Sct. Gallus stiftedes i det nordøstlige Schweiz i Aaret 614 det berømte Kloster, som kom til at bære hans Navn; Sct. Kilian, der led Martyrdøden 687, efterlod talrige Disciple i Franken. I Klostrene fortsatte de irske Munke Udøvelsen af deres Kunst ved Afskrivning og Illustrering af de hellige Bøger, og medens Klosteret i

Sct. Gallen ved Midten af det 9de Aarhundrede havde ikke mindre end 32 Bøger med irsk Skrift, vidne flere endnu bevarede Pragtværker om den Fremgang, som den irske Skrive- og Tegnekunst havde vundet i Franken.

Allerede siden Jernalderens første Begyndelse vise de bornholmske Oldsager hen til Sydtyskland og Alpelandene, La Tène-Stilens gamle Hjemsteder, som de Egne, hvorfra deres Forbilleder vare komne. Det Samme gjentager sig igjennem den romerske og germansk-romerske Del af den ældre Jernalder og ligeledes i det første Afsnit af den senere Jernalder, uagtet Nordtyskland allerede den Gang var besat af slaviske Stammer og Handelsforbindelsen altsaa maatte gaa igjennem Folk og Egne, hvor de paagjældende Smykker ikke vare i Brug. Men naar det saaledes lige indtil den Tid, da den irske Stil naaede til Bornholm, havde været Regelen, at Øen fik sine Smykker eller Forbillederne dertil fra Syden og det ifølge, hvad oven er anført, kan antages, at den irske Stil den Gang havde en vis Udbredelse netop i de samme Lande, hvorfra Paavirkningen hidtil var udgaaet, lader den Formodning sig ikke afvise, at ogsaa den irske Stil har fulgt de gamle Handelsveje og er naaet til Øerne i Østersøen fra Sydtyskland og Schweiz.

Det kan ikke indvendes herimod, at der ikke langs Handelsvejene sydfra vides at være fundet Sager i irsk Stil svarende til de bornholmske; thi i Nordtyskland, som den Gang var beboet af slaviske Folk, bleve de paagjældende Smykker overhovedet ikke benyttede, og i Sydtyskland, som da allerede længe havde været kristnet, bleve Smykker ikke nedlagte i Gravene og kunde saaledes ejheller ventes bevarede indtil vore Dage.

Derimod var det naturligt, at den irske Stil, naar den ad de sædvanlige Handelsveje sydfra var naaet til Bornholm, forplantede sig videre nordefter ad den gamle Handelsvej til Øland og Gotland; og som ovenfor anført viser det sig

i Virkeligheden, at Gotland var stærkt paavirket af den samme Stil. Tillige er det rimeligt nok, at enkelte Udløbere af den omtrent samtidigen kunne være naaede til Skaane og de øvrige danske Provinser.

Den yngre irske Stil, som i Gravene ved Søllested og Møllemosegaard i Fyn, Mammen og Jellinge i Jylland har efterladt saa smukke og mærkelige Oldsager (Dr. Müller Side 111) fra Hedenskabets Slutningstid, rimeligvis det 10de Aarhundrede, vedkommer os ikke her, da den i det Mindste hidtil ikke er bleven konstateret paa Bornholm.

Hvad angaar den karolingiske Stil, er det rimeligt, at den er kommen til Bornholm ad de samme Veje sydfra, som de tidligere gængse Moder og Stilarter. En Indflydelse fra Vikingetogene er vel ikke umulig, men sandsynlig er den ikke, naar henses til Bornholms afsides Beliggenhed inde i Østersøen og fjernt fra de Egne, som vare Samlingssteder for de Skarer, der fore i Vesterviking.

Om de skaalformede Spænder paa Bornholm.

Da der sjeldent paa et Areal af lige Størrelse er fundet saa mange skaalformede Spænder som paa Bornholm, og da navnlig den ældre Række af disse, de smaa svagthvælvede Spænder i germansk eller irsk Stil, vel neppe paa noget andet Sted er forekommen i saa stor Mangfoldighed, vil det kunne være af Interesse at underkaste de bornholmske Fund af deslige Spænder en nærmere Undersøgelse.

Ordnet efter Findestederne er Materialet følgende: (Se efterstaaende Tabel Side 46—49)

Skaalformede Spænder fra Bornholm.

Findested	Germanske	Irske	Usikre, rimeligvis Irske[1])	Enkeltskallede karolingiske	Med Dækplade ell. Dobbeltskal	Størrelse i Tommer (paa ctm. 2.6)	Form	Museums Nr.
Kannikegaard 195	2	»	»	»	»	$2 \times \frac{7}{8}$	Fig. 12	C 965
Bækkegaard 44	»	»	2	»	»	$3 \times 1\frac{1}{2}$	uvis	findes ikke
50	»	2	»	»	»	$2\frac{1}{4} \times 1\frac{1}{4}$	omtrent som Fig. 19	C 2389—90
59	1	2	»	»	»	$3\frac{1}{2} \times 1\frac{2}{3}$	Fig. 13	C 2396
						$2\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2}$; $2\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2}$	som Fig. 19	C 2394—95
63	»	1	»	»	»	$2\frac{3}{4} \times 1\frac{1}{4}$	Fig. 15	C 2530[2])
66	»	»	4	»	»	smaa	itu	findes ikke
105	»	3	»	»	»	$3\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{12}$	Fig. 21	C 2454
						$2\frac{1}{2} \times 1$; $2\frac{1}{2} \times 1$	Fig. 18	C 2455—56 (jfr. C 2532)
132	»	»	2	»	»	smaa	itu	findes ikke
134	»	»	2	»	»	smaa	itu	findes ikke
135	»	»	1	»	»	lille	Krybdyrfigur formentlig som Fig. 18	findes ikke
143	»	1	»	»	»	$3 \times 1\frac{1}{2}$	som Fig. 24	C 2504
153	»	2	»	»	»	c. $3\frac{1}{2} \times 2$	Fig. 24	C 2511—12

162	»	»	1	»	»	lille	itu	findes ikke
Forstyrrede Grave ...	»	1	»	»	»	$4^1/_4 \times 1^5/_8$	omtrent som Fig. 23	C 1752
	»	»	»	»	1	$4^3/_4 \times 2^3/_4$	omtrent som Fig. 29	C 3987
Saltuna	»	»	»	1	»	stort	prydet m. store Dyrehoveder	C 4850
Lousgaard 3	»	2	»	»	»	$2^1/_4 \times 1^1/_8$	som Fig. 20	C 5587
6	»	2	»	»	»	$3^1/_4 \times 1^1/_4$	Fig. 14	C 5592
						$2^1/_4 \times 1^1/_4$	Fig. 19	C 5593
11	»	3	»	»	»	$2^1/_4 \times 1^1/_4$, $2^1/_4 \times 1^1/_4$	som Fig. 19	C 5603—4
						c. $2^1/_2 \times 1^1/_2$	med irske Baandslyngninger	C 5605
12	»	3	»	»	»	$1^5/_8 \times 1$, $1^5/_8 \times 1$	Fig. 17	C 5608
						$2^5/_8 \times 1^1/_2$	Fig. 16	C 5607
28	»	»	»	»	2	$4^1/_4 \times 3$	Fig 29	C 5650
29	»	»	»	2	»	$4 \times 2^1/_4$	som Fig. 26	C 5899
41	»	»	»	1	»	$3^3/_4 \times 2^1/_4$	omtrent som Fig. 26	C 5665

[1]) Af de smaa skaalformede Spænder, som jeg optog ved Bækkegaard, vare mange saa opløste, at de snart hensmuldrede. Jeg har imidlertid en bestemt Erindring om, at de alle bare mere eller mindre forvanskede Krybdyrbilleder.

[2]) Er i Museets Protokol kun angivet at være fundet ved Bækkegaard, men jeg har Grund til at tro, at det netop er det, som fandtes i Graven Nr. 63.

[3]) C 3102 bærer en utydelig Krybdyrfigur, hvor dog Hoved og Øjne ere kjendelige, og hvor Skuldre og Hofter ere betegnede ved fire runde Knopper. C 3103 ligner den forrige, men Hovedenden er afbrudt, og i Stedet for Knopper paa Skuldrene og Hofterne er der flade Cirkler med Menneskeansigter.

(Skaalformede Spænder fra Bornholm.)

Findested	Germanske	Irske	Usikre, rimeligvis irske	Enkeltskallede karolingiske	Med Dækplade ell. Dobbeltskal	Størrelse i Tommer (paa ctm. 2.6)	Form	Museums Nr.
Lousgaard 44	»	»	»	2	»	4 × $2^1/_4$	som Fig. 26	C 5699
47	»	2	»	»	»	$3^7/_8$ × $1^7/_8$	Fig. 23	C 5706
Kobbe Aa 15	»	»	»	2	»	$3^7/_8$ × $2^1/_8$	Fig. 25	C 5945
Ukjendt Sted, rimeligvis Kobbe Aa	»	1	»	»	»	$2^1/_2$ × $1^1/_8$	Fig. 20	C 5405
Melsted 1	»	»	»	1	1	$3^5/_8$ × 2	som Fig. 26	C 637
						$4^1/_4$ × $2^3/_4$	som Vitterhets Akademiens Månadsblad 1877 Fig. 31	C 636
19	»	»	»	1	»	stort	som Fig. 26	C 5738
20	»	»	»	»	2	$4^1/_4$ × $2^1/_4$	Fig. 28	C 5582
21	»	»	»	2	»	$3^3/_4$ × $2^1/_2$	som Fig 26	C 5984
23	»	»	»	1	»	4 × $2^1/_2$	som Fig. 26	indsendt 1890
Mellem Melsted og Lillevang 1863	»	»	»	2	1	stort	omtrent som Fig. 25	C 330
						stort	som Fig. 26	C 331
						$4^1/_4$ × $2^5/_8$	omtrent som Fig. 29, men kun med Dækskal over Midten	C 329
1870	»	»	»	2	»	store	som Fig. 26	C 777
Lillevang 1	»	»	»	1	»	$3^3/_4$ × $2^1/_4$	Fig. 26	C 2895
						$3^3/_4$ × $1^3/_4$	Fig. 22	C 2898

9	»	»	2	»	»	store	formentlig som Fig. 24	findes ikke
Nord for Gudhjem	»	1	»	»	»	$3 \times 1^1/_4$	som Fig. 15, men med tydelige Ribben	C 5362
Sigtegaard	»	2	»	»	»	$3^1/_2 \times 1^7/_8$	Krybdyrfigurer[1]	C 3374—75
Søndregaard 5	»	»	»	1	»	3×2	som Fig. 25	C 3663
9	»	»	»	2	»	$4 \times 2^1/_4$	som Fig. 26	C 3671—72
28 S. G. i Østerlars	»	»	»	1	»	stort	som Fig. 26	C 4852
Bøgebjerg 1	»	»	»	2	»	store	som Fig. 26	C 3015—16
3	»	»	»	2	»	$4 \times 2^3/_8$	som Fig. 26	C 3021—22
6	»	»	»	2	»	$4^1/_4 \times 2^1/_4$	som Fig. 26	C 3026—27
21 S. G. i Vestermarie	»	»	»	»	1	$4^3/_4 \times 3$	ligner Fig. 28[2]), men har Dækskal over det Hele	C 3966
Kofodgaard i Klemensker	»	»	»	»	1	$4^1/_4 \times 2^7/_8$	har over Midten havt en Dækplade, som nu er bortkommen. Borten forneden er som paa Fig. 29	MCCLXVI
	3	33	14	30	11			
	91							

[1]) Overfladen er paa langs delt i 5 Felter; i de to yderste findes paa hver Side et Forben og et Bagben af et Dyr; i de tre midterste er der flere mindre Dyr, hvert med et Forben og et Bagben.

[2]) Dækskallen har havt 11 Fremspring, nemlig 5 langs ud ad Midten og 3 ved hver Side, dannede ikke som en rund Knop men som Forkroppen af en Vandfugl med Næb, bøjet Hals og Bryst.

De bornholmske skaalformede Spænder have alle været af Bronce og, saa vidt vides, alle været forsynede med Naal af Jern. Indlægning med flettede Snore af Sølv er flere Gange bleven bemærket langs ad de ophøjede Striber paa Formerne Fig. 26 til 28, og paa et enkelt af dem er der endog Spor af Guldbelægning langs ad disse Striber. Den ved Kofodgaard i sin Tid fundne Underskal af et stort Spænde er forgyldt over det Hele, men den bortkomne Dækplades Udstyring er ubekjendt. Et lille Spænde med en indskaaren Krybdyrfigur (Bækkegaard 135) var forgyldt i alle de indskaarne Fordybninger.

Størrelsen af Spænderne varierer stærkt. Som Regel kan det siges, at den i det Hele tiltager, eftersom Tiden skrider frem. De dobbeltskallede, der vel ere de yngste, ere tillige de største, fra 4¹/₄ til 4³/₄ Tomme (ctm. 11,1 til 12,4) lange. De enkeltskallede i karolingisk Stil (Fig. 25—26) ere ogsaa store, i Regelen fra 3³/₄ til 4¹/₄ T. (ctm. 9,8 til 11,1) lange; kun et enkelt er indskrænket til 3 Tommers Længde (ctm. 7,8). De germanske og irske ere derimod for det Meste smaa, fra 1⁵/₈ til 2¹/₂ T. (ctm. 4,25 til 6,5) lange, men de yngste irske Spænder naa dog op til fuldt og vel samme Størrelse som de fleste enkeltskallede karolingiske. En Adskillelse imellem »smaa« og »store« skaalformede Spænder bliver altsaa vildledende, naar man vil opstille den som et absolut Kriterium med Hensyn til Tid og Stil, men i de fleste Tilfælde giver den dog en god Vejledning til Tidsbestemmelsen. Det kan i Forbindelse hermed bemærkes, at en tynd Skal med flad Hvælving og et Omrids, der ikke er ovalt men slutter sig til en Krybdyrfigur og dens Lemmer, giver Formodning om en tidlig Tid, medens en massiv Skal, en høj Runding og et nøjagtig ovalt Omrids ere Tegn paa en sildig Tid. Det Afgjørende bliver imidlertid Hensynet til Stilen samt den successive Udvikling i Ornamenteringen.

Formen og Ornamenteringen bærer gjennem næsten hele Rækken af de germanske og irske Spænder kjendelige Spor af en Krybdyrfigur. Det Spænde, hvori denne Fremstilling træder tydeligst og simplest frem, er det, som hidrører fra Kannikegaard 195, Fig. 12. Er end Billedet noget stiliseret, saa er det dog øjensynligt, at Haandværkeren har villet gjengive et virkeligt Dyr eller dog et Dyr, som kunde virkeligen existere. Spændet er ingenlunde ovalt men er tvært afskaaret bagtil og har et spidst Hoved fortil, medens Siderne i ujævne men dog temmelig parallele Linier følge Omridset af Dyret og dets Lemmer. Senere viser der sig et andet Forsøg paa at efterligne Naturen i det mærkelige Spænde fra Lousgaard 12, Fig. 16; men her er Formen allerede langt mere kunstlet og fjerner sig stærkt fra den naive og troskyldige Fremstilling i Fig. 12.

Formen Fig. 14 har ligeledes et fremtrædende spidst Hoved; Fig. 13 og 15 ere endnu tvært afskaarne bagtil; paa dem alle saavelsom paa Fig. 16 og 17 ere For- og Bagben tydelig tilstede; paa Fig. 18 (samt tildels Fig. 15) ere de forvandlede til Snirkler. I Fig. 19 og 20 ere For- og Bagben samt Hoved atter tydelig nok tilstede, men Haandværkeren har ikke kunnet modstaa Fristelsen til paa hvert af dem tillige at skabe to lange baandformede irske Ornamentdyr, saaledes at Spændet vel, naar det ses ovenfra, giver Indtryk af et enkelt Dyr, men naar det ses i Profil, viser langs hver af Siderne et langt Ornamentdyr med Hoved, Øje og Krop samt et Forben og et Bagben. Paa Spændet Fig. 20 er der derhos ovenpaa Skallen fremstillet en Mandsfigur liggende med Ryggen opad. Med Fig. 21 indtræder et nyt Stadium i Udviklingen; Omridset bliver næsten ovalt og Skallen svær og massiv samt stærkt hvælvet; Ryglinie og Ribben, Hofter og Skuldre samt Øjne ere endnu tydelig nok angivne, men For- og Bagben ere blevne ukjendelige under en Bort af Slyngninger. Den samme Udvikling fortsættes i Fig. 22, hvor Spændet tillige

Fig. 12. $^{1}/_{1}$.

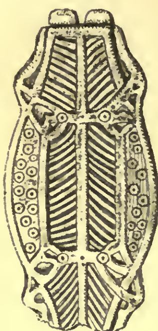

Fig. 13. $^{1}/_{2}$.

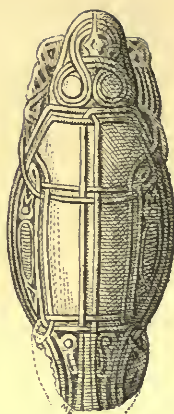

Fig. 14. $^{2}/_{3}$.

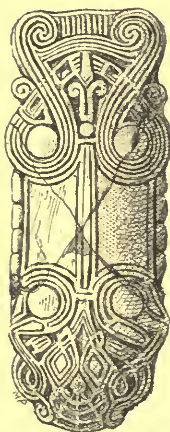

Fig. 15. $^{2}/_{3}$.

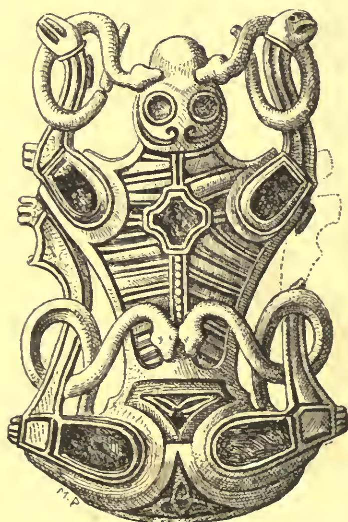

Fig. 16. $^{1}/_{1}$.

opnaar den meget betydelige Længde af $3^{3}/_{4}$ T. (ctm. 9,8), medens to lignende Spænder fra Lillevang 4 endog ere $4^{1}/_{8}$ T. (ctm. 10,8) lange. Paa Spændet Fig. 23 er der af

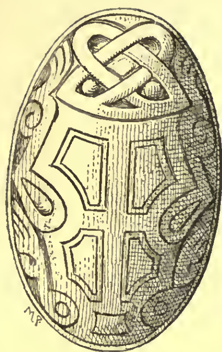

Fig. 17. 1/1.

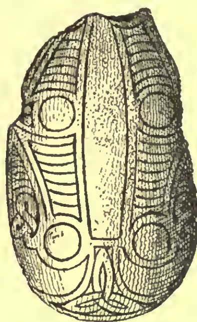

Fig. 18. 2/3.

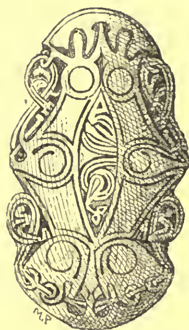

Fig. 19. 2/3.

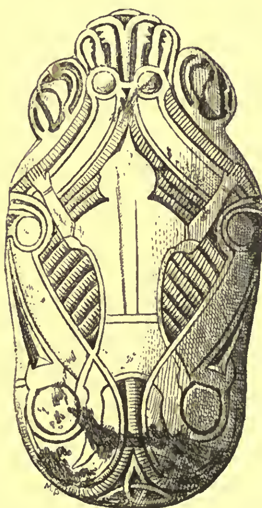

Fig. 20. 1/1.

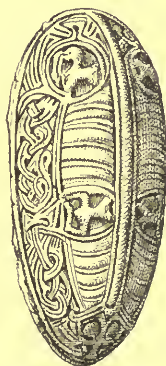

Fig. 21. 1/2.

de tidligere Fremstillinger ikke bleven Andet tilbage end Ryglinien og fire fremstaaende Knopper, der ere traadte i Stedet for Hofter og Skuldre, samt en Dekoration med

sært sammenslyngede Ben, der ere stukne igjennem hverandre, uden at noget Forhold til en Hovedfigur er kjendeligt.

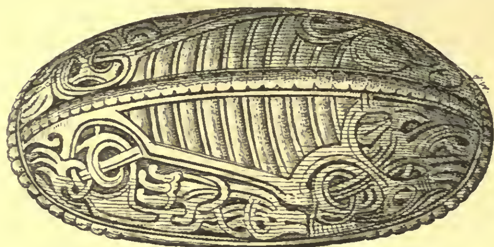

Fig. 22. $^2/_3$.

Fig. 23. $^2/_3$.

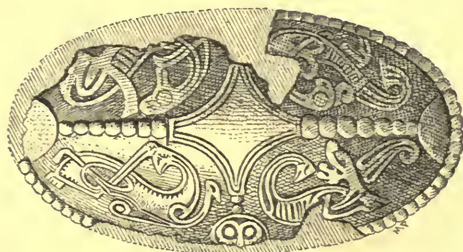

Fig. 24. $^2/_3$.

Krybdyrbilledet er nu paa det Nærmeste ved ganske at forsvinde, og i Fig. 24 afløses det endelig af en symmetrisk Ordning af Ornamenter, hvor der ikke længere kan være

Tale om for og bag, om Hoved, Krop eller Lemmer. Erindringen om de tidligere Former viser sig endnu kun i Sporene af den takkede Rygrad.

Fig. 25. 2/3.

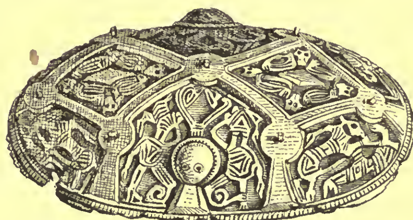

Fig. 26. 1/2.

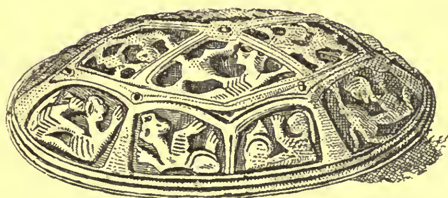

Fig. 27. 1/2.

Den rhombiske Figur, der danner Midten af Fig. 24, udvikler sig derefter i den karolingiske Stil til et System af to eller fire skjæve Ruder adskilte ved ophøjede Baand,

Fig. 26. Derefter blive disse Ruder anbragte paa en særlig Dækplade af gjennembrudt Arbejde, hvormed Midten af Spændet beklædes, medens Randen nedenom Dækpladen inddeles i Felter med allehaande Dyrefigurer, Fig. 27 og 28. Og endelig udvides Dækpladen til som en Dobbeltskal at overhvælve hele Spændets Krumning, saa at kun en smal flad Rand af Underskallen staar frem forneden udenfor

Fig. 28. 2/3.

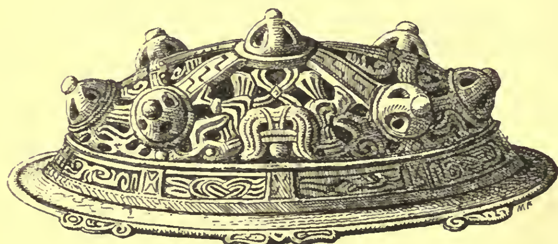

Fig. 29. 2/3.

Dækningen, Fig. 29. Samtidig med denne fremskridende Ændring i Spændets Beskaffenhed foregaar der endvidere en Udvikling af et andet Element fra Fortiden, nemlig af de Knopper, som endnu i Fig. 23 repræsenterede Hofterne og Skuldrene af den forsvindende Krybdyrfigur. Saa langt som den irske Stil rækker, vides der ikke paa Bornholm at være fundet mere end 4 Knopper paa Spænderne, dog at muligvis ogsaa Dyrets Øjne kunne være repræsenterede

af Knopper, hvis Antal da i Alt vilde blive 6. Saa snart derimod den karolingiske Stil begynder og Krybdyrbilledet ganske er glemt, forøges Knoppernes Antal som et rent dekorativt Middel. Alt eftersom der anbringes en Knop midt paa Spændet eller ikke, bliver Antallet enten et ulige eller et lige Tal; i første Tilfælde kan man finde 7, 9 eller 11 Knopper; se f. Ex. Fig. 27 og 29 med 7, Fig. 26 med 9 og Fig. 28 med 11 Knopper; naar Antallet derimod er et lige Tal og større end 6, vil det i Regelen være 10, Fig. 25, og Dekorationen imellem Knopperne bestaar da især af Arme eller Dyreben, der gribe om hinanden og jævnt dække hele Spændet uden nogen Inddeling i Ruder eller Felter.

Det er i den ovenstaaende Fremstilling forudsat, at den simpleste Form af Krybdyrbilledet har været den ældste, og at de Former, hvor Krybdyrbilledet er bleven forvansket, bør rykkes nedad i Tiden omtrent i Forhold til Forvanskningens Grad. Denne Forudsætning er formentlig berettiget. Det maa vel nemlig anses som givet, at den hele Række af beslægtede Former maa være udgaaet fra en eneste Grundtype; men Forvanskningerne ere saa mangfoldige og saa forskjelligartede, at man neppe vil kunne paavise nogen enkelt iblandt dem, fra hvilken saavel alle de øvrige Forvanskninger som ogsaa den simple og naturlige Fremstilling kunde være afledet. I og for sig synes det derhos at være usandsynligt, at man skulde være begyndt med et eller flere forvanskede Billeder og først senere være kommen til at give en simpel og naturlig Afbildning af det bagved alle Fremstillingerne liggende Dyr. Hertil kommer endelig den Betragtning, at den simple Fremstilling af Krybdyret i Fig. 12 ikke bærer Spor af irsk Stil og saaledes synes at maatte være ældre end den irske Paavirknings Begyndelse, medens alle de forvanskede Former fra Fig. 14 til 24 tydelig ere prægede af irsk Stil, som igjen i Fig. 25 til 29 efterfølges af karolingisk.

Naar saaledes de Bornholmske Fund ikke godt kunne fortolkes anderledes, end at den simple Form i Fig. 12 maa være ældst og Grundtype for alle de senere Former, bliver det et nyt Spørgsmaal, hvorledes dette kan forenes med de Resultater, hvortil man er kommen i Sverrig. Ifølge Dr. Montelius's Fremstillinger i Vitterhets Akademiens Månadsblad 1873 Side 177—194 og 1877 Side 461—484 skulde nemlig Grundtypen være et lille, højthvælvet, ovalt eller maaske ved den ene Ende noget tilspidset Spænde uden anden Forsiring end en ophøjet Ryglinie. Dette Spænde (Månadsblad 1873 Fig. 1 og 1877 Fig. 13) er fundet paa Øland sammen med en Glasperle, en lille Broncering og en Hængedop af Bronce som B. O. Fig. 284, prydet med en Række Smaacirkler langs ned ad Siden. Et lignende Spænde, der ligeledes er fundet paa Øland, var ledsaget med 10 Glasperler, et forsiret Broncebaand og en romersk Broncefibula omtrent som B. O. Fig. 129; det er ikkun prydet med nogle Punkter omgivne hvert især af to koncentriske Smaacirkler (Mdsbl. 1873 S. 188—189). Endnu nogle lignende Spænder opbevares i svenske Samlinger, deriblandt et, som er prydet med syv saadanne Punkter, hvert især omgivet af Smaacirkler (Mdsbl. 1877 Fig. 26). De ere næsten alle fundne paa Øland, men Fundforholdene kjendes ikke. Det bemærkes udtrykkelig i Månadsbladet, at den allerstørste Del af de forøvrigt kjendte smaa skaalformede Spænder er prydet med Billeder, der vise hen til en Krybdyrfigur, og at Sporene af en saadan, navnlig af Hofter, Skuldre og Øjne, kunne følges endnu langt ned i Tiden, da Spænderne allerede vare blevne store og massive. Men det antages, at dette Krybdyrbillede først er opstaaet i Tidens Løb, og at Spænderne oprindelig have været glatte paa Overfladen.

Forholdene ere ganske vist gaadefulde. Muligt var det jo, at en oprindelig glat Spændeform senere kunde være bleven forsynet med Ornamentering. Men naar den

oprindelige Grundtype havde været oval og højthvælvet, er det ikke let tænkeligt, at den samtidig med Ornamenteringen paa Overfladen tillige skulde have skiftet Form, saa at den blev tvært afskaaret bagtil, forsynet med et spidst fremspringende Hoved og derhos ganske fladthvælvet, for derefter senere atter at antage netop den samme ovale og højthvælvede Skikkelse, som den havde havt forinden Ornamenteringen. Langt naturligere end at antage en saadan Skiften frem og tilbage er det at anse den højthvælvede ovale Form som et Led i en jævnt fremskridende Udvikling. Og da nu Udviklingen vitterlig ender med højthvælvede ovale Former, bliver det saaledes sandsynligt, at de fladthvælvede, bagtil tvært afskaarne Former maa høre hjemme ved Udviklingens Begyndelse. Det foran omhandlede Spænde, som i Sverrig er bleven anset som Grundtypen, stemmer i sin Form meget nøje overens med Spændet Fig. 21 her foran, paa hvilket der ogsaa findes den lange ophøjede Ryglinie, der er det svenske Spændes eneste Ornament. Naar der fremdeles paa et andet af de forberørte smaa svenske Spænder findes 7 Pletter bestaaende af Punkter omgivne med Smaacirkler, og disse Pletter ere anbragte netop paa de samme Steder paa Spændets Ryg, hvor saa mange syvknoppede Spænder fra den karolingiske Tid, f. Ex. Fig. 27 og 29, have deres Knopper anbragte, da synes ogsaa en saadan Overensstemmelse at være altfor mærkelig til at kunne være tilfældig. Fremgaar det nu af Ornamenteringen paa de sædvanlige syvknoppede Spænder, at disse maa hidrøre fra den karolingiske Tid ved eller efter Aar 900, er det neppe troligt, at en aldeles tilsvarende Anbringelse af runde Ornamenter skulde være sket en Gang tidligere for derefter at forsvinde i et Par Aarhundreder og saa paany at dukke frem under en helt anden Stils Herredømme. Havdes ikke de foreliggende Oplysninger om Fundforhold og ledsagende Oldsager, vilde neppe Nogen kunne betvivle, at de paagjældende smaa ovale højthvælvede

Spænder maatte henhøre til en forholdsvis sildig Tid, og at deres ringe Størrelse og tarvelige Udstyring ikkun burde tilskrives en tilfældig Fattigdom hos dem, som havde ladet dem forfærdige, men ikke en Mangel paa rigere udstyrede Forbilleder.

Imod denne Formening, at de paagjældende Spænder simpelhen ere Fattigfolkssmykker fra en forholdsvis sildig Tid, taler ikkun den Omstændighed, at ifølge de foreliggende Fundangivelser skal det lille glatte Spænde, som er anset som Grundtype, være fundet sammen med en Hængedop, der bærer den ældre Jernalders Præg, medens et andet lignende Spænde skal være fundet sammen med en Broncefibula af bestemt provinsiel-romersk Stil, altsaa henhørende endog til en temmelig tidlig Tid af den ældre Jernalder. Man maatte herefter tro, at disse ovale højthvælvede Spænder skulde være opstaaede allerede i den ældre Jernalder. Da de imidlertid aldeles mangle i den hele germanske Periode, som maa have vedvaret i over to Aarhundreder, og først komme igjen ved den Tid, da den irske Stil spreder sine Stregeslyngninger i den fuldeste Frodighed, saa støder man atter her paa Vanskeligheder, der ikke let lade sig løse. Man fristes stærkt til at antage, enten at der er indløbet en Fejltagelse eller Forblanding hos de Privatsamlere, fra hvem de i sin Tid ere indkomne til Statsmuseet, eller ogsaa at de ledsagende Oldsager med den ældre Jernalders Præg maa paa Øland have holdt sig i Brug langt udover den Tid, da de andetsteds vare gaaede ud af Benyttelse.

Paa Bornholm kunne de paagjældende ovale Spænder med glat Overflade neppe have været brugte i den ældre Jernalder uden at være blevne bemærkede ved de mangfoldige Undersøgelser, der have været rettede netop paa Gravene fra denne Periode. Tværtimod maa det for Bornholms Vedkommende fastholdes, at Rækken af de skaalformede Spænder dersteds ikke begynder førend henimod

Slutningen af den germanske Stils Periode, og at den begynder med den i Fig. 12 afbildede fladthvælvede, bagtil tvært afskaarne Form, hvor Skallen helt udfyldes af en tydelig Krybdyrfigur.

Fastholdes dette, bliver det endelig atter et Spørgsmaal, hvorledes denne Krybdyrfigur oprindelig kan være opstaaet. I lang Tid har jeg troet, at denne Form ligesom saa mange andre bornholmske Oldsagformer maatte være indført sydfra. Men dette synes dog ikke at være Tilfældet. Jeg har derom korresponderet med Dr. Tischler i Kønigsberg og Professor Handelmann i Kiel; men Ingen af dem kjendte til, at saadanne Spænder nogensinde vare fundne i Tyskland[1]). Og hidrører Formen ikke fra Tyskland, maa den være opstaaet i Norden, thi andetstedsfra kan den neppe være kommen[2]). Det vilde imidlertid være et ene-

[1]) Professor Handelmann har beskæftiget sig meget med den Overtro, som paa flere Steder har knyttet sig til Skruptudser, og han nævner i Forbindelse dermed ogsaa »Krötenfibeln«, men i saa Henseende viser han netop især hen til den bornholmske Fibula Fig. 12 fra Kannikegaard 195 samt til en flad Paasyningsplade (se Olshausen i Zeitschrift für Ethnologie 1890, Side 37 Linie 7—10 i Noten) fra Perm i Rusland (Aspelin: Antiquités du Nord Finno-Ougrien Fig. 568) med en Krybdyrfigur omgiven fortil og paa Siderne med en ogival Ramme (Verhandl. der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte 1882, Side 22—26). Han afbilder tillige nogle andre Spænder, deriblandt et ligearmet fra Norge (Rygh: Norske Oldsager Fig. 312), men intet af disse har kunnet tjene som Grundform for de nordiske skaalformede Spænder. Om Tudseovertroen og »Krötenfibeln« se forovrigt nysnævnte Verhandl. 1882 Side 315, 451, 558. 1883 Side 145, 346. 1886 Side 23. 1888 Side 156 og 248. Professor Handelmann har ogsaa vist mig den Venlighed at angive, hvilke skaalformede Spænder han kjendte fra Findesteder syd for Kongeaaen, men samtlige af ham saaledes angivne Fund hidrore fra Slesvig, de sydligste fra Eidersted og Femern.

[2]) Den i forrige Note berørte Bronceplade fra Perm, som er et Led i en stor Række af lignende finsk-ugriske Plader med

staaende Særsyn, hvis en saadan Form skulde være opstaaet uden nogen Forberedelse og uden at støtte sig til nogen forud gængs Form. Er den nu, som det næsten synes rimeligt, opstaaet i den arkæologiske Provins, der dannes af Bornholm, Øland og Gotland, veed jeg ikke nogen anden Form, hvoraf den kunde være udviklet, end det netop paa disse Øer og især paa Bornholm i den umiddelbart forudgaaende Tid saa overmaade sædvanlige næbformede Spænde B. O. Fig. 329—31 (det samme, som paa Gotland har givet Oprindelse til de dersteds saa sædvanlige »dyrehovedformede« Spænder). Det var den Gang en almindelig Skik at levendegjøre de ældre Oldsagformer ved Anvendelse af Dyreornamentik, navnlig ved at give Fibulaerne et Hoved paa Spidsen; se f. Ex. det brede bøjleformede Spænde B. O. Fig. 326 med et Hoved paa Spidsen sammenholdt med det ældre Spænde Fig. 322[1]). Har nu en Mand, der var vant til en saadan Behandling af de bøjleformede Spænder, faaet Lyst til ogsaa at øve sin Kunst paa et næbformet Spænde, vilde dettes flade Spids meget naturligen blive til et fladt Hoved; og naar han yderligere vilde levendegjøre Spændet, gav dettes egen Form tilstrækkelig Anledning til netop at omdanne det til en bagtil tvært afskaaren Krybdyrfigur med Bagben, Ryglinie og et fremspringende Hoved; se hosstaaende Fig. 30 sammenholdt med Fig. 12. Dette er endnu kun en Hypothese; men viser der sig fremdeles intet Tegn til, at Krybdyrformen er indført færdig udenlandsfra, saa turde denne Hypothese vistnok have nogen Sandsynlighed for at blive den endelige

---

Figurer af Dyr, Fugle og Mennesker, vil allerede ifølge Findestedet ikke kunne være Kilden til de skandinaviske skaalformede Spænder.

[1]) Ogsaa de »fugleformede« Spænder, f. Ex. B. O. Fig. 332, turde være en Levendegjørelse af en ældre Form, navnlig af et ligearmet Spænde som B. O. Fig. 149 eller maaske af det bøjleformede Spænde B. O. Fig. 322.

Løsning af Spørgsmaalet om de skaalformede Spænders første Oprindelse.

De ældre Former af de skaalformede Spænder paa Bornholm ere i en mærkelig Grad varierende; ingen af dem synes at være bleven almindelig og varig Mode, men enhver Haandværker har arbejdet efter sin egen Fantasi. Formerne Fig. 12—14 og 16—17 vides hidtil hver for sig kun at være fundne en eneste Gang, om end jævnlig i to Exemplarer i samme Grav. De senere irske Former ere tildels noget hyppigere. Fig. 20 og 22 ere fundne to Gange, Fig. 23 og

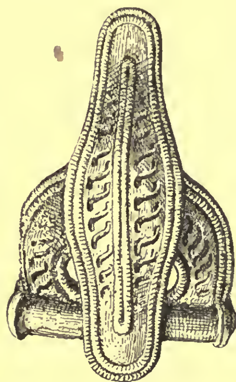

Fig. 30. Næbformet Spænde. 1/1.

24 tre Gange hver og Fig. 19 fire Gange. I den karolingiske Tid blive Moderne mere ensartede; Fig. 26 er saaledes forekommen sexten Gange i 24 Exemplarer og Fig. 25 fire Gange i fem Exemplarer. Besynderligt er det, at Antallet af dobbeltskallede Spænder er forholdsvis saa ringe, nemlig ikkun 6 (to Par og to enkelte) med Dækplade over Midten og 5 (et Par og tre enkelte) med Dobbeltskal over det Hele, medens disse Spænder andetsteds i Norden netop ere de mest almindelige. Maaske hænger dette sammen med, at der paa Bornholm efter den

meget rige Tid i det 8de og 9de Aarhundrede er fulgt en fattigere Tid eller dog en fattigere Gravskik, hvilket ogsaa paa andre Maader giver sig til Kjende, saasom ved det store Antal af ganske tomme Grave samt ved den kjendelige Formindskelse af Perlernes Antal i Kvindegravene.

De bornholmske Former fra den ældre Tid ere kun sjeldent fundne udenfor Bornholm. Formerne Fig. 12—20 har jeg overhovedet ikke gjenkjendt nogetsteds, hvorimod et temmelig nøje til Fig. 21 svarende Spænde er afbildet hos Lorange: Bergens Museum, Side 179 Nr. 700, som fundet i Balestrands Præstegjæld i Norge (ogsaa aftrykt i Månadsblad 1877 Fig. 17). Andre Spænder, hvor Krybdyrfiguren endnu er mere eller mindre kjendelig, ere afbildede hos Worsaae: Sønderjyllands Oldtidsminder 1865 Fig. 9 (fra Frøslev i Slesvig) og i Månadsblad 1873 Fig. 56 og 57 (atter aftrykte i Månadsblad 1877 Fig. 14 og 15 samt Montelius: Svenska Fornsaker Fig. 434 og 435; fundne paa Øland). Former, hvor Øjnene endnu ere tilstede, ere endvidere afbildede hos Rygh: Norske Oldsager Fig. 641 fra Svenevik i Norge (aftrykt i Månadsblad 1877 Fig. 16) og Fig. 642 og 645, henholdsvis fra Bru ved Stavanger og fra Hovindsholm, samt i Månadsbladet 1875 Side 65 Fig. 15 fra Øja i Södermanland. Spor af Ribben ere tilstede paa et firkantet Spænde fra Øland hos Montelius: Svenska Fornsaker Fig. 436. Ryglinie med irske Dyreornamenter paa Siderne ses paa et Spænde fra Langeland hos Worsaae: Nordiske Oldsager Fig. 420 og paa et Spænde fra Næs i Norge hos Rygh Fig. 645. Ryglinie findes ogsaa paa det foran Side 58 berørte lille, ovale, stærkt hvælvede Spænde fra Øland (Månadsblad 1873 Fig. 55 og 1877 Fig. 13), hvor Ornamenteringen paa Siderne ganske er bortfalden. Endelig kan her nævnes to fra Laaland i sin Tid indsendte Spænder Mus. Nr. 7256.

Saa snart man kommer over i den karolingiske Tid, tabe Fundene fra Bornholm deres Interesse, idet Spænderne

fra denne Tid ere langt talrigere og prægtigere repræsenterede andetsteds. Kun skal det bemærkes, at den bornholmske Form Fig. 25 gjenfindes hos Montelius: Svenska Fornsaker Fig. 547 (jfr. Månadsblad 1877 Fig. 28) samt hos Rygh Fig. 648, ligesom Formen Fig. 26 kan gjenkjendes i Månadsblad 1877 Fig. 29 og hos Rygh Fig. 647 og 649. Fig. 29 er beslægtet med Svenska Fornsaker Fig. 551 og 554 saavelsom med Rygh Fig. 652. Det dobbeltskallede Spænde fra Melsted 1 (Mus. C. 636) svarer temmelig nøje til Rygh Fig. 657 og Månadsblad 1877 Fig. 31.

Intet skaalformet Spænde ligesom overhovedet ingensomhelst Fibula fra den senere Jernalder er paa Bornholm fundet i nogen kjendelig Mandsgrav, hvorimod de aldeles regelmæssig findes ledsagede af Perler og andre Kvindesmykker. Det synes heraf snarest at maatte sluttes, at Spænderne paa Bornholm kun have været baarne af Kvinder; den Mulighed er imidlertid ikke udelukket, at de ogsaa have været benyttede af Mænd, men at de ved Ligfærden ere blevne borttagne fra Klædedragten. I Sverrig og Norge findes de skaalformede Spænder netop hyppigst i Mandsgrave.

Tidsbestemmelser for Perlerne i bornholmske Grave.

I Bornholms Oldtidsminder og Oldsager er der paa Side 392 givet en Oversigt over alle indtil da bekjendte Fund af Perler i bornholmske Grave yngre end Stenalderen med Angivelse saavel af Gravenes Tidsalder og Art som af Perlernes Beskaffenhed. For saa vidt angaar de ældre Grave indtil Brandpletterne inclusive, veed jeg Intet at tilføje. Til Skeletgravene fra den ældre Jernalder maa der tilføjes en ny Grav ved Sandkaas med 17 Perler af klart, indvendig forgyldt Glas og 1 af grønt Glas samt en Strandgrav sydost for Kobbe Aas Udløb med 1 Perle af Pletmosaik. Derimod maa Graven Kannikegaard 195 med

15 Perler af Mosaik, 10 af malet Glas og 22 andre af Glas nu overføres til den senere Jernalder ifølge de der fundne krybdyrformede Spænder.

Benyttelsen af Glasperler er begyndt i Broncealderen, men der haves dog fra hin Tid maaske kun en eneste sikker Perlegrav, nemlig ved Loftsgaard i Pedersker Sogn (B. O. Side 286) med 37 Perler af grønt Glas, 1 af Rav og 2 af Bronce. Fra Overgangstiden imellem Broncealder og Jernalder have een benfyldt Urne og fire Røser hver indeholdt een Perle (i Alt 3 af Glas, 1 af gul Lermasse og 1 af Rav). I de tusinde Brandpletter af 1ste Afdeling er der kun fundet en eneste Perle (af blaat Glas), hvorimod de senere Brandpletter fra 53 Grave have afgivet i Alt 116 Perler (14 af Mosaik, 90 af Glas, 11 af gul eller rød Lermasse og 1 af Bronce) foruden 10 sammensmeltede Klumper. Af Skeletgravene fra den ældre Jernalder have 35 indeholdt i Alt 1078 Perler (56 af Mosaik, 604 af Glas, 170 af gul eller rød Lermasse, 2 af Bjergkrystal[1]), 244 af Rav og 2 af Ben). Indholdet af hver Perlegrav er altsaa allerede betydeligt, gjennemsnitlig 31, men Antallet af Perlegrave er endnu kun ringe i Forhold til det samlede Antal af Grave (over 180, hvoraf 72 Kvindegrave). Hvad angaar den senere Jernalder, haves der nu derfra over 4,500 Perler. Naar man imidlertid nøjere vil skjelne imellem de tre forskjellige Stilperioder indenfor den senere Jernalder, bliver det nødvendigt at udskyde alle de Grave, som ikke ved karakteristiske Oldsager ere betegnede som henhorende til en bestemt af disse tre Perioder. Paa den omstaaende Fortegnelse Side 68—73 er der derfor kun optaget de Grave, som have indeholdt saadanne kjendelige Oldsager. Har en Grav indeholdt Oldsager med to forskjel-

[1]) Fra et Fund paa Anhøj, hvis Tid er saare tvivlsom, og som vistnok snarest bør henføres til den senere Jernalder; se B. O. Side 143 og 366.

lige Perioders Præg, er den henført til den, hvortil den yngste Oldsag i Graven henhører; men samtlige disse Grave, der tillige have indeholdt Oldsager fra den nærmest foregaaende Periode, ere her betegnede med en Stjerne (*).

Det fremgaar af denne Fortegnelse, at Antallet af Perler er meget stort baade i den germanske og den irske Periode, nemlig henholdsvis 42 og 45 for hver Kvindegrav; kun 2 kjendelige Kvindegrave fra den førstnævnte Periode og ligeledes kun 2 fra den sidstnævnte (begge fra meget slidig Tid) have ikke indeholdt Perler. I den karolingiske Periode er derimod Brugen af Perler meget stærkt aftagen; der findes gjennemsnitlig kun 11 i hver Kvindegrav; af de 24 Kvindegrave have kun 5 indeholdt 30 Perler eller derover, 3 indeholdt hver kun en eneste og 6 slet ingen. Moden havde forandret sig. Iligemaade fremgaar det af Fortegnelsen, at ogsaa Perlernes Art har varieret meget i Tidernes Løb.

Mosaik kan spores tilbage til Brandpletterne af 2den Afdeling, den »romerske« Periode. Først viser der sig ikkun Indlægning af enkelte Pletter i Perlernes ensartede Grundmasse, men allerede i Brandpletternes 3die Afdeling kommer det smukke og kunstige dambrædtformede Mønster frem, sammensat af Hundreder af hvide, røde, blaa og gule Glasstifter; i Skeletgravene fra den ældre Jernalder spiller det en betydelig Rolle men forsvinder saa ganske. Fra hele den senere Jernalder mindes jeg kun en eneste Grav med deslige Perler (Bækkegaard 11). Derimod haves fra Bækkegaard nogle meget store, cylindriske, over 1 Tomme (ctm. 2,6) lange og næsten lige saa tykke Perler, hver sammensat af otte selvstændig dannede og derefter sammensmeltede Mosaikstykker; denne Art forekommer aldrig i den ældre Jernalder og ejheller i den karolingiske Tid. Om Mosaikperlerne se forøvrigt B. O. Side 129—31 samt 161.

Perler af indvendig forgyldt Glas forekomme meget tidlig, endog i Overgangstiden mellem de ældre og de yngre

Perler i germanske, irske og karolingiske Kvindegrave paa Bornholm.

Findested	Mosaik	Malet Glas	Gjennemsigtigt Glas				Uigjennemsigtigt Glas		Andet Glas	Gul Lermasse	Rød Lermasse	Bjergkrystal	Karneol	Rav	Bronce	Sten, Ben, Træ	Tilsammen
			Blaat	Grønt	Indvendig forgyldt	Indvendig forsølvet	Hvidt	Lysgult									
Germansk Stil:																	
Kannikegaard 195	15	10	»	»	»	»	»	»	22	»	»	»	»	»	»	»	47
Gudmingegaard	»	»	1	»	»	»	»	2	»	34	20	»	»	»	»	»	57
Lensgaard	»	»	»	»	»	»	2	»	»	10	1	»	»	»	»	»	13
Bøgebjerg C.	»	»	12	4	3	»	18	9	»	14	48	»	»	71	»	»	179
Møllebakken *1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	16	»	»	17
*2	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	3
Bækkegaard 14	»	4	1	»	»	»	»	1	1	25	7	»	»	»	»	»	39
16	»	»	19	22	»	»	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	44
20	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	2
23	»	»	1	2	»	»	2	1	2	11	87	»	»	»	»	»	106
24	»	»	»	1	»	»	»	»	»	28	68	»	»	»	»	»	97
26	4	4	»	2	»	»	»	»	»	79	17	»	»	2	»	»	108

60.	5	17	91	»	»	»	2	»	»	»	3	»	»	2	»	»	120
94.	»	»	»	»	»	»	»	1	»	13	6	»	»	»	»	»	20
103.	2	8	2	»	»	»	»	3	»	18	»	»	»	»	»	»	33
104.	»	»	12	»	»	»	»	»	»	12	6	»	»	»	»	»	30
112.	»	8	»	»	»	»	»	»	4	35	2	»	»	»	»	6 Træ	55
139.	»	»	»	»	»	»	»	26	»	»	»	»	»	1	2	»	29
140.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1
141.	3	4	5	2	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	15
155.	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	2	»	»	»	»	»	5
Saltuna 9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lousgaard 35	»	»	4	14	»	»	7	4	»	59	64	»	»	»	»	»	152
Kobbe Aa 4	»	»	1	2	»	»	2	»	»	3	1	»	»	»	»	»	9
6	4	»	»	»	»	»	»	3	»	4	4	»	»	»	»	»	15
11	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
17	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	2
Melsted 2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	12	4	»	»	»	»	»	17
4	»	»	»	1	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	9
8	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	1	»	»	10	»	»	13
9	2	1	»	»	»	»	»	5	»	»	1	»	»	»	»	»	9
16	»	»	28	14	»	»	20	»	»	11	28	»	»	16	»	»	117
18	»	»	»	3	»	»	2	1	»	1	4	»	»	»	»	»	11
Nord for Melsted 9	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
35 Grave...	37	56	180	72	3	»	59	66	31	399	457	»	»	118	2	6 Træ	1486

(Perler i germanske, irske og karolingiske Kvindegrave paa Bornholm.)

Findested	Mosaik	Malet Glas	Gjennemsigtigt Glas				Uigjennemsigtigt Glas		Andet Glas	Gul Lermasse	Rød Lermasse	Bjergkrystal	Karneol	Rav	Bronce	Sten, Ben, Træ	Tilsammen
			Blaat	Grønt	Indvendig forgyldt	Indvendig forsølvet	Hvidt	Lysgult									
Irsk Stil:																	
Knarregaard *1	»	»	»	»	»	»	4	1	»	18	9	»	»	1	5	»	38
Bækkegaard *2	1	5	32	2	»	»	8	»	1	1	2	»	»	1	»	»	53
3	19	1	5	9	»	»	»	»	2	»	1	»	»	»	»	»	37
5	14	13	34	27	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1	1	»	91
11	9	10	39	»	»	»	3	»	7	»	»	»	»	1	»	»	69
*17	»	2	24	7	»	»	21	»	1	»	»	»	»	»	»	»	55
*35	5	1	10	»	»	»	21	»	3	»	2	»	»	»	1	1 Træ	44
44	8	9	»	23	»	»	8	»	3	»	»	»	»	»	»	»	51
50	4	13	15	»	»	»	6	»	1	1	»	3	»	»	»	»	43
*59	3	20	36	»	»	»	5	»	2	»	»	»	»	»	»	»	66
62	10	3	24	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	39
63	1	6	37	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	44
66	4	6	20	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	33
76	1	4	20	»	»	»	4	»	1	»	»	»	»	»	»	2 Træ	32
77	1	9	25	»	»	»	9	»	1	»	1	»	»	»	»	»	46
85	1	6	19	»	»	»	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	29
*88	1	41	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	5	»	49

*93.	9	10	32	»	»	»	27	»	7	»	1	»	»	»	»	»	86
105.	1	4	5	1	»	»	20	»	1	»	»	»	»	1	»	»	33
109.	1	»	10	2	»	»	1	»	1	»	»	»	»	1	»	»	16
132.	10	11	12	11	»	»	7	»	»	»	»	3	»	»	»	»	54
134.	8	16	16	2	»	»	»	»	9	»	»	»	»	2	»	»	53
135.	2	8	8	13	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	2	»	35
143.	1	15	17	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	1	»	»	36
153.	6	22	9	7	»	»	17	»	12	»	3	»	»	»	1	»	77
*157.	»	5	5	6	»	»	»	1	5	1	»	»	»	»	»	»	23
159.	»	»	19	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	20
162.	»	»	6	8	»	»	1	»	3	»	»	»	»	»	»	»	18
163.	3	1	7	4	»	»	»	»	»	1	4	»	»	»	»	»	20
Lousgaard 3.	6	1	7	3	»	»	3	»	1	»	»	»	»	»	»	»	21
6.	9	»	9	2	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	22
9.	6	3	16	2	»	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	30
*10.	19	»	20	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	1 Træ	45
11.	6	»	3	1	»	»	25	»	1	»	»	»	»	1	»	»	37
12.	19	»	9	5	»	»	2	»	1	»	»	»	»	»	3	1 Sten	40
13.	»	»	1	»	»	»	14	»	»	»	»	»	»	»	»	»	15
16.	3	»	34	8	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	1	»	48
*18.	8	»	16	10	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	35
*36.	1	1	»	»	»	»	»	»	»	62	30	»	»	»	1	7 Sten	102
*37.	»	1	»	1	»	»	»	1	»	2	8	»	»	»	»	»	13
*40.	»	»	»	10	»	»	2	»	»	25	27	»	»	»	2	3 Sten	69
47.	»	»	7	7	21	18	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	55

(Perler i germanske, irske og karolingiske Kvindegrave paa Bornholm.)

Findested	Mosaik	Malet Glas	Gjennemsigtigt Glas				Uigjennemsigtigt Glas		Andet Glas	Gul Lermasse	Rød Lermasse	Bjergkrystal	Karneol	Rav	Bronce	Sten, Ben, Træ	Tilsammen
			Blaat	Grønt	Indvendig forgyldt	Indvendig forsølvet	Hvidt	Lysgult									
Kobbe Aa *2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	32	24	»	»	»	6	1 Ben	63
*30	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19	12	»	»	»	2	»	33
Lillevang 4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Nord for Gudhjem	5	4	9	16	4	»	10	»	»	»	»	»	»	»	»	»	48 + c. 50 ukjendte
Sigtegaard	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
48 Grave	206	254	620	190	25	18	227	4	75	241	168	6	»	12	32	11 Sten 1 Ben 4 Træ	2094 + c. 50
Karolingisk Stil:																	
Bækkegaard 156	»	»	4	2	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	8
Lousgaard 28	4	»	4	6	»	»	»	3	16	»	1	5	1	»	1	»	41
29	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	2

11	»	»	»	»	»	»	1	»	»	2	1	»	»	»	»	»	4
Kobbe Aa 15	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
20	1	»	2	1	»	6	1	1	1	»	»	»	4	»	»	»	17
Melsted 1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
20	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
21	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
23	1	»	38	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	41
Mellem Melsted og Lillevang	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	nogle	»	»	nogle
Do.	»	»	»	»	»	»	40	»	»	»	»	»	»	»	»	»	40
Lillevang 1	2	»	1	»	»	»	4	»	»	»	2	»	»	»	»	»	9
*2	1	2	1	5	5	»	16	»	»	»	»	»	1	»	»	»	31
3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Søndregaard 4	1	»	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4
5	»	»	»	»	13	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	16
9	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
Bøgebjerg 1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1
3	»	»	»	»	9	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	11
6	»	»	»	»	2	»	1	»	»	»	»	1	1	»	»	»	5
Dammegaard	»	»	»	»	»	31	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	31
24 Grave	10	2	54	14	29	37	70	6	18	2	5	6	7	1 + nogle	2	»	263 + nogle

Brandpletter. I Skeletgravene fra den ældre Jernalder ere de almindelige men forsvinde derpaa, indtil de paany vise sig i en af de allerseneste Grave fra den irske Tid og derefter flere Gange i den karolingiske Tid. Indvendig forsølvede Perler kjendes kun fra tre Grave fra sildig Tid.

Uigjennemsigtigt Glas har vel tidligere været kjendt men kommer ikke til hyppig Anvendelse førend i den senere Jernalder. Det ejendommelige tætte og haarde, lysgule eller grønliggule Glas, som er ikke ualmindeligt i den germanske Periode, forekommer næsten ikke udenfor denne.

Ved »Perler af Lermasse« er der i Fortegnelsen sigtet til de noksom bekjendte rødgule eller mørkerøde, uigjennemsigtige Perler. Jeg har tidligere anset dem som et Slags haardbrændt Porcellæn (B. O. Side 131); men Dr. Tischler i Kønigsberg, som nøje har studeret deslige Sager, har meddelt mig, at efter hans Undersøgelser maa de anses som Glas ɔ: være forarbejdede i varm, halvsmeltet Tilstand. Idet jeg bøjer mig for hans Autoritet, kan jeg dog ikke lade være at bemærke, at der navnlig iblandt de rødgule Perler findes mange, der ere saa porøse, at det ikke synes ganske forstaaeligt, hvorledes de have kunnet bevare denne Beskaffenhed, hvis de virkelig vare blevne dannede af en flydende Masse samt rullede og glattede i halvsmeltet Tilstand. Disse »Lerperler« vise sig enkeltvis meget tidlig men blive ikke almindelige førend i den germanske Tid, hvor de forekomme i saa store Mængder, at de endog udgjøre næsten $^{3}/_{5}$ af samtlige Perler. Allerede i den irske Tid aftage de igjen stærkt, saa at de da kun udgjøre $^{1}/_{5}$, og hvis 6 Grave fradrages, der alle ere betegnede med * som liggende paa Grænsen af den forudgaaende Tid, endog kun $^{1}/_{50}$ af samtlige Perlers Antal, medens næsten alle de øvrige Perler ere af sædvanligt Glas eller Mosaik.

Ravperler tilhøre væsentlig en tidlig Tid. De forsvinde imidlertid aldrig ganske men indskrænkes efterhaanden til enkelte Exemplarer i de større Samlinger. De berlok-

formede Ravperler vare især i Mode i Slutningen af den ældre Jernalder og vides ikke at være forekomne senere end i to Grave fra den germanske Tid (Bøgebjerg C. og Melsted 16).

Bronceperler have aldrig været sædvanlige; de forekomme hyppigst i den irske Periode. Bjergkrystal har neppe været benyttet førend i den irske Periode (se foran Side 66 i Noten), og Karneol fremtræder først i den karolingiske Tid.

Perlerne synes paa Bornholm til alle Tider at have fundet deres væsentligste Anvendelse til Halsbaand for Kvinderne, og et Antal af 30 til 40 har i Regelen været anset som passende dertil. Undertiden have Halsbaandene været dobbelte eller tredobbelte, undertiden har der været anbragt et Perlebaand fra Nakken helt ned omkring Brystet, nogle enkelte Gange (især Grødeby E. 34; B. O. Side 358) er der fundet en Klump eller Dusk af store og smukke Perler anbragt ved Brystet, og ikke ganske sjeldent synes de at have været brugte til Haarprydelse (se især den nysnævnte Grav Grødeby E. 34 samt Dyndalen 5, B. O. Side 323). Ogsaa ved Haandledet er der af og til fundet enkelte Perler, og i Kobbe Aa 14 laa der tre smukke Mosaikperler med indsatte Bøsninger af Bronce under saadanne Forhold, at de neppe kunne have været anvendte anderledes end til et Armbaand.

Overraskende har det været undertiden at finde Perler i Mandsgrave, medens disse ellers paa Bornholm i Regelen ere aldeles blottede for Smykker. Adskillige Gange har det vel været kjendeligt, at Perlerne have været nedkastede i Graven efter Ligets Nedlægning, f. Ex. Bækkegaard 84 og 127, men af og til er der dog fundet en enkelt lille Perle under saadanne Omstændigheder, at denne Forklaring ikke er ganske tilfredsstillende. Til de i saa Henseende i B. O. Side 160—61 anførte Exempler kan her endnu til-

føjes Fundene af en eller to smaa Perler i Mandsgravene Lousgaard 5 og 25 samt Kobbe Aa 7.

Rettelser til »Bornholms Oldtidsminder og Oldsager«.

Foruden de Berigtigelser, der ere anførte i »Bornholms Oldtidsminder og Oldsager« Side 412, samt foruden dem, som fremgaa af foranstaaende yderligere Undersøgelser om den senere Jernalder,' er jeg bleven opmærksom paa to Punkter, hvor mine tidligere Angivelser trænge til en Rettelse.

I B. O. Side 33 og 290 er der anført et Broncealdersfund fra Kras Mose i Klemensker Sogn (Mus. Nr. 72. 1808) og et andet dermed næsten overensstemmende fra »en Mose i samme Sogn« (Mus. Nr. 647—52. 1811). Disse Angivelser angaa eet og samme Fund, som ved en Fejltagelse er bleven indført to Gange i Museets Protokoller. Sagerne ere fundne i Kras Mose i Aaret 1805 eller noget tidligere.

Endvidere er det urigtigt, naar jeg i B. O. Side 50 har anført en Tegning af en Stenkreds i Antikvariske Annaler I Tab. III, jfr. sammesteds Side 112, som Afbildning af »Thingbordene« ved Tækkerhuset ved Rønne. Tegningen forestiller en norsk Stenkreds fra Stavanger Amt; men paa Side 111 anføres de bornholmske Thingborde som det mærkværdigste Monument, vi i Danmark have »af det Slags«, og der gives derefter en Beskrivelse af Thingbordene, som med Hensyn til deres indbyrdes Beliggenhed ingenlunde svarer til Landmaaler Lunds Situationskort af omtrent 1820.

Tillæg til foranstaaende Afhandling.

I.

Melsted.

(ɔ: ved »Sandhuset« sydost for Melsted).

Omtrent 800 Alen sydost for Fiskerlejet Melsted ses øst for Strandvejen to Huse, af hvilke det nordligste kaldes »Sandhuset« og ligger paa Matr. Nr. 123 c, medens det sydligste ligger paa Matr. Nr. 123 d (5te Selvejergaards Fortov). Øst for disse Huse har der været en Mængde nu ødelagte Fortidsgrave, dels lave Kuller, dels ganske flade, runde eller ovale Stenlægninger. Af Kullerne have adskillige været gamle Røser (se Bornh. Oldtidsm. og Olds. Side 274—75); om de yngre Grave

Nr. 1 til 15 se B. O. Side 373—74 under Nr. 1—15.

16. Se sammesteds Nr. 15 b.

17. Se sammesteds Nr. 15 c.

18. Se sammesteds Nr. 15 d.

Af disse 18 Grave have Nr. 1—4 og Nr. 9 ligget under Kuller, medens Nr. 5—8, 10—11 og 14—18 synes kun at have været dækkede af flade Stenlægninger; Nr. 12 og 13 vare anbragte i Toppen af ældre Grave. Nr. 13 laa paa Agerjorden vest for Strandvejen, Nr. 9 derimod nede ved Stranden paa Matr. Nr. 123 e et Par Hundrede Alen sydost for de øvrige Grave paa et Sted, hvor der ogsaa findes Bautastene samt et uforstyrret »Thingbord« (jfr. B. O. Side 50—51) bestaaende af en $1^{3}/_{4}$ Alen lang, $1^{1}/_{4}$ Alen bred, $^{1}/_{2}$ Alen tyk skjævt firkantet Stenplade, hvilende

paa tre runde Stene; en lignende Stenplade ligger tæt derved, tildels nedvæltet.

19. Fremdeles er der paa Matr. Nr. 123 d imellem Rester af forstyrrede Grave i 1885 fundet et Stykke af et stort enkeltskallet skaalformet Spænde som Fig. 26 (Mus. C. 5738).

20. Endvidere har det vist sig, at Fordybninger imellem de lave Strandklipper helt nede ved Havet paa Matr. Nr. 123 d jævnlig havde været benyttede til Begravelser, idet Liget blot er bleven dækket med et nogle faa Tommer tykt, oventil fladt Lag af løse Strandstene uden nogensomhelst Jordfyld (jfr. B. O. Side 137—42 om »Strandgrave« fra den ældre Jernalder). I en saadan Grav er der i 1886 bleven fundet to store skaalformede Spænder, Fig. 28, med Dækplade over Midten, $4^1/_4 \times 2^1/_4$ T. (Mus. C. 5582).

21. I en ganske lignende Grav sammesteds, er der i 1887 bleven fundet to enskallede store skaalformede Spænder, $3^3/_4 \times 2^1/_2$ T. (Mus. C. 5984), omtrent som Fig. 26, samt et smukt stort ligearmet Spænde, $2^5/_6 \times 1$ T., omtrent som B. O. Fig. 369 (Mus. C. 5985).

22. Tæt ved forrige Grav og under ganske lignende Forhold er der i 1888 bleven fundet en smuk Haandledsring af Bronce af den svære Art, $^7/_{12}$ T. bred paa Forsiden, men temmelig snæver, prydet med indstøbte Fordybninger, der ligne langagtige Kors.

23. Endelig er der i Begyndelsen af 1890 i en lignende Grav sammesteds fundet et 4 T. langt, $2^1/_2$ T. bredt skaalformet Spænde ganske som Fig. 26, et ligearmet Broncespænde, $2^1/_3 \times {}^{11}/_{12}$ T., som B. O. Fig. 369 samt 41 Perler, hvoriblandt 1 af Mosaik, 2 af lysgult uigjennemsigtigt Glas og 38 af klart Glas.

II.

Kobbe Aa.

Naar man fra Sandhuset følger Strandvejen videre imod Sydost, kommer man c. 800 Alen derfra atter ned til den flade Strandmark. Nordost for Vejen ligger her et Hus paa Matr. Nr. 114 og 123 f; tæt op til denne Lod ligger imod Sydost

Strandlodden Matr. Nr. 123 l henhørende til Rimandsgaard, 4 Selvejergaard af Østerlars Sogn, og dernæst Strandlodden Matr. Nr. 123 h, henhørende under Nørre Sandegaard, 6 Selvejergaard. Disse Lodder ligge alle imellem Strandvejen og Havet men dog tildels paa en noget ophøjet Terrasse af gammel Stranddannelse. Lidt længere fremme stiger imidlertid Strandvejen ned fra denne Terrasse til selve den lave Strandbred. Skrænten af det højere Land, som her hører til Nørre Sandegaards Agermark, Matr. Nr. 11 a, kommer saaledes til at ligge ovenfor (sydvest for) Strandvejen. Et Par Hundrede Alen derfra søger Kobbe Aa sit Udløb i Havet, hvornæst Strandvejen efter at have passeret Aaen atter stiger op paa det højere Land.

Paa de foran nævnte Strandlodder, for saa vidt de ligge ovenfor Skrænten imod den lave Strandbred, samt paa Matr. Nr. 11 a og tildels paa Rimandsgaardens Agermark Matr. Nr. 9 a har der henligget en Mængde af gamle Begravelser, og mange ligge der endnu. Længden af denne Gravplads fra Nordvest til Sydost er mindst 400 Alen; Breden kan ikke noie angives men har paa enkelte Steder vist sig at være over 100 Alen. Hinsides Kobbe Aa findes der atter langs Strandvejen gamle Grave, især Broncealders Røser, paa en Strækning af flere Hundrede Alen, og paa den lave Strandbred nedenfor Vejen ligger der en Mængde mere eller mindre kjendelige Strandgrave.

Kun den Del af Gravpladsen, som ligger nordvest for Aaens Udløb er bleven underkastet en nøjere Undersøgelse dels af Lærer Jørgensen alene, dels af ham og mig i Forening i Aarene 1884—88. Af samtlige Grave paa dette Terræn hævede ikkun to (Nr. 12 og 31) sig over Markens Overflade, og begge viste sig at være gamle Røser. De øvrige laa under flad Mark og vare oventil kun dækkede med flade Lag af større eller mindre Sten. Undertiden var Stenlaget kun en enkelt Brolægning, men som oftest fortsatte det sig til en Dybde af ½, 1 eller endog 2 Alen. Under Stenlaget er der een Gang (Nr. 32) fundet to lange Stenrammer, der synes at have hidrørt fra Stenalderen; adskillige Gange er der fundet benfyldte Lerkar; og Brandpletter, tildels med smukke stribede Potteskaar, have været endnu hyppigere. Fremdeles er der fundet et ikke ringe Antal af ubrændte Grave,

hvoraf nogle (Nr. 5 og 16) vel snarest maatte henføres til Slutningen af den ældre Jernalder, medens de fleste have indeholdt Oldsager fra Jernalderens senere Tider. Under de allerfleste af de omhandlede Brolægninger eller Stenlag er der imidlertid kun fundet et mere eller mindre tykt Lag af sort Muld uden andre Oldsager end maaske hist og her et Potteskaar eller en brændt Bensplint. Mange af dem have stor Lighed med de »andre« Grave (B. O. Side 144—47) fra Slutningen af den ældre Jernalder eller Begyndelsen af Mellemjernalderen, men ved deres Fattigdom paa Oldsager er deres Tidsbestemmelse usikker, og de ere derfor ikke medoptagne i nedenstaaende Optegnelser.

A. Matr. Nr. 114 og 123 f.

(Gravpladsens nordligste Del).

1. En stor Mandsgrav med Sværd, Spydspids, Øxeblad, Skjoldbule, Bidsel og Hestetænder, Beltebeslag, Kniv, Sax, Hvæssesten, Stykker af Vægtskaale, Stykker af et Lerkar samt ubrændte Ben. Se B. O. Side 375 (forhen Melsted 17).

2. En Kvindegrav indeholdende en næbformet og en knapformet Broncefibula samt en bred bøjleformet Do. med Knap, et Toiletapparat af Bronce, en Spindeskive, 63 Perler og et Lerkar. Se B. O. Side 375 (forhen Melsted 18).

3. En Mandsgrav med Sværd, Skjoldbule og to Knive samt ubrændte Ben. Se B. O. Side 376 (forhen Melsted 19).

4. En Kvindegrav med tre næbformede Fibulaer, en Broncenaal, Stykker af en Niptang og 9 Perler. Se B. O. Side 376 (forhen Melsted 20).

5. En Mandsgrav med to store Spydspidser, en Kniv, en smuk lille Sølvfibula som B. O. Fig. 272 (Type F. 2) samt fem Lerkar. Se B. O. Side 376, hvor det er antydet, at Graven rimeligvis hidrører fra den ældre Jernalder (forhen Melsted 21).

I Sommeren 1888 udgravede Lærer Jørgensen og jeg adskillige flade Stendynger, hvoraf dog ikkun to indeholdt Oldsager, nemlig:

6. Imellem og tæt under det øverste Lag af Haandsten fandtes to næbformede Broncefibulaer, $2^1/_4$ og $1^7/_8$ T. lange, en

smuk lille Broncenaal med omvendt kegleformet Hoved, en lille Spiral af et fladt Broncebaand med to Rækker indprikkede Punkter, 15 Perler (4 af Mosaik, 3 af gult uigjennemsigtigt Glas, 4 af rødt Ler og 4 af gult Ler) samt ubrændte Benpiber. Derunder fulgte endnu flere Lag af Sten i mørk Jord og imellem dem nederst en Klump brændte Ben. Jernaldergraven har maaske været nedsat oveni en Røse, hvis Top senere er bleven udjævnet.

7. Under en enkelt Brolægning af Haandstene laa i Sandet i neppe $^1/_2$ Alens Dybde vestlig en stor Spydspids, $12^1/_2 \times 2$ T., med Odden imod Syd og med en stor Bronceknap paa hver Side af Døllen. Midt i Graven laa et firkantet Beltebeslag af Bronce med Sølvbuler i Hjørnerne. Sydlig fandtes spredte Dele af to Par Hægtespænder af Bronce med hule Bronceknopper paa en af Mallerne. Nordøstlig laa en stor trekantet Hvæssesten, $8^1/_2$ T. lang, en Jernsax og Stykker af en lille Kniv, og nordligst fandtes en eneste lille blaa Glasperle.

B. Matr. Nr. 123 l.

(Rimandsgaards Strandlod).

8. En lille flad Stendynge, hvorunder to Par smukke Hægtespænder med forgyldte hule Bronceknopper, et Bidsel med Hestetænder, Stykker af en ciseleret krum Bronceplade, en Spindeskive af Sandsten, en Do. af Rav, 2 Perler samt Stykker af en Hankekande. Se B. O. Side 375 (forhen Melsted Nr. 16).

I 1887 og 1888 udgravede Lærer Jørgensen og jeg endvidere:

9. En flad Brolægning af Smaasten og derunder et tyndt Lag af sortagtig Muld, hvori der kun nogle faa Tommer under Markens Overflade laa et $29^1/_2$ T. langt, 2 T. bredt enægget Sværd i Rester af en Træskede; Odden, der var vendt imod Syd, var tilbagetrukken til Ryglinien; omtrent 1 T. af Spidsen mangler. Ved Grebtungen laa en lille Kniv.

10. Midt i en flad Dynge af middelstore Sten var en kantstaaende Stenplade nedsat fra Nordnordvest til Sydsydost. Vest for denne fandtes en stor grov Kniv, hvis Blad har været over $6^1/_2$ T. langt, en mindre Kniv, et stort Beltespænde af Jern med

mere Belteslag samt et knust middelstort Lerkar med Knopper paa Udbugningen. Øst for Stenpladen fandtes Intet.

11. Under en flad Stendynge laa midt i Graven en lille Kniv og nær derved Stykker af et smukt Spænde bestaaende af en flad, 3/8 T. bred Broncering med tre Rækker indslaaede Halvcirkler; Spændets Brede var 1 3/4 T. udvendigt Maal. Tæt derved fandtes endvidere en smuk bred bøjleformet Broncefibula med Broncenaal (Type M. 1), 2 3/8 × 1 1/8 T., prydet med et smalt Dyre- eller Fuglehoved paa Spidsen og tre udstaaende Knopper paa den halvrunde Bagplade samt forøvrigt med Cirkler med en Prik i Midten. 8 T. nordvestligere laa to 2 3/4 T. lange Broncefibulaer af Type F. 3 som B. O. Fig. 321, en smal Niptang af Bronce, Stykker af en lille Sølvspiral og en eneste blaa Glasperle. Noget nordligere (bag Hovedet?) fandtes en smuk Broncenaal med drejet Hoved og et rundt Hul derigjennem.

C. Matr. Nr. 123 h.

(Nørre Sandegaards Strandlod).

Ved de af Lærer Jørgensen og mig i Aarene 1887 og 1888 foretagne Undersøgelser udgravedes blandt Andet Følgende:

12. En stor Kulle, c. 20 Alen bred, 2 Alen høj. Den bestod lige fra Overfladen indtil 2 1/2 Alens Dybde af en tæt Dynge af Sten. Umiddelbart under Overfladen fandtes paa flere Steder Klumper af brændte Ben. I 1 3/4 Alens Dybde stod imellem Stenene et vaseformet hankeløst Lerkar med en Bort af Zigzagstreger omkring Udbugningen; det var fyldt med sædvanlig Jord. Under Stenlaget fandtes Intet. (Senere har Ejeren i Foraaret 1889 sløjfet Kullen og derved fundet to benfyldte Lerkar, hvoraf det ene indeholdt en lille Broncering og det andet en lille Broncekn ap med Øsken underneden (ɔ: Tutulus?). Kullen var altsaa en gammel Røse).

13. Under en oval flad Stenlægning, randsat med større Sten, 3 1/2 Alen lang fra Nord til Syd, fandtes i 1 1/4 Alens Dybde ikkun en lille Kniv med Træskaft.

14. Under Midten af en flad Stenlægning fandtes i ringe Dybde en Kniv og lidt vestligere 3 Mosaikperler med indsatte

Bøsninger af Bronce, hvori der endnu var bevaret Rester af en tyk Uldtraad (Haandledsbaand). Under den nordlige Ende af Stenlaget sad en stor Brandplet med Ben og stribede Skaar af mange Lerkar.

15. Under en flad aflang Stendynge stod en Stenramme, $3^1/_4$ Alen lang i Nordnordvest til Sydsydost, 2 Alen bred. I en Dybde af neppe $^3/_4$ Alen laa paa Ryggen et velbevaret Skelet, paa hvis Nøgleben der laa et Par meget smukke, skaalformede Broncespænder, $3^7/_8 \times 2^1/_8$ T., (Fig. 25; Mus. C. 5945) med ti runde Knopper paa Overfladen og imellem dem Billeder af Arme eller Dyreben, der gribe om hverandre. Midt i Graven fandtes en lille Kniv, og forøvrigt bemærkedes kun Tænderne af en Hund. Resterne af en Brandplet med mange smukke stribede Potteskaar sade endnu i Bunden af Graven.

16. Under en uregelmæssig Dynge af flere Lag kantede Sten, imellem hvilke der fandtes et knust stregeprydet Lerkar, stod en langagtig Ramme af flade Stene, ved hvis nordlige Ende der i en Dybde af næsten to Alen var hensat tre Lerkar, nemlig et smukt treøret Kar, $5^1/_2 \times 7$ T., med rundtløbende Furer om Overdelen, en middelstor grov Hankepotte, $4^1/_4 \times 5^1/_2$ T., og et lille hankeløst Kar, $2^3/_4 \times 2^3/_4$ T., med Streger og indprikkede Punkter baade paa Overdelen og paa Bugen. Metalsager fandtes ikke og ejheller Ben. Paa Gravens Bund laa Resterne af en stor Brandplet med Stykker af et meget stort og af flere mindre Lerkar.

17. Flad kredsrund Dynge af store Sten, 4 Alen bred, hvorunder der stod en Stenramme, $2^1/_2$ Alen lang i Nord til Syd, 2 Alen bred. Paa dennes Bund, ikkun $^3/_4$ Alen under Markens Overflade fandtes Rester af et Skelet hvilende paa højre Side. 6 T. sydost for Kraniet laa en forgyldt, temmelig massiv Bronceplade (Fig. 8; Mus. C. 5955), $2^1/_4 \times 1^1/_8$ T., forestillende en Fugl, som holder en Slange i Kløerne; i Øjet og i en rund Fordybning paa Vingen er der Spor af rød Email; den havde ved to Nitnagler af Jern været befæstet paa en nu bortsmuldret Plade. Tæt derved fandtes en blaa Glasperle og en gul Lerperle. Bag Skelettets Hofte laa en Kniv med lang træbeklædt Grebtunge og et kort bredt Blad.

18. Flad firkantet Stendynge med svære Randsten, 3 Alen lang fra Nord til Syd, 2 Alen bred. I ikkun ½ Alens Dybde laa Skeletdele af en Hest samt ¾ Alen nord for Hestens Hoved et Jernspænde. Ellers fandtes Intet. I Gravens Side sad en Brandplet med mange stregeprydede Potteskaar.

19. Trekantet Stenlægning af c. 2 Alens Længde med Spidsen imod Nord. Ingen Oldsager; men nordlig fandtes Rester af en Brandplet med stregeprydede Potteskaar.

20. Flad Stendynge, hvorunder der i ikkun et Par Tommers Dybde fandtes midt i Graven en lille Kniv og nordlig et smukt stort ligearmet Broncespænde, 3 × 1 T., omtrent som B. O. Fig. 369, samt 1 Perle af Mosaik, 12 af Glas og 4 meget smukke af sleben Karneol, i Alt 17 Perler.

21. Under et enkelt Lag af flade Stene fandtes ubrændte Benpiber og derved et Jernsøm med bredt Hoved, en grov firkantet Hvæssesten, 4¼ × 1 T., og en Hestetand.

22. til 25. Flade Stendynger, under enhver af hvilke der fandtes en Kniv og ikke Andet.

26. Aflang, hvælvet Dynge af glatte Strandsten, randsat med store Stenblokke. Derunder laa østlig en Kniv og nordlig i ringe Dybde 4 Perler, nemlig 1 af Rav, 2 af Glas og 1 af gul Lermasse. Et Par Tommer nordligere laa Kraniet. I den udkastede Jord fandtes en lille Jernbøjle.

27. Under en uregelmæssig stor flad Stendynge stod en Stenramme, 3 Alen lang i Nord til Syd, 2 Alen bred. Deri laa Rester af et paa Siden henlagt Skelet samt ved den ene Side en Kniv og ved den anden et spidst 6 T. langt Jernredskab.

28. Fladt hvælvet Dynge af Smaasten, hvorunder der i ringe Dybde laa et Skelet med Hovedet i Nord. Midt i Graven laa et aflangt Jernspænde og et massivt Bronceskaft, 2¾ T. langt, samt to Syle med Træskafter. Under Skelettets Hoved fandtes et Stykke af en tynd, dreven Bronceplade. Paa Gravens Bund laa et Lag af sortagtigt Sand med Kulstumper og Stykker af et smukt middelstort Lerkar med en Bort foroven af indtrykkede Halvmaaner.

29. I en stor flad Dynge af temmelig svære Sten stod den nordre Halvdel af en Kreds eller Oval af kantstillede Sten,

$2\frac{1}{4}$ Alen i Tværmaal. Indenfor denne og lige saa langt sydligere fandtes østlig i 1 Alens Dybde Skelettet af en Hest liggende paa højre Side med Hovedet i Nord, og vestlig i samme Dybde Skelettet af et Menneske ligeledes liggende paa højre Side med Hovedet i Nord. Sydvestlig i Graven laa 24 Jernsøm med Spidserne mod hverandre i forskjellige Retninger samt nogle smaa Jernbøjler (Beslag til et Træskrin?). I Gravens Midtlinie imellem Skeletterne fandtes et Bidsel og et Søm med firkantet Hoved. Østlig ved Hestens Ryg laa to Jernspænder og ved dens Hoved en Jernkrog. Under Menneskets Laarben fandtes en 7 T. lang Kniv i Træskede og ved Brystet en overbrudt stor smuk Broncenaal med fladt spirallagt Hoved og en Ring derigjennem. Bag Kraniet laa et Par smaa Jernsøm eller Naale.

D. Paa 4 Selvejergaards, Rimandsgaards Agerjord, Matr. Nr. 9 a, vides der ved Markens østlige Hjørne langs med Strandvejen at ligge mange Brolægninger og flade Stendynger ligesom paa Strandlodderne, men der er hidtil ikke foretaget nogen Undersøgelse deraf.

E. Paa 6te Selvejergaards, Nørre Sandegaards Agerjord, Matr. Nr. 11 a, er der i 1884 i c. 400 Alens Afstand fra Strandvejen bleven undersøgt:

30. En stor oval Stendynge, indeholdende en Kvindegrav med tre næbformede og en knapformet Broncefibula, en Spindeskive, en Sax, en Kniv og 33 Perler. Se B. O. Side 376 Nr. 22.

Nederst paa Marken langs Strandvejen have Lærer Jørgensen og jeg i 1888 undersøgt adskillige Grave, nemlig:

31. En fladt hvælvet Stendynge (Røse), 26 Alen i Tværmaal; Stenlaget 1 Alen tykt i Midten. Under Kullens Midte fandtes (a): Resterne af et stort benfyldt Lerkar samt en Del itubrudte og forbrændte Stykker af en »bornholmsk« Fibula fra Broncealderen (B. O. Fig. 29), endvidere to langagtige Broncestykker, $\frac{7}{8} \times \frac{3}{8}$ T., hvert bestaaende af to ved Kanten sammenstødende hule Buler, fremdeles en lille grov og sletbrændt Hankepotte, $2\frac{7}{8} \times 3\frac{5}{8}$ T., ikkun fyldt med sædvanlig Jord. Under den nordlige Side af Røsen fandtes (b) ligeledes et stort knust

benfyldt Lerkar og imellem Benene et afbrudt 4 T. langt Endestykke af en massiv Broncehalsring med skrueformet Overflade samt et Stykke af et c. $1\frac{1}{2}$ T. bredt fladt Broncebaand med afrundet Ende.

32. Under en udstrakt flad Brolægning af store Sten laa et $\frac{1}{2}$ Alen tykt Lag af Haandsten; derunder viste sig to lange smalle foroven aabne Stenrammer, sammenstødende ved den sydostlige Ende og derfra divergerende, den ene mod ret Nordvest, den anden mod Vestnordvest. Førstnævnte (a) var $4\frac{1}{2}$ Alen lang, foroven $1\frac{1}{4}$ og forneden 1 Alen bred, dannet af endestaaende aflange Rullestene; Bunden laa $1\frac{1}{2}$ Alen under Markens Overflade. Den anden Stenramme (b) var noget kortere og bygget af kantstaaende Stenplader; Bunden laa kun $1\frac{1}{4}$ Alen under Overfladen. Imellem Stenrammerne, c. $1\frac{1}{2}$ Alen fra den nordvestre Ende af a var der i Højde med Sidestenenes Overkant henlagt en firkantet flad Stenplade, hvorpaa stod oprejst en 10 T. lang, foroven spids Rullesten. Omtrent over Midten af b fandtes i det Lag af Haandsten som dækkede Gravene en Klump af brændte Ben (c) og ved dem en hul Spydspids af Bronce, en lille flad Spydspids af Flint, en Del Flintflækker samt Skaar af et meget grovt Lerkar.

33. Under et Lag af større kantede Sten laa et c. 1 Alen tykt Lag af Haandsten og derunder et nogle Tommer tykt Lag af sort Sand. Midt i Stenlaget fandtes med Spidsen imod Syd et 34 T. langt (deraf Grebtungen $4\frac{1}{4}$ T.), 2 T. bredt tveægget Sværd i Træskede med Spor af Birkebark udvendig. Tværs over dette Sværd laa et ikkun 17 T. langt, $1\frac{1}{4}$ T. bredt enægget Sværd med tilbagetrukken Od. Lidt sydvestligere stod en halvkugleformet Skjoldbule af Jern (itu). Og $1\frac{1}{2}$ Alen øst for det store Sværds Spids men 6 T. dybere stod et knust, temmelig stort, grydeformet Lerkar med vid Munding og rundtløbende Streger om Mundingen samt indprikkede Prydelser paa Bugen. Ben vare ikke kjendelige ved Lerkarret, men enkelte brændte Benstykker forekom hist og her imellem Stenene.

Forøvrigt undersøgtes langs Markens Østside adskillige flade Stenlag. Foroven laa der altid et Lag af store Stene, derunder Strandsten med fast sort Jord imellem, derunder løst sortagtigt

Sand (den gamle Grønsvær?), og saa kom Undergrunden. Flintflækker og spredte grove Potteskaar samt Kulstykker og enkelte brændte Benstykker forekom jævnlig i den sorte Jord imellem Stenene. I en af disse Grave fandtes Skaar af et stort gryde-formet Lerkar med vid Munding og en Bort foroven dannet af indprikkede Linier. I det øverste Stenlag over en anden af Gravene fandtes to ubeskadigede Brandpletter med lidt ukjendeligt Jern.

F. Sydost for Kobbe Aaens Munding fortsættes Gravpladsen paa begge Sider af Strandvejen med en stor Samling af gamle Røser (over 50). Der skal i disse nogle Gange være fundet brogede Mosaikperler, rimeligvis i yngre Grave, der have været nedsatte oveni Røserne. Langs Strandbredden nedenfor Skrænten af det højere Land er der en Mangfoldighed af »Strandgrave«, dels nogle enkelte Voldgrave, dels flade Dynger af Strandstene, der dække over Begravelser.

I en saadan flad Dynge er der i 1888 under et Lag af løse Strandsten, neppe 8 T. tykt, fundet Skaarene af en meget smukt Bæger af grønligt Glas, $8^3/_4$ T. højt, $4^1/_2$ T. i Tværmaal foroven. Ved Eftersøgning paa Stedet fandtes derhos i samme Dybde Stykker af en lille Jernkniv, lidt smuldrende Bronce med Rester af vævet Tøj, en eneste lille Perle af Pletmosaik samt Stykker af et middelstort Hankekar og af et lille Lerkar, begge vistnok nedsatte hele.

III.

Lousgaard.

Paa den under Lousgaard, 15 Selvejergaard af Østerlars Sogn, henhørende Strandlod Matr. Nr. 20 b, lidt over $^1/_4$ Mil sydost for Melsted Fiskerleje c. 1400 Alen sydost for Udløbet af Kobbe Aa, ligger der nordost for Strandvejen fra Tornebækkens Udløb vestefter en gammel Havstok af Sand og Strandstene, helt overføgen med Flyvesand. Under det paaføgne Sand var der skjult en Mangfoldighed af Begravelser. Der er fundet en stor Grav fra Stenalderen (litra e), tre Røser og et benfyldt Lerkar fra Broncealderen (litra c, d og f samt a), adskillige Brandpletter

baade fra den ældre og den yngre Brandpletstid (litra a samt Nr. 7, 8, 25 og 45), en ubrændt Grav, der rimeligvis hidrører fra Slutningen af den ældre Jernalder (litra b), samt endelig en Mængde mærkelige Grave fra den senere Jernalder.

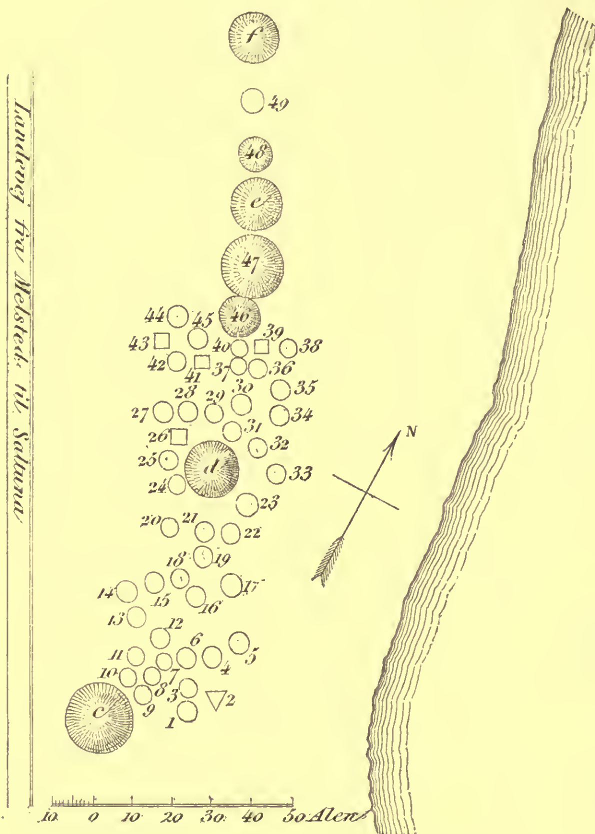

Fig. 31. Kort over Lousgaard Gravplads.

Disse sidstnævnte Grave vare samlede i en tætbelagt langagtig Firkant langs ad Bakkens Ryg, omtrent 40 Alen bred og 100 Alen lang med nogle Udløbere imod Nordvest. Fra Tornebækken til den sydøstligste af de yngre Grave var der omtrent

230 Alen. Af de ældre Grave laa nogle Brandpletter og en Røse indenfor den nævnte Firkant, de øvrige derimod langs ud ad Bakkeryggen imod Sydost eller Nordvest. Se i det Hele det hostrykte Kort, (hvor Bivejen fra Melsted til Saltuna, »Strandvejen«, urigtig er betegnet som »Landevej«).

Næsten alle de undersøgte yngre Grave vare dækkede med Brolægninger eller Stendynger, undertiden af uregelmæssig Form, men som oftest begrænsede af en Rand af større Sten, for det Meste kredsrund eller oval, sjældnere firkantet eller trekantet. Overfladen indenfor Randen var i Regelen enten ganske flad eller dog kun svagt hvælvet; undtagelsesvis har der en enkelt Gang over Gravens Midte været anbragt en lille stenlagt Top. Under Stenlægningens Midte fandtes Begravelsen, undertiden kun i faa Tommers Dybde (i Grave med store skaalformede Spænder), men ordentligvis var Dybden $1^{1/4}$ Alen og kunde stige til 2 eller endog 3 Alen. Fylden plejede at være Stedets naturlige Jordsmon, men af og til har Graven været helt fyldt med svære Sten. En enkelt Gang har Begravelsen været omgiven med en Mur af Stene, nedsatte og sammenpakkede i fast Ler. Under Gravfylden fandtes næsten altid et tyndt sort Lag, som strakte sig over hele Gravens Bund, og som af og til hævede sig ved Siderne og syntes at bøje sig tilbage henover Midten. Dette Lag var undertiden saa tyndt, at det kunde hidrøre fra et Klæde, men oftere var det saa tykt, at det snarere maatte anses for at være dannet af Læder (en Dyrehud); der er flere Gange fundet utvivlsomt Læder paa og omkring Broncespænderne. Tre Gange (Nr. 26, 45 og 47) er der i Stedet for dette tynde sorte Lag fundet et tykt Lag af sort Muld med Kulstumper.

Begravelserne fra den senere Jernalder synes paa en enkelt Undtagelse nær alle at have været ubrændte. Liget har været henlagt under Gravfylden uden nogen Stenkiste eller anden særlig Omgivelse med Sten. Hovedet har altid ligget nordlig. Tænder ere hyppigt blevne fundne og ikke sjeldent ogsaa Benpiber, der viste, at Liget ordentligvis har hvilet paa Siden, som oftest paa den højre Side. Naar der paa Gravens Bund, saaledes som det var sædvanligt, har ligget et tyndt sort Lag, ere Resterne af Skelettet saavelsom Oldsagerne blevne fundne paa eller i dette.

Nogle af Gravene (Nr. 2 og 28) have indeholdt oprejste Stene af 1/2 til 3/4 Alens Længde naaende med Spidsen op til eller over Stenlægningen; men der er ogsaa (Nr. 20, 22 og 23 jfr. litra b) fundet spidse Stene af indtil 1 1/2 Alens Længde oprejste ovenpaa Midten af Gravene, hvorhos en spids Sten har været anbragt imellem to Grave (Nr. 36 og 39). De store Stene, der stode paa litra a vare derimod Bautastene fra en ældre Tid og uden noget Forhold til de yngre Grave, og det Samme gjælder vel ogsaa en nu bortkommen lang Sten, som tidligere har staaet udfor Midten af Gravpladsen.

Endvidere kan det bemærkes, at der udenfor Randen af den tomme Grav Nr. 45 i ganske ringe Dybde fandtes Rester af et Skelet kun ledsagede med en Kniv, at der i den store Grav Nr. 47 omtrent 1/2 Alen over Oldsaglaget laa et Menneskeskelet jævnsides med et Hesteskelet, og at det Samme gjentog sig i Graven Nr. 48, samt at der endelig i Graven Nr. 24 ovenover Resterne af et ubrændt Lig stod et Lerkar fyldt med brændte Ben. Skeletter af Heste og Tænder af Hunde ere fundne flere Gange.

Gravpladsen opdagedes i August 1886 af Lærer Jørgensen, og i Løbet af de næste Uger bleve de allerfleste Grave optagne dels af ham alene, dels af ham og mig i Forening. Resten blev undersøgt af os begge i Sommeren 1887. De i 1886 fremkomne Grave bleve foreløbigen beskrevne under Nr. 1 til 36 i et Tillæg til Bornh. Oldtidsminder og Oldsager 1886 Side 413—416. Efter at Gravpladsen nu er bleven fuldstændig undersøgt, er Nummerfølgen bleven forandret, men Nummerne fra 1886 samt de Nummere, hvorunder Oldsagerne fra de i 1887 fundne Grave ere indsendte til Museet, ere tilføjede i Parenthes. Gravene fra ældre Tidsaldre ere betegnede ved et Bogstav (litra a, b etc.).

De undersøgte Grave, som kunne henføres til den senere Jernalder, have, begyndende fra Øst, været følgende:

1 (1). Rund Stenlægning, 6 Alen i Tværmaal. I 3/4 Alens Dybde fandtes et tyndt morkt Lag og deri midt i Graven med Spidsen imod Sydost et 21 T. langt, 1 1/2 T. bredt enægget Sværd med tilbagetrukken Od, siddende i en Skede af Træ. Sydlig

laa med Spidsen imod Syd en svær lancetformet Spydspids, 11 × $2^3/_4$ T. Nordlig stod en lille grov Krukke, 2 × $2^1/_4$ T.

2 (2). Stenlægningen næsten trekantet, $3^1/_4$ Alen bred i Nordenden, 4 Alen lang derfra til Sydspidsen. Ved Rester af et paa højre Side hvilende Skelet fandtes et 23 T. langt, $1^1/_2$ T. bredt, enægget Sværd med tilbagetrukken Od; det laa i en Træskede med Spidsen i Sydvest langs ad Laarbenene. I Graven stod oprejst en smuk, spids og glat lille Rullesten.

3 (3). Oval, 5 × $3^1/_2$ Alen. I $1^1/_2$ Alens Dybde fandtes Rester af et Skelet og derved en Kniv samt midt i Graven to skaalformede Spænder[1]), $2^1/_2$ × $1^1/_8$ T., hvert især i kjendelig Skikkelse af en Krybdyrfigur samt med et langs ad Skallens Ryg indskaaret Billede af en Mand næsten aldeles som B. O. Fig. 344 (Fig. 20); Manden er afbildet med Ryggen opad, men Hovedet synes at ses i Profil. Ved Spænderne fandtes 21 Perler, deraf 6 af Mosaik og Resten af Glas.

4 (4). Oval. I $1^1/_2$ Alens Dybde fandtes nordlig Rester af Tænder og ved dem 1 gul Lerperle. Forøvrigt fandtes kun en Kniv.

5 (4 b). Flad Stendynge uden regelmæssig Form. I en Alens Dybde fandtes et enægget Sværd, 24 × 2 T., med Grebtungen imod Syd og den tilbagetrukne Od imod Nord. Lidt vest for Sværdets Od fandtes Spor af Tænder og 8 T. sydligere en eneste lille Ravperle. Under Sværdet laa en lille Kniv. Forøvrigt fandtes Tænder af en Hund, og i det tynde sorte Bundlag bemærkedes tydelige Levninger af vævet Tøj.

6 (5). Oval, 6 × 4 Alen. I $1^1/_2$ Alens Dybde laa et Skelet hvilende paa Ryggen. Paa Nøglebenene sade to skaalformede Spænder, det ene, 3 × $1^1/_4$ T., i tydelig Skikkelse af et Krybdyr med et Kors langs ad Ryggen, Fig. 14, det andet, $2^1/_4$ × $1^1/_4$ T., med en dobbelt Dyrefigur, Fig. 19. Forøvrigt fandtes en lille Kniv og 22 Perler, deraf 9 af Mosaik og Resten af Glas.

7 og 8 (6 og 7). Indeholdt hver kun en lille Kniv. Imellem Gravene fandtes en beskadiget Brandplet uden Oldsager.

---

[1]) Samtlige Fibulaer paa denne Gravplads have været af Bronce med Jernnaal.

9 (7 b). Lille flad kredsrund Stendynge med Randsten, ikkun $2^1/_2$ Alen bred. I en Alens Dybde fandtes sydvestlig en Spindeskive af Sandsten, $^5/_8 \times 1^1/_2$ T., og sydostlig en Spiral-Armring i $4^1/_2$ Omgange, dannet af et $^1/_2$ T. bredt, tyndt, hvælvet Broncebaand uden Prydelser. Nordvestlig laa en stor firkantet pladeformet Fibula, $2^3/_4 \times 1^1/_8$ T., en mindre Do., $1^5/_{12} \times ^2/_3$ T., samt en gjennembrudt aflang Do., $1^7/_8 \times ^7/_8$ T., endvidere fem smaa ringformet sammenbøjede Broncebaand om en Læderrem samt 30 Perler, hvoraf 6 af Mosaik og Resten af Glas. Endvidere fandtes to Naale af Jern og en lille Kniv samt paa Fibulaerne Rester af vævet Tøj. Ubrændte Ben og Tænder bemærkedes.

10 (8). Oval. Nordlig fandtes i $1^1/_4$ Alens Dybde en firkantet pladeformet Fibula med slyngede Prydelser samt en lille næbformet. Omtrent en Alen sydligere laa en Haandledsring, dannet af et tyndt, $^1/_2$ T. bredt, svagt hvælvet Broncebaand, indesluttende en Klump smukt vævet Tøj med lange Fryndser, og et Par Tommer dybere laa en Spiral-Armring i tre Omgange dannet af et lignende Broncebaand, indesluttende en Klump fint uldent Tøj vævet i et skjævt rudret Mønster. Ved Siden af Armringen laa en Kniv. Ved Fibulaerne fandtes 45 Perler, nemlig 19 af Mosaik, 23 af Glas, 1 af Rav og 1 af Bronce samt 1 af Træ med Rør og Endeplader af Bronce og paa Siderne omgiven med Bronceplader, der hensmuldrede.

11 (9). Rund, $5^1/_2$ Alen bred. Ved Halsen af et paa højre Side hvilende Skelet fandtes i 1 Alens Dybde 3 smaa tynde skaalformede Spænder, de to $2^1/_4 \times 1^1/_4$ T., som Fig. 19, det tredie (itu) kun med irske Baandslyngninger. Lidt sydligere laa en lille Kniv. Ved Fibulaerne fandtes 37 Perler, deraf 6 af Mosaik, 30 af Glas og 1 af Rav.

12 (10). Rund, 4 Alen bred. I $1^1/_4$ Alens Dybde fandtes Resterne af et Skelet hvilende paa venstre Side. Ved det venstre Haandled laa en Broncering med indslaaede halvmaaneformede Prydelser og ved det højre Haandled en Ring af Jern. Midt i Graven laa en Kniv. Nordligere fandtes 3 skaalformede Spænder, af hvilke det ene, $2^5/_8 \times 1^1/_2$ T., Fig. 16, er dannet i Skikkelse som en Tudse; om Dyrets Forben slynge sig to Slanger, som bide det i Snuden, og om Bagbenene to andre Slanger, som bide

det i Ryggen; ved Hofterne og Skuldrene er der aflange Fordybninger, hvori der sidder Levninger af rødbrun Email; de store runde Øjne samt en Fordybning midt paa Ryggen synes ogsaa at have været indrettede til Optagelse af Email. De to andre Spænder, 1⁵/₈ × 1 T., ere Magestykker; deres Omrids er ovalt, men Krybdyrfiguren er kjendelig; paa Ryggen bære de et stort Kors, Fig. 17. Ved Spænderne fandtes 40 Perler, deraf 19 af Mosaik, 17 af Glas, 3 af Bronce og 1 af Sten foruden 2 perleformede Broncespiraler.

13 (11). Rund, $4^1/_2$ Alen bred. I 1 Alens Dybde fandtes Rester af et paa højre Side hvilende Skelet. Midt i Graven laa lidt Jern (Kniv?) og nordlig et smukt $1^3/_8$ T. langt, $^3/_4$ T. bredt fugleformet Spænde, Fig. 4, (Hovedet er afbrudt) samt 15 Glasperler.

14 (12). Rund, 6 Alen bred. Lidt nord for Midten fandtes i 1 Alens Dybde et ganske kort enægget Sværd med en aflang Bronceplade paa Enden af Grebtungen og tæt nedenfor denne Plade en tværsgaaende Nagle med store Bronceknopper paa Enderne; nedenfor Fæstet sidder en aflang Broncering, og paa eller ved Klingen fandtes Bronceprydelser, der maa have siddet paa Skeden; Breden er kun $1^1/_4$ T.; Længden kan ikke angives, da et Stykke mangler, men har næppe oversteget 12 til 15 T. Ved Sværdet laa en lang spids enægget Kniv, en lille Kniv, en Jernsax af sædvanlig Form som B. O. Fig. 180, $8^1/_4$ T. lang, indlagt i Træ, samt en Del ukj. Jernstykker og endvidere adskillige meget smukke Beslag til et Livbelte, nemlig et meget stort Spænde, $2^3/_4 \times 2^1/_4$ T., (Fig. 1), med den tilhørende firkantede Plade, $2^1/_4 \times 1^3/_8$ T. (Fig. 2), samt en firkantet Kapsel til at trække Remmene igjennem, $1^5/_8 \times 1^1/_8$ T. (Fig. 3), alle af Bronce med Indlægning af Sølv enten direkte i Broncen eller i en paa dennes Overflade anbragt Jernplade, endvidere to fortinnede trekantede Beslag med store Naglehoveder i Hjørnerne og tre lange flade Hængedopper $3^1/_4$ T., ligeledes fortinnede. Endelig fandtes noget ukjendeligt Broncebeslag paa Træ samt en firkantet Hvæssesten, $4^3/_4$ T. Midt i Graven, lige over Oldsagerne var en flad Sten opstillet paa Kant.

15 (13). En uregelmæssig Brolægning, hvorunder Intet fandtes.

16 (14). Uregelmæssig flad Stenlægning. Kun 15 T. under Overfladen fandtes en firkantet pladeformet Fibula med slyngede Prydelser, $1^3/_4 \times {}^7/_8$ T., og en lille aflang Plade, $1^1/_6 \times {}^1/_2$ T., prydet med et Fuglehoved med udstaaende krumt spidst Næb samt bagpaa forsynet mod en gjennembullet Kam til Paasyning paa Klæderne. Tillige fandtes 48 Perler, næsten alle af Glas, foruden 2 perleformede Broncespiraler og mindst 13 smaa Bronceringe, der vare indskudte imellem Perlerne. Ved Fibulaen laa der vævet Tøj i smukt rudret Mønster.

17 (15). Uregelmæssig flad Stenlægning, hvorunder der i $1^1/_4$ Alens Dybde fandtes ubrændte Ben og en lille Kniv.

18 (16). Uregelmæssig flad Stenlægning. Midt i Graven i $1^1/_4$ Alens Dybde fandtes en lille Kniv og et Bidsel af Jern. Vestligere laa en Spiral-Armring, dannet af et $^7/_{12}$ T. bredt, svagt hvælvet Broncebaand i tre Omgange, samt en Haandledsring af en tynd Jernstok. I Spiralringen fandtes Levninger af to ubrændte Benpiber (Underarmben). Nordlig fandtes en stor smuk, firkantet pladeformet Fibula, $2^3/_4 \times 1^1/_8$ T., med slyngede Prydelser, en mindre do., $1^3/_4 \times {}^3/_4$ T., samt en smuk fugleformet Fibula, $2^1/_2 \times {}^5/_8$ T., omtrent som B. O. Fig. 332, nogle smaa Stykker Broncebeslag paa Jern og 35 Perler, deraf 8 af Mosaik og 27 af Glas.

19 (17). Rund, 7 Alen bred. I to Alens Dybde laa midt i Graven et lille enægget Sværd med tilbagetrukken Od, $16 \times 1^1/_4$ T.; det sad i en Træskede. Tæt derved fandtes en lille Kniv.

20 (17 b). Stor flad Stenlægning af ubestemmelig Form, paa hvilken der var oprejst en $1^1/_2$ Alen lang, smal, spids Sten. I 1 Alens Dybde laa et tyndt sort Lag, som ved Siderne gik opad og bøjede sig sammen over Midten. I dette Lag fandtes sydostlig Stykker af en lille Jernstok og vestlig en $12^1/_4$ T. lang enægget Daggert, hvis tilbagetrukne Od var vendt imod Syd. Tæt derved laa en Underkjæbe med Tænder af en Hund.

21 (18). Uregelmæssig flad Stenlægning. I $1^1/_2$ Alens Dybde fandtes en lille Kniv samt 1 Perle af gul Lermasse og 1 af Rav.

22 (18 b). En lille flad Stendynge med Randsten og paa Midten en oprejst langagtig Rullesten, 14 T. h. I $^3/_4$ Alens

Dybde laa fra Midten nordefter en 13½ T. lang enægget Daggert med den tilbagetrukne Od imod Nord. Tæt derved laa en lille Kniv, og lidt vest for Daggertens Spids fandtes Menneskeṭænder.

23 (18 c). Oval Stenring, 4 Alen lang i Nordnordvest til Sydsydost, 3 Alen bred. Paa Midten var oprejst en langagtig Rullesten, 22 T. lang. I 1 Alens Dybde laa midt i Graven et 26 T. langt enægget Sværd med den 6 T. lange Grebtunge imod Nord. Ved Sværdet laa to smaa Knive og noget sydostligere Tænder af en Hund.

24 (19). Stor flad Stendynge. Imellem Stenene, hvormed Graven var fyldt, stod et grovt Lerkar (knust) fyldt med brændte Ben; iblandt Benene fandtes en langagtig flad Broncegjenstand og under Karret en ganske lignende, (rimeligvis to Øreberlokker som Fig. 10; nu ere de ganske hensmuldrede). I 1¾ Alens Dybde fandtes dernæst det sædvanlige sorte Lag og deri et kort bredt enægget Sværd, c. 17 × 2 T., med tilbagetrukken Od og siddende i en Træskede. Tæt derved laa en lille Kniv og 1¼ Alen sydligere en Lansespids, 9½ × 2⅛ T.

25 (19 b). Oval, temmelig stærkt hvælvet Dynge af Haandsten, 4 Alen lang i Nordnordvest til Sydsydost, 2 Alen bred, oventil stærkt blandet med Brandpletsmuld, der indeholdt et Stykke af en gammel Jernfibula. Under Stendyngens vestlige Rand fandtes i 1½ Alens Dybde et mægtigt, 32½ T. langt, 2 T. bredt enægget Sværd med den tilbagetrukne Od imod Nord. Ved Sværdets Side laa en 8 T. lang Kniv; lidt vest for Sværdets Od fandtes Spor af Tænder og c. 6 T. sydligere 2 smaa gule Lerperler. Desuden fandtes endnu to smaa Knive.

26 (20). Firkantet flad Stendynge. I 1½ Alens Dybde fandtes et 3 til 4 T. tykt sort Jordlag, stærkt blandet med skjørnede Sten og hist og her med Stykker af Trækul. Ingen Ben og ingen Oldsager.

27 (23 b). Flad oval Stendynge, 4½ Alen lang i Nordnordvest til Sydsydost, 3½ Alen bred. I en Alens Dybde laa et Skelet paa Ryggen og ved dets venstre Hofte en Kniv.

28 (23). Indenfor en oval Mur, 5½ × 4 Alen, bestaaende af Sten fastpakkede i Ler og omgivne med Ler, fandtes i 1 Alens Dybde et Skelet liggende paa højre Side. Tæt ved Skelettets

Tænder laa to store dobbeltskallede, skaalformede Spænder, $4^1/_2 \times 3$ T., Fig. 29, med 7 ophøjede Knopper i gjennembrudt Arbejde. Ved Spænderne fandtes to flade Bronceknapper, gjennembrudte med tre Huller, samt 41 Perler, hvoriblandt 5 af Bjergkrystal, 1 af Karneol, 4 af Mosaik, 1 af Bronce og de øvrige af Glas. Noget sydligere laa en lille Kniv. Over Spænderne og Perlerne var der lagt en flad Sten, hvorpaa der i Graven var oprejst en spids og glat Rullesten, 15 T. høj.

29 (22). Stor flad Stendynge. I den $2^1/_2$ Alen tykke Stenfyld fandtes 1 Alen fra Overfladen et grovt Hængekar af Ler, $5 \times 7^1/_2$ T., og tæt derved et lille kopformet Kar. Under Stenene fandtes et Par smukke store skaalformede Spænder, $4 \times 2^1/_4$ T., næsten ganske som Fig. 26, et mærkeligt trekantet Broncespænde (Mus. C. 5900), $2^3/_8 \times 1^7/_8$ T., med Rester af tre Buler af Sølvblik samt paa Midten en gjennembrudt Dækplade af Bronce med fire Hoveder m. V. (Fig. 5), endvidere en langagtig Perle af Bronce og en eneste lille blaa Glasperle, nogle Stykker Læderrem med Broncenagler og en Broncering samt en Kniv med Broncebeslag paa Skaftet og paa Skeden. Ved Spænderne fandtes Rester af grovere og finere Uldtøj med kipret Vævning. Endelig fandtes Menneskctænder og andre Dele af Skelettet.

30 (24). Lille hvælvet Brolægning, hvorunder et Skelet, hvilende paa venstre Side, og ved dets Ryg en Kniv.

31 (21). Stor flad Stendynge. Ingen Oldsager.

32 (21 b). Flad rund Stenlægning med en dobbelt Kreds af Randstene. Nordlig fandtes Rester af et Menneskehoved; ved Gravens Midte laa et $17^1/_2$ T. langt enægget Sværd med tilbagetrukken Od samt en Kniv, og sydlig fandtes endnu en Kniv og en grov Hvæssesten, $5^1/_2 \times 1^1/_4$ T.

33 (21 c). Uregelmæssig flad Stendynge. Tæt under Overfladen fandtes et tyndt mørkt Jordlag og deri en lille Kniv samt en Underkjæbe med Tænder af en Hund.

34 (21 d). Flad rund Stenlægning med Randstene, 3 Alen bred. I $1^1/_8$ Alens Dybde laa midt i Graven to smaa Knive og lidt sydvestligere nogle smaa Nitnagler af Jern.

35 (25). Rund, 5 Alen bred. Lidt sydvest for Midten laa i 1 Alens Dybde en smuk lille Spindesten af brændt Ler. Noget

østligere fandtes sex Nitnagler af Jern samt noget Træ med Broncebeslag (Træskrin?). Nordlig i Graven laa en bred bøjleformet Fibula med Knap, $2^3/_4 \times 1$ T., som B. O. Fig. 327, prægtig forgyldt og belagt med slebne Granater saavel paa Knappen som paa Spidsen og Bagpladen, endvidere en stor næbformet Fibula og to mindre do., St. af en smuk lille Broncekjæde, to Broncenaale med kegleformede Hoveder, St. af et smalt lille Broncebaand, der synes at have været fastgjort ved Kjæden, to Bronceberlokker til Øreprydelse som Fig. 10 (itu), en Del ukj. St. af en lang krummet Jernstok med Spor af Bronce, en Kniv i Træskede samt 152 Perler, nemlig 29 af Glas og 123 af rød eller gul Lermasse foruden 2 perleformede Broncespiraler.

36 (28). Rund, 6 Alen bred. Midt i Graven laa i $1^1/_4$ Alens Dybde en lille Kniv og tæt ved denne en knapformet Fibula, en stor næbformet, $2^1/_4$ T., og en ganske lille do., ikkun $1^1/_4$ T. lang; endvidere to Øreberlokker af Bronce (Fig. 10), $1^1/_2$ T. lange, en Broncenaal med kegleformet Hoved, nogle lange smalle Broncestrimler, lidt ukj. Jern og 102 Perler, deraf kun 2 af Glas, 92 af Lermasse, 1 af Bronce og 7 af gamle Kridtforsteninger foruden to sammenføjede Rør eller Spiraler af Bronce.

37 (27). Rund, $3^1/_2$ Alen bred. Midt i Graven fandtes i 1 Alens Dybde en knapformet Fibula, $1^1/_6$ T., og 2 næbformede do. samt en lille Broncenaal med firkantet Hoved og 13 Perler, nemlig 3 af Glas og 10 af Lermasse.

38 (30). Oval. I 1 Alens Dybde fandtes østlig i Graven et smukt enægget Sværd i Træskede med Spidsen imod Syd; det er $24^3/_4$ T. langt (deraf Fæstet $6^1/_2$ T.), næsten 2 T. bredt; Odden er tilbagetrukken. Ved Grebenden laa Skelettets Tænder og ved Sværdets lille Side en lille Kniv.

39 (29). Firkantet. I $^3/_4$ Alens Dybde fandtes vestlig en Spiral-Armring i tre Omgange, dannet af et smalt, svagt hvælvet Broncebaand; i Ringen sade Stykker af to Benpiber. Lidt nord for Midten laa en Kniv og lidt nordligere en aflang pladeformet Fibula af gjennembrudt Arbejde, $1^1/_2 \times 1^1/_8$ T., fremdeles en halvkugleformet, foroven aaben Bronceskal med en udstaaende trekantet, gjennembrudt Bronceplade, $1^5/_8 \times 1$ T. (Fig. 11), samt 13 Perler af Glas og 18 af Lermasse foruden 2 perleformede Broncespiraler

og c. 20 smaa, tynde, gjennemborede Skiver af Ben, der vare indskudte imellem Perlerne.

Imellem Nr. 36 og 39 var der nedsat en spids Sten, hvis Top ragede et Par Tommer op over Randstenene. I Kanten af Nr. 39 sade Resterne af en Brandplet.

40 (31). Rund med store Randsten, 7½ Alen bred; paa Midten laa en lille hvælvet Forhøjning. Under en 2 Alen tyk Fyld af svære Sten fandtes et tyndt Lag af hvidt Sand, paa hvilket der midt i Graven laa en lille Kniv og noget nordvestligere en bred bøjleformet Fibula med Knap, 2¾ × 1 T., i Form som B. O. Fig. 327, med slebne klare Glasstykker indlagte saavel paa Knappen som paa Spidsen og paa Bagpladen, fremdeles en stor knapformet Fibula, 1½ T., paa hvis Underside der sidder Toj med lange Fryndser, en lille næbformet Fibula, to Øreberlokker som Fig. 10, en lille Broncenaal med rundt Hoved og 69 Perler, nemlig 12 af Glas, 52 af Lermasse, 2 af Bronce og 3 af Kridtforsteninger. Nordost for Perlerne stod et knust, sort, blankt Lerkar med tre Gange tre Knopper paa Udbugningen.

41 (26). Uregelmæssig flad Stenlægning. Kun 5 T. under Overfladen fandtes et smukt stort skaalformet Spænde, 3¾ × 2¼ T., som Fig. 26 samt en blaa Glasperle.

42 (26 b). Smuk oval Stenlægning, 3½ × 3 Alen. Ingen Oldsager.

43 (33). Firkantet. I ikkun ½ Alens Dybde fandtes en lille Kniv og 2 Lerperler. Ellers Intet.

44 (34). Uregelmæssig flad Stenlægning med størst Udstrækning fra Vest til Øst, delt tværsover fra Nord til Syd ved en Skillevæg af kantstaaende Stene. I den østre Afdeling laa nordvestlig i ikkun ½ Alens Dybde Rester af Tænder og lidt sydøstligere to store skaalformede Spænder, 4 × 2¼ T., omtrent som Fig. 26, samt en smuk lille Broncenøgle omtrent som B. O. Fig. 380. I Nærheden deraf laa 4 Perler, nemlig 1 af Glas og 3 af Lermasse, med et Par Tommers Mellemrum imellem hver; lidt sydligere laa en lille Kniv. I Gravens vestre Afdeling fandtes Intet.

45 (32). Stor flad Stenlægning med Randstene ved den ene Side. I en Dybde af 1¼ Alen fandtes et 6 T. tykt sort Lag

med Kulstumper udbredt over hele Bunden, men hverken Ben eller Oldsager. Under en af Randstenene ved Gravens Nordende sad en Brandplet indeholdende en Broncefibula af Type C fra Brandpletternes 2den Afdeling.

Udenfor den vestre Rand af Graven fandtes tæt under Overfladen Rester af et Skelet med Hovedet i Nord uden andre Oldsager end en lille Kniv og noget ukjendeligt Jern.

46 (35). Rund, hvælvet, 10 Alen bred. Under 1½ Alen Sten og ½ Alen Sand laa østlig Resterne af et Hesteskelet med Hovedet i Nord og vestlig Resterne af et Menneskeskelet ligeledes med Hovedet i Nord. Nogle Tommer syd for Menneskets Hoved fandtes et smalt og kort enægget Sværd samt tæt derved en Kniv; 2 Alen syd for Hovedet stod en Skjoldbule af Jern, omtrent halvkugleformet, dog noget tilspidset paa Midten, men uden Tap.

47 (36). Mægtig rund svagthvælvet Stendynge, 15 Alen bred, beliggende paa Gravpladsens højeste Punkt. Lidt nede i Stendyngen fandtes fra Midten nordefter en rektangulær Stensætning af svære kantstaaende Sten, og paa Bunden af denne laa Skelettet af et Menneske, navnlig et usædvanlig lille Kranium, uden andre Oldsager end Halvdelen af en overbrudt Kniv. Umiddelbart syd og øst for denne Stensætning og i samme Dybde som dens Bund laa Skelettet af en Hest. Noget dybere viste der sig øst for den sydlige Ende af Stensætningen et 8 til 12 T. tykt Lag af sort Muld blandet imellem Stenene paa Gravens Bund. Paa dette sorte Lag laa ubrændte Ben af et Menneske, der havde været nedlagt paa Ryggen. Hvor Hænderne havde ligget, fandtes to Haandledsringe af Bronce, den ene med Aabning midt paa den tykkeste Side og prydet med Bølgeornamenter, den anden med Aabning paa den tynde Side og prydet omtrent som B. O, Fig. 350 men noget rigere. Ved den ene Haandledsring laa der 5 Glasperler. ¾ Alen nordligere fandtes med 16 Tommers indbyrdes Afstand to ensdannede smukke og store skaalformede Spænder, $3^7/_8 \times 1^7/_8$ T., Fig. 23, med en ophøjet Ryglinie langs ad Midten og to ophøjede Knopper paa hver Side af denne samt med indskaarne Prydelser paa den øvrige Overflade. De fandtes

bedækkede med vævet Tøj og Læder. Midt imellem dem laa et stort og pragtfuldt Brystsmykke af forgyldt Bronce, Fig. 7, bestaaende af to 4½ T. lange flade Fuglefigurer med Kam paa Hovederne og med Indlægning af slebne Granater i to Felter paa hver af Kroppene; under Overdelen af hver af Fuglene er der anbragt et irsk Ornamentdyr mod Hoved, Forben med lang Klo og Bagben. Fuglene ere kun sammenholdte ved en Stift igjennem begge Ornamentdyrenes Hoveder, saa at Smykket har kunnet gjøres bredere eller smallere. Paa Bagsiden er der Spor af opløste Jernplader og Jernstifter. Nedenfor Spænderne og Brystsmykket laa en Perlerad i en Bue; Perlerne vare næsten alle af indvendig forgyldt eller forsølvet Glas; deres Antal i Graven var i Alt kun 55, men de fleste af dem vare flerdobbelte. Imellem Stenene nederst i det sorte Lag stod en lille flad Lerskaal med sort, blank Overflade (knust). Derunder viste endelig Undergrunden sig i c. 3 Alens Dybde.

48. Tæt under en udstrakt hvælvet Brolægning stod en firkantet af svære flade Sten sat Ramme, 3 Alen i Nord til Syd og lige saa bred. 1¼ Alen under Rammens Overkant laa østlig et Hesteskelet hvilende paa højre Side med Hovedet i Nord; imellem dets Tænder sad et Jernbidsel og ved dets Ryg fandtes nogle smaa Nitnagler af Jern. Vestlig laa i samme Dybde et Menneskeskelet ligeledes hvilende paa højre Side med Hovedet i Nord; paa dets venstre Hofte laa en lille Kniv. Derunder var der 1¼ Alen Sand, hvorunder der paany viste sig Overkanten af en Stenramme, 3 Alen lang i Nord til Syd, 2 Alen bred. 1 Alen nede i denne Stenramme fandtes der nordlig Menneskətænder, ved Gravens Midte en 8 til 9 T. lang Kniv eller Daggert og lidt sydligere lange ubrændte Benpiber.

49. Under en rund flad Stenlægning, 6 Alen bred, stod der ligeledes tæt under Overfladen en firkantet Ramme af store flade Sten, 3 Alen lang i Nord til Syd og lige saa bred. I neppe 1 Alens Dybde fandtes deri ved den vestre Side et Menneskelet, hvilende paa venstre Side med Hovedet i Nord og i samme Dybde østlig og sydlig Skeletterne af to Heste liggende paa højre Side med Hovederne i Nord. Ved deres Rygge laa nogle Spænder og Nagler af Jern. Imellem Mennesket og Hestenes

Hoveder laa en halvkugleformet Skjoldbule med Haandtag og nogle tynde Jernskinner samt en Kniv. Nordvestlig laa en Underkjæbe med Tænder af en Hund. Under Skeletterne var der kun et Par Tommer Sand, hvornæst den underliggende Grundklippe kom til Syne.

Paa samme Bakkeryg, som indeholdt Gravene fra den senere Jernalder, fandtes endvidere foruden mange Brandpletter følgende Grave:

a. Omtrent 100 Alen sydsydost for Graven Nr. 1, c. 130 Alen fra Tornebækken var der under Flyvesandet opdaget tre Bautastene, staaende i Række fra Nordnordvest til Sydsydost med c. $1^1/_2$ Alens Mellemrum, henholdsvis $1^1/_3$, 2 og $2^1/_{12}$ Alen lange, anbragte paa en fælles fladthvælvet oval Forhøjning af smaa Strandstene blandede med mørkfarvet Jord. Umiddelbart nordost for Foden af den nordlige Sten stod en grov Lerkrukke fyldt med brændte Ben, c. 2 Alen sydvest for den mellemste Sten laa en Brandplet og c. 1 Alen øst for den sydlige Sten ligeledes en Brandplet. Oldsager fandtes ikke.

b. Omtrent 30 Alen sydsydost fra Graven Nr. 1 laa en 5 Alen bred, kredsrund, toppet Kulle, paa hvis Midte der stod en $1^1/_6$ Alen lang, skarpkantet, spids Sten. $^3/_4$ Alen under Toppen viste sig en Ramme af flade Sten, 3 Alen lang i Nordvest til Sydost, $1^3/_4$ Alen bred. Øverst i Stenrammens nordre Hjørne stod et sort vaseformet Lerkar, $5 \times 5^1/_2$ T., med Stregeprydelser og 3×2 Knopper paa Udbugningskanten samt ovenfor denne tre Hagekors indridsede i Leret. I samme Dybde laa ved Midten af Graven en Kniv. Omtrent en Alen nede i Stenrammen fandtes midt i denne et firkantet Jernspænde og en Kniv; lidt sydøstligere bemærkedes lange Benpiber, og vestlig stod et fint vaseformet, stregeprydet, hankeløst Lerkar, c. 5×6 T., og et middelstort Hankekar uden Stregeprydelser. Paa Stenrammens Bund laa et 4 T. tykt Lerlag.

c. Tæt ved Sydvesthjørnet af Gravene fra den senere Jernalder forefandtes en 18 Alen bred fladthvælvet Stendynge (Røse),

paa hvis Midte der var oprejst 5 spidse Stene ordnede i to parallele Rækker fra Nordnordvest til Sydsydost. Neppe $^1/_2$ Alen under Overfladen fandtes i stor Udstrækning et sort Lag, for det Meste kun et Par Tommer tykt men undertiden udvidet til større Tykkelse. I dette sorte Lag fandtes hist og her smaa Klumper af brændte Ben og adskillige smaa spredte Potteskaar samt omtrent ved Gravens Midte en smuk lille Tutulus af Bronce, $^1/_2 \times 1$ T.

d. Midt iblandt Gravene fra den senere Jernalder laa en 13 Alen bred, kredsrund, toppet Stendynge (Røse), $1^1/_2$ Alen høj med fire Rækker af Randstene. Omtrent i Højde med den omliggende Jords Overflade fandtes et udstrakt, uregelmæssigt, mørkt Lag af et Par Tommers Tykkelse og deri paa tre Steder temmelig store Klumper af brændte Ben. I en af disse Klumper laa to Spiralringe af Broncetraad i 3 til 4 Omgange med en fri Aabning af omtrent 1 T.

e. Nord for Graven Nr. 47. Fladthvælvet Stendynge, $12^1/_2$ Alen lang i Nordvest til Sydost, 9 Alen bred (Stenaldersgrav). Langs ad Stendyngens Længderetning var der i Midten anbragt en lang Ramme af kantstillede flade Sten, 7 Alen lang, 1 Alen bred, $1^1/_4$ Alen dyb; ved den nordvestre Ende var Halvdelen af Rammens Brede lukket med en flad Endesten; ved den sydøstre Ende var Midten aaben, men ved hver af Siderne var der som en Dørstolpe opstillet en Sten 1 Alen høj og 6 T. bred med kvadratisk Gjennemsnit. Paa Bunden var Stenrammen belagt med flade Stenplader. Indenfor Rammen 2 Alen fra dens nordvestlige Ende fandtes en smuk Flintdolk, $8^1/_3 \times 2^1/_4$ T. I selve Stenrammen fandtes ikke Spor af Ben, men en Alen udenfor den ved den nordøstlige Side bemærkedes imellem Stenfylden en Klump hvide brændte Ben.

f. Nord for Graven Nr. 49 laa under Flyvesandet en meget stor Dynge af svære Stenblokke hvilende paa Grundklippen. Form og Udstrækning kunde ikke bestemmes. Under Stenlaget fandtes uregelmæssige Lag og Klumper af sort Muld med Kulstumper, nogle faa brændte Benstykker og et enkelt grovt Potteskaar (Røse?).

IV.

Spredte Fund.

A. Saltuna.

Ved de nordvestligste Huse af Fiskerlejet Saltuna, et Par Hundrede Alen fra de tidligere undersøgte Grave Nr. 1—8 (B. O. Side 388—89) har Lærer Jørgensen i 1887 foretaget følgende Udgravninger:

9. Under en flad Stenlægning fandtes nordvestlig et menneskeligt Kranium og omkring dette en kantstaaende flad Broncering, fortil $^5/_{12}$ T. bred, paa den ene Side glat og paa den anden Side prydet med to tværstribede Baand og derover en Zigzaglinie, Fig. 9, (Mus. C. 5991). Ringen danner en bagtil aaben Oval, $5^1/_4 \times 4^1/_2$ T. i indvendigt Tværmaal. Bagved Kraniet fandtes Rester af en Jernnaal. Tæt nedenfor Hovedet laa en næbformet Broncefibula med Huller foroven som B. O. Fig. 329, $1^3/_4 \times 1^1/_{12}$ T., samt en lille ligearmet do., $1^5/_6 \times {}^1/_3$ T., hvis Bøjle var vinkelbøjet og foroven ganske flad. Endvidere fandtes en lille Kniv.

10. Af en lignende Grav optoges Bøjlen af en lille tynd Broncefibula, rimeligvigvis af Type F, en Kniv med en bred Broncering om Skaftet foroven samt en lille Broncering, hvorved Kniven har kunnet ophænges; desuden en Del velbevaret grovt linned Tøj. (Hidrører maaske fra ældre Jernalder).

11. Under en forstyrret Stenlægning fandtes en blaa Glasperle og to røde Lerperler.

12. En hvælvet Stendynge, hvorunder der fandtes en Kniv.

Adskillige lignende Stenlægninger undersøgtes uden noget Udbytte.

B. Klipperne nord for Melsted.

Paa disse Klipper er der tidligere undersøgt adskillige Grave, hvorom se B. O. Side 388. I Aaret 1887 er der endvidere af Lærer Jørgensen tæt derved bleven undersøgt følgende:

9. I en Stendynge af ukjendelig Form fandtes en næbformet Broncefibula, $2 \times 1^1/_6$ T., med Huller foroven som B. O. Fig. 329.

10. I en fladthvælvet Stendynge fandtes en 5¼ T. lang Ringnaal af Bronce med en ¼ T. bred flad Ryg prydet med indslagne Smaacirkler.

11. I en Stendynge tæt op til en lodret Klippevæg fandtes en Del Hestetænder og noget ukjendeligt Jern.

C. Dammegaard i Pedersker Sogn.

Ved Markarbejde fandtes i 1887 en meget smuk forgyldt rund Broncefibula, 2¾ T. i Tværmaal (Fig. 6). Underneden er den hul; ovenpaa er den firdelt og ophøjet i Midten samt prydet med Dyrefigurer, hvis Ben ende i lange Kløer. I og ved den fandtes 31 smaa Perler af indvendig forsølvet Glas. Paa Findestedet er der sort Muld, Potteskaar og Rester af Brolægninger. Rimeligvis hidrører Fundet fra en forstyrret Grav.

D. Ved 5te og 6te Selvejergaard af Ibsker.

Paa en »Sortemulds-Ager«, ɔ: en gammel Beboelsesplads, er der i 1886 fundet Spidsen af en bred bøjleformet Broncefibula omtrent som Worsaae Fig. 385.

BEMÆRKNINGER OM ROSKILDE DOMKIRKES ALDER OG STIL.

(Efter et Foredrag i det Kgl. Oldskriftselskab d. 28de Januar 1890.)

Af

JUL. LANGE.

1. Om et formentligt Bevis angaaende Domkirkens Alder.

I sin Monografi om Roskilde Domkirke i *Danske Mindesmærker* II (S. 18, S. 82) har Professor J. Kornerup gjort opmærksom paa en Kendsgerning, som han lægger en ganske særlig Vægt paa for Bestemmelsen af Kirkebygningens Alder; og Professor J. B. Løffler har i sin *Udsigt over Danmarks Kirkebygninger fra den tidligere Middelalder* (S. 266) optaget denne Bestemmelse og lagt endnu større Vægt paa den.

Talen er om Indskriften paa Gravstenen over den unge Jakob Friis til Hesselager, som døde 1567. Denne Gravsten havde oprindelig sin Plads tæt indenfor Tværskibets nordre Gavlmur. I Indskriften [1]) paa Stenen hedder det,

[1]) Den er allerede gengivet i Pontoppidans *Marmora Danica* og lyder fuldstændig saaledes:

Anno Domini 1567 dominica Palmarum obiit Nobilis et optimæ indolis puer Jacobus Friis de Hesselager, Henrici filius,

at da man beredte Mindesmærket for den Afdøde, fandt man den følgende Indskrift, indgravet paa en Blyplade og nedlagt i Graven nærmest øst for denne; derefter gengives Indskriften paa Blypladen, som melder, at en Borger af Roskilde, Vilhelm, død d. 6te Juli 1233 efter rettelig at have skriftet og ordnet sine Anliggender, er jordet paa nærværende Sted. Prof. Kornerup mener, at dette vel ikke er noget afgørende Bevis, men at det dog i høj Grad taler for Sandsynligheden af den Mening, at Domkirkens ældre — hvormed han mener dens østlige — Afsnit har staaet færdigt ved Aaret 1233. Prof. Løffler gaar videre endnu og siger, at vi i denne Gravskrift have et »afgørende Vidnesbyrd« om, at ikke blot Korpartiet, men ogsaa den nærmest tilstødende Del af Langhuset have staaet fuldførte i det nævnte Aar.

Uden Hensyn til, om det af andre Grunde kan antages, at hine Dele af Domkirken virkelig have været færdige 1233, maa der nedlægges bestemt Indsigelse imod, at Noget slaas fast som Sandsynlighedsbevis eller afgørende Vidnesbyrd, naar det i Virkeligheden hverken er det ene eller det andet. Hvis det kunde konstateres, at der i 1567 *i Domkirkens Gulv* havde ligget en Gravsten med Aarstallet 1233, da vilde der være nogen Sandsynlighed — skønt, efter Middelalderens Gravskikke, ikke engang nogen Vished — for, at den vedkommende Del af Domkirken i det væsentlige havde staaet 1233, som den stod 1567. Men anderledes

---

cui cum monumentum pararetur, præsens hoc scriptum, in plumbeam laminam incisum et in sepulchro, huic ab oriente proximo, positum reperiebatur.

Anno MCCXXXIII, regnante rege Waldemaro secundo, præsidente ecclesiæ Roschildensi episcopo Nicolao filio Sitig [!], pridie nonas Julii bene confessus et rebus suis bene dispositis obiit Wilhelmus civis Roschildensis et humatus in loco præsenti in Domino.

Nascendo morimur.

forholder det sig, hvor Talen er om Ting, som findes ved at grave *under Gulvet.* Vi have i Løbet af de allersidste Aar set for vore Øjne, at en ny Kirke, Helligkorskirken, har rejst sig paa et Hjørne af Assistentskirkegaarden paa Nørrebro og er blevet færdig til Indvielse 1890; men hvis man om nogle hundrede Aar graver under denne Kirkes Gulv, vil man muligvis kunne finde baade faste og løse Sager, der lige saa godt kunne benyttes til »afgørende Vidnesbyrd« om, at Helligkorskirken har staaet færdig f. Ex. Aar 1790, som hin Blyplade kan betragtes som Vidnesbyrd om, at Partier af Roskilde Domkirke have været opførte 1233. Vidnesbyrdet styrkes ikke ved, at Prof. Kornerup nævner den begravne Borger Vilhelm som »en anset Mand, der synes at have betænkt Domkirken rigelig i sit Testamente« (!). Hvorpaa støtter den ærede Forfatter egentlig denne Formodning?

Den hele Sag burde i denne Sammenhæng aldrig være fremdraget: den lærer os Intet om Domkirkens Alder; den giver hverken Sandsynlighed eller Vished, i alt Fald kun Anledning til en Fejlslutning.

---

2. Fra hvilken Kant er Domkirkens Opførelse begyndt?

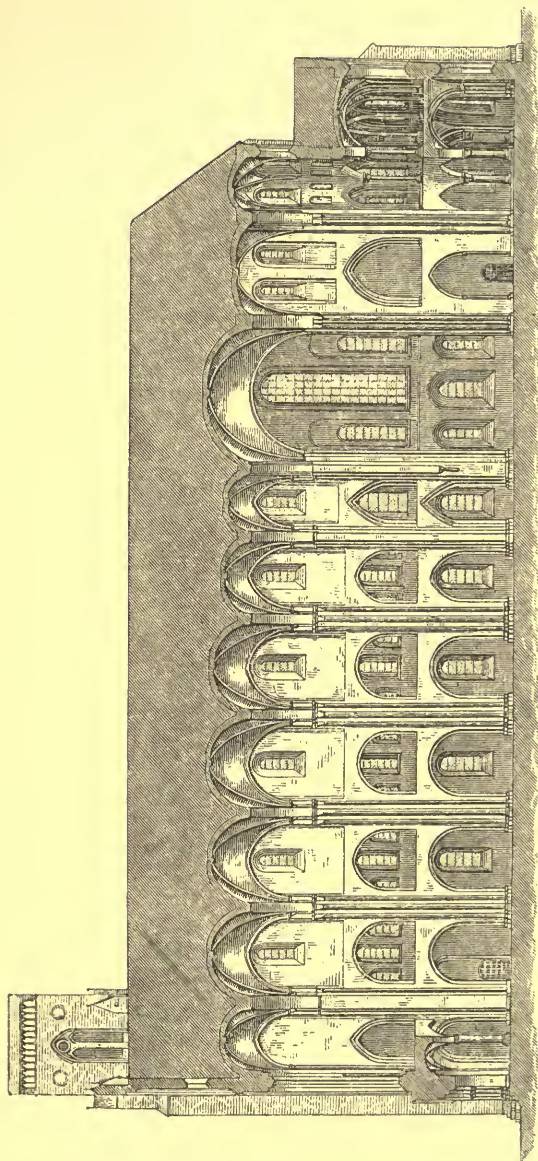
Ikke alene Kornerup og Løffler, men ogsaa Høyen have antaget, at man har begyndt at opføre Kirken fra Øst, med Koret, og derefter fortsat mod Vest. Denne Antagelse fremtræder dog hos de nævnte Forfattere mindre som Resultat af en Undersøgelse af denne Kirkebygning selv end i Henhold til en almindelig Regel for Opførelsen af Middelalderens Kirkebygninger overhovedet. At man virkelig i Reglen opførte større Kirkebygninger fra Øst til Vest, skal ikke bestrides. Meningen hermed var, at man først og fremmest maatte tænke paa det, som fra Guds-

tjenestens Synspunkt var Kærnen i Bygningen, nemlig Højalteret, og paa de Dele af Bygningen, som nærmest omsluttede dette, altsaa de østlige, medens »man udsatte Opførelsen af det mere undværlige«. Dette hører til den elementære Kundskab, som man kan øse af H. Otte's *Kunstarchäologie des deutschen Mittelalters* § 13. Men det gælder jo kun under den Forudsætning, at der begyndes en ny Kirke paa bar Bund; og Spørgsmaalet er, om denne Forudsætning har været til Stede i Roskilde, da man begyndte Murstenskirken. Til dette Spørgsmaal skulle vi om lidt vende tilbage. Desuden har Reglen – som det jo gaar i dette uregelmæssige Liv — ikke alene havt mangfoldige enkelte Undtagelser; men i hele geografiske og historiske Grupper af Bygningsværker var Undtagelsen Regel. I Frankrig under Overgangstiden — og den franske Overgangsstil antages med Rette for at have havt en ganske særlig Betydning for Roskilde Domkirke — galdt i Praxis den Regel, at man opførte Korsfløjene sidst, senere end baade Kor og Langhus, ogsaa hvor Korsfløjene ikke traadte frem til Siderne af Bygningen [1]). Det er netop det, som jeg tror, at man ogsaa har gjort i Roskilde: der har været to, foreløbig adskilte Begyndelser, en i Øst og en i Vest. Med Begyndelsen i Øst mener jeg Højkorets Piller og de fire svære Søjler nederst i Absis. Men med Begyndelsen i Vest sigter jeg naturligvis ikke til Kirkens nuværende vestligste Partier, nemlig Taarnene, men til Langhusets tredie, fjerde og femte Arkadefag fra Vest.

Uden Hensyn til hvad der i videre eller snævrere Omfang var Regel, vidner Domkirkens egen Arkitektur om, at den ikke kan antages at være bygget fra Øst mod Vest.

---

[1]) Jfr. Schnaase, Geschichte der bild. Künste, 2te Aufl. V. p. 55. »Die Kreuzschiffe nahm man, wie wir es an fast allen französischen Bauten dieser Zeit (ɔ: c. 1200) finden, zuletzt in Angriff.« — Talen er her nærmest om Notre Dame i Paris.

Længdesnit af Roskilde Domkirke. Efter »Danske Mindesmærker«

Naar man foreviste Kirkens Hovedskib for en fordomsfri kunsthistorisk Skønsmand, eller i Mangel deraf lagde et Længdesnit af den, som det her er gengivet efter *Danske Mindesmærker* Tavle V, B, frem for ham, vilde han vistnok blot ved Betragtningen af de arkitektoniske Former i Langhusets midterste Fag komme til det Resultat, at de maatte henhøre til Bygningens ældste Partier. Om Pillerne endog lige fra neden af ere bestemte til Bærere af Hvælvinger, saa minder deres Form og Sammensætning dog meget om Piller, som man kan finde i gamle romanske Kirker, der oprindelig have havt fladt Loft. De have endnu en rent romansk Karakter saa vel i Helheden som i Enkelthederne. Desuden ere Aabningerne imellem dem, baade ind til Sideskibene for neden og til Gallerierne for oven, endnu rundbuede. Jeg indser ikke, hvorfor man her — eller overhovedet nogensteds — skal opfatte den runde Bue som en Slags forlænget eller udvidet Spidsbue og ikke som den ældre, romanske Stils sædvanlige Kendemærke. Vel kan man i Overgangsstilen, endog i én og samme Bygning — og Roskilde Domkirke er selv et Exempel derpaa — undtagelsesvis finde Rundbuer, som bevislig endog ere senere end Spidsbuer; men i saa Fald finde vi dem ogsaa under forskellige Vilkaar; naar vi derimod, som i Langhuset i Roskilde, se Rundbuer og Spidsbuer i én og samme Arkaderække, er der god Grund til at anse Partiet med Rundbuerne for det ældre, altsaa her Langhusets midterste Fag, i alt Fald til en vis Højde, for ældre end baade dets vestligste og dets østligste. Jeg taler her nærmest om Hovedskibet; hvad Siderummene, i alt Fald de øvre Sidegallerier angaar, skal det senere blive vist, at de i væsentlige Ting ere opførte efter en ændret Plan og høre til det, som sidst har faaet sin Form.

Professor Løffler [1]), som mener, at man byggede Langhuset ligesom hele Kirken fra Øst mod Vest, mener ogsaa,

---

[1]) *Danmarks Kirkebygninger fra den tidl. Middelalder*, p. 285—286.

at man fra Tværskibet at regne lod Fagene gradvis voxe i Bredde for ad denne Vej at bortlede Opmærksomheden fra et svagt Punkt i Bygningens Plan — nemlig at der nærmest Vest for Tværskibet var kommet et Halvgavlsfag ind. Han meddeler Maalene af Fagenes Bredde (Ø.—V.) tagne i den nordlige Arkaderække, regnede fra Øst:

1.	4	Alen	12	Tommer.
2.	6	»	2	»
3.	7	»	12½	»
4.	8	»	6	»
5.	7	»	20½	»
6.	7	»	16½	»

Rækken viser ganske rigtig en gradvis Tiltagen i Fagenes Bredde, naar man fra Tværskibet gaar mod Vest. Men hvorfor naar man allerede Maximum ved No. 4, naar man har en Række af 6 — eller rettere 7 — Maal for sig? Hvis man vilde skjule et svagt Punkt ved en gradvis Udjævning af Maalene, og hvis man tillige havde lutter tom Plads foran sig, hvorpaa man kunde indrette sig, som man vilde, hvorledes kunde man da komme til en Række Maal som de ovenfor anførte? Nej, Rækken tyder klart nok paa, at man i den Del af Langskibet, som nu er den midterste, allerede havde en bestemt Dimension af Fagene givet, og at det var denne Dimension, som man skulde naa ved en gradvis Udvidelse, dengang man fra Tværskibet førte Bygningsarbeidet lidt videre mod Vest. Man var klemt inde mellem færdige eller paabegyndte Dele af Bygningen og maatte finde sig til Rette, som man bedst kunde [1]).

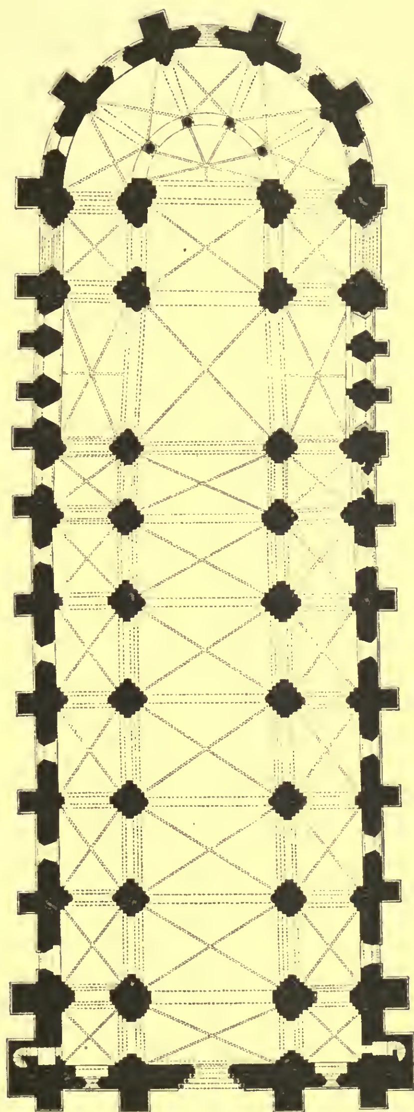
---

[1]) Heri ligger maaske ogsaa Forklaringen af den meget omtalte Fortanding i Højkirkens Murværk (Løffler S. 284). Den angiver muligvis den Linie, hvor man, idet man arbejdede fra Øst, har mødt det Parti af Bygningen, som allerede stod opført i Vest. Men jeg tør ikke benægte, at den ogsaa kan forklares paa andre Maader.

Til det samme Resultat kommer man ved en Betragtning af Domkirkens Grundplan (*Danske Mindesmærker* Tavle I). Der er, som bekendt, i Grundplanens Linier en mærkelig Retningsafvigelse, som især er paafaldende i den nordlige Ydermur, den nordlige Pillerække og i hele Bygningens Midtaxe. Knækket indtræffer ved Overgangen fra Langhuset til Tværskibet, idet Langhusets østligste Fag, det smalle Halvgavlsfag, nærmest maa regnes til Tværskibet. Naar man kommer fra Vest, afvige Linierne fra denne Overgang af mod Syd. Hvert for sig taget har Kirkens østlige og dens vestlige Parti ret konsekvente Grundplaner; men de to Hovedpartiers Planer ere skævt sammensatte.

Idet tillige Afstanden tværs over Kirken (N.—S.) mellem Højkorets Piller er lidt — c. 30 T. — mindre end Afstanden mellem Langhusets Piller — et Træk, der overhovedet er ejendommeligt for Overgangsstilen, — bliver Korsskæringens store Firkant en paafaldende skæv og uregelmæssig Figur. Den skulde egentlig være et symmetrisk Trapez, der nærmede sig meget til at være et rent Kvadrat; men i Virkeligheden ere alle Siderne af ulige Størrelse og alle Vinklerne skæve.

En Skævhed i Planen hører ikke til Sjældenhederne i Middelalderens Kirkebygninger; men om end et *commune naufragium* kan give nogen Trøst, kan det dog ikke give nogen Forklaring. Hvor Skævheden fremkommer, har den havt sin Foranledning. Det er ikke nok med i Almindelighed at henvise til det naive og ufuldkomne i Middelalderens Arbejdsmaade; thi det er ikke alene naivt i Sammenligning med Nutidens mathematiske Færdigheder og tekniske Evner: det er ogsaa ufuldkomment i Sammenligning med hvad Middelalderen selv ellers kunde præstere. Vore andre, ogsaa ældre Kirkebygninger vise jo, at man ellers meget bedre forstod at holde Retning i en Bygnings Murflugt og Axe og at konstruere en regelmæssig Firkant. Og hvis man i Roskilde, efter at have opført Koret, ikke havde

Grundplan af Roskilde Domkirke. Efter »Danske Mindesmærker«.

havt andet for sig i Vest end det aabne Sælland, vilde man ogsaa nok have forstaaet det der. Derimod forklares det hele let, naar man tænker sig, at Bygningen er opført fra to Sider.

I samme Retning peger en anden Omstændighed, nemlig at Gulvets Niveau i Kirkens østlige Parti, særlig Højkoret, ligger lavere end i Langhuset — forøvrigt atter en af den Slags Fejl, som Middelalderen frembyder mange Exempler paa. Idet Prof. Kornerup oplyser dette (*Danske Mindesmærker* S. 23), drager han deraf den Slutning, at Koret og Tværskibet ere ældre end Langhuset. »Det kan her lige saa lidt som andensteds betvivles, at det dybere liggende Gulv er det ældste«. Jeg ved ikke, hvad den ærede Forfatter sigter til med sin almindelige Henvisning til »andensteds«; men hans Slutning forekommer mig i hvert Fald uholdbar og svagt gennemtænkt. I Middelalderens Kirkebygning er det ellers almindelig Regel, at Korets Gulv ikke ligger lavere, derimod vel undertiden højere — i ældre Tid endog meget højere — end Langhusets. Naar det alligevel i enkelte Exempler — som i Roskilde — forekommer, at Korgulvet ligger lavere, saa maa det ganske simpelt henføres til en mangelfuld Nivellering — en Fejl, der er let at forklare, naar Kirken har havt to foreløbig skilte Begyndelser, men vanskelig at forklare, hvis man har bygget fra Øst til Vest, bestandig med bar Bund foran sig.

Uregelmæssighederne i Plan og Niveau kunde saa meget lettere indtræffe, hvis der imellem den østlige og den vestlige Begyndelse paa den nye Bygning foreløbig har staaet noget, som hindrede den frie Udsigt og Kommunikation imellem de to adskilte Begyndelser.

Hvor den tidligere Domkirke, Vilhelms og Svend Norbagges gamle Bygning, laa, er ingensteds berettet; man har ingen sikre Levninger fundet af den; og man har somme Tider undret sig over, hvor i al Verden en saadan

Kirkebygning bliver af. Det vil næppe vække synderlig Modsigelse, naar det henstilles som rimeligt, at den har ligget paa selve den nuværende Domkirkes Grund, saaledes at den gamle Kirkes Absis har ligget inde i den nyes Højkor, og den gamles Langhus har strakt sig gennem den nyes Tværskib og den østligste Del af dens Langhus. Naar man da skulde erstatte den gamle Kirke med en ny, har man næppe begyndt med helt og holdent at rive den gamle ned. Hvorfor skulde man gøre det? Hvorfor skulde man for et Tidsrum af mange Aar indstille al Gudstjeneste ved Kathedralen? Man kunde rolig lade den gamle Kirke, eller i alt Fald dens for Gudstjenesten vigtigste, østligste Dele staa, alt imedens man baade øst og vest for den begyndte at opføre Dele af den nye. Maaske har man kunnet planlægge den nye Kirke saaledes, at den gamles Højalter med dets Reliquier bevarede sin Plads i den nye: i saa Tilfælde behøvedes der ingen translatio af Reliquierne[1]).

---

3. Roskilde Domkirke og den franske Overgangsstil.

Hvad der særlig har tillokket mig ved de Problemer, som Roskilde Domkirke frembyder, er dog Spørgsmaalet om dens Forhold til Udlandets Bygningskunst. I den rette Opfattelse af dette Forhold ligger ogsaa Nøglen

---

[1]) Ogsaa Pladsen for den Graastenssojle, som er indmuret mellem den sydøstlige Forhal og det nye Sakristi, men siden 1859 har været afdækket (Steen Friis's Beretning om Restaurationsarbejderne i Ny Kirkehist. Saml. II, 1860, S. 122) tyder paa, at den gamle Domkirke har været omtrent saaledes beliggende, som jeg ovenfor har formodet. Det kommer herved an paa, om Mindestenen over Helgi († 1128), som nu er indsat ovenover den, oprindelig har havt denne Plads, og om Søjlen har hørt til den ældre Kirkes Korsgang. Men begge Dele synes rimelige.

til Forstaaelse af Domkirkens Arkitektur som Kunst betragtet. At Haandværket væsentlig skyldes indenlandske Arbejdere, derom maa alle være enige.

Om Forholdet til Udlandet havde man havt aldeles dunkle og urigtige Forestillinger, indtil Høyen i sin sidste Afhandling om Domkirken, i »Ny Kirkehistoriske Samlinger« 1864, gjorde gældende, at dens arkitektoniske Forudsætninger maatte søges i Frankrigs nordøstlige Landskaber, »Picardie, Isle de France, Champagne og de dertil nærmest grænsende Egne«, det vil sige netop de Egne, hvor i Slutningen af det 12te Aarhundrede den romanske Stil gennem organisk Udvikling gik over i en ny og ejendommelig Stil (den »gothiske«), der svarede saaledes til den senere Middelalders Følelsesliv, at den derfra trængte ud over hele det romersk-katholske Europa. Det var fremfor alt Viollet le Duc's udmærkede *Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle*, af hvilken den Gang flere Bind vare udkomne, som havde givet Høyen de videnskabelige Midler til hans Bestemmelse. Til denne have efterhaanden alle sluttet sig, som i vor kunsthistoriske Litteratur have udtalt sig om Sagen: den Modstand, der i Begyndelsen lød fra enkelte Mænd, som stod paa et ganske forældet Standpunkt, er for længst forstummet. Men dertil maa dog bemærkes, at en paa selvstændig Undersøgelse grundet kritisk Prøvelse af Høyens Anskuelse overhovedet ikke er fremkommet i Litteraturen. Vi have alle havt Forudsætninger til at se, at der i hvert Fald var noget rigtigt og træffende i den; og derfor have vi, naar vor Opgave medførte, at vi skulde udtale os om Sagen, taget Parti for den. Men fuld kritisk Kompetence har man egentlig ikke kunnet tilskrive vore Stemmer: vi have ikke engang — lige saa lidt som forøvrigt Høyen selv — i større Omfang set den Arkitektur i Virkeligheden, som vi tilskrev saa stor Betydning for Roskilde Domkirke. Og dog er og bliver Selvsynet det vigtigste

af alt ved kunsthistoriske Undersøgelser, og allermest naar de henhøre til den sammenlignende Kunstforskning.

Hvad mig angaar, havde jeg indtil 1889 kun havt Lejlighed til at se ganske enkelte af de franske Kirkebygninger i Virkeligheden, som herved især komme i Betragtning (Reims, Paris, S. Denis); mine selvstændige Studier i Kunsthistorien have ogsaa aldeles overvejende havt Billedkunsten (Maleri og Skulptur) til Genstand. Men da jeg i det nævnte Aar opnaaede en Rejseunderstøttelse af Regeringen med det Endemaal at besøge Verdensudstillingen i Paris, benyttede jeg Lejligheden til paa Hen- og Hjemvejen at se saa meget af Overgangsstilens Arkitektur, som det var mig muligt i 3 Uger, dels fordi Gothikens Oprindelse og første Udvikling i sig selv er en af de interessanteste Genstande for historisk Iagttagelse, dels fordi jeg gerne engang i Terrainet selv vilde komme til Klarhed over Gyldigheden af Høyens Anskuelse om Roskilde Domkirke.

Det er ikke ganske med min gode Vilje, at jeg her, og til Dels i det Følgende, kommer til at give min Fremstilling en vis personlig Form og kommer til at fremhæve Gangen i mine egne Undersøgelser. Jeg ønskede intet hellere end at tale rent objektivt om mit Æmne, som har langt større Betydning end jeg selv har. Men jeg vilde ikke kunne gøre det med fuld Sandhed. Det kunde altfor let komme til at give min Fremstilling et Præg af at den var bygget paa ligelige, helt udtømmende og tilendebragte Studier af alt det Materiale, der frembyder sig til Sammenligning. Men dertil har jeg ikke havt Midler og Lejlighed. Ved slige vanskelige kunsthistoriske Opgaver tror jeg, at en Forfatter, som mener at kunne føre Forskningen et Par Skridt videre, handler loyalt i at give Læseren et Indblik i Omfanget af de personlige Forudsætninger, hvorpaa hans Resultat er bygget. Paa den anden Side maa jeg ogsaa med Rette gøre gældende, at den Lejlighed til Selvsyn,

som har frembudt sig for mig, og som jeg har benyttet godt, giver min Opfattelse af Sagen nogen Betydning fremfor andres, der ikke have havt en saadan Lejlighed. Vistnok gælder der i Videnskaben intet personligt Monopol; men foreløbig giver Studiet af Virkeligheden et Fortrin. Det er et Fortrin, som det staar Enhver frit for at indhente, hvis Lejlighed gives ham, men som ikke Enhver har indhentet.

Jeg nævner altsaa først, at jeg foruden at gense Kirkebygningerne i Köln stiftede Bekendtskab med dem i Osnabrück og Münster i Westphalen. Naar man vil undersøge Roskildekirkens Forhold til Udlandet, bør man ikke ganske lade ude af Betragtning, at den franske Overgangsstil udvandrede østpaa, til Tyskland, og at der ogsaa kan være kommet Paavirkning til Danmark derfra. Vel er vor Domkirke i Hovedsagen aldeles utvivlsomt langt mere fransk end tysk; men jeg vil ikke lade uomtalt, at man i de westphalske Kirker, særlig selve Domkirkerne i Münster og Osnabrück, finder noget ganske tilsvarende til Kompositionen af de store Tværskibsgavle i Roskilde, som jeg af de ovenfor fremsatte Grunde henregner til Kirkens senest udførte romanske Partier. I Forbindelse hermed skal jeg minde om, at det borgerlige Liv i Westphalen virkelig i Løbet af det 13de Aarhundrede begyndte at gøre en vis Indflydelse gældende over Norden; for Danmarks Vedkommende er den dokumenteret ved den Stadfæstelse, som den udvalgte Konge Erik (Plovpenning) gav 1232 paa de meget rundelige Friheder, som allerede hans Fader, Valdemar Sejr, havde tilstaaet Borgerne af Soest i deres Forhold til det danske Rige. Dokumentet forudsætter, at der fandt Indvandring Sted af westphalske Borgere til Danmark[1]). Uden at paastaa Noget vil jeg henstille til fremtidig Over-

[1]) Thorkelin, Diplomatarium I, 299. — Suhm, Historie af Danmark, IX, 618.

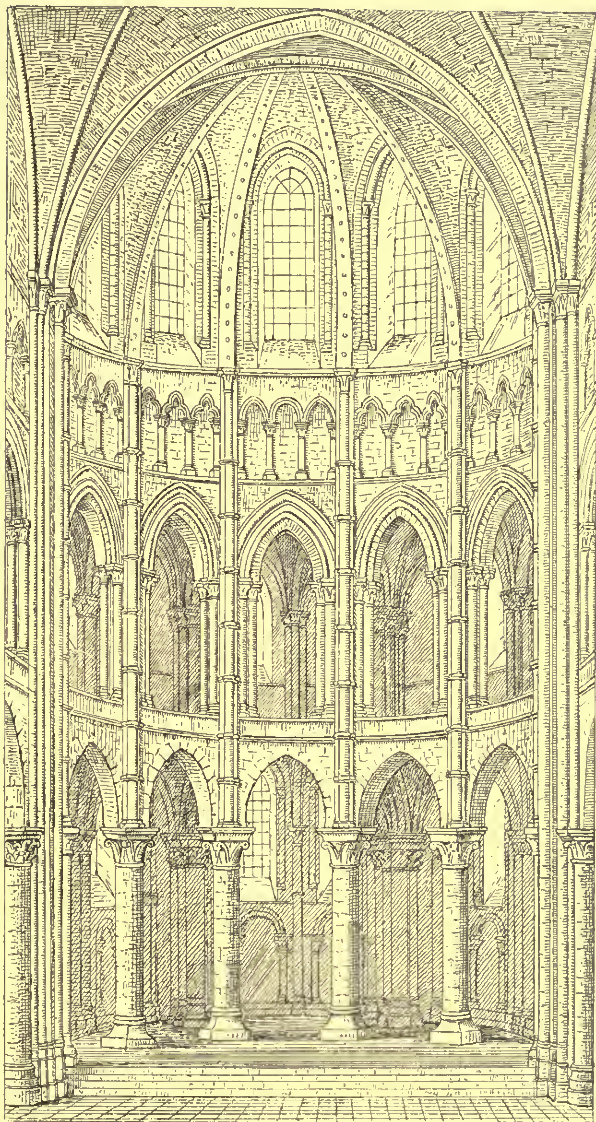
vejelse, om dette Forhold ikke kan have medført Følger for vor Arkitektur.

Af Overgangsstilens Bygninger i Nederlandene saa jeg den lille, men rige og mærkelige Kathedral i Roermond i det hollandske Limburg og flere Kirkebygninger i Tournai i Belgien, hvis stolte Kathedral skal blive særlig omtalt nedenfor. I Frankrig studerede jeg foruden de prægtige gothiske Kirker i Lille og Amiens de for min særlige Opgave og for Overgangsstilen i det hele meget vigtige Kirkebygninger i Beauvais (S. Étienne), S. Germer (nogle Mile vest for Beauvais), Kathedralen i Noyon, Kathedralen og S. Martin i Laon, S. Remy i Reims, S. Yved i Braisne, Kathedralerne i Soissons og Senlis; dernæst repeterede jeg naturligvis de vigtigere Kirkebygninger i Paris og Abbedikirken i S. Denis. I hver af Provinsbyerne, jeg besøgte, kunde jeg opholde mig en Dag eller to. Den middelalderlige Arkitektur længere vest paa: i Rouen, Chartres, le Mans, Tours, Blois, Poitiers osv. havde jeg set paa tidligere Rejser. Derimod er det en ikke ringe Mangel ved mine Studier, at jeg ikke er naaet til Chalons sur Marne og Sens, eller til Montier en Der (dep. haute Marne) eller Mouzon (dep. Ardennes). Heller ikke har jeg med egne Øjne set Kirkebygningerne i det gamle Burgund, særlig Kathedralen i Langres og Notre Dame i Beaune, hvilket jeg maaske har endnu mere Grund til at beklage.

Men for saa vidt som Afbildninger kunne erstatte Synet af de virkelige Bygninger, gav Verdensudstillingen i Paris mig rigelig Lejlighed til at udfylde Manglerne ved mine Provinsrejser. Her fandtes nemlig i Forbindelse med den retrospektive Udstilling af ældre fransk Kunst i Trocadero-Paladset en overmaade righoldig Samling af udmærkede arkitektoniske Opmaalinger og Tegninger saa vel som af Fotografier af Frankrigs betydeligere Bygninger fra Middelalderen, blandt andet en planmæssig samlet Række af

Fotografier — flere Blade for hver Bygning — af alle Frankrigs Kathedraler. Her frembød sig store Fordele for et sammenlignende Studium; thi ikke alene var Materialet saa fyldigt, men det var samlet og udstillet saaledes, at man med det mindst mulige Spild af Tid kunde se hen fra det ene til det andet og derved forfølge Traadene med større Sikkerhed. Idet jeg priser min Lykke for at jeg ogsaa kunde drage Fordel af denne Udstilling, overser jeg paa den anden Side ikke, at den hele Expedition mere gav Lejlighed til at finde og paavise det rette Spor end til at forfølge det helt til Enden: dertil vilde der kræves langvarigere Undersøgelser paa enkelte bestemte Steder.

Naar jeg nu skal udtale det Resultat, som jeg er kommet til med Hensyn til Høyens Anskuelse, kan jeg med Hensyn til Sagens positive Side — Ligheden mellem vor Domkirke og de franske Overgangsbygninger — henvise til Høyens egne Afhandlinger, der ere lige saa troværdige og paalidelige med Hensyn til Indholdet, som de ere klare og smukke i Formen. At der er en virkelig historisk Forbindelse mellem Roskilde Domkirke og den franske Arkitekturgruppe, som jeg for at have et enkelt Navn for den vil tillade mig at kalde *Noyongruppen,* er ved Høyens Arbejder hævet over al Tvivl, og bekræfter sig ved Betragtningen af selve Bygningerne. Ligheden bestaar først og fremmest i det højt stræbende Indre, dette Opad, hvori Middelalderens nye Følelsesretning begynder at søge sit Udtryk. Denne Tilvæxt i Rummets Højde i Forhold til dets Bredde opnaas især derved, at der over Sideskibene og Korets halvrunde Omgang lægges en anden Etage, et hvælvet Galleri, der omtrent er lige saa høj som den nederste, og ligesom denne aabner sig med Arkader ind imod Midtskibet. Man er dog endnu ikke tilfreds med dette Middel til at komme i Højden: over det øvre Galleri anlægger man et Triforium, der

Kor-Absis af Kathedralen i Noyon. Efter Vitets Værk og Fotografi.

enten giver en virkelig, om end meget snæver Passage indvendig langs Muren eller kun bestaar af en Række blinde Nicher. Saaledes er det i Roskildes Kor-Runding; thi her indskrænker Triforiet sig til dette Parti alene. Derover kommer saa Højkirkens Vinduer i Korslutningens halvcirkelformede Mur ligesom i Midtskibets øverste plane Mur.

Men foruden denne Stræben i Højden er der andre Ligheder, som Høyen med Rette har paapeget. For det første Blandingen af runde og spidse Buer. Den ældre romanske Stil kender kun den runde; den udviklede gothiske Stil indfører derimod den spidse allevegne; det er derfor et betegnende Træk for den Stil, som danner Overgangen mellem begge, at den, paa samme Tid som den indfører det nye Element, Spidsbuen, dog endnu bibeholder Rundbuen. I Begyndelsen synes man mindre at have Øje for Spidsbuens æsthetiske Karakter end for dens konstruktive Betydning. Derfor anvender man den helst i Hvælvingernes store Gjordbuer tværs over Kirken og i Siderummene, også gerne i de aabne Arkadebuer mellem Siderummene og Midtskibet, derimod først senere i den øvre Afslutning af Dør- og Vinduesaabninger eller i blinde Skjoldbuer: der bevarer man længst den nedarvede Forkærlighed for den runde Bue. Under Overgangsstilens blandede Forhold betegner den runde Bue ikke altid det ældre og den spidse det yngre: saaledes have Kirken i S. Germer og Domkirken i Roskilde det Træk tilfælles, at den nedre, altsaa ældre, Koromgangs Hvælvinger have spidse Tværgjorde, det øvre Galleri derimod runde. Endnu et vigtigt Lighedspunkt mellem Roskilde Domkirke og Noyongruppen bestaar deri, at man begge Steder har, som Høyen siger, den ældste Hvælvingsbygning med fremspringende Ribber, medens den tidligere romanske Hvælving kun har simple, skarpe Kanter, hvor Fladerne af to Hvælvingskapper støde sammen. Dertil kommer endnu mangehaande Ligheder i det Enkelte: den

mangekantede Form af Hvælvingsribben, det zigzagformede Ornament o. s. v.

Skulde jeg udpege de Bygninger eller Partier af Bygninger i Noyongruppen, som indenfor hvad jeg har havt Lejlighed til nøjere at iagttage, fortjene størst Opmærksomhed som Forudsætninger for Roskilde Domkirkes Arkitektur, vilde det først og fremmest blive den ogsaa af Høyen saa stærkt fremhævede Kirke i S. Germer[1]), hvis Trin i Stiludviklingen nærmest svarer til vor Domkirkes, og som altsaa, da den tilhører Udviklingens Moderland, er ældre; fremdeles selve det dejlige Korparti — derimod mindre Tværskibet og Langhuset — i Kathedralen i Noyon[2]). S. Remy i Reims har næsten i alle Partier Træk, som vise Slægtskab med Roskilde; men Lang- og Tværskibet har her fra Begyndelsen af været anlagt til at have fladt Bjælkeloft; og det senere udførte Kor er paa den anden Side med sine spidsbuede Vinduesgrupper længere fremme i Udviklingen end Roskilde Domkirke; det samme gælder om den søndre Korsarm i Kathedralen i Soissons, der forresten maaske er den skønneste Perle af hele den franske Overgangsstil. I Kathedralen i Senlis er det især Langhusets Midtskib, som fortjener Opmærksomhed i denne Sammenhæng.

Men til Trods for al denne betydningsfulde Lighed er der alligevel Noget, som efter min Opfattelse staar afgjort i Vejen for, at man kan lade det bero ved Høyens Mening om Forholdet mellem Roskilde Domkirke og Noyongruppen.

Det viser sig især tydelig i Kompositionen af Korslutningen i Roskilde, som af alle anerkendes for at være Domkirkens mest karakteristiske Parti. Denne Korslutning har for neden 4 i en Halvcirkel stillede stærke og svære Søjler;

---

[1]) Opmaalinger i Archives de la commission des momnuents historiques II.

[2]) Vitet, Notre Dame de Noyon. Se foranstaaende Afbildning.

og deri ligner den endnu Kirkerne af Noyongruppen, uanset at Søjlernes Form der er noget forskellig og deres Antal hyppigst større end 4. Men ovenover disse Søjler hører Ligheden op. I Roskilde bæres nemlig ogsaa Korrundingens øvre Arkader, ind imod Galleriet, af Søjler, langt finere og tyndere end de nederste; i de franske Kirker derimod bæres de øvre Arkader altid af sammensatte Piller. Hyppig inddeles vel Buen imellem to saadanne Piller i to eller tre mindre Buer, som udgaa fra smalle mellemstillede Søjler; men Piller er der i hvert Fald som de egentlige Arkadebærere i anden Etage. Og det er ikke nogen Tilfældighed: der har intet frit Valg været mellem Søjler og Piller. Thi fra de nederste Søjlers Kapitæler, der træde noget frem foran Muren ovenover, hæver der sig Rundstave, enten enkelte eller Knipper af flere, som saa løbe lodret i Vejret langs Korrundingens Mur og derefter langs den øvre Arkaderækkes Piller, som de træde i Forbindelse med, og som derfor nødvendig faa en sammensat Form og ikke kunne erstattes med enkelte Søjlelegemer. Videre løbe Rundstavene i Vejret, forbi Triforiet, og først derover afsluttes de: det vil sige, deres lodrette Løb er forbi; men fra deres øverste Ender, formede som smaa Kapitæler, udspringe Hvælvingens stærkt fremtrædende Ribber.

I Roskilde er der vel, som vi senere skulle paavise, foregaaet Forandringer med Korslutningens øvre Partier under dens Opførelse. Men opadløbende Rundstave har der aldrig været og aldrig skullet være: det kan man alene se af den Maade, hvorpaa de nederste Søjlers Kapitæler forbinde sig med den Mur, de bære. Søjlebaarne Arkader i to Etager have lige fra Begyndelsen af været paatænkte.

At der her er en Ulighed mellem Noyongruppen og Roskilde, er heller ikke undgaaet Høyens Opmærksomhed. Han siger: »Det er netop denne aldeles frie Søjlestilling — nemlig i den øvre Arkaderække i Roskilde —, som gør en saa slaaende Virkning; i Frankrig støttes dette Parti tillige

ved opadløbende Rundstave, der hvile paa de underste Søjlers udladende Hoveder«. Det er aldeles rigtigt; det kommer nu blot an paa, hvor megen Betydning man bør tilskrive disse lodrette Rundstave i den franske Arkitektur: om man kan anse dem for en mindre vigtig Enkelthed, der efter Behag kunde tages med eller udelades, eller om de bør opfattes som et integrerende Led af Stilen. Ved Afgørelsen af slige Spørgsmaal kommer det virkelig meget an paa, om man kender de vedkommende Bygninger af Selvsyn, og ikke blot gennem Læsning og Afbildninger.

I rent konstruktiv Henseende have hine Rundstave næppe synderlig Betydning, dertil ere de for tynde og lette. Derimod kunne de fra et æsthetisk og kunsthistorisk Synspunkt vanskelig vurderes for højt. Det er først ved dem, at Bygningskunsten ret fremhæver for Øjet hin Stræben i Højden, hin lodrette Retning, som blev Fremtidens, den gothiske Stils, arkitektoniske Løsen. At man havde forøget Rummets Højdemaal i Forhold til Bredden, var endnu ikke nok: Øjet maatte bestemtere ledes i den vertikale Retning gennem hele Bygningens Liniespil. Af alle Bygningens Led er det derfor netop disse Rundstave, som paa den mest karakteristiske Maade bebude den kommende Gothik; man kunde maaske med Rette sige, at hvor de ere, der er den nye Stil allerede til Stede. Saaledes kunde de franske Arkitekter fra Overgangstiden vel ikke have udtrykt sig: de kunde jo ingen klar Forestilling have om, hvad der skulde komme. Men hvad de foreløbig vilde, det vidste de nok; og at de havde deres meget bestemte og alvorlige Mening med det omtalte Træk i Arkitekturen, kan ikke betvivles.

Deraf slutter jeg, at naar Roskilde Domkirke ikke har dette Træk, og naar der navnlig i dens Korslutning er tilstræbt en arkitektonisk Virkning i en væsentlig anden Retning, saa kunne de egentlig ledende Tanker for dens Komposition alligevel ikke antages at være inspirerede af Noyon-Gruppens Arkitektur. Vi skulle senere se, hvorledes

der ikke des mindre er god Brug for Høyens Tanke om en Forbindelse mellem Roskilde og Noyongruppen, om end i en noget anden Mening, end han tænkte sig den.

Blandt vore Forfattere har Prof. Kornerup, idet han forøvrigt slutter sig til Høyens Anskuelse (Danske Mindesmærker II, S. 16, 17), dog henpeget paa et Bygningsværk af en anden Gruppe i den franske Arkitektur (den burgundiske) som det, hvorfra Planen til Roskilde Domkirke skulde være laant (Danske Mindesm. p. 76, 77), nemlig Klosterkirken i Clairvaux. Denne Idé er ogsaa optaget af Prof. Løffler (Uds. over Danm. Kirkebygninger p. 284). Desværre kender man nu ikke Kirken i Clairvaux i dens middelalderlige Form; man kender netop kun Grundplanen, rettere sagt endog kun dennes Hovedlinier, som ere gengivne i Viollet le Duc's Dictionnaire de l'Architecture I, p. 267. Hvis Nogen af det, som Prof. Kornerup anfører, skulde faa den Forestilling, at Roskilde Domkirkes Plan — endog naar man tænker sig den med udbyggede Korsfløje — har en nærmere, mere karakteristisk Lighed med Kirkeplanen fra Clairvaux end med mangfoldige andre Grundplaner fra Overgangsperioden, saa vilde han tage meget fejl. Ved at gennemgaa de udgivne Afbildningsværker — eller især en saadan Samling af Opmaalinger som den ovenfor nævnte paa Verdensudstillingen i Paris —, vil man finde Grundplaner, som frembyde mere Lighed med Roskildes; men naar man tillige tager de vedkommende Kirkebygningers Rejsning med i Betragtning, vil man faa mange Advarsler om, hvor misvisende det kan være at dømme om arkitektoniske Slægtskabsforhold alene efter Grundplanerne[1]). I Følge Clairvaux's historiske og geogra-

---

[1]) Som Exempler skal jeg fremhæve S. Nicolas (S. Laumer) i Blois, Abbedikirken i Conques (Aveyron), Kirken i

fiske Forhold maa det antages, at Klosterkirken ikke har havt hin karakteristiske Rejsning i Højden, som Roskilde Domkirke har tilfælles med Noyongruppen. Det er ogsaa rimeligt at antage, at den har havt glatte Hvælvinger i Hovedrummene, medens vor Domkirke helt igennem har ribbede Krydshvælvinger. Med andre Ord: de for Roskilde Domkirkes Arkitektur mest karakteristiske Grundtanker kunne ikke hidrøre fra Clairvaux eller den Gruppe, hvortil den hører. Og hvad den historiske Forbindelse angaar mellem den danske Gejstlighed og Sankt Bernhards berømte Kloster, saa er den vistnok meget mærkelig; men jeg skal i det følgende fremdrage en Forbindelse mellem Frankrig og Danmark, som ganske anderledes direkte vedkommer Roskilde og netop den Mand, som baade Prof. Kornerup og Prof. Løffler anse for Roskilde Domkirkes egentlige Grundlægger, Biskop Peder Sunesøn, der ikke vides at have staaet i nøjere Forbindelse med Clairvaux.

I de burgundiske Kirkebygninger bæres — ligesom i Roskilde og i Noyongruppen — Korslutningens halvrunde Mur for neden af stærke, runde Søjler. Over disse Søjler er Muren glat, der er ingen Inddeling paa langs ved opad løbende Led som i Noyongruppen: deri ligner altsaa vor Domkirke mere de burgundiske Kirker end Noyongruppen. Men saa hører Ligheden op. I Burgund have Kirkerne slet ikke hin stærke Rejsning i Højden; de have ingen anden Etage af hvælvede Siderum, men kun et Triforium. Og derover have de saa en glat Absishvælving med Vinduer, en simpel Halvkuppel, en Arv fra den klassiske, romerske Kunst, hvilket jo ogsaa er i den bedste Konsekvents med, at den halvrunde Mur for neden er glat. I Roskilde finde

---

Beaulieu (Correze), Kirken i Paray-le-Monial (Saone et Loire). — En Grundplan, der har en ret mærkelig Lighed med Roskildes, er Kathedralen i Lausanne's, i Schweiz.

vi derimod en Absishvælving med fremtrædende Ribber over den glatte Halvrunding af Arkademuren: det er egentlig en Inkonsekvents; thi enten skulde man have opadløbende Rundstave i Forbindelse med Ribber i Hvælvingen, eller ogsaa glatte Flader baade for oven og for neden.

I Kathedralen i Langres har man endnu et vel bevaret Exempel paa denne Art af burgundisk Bygningskunst; i Notre Dame i Beaune et andet Exempel, som dog er forandret derved, at Korslutningen har faaet en langt senere, gothisk Ribbehvælving[1]). I Henseende til disse Bygningers Hovedmotiver er Forskellen fra Roskilde Domkirke altfor stor, til at man kan søge Inspirationens Kilde der. Men det forhindrer ikke, at der i dem begge paa flere Maader viser sig karakteristiske Overensstemmelser, som vel kunde tyde paa, at der i Hjernen paa en eller anden Person, som i Roskilde har havt med Domkirkens — især dens senere romanske Partiers — Opførelse at gøre, har været et Kendskab til disse Kirkebygningers Arkitektur.

---

4. Kathedralen i Tournai og Roskilde Domkirke.

Om Roskilde Domkirkes Forhold til Udlandets Bygningskunst[2]) har jeg for min Del ogsaa modtaget et Fingerpeg fra en anden Kant og i en noget forskellig Retning. Under et Ophold i Grækenland i Foraaret 1887 traf jeg paa det gamle Olympias Grund den bekendte tyske Arkitekt og

---

[1]) Archives de la commission des monuments historiques 1855—1872, I.

[2]) De af de ansete tyske Forfattere, F. Kugler, C. Schnaase og W. Lübke løselig fremsatte Meninger om denne Sag ere samlet behandlede i Jac. Helms's lille Stridsskrift: *N. L. Høyen for Dr. V. Rothes Domstol* (1871). De fortjene i denne Sammenhæng nu ikke at tages op til fornyet Behandling.

Arkitekturhistoriker, Geheimeoberbaurath Friedrich Adler, Professor ved Polytechnicum i Berlin. Paa en Aftenvandring talte jeg med ham om den danske Middelalders Bygningskunst, som ikke var ham fremmed, og anførte bl. a. de Meninger, der hos os vare fremsatte om fransk Indflydelse paa Domkirken i Roskilde. Adler, som tidligere havde havt Lejlighed til at se Domkirken, udtalte da, at han ansaa den for en Efterligning af Kathedralen i Tournai. Dette var for mig aldeles nyt. Jeg havde dengang aldrig set den belgiske Kirkebygning, som blev sat i saa nær Forbindelse med den sællandske Domkirke; og om jeg end kendte dens Tilværelse gennem Litteratur og enkelte mindre Afbildninger, havde jeg aldrig havt min Opmærksomhed særlig henvendt paa den. Paa mine Kunstrejser i Udlandet havde jeg hidtil næsten ikke lagt mine Rejseplaner efter Hensyn til Bygningskunsten. Jeg formoder, at de andre danske Kunsthistorikere, som have skrevet om Roskildekirken, heller ikke have set Tournai. Vi rejse i det Hele altfor lidt.

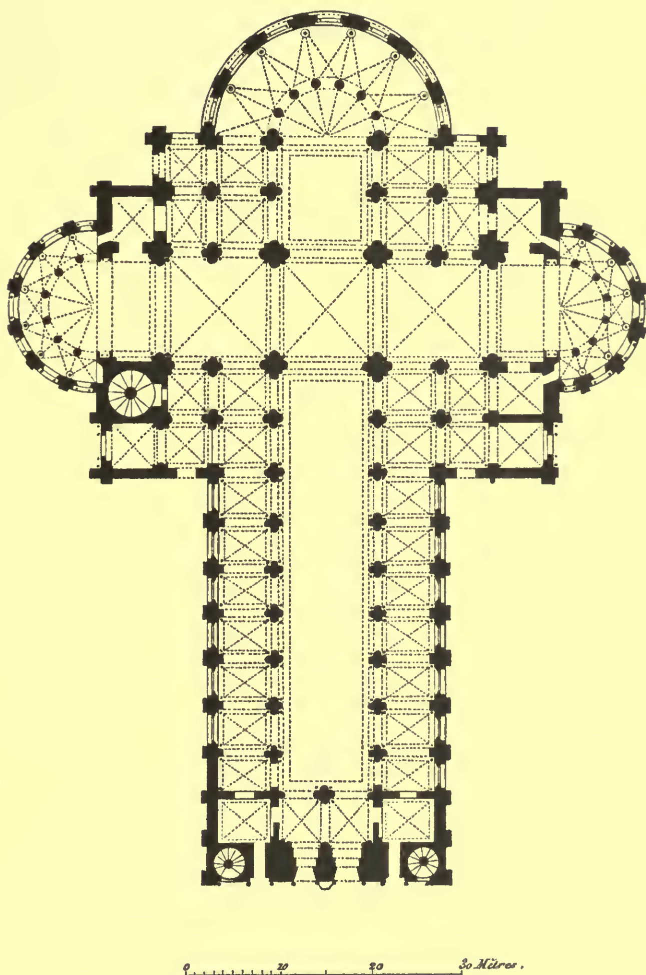
Under et Par Dages Ophold i Olympia kunde der naturligvis ikke være Tale om at forfølge dette Spor videre. Jeg maatte nøjes med at gemme, hvad jeg havde hørt, i min Hukommelse til en bedre Lejlighed. Men det stod klart for mig, at Ytringen fortjente Opmærksomhed. Adler er en af de Mænd, som gennem Selvsyn have videst Overblik over Bygningskunstens Historie i Almindelighed; og han har, som bekendt, tillige indlagt sig særlige Fortjenester af Granskningen af det nordlige Tysklands Murstens-Monumenter fra Middelalderen, der i det Hele ere saa nær beslægtede med den danske Arkitektur fra samme Periode.

Idet jeg skylder Geh.-rath Adler — saa vel som Sandheden — at anerkende det Bidrag til vor Bygningskunsts Historie, som han ved den ovenfor anførte Ytring har givet, skylder jeg tillige saa vel ham som mig selv at udtale, at jeg om denne Sag aldeles ikke har mere fra ham end

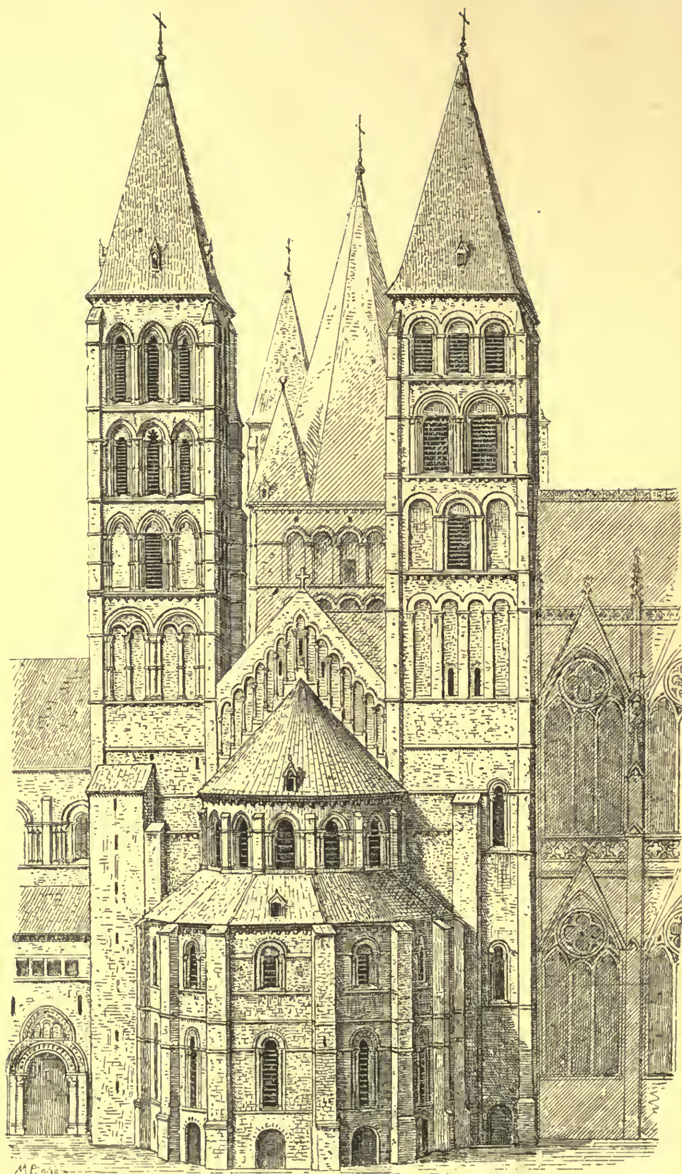
netop denne Ytring. Hvad jeg for øvrigt meddeler om Forholdet mellem Tournai og Roskilde, maa ganske staa for min egen Regning[1]).

Paa min Rejse 1889 opholdt jeg mig et Døgn i Tournai. Denne Bys prægtige Kathedral — en Bygning, der baade i det Indre og betragtet udvendig fra mellem sine Omgivelser gør en overordentlig slaaende og storartet Virkning — er et Værk af forskellige Stilarter og fra

[1]) Jeg meddeler det Ovenstaaende omtrent i den Form, hvori jeg udtalte det paa Oldskriftselskabets Møde d. 28de Januar d. A. Nogle Maaneder senere er jeg fra anden Side gjort opmærksom paa, at Adlers Hypothese allerede i nogle Aar har foreligget trykt, dog i et Program, der ikke har været mig tilgængeligt: Se Friedrich Adler, *Der Ursprung des Backsteinbaues in den baltischen Ländern.* Separatabdruck aus der Festschrift der königlichen technischen Hochschule zu Berlin zur Feier der Einweihung ihres neuen Gebäudes. Berlin 1884. S. 187. Efter at have omtalt, at man tidligere antog, at de ældste Dele af Roskilde Domkirke var opført i det 11te Aarhundrede, men at denne Mening ganske er opgivet efter Høyens Undersøgelse, siger Forfatteren: »In Roskilde ist nichts mehr erhalten, was älter wäre als das Jahr 1234; und ich füge hinzu, das Beste und Älteste, nämlich der grossartige Chor mit Umgang und Emporen, ist innen wie aussen eine auf Backsteinbau übertragene Studie der Kreuzflügel an der Kathedrale von Tournay, welche bei der feierlichen Einweihung des Jahres 1213 vollendet waren«. — Ved Henvisningen til Tournai har Adler, som vi skulle se, indlagt sig en stor Fortjeneste af vor Kunsthistorie; men forresten kan det jo ikke antages, at han har gjort vor Domkirke til Genstand for speciellere Studier. Med Hensyn til Tidsbestemmelsen har han aabenbart følt sig for meget bundet til Høyens Resultat, som han med Føje har respekteret, fordi det er bygget paa en grundig Undersøgelse fra dansk Side, men som han dog ikke selv vilde finde bekræftet ved en mere nøjeseende Jævnførelse med Tidsbestemmelserne for Kathedralen i Tournai. Jeg skal i det Efterfølgende anføre Grunde for at betragte Roskilde Domkirke som flere Aartier ældre, end Høyen, og efter ham Adler, ere tilbøjelige til.

Plan af Kathedralen i Tournai, med det senere nedrevne Kor i Overgangsstil.
Efter Du Mortier.

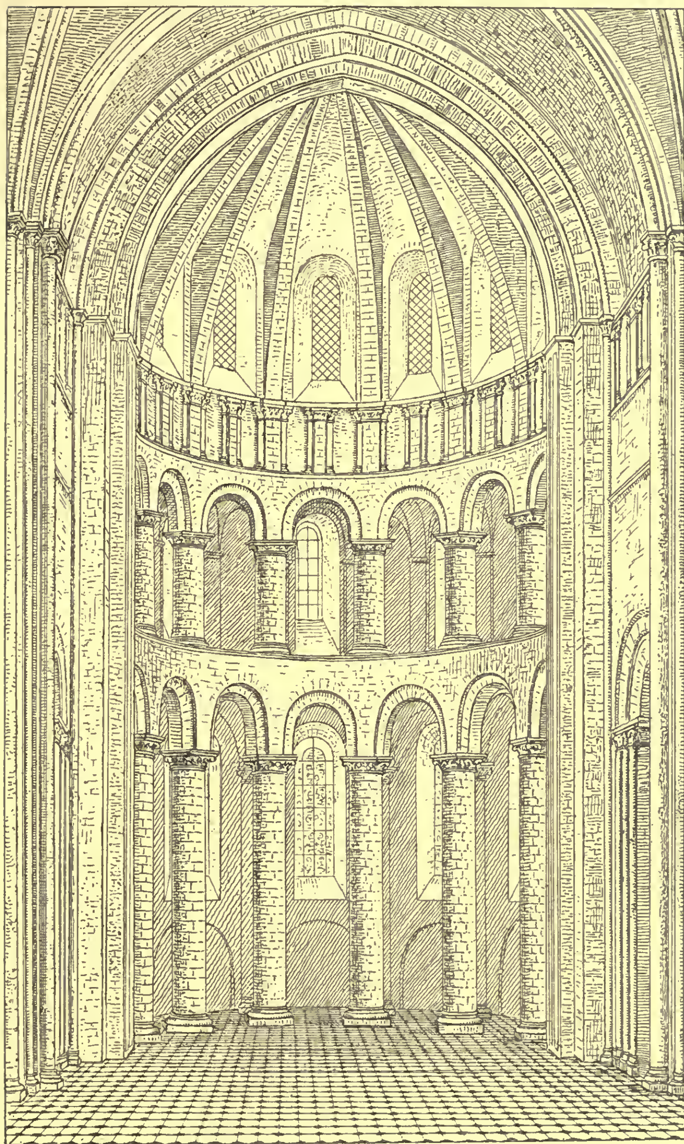
Tværskibsslutning af Kathedralen i Tournai, udvendig.
Efter Du Mortier og Fotografi.

forskellige Perioder[1]). Den vestlige Del, det treskibede Langhus, hvis Siderum i to Etager aabne sig med store runde Buer ind imod Midtskibet, er gammelt romansk: Midtskibet har oprindelig havt fladt Bjælkeloft, der først for et Aarhundrede siden (1777) er erstattet med Hvælvinger; Sideskibene og Gallerierne have rundbuede romanske Krydshvælvinger uden Ribber. — Tværskibet derimod, som træder stærkt frem til begge Sider, mod Nord og Syd, og for hver Ende er sluttet med en halvrund Absis, tilhører i det Hele Overgangsstilen fra den senere Del af det 12te Aarhundrede og Begyndelsen af det 13de. Det er fra Begyndelsen af hvælvet, og Hvælvingsgjordene ere spidsbuede. I Midten, i Korsskæringen, hæver det sig ligesom de franske Kirker af Overgangsstilen til en meget højere Hvælving, der udenfra viser sig som et bredt, firsidet Centraltaarn, omgivet af fire højere og slankere Taarne; denne Gruppe af 5 Taarne med deres oprindelige pyramidalske Spir regnes for en Stolthed for hele det sydlige Belgiens Land. — Til dette Tværskib har der oprindelig mod Øst sluttet sig et Kor, udført væsentlig efter samme Plan som Korsarmene i Nord og Syd. Men da den gothiske Stil var fuldt udviklet i Frankrig i det 13de Aarhundrede til Samtidens højeste Beundring, modstod man ikke i Tournai Lysten til at indføre denne Stil i den ærværdige Kathedral: man nedbrød det ældre, i Overgangssstil byggede Kor og

[1]) Den vigtigste Publikation gennem Afbildninger er: *Monographie de Notre Dame de Tournai* etc. par B. Renard, deuxième édition, Bruxelles et Leipzig 1857, folio. — Desuden: *Recherches sur l'histoire et l'architecture de Notre Dame de Tournai*, par J. le Maistre d'Anstaing, I - II Tournai 1842—1843, 8⁰. — *Etudes sur les principaux monuments de Tournai* par B. du Mortier, Tournai 1862, 8⁰. — Naturligvis er Kathedralen ogsaa behandlet i Schayes's Histoire de l'architecture en Belgique, II, og i Schnaase's Gesch. der bild. Künst, 2te Aufl. V. 160 ff. (jfr. Litteraturnoten sammesteds), o. s. v.

Kor-Absis af Roskilde Domkirke.
Efter »Danske Mindesmærker« og Fotografi.

Tværskibs-Absis af Kathedralen i Tournai, indvendig.
Efter Du Mortier og Fotografi.

opførte et aldeles nyt efter en udvidet Maalestok baade i Længde, Bredde og Højde. Man skabte saaledes et dristigt, storartet og glimrende Værk af gothisk Arkitektur; men Forandringen medførte naturligvis et fuldkomment Brud paa den organiske Forbindelse med Kirkens øvrige Dele.

Naar Spørgsmaalet bliver om, hvori Ligheden mellem Kathedralerne i Tournai og i Roskilde bestaar, saa bliver der selvfølgelig intet Hensyn at tage til det nuværende gothiske Kor i Tournai. Havde vi derimod endnu havt det nedrevne Overgangskor tilbage, saa vilde Overensstemmelsen vistnok aller tydeligst have vist sig mellem dette og Koret i Roskilde. Men direkte kender man nu intet mere til dette Kor end dets Grundrids, der i det Væsentlige svarer til Grundridsene for Korsfløjene i Nord og Syd. Det er disse, endnu i deres oprindelige Skikkelse bevarede Korsfløje — og især deres Absider —, som nærmest frembyde sig til Sammenligning med Koret — ikke med Korsfløjene — i Roskilde. Mellem Langhusene i de to Kathedraler er der vel en gennemgribende Forskel i Stilen: i Roskilde tilhører Langhuset ligesom hele Kirken Overgangsstilen; i Tournai er det omtrent et Aarhundrede ældre og rent romansk, næsten antikt. Dette forbyder dog ikke at tænke sig, at Indtrykket af Langhuset i Tournai, af disse mægtige og alvorlige, simple og skønne Arkaderækker i to Etager, kan have havt en virksom Betydning for Kompositionen af den tilsvarende Del af vor Domkirke: Forskellen kom af sig selv, naar man var kommet saa langt frem i Tidens og i Stilens Udvikling og i Følge denne nødvendig maatte kræve en Hvælvingsbygning.

I Kompositionen af Korsfløjenes Absider i Tournai finde vi virkelig den Lighed med Koret i Roskilde, som vi forgæves søgte i den burgundiske Gruppe og i Noyongruppen. Der er Arkaderækker i to Etager, og baade for oven og for neden bæres Arkaderne af Søjler. Deraf følger saa

tillige, at den halvrunde Mur mellem og over Arkadebuerne ikke er inddelt paa langs ved opadløbende Led. Overhovedet have disse to Etager af Søjlearkader et arkitektonisk Præg, der endnu ligger forud for alle tydelige Tendenser i Retning af det »gothiske«. De have ogsaa megen Lighed med Absis i den berømte Ste Trinité (abbaye aux dames) i Caen; der finder man ogsaa Søjlearkader i to Etager og en glat halvrund Mur. Men i Caen kommer der over den øverste Arkaderække en glat Halvkuppel uden Ribber. I Tournai derimod kommer der, ligesom i Roskilde, først et Triforium, dernæst en Ribbehvælving med rundbuede Vinduer i Skjoldmurene. Med andre Ord: de øvre Partier af Absis baade i Tournai og i Roskilde svare i Kompositionen mere end de nedre til Overgangsstilen i Picardie, Champagne og Isle de France. Og Bestanddelene af Absidernes Komposition ere saaledes gennem hele Rejsningen de samme i Tournai og i Roskilde. Dette har ganske vist noget at sige; og jeg for min Del har ikke Erfaring om nogen tredie Kirkebygning, der i denne Henseende staar disse to saa nær, som de staa hinanden indbyrdes.

Dermed ere Lighederne mellem de to Kathedraler heller ikke udtømte. Om nogle Enkeltheder skal jeg senere komme til at tale; men jeg maa strax gøre opmærksom paa en karakteristisk Overensstemmelse i den Maade, hvorpaa den søjlebaarne Halvrunding forbinder sig med Bygningens foranliggende Partier: i begge Kathedralerne støder nemlig Halvcirklen af Søjler op til stærke, svære Murpiller, hvorimod Halvrundingens Arkadebærere i den franske Overgangsstil i Reglen fortsættes videre fremefter i retliniede Rækker til begge Sider.

Alligevel forlod jeg Tournai efter mit første Ophold der med mangehaande Tvivl, om det forholdt sig rigtig med den Mening, jeg havde hørt Adler fremsætte. Thi det kan ikke fordølges, at der ogsaa findes betydelige Uoverens-

stemmelser og Mangler i Ligheden. Jeg skal her optælle de vigtigste særlig med Hensyn til Absiderne, fordi det er disse Partier, hvori Ligheden ellers kommer tydeligst frem.

1. At Bygningsæmnet i de to Kathedraler er ganske forskelligt — i Tournai en gulliggraa tilhuggen Kalksten baade i Mure og i Søjler, i Roskilde Mure af brændte Lersten og Søjler af huggen Kamp — forbyder naturligvis ikke at tænke paa Efterligning, da ethvert Land maa bruge sit Bygningsæmne. Men dermed staar i Forbindelse en stor Forskel i den plastiske Behandling af Enkelthederne. Og i denne Henseende har Tournai afgjort Fortrinet og vidner om en bedre Skole og større Krav til kunstnerisk Gennemførelse. Detailformen i det gamle romanske Langhus i Tournai er berømt for sin plastiske Finhed, Rigdom, Mangfoldighed; Tværskibet staar heri vel tilbage for Langhuset, men overgaar alligevel langt Roskilde, som kun i Hoved- og Fodstykkerne af Søjlerne i den øvre Arkaderække har Enkeltheder af mere distingueret Udarbejdelse.

2. I Tournai ere alle Arkadebuerne baade i den nedre og den øvre Række runde, og Hvælvingerne i de tilsvarende Omgange have rent romansk Form: Krydshvælvinger uden fremtrædende Ribber. Hvornaar disse Partier ere opførte, kan ikke bestemmes med fuldkommen Sikkerhed; men de kunne endnu ikke henregnes til Overgangsstilen. I Roskilde ere Arkadebuerne baade foroven og forneden spidse, og Spidsbuen fremtræder paa flere Maader i Omgangenes Hvælvinger, især i den nedres Gjordbuer. Saa vigtig som denne Uoverensstemmelse end er, kan den dog heller ikke vække Betænkelighed ved at antage en Efterligning; thi da Efterligningen maa være senere end Forbilledet, kan det ikke undre os at finde et noget senere Udviklingstrins Former i den.

3. Absidernes Halvcirkel i Tournai har baade foroven og forneden 6 Søjler, i Roskilde 4; i Tournai 7 Arkader og Vinduer, i Roskilde 5. Men Tværskibet i Tournai er

ogsaa bredere end Koret i Roskilde, som overhovedet alle Dimensioner større. Til Gengæld ere Omgangene i begge Etager forholdsvis meget smallere end i Roskilde og have en anden, mindre selvstændig og betydelig Karakter som Rum i Kirken (ogsaa deri ligner Kathedralen i Tournai Ste Trinité i Caen). I det oprindelige Kor i Tournai har Forholdet været anderledes: det høje Midtrum har været lidt smallere og Omgangene meget bredere. Det har for saa vidt havt mere Lighed med Roskilde; dog har det ogsaa havt 6 Søjler.

4. Forholdet mellem den øvre og den nedre Arkaderækkes Højdemaal er meget forskelligt i Tournai og i Roskilde. I Tournai ere Søjlerne forneden meget høje, og de foroven ere ikke engang halvt saa høje som de forneden. Desuagtet ere Søjlestammerne i begge Etager lige tykke; de øverste blive saaledes i Forhold til deres Længde temmelig plumpe. I Roskilde se vi det modsatte: de nedre Søjler ere korte og tykke, de øvre ualmindelig fine og slanke. I Tournai er der mere Enhed og Konsekvents: de øverste Søjler ere af samme Støbning som de nederste, ligesom Fortsættelser af dem. I Roskilde føler man let et Brud paa Konsekventsen; men paa den anden Side ere Proportionerne ubestridelig smukkere, og det øvre Galleri faar ved de smækre Arkadebærere en egen luftig Ynde — atter et Vidnesbyrd om en senere Tids Aand og Stil.

5. Triforiet i Roskilde bestaar kun af en Række blinde Nicher, fordelte i Grupper paa 3 og 2, og har for saa vidt mere Lighed med Triforiet i Noyon end med det i Tournai, som ikke er blindt, men frembyder en snæver Passage langs Muren. I Roskilde ere Nicherne hver for sig sluttede med buede Linier foroven; i Tournai har hele Triforiet en fortløbende retliniet Afslutning foroven (ligesom i S. Germain des Prés i Paris). Dets Aabninger indad imod Kirken adskilles ved korte Piller, til hvilke der paa hver Side slutter sig en lille Søjle. Hveranden af disse

Piller er stærkere og mere fremspringende, og fra den løfter sig en bred og klodset Hvælvingsribbe. I Roskilde udgaa Ribberne, der ere finere og skarpere, fra Kragstene i Muren over Triforiet.

6. Alle ere enige om, at de tredelte Vinduesgrupper — udvendig oprindelig med Spidsgavle over — i Roskilde Domkirkes øvre Korgalleri og i Langhusets øvre Sidegallerier saa vel som i Korsfløjenes Endevægge er et Træk, som næsten mere end noget andet har givet Domkirkens Arkitektur dens særegne Præg. Det maatte derfor ogsaa vække alvorlige Tvivl hos mig om et særligt nøje Slægtskab mellem Tournais og Roskildes Kathedraler, at en saadan Vinduesgruppe slet ikke findes i Kathedralen i Tournai. I Absidernes øvre Gallerier saa vel som i de nedre er der kun et enkelt rundbuet Vindue for hvert Hvælvingsfag. Om dette har været anderledes i Koret, hvor Omgangene have været bredere, og hvor derfor Vinduesgrupper have kunnet være bedre anbragte, er Noget, som Ingen nu kan vide.

Jeg lagde vel under mit Besøg i Tournai 1889 Mærke til, at der paa en lille Bygning, som over en stor Rundbue tværs over Gaden forbandt Sydsiden af Kathedralens Langhus med Bispegaarden, fandtes baade paa Øst- og Vestsiden en Vinduesgruppe af samme Art som den i Roskilde: et højere Vindue i Midten med et lavere til hver Side, alle med rundbuet Afslutning foroven. Dette viste mig vel, at Vinduesgruppen ikke havde været fremmed for Tournais Arkitektur i Overgangsperioden; men til Kathedralens egen Arkitektur kunde den dog ikke henregnes. Den lille Forbindelsesbygning var forresten kun tilgængelig fra Bispegaarden og faktisk utilgængelig for en Rejsende, der kun havde knap Tid og ingen særlig Introduktion medbragte. Kort sagt, jeg kom dengang ikke til Klarhed over, hvordan det egentlig forholdt sig med denne lille Bygning med Vinduesgruppen.

5. Biskop Stephan af Tournai og Biskop Peder Sunesøn af Roskilde.

Da jeg efter Hjemkomsten fra min Rejse genoptog mine Studier over Roskilde Domkirke, blev jeg opmærksom paa et historisk Forhold, som paa en mærkelig Maade støtter og forklarer den Tanke om en nøjere Forbindelse med Tournai, som Adler var kommet til ad den sammenlignende Betragtnings Vej, og som jeg ogsaa i væsentlige Punkter havde fundet bekræftet ved Beskuelsen af Kathedralen i Tournai.

En af de betydeligste Mænd i den franske Gejstlighed i den sidste Halvdel af det 12te Aarhundrede var Stephan, som mellem 1192 og 1203, da han døde, var Biskop af Tournai, der dengang laa under den franske Krone (*Stephanus Tornacensis*). Desuden foreligger der Vidnesbyrd om et meget nært Kendskabs- og Venskabsforhold mellem ham og de største danske Gejstlige, især netop Roskilde-Bisperne Absalon og Peder Sunesøn (den ældre). For den sidste var han i en Aarrække som en Plejefader.

Det er ikke her Stedet til udførlig at fortælle Stephan af Tournais Levned eller opregne alle de kirkelige og verdslige Hverv, der betroedes ham; jeg maa indskrænke mig til de Træk af hans Virksomhed, som have Betydning for Kunstens, særlig Bygningskunstens Historie og til hans Forbindelser med Danmark. Man kender ham ikke alene af Historiens Omtale; Hovedkilden til Kundskab om ham ere hans egne Breve, af hvilke en betydelig Række gentagne Gange har været udgivet[1]). Af de udgivne Breve ere flere til Mænd i Danmark, et endog til Kong

---

[1]) Magistri Stephani, abbatis S. Genovefæ Parisiensis, tum episcopi Tornacensis Epistolæ, ed. *Cl. du Molinet*, Lutet. Paris. MDCLXXXII. — Denne Udgave indledes med Stephans Levned.

Knud den sjette selv; et til Kongens Fætter Hertug Knud; desuden enkelte Lejlighedsbreve til Biskop Omerus (Orm) af Ribe og Biskop Valdemar af Slesvig. Med Abbed Vilhelm til Æbelholt, der jo var en født Franskmand, har Stephan staaet i stadig Forbindelse og Brevvexling, hvoraf dog kun et Par Breve ere trykte. Flere ere stilede til Ærkebiskop Absalon, de handle dog næsten udelukkende om Absalons unge Frænde, Peder Sunesøn, under dennes Ophold i Paris og senere i Hjemmet. Der findes ogsaa et Par Breve til Peder Sunesøn selv. At drage det fulde Udbytte af alle disse Breve er for en dansk Historiker en lønnende Opgave, der vistnok ikke endnu tilfulde er løst; jeg fremhæver kun af dem, hvad der forekommer mig at have Betydning for mit særlige Æmne.

Uagtet denne Stephan blandt alle andre Stephan'er nu særlig betegnes med Byen Tournais Navn, havde han dog Intet nærmere med Tournai at gøre før henimod Slutningen af sit Liv, da han blev kaldet til dette Stifts Biskop. Han var født i Hjertet af Frankrig, i Orléans, 1132 eller 1135, gik i sin Barndom og tidligste Ungdom i Skole i sin Fødeby, i Chartres og Paris og drog endnu som ungt Menneske til Bologna for at studere Jura ved Universitetet der. Han vendte saa tilbage til sin Fødeby Orléans og blev 1163 Abbed der ved den hell. Evurtius's Kloster. Det fortjener at bemærkes, at han allerede i denne Stilling udfoldede en ivrig Virksomhed for Genopførelsen af Klosterets afbrændte Kirke (ep. VIII). Fra 1176 er han Abbed ved den hell. Genovevas Kloster i Paris. Der kan næppe tænkes nogen Stilling for en fransk Gejstlig paa hin Tid, der var saa gunstig som denne for Samkvem med betydelige Udlændinge; thi Genovevas Kloster og Kirke var Centrum i Paris's latinske Kvartér, der besøgtes af Gejstlige fra hele den romersk-katholske Kristenhed og ikke mindst fra Norden. Naar Høyen, netop i Anledning af Roskilde Domkirkes Forhold til den franske Bygningskunst, minder om,

at »Paris dengang var det jævnlige Opholdssted for Danske, som havde Lyst til boglig Syssel, eller som vilde forberede sig til en højere Stilling i Kirken«, og at »de fleste af Hvidernes mægtige Slægt, som i mere end hundrede Aar uafbrudt beklædte Roskilde Bispestol, stode i Forbindelse med Frankrig«, saa er Grundlæggeren af vor Kunsthistorie kommet det Spor, der fører lige til Stephan af Tournais Navn, saa nær, at man næsten maa beklage det som en Tilfældighed, at han ikke har faaet Øje for dets Betydning i denne Sammenhæng. Og atter med Hensyn til Bygningskunstens nye mægtige Udvikling, dens store Gennembrud i Retning af »Gothik«, var Stephans Stilling som Abbed ved Sancta Genoveva saa central som tænkeligt, hvad enten man tager Hensyn til Stedets Beliggenhed eller til Tidspunktet. Hvilke stolte Bygninger af den højeste Betydning for Arkitekturens Udvikling saa han ikke rundt omkring sig i sin nærmeste Nærhed, ganske nylig opførte eller under Arbejde: S. Denis, S. Germain des Prés, Notre Dame i Paris; i noget længere Afstand de berømte Kirkebygninger i Chartres, Sens, Senlis, Soissons, Chalons sur Marne, Reims, Laon, Noyon, Beauvais, S. Germer o. s. v.! Desuden havde han selv ogsaa her Krav at fyldestgøre som Bygherre: hans egen Klosterkirke skulde grundig udbedres. Derom fortæller han i et Brev netop til Peder Sunesøn (Ep. CXLV). Han har begyndt at udbedre Kirken paa Tag og Fag, eftersom Tagdryppet flød og Vinden blæste igennem den, medtaget af Ælde som den var; han samler nyt Tømmer til at lægge over Væggene, under Blytaget; ogsaa Væggene blive fornyede og udvendig støttede med tilhugne og glattede Sten — der synes at være Tale om et Stræbesystem i den nye Stil[1]). Sine danske Venner og

[1]) — — incæpimus renovare sartatecta ecclesiæ nostræ stillicidio proflua, vento pervia, vetustate consumpta: novam lignorum materiam comparamus superponendam parietibus et tecto

Velyndere opfordrer han i flere Breve ivrig til at skaffe sig engelsk Bly til Taget.

Dengang var Peder Sunesøn atter i Danmark efter i nogle af sine tidligste Ungdomsaar — 1179 og de nærmest følgende[1]) — at have levet som Klærk i Genovevas Kloster under Stephans særlige Varetægt. En Række Breve fra Stephan til Ærkebiskop Absalon (epp. CL, LXXIX, LXXX, CXXXVI) gør Rede for den unge Kanniks, Ærkebispens Frændes, Liv og Studier i Paris. Gennem den lærde Abbeds stærkt stiliserede og snørklede Latin, der ved første Øjekast nok kan vække Forestilling om lutter konventionelle Fraser, saa meget mere som Stilen helst bevæger sig gennem lutter Ordspil, fornemmer man snart en varm, samvittighedsfuld og ægte menneskelig Omhu for hans Myndlings timelige og aandelige Vel. Med Stephans fulde Billigelse havde Peder Sunesøn opgivet sit første høje Forsæt at indtræde i Cistercienserordenen: dertil var han for ung, det legemlige Arbejde, der krævedes, for haardt, Tugten altfor stræng. Han trængte mere til boglig Uddannelse og Omgang med Klærke og var derfor selv blevet Klærk paa Genovevas Bjerg hos Victorinerne. Abbeden roser gentagne Gange hans Færd som regelbunden Klærk. Han er en Salomo, ung af Aar, men gammel af Forstand, mellem Studerende skarpsindig, mellem Klosterbrødre ydmyg; ren og høvisk inden- og udenfor Klostrets Mure; og han fortjener saa meget mere at roses, som han ikke tragter efter Ros. Men — hedder det saa i et Brev — er end Aanden redebon, er Kødet dog skrøbeligt. Han har paadraget sig en Fjerdedagsfeber, som truer med at blive farlig. Abbeden forstaar godt det unge Menneskes Hjemvé:

---

plumbeo supponendam. Parietes etiam innovamus sectis et politis lapidibus exterius fulcientes.

Om Resterne af Genovevas Kloster og Kirke, se Albert Lenoir, Statistique monumentale de Paris. Paris 1867.

[1]) Suhm, Historie af Danmark, VII, 588 o. fl. St. — VIII.

han trænger til sit Fædrelands Jord og friske Luft og til at kæles lidt for af Fader og Moder[1]). Lad ham derfor komme hjem; kun ét maa der paa det bestemteste kræves af ham: han maa ikke begynde at løbe i Flok med sine verdsligé Kammerater; han maa underkaste sig regelmæssig Klosterdisciplin under Abbed Vilhelm eller ogsaa, saa tidt som Erkebispen maatte ønske det, færdes i hans egen Omgang. Absalon synes i et Brev til Stephan at have antydet, at Peder kunde gaa over til de verdslige Skoler i Paris; men Abbeden protesterer i en temmelig lidenskabelig Tone imod, at han skulde sendes til disse Ordkræmmere, hvad der aldeles vilde stride imod hans Klosters Sædvane og give et fordærveligt Exempel. Klostertugt maa der til. Staar Ærkebispen ved sit Forlangende, saa beder Stephan om, at hans unge Ven maa blive sendt til en anden By, for at Abbeden ikke med sine egne Øjne skal have den Sorg at se ham komme paa Afveje, at se den gode Frugt, som han havde haabet paa, vendt om til Skam og Skændsel. Saa blev Peder sendt hjem med det Vidnesbyrd, at hans Foresatte kun med Sorg kunde afse ham og helst vilde beholde ham for bestandig. Hans højtidelige Klosterløfte maatte holdes helligt; kun hvis der ved Guds Forsyn og Ærkebispens Virksomhed ventede ham en højere Værdighed i Kirken, en Bispestol, kunde han løses fra det.

Efter at være skilt fra sin Discipel og Ven vedligeholder Stephan skriftlig Forbindelse med ham (Epp. CXXXIX, CXLV) og udtaler selv Ønsket om en flittig og varig Brevvexling. De sende hinanden Gaver; og da Peder til sin store Sorg har hørt Rygter om, at der under hans Fraværelse er talt ilde om ham i Genovevas Kloster, og har

---

[1]) Ep. LXXX. — — Soli natalis et naturalis aëris beneficio posse juvari credimus teneros ætatis annos, et humores maternis uberibus infusos paterno simul et materno solatio confoveri. — —

klaget derover til Abbeden, beroliger denne ham med faderlige Formaninger om ej at laane Øre til sligt og sender ham kærlige Hilsener fra Klosterbrødrene.

Naar Stephan skriver til danske Mænd, er hans Tone høflig og artig nok; han forsøger ikke at gøre nogen personlig Overlegenhed gældende. Derimod mærker man hyppig, at han som Franskmand har en stærk Følelse af sin Nations Overlegenhed i Kultur. Muligheden af, at der i en nordisk Nation kunde være ejendommelige Kulturelementer, er aabenbart aldrig faldet ham ind; han taler — aldeles som om det kunde være en moderne Pariser — om Danmark som et uden fremmed Hjælp barbarisk Land. Da Peder Sunesøn har været i Paris, i Stephans eget Kloster, da først har han aflagt sin gamle Herkomsts nedarvede Barbari og er blevet tæmmet ved ordentlig Kristenskik. I ham og gennem ham er det lykkedes for det iskolde Danmarks lyse Æt, hvad der ikke lykkes for Æthioperne med den sorte Hud, — at skifte Ham.

I et Brev, som Stephan skrev til Absalon i Anledning af Peder Sunesøns Forfremmelse til Biskop af Roskilde (1191), fremsætter han sin Betragtning af Nordboerne som Folk, der for ikke længe siden have været vilde Barbarer, i en Form, som han selv betegner som spøgefuld, og som ikke maa saare den ærværdige Ærkebiskop, men tværtimod opfordre ham til Medlidenhed — det vil sige: til at give Bly til Taget paa Stephans Kirke. »Eders Fædre efter Kødet«, siger han, »som endnu levede under hedensk Skik og Overtro, faldt ind i de franske Lande i Tillid til deres Armes Tapperhed og deres Kræfters Vælde og indtoge Byer, Borge og øvrige faste Pladser; de hærgede Landsbyer, Gaarde og Marker, de førte Folkene bort i Fangenskab eller huggede dem ned med Sværdet; de hellige Steder ødelagde de med Ild eller nedbrøde dem i Bund og Grund. Blandt andet lode de ogsaa Apostlene Petrus's og Paulus's Kirke, i hvilken den salige Jomfrue Genoveva hviler efter

Legemet, ynkelig gaa op i Luer — hvad vi hverken kan eller bør nævne uden Suk og Taarer. Den var opbygget med kongelig Rigdom og Kunst og, som dens Levninger endnu vidne om, smykket indvendig og udvendig med Mosaikmaleri. De skaanede hverken det hellige Sted, ej heller viste de Ærefrygt for den salige Jomfrue eller andre Helgener, som hvile der. Endelig er nu ved Guds Naade hint gamle Barbari mildnet og forvandlet ved kristelig Kultur; Nordens Kulde er smeltet ved Troens Varme, den har omstyrtet Afguderne og erkendt sin Skaber; og den Del af Frankrig, som er opkaldt efter Norden og kaldes Normandie, have Normænd og Danske, genfødte i Kristus, i Eje for dem selv og deres Efterkommere, der bygge og bo de«. — Den samme Betragtning med det samme Endemaal, nemlig Begæring om Bly til Kirketaget, fremsætter Stephan mere kortfattet til Biskop Valdemar af Slesvig, til Hertug Knud og til Kong Knud (Epp. CXLVII, CLII, CLIII); Kongen roser han særlig for, at Kirken i hans Rige nyder Frihed og Ro, medens den andensteds ved Fyrsternes Tyranni er under Trældom.

Som man ser, har den Tanke været lyslevende hos Stephan, at det kristnede og civiliserede Danmark havde sin hedenske Fortids Synder at genoprette ved Gaver og Værker til Kirkens Ære. Det er næppe for dristigt at gætte paa, at han ogsaa i Samtaler eller i Breve har gjort denne Tanke gældende for Peder Sunesøn, den danske Mand, som stod hans Hjerte nærmest og som han meddelte sig fortroligst til; og at den kan have været en Hovedhjørnesten for Domkirken i Roskilde i den Skikkelse, hvori vi kende den. Det være nu som det vil; men uanset, hvilke Virkninger Tanken kan have udøvet, er det i hvert Fald mærkeligt at se en beslægtet Tanke angaaende den nordiske Kunst i dens Forhold til Europas Kultur dukke op over 600 Aar senere. Jeg sigter til Oehlenschlägers Tale for Thorvaldsen ved Skydebanefesten

1819. Han talte om Goterne, som havde plyndret og ødelagt Rom. »Men har Goten syndet, saa har Goten nu atter godtgjort sin Brøde! Have vore nordiske Forfædre nedhugget Billedstøtter i Rom, saa staa de nu atter, Grækenland værdige, frem ved Nordboens Kunst«.

Fra 1192, da Stephan blev Biskop i Tournai, at regne findes der blandt hans udgivne Breve intet til nogen dansk Mand. Men dette kan aldeles utvivlsomt anses for en Mangel ved Overleveringen, saa meget mere som det paa anden Maade kan godtgøres, at hans Forbindelse med vort Fædreland ikke er hørt op og hans gode Forhold til det paa ingen Maade kølnet.

Det næste Aar, 1193, har en særlig Betydning i Historien om Frankrigs og Danmarks indbyrdes Forhold. Dengang sendte Kong Philip August Biskop Stephan af *Noyon* med andre af sit Riges Herrer til Danmark for i hans Navn at bejle til Valdemar den stores Datter Ingeborg. Da Kong Knud den sjette paa sin Søsters Vegne havde modtaget den franske Konges Tilbud, sendtes Ingeborg til sit nye Hjem, ledsaget af danske Mænd, blandt hvilke Peder Sunesøn, nu Biskop af Roskilde, udtrykkelig fremhæves som den betydeligste. Da den vordende Dronning af Frankrig selv ikke kunde et Ord Fransk, maatte den unge Biskops Kendskab til Landet og Sproget blive hende til Nytte. Formælingen og Dronningens Kroning fandt Sted i Amiens d. 14de August.

I hele denne Sag havde den nye Biskop af Tournai fra først til sidst en stor Andel. Det har endog fra fransk Side Hjemmel for sig, at Ægteskabet var blevet stiftet efter Stephans Raad, idet han i denne Anledning benyttede Abbed Vilhelms Hjælp »og nogle af hans Disciples, der vare regelbundne Kanniker« [1]), — ved hvilke der efter hele

[1]) Gallia Christiana, T. VII, Paris 1744, p. 725. — — Hic (ɔ: Abbed Marcellus til S. Calixtus i Cisoing) Ingelburgem

Sammenhængen maa antages at være sigtet til Sunesønnerne. Da Kong Philip August skulde udse sig et Sendebud til Danmark for at bejle, faldt Valget vel — som vi saa — ikke paa Biskoppen af Tournai: han har maaske været anset for at være alt for venskabelig sindet mod Danmark. Derimod vide vi, at han hørte til de franske Prælater, som overværede Højtidelighederne i Amiens [1]), man har endog et Brev fra ham, hvori han anmoder en Ven om forud at skaffe sig Herberg i denne By til Kroningsfesten, da han ellers frygter for ej at finde Husly [2]). I Amiens have altsaa Stephan og Peder Sunesøn i hvert Fald været sammen i August 1193. Men der er al Sandsynlighed for, at de ogsaa have været sammen i Tournai. Om Brudefærdens Rejserute vides, saa vidt mig bekendt,

---

Franciæ reginam consilio Stephani episcopi Tornacensis, usi opera S. Guillelmi abbatis in Dania, ejusque discipulorum canonicorum regularium Philippo Augusto nuptam, et post ab eo repudiatam, receptavit, suasu ejusdem Stephani, in terris a Cisoniensi monasterio dependentibus. Hanc Petrus episcopus Roschildensis canonicus professus S. Genovefæ, in Franciam adduxerat, cujus reginæ frater Canutus rex suscipiens partes anno 1195 Romam delegavit unum ex præcipuis regni abbatibus, qui regularis canonicus erat S. Genovefæ. — Smlgn. Albert Damborg, Abbed Vilhelms Levned (Program fra Herlufsholm 1867).

[1]) Se navnlig Chronicon Andrensis Monasterii, i D'Achery, Veterum aliquot scriptorum Spicilegium, IX, Paris 1669, p. 500.

[2]) Robert Davidsohn, Philipp II August und Ingeborg, Stuttgart 1888, p. 33. — Det omtalte Brev er trykt i Samlingen af Stephans Breve i Migne's Patrologia latina vol. CCXI (ep. CLXXXI, ad Lambinum de Brugis). Det hedder deri spøgefuldt: De hospitiolo mihi die coronæ providendo cogitatum meum in te jacto, ne quasi in incertum curram, ne cum venero, vagari incipiam post greges instabilium et virginum fatuarum.

udtrykkelig intet mere, end at den gik ad Søvejen [1]). Men Amiens ligger ikke ved Kysten; og et Blik paa Kaartet vil vise, hvor rimeligt det er, at Vejen er lagt over Tournai, endog om man slet ikke regner med de historiske Forhold, der laa bagved den hele Begivenhed, eller tager Hensyn til, at Biskop Peders nærmeste Bekendt blandt Frankrigs betydelige Mænd, hans gamle, faderlige Ven, nu førte Bispestaven i denne By. Baade paa Udrejsen og paa Hjemrejsen, som fulgte snart bagefter, var der den bedste Lejlighed til, at Roskildebispen kunde se Kathedralen i Tournai.

Hvis Adler har Ret i, at Kathedralen i Roskilde er at betragte som en Datter af den i Tournai, og hvis de nyere danske Forfattere om Roskilde Domkirke, Kornerup og Løffler, have Ret i, at Peder Sunesøn har været dens Grundlægger og første Bygherre, saa maa man aabenbart særlig fæste Blikket paa hans Mission til Frankrig 1193. Allerede da han første Gang opholdt sig i Frankrig i sin tidlige Ungdom, kan han være blevet grebet af det mægtige Liv i Bygningskunsten og følt sig revet med af den franske Gejstligheds Interesse og energiske Virksomhed for

---

[1]) Dette berettes af to gamle Forfattere, nemlig 1) af den samtidige franske Krønikeskriver Rigord (i Recueil des historiens des Gaules et de la France, XVII p. 38: accepta licentia, ventis et mari se committentes, apud Atrebatum venerunt etc.) og 2) i Gesta Innocentii III (i Rerum Italicarum scriptores III p 503: frater ejus transmisit cum ea Petrum Roschildensem episcopum cum idoneo comitatu. Quæ cum transvecta per mare pervenisset Ambianis etc.). Rigords Angivelse, at Brylluppet stod i Arras (Atrebatum) er fejlagtig; det er sikkert, at det stod i Amiens. Men den vordende Dronning kan maaske foreløbig være modtaget i Arras. Rimeligst er det at antage, at Sejladsen er gaaet fra Jyllands Vestkyst (Ribe) til Scheldens Munding — Antwerpen var allerede dengang en blomstrende Stad —, og at man derfra er rejst videre over Tournai og Arras til Amiens.

at opføre nye, storartede Kirkebygninger; men først fra 1191, da han selv blev Biskop, kan han have tænkt paa at følge Exemplerne fra Frankrig. Først da kan Opgaven have ligget praktisk for. Da galdt det om en bestemt Plan, først og fremmest om et bestemt Forbillede som Udgangspunkt. Til i denne Retning at finde, hvad han søgte, bød der sig den bedste Lejlighed, da han sendtes med Ingeborg til Frankrig, det vil sige, til Frankrigs nordøstlige Hjørne. Og blandt alt hvad man paa hin Tid fik at se der i Egnen, maatte Kathedralen i Tournai uden Tvivl være mest egnet til at gøre Indtryk paa ham, for ej at tale om, at han der kunde finde personlig Vejledning og Forklaring.

Det sørgelige Udfald af Brudefærden er bekendt nok: næppe var Ingeborg viet og kronet til Dronning af Frankrig, før Philip August forstødte hende og vilde skilles fra hende. Han forlangte, at Peder Sunesøn og de andre danske Herrer skulde tage hende hjem igen med sig; men i Følelsen af sine krænkede Rettigheder vægrede Ingeborg sig ved at forlade Frankrig; heller ikke vilde hendes danske Ledsagere, efter hvad der var foregaaet, føje Kongen i hans Forlangende. Da befalede Philip August de danske Sendemænd at forlade Frankrig. Peder Sunesøn maatte altsaa rejse hjem: det maatte vel ogsaa være ham magtpaaliggende personlig at sætte Kong Knud den sjette ind i denne uventede og sørgelige Begivenhed. Men det maatte tillige være af største Vigtighed for ham blandt Frankrigs Stormænd at have en Tillidsmand, paa hvis Retsind og Trofasthed han kunde stole, og som paa nærmere Hold kunde følge Ingeborgs Skæbne og varetage hendes Interesser. En saadan Mand havde han i Biskoppen af Tournai. Medens den franske Prælat, der havde været i Danmark for at bejle paa Kongens Vegne, Stephan af Noyon, aldeles svigtede hende, endog var med til at aflægge den forargelige Mened paa hendes foregivne Slægtskab med hendes

Ægtefælle, der skulde tjene som Redskab for dennes Ønske om Skilsmisse, opbød Stephan af Tournai hele sin Veltalenhed for at føre hendes Sag for Ærkebispen af Reims. Og da Philip August efter den paafølgende Skilsmisse, som han betragtede som endelig, jog Dronningen ud i Verden, fandt hun for nogen Tid en Tilflugt i Stephans Stift og i hans Nærhed (Cysoing, Beaurepaire). Abbeden i det Kloster, som gav hende Ly, havde tidligere været Kannik i S. Genoveva i Paris og skyldte Stephan sin Forfremmelse til Abbed. Derfor kunde Biskoppen ogsaa i et Brev til Ærkebispen af Reims bruge det Udtryk, at Ingeborg er hos ham: han besøgte og trøstede hende i hendes store Sorg [1]).

Alt dette kaster et Lys tilbage over Stephans særegne Betydning for den hele Giftermaalssag. Det var fremfor alle andre ham, som repræsenterede Danmarks Interesser i Frankrig; og at han — særlig gennem Peder Sunesøn — har vedligeholdt Forbindelsen med vort Fædreland, kan ikke være Tvivl underkastet.

---

6. Biskop Stephan som Bygherre i Tournai. La chapelle de Saint Vincent og Roskilde Domkirkes øvre Koromgang.

I 1193 har Kathedralen i Tournai i mange Dele ikke set ud som nu om Stunder; men den har formodentlig alligevel set ud som en færdig Kirkebygning; thi i 1171 var den blevet højtidelig indviet af Ærkebiskop Henri af

---

[1]) Ep. CCLXI. — — est apud nos pretiosa margerita — flentem sæpe vidi, et ego flens cum ipsa, et pro ipsa contremuit cor meum et expavit etc.

Om Abbed Marcellus i Cysoing se Henvisningen ovenfor til Gallia christiana VII, i lidt større Omfang end der anført.

Reims og en stor Forsamling af andre Biskopper[1]). Af det, som nu staar, har Langhuset med dets to Etager af rundbuede Arkader dengang forlængst været færdigt, desuden ganske sikkert ogsaa de nederste Partier af Tværskibet, saa vel som af det ældre Kor, og Absidernes søjlebaarne Arkader i to Etager. Disse Partier synes allerede at være grundlagte i den tidligere Del af det 12te Aarhundrede[2]); og for Folk, der gik i Spidsen for Arkitekturens Udvikling, maatte de vel i 1193 allerede være noget gammeldags. Men til disse Folk kunde man ikke henregne Peder Sunesøn; i hvert Fald tale disse Partier deres egen Sag og gøre en mægtig imponerende Virkning, som vel kunde give Lyst til Efterligning; desuden kunde de jo moderniseres noget ved at benytte Spidsbuer for Rundbuer osv. Om de øvre Dele, Triforiet og Hvælvingen, af Tværskibet i Tournai have staaet 1193, som vi nu se dem, er derimod meget tvivlsomt; det er snarere først Biskop Stephan selv, der har ladet dem udføre.

Han var den Gang en ny Mand i sit Stift og kan endnu ikke have havt Tid til større Foretagender, saa meget mere som han havde faaet en yderst uvenlig Modtagelse af Byens Indbyggere. Men han har sikkert strax havt Planer om at bygge. Naar han, som det synes vist, har overhvælvet hele Korpartiet af Kathedralen, desuden har opført et Par af Taarnene, Tværskibets Sideportaler med deres rige Indfatning med Skulptur og deres øvre Afslutning som et spidsbuet Trekløver (trilobe), endelig de ældre Dele af Stadens gamle Vagttaarn (beffroi) og af

---

1) Sigeberti chron. cont. Tornac. i Pertz Mon. germ. 8, p. 444, anført i Du Mortier Notice etc. p. 33.

2) En ældre Forfatter om Tournais Historie, Cousin (1620), beretter, »qu'en l'an 1110 furent mis les fondements du choeur neuf de la cathédrale, lequel n'a été voûté et achevé que 80 ans après ou davantage.«

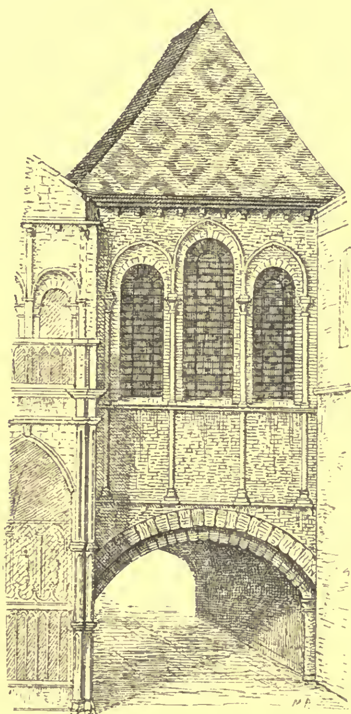
Kirken S. Jacques, foruden mere, hvorom strax skal tales, saa er det et saa anseligt arkitektonisk Udbytte af en Embedsvirksomhed paa 10 Aar, at vi kunne forstaa, at den energiske Biskop snart har maattet skride til Værket[1]). Og i Følge det personlige Forhold mellem ham og Peder Sunesøn kunne naturligvis ogsaa Planerne i hans Hoved eller paa hans Papirer være komne Roskildebispen til Gode. Men det bør ikke overses, at der imellem disse Planer og det, som fra tidligere Tid stod opført af Kathedralen, ikke kunde være fuld Harmoni i Stilen. Thi Stephan maa jo have ført Stilen fra Paris, den vidt fremrykkede Overgangsstil, med sig til sin nye Stiftsby. Han kom fra en Hovedstad, fra det Punkt, der førte an i hele Udviklingen, til en Provinsby, hvor man i alle Retninger var noget længer tilbage. Allerede heri laa en Kilde til en vis Inkonsekvents i Arkitekturen i Tournai, og derefter vel ogsaa i Roskilde.

Det er og bliver imidlertid vanskeligt at pege paa bestemte Dele af Kathedralen i Tournai som Værker, der med Sikkerhed kunne henføres til Biskop Stephans Virksomhed; det er næppe muligt her at drage en skarp Linje imellem

---

[1]) Foruden at det ovenanførte Citat af Cousin tyder paa, at det er Stephan, der har overhvælvet Korpartiet, beretter ogsaa en anden Kilde, at han 1198 gav Midler *ad testudinem sive* (= et) *cælaturam majoris ecclesiæ.* Disse Ord have L. Huguet (Aperçu de la cathédrale de Tournai, mémoire lu à la séance du congrès archéol. du 5 juillet 1880) vistnok rigtig forstaaet om Korpartiets Hvælving og Sideportalernes Skulpturer, hvorimod Schnaase paa en besynderlig Maade har misforstaaet dem, naar han (2te Aufl. V, 160) mener, at Talen er om »en anstændig Udforelse af Langhusets Bjælkeloft.« Som om en fransk Biskop paa den Tid skulde interessere sig for et Bjælkeloft over sin Kathedrals Hovedskib, tilmed naar han kom fra Paris og i mange Aar havde været Abbed der! Men Schnaase synes slet ikke at kende noget nøjere til den Mand, han taler om: han betegner ham blot som »der damalige Bischof«.

hvad der skyldes ham, og hvad der skyldes hans Forgænger eller Efterfølger. Saa meget des heldigere er det, at man i et arkitektonisk Arbejde, der vel ikke hører til Kathedralen, men dog grænser op til den, har et Værk, som

Chapelle de S. Vincent, udvendig. Efter Fotografi.

helt og holdent skyldes ham og derved kan belære os om hans Smag og Udviklingstrin i Bygningskunsten. Det er netop hin ovennævnte lille Bygning, der over en aaben Bue tværs over Gaden forbinder Kathedralen med det biskoppelige Palais. Jeg fremhævede allerede ovenfor, at den har den tredobbelte Vinduesgruppe, som har saa stor

Betydning for Roskilde Domkirkes Arkitektur, men som ellers ikke findes i Tournai. Det er la Chapelle de Saint Vincent, grundet af Stephan af Tournai 1195 og indviet i Pintsen 1198 [1]), bestemt dels til at tilvejebringe en lukket Gennemgang mellem Bispegaard og Kirke, dels til at være Biskoppens Huskapel, hvor der læstes Messer for de henfarne Biskoppers Sjæle osv. [2]). I Henseende til den arkitektoniske Form staar det endnu den Dag idag i sin oprindelige Skikkelse; derimod er det efter 1860 fuldstændig restaureret, hvad den indre Udsmykning og Farve angaar [3]).

Blandt Stephans Breve findes et Par Indbydelsesskrivelser til gejstlige Kolleger, hvis Nærværelse han ud-

---

[1]) Indvielsesaaret 1198 findes allevegne, hvor Talen er om dette Kapel; i Gallia Christ. III, 215 findes tillige Aaret 1195 som Tiden for Arbejdets Begyndelse: (anno 1195) sacellum episcopale Sancti Vincentii erexit fundavitque.

[2]) I det Supplementum ad Epistolas Stephani Tornacensis, som er trykt i den sidste Udgave af Brevene (Migne, Patrologia latina vol. CCXI), findes (col. 551) et Brev (ep. XV) fra 1198, som handler om Indsættelsen af en Kapellan for dette Kapel: — — assensu capituli nostri instituimus perpetuum capellanum in oratorio S. Vincentii martyris (quod est episcopalis capella, et quod multis expensis gratiose ædificavimus, et in eodem liberum introitum, quem Tornacensis episcopus antea habere non poterat, in majorem ecclesiam, non sine multa contradictione laicorum, auctoritate domini regis obtinuimus), qui, tanquam proprius capellanus, singulis diebus missam celebret in eo pro animabus Tornacensium episcoporum et aliorum fidelium defunctorum, et pro vivente episcopo propriam in eadem missa collectam. — —

[3]) Slgn Le Maistre d'Anstaing anf. Skr. I, 269 ff., hvor der dog findes flere Fejl om Kapellets Arkitektur, og Du Mortier p. 64, hvor Kapellet omtales som »peu remarquable« — det er dog vel en Sag, der kan ses fra flere Sider. Huguet kalder det med mere Skønsomhed »un vrai bijou« i Bygningskunsten.

beder sig til Indvielsen af dette Kapel (Epp. CCXI, CCXII). Han er stolt og glad over det fuldførte Værk. Til Guds Ære og til Beskæmmelse for sine knurrende Bymænd har han nu en fri og sikker Indgang fra sit Hus til Kirken, beskyttet mod Opløb og Tumult og tryg mod natlige Farer. Det er en Triumfbue, han har opført, efter at Himlen har forundt ham Sejr; i Luften har han bygget det nye Kapel, der er lige saa prægtigt i Henseende til Bygningsæmnet som yndefuldt i Formen (tam gloriosam materia quam gratiosam forma). Og i denne Bue, som støder op til Kirkens hellige Mure, har en af hans underordnede Gejstlige malet nogle Vers, der handle om, at de forbigaaende skulle afholde sig fra Besudling af Murene; Biskoppen finder disse Vers saa vittige, at han afskriver dem til Morskab for en Kollega i et Nabostift; men de senere Udgivere af hans Breve, Molinet og Migne, mene at burde udelade dem af Hensyn til Velanstændigheden. Til en anden Gejstlig, nemlig Abbeden i Sancta Genoveva i Paris, Stephans egen Efterfølger i dette Embede, fortæller han om mere alvorlige og værdige Prydelser for sit nye Oratorium, nemlig Glasmalerier i Vinduerne af de to hellige Skikkelser Evurtius og Genoveva — netop Helgenerne for de to Klostre, som han tidligere i sit Liv havde styret som Abbed. Og ingen vil — hvordan han end forholder sig til Dyrkelsen af Helgener — miskende det smukke Træk af Trofasthed imod, hvad der i hans forgangne Liv havde været ham det Helligste, som ytrer sig i, at han under sine nye Omgivelser vil have disse to Skikkelser for Øje i det Kapel, hvor han forretter sin daglige Andagt. Desværre ere disse Glasmalerier forlængst gaaede tabt; ved den nye Restauration ere de erstattede med andre, som ere godt og stilfuldt udførte, men ikke efter Stephans oprindelige Tanke [1]).

---

[1]) Sign. Vitraux de la chapelle de S. Vincent, déscription de feu Monseigneur Voisin achevée et editée par le chanoine

La chapelle de S. Vincent findes vel omtalt i flere nyere Skrifter om Tournai og dets Kathedral; men dets Arkitektur er hidtil ikke udgivet i Afbildninger; og Følgen deraf har været, at den er blevet ganske upaaagtet som Led i Bygningskunstens Historie [1]). Da jeg gennem Litteraturen var bleven opmærksom paa Kapellets Tilværelse og indsaa den særlige Betydning, det havde for Bedømmelsen af Forholdet mellem Tournais og Roskildes Arkitektur, var der intet andet for mig at gøre, end at se at komme til at undersøge det paa Stedet selv. Mit Ønske derom blev gunstig imødekommet af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet, og Udenrigsministeriet gav mig gennem vor Generalkonsul i Antwerpen den officielle Anbefaling til Biskoppen af Tournai, der var nødvendig for at jeg kunde anstille Undersøgelser i det Indre af hans Palais. Jeg aflægger herved min ærbødigste Tak til begge disse høje Ministerier saa vel som til Hr. Generalkonsul Brockdorff for hans Mellemkomst. Ikke mindre maa jeg paaskønne den Vejledning, jeg fandt i Tournai i Januar 1890, særlig af den lærde Pater L. Huguet og af Domkirkens udmærkede Arkitekt, Hr. Justin Bruyenne.

Idet jeg beskriver de vigtigste Træk af Kapellets Arkitektur og endog illustrerer dem efter mine egne Skizzer, maa jeg minde om, at jeg ikke er Tekniker, og at jeg heller ikke har haft Tid og Lejlighed til en egentlig Opmaaling. Ikke desmindre ville mine Meddelelser findes at

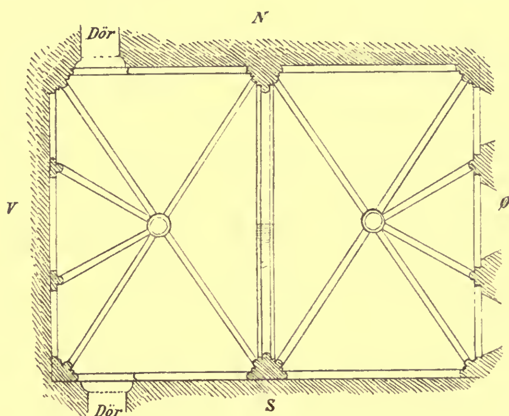

Huguet, viceprésident de la société historique de Tournai (1878).

[1]) Du Mortier meddeler i sin Grundplan af Kathedralen i dens nuværende Skikkelse (Pl. 3) ogsaa — nederst til højre — et ganske lille Grundrids af Kapellet. Derpaa ere ogsaa Linjerne af Kapellets Hvælvinger angivne; men — hvad jeg for det følgendes Skyld maa bede vel bemærket — ganske fejlagtig.

være rigtigere end andre, endog lokale, Forfatteres Beskrivelser.

Kapellets Grundplan er en Rektangel, hvis kortere Sider, den østlige og den vestlige, have en Længde af omtrent $6^m,_{20}$, de længere, den nordlige og sydlige, af omtrent $8^m,_{60}$. Rummets Højde er vel lidt over 7^m. Den nordlige Side støder op til Kathedralen, den sydlige til Bispegaarden; paa hver af disse Sider, længst imod Vest, er der en temmelig lav og snæver Dør; andre Døre findes ikke. Saa

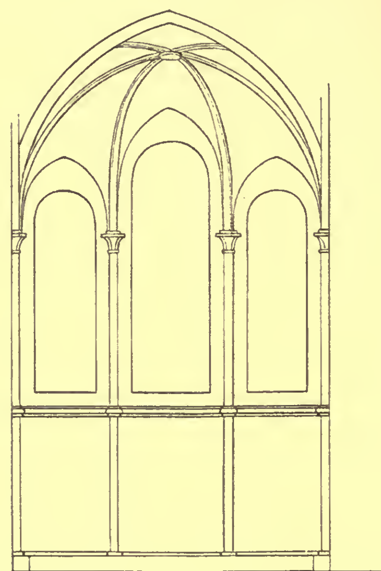

Plan af Chapelle de S. Vincent.
Efter Forfatterens Skizze [1]).

vel Øst- som Vestmuren, der ere Ydermure, ere — ens paa dem begge — gennembrudt i hele sin Bredde af en stor Gruppe af tre oventil rundbuede Vinduer, af hvilke det midterste er højest og bredest. Vinduesgruppen sidder temmelig højt paa Væggen, dens nederste Linje er $3-4^m$ fra Gulvet; under den løber der paa tværs over hele

[1]) Ved en Misforstaaelse, for hvilken jeg bærer Skylden, er det paa ovenstaaende Afbildning ikke blevet tydeligt, at den østlige og vestlige Væg (med Vinduesgrupperne) ere aldeles éns.

Murens Bredde en fremspringende Rundstav med en mindre Rundstav foroven og forneden. En stor, svagt tilspidset Gjordbue, der spænder tværs over det øverste af Kapellet fra Midten af Nordvæggen til Midten af Sydvæggen, deler Rummets Hvælving i to rektangulære Fag. Ethvert af disse to Hvælvingsfag har i Midten en fremhævet cirkelformet Slutsten, der ved fremspringende Ribber forbindes

Væggen med Vinduesgruppen i Chap. de S. Vincent.
Efter Forfatterens Skizze.

ikke alene med Fagets fire Hjørner, men ogsaa, mod Vinduesvæggen, med de to smalle Mellemrum mellem Gruppens enkelte Vinduer; saaledes bliver ethvert af Fagene sexdelt. Alle Hvælvingsribberne, ogsaa de, som gaa ned imellem Vinduerne, forbindes nedadtil med fine, stærkt fremspringende Rundstave, der stige op fra Gulvet. Mod Væggene over Vinduesgrupperne afsætte Hvælvingskapperne sig med spidse Skjoldbuer, uagtet Vinduerne under dem

ere rundbuede; derimod sluttes Væggene paa de to længere Sider, mod Nord og Syd, oventil hver med to store, runde Skjoldbuer, en for hvert Hvælvingsfag.

Lad det foreløbig være nok med de anførte Træk. Det fremgaar af dem, at vi i Biskop Stephans Huskapel ikke alene finde den oven omtalte Mangel i Ligheden mellem de to Kathedraler udfyldt, idet vi her have den tredelte Vinduesgruppe; men at vi faa en yderligere mærkelig Overensstemmelse i Tilgift, nemlig den særegne sexdelte Hvælving, som findes i Roskilde Domkirkes øvre Koromgang i en ganske lignende Forbindelse med Vinduesgruppen som i Kapellet i Tournai. Det forekommer mig derfor ikke for dristigt at antage, at man i Roskilde under Domkirkens Opførelse vedblivende har modtaget Inspirationer fra Tournai, hvad der jo ogsaa stemmer godt med det nøje personlige Forhold mellem Biskopperne. Da man i Danmark er blevet bekendt med den ejendommelige Forbindelse mellem Vinduesgruppe og Hvælving, som hist var anvendt, har man tilegnet sig denne sindrige arkitektoniske Tanke og givet den en ny og endnu sindrigere Anvendelse, idet Hvælvingsfagene i Roskildes Korgalleri ikke som i Tournai ere rektangulære i Planen, men smallere indadtil, og desuden paa de modstaaende Sider, baade indad- og udadtil, begrænsede ikke med rette, men med svagt buede Linjer. Men vel at mærke: Meddelelsen fra det ene Sted til det andet gælder[1] kun de arkitektoniske Tanker og Hovedlinjerne af Kompositionen, som de kunde skizzeres i Biskoppernes Brevveksling: i Henseende til den tekniske og stilistiske Gennemførelse er der en overordentlig Forskel mellem de fine, lette, skarptskaarne Former i Tournai og det brede og noget plumpe Murværk i Roskilde. I Chap. de Saint Vincent finde vi en Arkitektur, som er i Spidsen af Datidens Udvikling og formodentlig skyldes en ledende Mester og Arbejdere fra Paris, og som derfor taler det eleganteste og distinkteste franske Formsprog; i

Roskilde maatte Alt oversættes i den danske Murstens tunge og naive Udtryksmaade, der mindst af alt egnede sig til at gengive den nye franske Stils originale Karakter. Det eneste i Roskilde, som staar paa Højde med Arbejdet i Tournai, er som tidligere nævnt, de slanke Granitsøjler; de skyldes uden Tvivl fremmede Arbejdere, uagtet Materialet er dansk.

---

7. Gamle Forandringer i Roskilde Domkirkes øvre Koromgang.

Den ovenfor fremsatte Formodning om en ny og gentagen Indflydelse fra Tournai støttes ved Iagttagelser, som for længst have været gjorte om Forandringer i Roskilde Domkirkes øvre Koromgang. Det er paaviseligt, at man har begyndt, maaske endog oprindelig fuldført dette Galleri uden Tanke om en tredelt Vinduesgruppe, altsaa ogsaa uden Tanke om en sexdelt Hvælving. Til ethvert af Hvælvingsfagene i dette Galleri har oprindelig kun svaret et enkelt Vindue, omtrent paa den Plads, hvor nu det midterste og største Vindue i Gruppen sidder, men rykket lidt længere ned. Hvælvingen i hvert af Fagene har kun været firdelt, idet der fra Slutstenen er udgaaet Ribber til de fire Hjørner. Med andre Ord: i Korets øvre Omgang have Vinduerne oprindelig været anbragte og Hvælvingerne formede i væsentlig Overensstemmelse med den nedre Omgang, som den endnu staar.

At der fra først af ingen Vinduesgrupper havde været, blev allerede paavist ved Restaurationsarbejderne i 1859. I Steen Friis's Beretning om disse Arbejder i *Ny kirkehistoriske Samlinger* 1860 omtales »den Forandring i Korbygningens Ydermur, hvoraf tydelige Spor ere tilbage«. »Disse Spor — hedder det videre — tyde hen paa, at der

oprindelig kun har været ét Vindue i hvert Murfag, hvor der nu er tre. Af dette oprindelige Enkeltvindue er nu den underste Del med tilhørende Indfatning og aftrappede Brystning kommet for Dagens Lys. Disse Levninger minde om, at hele det øverste Parti af Muren har været nede og er blevet genopført i en meget forandret Form. Derimod

Den øvre Koromgang i Roskilde Domkirke.
Efter Gengivelsen af Heinr Hansens Tegning i »Danske Mindesmærker« II.

tyder Overensstemmelsen mellem Materiale og Murarbejde i begge Partier umiskendeig paa, at denne Ombygning ikke kan have fundet Sted længe efter Opførelsen af det ældste Murværk«. — I den haandskrevne Journal, som Steen Friis har ført over Restaurationsarbejderne, og som Domkirkens nuværende Værge, Hr. Stiftsskriver Martin Hansen, velvillig har stillet til min Raadighed, findes der yderligere

Oplysninger om samme Sag. Det hedder der: »Ogsaa paa den udvendige Side af Galleriets Mur træffes Spor af det oprindelige Vindues Indfatning. En Tegning af disse Spor toges og haves i min Samling til Domkirken[1]). Lysningen af dette oprindelige Vindue har været 6 Tommer smallere end det nuværende Midtervindue og har gaaet 6 Skifter lavere ned end nu. Udvendig havde det en Karmprofil, der aldeles samstemmede med den nuværende Indfatning. Hverken udvendig eller indvendig er der fundet Spor af Sidevinduer. Der har altsaa kun været ét i hvert Fag. Det bemærkes endelig, at Lysningsfalsen fandtes i samme Dybde som de nuværende Vinduers, saa at Murtykkelsen er den samme i Kirkemuren nu og dengang«.

Hvad Steen Friis oplyser — navnlig i den trykte Beretning — har Høyen ikke villet lade gælde. I sin anden Afhandling i *Ny kirkehistoriske Samlinger* (1864) udtaler han: »Da man i 1859 havde blottet det gamle Murværk indvendig paa Galleriet om Korslutningen, kom en lavere aftrappet Brystning til Syne under det mellemste af de tredelte Vinduer (Friis's Beretning). Da Materialet og Murarbejdet i øvrigt er det samme i hele dette Parti, og da Tredelingen saa utvetydig gaar gennem hele den ydre Anordning, som ikke indeholdt noget Spor til Forandring, er der ingen Grund til at tvivle om Oprindeligheden af Galleriets nuværende Karakter. At give en fyldestgørende Forklaring af en saadan Enkelthed, hvor noget rent tilfældigt under selve Bygningsarbejdet kan have havt sin Indflydelse, vil ogsaa i mange Tilfælde have sin store Vanskelighed«. I lignende Retning som Høyen udtaler

---

[1]) En Gengivelse af denne Tegning kunde høre naturlig hjemme her. Jeg giver imidlertid Afkald paa den, fordi Tegningen, som den foreligger, ikke indskrænker sig til at give Besked om de faktiske Forhold, men blander Hypotheser ind imellem dem.

Prof. Kornerup sig om denne Sag (*Danske Mindesmærker*, II, p. 63).

Men det gaar dog ikke an at fornægte Betydningen af de tydeligste og positiveste Indicier eller at reducere dem til noget »tilfældigt« — thi hvad kan man ikke med dette Ord afkræfte? Det er klart nok, hvad der har gjort Høyen saa utilbøjelig til at gaa ind paa Tanken om en gammel og indgribende Forandring af Korgalleriet: det er ikke saa meget Sagen selv som de Slutninger, Steen Friis drager af den i umiddelbar Forbindelse med sin Beretning om Kendsgerningen. Disse Slutninger ere saa forfejlede, at de ikke behøve at gentages her; men vi maa ikke glemme, at i Høyens Tid, da Roskilde Domkirke i dens nuværende Skikkelse endnu for de allerfleste galdt for Svend Norbagges Bygning fra det 11te Aarhundrede, kunde Slutninger ud fra denne Forudsætning faa Betydning og maatte alvorlig bekæmpes. Og saa er det ikke alene kommet til at gaa ud over Steen Friis's Konklusion, men ogsaa over hans Præmisser. Men Præmisserne — de tydelig paaviste Kendsgerninger — bør man naturligvis lade staa ved Magt og kun se til at fortolke dem rigtig. Som kunsthistorisk Fortolker fortjener Steen Friis ingen Opmærksomhed; og hans ubeføjede Prætensioner paa at have en Stemme med i slige Ting kunde i hans levende Live nok opfordre til en Tilrettevisning; men at han var en samvittighedsfuld og klar Referent, kan ikke betvivles; og hvad han simpelthen konstaterer — efter nøje Samraad med Domkirkens daværende Murmester —, kan ikke slettes ud med et Pennestrøg. Det er desuden bekræftet ved ganske nye Undersøgelser (Februar 1890), som Domkirkens nuværende Murmester, Hr. C. J. Schledermann, har foretaget i Anledning af mit her gengivne Foredrag i det kgl. Oldskriftselskab, at Korgalleriet oprindelig kun har havt enkelte Vinduer, og at færdigt Arbejde er nedbrudt for at Sidevinduerne kunde anbringes.

Hvis disse Kendsgerninger ikke talte saa utvetydig, at man i hvert Fald maa bøje sig for deres Vidnesbyrd, vilde man unægtelig let kunne komme paa andre Tanker i Følge den Omstændighed, som Høyen omtaler, at »Tredelingen gaar saa utvetydig gennem den ydre Anordning«. Han sigter til, at ethvert af de Murstykker, der svarer til et

Korslutningen af Roskilde Domkirke med de middelalderlige Spidsgavle. Efter »Danske Mindesmærker«.

Hvælvingsfag i det Indre, udadtil er delt paa langs i tre Dele ved to lige fra Kirkens Sokkel opadstigende Rundstave: det ser jo ud, som om man lige nedenfra havde arbejdet med Tanken om den tredelte Vinduesgruppe for Øje. Men man udsætter sig herved let for en Fejlslutning: Murens Tredeling behøver slet ikke at være ment saaledes.

Thi naar man i Midten af en bredere Murflade indsætter to smalle Vinduer, det ene lodret over det andet, saa er allerede derved givet et rimeligt Motiv til at tredele Muren ved opad løbende Led, som indramme Vinduerne til begge Sider. Heri maa den sande Grund til Murens Tredeling søges. Da man saa senere kom paa Tanken om en Vinduesgruppe, kunde man betragte det som et Held, at den harmonerede saa godt med den forud givne Inddeling af Muren.

Desuden: hvis den tredobbelte Vinduesgruppe havde hørt med til den oprindelige Plan, saa maatte man ogsaa formode, at den indre Side af Korgalleriets Mur havde været inddelt paa langs fra neden af, saaledes at Inddelingen svarede til Vinduerne: Paa denne Maade er jo, som vi ovenfor saa, Muren med Vinduesgruppen i Kapellet i Tournai inddelt ved opadløbende Rundstave. Men i Roskilde Domkirkes Korgalleri er det ikke saaledes: de Hvælvingsribber, der udgaa fra Vinduernes Mellemrum, udspringe højt oppe fra den glatte Mur og forbindes ikke med Led, der løbe opad fra Gulvet. Murværket viser desuden, at der heller ikke oprindelig har været saadanne opadløbende Led. Dette stemmer aldeles med de ovenfor omtalte Beviser for, at man ikke, som i Tournai, har begyndt Korgalleriets Mur nedenfra med Tanken om en Vinduesgruppe, men at denne Tanke først er kommet senere ind. I et enkelt af Galleriets Hvælvingsfag, nemlig det nordligste, findes der virkelig mellem Gruppens enkelte Vinduer Rundstave fra Gulvet op til Hvælvingsribberne ligesom i Tournai. Men efter Hr. Murmester Schledermanns nye Undersøgelser ere disse Rundstave indføjede i Murens nederste Del ved Udstemning af de tilgrænsende Partier. Formodentlig er dette Fag det, som man først har taget under Behandling efter den forandrede Plan. Dengang har man endnu gerne villet præstere, hvad der efter det udenlandske Forbillede maatte anses for at høre sig til, naar man indføjede Vinduesgruppen;

men saa har man fundet denne Udstemning af Muren og Indsætning af Rundstave saa besværlig, at man ved Omdannelsen af de øvrige Hvælvingsfag har sparet sig den.

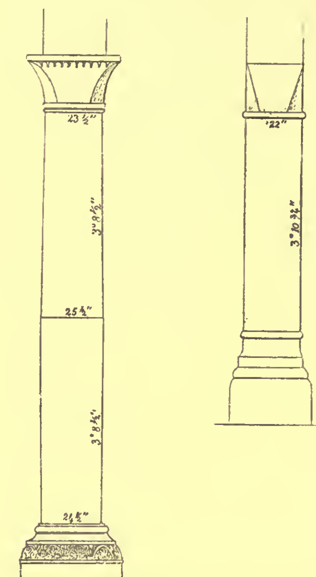
En anden vigtig Forandring ved Galleriet maa være foregaaet samtidig med, at man erstattede de enkelte smalle Vinduer med Vinduesgrupper.

De fire Søjler, der tjene som Arkadebærere indad mod Kirken, have altid vakt Beundring ved deres Slankhed, Lethed og elegante Form. I den samtidige franske Overgangsstil vilde man næppe have benyttet saa lette Søjler som mere end underordnede Arkadebærere imellem sværere, mere sammensatte Piller; i Roskilde Domkirke har man været dristig nok til i Hovedsagen at betro dem den store mekaniske Opgave at bære Korrundingens øvre Partier, og dette Hverv have de nu med Ære udfyldt i henved 700 Aar. Men man er gaaet til det yderste af, hvad man turde vove, og har været sig det vel bevidst. Og man har sikkert været stolt af at tilvejebringe noget enestaaende, noget man havde for sig selv. Dog har man maattet ofre noget af Konsekvensen i det Indtryk, man faar, naar man betragter Korets Halvrunding fra Kirkens Hovedskib. Intet opmærksomt Øje kan undgaa at blive var, at der i alle Henseender er en meget stor Forskel i Stil og Karakter mellem disse lette Søjler og de overmaade stærke og svære i den nedre Arkaderække. Saadanne tykke Søjler som de fire nederste svare meget godt til de tætte Mure med enkelte Vinduer i Ydermuren. Og dengang da der ogsaa i det øvre Galleri var tætte Mure med enkelte, smalle Vinduer, kan Galleriet umuligt have havt disse lette Arkadebærere: det ene maa have svaret til det andet. Først naar man faar det rigere, aabnere Lys ind bagfra gennem Vinduesgrupperne, maa man føle Trang til at lede Lyset ind i Kirken gennem aabnere, luftigere Arkader med slankere, mindre rumfyldende Bærere.

De lette Søjler og de tredelte Vinduesgrupper ere to Sider af samme Sag.

Oprindelig have altsaa de øvre Arkader ligesom de nedre været baarne af tykke Søjler. Disse tykke Søjler have ogsaa været lavere end de nuværende. Man maa antage, at de i Førlighed og Højde have svaret temmelig nøje til de Halvsøjler, der træde frem fra den indre Side af Korgalleriets Ydermur; thi Hvælvingens Gjordbuer tværs over Galleriet udgaa til den ene Side fra Halvsøjlerne, til den anden fra Arkadesøjlerne. I den nedre Koromgang svare ogsaa Halvsøjler og Arkadesøjler rigtig til hinanden i Højde og Karakter, hvorimod der i Galleriet foroven i alle Henseender er Misforhold imellem dem. Her ere Halvsøjlerne med de tilstødende Rundstave, fra hvilke Hvælvingens Diagonalribber udgaa, endnu Levninger af Galleriets ældre Tilstand, da det kun havde enkelte, lavere siddende Vinduer og korte, svære Søjler. Jeg anser det for højst sandsynligt, at et Par af disse oprindelige Arkadesøjler fra Korgalleriet endnu ere os levnede, uagtet de ere blevne udskrevne til Tjeneste i en anden Sammenhæng. Da Helligtrekongers-Kapel ved Domkirken opførtes i anden Halvdel af det 15de Aarhundrede, benyttede Bygmesteren — som i det Hele har været en genial Mand — to omtrent halvtrediehundrede Aar ældre, romanske Søjler, som han har forefundet, til deraf at sammensætte én høj og slank Søjle til Bærer for Hvælvingen midt i Kapellet. Han har ladt Fodstykkerne af begge Søjler aftage og saa føjet Skafterne sammen med deres underste Flader mod hinanden, idet han altsaa vendte det nederste Søjleskaft om og fjernede dets Kapitæl, der ikke vilde have været en passende Basis; det øverstes Kapitæl maatte derimod gøre Tjeneste som Kapitæl for hele Søjlen. At disse to Søjler oprindelig have været udførte til Korgalleriets Arkader, fremgaar med stor Sandsynlighed allerede deraf, at deres Maal svare meget godt

til Galleriets Halvsøjlers[1]): se den vedføjede sammenlignende Opmaaling efter en Tegning, som Hr. Murmester Schledermann velvillig har udført efter min Anmodning. I samme Retning tyder ogsaa deres tekniske Karakter og Stil, som den især viser sig i det trapezskjoldede Kapitæl. Typen er den samme som i Kapitælerne paa den nedre Arkade-

Midtsøjlen i Helligtrekongers Kapel og Halvsøjlen i den øvre Koromgang i Roskilde Domkirke.

rækkes Søjler, kun er den, som man kunde vente, lidt mere udviklet i Retning af Elegance.

Til dette trapez-skjoldede Kapitæl med hulede Flader og med en Række udhuggede Tunger eller Flige langs den

---

1) Med Hensyn til den ganske ubetydelige Forskel i Højden maa jeg erindre om, at Fodstykkerne naturligvis ere savede eller huggede fra Skafterne lidt over disses nederste Ring.

øvre Rand findes der noget meget tilsvarende i Tournai, mærkelig nok endog i la Chapelle de S. Vincent selv: det beviser ikke, at vi have modtaget Typen netop fra dette Kapel; men det tyder paa, at den forandrede Plan for Korgalleriet i Roskilde meget hurtig har afløst den oprindelige.

Overhovedet er det paafaldende, at Trapezkapitælet i vor ældste Murstensarkitektur saa let har ladet sig benytte til en afkortet Efterligning af franske Bægerkapitæler fra Overgangsstilen: Forskellen er væsentlig kun den, at man i Frankrig skarpere fremhæver Enderne af de Blade, der stige op imod Hjørnerne af den øvre, firkantede Plade (Abacus), som en stærkt fremtrædende, hyppigst sammenrullet Knop. Sligt findes ikke i Danmark, og det egnede sig vel heller ikke til Udførelse i en saa haard og sprød Sten som Granit. De slanke Søjler i Roskilde Korgalleri have bægerformede Bladkapitæler af en noget forskellig Type; men ogsaa til den finder man noget tilsvarende i Tournai, i Triforiet paa Kathedralens Tværskib, ja endog paa Langskibet[1]), desuden paa andre gamle, romanske Bygninger i Byen. Men vore i Roskilde synes snarest at være bedre udførte end de i Tournai. Blandt Kapitælerne i Chap. de Saint Vincent findes ingen, som nøjagtig svare til dem paa de slanke Søjler i Roskilde, skønt de i videre Betydning nok høre til samme Slægt og Type. Den attiske Søjlebasis i Kapellet i Tournai har en ganske lignende, ovenfra stærkt sammentrykket Profil som paa de slanke Søjler i Roskilde; men det romanske Hjørneblad er her allerede bortkastet, medens det er bevaret i Roskilde, til Dels dog kun som et ganske lille Rudiment[2]).

---

1) Sammenlign Renard: Monographie de Notre Dame de Tournai, fol., Pl. V, XII, XIV, XX, med Danske Mindesmærker II, Tavle IV og XXII.

2) Paa nogle af Kapitælerne i Kapellet i Tournai, der i det Hele ere ikke lidet forskellige indbyrdes, er der plastisk

Forestiller man sig altsaa Korslutningen i Roskilde efter den oprindelige Plan, da giver den et Billede, som baade i Henseende til Karakter og Proportioner staar endnu meget nærmere ved Tværskibets Absider i Kathedralen i Tournai, end Tilfældet er med den nuværede Korslutning i Roskilde. Der var enkelte Vinduer og svære og tykke Søjler i begge Etager; den øverste Etage var ikke lidet lavere end den nuværende. I Begyndelsen har man, efter Indtrykket af Kathedralen i Tournai, søgt sin Ære i Udtrykket for sluttet Alvor, plastisk Kraft og Korporlighed; senere har man saa, i Følge en ny Indflydelse fra den samme By, slaaet om i en modsat Retning, der mere stemmede med Tidsalderens fremadskridende aandelige Udvikling, og søgt sin Ære i at gennembryde Murene, lede et rigt — skønt ved Glasmalerier dæmpet — Lys ind i Rummet og lade sig nøje med det mindst mulige af materiel Masse til den mekaniske Funktion. Det var dette, som blev den nye Stils, Gothikens, Løsen; og i selve Roskilde Domkirkes forskellige Partier, dens nedre og øvre Koromgang, finde vi saaledes Brydningen mellem den ældre og den yngre Middelalders Aand. Og denne Brydning fremtræder her saa meget interessantere, som det nye meget hurtig har afløst det ældre: der er en umiddelbar Overgang, intet skarpt Brud. De historiske Forhold, som vi ovenfor have udviklet, lede til at antage, at den nye Kirkebygning i Roskilde overhovedet ikke er paabegyndt før efter 1193, og at Forandringen af Korgalleriet er iværksat ikke længe efter 1198:

---

udført en Dekoration af symmetrisk anordnede Akanthosblade (det oprindelig antike, korinthiske Motiv). Jeg tror, at et saadant Motiv har været Forbilledet for de fattige Palmegrene eller Pennefjer, som i Roskilde ere malede (fra gammel Tid) paa Dværgsøjlekapitælerne paa Langskibets Hovedpiller længst mod Øst, der i Formen ere nær beslægtede med Korgalleriets Kapitæler.

fra 1203, da Biskop Stephan af Tournai døde, er den nøjere Forbindelse mellem de to Byer formodentlig hørt op. Dette stemmer ganske med, hvad man har iagttaget under Restaurationsarbejderne i Roskilde 1859, nemlig at der til Trods for de vitterlige Forandringer i Korgalleriets Murværk dog hersker en væsentlig Enhed i Materiale og Teknik mellem de efter den oprindelige Plan udførte Partier og de senere.

Naar man paa Korgalleriet ser, hvorledes Hvælvingens Gjordbuer og Diagonalribber ere førte ned imod de slanke Søjlers firkantede Overliggere, hvorledes disse brede og drøje Former have maattet tilspidses for at samles imod en saa smal Flade, saa faar man et levende Billede af Vanskelighederne ved at bringe det gamle og det nye i harmonisk Forbindelse med hinanden. Og naar man ser den famlende Usikkerhed i Muringen af Arkadebuerne, saa faar man et umiddelbart Indtryk af den Forlegenhed, som de nye og dristige Tanker og Ændringer have forvoldt vore Haandværkere. De nye, højere Søjler have krævet højere Arkadebuer, og Søjlerne og Vinduerne i Forening have krævet højere Hvælvinger: man kan ogsaa af Gjordbuernes Linier, hvor de forbinde sig med Halvsøjlerne, tydelig skønne, at de ere førte højere til Vejrs, end det oprindelig har været paatænkt. Efter den første Plan have alle Korslutningens øvre Partier ligget lavere end de nu gør. Dette er ogsaa efter umiddelbar Iagttagelse konstateret af Steen Friis i hans Beretning fra 1860. Deraf følger, at Korets Halvrunding udvendig har sluttet sig til en i det ydre fremtrædende Gavl for Enden af Højkoret, ligesom i vore ældre romanske Kirkebygninger og ligesom Tværskibets Absider i Tournai. Der er endog i Roskilde Domkirke selv over Hvælvingerne fundet Spor, som have bragt tidligere Forfattere til at tænke paa Muligheden af en saadan Gavl. At Korets halvrunde Del, som den nu er, er ført højere op end oprindelig paatænkt, er Noget, som — endog uden

Hensyn til Grundene derfor — let vil falde en opmærksom Betragter ind, hvad enten han i Kirkens Indre bemærker Absishvælvingens uharmoniske Forbindelse med Højkoret, eller udenfra ser tydelige Afbrydelser i de tilsvarende Partier af Murværket mellem Højkoret og Absis.

Hvor højt man var naaet i Vejret med Opførelsen af de øvre Partier, inden man forandrede Planen, og hvorledes man i det Enkelte havde tænkt sig disse Partier, det er Spørgsmaal, som der vel ikke nu kan gives sikre Svar paa. Nu kan i hvert Fald det Oprindelige paa intet Punkt følges højere op end til den øverste Linie af Kapitælerne paa Korgalleriets Halvsøjler; de tilsvarende Stræbepiller paa den udvendige Side gaa vel lidt højere op; men de kunne snarere være forhøjede efter Forandringen[1]).

8. Om Vinduesgruppens Anvendelse i Roskilde Domkirke.

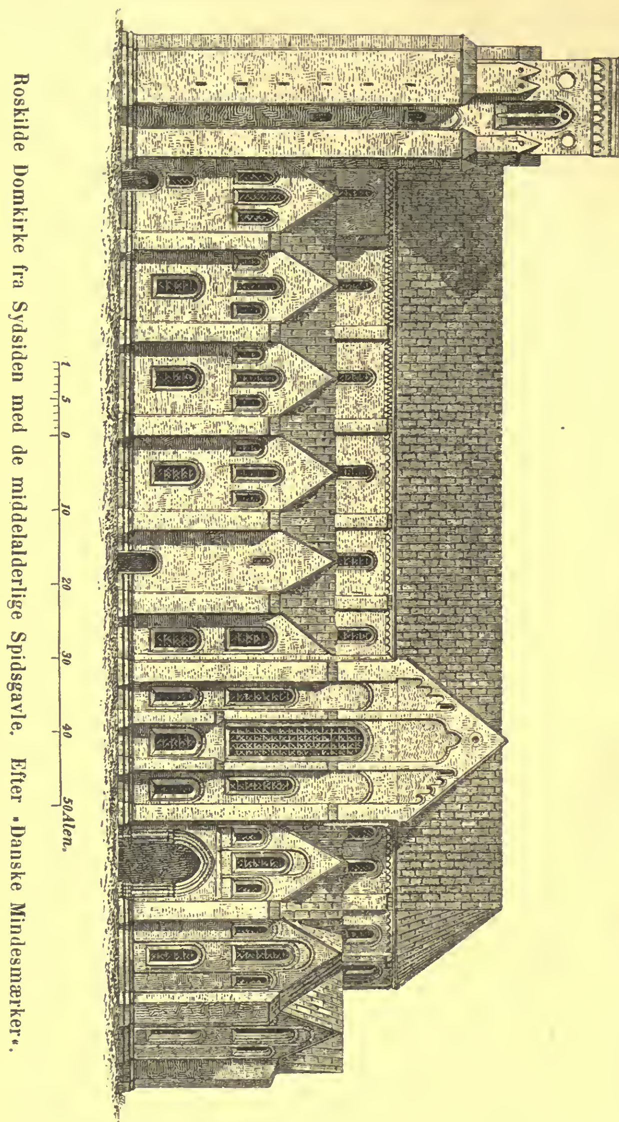
Betragter man Vinduesgruppen i det Indre af Korgalleriet, ser man, at ikke alene Midtvinduet, men ogsaa

[1]) I Steen Friis's haandskrevne Journal finder jeg en Bemærkning om, at Arkitekt, nu Etatsraad F. Meldahl under Restaurationsarbejderne har fremsat den Formodning, at disse Stræbepiller ere af senere Oprindelse, og at Korrundingen oprindelig har havt flade Pilastre ligesom Højkorets Runding. Steen Friis mener ikke at kunne tiltræde denne Tanke; mig forekommer den meget sandsynlig og i bedste Overensstemmelse med de oprindelige Partiers Stil. Ogsaa paa Absiderne i Tournai har Ydermuren kun flade, romanske Lissener, ikke svære Stræbepiller. Der var i Virkeligheden ingen Grund til disse, naar man baade i den øvre og nedre Omgang havde massive Ydermure med enkelte Vinduer; derimod blev der Grund til dem, saa snart som man i den øvre gennemførte en saa meget lettere Konstruktion. At der her er nogenlunde god Sammenhæng i Murværket, modbeviser heller ikke en Forandring, da man bestandig maa fastholde den Tanke, at Forandringen meget hurtig har afløst det oprindelige.

Sidevinduerne, naa et Stykke højere op end Halvsøjlernes Kapitæler. Betragter man den udenfra, ser man alene Midtvinduets øverste Rundbue hæve sig højere op end Stræbepillernes øverste Ender. I disse Forhold laa der en Opfordring til at forhøje Muren over enhver af Vinduesgrupperne for sig, og det maatte da naturlig lede til at afslutte den som en lille Gavl over hver af Grupperne. Man behøver derfor ikke at søge Grunden til Vinduesgruppens Anbringelse i Spidsgavlen i nogen Efterligning fra Udlandet: den er tilstrækkelig motiveret ved den Maade, hvorpaa Gruppen kom ind her paa Pladser, der oprindelig ikke vare bestemte for den.

Imidlertid finder man virkelig paa flere Steder i Udlandet — særlig i Mellemfrankrig (f. Ex. Périgueux, Langres, Beaune) — den endnu rent romanske Vinduesgruppe ligesom i Roskilde indsat i en Gavl. Men at saadanne Gavle med Vinduesgrupper — vel at mærke: i rent romansk Form — ere førte i sammenhængende Række som en Krone over de øverste af Kirkens lavere Siderum, det er et Træk, som Roskilde Domkirke saa vidt mig bekendt er ene om. Det er en genial Idé af Arkitekten, som giver den sællandske Domkirke et Særpræg i hele Datidens Bygningskunst.

Dog kan det ikke nægtes, at Arkitekten herved meget ensidig har havt Kirkens Ydre for Øje. Udenfra set have Gavlenes og Vinduesgruppernes Linier gjort deres fulde Virkning: en fornem og nobel, paa én Gang rig og streng Virkning. Men tænker man sig Domkirkens, især Langhusets middelalderlige Ydre (*Danske Mindesmærker* II, Tavle V), maa det dog allerede vække nogen Forundring, at Lavkirken er saa prægtig kronet, medens Højkirken ovenover staar med sin simple vandrette Afslutning og sine enkelte, smalle, melankolske Vinduer, anbragte med store Mellemrum i de brede, tætte Murflader. Er der ikke Noget i Sagens Natur, som kræver, at Kroningen af en Bygning eller en hvilken som helst anden Genstand helst bør sættes

Roskilde Domkirke fra Sydsiden med de middelalderlige Spidsgavle. Efter »Danske Mindesmærker«.

øverst? Den Modsigelse, som ligger i, at de øverste Partier føre en ældre Tids Flag i Aand, Stil og Karakter, og at den nyere Tid, Overgangsstilen, først tydelig viser sig længere nede, over Siderummene, har længe været mig paafaldende og fremfor alt sat mine Undersøgelser over Domkirkens Bygningshistorie i Gang. Men endnu besynderligere synes dog Anbringelsen af Vinduesgrupperne, naar man tænker paa Virkningen i Bygningens Indre. Der har man foroven, i det store Hovedrum, det knappere og fattigere Lys, medens det rigere Lys er ført ind til lavere Siderum i Kirkens halve Højde, saaledes at det kun svagt kommer Midtrummet til Gode — er det ikke egentlig at sætte sit Lys under en Skæppe? Den smukke Linievirkning af Vinduesgruppen, naar den ses udenfra, har været aldeles spildt og forstyrret for Betragteren nede fra Kirkens Gulv. I Koret gør det hele Motiv en bedre Virkning, fordi det rigere Lys der kan strømme langt fyldigere ind i Hovedskibet mellem de aabne Arkaders slanke Søjler end imellem Langhusets svære Piller, og fordi Højkirkens Vinduer der sidde noget tættere ved hinanden og altsaa give mere Lysmasse til Modvægt. Dog bliver der ogsaa der noget paafaldende i, at Lys og Himmel aabne sig mere længere nede end øverst; og Vinduesgruppens Linievirkning kommer heller ikke der til sin Ret.

Da det nu ovenfor er vist, at Vinduesgruppen ikke oprindelig er paatænkt i Koret, men først er kommet senere ind, kan det ogsaa anses for sikkert, at den endnu mindre har været oprindelig paatænkt i Langhusets Gallerier. At udmærke Langhuset fremfor Koret stemmede jo heller ikke med Aanden i Middelalderens Bygningskunst. Naar Vinduesgruppen desuden er bedre motiveret og anbragt i Koret, er det rimeligt at antage, at den er indført der først, og at dette da har draget Tanken om dens Anvendelse i Langhusets Gallerier efter sig. I Korrundingen er den, som vi saa, forbundet med en kunstig sexdelt Hvælving; men det

er man blevet træt af og har langs Kirkens retliniede Sider ladet sig nøje med almindelige firdelte Hvælvinger. Endelig maa jeg nævne, at Domkirkens Murmester, efter at mit Foredrag var afholdt, ogsaa har undersøgt Sidegalleriernes ydre Murværk i Langhuset og paa bestemte Steder fundet sikre Spor af, at de Dele af Muren, hvori Vinduesgrupperne sidde, have været udtagne og ere opførte paany. Det tyder paa, at der ogsaa der oprindelig kun har været enkelte Vinduer: det har set noget tørrere og fattigere ud, men været i langt bedre Harmoni med Højkirkens Karakter. Og at man har maattet foretage bestemte Forandringer i det forud givne for at anbringe Vinduesgrupperne i Langhusets Gallerier, stemmer godt med den Anskuelse, som jeg har givet mange gode Grunde for i denne Afhandlings andet Afsnit, nemlig at man har begyndt at opføre Langhuset foreløbig sondret fra Koret. Havde man opført hele Kirken fra Øst mod Vest, saa havde man jo havt Motivet med Vinduesgrupper og Spidsgavle færdig givet, dengang man gav sig i Færd med Langhuset, og behøvede ikke at gøre Forandringer.

Det forholder sig altsaa ganske rigtig saaledes, at Højkirkens Sidemure med de enkeltvis siddende, smalle romanske Vinduer i alt Fald efter Tanken — vistnok ogsaa i Virkeligheden — ere ældre end Galleriernes Mure nedenunder med Vinduesgrupper og Spidsgavle.

Vinduesgruppen er en Overgangsform imellem det romanske, smalle Enkeltvindue og det gothiske, brede, store Vindue, der egentlig er et Gruppevindue, sammensat af flere enkelte, ganske tæt sammenrykkede. I Overgangsstilen anvendes Gruppen uden fast Regel og Konsekvents; det er jo netop hin Periodes Ejendommelighed, at den i alle Opgaver føler eller famler sig frem til det nye. Hyppigst giver den dog virkelig Gruppen Plads i Højkirkens Mure, i Følelsen af det naturlige i at lukke op for det rigeste Lys øverst. Der findes imidlertid foruden Roskilde ogsaa

andre Exempler paa, at den tredelte Vinduesgruppe anbringes i den øvre Omgang om Absis (S. Remy i Reims, den søndre Korsfløj i Kathedralen i Soissons, Notre Dame i Chalons sur Marne); men da er der ogsaa Vinduesgrupper i Højkirken (i Chalons s. M. en tvedelt). Kun i Kirken i Mouzon i Ardennerne har jeg — ligesom i Roskilde Domkirke — fundet en tredobbelt Vinduesgruppe i Korgalleriets øvre Omgang i Forbindelse med enkelte — dog større — Vinduer i Højkirken. Men der, ligesom i alle de andre Exempler, ere Vinduerne spidsbuede, og Arkitekturens Udvikling overhovedet saa meget længere fremme end i Roskilde Domkirke, at den ikke kan have tjent til Forudsætning for denne [1]).

---

9. Tilbageblik.

Hovedresultatet af mine Undersøgelser skal jeg sammenfatte ved enkeltvis at fremhæve de forskellige Faktorer, som ved deres Samvirken have givet Murstenskirken i Roskilde dens Skikkelse.

1. Udgangspunktet for det Hele har været Indtrykket af de ældre Partier af Kathedralen i Tournai; og Udgangspunktet for de gennemgribende Forandringer i Korgalleriet og hvad dermed er fulgt, har været Biskop Stephans arkitektoniske Foretagender i Tournai, særlig Chapelle de

---

[1]) I S. Germer, hvor alle Vinduer endnu ere rundbuede, er der enkelte Vinduer baade i Højkirken og i begge Etager af Siderummene; men fra den nederste Koromgang er der udbygget en Krans af Kapeller, halvcirkelformede i Planen ligesom Koromgangen selv, og i disse Kapellers halvrunde Mure sidde tre Vinduer, af hvilke det midterste er højest og bredest; dog kan man knap sige, at de danne en Gruppe. Hvælvingen er ikke sexdelt, men tredelt. I Ideen og Anvendelsen er her ingen Lighed med Roskilde, snarere er der Overensstemmelse i Stil og Udførelse af de enkelte Former.

S. Vincent. Jeg fremhæver udtrykkelig Udgangspunkterne, eftersom det er klart nok, at Indflydelsen fra Tournai har havt en efterhaanden aftagende Betydning for Bygningsarbejdet i Roskilde: inden dette afsluttedes, var det oprindelige Forbillede maaske rent glemt. Og jeg kalder Udgangspunktet et Indtryk; thi der er her alene Tale om den første Bygherres, Biskop Peders, ledende Tanker og Ideer, hans arkitektoniske Program, hans Fordringer til, hvad han vilde have udtrykt og iværksat; for Iværksættelsen selv med dens Kunst- og Haandværksarbejde har Forholdet til Tournai vel endog fra Begyndelsen af havt langt mindre Betydning. Dette forstaas let af de ovenfor skildrede historiske Forhold, og det bekræftes ved en sammenlignende Betragtning af Tournais og Roskildes Arkitektur. Det gælder vistnok ogsaa i videre Omfang om vor kunstneriske Berøring med Frankrig i hin Tidsalder. Efter nøjere at have set den franske Overgangsarkitektur maa jeg ganske slutte mig til den Formodning, som Prof. Kornerup tidligere har antydet, at Paavirkningen fra Frankrig begynder her i Landet før Opførelsen af Murstenskirken i Roskilde. Men den beror fra først til sidst paa de arkitektoniske Indtryk, som vore gejstlige Mænd have faaet i Frankrig, eller paa Ideer, som franske Gejstlige bragte hertil; paa samme Tid indførte vi jo andenstedsfra Brugen af et Bygningsæmne — Murstenen —, som slet ingen Rolle spillede i Frankrigs Arkitektur.

2. Dog kan jeg ikke tro andet, end at der i Anledning af Roskilde Domkirkes Bygning har været indkaldt en fransk Arkitekt her i Landet. Hvad Høyen har oplyst angaaende Ligheden mellem vor Domkirkes Detailler og Noyongruppens Kirkebygningers, maa staa ved Magt og lede til at antage, at Peder Sunesøn, maaske særlig i Anledning af de store og vanskelige Forandringer i Korgalleriet, har indforskrevet en bygningskyndig Mand fra Frankrig. Det ligger nær at antage, at Biskop Stephan

har skaffet ham til Veje, og at han derfor har kendt de nye Arbejder i Tournai; men, som vi tidligere have mindet om, maa Biskop Stephan selv formodes at have hentet sine kunstneriske Kræfter sydfra. En saadan Mand kan altsaa have set meget og arbejdet med paa meget: han kan have været fortrolig med Arkitekturen i S. Germer og Noyon, muligvis endog i Langres og Beaune, hvis Kirker i flere Partier allerede vise Paavirkning af Noyongruppen [1]).

3. Det tredie Element, som har gjort Roskilde Domkirke til, hvad den er, var de danske Haandværkere, særlig Murerne. Den Dygtighed, de medbragte, kan have været agtværdig nok; men til saa nye, store og vanskelige Fordringer har den dog knap slaaet til. Der er vist blevet udstødt mangt et Suk fra Hjærtets Dyb. Der var en myndig Biskop, der aabenbart ikke var bange for at møde op med nye Ideer, han vilde have gennemført, og atter nye Ideer, der krævede store og vanskelige Forandringer i det allerede paabegyndte og udførte, men som næppe selv har forstaaet sig synderlig paa Murhaandværk; og der var en fremmed Bygmester, der formodentlig heller ikke har havt Skole og Øvelse i Muring med brændte Sten, og som desuden ikke har været det danske Sprog mægtig. Saa vanskelige Forhold maatte efterlade deres Spor i Arbejdet.

---

[1]) Her turde ogsaa være Grund til at minde om den Lejlighed, som Hellig Vilhelms og Andreas Sunesøns Rejse i Frankrig 1195 kan have frembudt til arkitektonisk Forbindelse mellem Frankrig og Danmark, en Lejlighed, der ikke behøver at være blevet unyttet, fordi Rejsen i mange Maader var uheldig og pinlig. De to Rejsende med det vanskelige diplomatiske Hverv at genoprette Ægteskabet mellem Philip August og Ingeborg kom fra Italien og opholdt sig, dels tvungent, dels frivillig, i Dijon, Clairvaux og Paris — og paa Hjemvejen selvfølgelig i den nordøstlige Del af Frankrig, formodentlig ogsaa i Tournai. — Jfr. Fr. Hammerich, En Skolastiker og en Bibeltheolog fra Norden, Københ. 1865, og A. Damborgs Abbed Vilhelms Levned.

I dem ligger Forklaringen af, at Roskildekirken, der i Kompositionen er den interessanteste og virkningsfuldeste af alle vore større Kirkebygninger, ogsaa er den, der i Haandværksarbejdet viser mest Famlen og Usikkerhed.

Materiale og Haandværk er for en Bygning, hvad Sproget, Ord og Ordføjning, er for et literært Værk. Derfor maa Roskilde Domkirke for en stor Del bedømmes som en Oversættelse fra et Sprog til et andet. De mest harmoniske Arbejder i Litteraturen ere dem, hvor Ideer og Tanker fra først af tage Stil og Form i Frembringerens eget Modersmaal; og det tilsvarende gælder ogsaa i Bygningskunsten. Men i dette Værk hørte Ideen hjemme i én Hjærne, Stilen i en anden, og ingen af dem stod i naturlig Sammenhæng med Sproget. Det maa undskylde meget. Og alligevel er der Aand og Storhed i denne Bygnings Udtryk.

Endnu kun et Par Slutningsord om Kirkens Alder. Der meldes om en Brand 1234; og Høyen er meget tilbøjelig til at antage, at hele Murstenskirken er opført efter dette Aar; dog vil han heller ikke nægte Muligheden af, at det kan have været den nye, paabegyndte Kirke, der var Ild i[1]). Efter Høyens Tid have Prof. Løffler og Prof. Kornerup indlagt sig megen Fortjeneste ved deres Undersøgelser af den gammeldanske Bygningskunst Syd for Øster-

---

[1]) Ja Høyen vil saa lidet fastslaa noget nøjere om Tidsbestemmelsen, at han selv endog minder om Aaret 1193 som muligt Udgangspunkt — dog kun løselig og med alt muligt Forbehold. I Følge den Betydning for Roskilde Domkirke, som han tilskriver Noyongruppen, ledes hans Tanke hen paa, at Biskop Stephan af Noyon i hint Aar kom til Danmark, og at Peder Sunesøn i hans Selskab »gik tilbage til Paris som den unge Dronnings Ledsager.« — Nej, i Følge Begivenhedernes Gang ved hin mærkelige Brudefærd kan det netop ikke antages, at Peder Sunesøn kom til Paris, lige saa lidt som til Noyon; han kom ikke længere ned i Frankrig end til Amiens.

søen, paa Rygen og i Pommern, Undersøgelser, som have stor Betydning for Opfattelsen af Bygningskunsten i Danmark selv, særlig den sællandske. Begge de nævnte Forfattere anse Domkirken i det væsentlige for ældre end 1234, og Løffler udtaler især meget tydelig, at det er Peder Sunesøn, som — endog i den tidligere Del af sin Embedsvirksomhed — maa have paabegyndt Arbejdet. Med Hensyn til Aldersspørgsmaalet stemmer mit Resultat, som ovenfor er udtalt, nærmest overens med Løfflers; og at vi komme til det ad ganske forskellige Veje, kan betragtes som en yderligere Støtte for det. I Forholdet til Udlandets Arkitektur ligger der ingen Grund til at rykke Begyndelsen paa Arbejdet længere frem i Tiden end til Aarene 1193 1203; i Tournai og det øvrige Frankrig var dengang alle Forudsætninger allerede givne for Domkirkens ældre Partier, saa vel i Kompositionen som i Enkelthederne. Stilens Udvandring fra et Land til et andet foregaar i Middelalderen paa forskellige Maader, dels mere langsomt sivende, rykkende frem fra et Punkt til det næste, dels mere springende fra et Sted til et andet langt bortliggende, hvor der var særlige historiske Betingelser til Stede for et saadant Spring. At det sidste fandt Sted ved Roskilde Domkirke, er fuldt ud motiveret ved de historiske Forhold, og det stemmer ganske med denne Bygnings mærkelig isolerede Stilling i vor hele Arkitektur. Havde vi blot vor Frue Kirke i København tilbage i dens ældste Skikkelse, vilde vi have et vigtigt Vidnesbyrd om Roskilde Domkirkes Alder: den var ogsaa opført af Peder Sunesøn omtrent fra Aar 1200 af. Men Biskoppen har vel først tænkt paa sin Hoved- og Stiftskirke.

Hvornaar de seneste romanske Partier af Domkirken ere opførte, kender jeg ikke Midler til nøjagtig at bestemme. I Begyndelsen af denne Afhandling har jeg paavist, at en

af andre Forfattere opstillet Tidsbestemmelse, der nærmest gælder Tværskibets nordre Del, Intet har at betyde.

Det har aldrig ligget i min Hensigt at skrive en alsidig og udtømmende Monografi over Domkirken: jeg ved naturligvis saa godt som Nogen, at jeg lader en Mængde Problemer ligge ganske urørte, f. Ex. de interessante Spørgsmaal om Korsfløjenes oprindelige Plan. Roskilde Domkirke frembyder overhovedet mere end noget andet Kunstværk, jeg kender, en Vrimmel af Vanskeligheder. Jeg har kun villet meddele, hvad jeg havde at byde af klare og tydelige Resultater: de omfatte ikke alt, men de handle i hvert Fald om Ting af største Vigtighed for Domkirkens Historie og Arkitektur. Selv maa jeg nu af Hensyn til andre Arbejder og Studier forlade dette Æmne. Selvfølgelig kan jeg ikke forhindre, at mine Anskuelser bestrides; jeg kunde ikke engang ønske at forhindre det, og jeg skal med usvækket Interesse følge med, hvad der videre fremkommer om Æmnet. Men jeg vil forud udtale, at jeg for mit øvrige Arbejdes Skyld kun er lidet villig til at tage Del i Polemik. Jeg maa, saa vidt som muligt, lade det Arbejde, jeg her har fremlagt, forsvare sig selv; jeg har ved Udarbejdelsen efter bedste Evne rustet det til at modstaa Angreb. Hvis der fremstaar Modstandere imod mig, saa lad helst Tredjemand i Fremtiden dømme os imellem.

OM ESKIMOERNES HERKOMST[1]).

Af H. RINK.

Om en sikker Slutning, som kan drages af de eskimoiske Benævnelser for visse Gjenstande.

I de foregaaende Artikler ere de forskjellige kulturhistoriske Kjendemærker gjennemgaaede, af hvilke man kunde vente Antydninger om Eskimoernes oprindelige Hjem og deres Omflytninger eller Vandringer. I den sidste (1885) var det Sproget, som saaledes var Gjenstand for Undersøgelsen. Ved siden den Tid at fortsætte Arbeidet i denne samme Retning formener Forfatteren omsider at være kommen til et Resultat, som turde lette de fremtidige Granskninger paa dette Omraade i Almindelighed, ved at sætte en bestemt Grændse for de Gisninger, som kunne opstilles. Vel bliver der endnu en ikke ringe Plads tilbage for Hypotheser og modsatte Meninger, men paa den anden Side formenes Begrændsningen ogsaa at være saameget desto sikrere.

Eskimoernes Levemaade og Næringsvei er jo af en saa særegen og enestaaende Beskaffenhed, at man nok tør bruge Udtrykket eskimoisk Kultur og karakterisere denne ved en Evne til at forskaffe sig rundeligt Livsophold paa Polarhavenes Kyster saa langt mod Nord, som Opdagerne hidtil endnu ere trængte frem. Det er fremdeles indlysende, at

---

[1]) Fortsættelse af Artikler i Selskabets Aarboger for 1871 og 1885.

de ikke altid kunne have staaet paa dette Kulturtrin, men maae være komne fra sydligere Egne, i hvilke de førte en Levemaade, der mere lignede deres nuværende Nabonationers. Der maa altsaa have været en Tid, da de paa deres Vandringer efter Urfolkenes Viis naaede de arktiske Kyster og først der uddannedes til egentlige Eskimoer. De Kyststrøg, paa hvilke dette foregik, maae da betragtes som den eskimoiske Kulturs Hjem. Det følger da ogsaa af sig selv, at den Natur, som her omgav dem, og det Erhverv, de her maatte lægge sig efter, udkrævede Dannelsen af en Række nye Ord eller Udtryk, som deres Sprog tidligere savnede. Nogle maatte vedrøre Havet i Almindelighed, forsaavidt som de kom fra Indlandet, andre særligt de arktiske Kyster, og det var jo de sidstnævnte, som især maatte blive eiendommelige for dem og nok kunne kaldes fortrinsviis eskimoiske Udtryk eller Benævnelser. Deres nuværende Adsplittelse over et uhyre Territorium, med Yderpunkter i Grønland, Labrador og det nordostlige Siberien, er omtalt i de foregaaende Artikler. De Grupper, i hvilke deres smaa Samfund nu ere fordelte, føre et saa isoleret Liv, at kun de nærmeste Nabostammer vide Besked om hverandres Tilværelse. Ligheden i Almindelighed mellem Dialekterne, som tales af saa vidt adskilte Stammer, forudsætter jo, at Nationen tidligere maa have havt et snævrere Hjem, medens paa den anden Side de Forskjelligheder, som maatte forekomme, turde staae i et vist Forhold til den Tid, i hvilken visse af Stammerne senere have levet adskilte fra hverandre. Vi ville her alene befatte os med de nysnævnte, til Indbyggernes nuværende Leveviis knyttede særligt eskimoiske Udtryk og undersøge, hvorvidt der ogsaa i dem findes saadan Lighed hos de forskjellige Stammer, at de maae antages opstaaede før den store Adsplittelse fandt Sted. Det vil dermed formeentlig vise sig, at den eskimoiske Kulturs Hjem har været en Kyststrækning, som ikke var

større end, at hine Nybyggere paa samme kunde staae i saadan indbyrdes Forbindelse, at de gjensidig kunde meddele hverandre deres Opdagelser og Opfindelser og derved komme til at uddanne og fastslaae Benævnelser, som saa fik mere end tusindaarig Hævd. Der maa jo være en Grændse, udover hvilken paafaldende Ligheder mellem visse Antal Ord i forskjellige Folkestammers Sprog ikke kunne tilskrives Tilfældighed, men med Vished maae siges at skyldes en fælleds Oprindelse. At de, ifølge ovenstaaende, særligt eskimoiske Udtryk have saadan Lighed i de Tungemaal, som tales i Grønland, Labrador og ved Beringstrædet, vil derfor blive Gjenstand for de her følgende Betragtninger og de tilføiede tabellariske Oversigter. Det forbliver dermed vistnok endnu altid muligt, at senere Udvandrere fra Indlandet kunne være stødte til paa andre Steder, efterat Adsplittelsen har været paabegyndt, men disse maae i saa Fald have lært af de første og ganske være gaaede op i dem. At den eskimoiske Kulturudvikling skulde være foregaaet selvstændig paa to eller flere adskilte Steder, bliver saaledes en Umulighed; Udstrækningen af dens Hjem kan kun have svaret til en forholdsmæssig ringe Brøkdeel af det nuværende eskimoiske Territorium.

Til nærmere Forstaaelse forudskikkes her endnu følgende Bemærkninger:

De grønlandske Ord paa Tabellerne ere skrevne efter Kleinschmidts Skrivemaade, i hvilken Bogstaverne omtrent have den samme Betydning som i Dansk og Tydsk. Foruden nogle Dobbeltbogstaver (dl, ng, ss) er »ĸ«, eller det guttarale k det eneste nye Skrifttegn i samme. Hvad de andre Dialekter angaaer, da fandtes Uovereensstemmelserne saa store, at Ordene, paa ringe Udjævninger nær, have maattet gjengives ganske, som de fandtes i Kildeskrifterne. Nogle indbyrdes Afvigelser hidrøre jo vistnok fra virkelig Dialektforskjel, men de fleste deels fra Misforstaaelser hos de oprindelige Nedskrivere, deels og især fra disses

forskjellige Nationalitet. Læseren vil udentvivl let kunne gjenkjende, under Labradorsk den tydske, under de Centrale den engelske og tydske, under Mackenzie den franske, under det yderste Vesten den engelske og tydske Retskrivning; de sidste med Tilsætning fra den russiske. Ved nogle Ord er ogsaa Nedskrivernes egen Oversættelse anført.

Naar der overhovedet tillægges et Ord en vis Vigtighed paa Grund af dets Lighed med de tilsvarende Udtryk i de andre Dialekter, kommer det her selvfølgelig i en særegen Grad i Betragning, om det er et Stamord, og derfor ligesom har maattet skabes fra Nyt af, eller et afledet Ord, som ifølge den mærkværdige eskimoiske Ordbygningskunst mere eller mindre kommer til at antyde en Beskrivelse af Gjenstanden, ved Hjælp af de allerede forhaanden værende Elementer. Leilighedsviis turde det her bemærkes, at der, især i de vestlige Dialekter, kan forekomme to eller flere Benævnelser paa den eller det samme, tilmed endog vigtige Gjenstand eller Begreb. Det ene af saadanne Synonymer kan da svare til andre Dialekter, medens det andet synes ganske fremmed. Kapitain Holm har bragt os en Oplysning fra Østgrønland, som maaske kan give Nøglen til Forklaringen af en Deel saadanne Tilfælde; det er nemlig den mærkværdige Indflydelse, som den Skik ikke at nævne visse Afdødes Navne, har paa Østgrønlændernes Sprog.

Vi ville dele Eskimoerne i de samme Grupper, som bleve opstillede i nærmest foregaaende Artikel, og som flere Forfattere derefter ligeledes have optaget, nemlig først i de østlige og de vestlige, adskilte ved Cape Bathurst, en Pynt af Amerikas Fastland, omtrent midt imellem Hudsons-Bugten og Beringstrædet. Dette Forbjerg danner nemlig i Virkeligheden et Skillemærke mellem Stammer, som nu ikke have Samkvem med hverandre. Men paa den anden Side er der af Nogle lagt en Vægt paa denne Forskjel, som om den var begrundet i Stammernes

første Oprindelse, hvilket Spørgsmaal da nærmere vil blive belyst i det Følgende. De østlige Stammer deles saa atter i Grønlændere, Labradorer og de Centrale, som beboe Archipelaget og Fastlands-Kysten mellem begge hine og Cape Bathurst. De vestlige Eskimoer deles i Beboerne af Kysten foran Mackenziefloden og Beboerne af det yderste Vesten. Leilighedsviis vil det findes anført, hvad vi have fra de sidstnævntes, deels sydlige, deels asiatiske Afdeling særskilt.

Foruden de, i Artiklen fra 1885 anførte Kilder, ere her følgende benyttede:

1) Eskimoisches Wörterbuch. Zweiter Theil: Deutsch-Eskimoisch, von Fr. Erdmann. Budissin 1866.

2) Fr. Boas: en Artikel om Baffins Land, i Petermanns Mittheilungen 1885.

3) Samme: The Central Eskimo (Separat-Aftryk fra Annual Report of the Bureau of Ethnology). Washington 1889.

4) Samme: Forskjellige private skriftlige Meddelelser.

5) Lieutenant P. H. Ray: Report on the Print Barrow Expedition Washington 1885.

6) John Murdoch, Deeltager i den samme Expedition: Forskjellige trykte og skrevne Meddelelser.

7) A. Woldt: Capitain Jacobsens Reise an der Nordwestküste Amerikas (1881—83). Leipzig 1884.

8) Skriftlige Meddelelser angaaende Alaska, fra Jacobsen selv, nemlig en almindelig Ordfortegnelse og en særlig for Redskaber m. m., som staae i Forbindelse med Eskimoernes Erhverv. Jeg maa her tilføie, at jeg har havt Leilighed til, under Jacobsens Veiledning at besee hans overordentlig rige Alaska-Samlig i Museum für Völkerkunde i Berlin.

9) Den østgrønlandske Dialekt, ifølge Optegnelser ved grønlandsk Kateket J. Hansen, foranledigede af Capitain Holm. (Meddelelser om Grønland Bd. X).

a. Benævnelser vedkommende Sælhunde og Hvaldyr samt disses Fangst (I—III).

Naar vi skulle til at undersøge de Udtryk i Eskimoernes Sprog, som maae være opstaaede samtidig med Udviklingen af deres nuværende Kulturtilstand, og ville begynde med de vigtigste, kunne vi ikke være i Tvivl, hvor disse skulle søges. Man veed jo, at det er de med en Fedtbedækning forsynede Havpattedyr, som udgjøre Grundvolden for deres Livsophold, og at det hovedsagelig er Maaden at fange dem paa, hvorved de udmærke sig. Følgende herhen hørende Arter af Sødyr og animalske Produkter finde vi (see I) eens benævnte hos de østlige og de vestlige Eskimoer:

Af Sælhunde: 1) Spragled Sæl, 2) Fjordsæl, 3) Remsæl, 4) Sortside, 5) Hvalros.

Af Hvaldyr: 6) Bardehvalen eller den egentlige Hval, 7) Hvidfisk, 8) Narhval, 9) Sværdfisk.

Af animalske Produkter, som udelukkende haves fra disse Havdyr: 10) Spæk eller et ydre Fedtlag, som giver Tran, 11) Hvalros- og Narhvaltand, 12) Hvalbard, 13) Matak eller Hvaldyrenes spiselige Skind.

Af andre Ord henhører her endnu: 14) Benævnelsen for den Aabning i Iisdækket, Sælhunden vedligeholder for at kunne drage Aande, naar Havet er tilfrosset.

Med Hensyn til de enkelte Dialekter er at bemærke: Sortsiden har sit særegne Navn i Grønland, som ikke kjendes i de andre eskimoiske Lande, undtagen i Angakok-(Aandebesværger-)Sproget paa Baffins Land. Forøvrigt er dog ogsaa denne Sælhunds Navn eens fra Labrador af til Beringstrædet, hvor den dog siges kun at forekomme sparsomt, medens en anden større Sælhund, kaldet Makliak, synes at have lignende Vigtighed for Befolkningen. Det sidstnævnte Navn, som i Vokabulariet findes anført som det russiske, skal ifølge Boas mærkeligt nok, ogsaa bruges i nysnævnte Angakoksprog, nemlig for Remsæl. Noget

nærmere om denne Sælhund har dog ikke kunnet findes. Endvidere vil det sees, at paa et Par Steder ere Navne paa Sælhundearter i den samme Dialekt ombyttede, muligviis dog vel kun ved Feiltagelse. En kun lidet bekjendt Sælhund, kaldet Abba, vil sees ovenfor at være udeladt, skjøndt Tabellen udviser, at dens Navn er kjendt baade østen og vesten for Cape Bathurst. Endelig vil det sees, at Hvidfisken og Narhvalen, ved Siden af de almindelige, ogsaa have særlige Benævnelser i Alaska, og at der her endnu findes et Par andre Sælhundenavne, til hvilke intet tilsvarende har kunnet findes i de øvrige Distrikter.

At vi endnu savne Navne paa enkelte i Grønland velbekjendte Havpattedyr i de vestlige Dialekter, kan ikke undre os i Betragtning af Ordfortegnelsernes Fattigdom, afseet fra, at vi jo slet ikke vide, hvorvidt disse samme Dyr forekomme i Beringstrædet. Herunder henhører Klapmydsen, Finhvalen og Nisen. Under alle Omstændigheder omfatte de ovenfor meddelte og for hele Strækningen fra Beringstrædet af, og deels til Labrador, deels til Grønland fælleds Benævnelser, alt det vigtigste af, hvad der i de nævnte Lande yder Indbyggerne deres væsentlige, for ikke at sige eneste Livsfornødenheder.

Fangsten af de nysnævnte Sødyr foregaaer jo dels paa det aabne, deels paa det tilfrosne Hav. Inden vi omtale de dertil brugte Vaaben, maae vi huske paa Befordringsmidlerne. Hundeslæden ville vi forbigaa, da den efter Rimelighed kan have været kjendt allerede før Bosættelsen paa Kysten. Det bliver da kun Fartøierne, Skindbaadene, vi skulle tage i Betragtning. Den store, aabne, saakaldte Konebaad benyttes ikke alene til Reiser men især paa visse Steder ogsaa til Fangst, navnlig Hvalfangst. Selvfølgelig er det dog Kajakken, som for os indtager den mest fremragende Plads. Skjøndt dette Fartøi ogsaa viser nogen Variation i Bygningsmaaden, er det dog kun i Hen-

seende til Roeningen, at en Forskjel finder Sted, som giver sig tilkjende i Benævnelserne. Der hvor man nemlig, kommende syd og vester fra, først træffer Kajakken, roes den med en eenbladet Aare eller Pagai, ligesom Indianerens Kano. Det er først i det nordlige Alaska, at den egentlige Kajak-Aare med dobbelt Blad optræder ved Siden af hiin, som først østenfor Mackenziefloden heelt fortrænges af den. Af II vil det sees, at der gives Benævnelser, som ere eens i de østlige og de vestlige Dialekter, for følgende Gjenstande: 15) den aabne Skindbaad, 16) Pagai-Aaren, 17) Mast, 18) Seil, 19) Kajak, 20) K.'s Sidelægter, 21) K.'s Ribber, 22) K.'s Stævn, 23) K.'s Tværtræ, 24) Kajak-Aaren med dobbelt Blad. Af disse Benævnelser ere dog Nr. 20, 21, 22 og 23 ikke optagne i Vokabularierne for det yderste Vesten.

Vi gaae derpaa over til Vaabnene. Disse ere noget forskjellige, deels efter som de skulle bruges enten fra Kajak eller paa Isen, deels, i Lighed med Kajak-Aaren, fordi de ere mere eller mindre fuldkomment uddannede paa de forskjellige Bopladser. Men Forskjellen paa de derhen hørende Benævnelser er forholdsviis ringe; de synes skabte i de allerældste Tider og anvendte paa visse Elementer, som gaae igjen i Redskaberne, selv om disse faae en noget forandret Skikkelse, alt efter deres Anvendelse og større eller mindre Fuldkommenhed. Disse Elementer ere snart beskrevne efter de Øiemed, som nærmest tilsigtes med dem. Vaabnene, der alle have Skikkelse af Landser eller Pile, have Spidser enten med, eller uden Modhager. De første ere beregnede paa at standse eller forsinke Dyret i dets Flugt, de andre paa at dræbe det ved gjentagne og dybere Saar. Hine kunne vi sammenfatte under Navne af Harpuner, disse af Landser eller Lændsere. Begge Slags ere saa atter indrettede til, enten at kastes, eller at føres med Haanden. Paa Harpunerne er Spidsen enten fastsiddende i Skaftet, eller indrettet saaledes, at den løsner sig fra

samme, saasnart den er trængt ind i Dyret. Maaden, hvorpaa dette er iværksat, er forskjellig; den fuldkomnere Konstruktion er dog den, at Skaftets yderste Deel har ligesom et Knæ og kan bøies, hvorefter saa Spidsen, som har været halet stramt ned over dens Forende, slipper af, men dog saaledes at den bliver hængende ved en Rem, som er fæstet til Skaftet eller til en udpustet Blære, som Dyret saa maa slæbe efter sig. Den Harpun, hvis Spids er fastsiddende, kan ogsaa have en Blære, men kun en ganske liden, som sidder fast paa Skaftet. Endelig kan den Landse, som er bestemt til at kastes, ogsaa have den beskrevne bøielige Forende, men med Spidsen fastsiddende paa samme. Til saa godt som alle Kastevaaben bruges et Kastetræ, som har et Haandgreb, og paa hvilket Vaabenet lægges for at kastes ud derfra. Kun undtagelsesviis undværes det.

Efter disse Bemærkninger falder det nemt at beskrive en grønlandsk Kajakmands normale Udrustning. Denne bestaaer af: Den store Harpun med løs Spids, bøieligt Skaft, Fangeren, Blære, Kastetræ. — Den store Landse med bøielig Forende og indrettet til Kastning. — Blærepilen, en Harpun eller Kastepiil med fast Spids og fast Blære. — Fuglepilen, en Harpun eller Kastepiil med fast Spids. — Endelig et Stikvaaben til at føres med Haanden og at give Banesaaret med.

Hvad Grønlændernes Redskaber til Fangst paa Isen angaaer, da ere disse nu heelt forandrede ved europæiske Hjælpemidler, som jo ikke vedkomme os her. Efter de gamle Beskrivelser at dømme, synes Hovedredskabet ogsaa at have været ganske i Lighed med den store Harpun med Fangeren, men selvfølgelig uden Blære, og forøvrigt beregnet paa, baade at kunne kastes og at kunne føres med Haanden, alt efter som Sælhunden laa paa Isen eller viste sig ved Aandehullet. Hos andre Eskimoer findes denne Fangst paa Isen, som det synes, endnu ganske uforandret.

Af III vil det sees, at følgende herunder henhørende Gjenstande eller Begreber betegnes ved de samme Udtryk baade i de østlige og de vestlige Dialekter:

25) Skaftet til den store Harpun, tildeels ogsaa med Underforstaaelse af den paasiddende Spids, saasom navnlig i Sammensætningen: at løfte Harpunen til Kast. Det samme Stamord bruges ogsaa for Harpunen til Iisfangst. 26) Den bøielige Deel af Skaftet, og 27) det Beenbeslag paa Enden af den faste Deel, i en Fordybning af hvilket hiin Deel er presset ned, naar Stillingen er rettet. 28) Den store Harpuns løse Spids. I Ordbogen oversættes dette Ord ogsaa med »Harpun« alene. Et enkelt Ord for den samlede Harpun bruges vel ikke meget, eftersom man i Grønlandsk har særskilte Verber for: at sætte Spidsen paa H., at løfte H. til Kastet, at kaste H. og træffe, at kaste feil med H., at kaste med hvad der ligner Harpun. 29) Nysnævnte Handling: at kaste og træffe. 30) Kastetræet. 31) En Beenstift paa Harpunskaftet, tjenende til Støtte for Haanden, naar man ikke vil bruge Kastetræ. 32) Fangerem. 33) Fangeblære. 34) Landse eller Stikvaaben. 35) Blærepiil. 36) Fuglepiil.

De Ordfortegnelser, vi besidde fra de vestlige Dialekter, ere selvfølgelig meget ufuldstændige, forsaavidt som de skulle benyttes som Ordbøger til at slaae op i. Det maa derfor betragtes som et Held, at Oversættelse af foranstaaende Række Ord findes repræsenteret i dem, paa faa nær endog indtil det yderste Vesten. Thi gjaldt det om at udsøge 36 Udtryk, som paa den fuldstændigste Maade repræsenterede, hvad Sproget eier vedkommende de nævnte Sødyr og deres Fangst, vilde man neppe kunne gjøre et bedre Udvalg af alt det vigtigste. Da nu tillige $^2/_3$ af disse Udtryk ifølge den grønlandske Ordbog ere at betragte som Stamord, er der ingen Tvivl om, at alle Dialekterne maae eie dem som en fælleds Arv fra de ældste Tider. At de skulde være opstaaede saaledes eens hos to eller flere

ganske fra hverandre isolerede Samfund, maa betragtes som en Umulighed.

b. Andre Benævnelser vedkommende de eskimoiske Kystlande (IV og V).

Der findes, som rimeligt er, foruden de i forrige Afsnit opførte, endnu en Række Benævnelser, som, om de end langt fra alle ere særligt knyttede til Kystboernes Forestillingskreds, dog staae i nær Forbindelse med denne. De tjene derfor endmere til at bestyrke den Slutning, vi have draget af de foregaaende, og da de tillige kunne give forskjellige andre Vink med Hensyn til Nationens Fortid, ere de optagne paa IV og V, til hvilke vi her skulle knytte nogle faa Bemærkninger.

Hvidbjørnen maa udentvivl kaldes det for de arktiske Kyster og deres Driviis mest karakteristiske Pattedyr. Man kan vist med Rette paastaae, at dens Udbredelse i Nordamerika falder paa det nøieste sammen med Eskimoernes. Som det vil sees, er dens eskimoiske Navn eens overalt; her kunne vi tilføie, at det tillige er et Stamord og navnlig uden Slægtskab med Navnene paa andre Bjørnearter, som ogsaa findes paa eskimoiske Ordlister.

Overeensstemmelsen i Navne paa Søfugle har derimod mindre afgjørende Betydning for os, eftersom Forskjellen fra, hvad Eskimoerne tidligere kunne have kjendt under et Ophold ved Indlandets Indsøer og Floder, er mindre skarp paa dette Omraade. Dertil kommer, at Vokabularierne her synes mere mangelfulde, baade hvad de opgivne Arters Antal og deres rigtige naturhistoriske Benævnelser angaaer. Fortegnelsen under IV udviser dog, at ikke faa af de grønlandske Navne paa Arter ere gjenfundne i Ordfortegnelser fra det yderste Vesten. De henhøre navnlig til alt, hvad der kan indordnes under de vulgære Benævnelser: Gaas, And og Maage, samt en Række andre Slægter, som

dog nogenlunde omfatte alle dem, der have størst Betydning for Grønlænderne.

Er Listen over Fuglene ufuldkommen, saa gjælder dette i endnu høiere Grad om Saltvandsfiskene, hvis Navne tildeels ere sammenstillede paa Tabellen, kun fordi de efter Lyden minde om visse grønlandske, medens det dog bliver høist tvivlsomt, om de kunne henføres til de samme Arter. Rimeligviis er der jo vel ogsaa Forskjel paa Fiske-Faunaerne i Øst og Vest, men Listernes Ufuldkommenheder turde vel ogsaa hidrøre fra, at Saltvandsfisk for andre Eskimostammer end Labradorer og Grønlændere ere af underordnet Betydning i Modsætning til Laxen i Floderne, og da denne formodes at have været et Hovedmiddel til de oprindelige Eskimoers Livsophold, inden de bosatte sig paa Kysten, kan den neppe vedkomme os her. Idet der forøvrigt maa henvises til selve Tabellen, turde det dog fremhæves, at det grønlandske Navn paa Gadus barbatus, maaskee den for Grønlænderne vigtigste Fisk, gjenfindes hos de asiatiske Eskimoer ligeledes som Navn paa Torsk, og at en mindre Torskeart, hvis Fangst i Alaska har givet Maaneden Juli sit Navn, benævnes der ligesom en lignende i Nordgrønland (Gadus æglefinus).

Blandt de Ord, som findes samlede under V, er der nogle, som mere udelukkende henhøre specielt til Kystboernes Forestillingskreds, saasom Hav, Saltvand og i Modsætning dertil Indsø, ligesaa Kystland og Indland, Ebbe og Flod. Andre kunne dog ogsaa passe for Beboere af Kyster, ved Indsøer og Floder. Det vil sees, at de vigtigste Begreber paa hele dette Omraade betegnes eens i de østlige og de vestlige Dialekter. Saavel disse physisk-geographiske Udtryk, som de, der vedrøre Indbyggerne, turde kunne give mere specielle Antydninger af Eskimoernes tidligere Hjemsteder og Vandringer, samt de Nabonationer, med hvilke de tidligere have staaet i Berøring, men Undersøgelser paa dette Omraade ligge udenfor

denne Artikels Formaal. Det bemærkes kun, at Navnet for »Evropæer« maa tænkes opstaaet, efterat Adsplittelsen havde fundet Sted, formodentlig ved Davis-Strædet, og udbredt sig fra Stamme til Stamme mod Vest.

c. De foregaaende sproglige Slutningers Betydning for de hidtil opstillede Formodninger om Eskimoernes Herkomst og Vandring.

Efter at have begrundet, hvad vi troe med Sikkerhed at kunne slutte angaaende den eskimoiske Kulturs Hjem, skulle vi gaae over til at betragte, hvad der kun med større eller mindre Rimelighed tør paastaaes. Der er da først opstillet den Gisning, at hiint Hjem kan have udgjort Kysten, foran og nærmest ved en eller vel snarere flere Flodmundinger. Denne Formodning er alt tidligere opstillet i dette Tidskrift; den grunder sig derpaa, at Floder jo angive den naturligste Vei fra det Indre til Kysten, som Urfolkene kunne have valgt, i en væsentlig Grad af Hensyn til Ernæringen. Flodernes Rigdom paa Lax forklarer ogsaa, hvorledes den efter Rimelighed ved Flodmundingen ophobede Befolkning under Overgangstiden til Kystbolivet har kunnet have Livsophold. Det er jo kun efter kulturhistorisk Maalestok, at Overgangen har kunnet kaldes brat, eftersom den i Virkeligheden maaskee har medtaget først Hundreder af Aar, og senere langsomt er bleven fortsat, maaskee i over tusinde.

En yderligere Gisning, nemlig at Befolkningens Udbredelse fra Kulturhjemmet af er foregaaet fra Vest til Øst, har dettes Forfatter fremsat i et lidet Skrift »The Eskimo Tribes etc.«, som er optaget under »Meddelelser om Grønland« (Bd. XI). Gisningen gaaer dog endnu videre, nemlig ved at lade Vandringen ligefrem udgaae fra det sydlige Alaska. De Kjendsgjerninger, den grunder sig paa, ere i Hovedsagen følgende: Kajakken synes fremgaaet af Birkebarks-Baaden, som endnu skal benyttes af Indlands-Eskimoer. Dens Form i det Hele findes

efterhaanden fuldkommengjort paa Veien til Grønland, om end med Afvexling og Afbrydelser. Det bestemteste Tegn paa dens første Fremkomst og derpaa fortsatte gradvise Udvikling afgiver Aaren, hvormed den roes, eftersom denne, som alt ovenfor berørt, begynder med enkelt Blad, som Indianernes Pagai, og saa først ganske efterhaanden fortrænges af den dobbeltbladede Kajakaare. Noget ganske tilsvarende udviser den store Harpuns Uddannelse og Brug; i det nordligste Alaska anvendes den kun til visse Arter af Fangst, medens et mindre Kastevaaben bruges til almindelige Sælhunde. I det Hele kulminerer Kajakfangsten først i Grønland i de to Færdigheder: Brugen af den store Harpun med Blære, og Kunsten at kunne reise sig ved egen Hjælp, i Tilfælde af Kæntring.

Med Hensyn til Boliger træffe vi fra Alaska til Grønland en Overgang fra Huse, der i Lighed med Indianernes ere formede omkring et Ildsted, til Langhuse med Lampe foran hver Afdeling; men dermed følger paa samme Tid, at de vestlige Eskimoer paa deres Vinterpladser have kommunale Bygninger for fælleds Øiemed, hvilke neppe med Vished kunne paavises at have forekommet i Grønland. Af mere specielle Skikke, som Eskimoerne i Alaska have tilfælles med Nabo-Indianerne, men som efterhaanden tabe sig fra Vest til Øst og ikke naae Grønland, maae nævnes: den høist mærkelige Gjennemboring af Underlæben og Indsætning af Prydelser i samme; endelig Brugen af Masker, især til religiøse Fester. Ganske i Almindelighed synes vel en fuldstændigere Udvikling af visse Arter Fangst at kunne forfølges fra Vest til Øst, men samtidig dermed en Tilbagegang i social Henseende, i Samfundets Organisation, at kunne iagttages, alt som en Følge af, deels Kampen med de naturlige Vanskeligheder, deels Isoleringens sløvende Virkning.

Den almindeligste Løsning af Spørgsmaalet, ikke alene om Eskimoernes, men ogsaa om andre amerikanske Folkestammers Oprindelse har jo været søgt i en Indvandring

fra Asien over Beringstrædet. Denne er da endnu heller ingenlunde modbeviist, tværtimod der gives enkelte, om end hidtil meget isolerede Kjendsgjerninger, som turde begunstige den. Men vi ere formentlig nu noget bedre i Stand til at forestille os de Vanskeligheder, en saadan Hypothese endnu har at overvinde. Den passer jo godt til Størstedelen af den nysomtalte Vandring fra Vest til Øst, nemlig fra Beringstrædet af. Vanskeligere bliver det at faae den anvendt paa Syd-Alaska. Men det vigtigste Spørgsmaal kommer dog til at dreie sig om Kulturhjemmet. Man kan nemlig vanskelig tænke sig Indvandringen over Beringstrædet iværksat af Eskimoer uden som fuldt udviklede i et saadant Hjem. For at kunne bedømme Muligheden af, at dette kan have ligget i Asien, maatte man have et nøiere Kjendskab til det nordostligste Siberien, end vi nu ere i Besiddelse af. Forudsat nu, at de fornødne Oplysninger tilveiebragtes, men ledede til negativt Resultat, saa at vi vare henviste til at søge Eskimoernes oprindelige Hjem i Amerika, saa havde vi vistnok et Territorium af overordentlig Størrelse til Raadighed for vore Gisninger, nemlig Fastlandet nordenfor 55—60° NB., hvis Indre har Forbindelsesveie ad Indsøer og Floder, baade mod Nord, Vest og Øst — men der er dog een Betingelse, vor Gisning maa fyldestgjøre: den Kyststrækning, paa hvilken de første vordende Kystboer skulle have bosat sig og uddannet sig til egentlige Eskimoer, kan kun have udgjort en forholdsviis ringe Brøkdeel af hiint Territoriums umaadelige Kystrand, og deres Erhverv, Skikke og Leveviis have saa alle senere tilkommende Stammer og Slægter optaget efter dem. Vel kunne, som omtalt, disse senere Udvandrere være stødte til de tidligere, efterat allerede Adsplittelsen var begyndt, og fjernt fra hiint supponerede Kulturhjem. Denne Antagelse bliver maaskee endog nødvendig for at forklare sig de overordentlige Afstande, til hvilke Adspredelsen over de arktiske Lande har fundet Sted. Vel er det jo endnu heller ikke ligefrem be-

viist, at det oprindelige Udgangspunkt for Vandringerne har ligget i det yderste Vesten, men saameget kan siges med Sikkerhed, at der ikke kan tænkes to Forgreninger, som uafhængige af hinanden, den ene i Vest den anden i Øst, have skabt den eskimoiske Kultur.

Sluttelig kunne vi heller ikke lade ganske uberørt, at man jo endog har seet Gisninger opstillede, som gik tilbage til en Tid, da Jordens Overflade i de nuværende eskimoiske Lande havde en anden Skikkelse. Man har sat Eskimoernes Vandringer i Forbindelse med Glacialtiden og sammes Iisdækkes Forandringer. Skjøndt det ligger os meget fjernt at anstille Betragtninger i lignende Retning, tør vi dog paastaae, at, selv om vi antage, at de eskimoiske Lande saaledes endog i Menneskenes Tid endnu have havt en heelt anden Natur, maae dog Eskimoerne ogsaa i dette Tilfælde i alt Fald senest have gjennemgaaet den samme Kulturudvikling i et snævrere Fødeland med en, i saa Fald forandret Natur, som den, om hvilken de ovennævnte sproglige Mindesmærker bære uimodsigeligt Vidnesbyrd.

Sammenlignende Oversigt over visse Gjenstandes Benævnelse hos de forskjellige Eskimostammer.

I. Sælhunde og Hvaldyr.

Østlige Dialekter.

Grønland (**G.** — østgrønlandsk = **østg.**).

1) *kasigiaĸ* Spragled Sæl, Phoca vitulina. — 2) *natseĸ* Fjordsæl, Ph. foetida; *tiggaĸ* gammel Han. — 3) *ugssuk* Remsæl, Ph. barbata. — 4) *âtâĸ* Sortside, Ph. groenlandica (østg. *nalagínaĸ*). — 5) *âveĸ* Hvalros. — 6) Andre Arter

Sælhunde: *natserssuaĸ* Klapmyds. — 7) *arfeĸ* Bardehval, Balæna mysticetus. — 8) *ĸilaluvaĸ* (*ĸaĸortaĸ*) Hvidfisk, Delphinus leucas. — 9) *tûgalik*, *ĸilaluvaĸ* ĸernertaĸ Narhval. — 10) *ârdluk* Sværdfisk. — 11) Andre Arter Hvaldyr: *nîsa* Marsviin; *ĸiporĸaĸ* Finhval, Balæna boops. — 12) Forskjelligt: *ũtoĸ* en Sælhund liggende paa Isen; *tûgâĸ* Hvalros- eller Narhvaltand; *sorĸaĸ* Hvalbard; *orssoĸ* Spæk (østg. *aparĸâĸ*); *mâtak* Hvaldyrskind; *agdlo* Aandehul i Isen.

Labrador (**L.**).

1) *kassigiak*. — 2) *netsak*; *tiggak*. — 3) *ukjuk*. — 4) *kairolik*. — 5) *aivek*. — 6) *netsivak*; *abba* en ubekjendt Art Sælhunde i det Nordlige. — 7) *arvek*. — 8) *kellelugak*. — 9) *aglangoak*. — 10) *ãrdluk*. — 11) *nisa*. — 12) *otok*; *tõgak*; *sokkak*; *orksuk*; *maktak*; *aglo*.

Centrale (**C.**).

1) *koshegeer*. — 2) *nettik*. — 3) *oguke*, *ukjuk* (i Angakoksproget: *maĸdlak?*). — 4) *kairolik* (i Angakoksproget: *atak*). — 5) *aivik*. — 6) *nettivang*. — 7) *aĸbiĸ*. — 9) *kainaloa*. — 12) *toova*; *uxsuk*; *makluk*; *agloo*.

Vestlige Dialekter.

Mackenzieflodens Munding (**M.**).

1) *kratsigéark*. — 2) *natserk* (her oversat som Ph. barbata). — 3) *ugiuk* (her som Ph. vitulina?). — 4) *kreirolik*. — 5) *ayverkr*. — 6) *abba* Phoque à nez pointu. — 7) *arverk*. — 8) *krilaluvark*. — 9) *kiligvark* (ogsaa Navnet for »Elephant fossile«). — 11) *krilaluvark*, *kraléaluk* Marsouin. — 12) *otok*; *turark*; *tchurkrark*; (*killigvak* Os de l'elephant fossile).

Det yderste Vesten (**V.** — sydligste = **s.**, asiatiske = **a.**).

1) *kasigiä*, *kasigooak*; *kasiljak* (**a.** som Ph. fasciata). — 2) *natsik*, *netyi*; *nychsak* (**a.**); *tixgûng*. — 3) *ugru*. — 4) *kaixoling*. — 5) *aiwik*; *osvik* (**s.**), *aiwok* (**a.**). — 6) *muklok*,

makliak (s.) en Art større Sælhunde (?). — 7) *aucheebeek, aruak*; *achwyk* (s.), *arwuk* (a.). — 8) *kilalyna*. — 9) *tugáling*. — 10) *axlo*. — 11) *aghibeezeeah* Purpoise — (*kpukait* en Art Fisk ??). — 12) *tuak*, *túga*; *tsockoyt*, *cúkûk*; *shukuk* (a.); *okzook*; *ogokch* (s.); *muktuk*; *adtu*; (*kiligwä* Fossil ivory).

Anmærkninger.

M. 9, 12) **G.** *kilivfak* et fabelagtigt Dyr, hyppigt forekommende i Sagnfortællingerne.

V. 2) *natyara* — grønl. Affix *araĸ* ung.

V. 6) Desuden nævnes: *islingoak* Nerpa (russisk?); *ishshuwi* (s.) Fur-seal.

V. 7) **G.** *arfivik* den »egentlige« *arfeĸ*.

V. 8) D. leucas kaldes ogsaa *tsunak*, *seesuuk*, *tschtook* (s.).

V. 11) *ĸiporaĸ* Længdefure, i **G.** anvendt til at danne Navnet paa en Hval, her maaskee paa en Fisk.

C. 3, 4) ifølge F. Boas.

II. Fartøier.

Østlige Dialekter.

Grønland (**G.** — østgrønlandsk = **østg.**).

1) *umiaĸ* Aaben Baad. — 2) *angût* Pagai-Aare. — 3) *tingerdlaut* Seil. — 4) *nâparut* Mast. — 5) *ĸajaĸ* Kajak. — 6) *siârne*, *apûmaĸ* Sidelægter i Kajakken. — 7) *tigpik* Ribbe i K. — 8) *niutâĸ* K.-Stævn. — 9) *masik* Tværtræ foran Aabningen i K. — 10) *tarĸaĸ* Tværstrop paa K. — 11) *pautik* Aare med dobbelt Blad til K. — 12) Forskjelligt: *paorpoĸ* han roer i K.; *ĸilermigput* de have sammenbundet Kajakkerne (for at trasportere noget paa dem).

Labrador (**L.**).

1) *umiak*. — 2) *angŏt*. — 3) *tingergautak*. — 4) *nappârutaḳ*. — 5) *kajak*. — 6) *sianek*, *apumak*. — 7) *tikpe*. — 9) *massik*. — 10) *tapkak*. — 11) *pautik*. — 12) *paurpok*.

Centrale (**C.**).

1) *oomiak.* — 5) *ĸajaĸ.* — 6) *siadnirn.* — 7) *tikping.* — 9) *massing.* — 11) *paootik.*

Vestlige Dialekter.

Mackenzieflodens Munding (**M.**).

1) *umiak.* — 2) *angûn.* — 4) *napparktsin.* — 5) *krayark.* — 6) *tserné, apomak.* — 7) *titperk.* — 8) *niotark.* — 9) *matsik.* — 10) *tapkrein.* — 11) *paotik.* — 12) *paoark, paortoark.*

Det yderste Vesten (**V.** — sydligst = **s.**, asiatisk = **a.**).

1) *umiä, oomiak*; *ongiuk* (**s.**), *aniak* (**s.**), *angiak* (**a.**). — 2) *angûn*; *angout* (**s.**), *anguarun* (**a.**). — 3) *tingidrautä.* — 4) *napaksâ.* — 5) *kaiak*; *kyak* (**s.**), *kâjak* (**a.**). — 10) *topkok*; *tâpkuk* (**s.**), (»Rawhide line«?). — 11) *parhuddin, parhuauk.* — 12) *kilakmiun* Line til at sammenbinde Kajakker med.

Anmærkninger.

V. 2) **G.** Stamord: *anguarpoĸ* han roer med Pagai-Aare.
V. 12) Affixet: *un* = *ut* Middel til —.

III. Vaaben til Fangsten.

Østlige Dialekter.

Grønland (**G.** — østgrønlandsk = **østg.**).

1) *unâĸ* Skaftet paa den store Harpun og paa en Harpun til Iisfangst, tildeels vel og gjældende for hele Harpunen. — 2) *nauligpoĸ* han kaster og træffer med H.; *nauligaĸ* Drengeharpun. — 3) *igimaĸ* Harpunskaftets bøielige Forende. — 4) *ĸâteĸ* Beenbeslag paa Enden af den faste Deel. — 5) *tũkaĸ* den løse Harpunspids. — 6) *tikâgut* Beenstift paa Skaftet. — 7) *avataĸ* Fangeblære. — 8) *aleĸ* Fangerem. —

9) *iperaĸ* kortere Fangerem til Brug paa Isen. — 10) *norssaĸ* Kastetræ. — 11) *agdligaĸ* Blærespiil. — 12) *nueĸ, nugfit* Fuglespiil. — 13) *anguvigaĸ* Landse til at kastes. — 14) *ĸapût* Stikvaaben. — 15) *ĸalugiaĸ* Hvallændser. — 16) Forskjelligt: *pana* stor tveægget Kniv; *savigtorpoĸ* sætter den løse Spids paa Harpunen; *unârsivoĸ* løfter H. for at kaste; *tôĸ* Iisstav eller Spidsen paa samme, en Støder.

Labrador (**L.**).

1) *ũnak.* — 2) *naulerpa* kaster H.; *naullak* Harpun. — 3) *iggimak.* — 4) *kãtek.* — 5) *tũkak.* — 7) *avatak.* — 8) *allek.* — 9) *ipperak.* — 10) *noksak.* — 11) *akligak.* — 12) *nuek, nugit.* — 13) *anguvigak.* — 14) *kapput.* — 15) *kallugiak.* — 16) *savikpok.*

Centrale (**C.**).

1) *unak* Harpun, H. skaft. — 2) *naullang* H. spids til Fangst paa Isen. — 3) *igimang* Hvalrosharpun. — 4) *katirn.* — 5) *tokang.* — 6) *tikágung.* — 7) *avatang.* — 8) *allek.* — 9) *iperrang.* — 10) *nuksang.* — 12) *nuirn.* — 13) *anguviang.* — 14) *kappun.* — 15) *kallugiak.* — 16) *pana* double edged knife; *tounga.*

Vestlige Dialekter.

Mackenzieflodens Munding (**M.**).

2) *nauliktork* kaster Harpunen; *naulirark* Harpun. — 5) *kukia* »Dard en fer«, *tibia* »Dard en os«, *kranmiark* »Dard en silex«, *tchanmiark* »Dard de harpon«. — 8) *allerk.* — 10) *notsark.* — 14) *kapotchin* Javelin; *kapona* Lance.

Det yderste Vesten (**V.** — sydligst = **s.**, asiatisk = **a.**).

1) *oonak* »Harpoon as thrown«; *únû* »H. for stabbing«; *únakpûk* H. for walrus. — 2) *nauligû* »Retrieving H.«; *naulû* løs Spids til samme. — 3) *igimu, ugimak.* — 4) *katu, katersak.* — 5) *toukak*; *savăk* Harpun; *savăkpak* Hvalros-H.

— 6) *tika.* — 7) *awertak*; *avuétkak* (**a.**). — 8) *allek.* — 10) *norsak.* — 11) *akligak.* — 12) *nuek.* — 14) *kapun, kaputit.* — 15) *kalugusit.* — 16) *pana* Spear (**s.**); *panin* »Lanze« (**a.**); *took* Iisstøder.

Anmærkninger.

C. 3, **V.** 1, 5) Ved »Hvalrosharpun« menes paa nogle Steder maaskee blot den store Harpun, nemlig hvor denne hovedsagelig bruges til Hvalrosjagt. Endelsen *påk* maa være Affixet *pak* Yderst (**G.**) eller størst. See ogsaa **G.** 16 — *savik* Jern eller Kniv.

V. 2) Denne H. er beskrevet af J. Murdoch som benyttet til at hale Sælhunde, som ere skudte i Aabninger af Isen, ind til dennes Kant. Han antager, at den maaskee er af nyere Oprindelse, men saa bestaaer den dog i ethvert Tilfælde af de samme gamle Elementer som den store H., der heelt og holdent er repræsenteret i samme, paa Blæren nær.

IV. Fugle og øvrige Dyre-Klasser.

Østlige Dialekter.

Grønland (**G.** — østgrønlandsk = **østg.**).

1) And og Gaas: *ĸingalik* Anas spectabilis; *nerdlernaĸ* Graagaas; *nerdleĸ* Anas bernicla; *amaulik, miteĸ, åvôĸ* Ederfugl; *uluagulik* A. glaucion; *agdleĸ* Harelda glacialis (østg. *agterajik*). — 2) *agpa* Alca pica. — 3) *tûgdlik* Colymbus glacialis; *ĸarssåĸ* C. septentrionalis. — 4) *nauja* Larus glaucus (østg.: *ĸusêĸ, tingmiak*); *naujâvårssuk* L. candidus; *tåteråĸ* L. tridactylus; *isúngaĸ* Struntjager. — 5) Forskjellige Fuglearter: *ĸaĸugdluk* Procellaria glacialis; *ĸugssuk* Svane; *serfaĸ* Uria grylle. — 6) *nano, nanoĸ* Hvidbjørn. — 7) Fisk og andre Sødyr: *ûvaĸ* Torsk Gadus barbatus; *eĸaluvaĸ* G. æglefinus; *natårnaĸ* Helleflynder; *sulugpåvaĸ* Rødfisk; *ang-*

magssaĸ Lodde; *kanajoĸ* Ulk (østg. *nagssugtôĸ*); *eĸalugssuaĸ* (østg. *narajarteĸ*); *kinguk* Tangloppe; *naularnaĸ* Reie; *uiloĸ* Musling.

Labrador (**L.**).

1) *kingalik*; *nerlek*; *amaulik, mittek*; *aggek*; *ivugak* Anas acuta (?); *kangu* Snow goose. — 2) *ákpá*. — 3) *tũllik*; *káksau*. — 4) *nauja*. — 5) *kakkuluk*; *kokjuk*. — 6) *nannok*. — 7) *ogak*; *nettarnak*; *kanaijok*; *kingõk*.

Centrale (**C.**).

1) *nurgluk, nidlirn*; *amauligak* Eiderduck; *mittek* Kingduck. — 3) *toodleearioo*; *koksaw*. — 4) *nauja*; *nowya* (Silver gull). — 5) *kaxodlung*, *koyuke*. — 6) *nannok*. — 7) *okan* Torsk; *kanajok*.

Vestlige Dialekter.

Mackenzieflodens Munding (**M.**).

1) *nerlangerk*; *nerlark*; *tutéréalik* Ederfugl; *oluaulik* Anser canadensis; *hâligerk* Harelda gl.; *ivurark* Anas crecca. — 4) *naullak* Goelland; *tattirigark*, *tıngmerk* Anser albifrons (?). — 5) *krorkdjuk* Svane. — 6) *nânnuk*. — 7) *natarnark* Rokke (?); *kalluarpak* Hai; *tchulupawark* Corregonus sp.; *kingok*; *naullarnark*; *uwillow*.

Det yderste Vesten (**V.** — sydligst = **s.**, asiatisk = **a.**).

1) *kingaling*; *nûglûgrua* White fronted goose; *nackchlak* (**s.**), *nyklyk* (**s.**), *nigalek* Gaas; *áhädling* Longtailed duck; *amauling* Ederfugl; *ewuck, metkak* (**a.**) »Ande Arter«; *iwwûgû* Pintail duck; kûngo White goose. — 2) *átpa*. — 3) *túdling*; *kaksau*. — 4) *nauya*; *naúyabwûng* Ivory gull; *isungû* Skua. — 5) *chkodluk* (**a.**) en Maage-Art; *sûkûbwû* Uria grylle; *kugiuk* (**s.**), *kugsu* Svane; *tattereegak* »Geese rising«, *taterugu* »Geese as carved«. — 6) *nänu*; *nánuk* (**a.**). — 7) *uúkak* Gadus sp. (**a.**); *ekaluak* en Art smaa Torsk; *amutat* Store Torsk; *neetarmuk* »Old wife« (en Art Fisk);

sulukbauk en Art Fisk; *anmakak* Salmo proteus; *kûnaio* (**s.**) Sculpin; *nowdlennok* (**s.**) Shrimp.

Anmærkninger.

M. 4) see **G.** 4 østg., *tingmiak* betyder først: Fugl i Almindelighed.

V. 4) Endelsen *bwûk* er formodentlig Affixet *vik*, ægte eller egentlig.

V. 7) *ekaluak* (Wakni — russisk?) afgiver, ifølge Jacobsen, et vigtigt Fiskeri i Juli-Maaned; *ekaluvak* (**G.** 7) tjener ligesaa fil Føde i Nordgrønland — *amutat* svarer til *amussat* (**G.**), de Ophalede, særligt brugt om fangede Fisk.

V. Forskjelligt, geografisk og etnografisk.

Østlige Dialekter.

Grønland (**G.** — østgrønlandsk = **østg.**).

1) *imak* Hav; *tarajok* Salt, Saltvand; *kangerdluk* Fjord: *ikek* Aaben Bugt eller Farvande som skal passeres; *ikerasak* Sund; *ingiulik*, *malik* Søgang; *tine*, *tiningavok* Ebbe, *ule*, *ulingavok* Høivande. — 2) *nuna* Land, Boplads; *kekertak* Ø; *nûk* Næs; *tasek* Indsø; *nigek* Varm Landvind (østg. *nerrajâk*). 3) *inuk* (*kalâlek*) Indfødt; *kavdlunâk* Europæer (Hvid); *tunek*, *erkilek*, *igalilik* (østg. *timersek*, *ingalilik*) Indlandsbo (fabelagtig). — 4) *nasak* Mands-, *amaut* Kvinde-pelshætte; *kapisek*, *ikiak* Tarmeskindspels; *pualâtit* (østg.) Bjørneskindsvanter; *erisâk* Vandskind. — 5) *katak* Husets indre Døraabning; *initsat* Tørrehække; *kudlek* Lampe.

Labrador (**L.**).

1) *immak*, *tarajok*, *kangerdluk*. — 2) *nuna*, *kikkertak*; *nuvok*, *uivak* (Næs); *tasek*; *nigek* (Nordvestvind). — 3) *innuk*; *kablunak*; *alla* (Indianer), *tunek* (»Grønlænder« ??); *allaniovok* Ist ein Fremder. — 4) *nessak*, *amaut*; *ikkiak* (Weste, Unterkleid?); *pualo* Fausthandschuh. — 5) *kattak*; *innitat*; *kollek*.

Centrale (**C.**).

1) *tarreoke*; *kangerdlung*; *ikirn*. — 2) *nuna*; *kiggeucktack*; *uivang*; *tasek*; *nigirn* (S. O.). — 3) *eertkeilee*, *ikkilin*, *adlet* Indlandsboer, Indianere. — 4) *nessang*; *pualook*. — 5) *innetat*; *kutlik*.

Vestlige Dialekter.

Mackenzieflodens Munding (**M.**).

1) *imarpiktsoark* Haute mer; *tareor* Mer; *ikâratsark*; *ingiulik*, *malik* Onde; *ulik*. — 2) *nuna*; *krikerktark*; *nuvuk*; *tatsirk*; *nigerk*. — 3) *krablunark*; *itkrélit*, *taordjoït*, *ortsotodjoéytut* Indianere; *alark* Hôte; *alaniktoark* »Surprendre«. — 4) *natsark* Capuchon; *érétark*. — 5) *kratark*; *krolerk*.

Det yderste Vesten (**V.** — sydligst = **s.**; asiatisk = **a.**).

1) *imak* (**s.**); *tarreoke* (**s.**), *tariok* (**a.**), *taxaio* Hav, Saltvand; *ingiuling*; *kiniktu* Ebbe; *uliktua* Høivande. — 2) *nuna* (**s.**, **a.**), *nunä*; *kigikhtuk* (**s.**), *kikkertak*; *nuwúk*; *imeak*, *tasyuk*; *nigyu* (**s.**), *nihak* (**a.**) SO. Vind. — 3) *inyu* Eskimo; *tungyin*, *naloaremut* Europæer (Hvid); *attowch* (**s.**), *unguleet*, *itkudling* Indianere; *alla* (**s.**) Fremmed; *alianik* (**s.**) Gjæst. — 4) *natshak* (**s.**), *nesu*; *pualu*; *erdlak* Trommeskind. — 5) *kuttu* Doorway; *initûn*, *inisatya*; *kodlö*.

Anmærkninger.

G. 2) *uiariak* et Sted (Land), som man maae gaa udenom (— uden Gjennemfart).

M. 1) **G.** *imarpigssuak* det store virkelige Hav.

M. 3) **G.** *orssortojuítsut* de som aldrig faae Spæk at spise.

V. 3) De nordligste Vestlændige skulle først have kjendt Europæerne efter Beskrivelse gjennem deres østlige Naboer som *kabluna*, og gjennem Indianerne som *tangin*, *tanning*, ifølge Simpson.

HYPOTHESEN
OM RELIGIØSE OFFER- OG VOTIVFUND FRA DANMARKS FORHISTORISKE TID.

Af HENRY PETERSEN.

Der var en Tid, da de Oldsager, der fandtes i vort Fædreland, og som ved Stof og Form stode vor Tids praktiske Sands fjernt, bleve ansete for ubrugelige i det daglige Liv og derfor opfattedes som forarbejdede ene med Gudedyrkelsen for Øje som særlige Symboler for Guddommene eller til særligt Brug ved Ceremonier under Offerfesterne.

Man lærte imidlertid efterhaanden at erkjende, hvor urigtig denne ideelle Betragtning var; man indsaa, at Oldsagerne — forarbejdede efter Tidens Behov, hvad Materiale og Form angik — først og fremmest havde været til Menneskets Brug og Nytte som Redskaber, hvormed det i sit Ansigts Sved havde arbejdet for sit Livsophold.

Det var et vigtigt Skridt fremad paa Oldforskningens Bane, da den religiøse Forklaring af Oldsagerne blev fuldstændigt forladt, idet Thomsen fastslog Stenalderen, Bronzealderen og Jernalderen som trinvis fremadskridende Kulturperioder, hver med sit ejendommelige Materiale anvendt til skærende Redskaber. Omtrent samtidigt hermed brød ved Worsaaes literaire Fremtræden den ædruelige Opfattelse af vore fritstaaende Dyssekamre og Stensætninger endelig igjen-

nem. Før talte man hyppigt om disse som Altre, som Thingsteder; man betegnede dem som Afgudssanctuarier, som Tvekamppladser o. s. v.[1]); nu lærte man at erkjende, at de alle uden Undtagelse vare Grave, der indesluttede de Redskaber, som den Afdøde skulde bruge i det nye Liv, til hvilken Døden mentes at føre ind.

De Oldsager, man fandt liggende enkeltvis spredte omkring paa Markerne, i Skov, ved Sø og i Mose, maatte jo antages tabte eller som beskadigede henkastede af deres Bruger — Størstedelen snarest ligefrem bortkastede, efterhaanden som man havde faaet bedre Redskaber af et andet Stof at erstatte dem med. Men Oldforskerne bleve opmærksomme paa, at ligesom det større Antal Oldsager, der laa i Gravene, vare nedlagte med en bestemt Tanke, hvorved et særligt Kulturtræk afspejledes, saaledes maatte der være en egen Grund til, at man stødte paa samlede Nedlægninger af Redskaber i Mark og i Mose. Det kunde ikke være tilfældigt tabte Redskaber. Fundene maatte efter deres Art indeholde en Fortælling om Oldtidslivet. Der maatte være en bestemt, oftere indtræffende Foranledning til Nedlægningen.

Man begyndte med at opfatte disse Fund som hengjemte eller skjulte Kostbarheder, Arbejderes Forraad af mere eller mindre færdige Gjenstande o. s. v. Men efterhaanden tilfredsstillede ikke denne Forklaring. Der hændtes nemlig nu i vor Archæologis Historie det samme med Hensyn til Oldsagfundenes Forklaring som før overfor selve Oldsagerne og Mindesmærkerne: det religiøse Moment droges frem, og hine Nedlægninger i Mose og i Mark forklaredes som »Ofringer til Guderne«. Og da denne Forklaring først

---

[1]) Cfr. B. Thorlacius: Bemærkninger over de i Danmark endnu tilværende Hedenoldshøje og Stensætninger. Kjøbenhavn 1807. E. C. Werlauff: Bemærkn. i Anledning af den til de nordiske Oldsagers Samling og Bevaring nedsatte Commission. Kjøbenhavn 1808.

var søgt gjennemført for de store Mosefund fra den ældre Jernalder, overførtes den som Forklaring paa Mose- og Markfundene fra Sten- og Bronzealder, antydedes for Kjøkkenmøddinger og Kystfund o. s. v.[1]). Ved hver Lejlighed søgte man siden at flette Hypotheser om religiøse Ceremonier og Gudeforestillinger ind i Fundfortolkningerne.

Selvfølgeligt er det uomtvisteligt, at det religiøse Moment til alle Tider i det hedenske Kulturliv, ligesom senere i det christne, har spillet en Rolle, der kan have afsat Spor baade i Oldsagernes Art og i deres Udsmykning — og det kan derfor være fuldt berettiget, at man har et aabent Øje for, om muligt at spore det ogsaa gjennem Fundforholdene. Men netop fordi den religiøse Forklaring, der er saa æsthetisk tiltalende ved sin Mysticisme, saa let kan løse alle Vanskeligheder og gjøre hver nøjere prøvende Forskning overflødig, bør Archæologien allersenest ty til den og lade den gjælde for et absolut Resultat.

Det var som sagt de store Mosefund fra den ældre Jernalder, der paany førte det religiøse Forklaringsmoment ind i Oldforskningen[2]). Vi ville derfor først se paa, hvorledes Hypothesen og Kjendsgjerningerne harmonere indenfor disse Fund. Pietetsfølelse for den afdøde Forsker, hvem Hypothesen særligt skyldes, kan ikke paalægge Taushed overfor et videnskabeligt Spørgsmaal, om hvis rette Besvarelse man nærer en anden Anskuelse. Man kunde da i det hele slet ikke arbejde med forhistorisk Archæologi paa en videnskabelig kritisk Maade; thi for hvert Skridt i dens hidtidige Udvikling møder man jo J. J. A. Worsaaes Navn[3]).

---

[1]) Aarbøger for nord. Oldk. 1866 S. 323 o. flg. Jfr. Nordens Forhistorie S. 45.

[2]) J J. A. Worsaae: Om Betydningen af vore store Mosefund fra den ældre Jernalder. Overs. ov. d. kgl. danske Vidensk. Selsk. Forhandl. 1867.

[3]) Saavel ved Forelæggelsen af Dejbjerg-Mosefundene som af Fundet fra Tranebær-Mose i det kgl. nord. Oldskriftselskab i

I.

De store Mosefund fra den ældre Jernalder.

Mosefundene, lød Forklaringen, bestaa af Bytte fra Valpladsen, ofret til Guderne ved at kastes i hellige Søer efter en vunden Sejr. Forud for Ofringerne gik visse Ceremonier, Slagtning af Dyr, navnlig af Heste, Ophængning af Fangerne i Træer og Ødelæggelse og Sønderbrydning af de til Bytte gjorte Gjenstande.

Billedet var malet efter den Skildring, Kirkefaderen Orosius fra 5te Aarhundrede efter Chr. giver af det Nederlag, Romerne i Aaret 111 før Chr. lede overfor Cimbrer og Teutoner ved Arausio (Orange). Disse, som havde erobret to Lejre, skriver han, og gjort et uhyre Bytte, ødelagde Alt, hvad de havde taget, under en (for Romerne) ny og uvant Besværgelse: Klæder bleve flængede og bortkastede, Guld og Sølv sænket i Floden, Mændenes Brynjer iturevne, Hestetøjer adsplittede, Hestene selv nedsænkede i Svælgene, Fangerne med Reb om Halsen ophængte i Træerne, saaledes at Sejrherren ikke fik mere Bytte end de Besejrede Skaansel[1]).

Dette Citat, som ansaas for at ramme Hovedet paa Sømmet med Hensyn til Forstaaelsen af alle Forholdene i Mosefundene, lider hvad den levende Skildrings Paalidelighed efter Bogstaven angaar, ved den store Tidsafstand mellem Begivenhederne og Fortælleren af over 500 Aar. Imidlertid angiver Orosius kort foran i sit Skrift Valerius Antias, der levede paa Marius Tid, som sin Kilde, hvad Romernes

---

Worsaaes Nærværelse som Vicepræsident har jeg ikke undladt for disse Funds Vedkommende at tage Reservationer overfor Offerhypothesen (Referat i Berl. Tid. 13de Jan. 1883, cfr. mit Arbejde: Vognfundene fra Dejbjerg Præstegaardsmose 1881 og 1883).

[1]) Pauli Orosii Historiarum adversum paganos V. 16 recens. Reifferscheid. Vindobonae 1875. S. 314—15.

Tal af Faldne angaar, og vi ville derfor gaa ud fra, at Kjærnen i hele Fortællingen er uddraget af denne Forfatters nu tabte Skrifter, som ogsaa Livius har benyttet[1]).

Men enhver opmærksom Læser vil da først og fremmest mærke sig det, at der kun staar fortalt, at det var Guld og Sølv, der sænkedes i Floden. Hestene bleve førte ud paa Klipperne og styrtede i Afgrundene. Der staar intet om, at Byttet i dets Helhed, de ødelagte Vaaben, Klæder o. s. v. blev ofret ved ligesom Guldet og Sølvet at kastes i Floden eller i alt Fald ved at følge Hestene i Afgrundene. Det blev iturevet, splittet og bortkastet (discissa, disperdita, projecta), hvad der just ikke synes at udtrykke, at Sejrherrerne havde skilt sig ved det som højtidelig Ofring til Guderne. Og det var dog kun i en Beskrivelse af en almindelig, bestemt charakteriseret Ofring til Guderne af Guld, Sølv, Klæder, Vaaben, Heste o. s. v., hvilket alt bliver sænket i samme Sø, at Archæologien kunde finde en historisk Parallel, som videnskabelig kunde begrunde Forklaringen af de danske Mosefund fra det 4de Aarhundrede efter Chr. som Krigsbytte ofret til Guderne. Hestene ere i Mosefundene kun repræsenterede af enkelte Knokler, ingen samlet liggende, hele Skeletter af Heste »nedstyrtede i Afgrunden« ere fundne. Hypothesens videre Udmaling, der lader Hestehovedernes Opstilling — efter senere nordisk Skik — udfylde en Del af Besværgelsesceremonierne (exsecratio), er derfor kun Fantasi, og da Menneskeknokler helt fattes i Fundene, ligger der en vid Mark aaben til Formodninger om »Fangernes« Skjæbne.

I »Slesvigs Oldtidsminder« havde Worsaae, før Beauvois henpegede paa Orosius, fremdraget andre Efterretninger til støtte for Offerhypothesen og fra mere classiske Forfattere end hin. Saaledes Cæsars Fortælling i de bello Gallico VI. 17 om at Gallerne, naar de gaa i Slag, gjerne gjøre Løfte om at

---

[1]) Jöcher: Allgem. Literatur-Lexicon. Leipzig 1750.

ofre Byttet til Krigsguden. Efter Sejren, hedder det videre, ofres de fangne Dyr, og det øvrige Bytte bringes sammen paa et Sted. »I mange Stater ses paa hellige Steder hele sammendyngede Hobe af saadanne Gjenstande, og det er sjældent, at Nogen i den Grad ringeagter Religionen, at han skulde vove enten at skjule Byttet hos sig eller at borttage det, der er henlagt samlet, en Forbrydelse for hvilken ogsaa den haardeste Straf er bestemt«. — Her er jo imidlertid slet ikke Tale om Ofring i Søer, men om Byttets Henlæggelse paa de til Gudedyrkelse bestemte Pladser, der, som vi vide, navnlig fandtes i Skove.

Som Parallel er fremdeles anført Strabos Fortælling om at der, ifølge Posidonios, i Tolosa blev fundet 15,000 Talenter, som dels vare henlagte i Aflukker, dels i hellige Søer, og at det var ubearbejdet Guld og Sølv. »Da Landet var guldrigt og beboedes af overtroiske Mennesker, der levede et tarveligt Liv, var der mange Skatte samlede, og naar disse bevaredes ukrænkede, kom det især deraf, at det var i Søer man sænkede Guld og Sølvmasserne. Da Romerne bleve Herrer over disse Egne, solgte de Søerne for Statens Regning, og mange af dem, der havde kjøbt dem, fandt hamrede Sølvklumper deri«.

Man vil dog vistnok lægge Mærke til, at der i denne Beretning slet ikke er Tale om »ofrede« erobrede Skatte som Mosefundenes. »Guldet og Sølvet« — andet er ikke nævnt — sænkes i Søerne, for saa vidt det ikke henlægges i Aflukker, som Skatte, dels bestemte til Tempelbrug, dels til privat Brug for Befolkningen. Det er »Formuer« (u b e a r b e j d e t Guld og Sølv — h a m r e d e Sølvklumper), for hvilke Søerne tjente som Skatkamre, hvorfra de deponerede Værdier kunde tages frem igjen, naar Forholdene krævede det. Vandets Overflade skjuler sporløst, hvad der er betroet dets Dybder at gjemme. Guld og Sølv er ikke det, der falder mest i Øjnene, naar vi betragte vore store Mosefund. Tværtimod! Men om Nedsænkning af Vaaben,

Klæder, Seletøj, Arbejdsredskaber, Kogekar o. dsl., som er det fremherskende i Mosefundene, findes hos de classiske Forfattere, der hidtil ere citerede, intet, der støtter Offertheorien. Sammenholdt med Efterretningen om Søerne som Gjemmesteder for Guld og Sølv, som var Romerne paafaldende, ser det ud, som om Cimbrer og Teutoner efter Sejren ved Arausias have baaret sig ad ganske som Gallerne, men at Orosius (Val. Antias) ikke har forstaaet, hvorfor Guld og Sølv behandledes paa en anden Maade end det øvrige Bytte og sænkedes i Floden. Naar Tacitus Beretning i Annales XIII. 57 om Hermundurernes Løfte til Mars og Mercurius »quo voto eqvi, viri, cuncta victa occidioni dantur« er blevet fortolket saaledes, som om Løftet gik ud paa, at »Heste, Mennesker og alt det Overvundne (eller hele Byttet) gives til Ødelæggelse«, da er Slutningen en vildledende fri Oversættelse. Der er kun Tale om hvad der kan dræbes — altsaa levende Væsener, hvilket er fuldstændigt overensstemmende med Cæsars Fortælling om Gallerne: »efter Sejren ofres de fangne Dyr«.

Et Vidnesbyrd om, hvorledes Germanerne efter deres Sejre handle med Trofæerne, er Beretningen om, at Arminius efter Slaget i Teutoburgerskoven lader de fra Romerne erobrede Insignier, Ørne o. a. ophænge i de hellige Lunde — ganske som i Middelalderen Sejrherren bringer sit Takoffer ved at lade Trofæerne ophænge under Kirkens Hvælvinger. Hvad der af forarbejdede Gjenstande vies Guderne, stilles frem for Alles Øjne i Templerne eller paa de hellige Steder, navnlig aabne Pladser i Skove, hvor Gudstjenesten holdes, og hvor ingen drister sig til at røre ved det viede Gods; saaledes hos Gallerne, saaledes hos Bjarmerne[1]). Sjældent var der vistnok Vaaben mellem disse

---

[1]) Saga Olafs h. helga Cap. 143 (cfr. Oddssaga Cap. 4 og S. Herrauðs ok Bosa Cap. 8. 18. Sturlaugs S. starfsama Cap. 17—18).

Offergaver; det har i første Række været Kostbarheder af Guld og Sølv. Naar Hrafnkel Freysgode ofrer Guden alle sine bedste Vaaben, er det paa den praktiske Maade, at han forbeholder sig selv Brugen! (gaf hánum alla hina beztu gripi sina hálfa við sik. Hrafnkel Freysgodes Saga Cap. 4). Naar Rygboerne vinde Bytte, lægge de alt Guld og Sølv i Gudens Skatkammer, men Vaaben og andre Sager dele de indbyrdes (Helmolds Krønike Cap. 36).

Ogsaa naar vi i Historien træffe Vidnesbyrd om Ofringer i Søer og i Kilder, er det heller aldrig af Vaaben. Det er Penge, det er Jordens Afgrøde og Fødemidler. Kildebrønde bevare sig traditionelt som Offersteder Aarhundreder igjennem under vexlende Tro og Overtro; Slægt efter Slægt lægger Offergaver deri lige til vore Dage. Hvert af de store Mosefund betegne kun én Nedlægning, hvori alt er samtidigt; man har kun »ofret« den ene Gang i Mosen; ja man skulde, om Hypothesen var rigtig, kun i en kort Periode af vor Jernalder have fulgt den Skik at give Guderne deres Part af alt det erobrede: Smykker, Vaaben, Klæder, Værktøj, Kogekar o. s. v. ved at nedsænke det i »hellige Søer«. Skikken skulde komme op i og forsvinde med det 4de Aarhundrede! Vikingerne ofrede aldrig i den yngre Jernalder det Vaabenbytte, de bragte hjem fra deres Sejre. I Sagaerne, i Eddakvadene er ethvert Minde om et saadant Takoffer til Odin eller Thor forsvundet — denne sidste Gud bliver endog vred, fordi en Mand har skiftet Tro og kastet det Sølv, Guden ejer, i en Mose (kastað silfri þvi i fula tjørn er ek á. Flóamanna Saga, Cap. 20—21).

Ligesom vi i Kildenavne have Vidnesbyrd om Kildernes hellige Betydning fra Aarhundreder tilbage, saaledes har man villet finde Støtte for Offerhypothesen ved at en af Moserne kaldes Thors-Bjerg Mose, en anden Vimose (af Vé ɔ: Helligdom). Men for det første er det vel neppe saa utvivlsomt, at den danske Form Tarsbjerg, (der fastholdes

af den tydske Taschberg) rettelig er at gjengive Thorsbjerg[1]), og for det andet kjende vi mange Viemoser (ogsaa udtalt Vimoser) omkring i Landet, opkaldte efter »Vier« (Vidier)[2]), en ved slige Lokaliteter hyppigt fremherskende Buskvæxt. Der tales om en Viemose, ligesom om en Ellemose, en Lyngmose o. dsl. Navnet Balsmyr for en

---

[1]) Om parallelle Lydovergange i slesvigske Stedsnavne har jeg forgjæves søgt Oplysning. Tosbjerre i Vedsted Sogn ved Haderslev (J. Kok: det danske Folkesprog i søndre Jylland II. 410) og Tuoersbjerg i Novling Sogn i Ribe Amt (Indb. til Ole Worm 1638 i Danske Saml. 2. R. IV. 57) ere de eneste til et Navn som Thorsbjerg hentydende Stedsnavne, jeg ved Dr. O. Nielsens Hjælp kan angive.

Et andet Spørgsmaal er det, om ikke det sidste Led i Sammensætningen er Ordet Bær og ikke Bjerg. Vore Forfædre havde som bekjendt Betegnelser for hver enkelt særegen beskaffen Plet i Marken — Moserne ikke undtagne, naar disse ved Plantevæxt tildrog sig Opmærksomheden. Et Exempel frembyder Tranebær-Mosen i Vinding Sogn ved Vejle, forvansket til Tranebjerg-Mose. Efter at have forelagt Docent E. Rostrup Spørgsmaal om en lignende Oprindelse kunde tænkes for et Navn som Thorsbjerg-Mose, modtog jeg nylig flg. Meddelelse:

— — Jeg er aldeles tilfældigt stødt paa Plantenavnet Torr som endnu mange Steder i Slesvig (Sundeved, Hammelev, Lejrskov, Galsted m. m.) bruges for Padderokke = Equisetum, særlig for Kær-Padderokke (Epuisetum palustre), der er almindelig i Kær og Moser. Denne blomsterløse Plante har ganske vist ikke egentlige Bær, men den bærer paa Roden brune Knolde saa store som Kirsebær, der tidligere mange Steder har været spist, og som endnu indsamles og spises paa Færøerne, — hvor jeg selv har smagt dem — og kaldes der »Kannöböðja«; de ere indvendig hvide, og sødlige. — — Jeg skal endnu tilføje, at omtalte Plante (Padderokken) paa Island har Bær-Navnet; idet den blandt andet kaldes »Qvöndar-Bær« ifølge Mohrs Islandske Naturhistorie 1786, S. 222.

[2]) E. Madsen: Sjælandske Stedsnavne Annal. f. n. O. 1863, S. 179.

bornholmsk Mose, hvorfra et lille Fund haves fra den ældre Jernalder[1]), er ogsaa nævnet i den ovenomtalte Forbindelse som antydende en Balders-Dyrkelse. Men det har samme Oprindelse fra Terrainets »balle«-formede Dannelse, som skjønnes at ligge til Grund for alle vore Stedsnavne, hvis Klang har ledet Tanken hen paa Guden[2]).

Dersom vi traf Mosefundene i Egne her i Landet, der fra en fjern Oldtid have haft Betydning for Gudedyrkelsen, saa vilde dette være en Omstændighed, der kunde vække Opmærksomheden — de hellige Søer og Brønde høre vi jo i Hedenold ligge Gudehovene nær, ligesom senere de af de hellige Kilder, hvis Betydning som Valfartsteder viser sig gammel i Middelalderen, ligge Kirkerne nær. Men der er heller ikke paa dette Punkt nogen Parallel, der støtter Offerhypothesen. Det maa være helt lejlighedsvis, at man i den ældre Jernalder for den enkelte Nedlægning har valgt netop denne eller hin Mose.

Og der er da med Hensyn til de topografiske Omstændigheder yderligere det særegne Træk at mærke, at de vedkommende Moser ligge i uvejsomme Egne, skjulte imellem høje, i Oldtiden maaske endog skovbevoxede Banker, saa »forborgne« som de paa nogen Maade kunde udsøges. Dette er Tilfældet med Thorsbjerg Mose, med Viemosen, med Kragehul (eller Kragehule) og ligeledes med den senere undersøgte Tranebær-Mose ved Vejle. Overfor Nydam-Mosefundet bortfalder enhver Tale om dets Nedsænkning i

---

[1]) Om Fundet og Misforstaaelse af dets Betydning som »Overgangsfund mellem Bronze- og Jernalder«, se E. Vedel: Bornholms Oldtidsminder og Oldsager.

[2]) Henry Petersen: Om Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro i Hedenold. 1876. S. 96. Anm. 3. Om Balder cfr. S. Bugge: Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse 1886, S. 32 o. flg. — Det kan bemærkes, at det sjælandske Stedsnavn Baldersbrønde, som alt af Saxo efter Ordlyden sættes i Forbindelse med Gudenavnet, i et Diplom fra 1321, d. 21de Oct. skrives Baldorpsbrunnæ.

en hellig Sø; thi Fundet er gjort i den inderste Del af en smal Fjordarm. Dog for saa vidt stemme Fundforholdene her med dem fra de andre Moser, som Fjorden til begge Sider er indesluttet af høje Banker. Ogsaa i Moser liggende mellem Banker som i en Kjedel ere de fleste andre, sparsommere Mosefund fra den ældre Jernalder blevne gjorte.

En saaledes valgt og betinget Beliggenhed for de Moser, hvori det store Antal Sager nedsænkedes, maa jo tyde hen paa, at de, der foretoge Nedlægningerne, ikke havde en saadan Tillid til Medmenneskenes Pietet overfor det, der var viet til Guderne, som den, der kjendtes blandt Germaner, Galler og Bjarmer, og se vi nu nøjere paa alle de Omstændigheder, der ere iagttagne ved Undersøgelserne, førend Offerhypothesen havde fæstnet sig paa en saadan Maade, at det ansaas for nok ved de systematiske Undersøgelser at skaffe Sagerne frem, ville vi se, hvor langt fra selve de iagttagne Fænomener tyde hen paa en Sejrsrus, en Besværgelsesceremoni, hvorunder alt i ødelagt Tilstand er nedkastet i Søen.

Engelhardts Beretning om Thorsbjerg-Mosefundet gaar ud paa følgende:

Mosen ligger i en Kjedel, til alle Sider omgiven af Højdedrag. Oldsagerne forekomme kun paa ét bestemt Sted ved den ene Ende paa et Omraade af over halvanden Skjæppe Land, de fleste i den midterste Del af denne Plads. Sagerne ere nedlagte og det tildels i »en vis Orden«. Samlede i større Bunker ligger et Bundt Pile, flere Lag Skjoldbrædder — undertiden gjennemborede af et Spyd som for at holde dem sammen. Guldsagerne laa for sig, ligesaa Sølvmønterne. Spydspidser og Brudstykker af Sværdklinger fandtes indsvøbte i Ringbrynjer. Nedlægningspladsen sporedes indhegnet med Risfletninger. Lerkarrene stode dybest i Mosen, nedsænkede med Sten — eller ved sammenrullede Rester af Ringbrynjer. I Hankene saas Levninger af Bastsnore.

Om Nydam-Fundet hedder det:

Oldsagerne laa blandede mellem hverandre i de forskjelligste Stillinger, men flere Omstændigheder vidne dog om, at de oprindeligt ere nedlagte samlede i Bundter og i en vis Orden. Saaledes fandtes et Bundt af 15 Træbuer, flere Bundter Pile. Skjoldbuler laa stukne ind i hinanden. I Egebaaden laa Gjenstandene samlede og ordnede i de forskjellige Rum. »Det er muligt, at hele Fundet stammer fra Baade, hvis Ladninger det engang udgjorde«[1]).

I Kragehul-Fundet, der var saa ufuldstændigt paa Grund af at der var skaaret Tørv i Mosen igjennem mindst et helt Aarhundrede, var der i Regelen ingen Orden at se. Paa et Par Steder fandtes imidlertid 12—13 Pilestager liggende sammen, og Engelhardt anser det for muligt, at »Alt oprindeligt kan have været nedlagt i en vis Orden og sammenbundet; der findes som bekjendt hyppigt Tovværk mellem Oldsagerne. Snorene kunde da have løsnet sig i Tidernes Løb, og Sagerne ere drevne om mellem hverandre«[2]).

Med Hensyn til Viemose-Fundet, da indeholder Engelhardts Skrift om dette ikke en saa detailleret objectiv Fremstilling af Fundforholdene som de tidligere udgivne Mosefundsbøger. Han var da efter Fremdragelsen af Orosius Skildring »der kunde være skrevet med vore Mosefund for Øje«[3]) saa opfyldt af Offerhypothesen og dens Overførelse paa alle indre Forhold i Mosefundene, at han endog i det, at Sager, som f. Ex. Spydspidser, vare sammenbundne eller indsvøbte i Tøj vil søge noget mystisk »religiøst«. Forovrigt

---

[1]) Naar der i denne Ladning har været Vogne, mindes man Fortællingen i Hrolfs Sag. Kap. 48 om at Hjartvar og Skuld førte »margir vagnar ok allir skipaðir at vápnum ok herklæðum« med paa Skibene.

[2]) Aarbøger f. n. O. 1866, S. 161.

[3]) Engelhardts Foredrag om Jernalderens Oprindelse og Udvikling i Danmark i Forhdl. v. de skandinaviske Naturforskers Møde i Christiania 1868, S. 584.

undlader han ikke at fremhæve, at der ogsaa i dette Fund var en vis Orden synlig, ligesom at der sporedes en Indhegning med Risfletninger og spidst tilskaarne Gjærdestave. Her var Sænkestene med Krydsbaand af Bast, Trækroge og Tvejer, som man mente havde været nedrammede i Søbunden for at fastbinde de Gjenstande, der skulde sænkes.

Med Hensyn til Bemærkningen af Engelhardt om at Snorene af de sammenbundne Sager i Nydam Mose havde løsnet sig og Sagerne derefter vare drevne om, kan mærkes hvad der i Museets Protokol Nr. 18640—720 staar anført om lignende Forhold i Viemosefundet efter Udgravningen 1859: »Som oftest laa Landse- og Skjoldstykker af Træ øverst, og dybere nede laa Metalsagerne. Enkelte Steder laa Landse- og Pileskafter i en utrolig Mængde ovenpaa hverandre, og de laa tillige saa uordentligt, at det saa ud som Pindene i et udslaget Skrabnæsespil. Mange af Skafterne bare tydelige Spor af, at de i længere Tid havde drevet om paa Vandets Overflade, idet de vare sorte og fulde af Mærker af at Snegle og Smaadyr havde gnavet paa dem, og paa enkelte var kun den ene Side af Skaftet, der havde været udsat for Luften mærket saaledes. — — Paa flere Steder fandtes ikke faa Levninger af tynde Reb (af Bast?).

Naar vi nu sammenholde alle disse Iagttagelser med den Hypothese om Mosefundenes Oprindelse, man har formet om Orosius Fortælling om Cimbrerne og Teutonerne, vil Enhver se, at den er meget fjærn fra de iagttagne Forhold ved Nedlægningsmaaden. Gjenstandene ere ikke udslyngede hele Mosen over. De ere i det hele ikke nedkastede, men nedsænkede med Omhu. De ere nedlagte samlede med en vis Orden paa en begrændset Plads i Mosen; denne Plads er indhegnet og afmærket. Overfor Nydam-Fundet maa Offerfest-Billedet strax af den Grund opgives, at man tydeligt (cfr. Engelhardt) er kommen roende ind i Fjorden med de andensteds ladede Baade og saa har sænket dem her med hele deres Indhold.

Alle ere enige om, at Mosefundene indeholde Sager opsamlede paa Valpladser; Lejre og Troskærrer synes plyndrede. Det kan derfor ikke paa nogen Maade undre os, at Sværdklinger ere sprungne, Spydsodder bøjede, Brynjer sønderhuggede, Skjolde gjennemborede af Pile, og Skjoldbuler mærkede af Hug og Kølleslag, ligesaalidt som at der forekommer Beskadigelser af en saa at sige uforklarlig Art paa mange Vaaben og andre Gjenstande, skete i Kampens vilde Tummel. At Ilden har mærket nogle, behøver ikke at forklares som hidrørende fra »de forudgaaende Ofringer og den antændte Ild«. Naar Lejren plyndres, er der al Anledning til at lade Ilden hjælpe Sværdet til at fuldstændiggjøre Fjendens Nederlag.

Med Krigshæren fulgte »Smede«, der bødede saa vel Jern som andet Metal og ligeledes arbejdede i Træ; i Viemosefundet findes et rigt Udvalg af det Værktøj, Smeden har brugt ved slige Lejligheder. Det kan da ikke undre os, at vi se, at nogle faa Jernsager, særlig Spyd, fundne i Kragehul-Fundet, have været under Hammeren og ere sammenbankede som »gammelt Jern«. Det samme se vi med mange Jerngjenstande i vor Tids Smedier, og ligesom vor Tids Smede saa fortræffeligt have vidst at udsmede de Jernstykker, Klingestumper o. a., der bragtes dem af Bønderne, som havde fundet dem ved Tørveskæringen i Nydam Mose og i Viemosen, saaledes har der ogsaa for 1500 Aar siden i Lejrsmedens Værksted ligget ganske lignende sønderbrudte og ufuldstændige Gjenstande, som han skulde omsmede — omstøbe eller paa anden Maade tage i Brug.

Hvad der kan ske i et Slag i Retning af vilde Beskadigelser af Vaaben og Lejrgjenstande er aldeles uberegneligt. Men der er i Mosefundene Vidnesbyrd om Beskadigelser, som ikke Hug, Stik eller Stød kunne have frembragt i Kampen Mand mod Mand, eller hvor Lejrsmeden har været paafærde. Man har nemlig ofte kun ladet Kræfterne

gaa ud over selve Gjenstandene, man har sønderskaaret Remme, Sværdskeder o. a. for at bemægtige sig Metallet, og man har stundom bearbejdet Sager af uædelt Metal for at berøve dem Belægning af Guld og Sølv (cfr. Nydam Pl. VI. 8)[1]. Guldringen fra Thorsbjerg Mose, som et velrettet Hug kunde sønderbryde, har man saa at sige hakket over med et daarligt Redskab. Man har snittet i og i det hele bearbejdet enkelte Gjenstande paa en Maade, der nu for os nærmest synes hensigtsløs, og det hjælper os slet ikke til bedre at finde Tanken, om vi forestille os en Guddom som dens Centrum.

At de Faldne plyndredes for Værdigjenstande — under Kampen med største Il, efter Kampen med mere Ro, kunne vi jo ikke tvivle om. Paa en saadan Plyndring maa Træk som de sidstnævnte tyde hen. Men ogsaa ad anden Vej foreligger der Vidnesbyrd om Plyndringen paa Valpladsen nemlig ved de i Moserne fundne Skeletdele af Heste, der ere mærkede af Hug og Stik, faldne ikke blot i Kampen, men ogsaa efter denne, da Dyret var dødt.

Jap. Steenstrup, som har undersøgt disse Skeletter, udtaler i sine Bemærkninger om dem, der ere vedføjede Engelhardts Beskrivelse af Nydam Mosefund, at Knoklernes Behandlingsmaade nødvendigen maa sammenstilles med den voldsomme Behandling, de talrige Vaaben og Smykker af al Art have lidt.

Denne Stenstrups Udtalelse er tagen til Indtægt for Offertheorien, idet »Alt forekommer tydeligt at afspejle en Ofring og Slagtning af de i Kampen dræbte eller fangne Stridshingste, hvis Kjød rimeligvis ogsaa for en Del havde været spist ved de fælles Maaltider, som i Oldtiden gjerne ledsagede større højtidelige Ofringer til Guderne«.

---

[1]) Bøjlerne til Dækket paa Sølvhjælmen fra Thorsbjerg Mose fandtes afrevne og sammenbøjede.

De Knokler, hvorom Steenstrup havde udtalt sig, var af kun 3 Hingste, den ene meget gammel og i høj Grad med Spat paa Bagbenet. Steenstrup erklærer udtrykkeligt, at de ikke viste Snit eller andre Knivmærker, som kunde tyde hen paa en Afskæring og bevise, at Knoklernes Kjød i sin Tid var bleven spist, medens de Hugmærker, der saas ikke syntes at være fremkomne, medens Dyrets Ben vare omgivne af det friske Kjød. Paa alle tre Hingstes Hoveder er der gjort talrige Indhug; paa det ene ses indtil 10. »Ingen Hest kunde blive staaende paa Benene efter blot et Par af disse Hug«. Men herved er det særligt at mærke, at Retningen af disse Hugflader, der alle gaa mere eller mindre paatværs af Hovedet, som Steenstrup bemærker — taler for, at den huggende har haft Hestens Hoved nedenfor sig eller liggende paa Jorden[1]).

Disse Iagttagelser kunne kun pege i én Retning: Valpladsens Plyndring. Man har villet bemægtige sig Metalprydelserne paa Seletøjet, men har ikke givet sig Tid til at spænde dette af, medens man med ilfærdige Hug, mange flere end nødvendigt, har sønderhugget Remmene, hvorpaa Beslagene vare anbragte.

Som sagt — det kan altsaa aldeles ikke undre os, at der er Beskadigelser af megen forskjellig Art og som skyldes meget forskjellige Grunde at se paa Gjenstande, der ere opsamlede paa en Valplads og i en plyndret Lejr. Det, der har væsentligst Betydning overfor Bedømmelsen af Fundforholdene — men som man helt har undladt at lægge Vægt paa — er den paafaldende

---

[1]) Ogsaa fra Viemosen er et Hestekranium bevaret med lignende Hug. Der fandtes vel i Mosen enkelte Knokler af Heste og Køer, men de fandtes paa Steder, hvor der var Spor af tidligere Gravninger, og var efter Steenstrups Erklæring ikke forskjellige fra Knokler af nulevende Heste og Køer og maa derfor antages at være af Kreaturer, der i senere Tider ere gaaede isænk i Mosen. Museets Protokol Nr. 18789.

Mængde udmærket vel vedligeholdte Vaaben og andre Sager, Mosefundene indeholde. Overfor dem ere de beskadigede Gjenstande af helt ringe Antal. I Viemosen er af 1000 Spyd c. 25 beskadigede, de fleste kun med bøjede Odder. Landsestagerne ere for største Delen nedlagte i deres fulde Længde d. v. s. indtil $11\frac{1}{2}$ Fod l. (Viemose) og med paasiddende Spydsodder, ligeledes ligge de fleste Pilestager, Buer o. m. a. fuldstændigt velbevarede. Under en Ceremoni, der gik ud paa at ødelægge Byttet, forinden det ofredes til Guderne, vilde dog saadanne Gjenstande som hine være dem, der lettest og derfor først og fremmest sønderbrødes. Men hvor mange Brud og Beskadigelser af Træsager, der ikke skyldes Mosens Tryk kan vel paavises[1]).

Man har som anført hyppigt nedlagt de velbevarede Sager bundtevis. Løse Spydsodder, Stumper af Jern og Bronze har man svøbt i Tøjstykker; i en Skjoldbules Hulning laa Stumper af Beslag til Skjolderanden. Det ser ifølge Engelhardt ud, som om nogle Sager ere blevne sænkede »sækkevis«. Nedlægningsmaaden tyder i Regelen hen paa, at man har haft Tid og Ro til at kunne udføre denne Del af Arbejdet med Omhu, indhegne Stedet med Risfletninger, sænke Gjenstandene ved stenfyldte Lerkar og ramme Kroge og Tvejer af Træ i Moradsbunden for dertil at fastbinde Redskaberne.

---

[1]) I Museets Protocol Nr. 18640—720 er anmærket: Landse og Kastespydspidser fandtes adskilte fra Skafterne og laa som oftest dybere nede. I nogle af dem saas intet Spor af Træskafter, men i de fleste af dem sad Skaftet i Døllen, og det var klart, at Jernspydene ved deres egen Vægt vare brudte af Skafterne, efter at Træets naturlige Sejghed var forsvunden ved den lange Henliggen i Mosen.

I Engelhardts Arbejder over Mosefundene savner man i høj Grad Situationskort over Gjenstandenes Leje i Mosen. Saadanne Kort havde Herbst, der 1859 paabegyndte Undersøgelsen af Viemosen, som 1865 fortsattes under Engelhardts Ledelse, optaget for hvert af de undersøgte Partier.

Vi se altsaa i Mosefundene udtalt et stærkt Begjær efter at opsamle Alt, hvad der har ligget paa Valpladsen. Man samler — efter Omstændighederne i Lerkar, i Bøtter og i Sække — hele Gjenstande saavelsom Stumper, der dog altid havde Metalværdien; og det stundom med en Hastværk, der lader de mindste Bagateller følge med. En Sortering af Gjenstandene spores[1]); de større sammenbindes bundtevis med Reb og med Simer, hvoraf mange Levninger ere forefundne. De nedsænkede Gjenstande ere bundne til nedrammede Pæle, til Vognhjul o. a. Der er en vis Hemmelighedsfuldhed ved Nedlægningen i de afsides liggende Moser, men der er samtidigt anvendt Omhu for at Stedet i Mosen, hvor Byttet er nedlagt, kan gjenkjendes af de Indviede, og for at intet ved Bevægelsen i Vandet skal føres udenfor en bestemt Plads. Denne er afgrændset saaledes, at alt det nedlagte atter kan tages op, naar Omstændighederne gjør det ønskeligt; lettest vil dette være, hvor man har sænket Byttet ladet i Baade. Optagelsen vil fremdeles meget lettes ved at saa mange Gjenstande ere indbyrdes sammenbundne. Og saa er Dybden, hvori Gjenstandene ligge, forholdsvis ringe: i Thorsbjerg Mose 5 Fod, i Kragehul 3—5 Fod, i Viemosen 3—6 Fod. I Thorsbjerg-Mosen sporedes ved Oldsagpladsen ligesom en af Faskiner lagt Bro.

Vi kunne som bekjendt følge Mosefundene langs Østkysten af den jydske Halvø over til Fyen[2]). Endnu er det

---

[1]) Cfr. den mærkelige Mængde af afskaarne Ender af Sværdskeder med de paasiddende Metaldopsko samt Sværdknapper, der forekomme i Porskjær-Mosefundet. Aarbøger 1881. S. 52.

[2]) Af jydske Mosefund, der ere komne frem efter Udgivelsen af Engelhardts Mosefundsbøger, skal særlig fremhæves Porskjær-Fundet i Underup Sogn ved Horsens, og Tranebær-Mosefundet ved Vejle, som nedenfor skal nærmere omtales. (Aarbøger 1881. S. 176). Noget specielt i sin Art er Vognfundene i Dejbjerg Præstegaards Mose i det vestlige Jylland (se Forfs. Beskrivelse udk. 1888), der i Nedlægningstid dog maa antages at falde sammen med Mosefundene fra

usikkert, hvorvidt paapegede Spor til, at lignende Fund forekomme østligere i Landet have nogen større Betydning. Mosefundene betegne ligesom Vejen for en fremtrængende eller vigende Hær og dens Kampe.

Naar vi ville fæste Opmærksomheden ved, at Fundene indeholde Gjenstande, ødelagte paa en Maade, som neppe selve Kampen kan have foranlediget, behøve vi aldeles ikke at standse ved Tanken om, at »Ceremonier« ligge tilgrund. Fordum som nu var man i Krigen tidt nødt til at ødelægge og sønderbryde, hvad man ikke kunde føre med sig; og truer et forsmædeligt Fangenskab, sørger man forinden for at bortkaste eller skjule, hvad man ikke vil se i Fjendehaand. Særligt med Henblik paa Nydam-Fundet ville vi i denne Forbindelse mindes Fortællingen i Heimskringla[1]) om Kong Eystein i Norge, der blev forladt af Størsteden af sin Flaade og derfor, inden han flyer, lader sit store Drageskib, der var tungt at ro, og tillige flere mindre Skibe forhugge, Øltønderne aabne og alt, hvad han ikke kunde føre med sig, ødelægge.

Men som sagt, søge vi en Forklaring af Mosefundene, maa vi lige saa meget tage Forekomsten af de velbevarede Vaaben og Gjenstande i Betragtning som af de langt færre, der ere ødelagte, og ikke bygge »et almindeligt Resultat« paa en Undtagelse. Og paa ganske særlige Begivenheder, paa særlige, til Kampe knyttede Anledninger, som ikke kom igjen senere i den forhistoriske Tid, maa jo hine Fund tyde hen. »Hensigten har været, — siger Jap. Steenstrup[2]), til bedre Tider igjen at tage det gjemte frem og afbenytte, hvad deraf enten maatte kunne afbenyttes til samme Øjemed eller lettelig omarbejdes til andre, eller hvad der allerede

---

Østkysten. Af nye Mosefund paa Fyen er at mærke Illemosefundet i Rynkeby Sogn NV. for Nyborg.

[1]) S. Inga ok bræðra hans. Cap. 32.

[2]) Menneskeslægtens tidligste Optræden i Europa. S. 5.

som Metaller og Prydelser maatte have en større Værdi«. Denne Opfattelse, der er udtalt 1862, deltes fuldstændigt af Herbst, der i Forening med Steenstrup havde ledet de første planmæssige Udgravninger, Museet i 1859 lod foretage i Viemosen[1]). Med Hensyn til hvem der kunde have gjemt Sagerne i Mosen har man henpeget til Marodørflokke, der dengang som i vore Dage have fulgt Krigshærene, for ved Plyndringer paa Valpladsene at vinde Gods og Guld[2]); Snorre Sturlesøn fortæller i Heimskringla, om hvilken stor Mængde forsultne Tiggere og Stavkarle, der fulgte begge Hære i Slaget paa Stiklestad. Ogsaa har man henpeget paa Muligheden af, at det kunde være den Egns Befolkning, i hvilken Kampen var udkæmpet, der havde ransaget Valpladsen og af Frygt for det sejrende Parti havde skjult, hvad de havde samlet. Tilfældet førte da med sig at gjemt blev glemt.

Idet jeg fuldt slutter mig til den Opfattelse af Mosefundene, at det er Bytte-Nedlægninger, hvis Bestanddele senere skulde have været gjenoptagne for at udnyttes efter deres Art eller Værdi, maa jeg fremsætte som min Forklaring af deres historiske Foranledning, at Nedlægningerne skyldes en hastigt fremtrængende, sejrende Hær, men at denne, maaske efter et oprivende Nederlag, er bleven hindret i at udnytte disse Byttedepoter. Vi høre Cæsar fortælle (de bello Gallico VI. 35), at en germansk Hær letter sin Fremmarsch ved at gjemme Byttet fra sine tidligere Sejre (qvam nacti erant prædam in occulto relinquunt), — og ingen Gjemmesteder vare jo bedre end Søer eller Moradser — ligesom vi i vor egen Oldtidsliteratur (i Njals Saga. Cap. 30) høre fortælle om,

---

[1]) Cfr. Bemærkningerne i Museets Inventarieprotokol om denne Udgravnings Resultater, og V. Boyes Anmeldelse af Engelhardts Kragehul-Mosefund i »Fædrelandet« d. 17de April 1867.

[2]) Cfr. G. Stephens i Oldnorthern runic Monuments 103—4.

at Vikingerne Hallgrim og Kolskeg skjule deres Bytte i en Skov paa Øsel, inden de gaa paa Togt for at vinde nyt. Det gjemte Bytte bestod baade af Guld, Sølv, Klæder og Vaaben[1]). Vi forstaa, at den, hvem Feltherren har overdraget Hværvet at gjemme en større eller mindre Del af Byttet, vælger Skjulestedet afsides (in occulto), saaledes som alle hine Oldsagmoser ere beliggende. Vi forstaa, at der har kunnet arbejdes med Ro og med Omsigt ved Sagernes Nedlægning, naar det skete ved Soldater under Commando; vi forstaa ogsaa, at der ved en systematisk Ransagelse af Valpladsen, ved hvilken man i Oldtiden sikkert endnu mindre har vraget noget end nutildags — sammen med talrige velbevarede Vaaben, Smykke-Sager og Lejrrekvisitter, er optaget meget, som kun var Stumper og Stykker, og at der er fundet Gjenstande ved de Faldne, som tyde hen paa ilfærdig Plyndring af Valen under selve Kampen. Det kan synes paafaldende nok, at der er saa mange Gjenstande af Træ, River, Vognstykker, Trækar — men det gjaldt vel at fjerne alle Spor fra Mosens Bred af hvad der var foregaaet. Og man finder slet ikke denne Omstændighed mere forklarlig, naar man vil hævde Mosefundene som »Offernedlægninger«.

Mosefundenes Tidsalder maa sammenholdt med Gravfundene fra den ældre Jernalder sættes til 4de Aarhundrede. Mønterne i Mosefundene (39 Denarer fra 90—199 i Thorsbjergfundet, hvor de alle laa samlede, 34 fra 69 til 217 i Nydamfundet)[2]) kunne ikke afgive nogen Tidsgrændse nedad i Tiden; det er som bekjendt det gode Sølv i de ældre Kejsermønter, der har givet dem Cours, men efter Vægten,

---

[1]) Cfr. Færeyinga Saga. Cap. 19.

[2]) I Viemosen er hidtil kun fundet en romersk Bronzemønt fra 165 (Marcus Aurelius) se V. Boyes: Archæologiske og ethnografiske Meddelelser i Nationaltidende Nr. LXXVIII.

Aarhundreder ned i Tiden. Man finder i en sjælandsk Skeletgrav fra samme Periode som Mosefundene en Antoniner fra 2det Aarhundrede, i en anden en Guldmønt fra Kejser Probus († 282), og endelig ligge i et Par sjælandske Grave, der efter Udstyret maa være nær samtidige med den førstnævnte, Guldmønter fra Constantinernes Periode, det 4de Aarhundrede.

Offertheorien har været i Forlegenhed med at bestemme, hvis Efterladenskaber det er, der ligge paa Valpladsen: de Indfødtes eller Fjendernes. Man saa i Halvtredserne og Tredserne en brat Overgang mellem Bronze- og Jernalder; man kjendte ingen sikre Vidnesbyrd om en Jernalder i Danmark ældre end den rigt udviklede Jernalderskultur, der mødte os i Mosefundene. De fremmede Folkestammers Indtrængen »gav Kulturen en ny Retning«, sagdes der, ɔ: Mosefundene betegnede Jernalderens Begyndelse[1]).

Kampene havde altsaa — syntes det — staaet mellem et Bronzealdersfolk og et Jernaldersfolk. Men da det var dettes Vaaben, der fandtes i Moserne, maatte det jo være Bronzefolket, der havde besejret Jernaldersfolket og ofret sit Bytte i de hellige Søer. Men saa var jo Mosefundene ikke af Betydning for Kundskab om vor nationale Kultur uden indirecte ved at vise de danske Bronzevaabens Overlegenhed over Jernvaaben smedede af de dygtigste Vaabensmede[2]). Desuagtet viste Følgen af Sejren sig at være den, at man her i Landet opgav Bronzen og optog Jernet.

Saa man paa Gjenstandenes Mærker af Hug og Stik, var det imidlertid klart, at Kampen havde staaet mellem

[1]) Worsaae: Om Jernalderen i Danmark S. 12. Engelhardt: Forordet til Kragehul Mosefund.

[2]) Man maa gaa til »Italiens og Spaniens berømteste Vaabensmede i det 16de Aarh., for at finde Magen til en saadan Formskønhed og ydre Fuldendthed af Arbejdet« (O. Blom i Aarbøger f. n. O. 1868 S. 18). Med Hensyn til et Bronzealdersfolks Sejr over et Jernaldersfolk cfr. Massageternes Sejr over Perserne. Herodot I. 215.

to Jernalders-Hære. Atter trængte det Spørgsmaal sig frem, om de Indfødte skulde have været de fremmede Hære saa overlegne eller jevnbyrdige, at de havde kunnet sejre i Kampen og nedlægge Byttet i Søerne. Enten maatte man altsaa opgive Oldsagerne som Minder om vor egen Kultur eller erkjende, at Offerskikken var en Skik, som tilhørte de Fremmede, der efter Sejren havde ofret de Indfødtes Vaaben til Guderne.

Nu tager Forholdene sig anderledes ud end for 20--30 Aar siden, idet der er paavist en hjemlig Jernalderskultur, der gaar tilbage langt forud for Christi Fødsel. At Kampene have staaet mellem to Jernaldershære fremgaar nu sikkert af de almindelige archæologiske Forhold; flere og flere Sammenknytningspunkter mellem Mosefund og Gravfund ere komne klart for Dagen som Vidnesbyrd om, at den i Landet raadende Jernalderskultur ikke kan have været den, de fremmede Folkestammer bragte med sig, meget underlegen. De to Hære, der have kæmpet sammen, have ligesom i Kultur, saaledes vistnok ogsaa i Herkomst staaet hinanden nær, og hvad der opsamledes paa Valpladsen for midlertidigt at gjemmes i Søen, tilhører aabenbart begge Hære, de indtrængte Fjenders saa vel som dem, der kæmpede for Hus og Arne — Marodører vilde i hvert Fald ikke gjøre Forskjel. Men at Kampene efter Mosefundenes Tal og Udbredelse at dømme have strakt sig saa vidt igjennem Landet, kunde snarest vidne om, at Fjenden er trængt sejrende frem og har oversvømmet, maaske behersket Landet for kortere eller længere Tid.

De typologiske Forskjelligheder, som Engelhardt og senere Undset[1]) have paavist mellem visse Sager i Mosefundene, kunne ikke med Sikkerhed hævdes som Beviser for disse Funds indbyrdes Chronologi, saaledes at det »ældste« (Thorsbjerg) er fra c. 400, det »yngste« (Kragehul) fra c. 500 efter Chr. Den

---

[1]) J. Undset: Jernalderens Begyndelse i Nord-Evropa. S. 404.

Kultur, der fremtræder gjennem Mosefundene viser nemlig et saa udviklet Trin og en saa charakteristisk Mangfoldighed af Former for Smykkegjenstande, Vaaben og Beslag samt af ornamentale Motiver, og der findes saa mange Nuancer mellem hvad der er romersk, romersk-barbarisk og barbarisk indenfor det enkelte Mosefund, at de paapegede Forskjelligheder, imellem de forskjellige Mosefund i enkelte Fibulaer og Vaaben ikke synes betydelige nok til at gjælde for Forskjelligheder, der kræve en historisk Afstand mellem det ældste og yngste Fund af et hundrede Aar[1]). Det kan i det hele slet ikke undre os at træffe saadanne Forskjelligheder i Typer, naar vi se hen til, at der i Mosen maa ligge Vaaben tilhørende to Partier. Den i Landet indtrængte Hær kan jo endog have bestaaet af forskjellige Stamme-Afdelinger, og af disse kan en i Hjemstedet have staaet i nærmere Berøring med romersk Kultur end de andre. I Landet selv kunne Formerne for Fibulaer og Sværd samtidigt have været forskjellige i forskjellige Egne — selv om vi ikke tør tro, at baade Jyder, Fynboer, Sjælænder og Skaaninger som et samlet Daner-Riges Hær, har søgt at dæmme op mod den indtrængende Fjende, saa har dog altid det Betydning i den paapegede Retning, at nogle Kampe have staaet paa den jydske Halvø, andre paa Fyen. At Mosefundene komme hinanden nær i Tid og ere Minder om en og samme Folkebevægelse, sandsynligvis sammenhængende med de andre større Folkebevægelser i Evropa i 4de—5te Aarhundrede, var en Opfattelse, som ogsaa Worsaae tilsidst gjorde gjældende[2]).

[1]) Nøglen, afb. i Viemosefundet Pl. I. 20 der synes at være fra en hel anden, yngre Tid af Jernalderen, er i Herbsts Nærværelse ved Undersøgelsen 1865 overbragt af en Bonde, der angav den fundet i Asken af en Tørv men fra en hel anden Del af Mosen, end hvor Fundet fra den ældre Jernalder blev gjort. Cfr. Museets Protocol Nr. 24274.

[2]) Nordens Forhistorie. S. 128.

Nøjagtigt tilsvarende Fund ere ikke fremkomne i Udlandet, nærmest staar mulig Tiefenau-Fundet ved Bern, men Be-

Men hvorfor ere de hengjemte Sager, hvis Plads man afmærkede for atter at kunne optage dem af Søen ikke blevne gjenoptagne? Det kan let forklares, hvis Fundene ere hemmelige Bytte-Depoter for en senere opreven Hær. Men ogsaa overfor Muligheden af, at det er Egnens Beboere eller Marodører, der have gjemt Sagerne, kunde hin Omstændighed ikke forekomme paafaldende, naar vi se hen til de mange Paralleler, baade Oldtid og nyere Tid frembyde paa Skatte, der ere gjemte — og tilsyneladende glemte paa Gjemmestedet. Endnu ligger i Sorø Sø talrige Uniformsgjenstande, Lædertøj og Vaaben, tilhørende Landeværnsarmeen fra 1807 og sænkede i Søen, da engelsk-hannoveranske Tropper nærmede sig: man har ikke senere kunnet paavise Stedet. Erindringen herom vilde maaske snart være uddød, hvis den ikke af Stephens[1]) efter Beretning af Stiftamtmand Regenburg var bevaret gjennem Literaturen. Nu er der Fremtiden forbeholdt et Mosefund her.

Flere af de Smaafund, der i Tid og Art svare til de store Mosefund, have maaske den særlige Interesse, at de ere Rester af større Nedlægninger, som igjen ere bragte for Dagens Lys, for at udnyttes efter Art eller Værdi af de retmæssige Besiddere eller af andre, uretmæssige. Særligt

---

skrivelsen derover og Fundiagttagelserne ere saa tarvelige, at det ikke kan benyttes (Bonstetten: Notice sur des armes et chariots de guerre decouverts à Tiefenau 1851). Ogsaa kan mærkes Fundet ved Dobelsberg i Kurland, der er gjort i en Eng neppe $1^1/_2{}'$ dybt og paa en Plads af kun nogle faa Kvadratfod. Det bestaar af 1100 Jerngjenstande (Vaabenstumper og Smederedskaber), 60 væverskyttelformede Stene og 40 Bronzegjenstande (Ringe og Fibulaer), der tildels laa for sig i et Lerkar. Undset bestemmer det som yngre end vore Mosefund (ikke før Aar 400), idet han dog mener, at det maa forklares paa samme Maade som disse (han tænker paa Offertheorien). Jernalderens Begyndelse i Nord-Evropa. Christiania 1881. S. 160 o. flg.

[1]) Oldnorthern runic Monuments. S. 304.

kan det siges om Tranebær-Mosefundet ved Vejle, som jeg udgravede i 1882, at dette utvivlsomt er Levninger af et stort Bytte-Depot[1]). Medens der nemlig kun gjennem lange Tiders Tørveskær er fremkommet en Bidseltøjle, en Ravtærning og en lille Glasbrik, er der samtidigt og særligt ved Udgravningen fundet en stor Mængde Skjoldbrædder, Stykker af Landsestager, enkelte Staver til Spande o. s. v. samt en Mængde Dele af Vogne, forarbejdede ganske som de Vogne eller Kærrer til Transportbrug, hvoraf der er fundet Rester i de andre Moser. Disse Træsager havde flydt omkring paa en Maade, som om der havde været stærk Bevægelse i Mosen; de sværeste laa midt i denne, de lette helt inde ved Bredderne. Om et af Hjulene var der endnu Rester af Reb. — Under Offerhypothesen lader Tranebær-Mosefundet sig lidet passende bringe ind; man maatte i saa Fald have nøjedes med at ofre Vogndele og Stykker af Landsestager, Skjoldbrædder og Staver af Spande til Guderne.

II.

Mose- og Markfundene fra Stenalder og Bronzealder.

Efter at Hypothesen om de store Mosefund fra den ældre Jernalder havde vakt saa megen Opmærksomhed, var det intet Under, at den prøvedes overført ogsaa til de mange samlede Nedlægninger i Moserne, der kjendtes fra Sten- og Bronzealderen[2]).

Som ovenfor sagt (Side 211): Berettigelsen til at forsøge en religiøs Forklaring af ejendommelige Fundomstændigheder kan ikke afvises. Og det kunde jo endda være, at

---

[1]) Referat af mit Foredrag herom i Oldskriftselsk., se Berl. Tid. 1883, d. 13de Jan. Et Skrift om dette Fund vil snart foreligge.

[2]) Worsaae: Om nogle Mosefund fra Bronzealderen: Aarbøger for nord. Oldk. 1866. S. 313.

fordi man fandt meget, der talte imod en saadan Forklaring af særegne Mosefund fra Jernalderen, kunde man godt indrømme, at den passede for hine ældre Perioders Mosefund. I Art og Bestanddele ere de nemlig, helt bortset fra Stoffet, væsensforskjellige. Kun Findestedet, Mosen, er det fælles Træk, og dog er der strax i denne Henseende den Særegenhed, at Fund fra Sten- og Bronzealderen af den samme ejendommelige Art og Sammensætning, som vi fra disse Perioder træffe dem i Moserne, lige saa ofte forekomme i Marken. Jernalders-Fundene af hin bestemte Art holde sig fast til Mosen. Ogsaa det kan mærkes, at Moserne, hvori Sten- og Bronzealderens Fund gjøres, tidt ere ganske smaa Vandhuller. Deri stemme Fundene fra alle de forskjellige Tider overens, at der gjennemgaaende kun er skét én Nedlægning i Mosen og, at Sagerne ere nedlagte i ringe Dybde og i en vis Orden.

Hvad Fundenes Art angaar, saa indeholde Jernalders-Mosefundene jo Tusinder af Gjenstande af vidt forskjellig Slags og Stof til Krigsbrug og til fredelig Syssel, til Arbejder og blot Tidsfordriv o. s. v., alt opsamlet paa Valpladser. Det ene Fund er en nøjagtig Gjentagelse af det andet. Mange i Fællesskab maa have været behjælpelige ved Nedlægningen. Mose- og Markfundene fra Sten- og Bronzealderen indeholde kun forholdsvis faa Gjenstande, Enkeltmands Ejendele, ofte ganske ensartede Stykker. Aldrig er der noget, der tyder hen paa, at Sagerne ere opsamlede paa en Valplads; de ere saa at sige tagne ud af Huset, og Fundene variere i flere Henseender indbyrdes, gjøre end Gjentagelser af visse Sager sig iøjnefaldende gjældende. Stenaldersfundene bestaa fortrinsvis af Arbejdsredskaber, ved Siden heraf af Ravsmykker; i Bronzealdersfundene ere Redskaber og Vaaben vel ikke sjældne, men de indeholde fortrinsvis Smykke- og Luxusgjenstande af Bronze og Guld. Trods Uoverensstemmelserne i Stoffet, er der saa mange Ligheder i Fundforholdene — en vis gjensidig supplerende

Harmoni mellem Sten- og Bronzealderens Mose- og Markfund, at de, hvad Aarsagen til Nedlægningen angaar, vistnok maa vejes paa samme Vægt.

I Jernalders-Mosefundene ligge Øxerne, Spydene og alt andet, hvis Brug kræver Skæftning, med Træskafter. Intet Spyd, ingen Paastav eller Celt fra Bronzealderen — ingen Flintøxe, intet Flintspyd fra Stenalderen er nogensinde i de talrige samlede Nedlægninger forekommet med Skaft. I Mosen var der dog sikret alt Træ bedre Bevaring end i Gravene, hvorfra vi oftere have Fund med Træskafter, ligesom Beretningerne om Redskaber fundne enkeltvis i Moser, hvori de kunne være tabte i Oldtiden, flere Gange have lydt paa, at de have været skæftede i Træ. Harpixmassen, der sidder i Bronzespydenes Døller fra flere af Mose- og Markfundene, viser Aftryk af Træskaftet og røber saaledes, at Spydsodderne maa have været aftagne af Skaftet, før de nedlagdes. Heraf kunde man slutte, at det nedlagte er at betragte efter dets Værdi som Metalarbejde eller Stenarbejde, mere end efter dets Betydning som Brugsgjenstand.

I Aarbøger 1866 udtaler Worsaae[1]), at ihvorvel Forklaringen, der gik ud paa, at Bronzesagerne vare enten tilfældig tabte i Moser (Søer) eller ogsaa nedlagte og gjemte dels af Tyve, dels af Folk, som fornemmelig i Ufredstid havde villet skjule deres Kostbarheder, i mange enkelte Tilfælde maa og kan være rigtig, viser den sig i det Hele utilstrækkelig og uholdbar; og han udvikler derefter Hypothesen om, at idetmindste en ikke ringe Del, i al Fald de mest charakteristiske af Mose- og Markfundene ere blevne nedlagte ifølge gjennemgaaende, upaatvivlelig religiøse Skikke t. Ex. nærmest som Ofringer til Guderne.

---

[1]) Cfr. Engelhardt i Aarbøger 1866. S. 121. — E. Vedel: Bornholms Oldtidsminder og Oldsager S. 33.

I Aarbøger 1881 lyder imidlertid hans Ord: »Paa Grund af den Pris, hvori baade den tinblandede Bronze og Guldet maa have staaet, ere disse Fund vel nærmest at betragte som hengjemte Værdier især paa en Tid, da myntede Penge endnu ikke vare kjendte«. Sagen var den, at i Mellemtiden havde Dr. Sophus Müller optaget Prøvelsen af den henstillede Offerhypothese og i Aarbøger 1876 (»Bronzealderens Perioder«) behandlet Spørgsmaalet Mose- og Markfund, hvorved han kommer til det Resultat (l. c. S. 275): »at disse Samlinger af Smykker, Redskaber, Vaaben o. s. v. oftest ledsagede af en lille Hob Værdimetal, ere blevne henlagte til Brug i det kommende Liv, at de maa opfattes som Udstyr for Livet efter Døden, nedlagte udenfor Graven og rimeligvis af den Person selv, hvem Sagerne skulde komme til Gode. At denne Forklaringsmaade ikke maa udstrækkes til alle Gjenstande, som findes i Mose eller Mark, er indlysende; nogle kunne tilfældig være tabte; andre kunne, i Analogi med Forholdene i den historiske Tid, hvor Rækker af Møntfund vidne om Krige og Ufredstider, være skjulte som Krigsbytte eller for at undgaa Fjendehaand. Det synes ogsaa usikkert, om »Støbefundene« og »Handelsfundene« skulle forstaas paa denne Maade; deres Antal er kun ringe, og de bære ikke, saaledes som Hovedmassen af Fundene, Præg af at have været en enkelt Persons Udstyr«.

Betydningen af adskillige af de nedlagte Fund særlig af den sidstnævnte Art har Sophus Müller senere udviklet i Aarbøger 1886 (»Ringguld og andre Betalingsmidler i Bronzealderen«), hvorved han meget instructivt har paavist, at ikke blot ædelt Metal i forarbejdet Tilstand allerede i Bronzealderen har erstattet de endnu manglende prægede Pengestykker, men at ogsaa større og mindre Bronzefragmenter (som de forekomme i de saakaldte Metalstøberfund) have været benyttede til Betaling ved Siden af Guldet (S. 305, cfr. Aarbøger 1876, S. 272), og i sin Afhandling

i Aarbøger 1886 »Votivfund fra Sten- og Bronzealder« henpeger han meget oplysende paa Homers Vidnesbyrd om, at den classiske Oldtid regnede med Brugsgjenstande af en og samme Art som Værdirepræsentanter; han anser det højst sandsynligt, at man i Sten- og Bronzealderen ofte har betalt med en Øxe eller en Kniv, og »en Række af disse Redskaber kunde saaledes vel udgjøre et større Beløb, som man kunde føle sig opfordret til at skjule« (S. 243).

Men skjøndt saaledes de af ensartede Gjenstande bestaaende Fund, som ikke ved Nedlægningsmaade eller i nogen anden Fundomstændighed skille sig fra andre Mose- og Markfund, saa naturligt kunne forklares som saa mange af de andre, — hvori Ensartetheden af visse Gjenstande gjør sig gjældende i større eller mindre Grad[1]), — har Sophus Müller i sin sidstnævnte Afhandling fremsat en speciel Forklaring af Fund af den nævnte Art i religiøs Retning, idet han udskiller dem som »Votivfund« i Modsætning til de andre, som ere skjulte Skatte, Indholdet af en Metalstøbers Skrin eller tilfældig tabte Sager. »Det Bestemmende ved disse Nedlægninger, synes kun at have været, at man skulde skille sig ved Noget og give Afkald derpaa, og det ikke til egen Fordel, i Overensstemmelse med den nævnte Forestilling i Norden [at hvad man nedgravede i Jorden, fik man Nytte af i det andet Liv] men til Bedste for Guddomme og Aander« (S. 247).

At denne ene Forklaring skal gjælde for alle Fundene af ensartede Gjenstande, indser jeg ikke Nødvendigheden af, efter at Forf. selv har lært os, hvor berettiget det er at betragte ogsaa disse Fund som nedgravede Værdier eller Skatte, og med den svage Skillevæg for Øje, der er mellem dem og mange andre Mosefund. Selv i de Skabe i Museet, hvor de »ens-

[1]) Cfr. Tabellerne hos Montelius: »Om Tidsbestämning inom Bronsåldern«, i kgl. Vitterhets Akademiens Handlingar XIII. (1885).

artede« Fund ere opstillede, vil det ses, at der trods Majoriteten af den ene Art hyppigt har sneget sig et eller to Stykker ind af helt andre Arter. Og ere vi først naaede til Fund med to og tre Slags Gjenstande — saa naa vi i Bronzealderen jevnt derigjennem til de Fund, som ved Brudstykker og Støbeknolde kun kunne opfattes som Værdi-Nedlægninger; ogsaa i disse Fund er der tidt indenfor Mangfoldigheden Grupper af flere forskjellige Slags ensartede Gjenstande. At Henvisningen til »forsætlig Beskadigelse« ikke har den Betydning i Retning af »Ofring«, som man tidligere har villet tillægge dette Fænomen, har Sophus Müller forlængst paavist[1]) paa en Maade, jeg fuldt maa slutte mig til.

For Stenalderens Vedkommende udpeger Sophus Müller særligt som »Votivgjenstande« de store Flintøxer uden Bane og de meget lange Flintflækker (S. 249). Formodningen om, at de store Flintøxer ikke skulde have været til praktisk Brug, der begrunder hin Betegnelse, er imidlertid absolut uholdbar. Selv paa de længste af disse Øxer — endog af dem i Jegstrup- og Staby-Fundene — viser Eggen sig tydeligt tilskærpet ved en ny Hvæsning, netop fordi den har været brugt. Vel forekommer denne Øxeform ikke mellem de i Gravene nedlagte Øxer, men det er jo et Factum, at de talrige Brudstykker af denne Form, der opsamles omkring paa Markerne i Landet (cfr. ogsaa Optællingen i Sehested: Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om Broholm) bevise, at den trods dens Kostbarhed efter den Tid, den omhyggelige Tildannelse og fuldstændige Tilslibning har taget, har været meget almindeligt anvendt i det daglige Liv. Brudstykkerne tyde efter deres Bredde- og Tykkelsesforhold hen-paa, at mange Exemplarer i fuldstændig Tilstand have nærmet sig de længste af Mosefundenes store Øxer. Naar der er sagt, at Gjenstandene efter deres

---

[1]) Aarbøger f. n. O. 1876. S. 273, Anm.

Ydre at dømme ere forarbejdede af én Blok, da kan dette Ydre ofte skuffe. Flintsager, der i Aarhundreder have ligget sammen, kunne have antaget et ensartet Lød, hvor forskjellig Farven og Structuren i Flinten end oprindelig har været. Den ensartede Indvirkning, der udgaar fra de ensartede Nedlægningsforhold, lader os alene efter det Ydre let skjelne, om Fund ere fra Grave, fra Moser eller fra Markens Overflade.

De første Flækker, der udspaltedes af en Blok, bleve naturligt altid de længste — der var gode Raad for at gjøre dem kortere — og Rygflækkens Maal angiver derfor i Regelen Blokkens Længde[1]). Men derfor blev man ikke ved kun at spalte lange Flækker ud af lange Blokke. I Høng-Fundet ligger ved Siden af de 8—11" l. Flækker adskillige af den almindeligt brugte Størrelse[2]). Der er derfor ingen Grund til at betegne dette Fund som indeholdende særligt udvalgte Flækker af en alene Guderne værdig Længde; det belærer os kun om, hvorledes Flækkeafspaltning er gaaet for sig, maaske, — ligesom i Bangsbo-Fundet og andre »Flækkefund«, — paa selve Stedet, og viser os alene en Del af Resultatet[3]). Flækkeblokke saa store som den, hvoraf Flækkerne i Høng-Fundet ere ud-

---

[1]) Sophus Müller: Ordning af Danmarks Oldsager, Stenalderen. Fig 6.

[2]) I Fundet var:

1	Flække	11" l.,
9	—	8—10" l.,
9	—	$7^1/_6$—$5^1/_6$" l.,
3	—	4—5" l.,
1	—	$3^1/_4$" l.

De største Flækker fra Kjøkkenmøddinger og Grave ere 6—7" l.

[3]) Indsenderen af Fundet har ytret Formodning om, at selve Flintkjærnen, Resten af Flækkeblokken, ogsaa havde været tilstede i Fundet, der neppe heller, hvad Flækkernes Tal angaar, er fuldstændigt tilstede.

spaltede, have vi flere af — ingen større end de mange, der ere saa vel kjendte fra de store Værkstedfund ved Grand Presigny, som findes saa fyldigt repræsenterede i vort ethnografiske Museum; altid maa de først afspaltede Flække have haft en anselig Længde.

Flinttilhugningen har utvivlsomt ikke faldet lige let for Hvermand. Der har været enkelte Personer, maaske Stammer eller Familier, som have haft en særlig Øvelse i dette Arbejde; fra dem have Andre tiltusket sig de dem fornødne Redskaber. Derfor træffe vi de store Værksteder, de store Depoter endog paa havomflydte Øer. Man har villet paavise Arbejdsdelingen efter Haandelag og Evner saa vidt, at der f. Ex. paa Værkstedspladserne paa Anholt pletvis findes ensartede Gjenstande[1]). Som det er gaaet med Flinttilhugningen, at der var Enkelte, der heri havde særlig Færdighed, saaledes kan det være gaaet med Tildannelsen af Bensager, af Ravsmykker, med Tilberedelsen af den Harpixmasse, der i Stenalderen, ligesom senere i Bronzealderen brugtes til at befæste Redskabet til Skafter o. s. v., og dette kan derfor være en af Grundene til, at vi saa tidt finde Gjenstande af det enkelte Materiale, og blandt disse ganske ensartede Stykker, indenfor det enkelte Fund.

I det smukt forarbejdede Redskab laa en Værdi. Men en Værdi var allerede tilstede i Flintstykket, saasnart det havde faaet den første Tilhugning, der havde godtgjort dets Brugbarhed til videre Bearbejdelse. »Plankerne«[2]) svare

---

[1]) Aarbøger f. n. O. 1868. S. 94.

Paa Tilhuggerpladsen paa Holmen i V. Ulslev Mose paa Laaland, der strakte sig over et Omraade af 25 □ Al., havde jeg Lejlighed til at iagttage forskjellige Gjenstande liggende paa samme Plet tilhugne ganske, efter som Flintafspaltningens tilfældige Form nærmede sig dette eller hint Redskabsform. Men her gjaldt Forarbejdelsen ogsaa kun de simpleste Redskaber, og for saa vidt er der en betydelig Forskjel mellem dette Fund og Anholtfundet.

[2]) Sophus Müller: Stenalderen, Fig. 206—208.

til vor Tids Tømmerstok eller Træklods i dens første raa Tilhugning dog med et bestemt eventuelt Brug for Øje, hvorefter Størrelse, Form og Tildannelsesmaade retter sig, eller: Flint-»Planken« er senere Tiders Metalbarrer.

Værdien var saa meget større, jo mere Tilhugningen nærmede sig Fuldendelsen. Naar Øxeredskabet var færdigt fra Sliberens Haand, var Værdien for dette den højeste, der kunde naas. De samlede Nedlægninger af den omtalte Art fra Stenalderen kunde man derfor i Almindelighed, og Fundene af ensartede Gjenstande i Særdeleshed — ganske som det af Sophus Müller er paavist overfor lignende Fund fra Bronzealderen — betragte som Værdirepræsentanter for Datiden, som dens Formuer, Skatte — hvad enten Vedkommende havde tiltusket sig disse eller det var hans egne Hænders Arbejde. Han gjemte naturligt sit Arbejde, sine Arbejdsredskaber, sin Formue paa lav Bund i Mosen eller i Marken, hvor Stene — eller Træer, mærkede Pladsen. »Til alle Tider, siger Sophus Müller, har man betragtet Jord og Vand som gode Gjemmesteder, og særlig paa et lavere Kulturtrin, under usikre og lidet fredelige Forhold opbevarede man saaledes de værdifulde Sager, som man under en højere Civilisation vilde henlægge bag sikker Laas i Kjældere, Skabe og Skrin« (S. 241).

Hvorfor man saa ofte gjemte de halvmaaneformede Flintskrabere — hvis ejendommelige Skæftning og sandsynlige Anvendelse som Garveknive, Jap. Steenstrup efter deres Mærker af Skaftgnid og af Slid i sin Tid har paavist ved Foredrag i Oldskriftselskabet — fremfor f. Ex. Dolke og Spyd, er en Gaade af de mange, som Archæologien navnlig finder i den Periode, der efter sit Materiale staar vore Forestillinger og vor praktiske Sands fjernest. De halvmaaneformede Redskaber findes saa godt som aldrig i Gravene, men de vise Mærker nok af at have været meget almindeligt brugte i det daglige Liv. Det ligger da ogsaa nær at forestille sig, at Tilberedning af Skind til Befolkningens eget

Behov og til Udførsel som Tuskvarer har været en meget udbredt Syssel i Stenalderen.

Se vi hen til Bronzealderens Mark og Mosefund, da er der sikkert Ingen, der vil betvivle, at Guldbaadene fra Thy maa være forarbejdede til helligt, ceremonielt Brug, og at det samme gjælder Pragtøxerne, støbte over en Lerkjærne, ligesom ogsaa Gudedyrkelsen og dens Ceremonier først og fremmest staar for vor Tanke, naar vi se paa vore rige Guldkarfund o. a. Men naar vi finde slige Helligdomssager i Moserne, have vi da — spørges der — mere Vidnesbyrd behov om, at det virkeligt er Nedlægninger helligede Guderne som Ofre, som vore Mosefund indeholde?

Dog Kostbarheder og Brugsgjenstande, som efter deres Form og Pragt at dømme ere forarbejdede med det for Øje, at tjene Guderne til Forherligelse, behøve ikke for anden Gang at ofres til Guderne ved snart at sænkes i Moserne, (Lurfundene, Guldkarfundene fra Lavindsgaard), snart at nedgraves i Jorden (Guldkarfundene fra Gjerndrup, Kalvehave, Boeslunde, Ejlby, Munkø, Guldbaad-Fundet fra Thy), og saaledes unddrages Alles Blikke. Vilde det saa ikke være langt forstaaeligere, om det var det uforarbejdede Metal, der benyttedes til Ofring? Hine Gjenstande vare jo netop snarere end andre forarbejdede for at forherlige Ceremonierne til Gudernes Ære for Øjet og — for Lurernes Vedkommende — for Øret[1]). Lære vi ikke fra alle Folkeslag, classiske som barbariske, at Offergaver af denne Art bevares og stilles frem til Skue i Templerne eller paa

[1]) At Lurerne altid findes parvis fortæller os kun, at de altid ere brugte parvis, og dette forstaas saa let, naar man ser, at de ligesom de oprindelige Blæsehorn, i hvis Billede de ere skabte, Oxehornene, hver krumme sin Vej. Det er Traditionens stille Magt, der her som saa tidt spores i Brugsgjenstandens Form og Anvendelsesmaade.

andre hellige Steder[1]); og kunne vi ikke efter historiske Vidnesbyrd og Erfaringer forudsætte, at naar vi træffe saadanne Tempelskatte — for Jernalderens Vedkommende f. Ex. Guldhornene, for Middelalderens Kalke, Diske og Monstranser[2]) — unddragne Brug og Øje ved at nedgraves i Jorden eller lægges i Moserne, da er det enten Ransmænd, der have drevet deres Spil, eller det er selve Tempelvogterne, der have villet skærme Helligdommene mod profane Hænder paa en Tid, da Fjender brøde ind over Landets Grændser eller indre Kampe rasede. Man gjemte endog Gudernes Billeder i Moserne[3]). Ogsaa det fortælles i Sagaerne, at man ved at tage mod en ny Tro kaster de gamle Guders Ejendele i Sumpe, men ikke ødelægger det[4]).

Men ere disse Forklaringer paa de Mose- og Markfund fra Bronzealderen, der indeholde Gjenstande til Tempelbrug, rigtige, saa taber Votivhypothesen, der netop i disse Fund skulde finde sin theoretiske Berettigelse, sin væsenligste Støtte. Er der nogle Fundgrupper, overfor hvilke man foreløbig kunde staa tvivlende, om ikke dér skulde være Tegn paa noget ceremonielt votivt, er det snarest de stadigt parvis forekommende Halsringe[5]). Over en lang Tid kan imidlertid Nedlægningen af disse Ringe ligesom af Kronringene, af Ringene med de kugledannede Endeknopper o. a., der almindeligt forekomme enkeltvis, ikke have strakt sig. De tilhøre alle et sent Afsnit af Bronzealderen (Montelius'

---

[1]) Krøsos lader ofrede Guld- og Sølv-Skaaler og andre Kostbarheder af ædelt Metal sammensmelte paa et stort Offerbaal — for deraf at forfærdige et Løve-Billede m. m. til Tempelet i Delfi. Herodot I. 50.

[2]) Cfr. Hans Hildebrand: Sveriges Medeltid 547.

[3]) Romerne indmurede dem i Ufredstider, se Undset: Fra Akerhus til Akropolis.

[4]) Floamanna Saga. Cap. 20—21.

[5]) At de forekomme »parvis« kan ikke antages at vise andet end at de altid, hvad ogsaa Sliddet godtgjør, ere brugte parvis.

6te Periode[1]), og den Ceremoni, de kunde vidne om, har saaledes ikke nogen lang Tradition for sig[2]).

Nedlægningerne i Mose og Mark af en mindre Samling Gjenstande afsluttes ikke med Bronzealderen. Komme vi ned til den yngre Jernalder, træffe vi dem atter, og ligesom i Stenalderen og Bronzealderen møde vi ensartede Sager, ufærdige Gjenstande og »Smedefund«. Til Forklaring paa disse kunne vi ikke gjennemføre Theorier om Ofringer, næppe heller om Værdirepræsentanter; det er Ejendele gjemte af andre af de mange Aarsager, Livet kan frembyde til slige Nedlægninger. De egentlige Skatte »Formuerne« afvejes i den yngre som i den ældre Jernalder i Guld og i Sølv, i Regelen enten i det ene eller andet, og træffe vi dem nedlagte i Mosen eller i Marken, maa vi forklare disse Fund ganske som senere Fund, hvori Guldet og Sølvet forekomme præget som Mønter: Formuer og Skatte skjulte for Fjender og Tyve[3]), for under rolige Forhold, om ikke

---

[1]) Det er ret betegnende, at man paa Fundlisterne i Montelius »Tidbestämning inom Bronåldern« Stockholm 1885, træffe 18 danske Mosefund indenfor Periode 1—3, 67 indenfor Periode 4—6. Sager af ældre Former, Periode 1—3 kunde selvfølgelig være nedlagte indenfor senere Perioder.

[2]) »Ceremonien« kunde søges paa et andet Omraade end netop det religiøse, cfr. Tischlers Udtalelse: vielleicht ist es gewagt die kleineren Depots (Modsætning til Jernalderens store Mosefund) zum gröszten Theile auf diese Weise erklären zu wollen, die immerhin, wenn ihnen überhaupt eine symbolische Bedeutung zukommt auch mit bestimmten Grabgebräuchen in Verbindung stehen können. (Gedächtniszrede auf J. J. A. Worsaae. S. 8. Schrifften d. phys.-ökon. Ges. z. Königsberg 1886). Kun denne Tanke foreligger hidtil, ingen nærmere forsøgt Prøvelse af dens Berettigelse, der dog kun kan være begrændset.

[3]) Om Skatte, der »gjemmes« uden at nogle af de nævnte Grunde kunne spores, se Egils Saga Skallagrims. Kap. 61. 89. Landnáma II. 20. 28. Den sidstlevende af et Skibsmandskab grov ned »fé mikit ok hefir þat ekki fundizt siðan« Landnáma V. 6.

før saa i det andet Liv[1]), paany at tjene til Ejerens Brug[2]). Adskillige af de store Guldskatte, hvorimellem Guldhornene og Brangstrup-Fundet, ere nedlagte i Jorden i den ældre Jernalder og skylde udentvivl den samme Folkebevægelse som Mosefundene deres Nedlægning.

Ogsaa for den yngre Jernalders Vedkommende undrer man sig over, at det væsenligst er en vis Slags Gjenstande: Segler eller Leblade, Celter og Øxer, der ere forsætligt nedlagte. Dette Forhold gjentager sig i de andre nordiske Lande. O. Rygh har ikke taget i Betænkning herom at udtale: »Det synes rimeligt at forklare Forekomsten i Jorden af saadanne Forraad saaledes, at de ere hengjemte af en Smed eller en Mand, der drev Handel med Jernsager — altsaa at sammenstille dem med de saakaldte Værksted-fund fra ældre Tider, navnlig fra Bronzealderen. Hensigten med deres Nedlægning synes i alt Fald blot at have været den: midlertidigt at bringe dem i Sikkerhed. — Denne Forklaring er ogsaa rimeligt den rette for Resten af de egentlige Markfund, som udgjør den største Del af dem. Disse bestaa af bortgjemte Værdisager: Mønter eller Smykker, mest af ædelt Metal, eller begge Dele i Forening«. (Aarbøger f. n. O. 1877. S. 119).

Oplysende for Bedømmelsen og Forstaaelsen af Mose- og Markfund fra forhistorisk Tid i det hele taget vil det være at se hen til Forhold fra historisk Tid, som vi kunne vurdere med Sikkerhed. Fundene selv, der i Bestanddele, ikke i Charakter som nedlagte Værdigjenstande, Skatte o. s. v. vexle med Tiderne, danne en Traad ligefra Oldtid til Nutid, der berettiger til at drage en saadan Parallel, navnlig da det gjælder samme Folk indenfor samme Landegrændser[3]). —

---

[1]) Cfr. Ynglinga Saga. Cap. 8.

[2]) Cfr. E. Vedels Bemærkninger om »Øjemedet ved Skattenes Nedlæggelse« i Bornholms Oldtidsminder og Oldsager. S. 96.

[3]) Cfr. C. F. Herbst: Sandø-Fundet i Annaler f. n. O. 1863. S. 376.

Da i Aaret 1659 den svenske Flaade angreb Churfyrsten af Brandenborgs Transportskibe i Æbeltoft Vig, overværede den polske Officer Passek i Æbeltoft denne Træfning, som han har skildret i sine Memoirer (refererede af Fr. Schiern i Historisk Tidskrift III, 301 o. flg.).

Borgerne i Æbeltoft, fortæller han, stode som Tilskuere langs med Havnens Bolværker, indtil Kuglerne fløj dem om Ørerne, og de begyndte at sænke alle deres Kostbarheder i Vandet, »hvilket her er det sikreste Deponeringsted ikke blot for Levnetsmidler, men ogsaa for Klædningsstykker, Sølv og Guld, idet man forstaar i tæt sluttende Indretninger efter Behag og uden Skade at nedsænke og atter optage alt muligt«. Passek, der paa sit Tog gjennem Danmark har haft aabent Øje for og senere har skildret Indbyggernes Ejendommeligheder, refererer, hvad der her er sket paa en Maade, som om det ikke var første Gang, han traf Exempler derpaa. Men han har aabenbart ingensteds mødt denne Benyttelse af Vandet som Gjemmested i saa udstrakt en Grad som her i Danmark.

Fund af Sager hengjemte under Svenskerkrigene i det nævnte Aarhundrede[1]) ere da heller ikke udeblevne. Snart er det paa Marken under større Stene, snart i Moser og Vandløb de ere fremkomne. Ligesom Fjenders Indfald i Landet, dettes Overskylning af »en fremmed Folkebølge«, ikke for den forhistoriske Tids Vedkommende er saa klart udtalt for nogen Periode som for Mosefundsperioden i den ældre Jernalder, saaledes er det hin enkelte Periode af den historiske Tid, da Landet saalænge led under fjendtlig Invasion, Tiden ved 1632 og 1658—60, der fremfor andre charakteriseres ved Fund ikke blot af Pengeskatte men ogsaa af Brugsgjenstande, har end i Middelalderen baade

---

[1]) Cfr. Jydske Samlinger II. 7.

Venders[1]) og Hanseaters[2]), i vort Aarhundrede baade Engelskmænds og Tydskeres Indfald i Landet efterladt sig Minder af samme Art. Det kan være oplysende ogsaa med Hensyn til Indholdet at sammenligne disse Fund, hvis Forklaring er saa sikker, med andre fra Oldtiden, hvis Forklaring skal søges.

Foruden 70—80 Fund af Mønter er der fra Steder rundt om i Landet kjendt c. 30 Fund med forarbejdet Sølv — atter og atter de samme Sager hyppigst Skeer, dernæst Bægre og Skaale og endelig Smykkegjenstande som Bælter, Knapper og Snøreringe. Hvor Fjenden efter historisk Vidnesbyrd har huseret værst (Vejle Amt[3])) ere ogsaa Fundene flest. Guldsager ere aldrig forekomne i disse Fund, ej heller de med kostbare Stene og Perler besatte Smykker og Agraffer, ingen Fingerringe, ingen af de mange forskjellige Slags Halskjeder ligge sammen med de nævnte Sager. Det synes altsaa, som om der — ligesom tidligere i Bronzealderen — har gjort sig et Valg gjældende. Men det er her blot Samfundstrinenes Forskjelligheder, der give sig tilkjende; idet det er saadanne Kostbarheder, som tilhørte den jevne Almuesmand, Borger og Bonde. Mange af Gjenstandene bære nemlig Bomærker, men paa meget faa af de mange er der graveret adelige Vaaben.

En anden Gruppe Fund fra denne Periode er Tallerken — og Fadfund; disse Fund indeholde gjennemgaaende Tinsager. Aarstal paa disse som 1652 (Fundet i Rørbæk Sø 10780—82.

---

[1]) P. Brock: Formentlige Vidnesbyrd om vendiske Indfald i Danmark. Aarb. f. n. O. 1871. S. 373 o. fl.

[2]) Fra Tiden 1251—1350, da Kampene med holstenske Grever, med Hansestæderne foruden indre Uroligheder ødelagde Landet, haves 48 Fund med 98150 Mønter. P. Hauberg: Danmarks Myntvæsen og Mynter 1341—1350 i Aarb. f. n. O. 1884. S. 367.

[3]) Worsaae: Bidrag til Vejle Bys og Amts Historie i det 17de Aarhundrede. Historisk Tidskrift II. 175.

D. 1231) og 1637 (Fundet ved Rønnovsholm 4672—73) vise klart, at Aarsagen til disse Nedlægninger ogsaa maa føres tilbage til den indre Uro i Landet. Paa disse Gjenstande træffe vi adelige Vaaben, Almuen spiste paa Træbrikker.

Et af Fundene af denne Art, der bestod af 8 Tinfade, 2 Tintallerkener, et Tinkrus, en Tinsmørkande, en lille Brikke og en Ring af Tin, maaske til at sætte Fade paa, var nedlagt i en hamret Messingkjedel (Mosefund fra Lime Nr. 5132—38). Denne Gjenstand fører os ved sit Stof hen til en ejendommelig Fundgruppe, der strækker sig tilbage til Middelalderens sidste Aarhundreder: Fund af støbte, trebenede Messinggryder, snart enkeltvis, snart flere sammen, (cfr. Oldtidens Fund af ensartede Sager). 3 Gryder fandtes ved at trække Vaad ved Skagen (D. 1763), 3 Gryder og en Morter i en Lille Vildmose ved Aalborg[1]), — 4 Gryder i en Mose ved Vejle (Nr. 15764), — 4 Gryder ved Borre paa Møen (D. 1854—55), — 2 Gryder under en Husplads i Stege (D. 2011—13). — En Gryde og en Malmpande ved Kirke-Stillinge Præstegaard (D. 897—97), o. s. v.

Enkeltvis ere de fundne i Mose og i Mark hele Landet over, undertiden som Gjemme for Mønter; i en Gryde funden ved Fiskbæk ved Viborg var der en Mængde Mønter fra Erik Menveds og Christopher II.s Tid[2]), i en Gryde funden i Svendborg var der Mønter fra Erik af Pommerns Tid (D. 2064), i en fra Stevns Mønter fra Slutningen af det 15de Aarhundrede (D. 1427—28); i en fra Vinkel ved Viborg var den yngste Mønt fra 1524 (Nr. 3589). Ved Tollerød i Ringsted Herred er der fundet en Gryde med Fragmenter af en hollandsk Guldvægt fra 1612 (Nr. 5893).

---

1) Meddelt af Architekt V. Koch.

2) P. Hauberg: Danmarks Myntvæsen og Mynter i Tidsrummet 1241—1377. Aarb. f. n. O. 1874. S. 282.

At en simpel og lidet kostbar Lerpotte, hankeløs eller fuldstændig findes i Vandet, hvor den let kan være tilfældig tabt, kan ikke vække Overraskelse, men at kostbare Gjenstande som Malmgryder, der skulde synes hjemmehørende i selve Huset, paa Arnen i Stegerset, nu findes i Moser eller nedgravede flere sammen i Marken, er en Omstændighed, der maa have en hel anden særegen Aarsag. For Oldtidens Vedkommende vilde Forklaringen: Ofring! hjælpe os ud over Gaaden, men for 15de—17de Aarhundrede kan ikke en saadan Hypothese gjøres gjældende. Naar vi træffe flere Gryder sammen i et Fund, er det muligvis at forstaa som en Kjedelhandlers hengjemte Forraad, men en saadan Forklaring kan ikke tages for gyldig, naar Gryderne forekomme enkeltvis nedgravede. Malmgryden var aabenbart et Pragtstykke, en Kostbarhed i Huset. Naar vi finde den fyldt med Penge, er det ikke som Lerkarret, Posen eller Bøtten en værdiløs Gjenstand tagen »för tilfället«; den er selv en Del af den »Formue«, man vilde gjemme, en Kostbarhed, der for hine Tider har haft samme Betydning i Huset som i vore Tider en Sølvkande, Sølvlysestage o. dsl., — og for Bronzealderen den smukt drevne Bronzevase, hvori Guldkarrene i Lavindsgaard-Fundet vare nedsatte. Der er Exempler nok paa, at Ejerne have »gjemt« saadanne Sager, naar der var Uro i Landet, naar der var Grund til at frygte Tyve eller af mange andre personlige Indskydelser.

Guldvægten i Gryden fra Tollerød viser maaske hen paa, at en Metalarbejder har været dens Ejer — om den ikke forinden Indsendelsen er tømt for den »Skat«, den indesluttede. Men Bronzealderens nedgravne Metalarbejder-Forraad staa os grant for Øje ved den Malmmorter eller det Maal, der fandtes paa St. Hans Kirkegaard i Odense (Nr. 8897—98), fyldt til Overflod med en Mængde smaa Stykker af 3 sønderslagne Messinggryder, som det synes efter Mærket af lybsk Oprindelse, og desuden et Vægtlod.

Dette Lod beviser, at vi ogsaa maa betragte dette Fund som en nedgravet Skat, skjøndt det kun er Malmstykker, der ere Værdirepræsentanter.

Rækken af Skatte, Penge og Pengeværdier, hengjemte under Landets urolige Tider, strækker sig lige til vor seneste Krig. I Kjældergrunden til en Bygning i Kjøbenhavn blev i 1864 i en Otting nedgravet 2 Sølvstager og 1000 Specier. Efter Ejerens Død, da Fred og rolige Tilstande forlængst vare tilbagevendte, uden at Skatten var hævet, bragte den eneste Mand, til hvem han havde betroet sig, denne Sag paa Bane for hans Arvinger: man gravede efter — og der stod Ottingen, der indesluttede den »Skat«, som en ubetimelig Frygt havde foranlediget Ejeren til at skjule, og som han jo synes at have glemt.

Da det i Aarhundredets Begyndelse var blevet forbudt at brænde Brændevin paa Landet, forsvandt vel de dertil anvendte Apparater, men — de gjemtes i Tørvemoser, Jordhuller eller Mergelgrave og fremtoges, naar der ingen Fare var for Overrumpling af Toldvisitationen, for at anvendes efter deres Bestemmelse. Afd. Strunk har fortalt Erindringer herom fra Jylland, og Museet har gjentagne Gange erholdt Fund af slige Apparater tilsendte[1]). Grønne af Ir, ganske som Bronze- og Jernalderens Sager, opfattedes de af Indsenderne som tilhørende en Kulturperiode, der laa vor egen fjærn. Og de Allerfleste ville sikkert nu, da Hjemmetilvirkning af Brændevin forlængst er gaaet af Brug, se paa selve Apparatet: Bronzehatten af Form som en omvendt lille Kjedel og de derfra som Snabler udgaaende to Rør, som en gaadefuld Fortidsgjenstand, gaadefuldere endnu ved stadigt at præsenteres som »Mose- eller Markfund«. Neppe vilde nogen Skarpsindighed kunne løse denne Mosefundsgaade, om Fundene vare fra fjærnere Tider. Nu spreder en bestemt historisk Efterretning den mystiske Taage let og naturligt.

[1]) Cfr. Vognfundene i Dejbjerg Præstegaardsmose. S. 1.

Resultaterne af vore Undersøgelser samle sig altsaa derhen, at Nedlægninger i Moser og i Mark fra forhistorisk Tid ikke kunne skyldes nogen for hele Samfundet gjennem lange Tiders Forløb raadende traditionel Skik, men i de allerfleste Tilfælde ere skete for at gjemme og bevare til Vedkommendes eget Brug — i Livet eller hinsides Døden — Værdier eller Værdigjenstande. Aarsagerne til Nedlægningerne ere fuldstændigt individuelle. Der spiller et psykologisk Moment med, som vel kan belyses ved, at man sammenstiller og prøver, hvad der historisk foreligger om Menneskets Færd og om Sindstemningerne, hvori de handle, naar de nedgrave eller nedsænke deres Ejendele, men som dog gjør det umuligt for os i hvert enkelt Tilfælde at angive Grunden — Ketilbjørn gjemmer af Vrede mod sine Arvinger sin Formue, som to Oxer maatte bære (Landnáma V. 12), Thord Atlesøn gjemmer »fé mikit« af Mistillid til sin Hustru, da han skal rejse bort fra Island (Smstds. V. 10); et Sværd sænkes i Søen paa Grund af den Forbandelse, der hvilede over det (Asmundar s. Kappabana. Cap. 1). Tanken om Guderne kommer historisk kun frem paa den Maade, at Skatten vies til deres midlertidige Bevogtning (Ynglinga Saga. Cap. 8).

Regler finde vi kun overfor Nedlægningernes Art og Bestanddele.

FORNYRÐADRÁPA

(MÁLSHÁTTAKVÆÐI).

Af FINNUR JÓNSSON.

Flere af de gamle skjaldedigte er dels uden forfatternavn, dels nævnes der forfattere til dem, uden at man altid ved noget om deres liv og levetid. I bægge tilfælde må selve kvadene nöje prøves; det beror på deres indre beskaffenhed (sprogform, den måde, hvorpå de er digtede, osv.), om det lader sig nogenlunde nöjagtig bestemme, fra hvilken tid de er. Ethvert bidrag til løsningen af sådanne vanskelige spörsmål fortjæner tak, selv om man ikke altid kan slutte sig til de resultater, bidragyderen er kommen til.

Hr. Eiríkr Magnússon, M. A., har i dette tidskrifts II. rækkes 3. binds 4. hæfte (1888), s. 322—40 givet forskellige bidrag til at bestemme det digts alder og tilblivelsessted, som i almindelighed kaldes Málsháttakvæði (bedre vilde -drápa være); han er der kommen til det resultat, at digtet er islandsk fra c. 1300. Da jeg ikke kan se, at den ærede forfatter har ret i sin bevisførelse, og da jeg ikke kan være enig med ham i hans resultater, tillader jeg mig her at fremkomme med følgende bemærkninger, i det håb, at spörsmålet om digtets alder og hjem derved vil blive bragt en smule fremad på den rigtige vej.

Som bekendt er det kun en formodning, at biskop Bjarni Kolbeinsson († 1222) er digtets forfatter. Det, hvortil man har støttet denne formodning, er, at digtet i cod. reg. af Snorra-Edda (gml. kgl. saml. 2367, 4°), det eneste håndskrift, hvori digtet findes opbevaret[1]), er skrevet lige efter Jómsvíkingadrápa af biskop Bjarni, at et indre slægtskab imellem disse to digte synes at være tilstede, samt at de bægge to indtager en ejendommelig stilling i den gamle poetiske litteratur (Th. Möbius i hans udg. s. 24, jfr. s. 20; Wisén: Carm. norr. I 151). Jeg skal indrömme, at det 1. og det 3. punkt er af en meget underordnet betydning som bevis. Derimod synes det 2. punkt at have adskilligt mere at sige. Man kan ikke undlade at blive slået af det åndsslægtskab, som kommer til syne overalt i Málshkv. og særlig i begyndelsen af Jómsvík. dr. Biskop Bjarni klager her (særlig i v. 3—4 og forskellige andre steder i digtet) over ulykkelig kærlighed: »Jeg er som så mange andre ramt af sorg; en armskön kvinde har forvoldt mig kummer. Jeg har ikke haft held med mig i kærlighed« (v. 3). »Den smukke kvinde berøver mig glæden« (v. 6). »Da aflagde Vagn (Ågesön) det løfte, at ville ægte Torkels lyse datter; en farlig sorg overvælder mig [digteren mindes sin kærlighed i anledning af Vagns løfte]« (v. 14) osv. Hertil kommer så omkvædet:

Ein drepr fyr mér allri
itrmanns konan teiti.
góð ætt of kømr grimmu
gæðings at mér striði.

Hermed kan af Málsh. sammenlignes forskellige steder, f. ex. 3. 5-8: »Vrede ord vil findes heri; jeg har lov til at

[1]) Det halvvers, som udgör omkvædet, forekommer også i þáttr Hauks hábrókar (i Flateyjarbók I, 577—83, se s. 583, jfr. Fornm. X, 208) under overskriften: *sidan var þetta kuedit.*

være sarkastisk i anledning af, hvorledes kvinden med de kloge öjne har behandlet mig«, samt omkvædet:

Ekki var þat forðum farald,
finnan gat þó ærðan Harald.
hánum þótti sólbjǫrt sú —
sliks dæmi verðr mǫrgum nú.

Uagtet der således findes et vist åndsslægtskab mellem bægge kvad, vil jeg dog gærne indrömme, at derved kan man ikke med sikkerhed begrunde, at de er af en og samme forfatter. I det hele taget forekommer det mig altid særdeles betænkeligt, at tillægge visse bestemte forfattere unavngivne digte og skrifter, og man må være meget varsom i den henseende. Men jeg kan på den anden side ikke nægte, at i dette tilfælde er det særdeles fristende og tiltalende, såfremt der ellers intet er til hinder for, at Bjarni kunde være digtets forfatter.

Når jeg således indrömmer, at Bjarnis forfatterskab m. h. t. Málshkv. er höjst usikkert, kan jeg dog ikke underskrive de argumenter, som den ærede forfatter fremfører herimod, argumenter, som tillige skulde bevise digtets senere tilblivelse. Jeg skal strax tilföje den bemærkning, at efter mit kendskab til sprogudviklingen på Island og i Norge i det 12. og det 13. årh. er der ikke et eneste ord, ikke en eneste sprogform i digtet, som kunde være til hinder for, at det er digtet, lad os sige, c. 1200 (i den sidste fjærdedel af det 12. eller i den første fjærdedel af 13. årh.). Der forekommer ganske vist et ord som *jaga*, der sikkert er et fremmedord. Men bortset fra muligheden af, at det kunde være indkommet i sproget i det 12. årh. (ligesom f. ex. *vixla*), forekommer det i virkeligheden i Morkinskinna s. 183. 19, så at det må være gammelt nok; det står dér i den selvsamme betydning som i Málshkv., men anderledes konstrueret, hvilket intet gör til sagen. At ordet forekommer så sjælden, har sin grund dels deri, at

det er et låneord, dels i, at det sikkert har hørt til det lavere og lettere omgangssprog; til hele tonen i Málsh. passer det fortræffelig. Digtet frembyder et exempel på en forandring i udtalen af ordet *troll*. Forfatteren rimer *troll* på *ǫll*. Denne forandring er imidlertid sikkert foregået c. 1200, i det mindste dialektisk. Jeg kan således ingenlunde være enig med hr. Eir. Magn., når han mener, at ingen kan falde på at føre digtet så langt tilbage som til c. 1200. Tager vi andre digte fra denne tid, f. ex. Noregs konungatal (fra c. 1190) eller Merlínusspá af Gunnlaugr munk († 1219), viser de sig ikke i nogen henseende at være mere antikke eller klassiske end Málsh. Snarere tværtimod. Fra dette synspunkt er der således intet i vejen for, at Bjarni kunde være forfatteren; han kan endvidere have været i en fremrykket, lige så godt som i en ung alder, da han digtede det (hvis han er forf.); altså kan det være digtet efter 1200. Der står intet som helst i digtet om, at forf. har været ung; v. 5. 1 kunde synes at tale herfor, men linjen bör ikke forstås lige efter ordene, så meget mindre som dette bestemt modsiges af v. 23. 3-4, foruden at digtet ved sin fuldendte form og modne tankegang hentyder til en mere moden alder. Hr. E. M. har sikkert forset sig på en linje i v. 2: *Ekki hefk með flimtun farit.* Den siger ingenlunde, at forf. »nu var i begreb med at aflægge den første alvorlige prøve på, hvad han egentlig duede til«. Der står kun, at forf. ikke för har givet sig af med *flimtun*, d. v. s. halv-spottende, satirisk, på enkeltmand møntet digtning (hvad Málsh. netop er).

Heller ikke kan jeg gå ind på den ærede forfatters argument angående Bjarni Kolbeinssons familjeforhold. Hvoraf vides det så bestemt, at Bjarnis slægt ikke har talt flere digtere? Jeg skal dog her minde om to ting, at digterbegavelsen i overmåde mange tilfælde var arvelig, så at man med rette kunde tale om digterslægter, og at det om Bjarnis slægt i Flatøbogen (II, 515) hedder, at han

»*hafði frændbálk mikinn i eyjunum*«, og for det tredje, at han var i slægt med de orknøske jarle; og til disse hørte jo den som digter berömte Rǫgnvaldr jarl kali [† 1158]. Jfr. Bugge i Aarb. 1875. Det forekommer mig således ikke, at der i denne henseende kan göres en indvending af nogen synderlig betydning mod Bjarnis forfatterskab, men der kan heller ikke herfra hentes noget bevis for det.

Hvad dernæst de argumenter angår, som skal bevise digtets formentlige alder, kan jeg ikke indse, at de er rigtige. Forf. siger i v. 11, at han, for at undgå det remsemæssige, vil indsætte et *stef*, ti »*ella mun þat þykkja þula*«. Hr. E. M. mener nu, at dette forudsætter tilværelsen af de *þulur*, som findes i nogle håndskrifter af Snorra-Edda, hvilke sikkert er fra det 12. årh. og ældre end Málsh. Men det er en höjst unødvendig antagelse, at digtets forf. skulde særlig have tænkt på disse þulur, og endnu mere unødvendigt er det at antage, at der er gået en lang tid imellem þulur og Málsh. Ordet *þula* i betydningen: et remsemæssigt digt er langt ældre end det 12. årh. Foruden at minde om, at kvadet om Rígr hedder *Rígsþula* (et navn, som rimeligvis går meget langt tilbage og er det eneste avtentiske, SnE II, 496), skal jeg anføre et exempel på brugen af ordet *þula* af et endnu sikrere datum, hvor dets betydning træder klart nok frem. En af Sneglu-Hallis 'lausavísur' (c. 1055) begynder således:

Ortak eina
of jarl þulu.
verðrat drápa
með Dǫnum verri

(Flat. III, 426, jfr. Sex sǫguþ. 39–40, hvor det mindre korrekt hedder: *þula verðrat drápu með Dǫnum verri*). Her betegnes netop et remsemæssigt digt i form som i indhold af en underordnet betydning. Ordet *þula* har således i lange tider både för

‚þuler'nes og Málsh.s tilblivelse haft en almindelig bekendt og udbredt betydning af ‚en remse'.

Ligeså svagt er det bevis, som hr. E. M. henter fra v. 7. 6-8: *Eljarnir var trúr at hug* osv. Man ved ikke, hvem denne Eljarnir var; ifølge G. Vigfússon skal han være identisk med den Eleazar, som omtales i Gyðingas. kap. VII[1]). Dette forekommer også mig at være höjst rimeligt; men bestemt at slutte, at forf.s kendskab til Eleazar netop stammer fra biskop Brandr Jónssons oversættelse af Makkabæernes bøger, er i det mindste ingenlunde nødvendigt, især hvis digtet er forfattet af en mand med gejstlig uddannelse. Det er bekendt, at Norden (Norge og Island tænker jeg her særlig på) i det 12. årh. var oversvømmet af alslags bøger af kristeligt-religiøst indhold, ikke alene af ‚hellige tydninger' (ɔ: homilier), men også af legender om apostle, hellige mænd, jomfru Marie osv. Flere af Postolas. og Helgra manna sǫgur stammer sikkert nok fra det 12. årh. Jeg skal også minde om et digt som Plácitúsdrápa fra midten af dette årh. Bibelhistoriske kundskaber, navnlig angående Jødernes historie, har sikkert været meget almindelige i Norden i det 12. årh. Eleazar og hans bedrift kan således have været velbekendt og det endogså (igennem prædikener) blandt lægfolk. Dens krigerske karakter har sikkert ikke undladt at göre indtryk på krigerske gemytter. Det er således atter her ikke nødvendigt at antage, at Málsh. er forfattet efter biskop Brands oversættelse af Makkabæernes bøger (af år 1262—3 ifg. G. Storm i Arkiv f. nord. fil. III, 255).

Hvad nu det sidste punkt, digtets formentlige tilblivelsessted, angår, mener hr. E. M. at kunne »skimte Island« som dette, og det formedelst følgende to linjer i digtet:

---

[1]) Jeg skal bemærke, at G. Cederschiöld allerede i en artikel i Arkiv f. nord. fil. I, 77 not., underskrevet 3. juli 1882, har fremsat den samme formodning.

a) *lundvær þykkir bezta sveit* (15. 4)
b) *verða menn, þeirs uppi fjarar* (19. 4)

Lundvær opfatter hr. E. M. med rektor, dr. Jón Þorkelsson som *lundver* = ‚lunde-alkers rugested', og herom udtales følgende: »Dette er jo et udtryk for noget, der særlig hører hjemme i islandske landboforhold« (s. 329). Jeg skal foreløbig gå ud fra denne opfattelse, men skal ikke udtale mig om, hvorvidt udtrykket passer på andre lande f. ex. på Orknøerne. Men at *lundver* ikke er noget »særlig islandsk« og altså ikke er et absolut bevis for, at digtet er islandsk, er let at vise. Jeg skal i så henseende minde om den særdeles levende skildring, som den norske digter P. Dass giver af Lovundens lunder (i digtet: Nordlands trompet), disse »utallige flokke«, som »her have sin fælles pavlun«, »slig mængde af lunder jeg næppelig ved, at findes i Nordland på nogen en sted« osv. Digtet kan således ligeså godt være norsk som islandsk. Jeg skal iøvrigt ikke spilde et ord mere på denne sag, da *lundver* aldeles afgjort er en urigtig læsemåde. I hdskr. står *lundvær*, og det kan og bör beholdes; det er nemlig det eneste, som passer til hele digtets tendens, hvortil jeg senere skal komme tilbage.

Jeg ved ikke, med hvilken föje hr. E. M. udtaler sig så stærkt imod et adjektiv som *lundværr*, sammensat af *lund* (= sindelag) og *værr* (= fredelig, rolig, medgörlig). Efter min opfattelse er det et særdeles smukt adj., og det er aldeles rigtig dannet. Hertil kommer, at der findes et andet adj., som fuldstændig svarer dertil i form og betydning: *hugværr;* dette findes f. ex. to steder i den norske homiliebog (Ungers udg. 1864) s. 16. 2 og 174. 11. Muligheden af, at adj. *lundværr* har kunnet existere i det 12. årh., er således given. Men enhver tvivl forsvinder ved, at Stockholmer homiliebogen har et *ólundværr* s. 107. 26.

Hele linjen er overordentlig let at forstå: *Lundvær sveit þykkir [en] bezta* = »fredelig sindede mennesker (*sveit* betyder flok, skare på et utal af steder i den gamle poesi og prosa) anses (anser jeg) for at være de bedste«; forf. sigter herved åbenbart til hans hovmodige og troløse elskede, som ved sin mangel på *'lundværi'* (jfr. *hugværi*) = fredelighed og nöjsomhed har 'slået op' med forfatteren. Hermed bortfalder enhver hentydning til Island.

Lige så lidt kan jeg se nogen hentydning til Island i den anden af de anførte linjer. Den betyder ligefrem: »Der gives de mænd, som bliver stående på det törre« (ɔ: ved ebbetid). Dette er et ordsprog, som ligeså godt kan have dannet sig i Norge som på Island. Hr. E. M. siger nu, at verbet *fjarar* ikke kan betyde det samme »som i sagaerne«. Hvorfor ikke? Har det nogensinde haft en anden betydning? Netop den betydning, som findes i de islandske sagaer, hvoraf de allerfleste haves i håndskrifter fra og efter c. 1300, skulde man vænte at finde i et »islandsk digt fra c. 1300«. Hr. E. M.s forklaring af talemåden: »at den stigende flod løfter sine ofre op fra deres sidste standpunkter på fjaran«, er altfor tvungen til at være naturlig, for ikke at sige ligefrem umulig, og det samme gælder, når han deri vil finde en hentydning til de islandske 'beitufjǫru-ferðir'. Mon ikke Islænderne i oldtiden har båret sig ad med at samle mading på samme måde som Nordmændene? Og skulde de ikke have medbragt den samme skik til Island, som der var i Norge? Et sådant ræsonnement er dog efter min mening overflødigt, da ordsproget ikke uden tvang kan ses at indeholde nogen som helst antydning af at være opstået på grundlag af ulykkestilfælde, indtrufne ved indsamling af muslinger til mading. Heller ikke kender jeg noget til, at ulykkestilfælde ved sådanne lejligheder er så hyppige, at de kan have givet anledning til dannelsen af et ordsprog.

Det forekommer mig således, at hr. E. M. ingenlunde har bevist, at digtet er islandsk fra c. 1300. Jeg skal nu søge at göre det rimeligt, at digtet hverken er islandsk eller så ungt.

Vi finder da i digtet enkelte ordformer, som ikke vides at have været islandske. Således *froskr* (5. 8); på Island har man sagt *froskr;* derimod anfører I. Åsen et *frøsk* fra en norsk dialekt (Valders); også ordet *mærr* er meget sjeldent i islandske digte. Hele linjen (»frøerne kvækker i sumpen«) indeholder desuden en så uislandsk forestilling som muligt, da frøen aldrig har existeret der; en islandsk digter vilde mindst af alt (i det 13. el. 14. årh.) have valgt et udtryk, der både var ham og hans landsmænd fremmed. Ligeledes beror 6. 8 og 15. 8 på en norsk forestilling. Former som *muli* (11. 4), *flug* (4. 6), *fúa* (18. 2) for *moli*, *flog* og *fóa* vides ikke at have været islandske[1]). (Der er flere ord endnu, som ellers ikke forekommer i islandsk, som *gavi* [6. 2; jfr. Fritzner[2]]; men de er for usikre, til derpå at bygge noget.) Alt dette taler for, at digtet er norsk (eller orknøsk?).

Hvad alderen angår, er der flere ting, som peger til en tid, som ligger ikke ubetydelig længere tilbage end c. 1300.

For det første er der intet spor af, at forf. har sammenblandet æ og œ (dette argument gælder dog kun, hvis digtet er islandsk). Dernæst frembyder digtet mange exempler på former som *hef*, *hefr*. Det sikreste er *hefr*, rimet på *sefr* (28. 1. 2); denne form er betydelig ældre end 1300. Det samme gælder om formen *gørva* (infin. 4. 4; plur. 3. pers. præs. ind. 6. 3); ligeledes findes udelukkende formen *þykkja* (med to *k*'r).

Ældre end c. 1200 kan digtet på den anden side ikke være, da det frembyder udtalen *troll* (rimet på *oll*, 15. 5. 6),

---

1) Jfr. Bugge i Aarb. f. nord. Oldk. 1875, s. 240.

hvis der ikke foreligger en fejl i slutningen af den foregående linje. Som allerede bemærket, haves omkvædet i Hauks þáttr hábrókar; denne þáttr er sikkert ikke yngre end c. 1300, snarere noget ældre. Men af den måde, hvorpå omkvædet citeres dér (se foran), fremgår, at Málsh. må være betydelig ældre end denne þáttr.

Der forekommer mig således at være al grund til at antage, at digtet er forfattet i den første halv- eller fjærdedel af det 13. årh. og snarest det sidste.

Der er endnu forskellige enkelte ord og verslinjer, som hr. E. M. har behandlet saaledes, at jeg ikke kan erklære mig enig med ham[1]). Jeg skal her særlig dvæle ved et par stykker.

Hr. E. M. retter *á hit næsta nes* (2. 7) til *til hins næsta ness,* hvilket sikkert er en meget rigtig rettelse. Denne linje hedder i hdskr. (efter noten til den i Möbius' udg.) *ma* (el. *na*) *verðr fyrst á* osv. Hr. E. M. foreslår en rettelse af *ma,* idet han går ud fra, at der i hdskr. står et *ma.* Jeg skal ikke opholde mig ved denne hans rettelse, men kun oplyse, at der i virkeligheden i cod. reg. står *roa.* (Denne læsemåde ses også Svb. Egilsson at have haft, se Lex. poet. RÓA). Jón Sigurðsson har, hvad der hændtes ham meget sjældent, her læst fejl. Ved første öjekast ser ordet ganske vist ud, som om der stod *ma;* dog ses »*m*« at have en ikke sædvanlig form. Men væder man ordet og ser et par sekunder derpå, fremtræder de enkelte bogstaver

[1]) F. ex. i forklaringen af *frænuskammr*, *bráðset* (som sikkert er = *bráðsét*), *auðsénna* (som ikke trænger til nogen forandring; der står jo *annars*, hvorved en skarp modsætning fremhæves), *at* i *sumir einir hykk at mér trúi* (hvor *at* er metrisk uundværligt), *fyrri vari* (= det senere *fyrirvari*; hele sætningen: *fýsa munk ens fyrra vara* er fuldstændig logisk og grammatikalsk rigtig = jeg vil altid opfordre til at være forsigtig; sml. *en mér þykkir betri enn fyrri varinn*, Forns. 1860 s. 65) osv.

r o a aldeles klart. Det ser ud, som om *o*'et var indeklemt imellem *r* og *a;* böjlen på *r* og den første del af *o*'et får derved udseende af at være én streg (»*m*'ets« anden streg!); den sidste del af *o*'et og den forreste del af *a*'et får så igen en lighed med en streg (»*m*'ets« 3. streg!). Texten er således sikker nok og støttes ikke lidet ved det norske ordsprog: »ro verd ein fyr næste næs« (Åsen).

Hr. E. M. siger med hensyn til 11. 8: »Udgiverne, med undtagelse af Vigfússon, synes ikke at have lagt mærke til, at

11. 8 Slíks dæmi verðr mörgum nú

på ingen måde tilfredsstiller versmålets fordringer« (s. 328). Hertil er at bemærke, at både G. Vigfússon og E. Magnússon her tager fejl, og at »udgiverne« har ret i at lade linjen stå uændret. Den er i metrisk henseende fuldstændig korrekt. Ser vi bort fra de to sidste ord, fås en rigtig linje af D-typen (Sievers' D4, Proben etc. s. 11). Fuldstændig ensartede linjer er f. ex. 4. 1: *ró skyldu menn reiði gefa* (at den sidste lange stavelse er opløst til to korte, gör naturligvis intet til sagen), 5. 5 *dýrt láta menn dróttins orð,* 9. 5 *ǫll grétu þau eptir hann,* 12. 1 *skips láta menn skammar rár,* 14. 4 *svá kǫllum vér ráð sem gefask* osv. osv. Lignende linjer findes ofte i dróttkvæðr háttr, se K. Gíslason Njála II, 345. Både *verða* (G. Vigfússon) og *verður* (E. Magnússon) gör den her omhandlede linje for lang.

Når hr. E. M. vil læse *svinneyg* (3. 8) og ikke gå ind på Vigfússons frastødende *svineyg,* samt forstår *rár* (12. 1) som skibsræer[1]), har han fuldstændig ret. Derimod kan jeg ikke gå ind på hans forklaring af ordsproget *skips láta menn skammar rár* = *skammar 'ó skipsrár* (Hávamál). Jeg kan intet angstråb af en mand, der klynger sig til en for kort

1) Og ikke som skibs-kahytter (-vråer), som G. Vigfússon og med ham K. Müllenhoff: Deutsche altertumskunde V. 1, 258 forklarer ordet.

rå, høre igennem ordsproget. Jeg tror, at forklaringen er simplere. »Skibsræerne er korte« betegner vistnok, at de hellere bör være for lange end for korte, ti det sidste er under alle omstændigheder (nemlig m. h. t. sejlasen) det uheldigste; efter råen retter sejlet sig. En for kort rå er ubrugelig og skadelig.

Tungan leikr við tanna sár (12. 3) betyder ganske simpelt »tungen leger om tændernes sår« ɔ: tungen er stadig dér, hvor der er et tandsår = en hul tand el. en tandbyld; dette er vistnok noget, som de fleste har erfaret. Denne sætning er så naturlig og i alle henseender så logisk, at det er mig uforståeligt, hvorledes den ærede forfatter finder, at »den har en uægte lyd«, og at den er »en klodset oversættelse af et gammelt svensk ordsprog«. *Tanna sár* er i formel henseende omtrent i fuldstændig analogi med *vǫðva sár, síðusár* og lign. Det svenske (der haves også tilsvarende danske) ordsprog er langt snarere en efterligning af det »oldnordiske« end omvendt.

Fullvel ættak til þess varit (2. 2) oversætter hr. E. M. ved »det er jo en nedarvet egenskab hos mig«; dette betyder linjen næppe. Den betyder: »det vilde jeg dog have al grund (anledning) til at göre (ɔ: at digte nidvers)«.

Jeg skal til slutning göre en bemærkning om, hvorledes digtet i dets helhed skal forstås.

Svb. Egilsson kaldte digtet »Amatorium carmen i. e. Mansaungsdrápa« (Lex. poet.). Ph. Schweitzer udtaler i sin »Geschichte der skandinavischen Litteratur« (I, 146): »Ein elegisch-erotischer Zug geht durch beide Dichtungen [ɔ: Jómsvíkingadr. og Málsh.], und verbindet besonders das Letztere zu einer Einheit«.

Digtet er, som allerede Svb. Egilsson har set, et elskovskvad, d. v. s. et digt, hvori forfatteren giver sin svegne kærlighed og sit knækkede håb et elegisk, men koldthumoristisk udtryk; men da det tillige nævner en bestemt

person, en kvinde ved navn, bliver digtet *flím* og forf.s digtning *flímtan*. Dette fremgår ikke alene af så tydelig talende linjer, som 3. 5-8, 18. 4 (hvor den troløse kvindes navn nævnes) osv., men også af omkvædet: »Det var ingen epidemi i gamle dage; dog kunde den finske pige göre Harald [hårfagre] rasende; han fandt hende strålende som solen; på samme måde går det mangen en nu til dags«. Digtet består af 1) ordsprog, af 2) 'forn minni' (jfr. 8. 8) og af 3) digterens egne subjektive bemærkninger og udtalelser. Men man må ikke tro, at ordsprogene, og de er de fleste (c. 110 linjer af 227, hvorved er at bemærke, at omkvædet forekommer 4 gange, optager altså 16 linjer, og at vv. 7—9, altså 24 linjer, indeholder 'forn minni'), er valgte på en mekanisk eller tankeløs måde. De er alle valgte med flid og netop med digterens kærligheds-historie for öje. Det er denne, som er den røde tråd, der går igennem hele digtet og forbinder det til et sammenhængende hele. Ethvert ordsprog bör og de allerfleste kan henføres til dette og forklares derefter. Men da vi kun kender denne kærlighedshistorie fra digtet (hvoraf vi får at vide, at hun hed Rannveig, var en smuk, men hoffærdig, egennyttig og dertil underfundig kvinde, som af lyst til at giftes og af egennytte tilsidst har foretrukket en anden for digteren), er det en selvfølge, at vi ikke altid formår at få öje på, hvad digteren har ment med nogle af ordsprogene, hvorledes han har sat dem i forbindelse med sig og sin forelskelse; særlig er dog 'forn minni' i vv. 7—9 vanskelige, og det ikke mindst, fordi dér nævnes forskellige personer, vi intet kender til. Men det er sikkert nok, at forf. med dem har ment noget; det er sikkert, at de er led af det hele. Sådanne for os mindre forståelige steder (linjer) er imidlertid meget få. Men vi må vel vogte os for i digtet at indsætte rettelser, som ikke står i samklang med digtets omtalte tendens eller ikke kan forklares i belysning af denne. Under vor kritiske behandling af

digtet og vor fortolkning deraf må vi ikke et öjeblik tabe denne tråd af syne; ellers miskender vi forfatterens hensigt og står fare for at mishandle digtet, som i sin art er et sandt mesterværk.

For at vise den af mig omtalte tendens skal jeg her tillade mig at forklare et på må og få valgt vers, det 5te:

1. »Den unge mand morer sig med lidet« (jfr. *litlu verðr Vǫggr feginn*) = jeg er som barnet, behøver kun lidt at more mig med, kan trøste mig med et ubetydeligt arbejde, som f. ex. med at digte dette ubetydelige kvad.

2. »En, der er alene, keder sig« = jeg keder mig og føler mig så forladt, siden min kæreste sveg mig. Derfor må jeg have noget at more mig med.

3. »At elske en andens barn er som at elske en ulv« = jeg har været så uheldig at elske en, der blev en andens; hun viste sig falsk imod mig og gengældte ikke min ærlige kærlighed.

4. »Den blinde vilde hellere end gærne kunne se« = jeg var blind formedelst min rasende kærlighed, men gid jeg havde kunnet gennemskue hende (en bitter klage!).

5. Man siger, at herskerens ord »er dyrt« (jfr.: Höjt er herrebud) = hendes ord er som herskerens; det nytter mig ikke at søge at forandre hendes beslutning.

6. »Dragerne rejser sig ofte på halen« = således går det jo undertiden med kvinderne (f. ex. med Rannveig); når man mindst vænter det, sætter de sig op imod én.

7. »Kongen skal være særdeles rask og stærk« = jeg må og skal mande mig op tiltrods for min sorg og for at dæmpe denne.

8. »Frøen kan kvække i sumpene« = jeg vil göre som frøen; jeg vil »kvække« ɔ: synge, digte — i den hensigt, at lindre min sorg (jfr. l. 1).

1 Febr. 1889.

GRUNDLÆGGELSEN AF MARIBO KLOSTER.

(Med et Tillæg om Stiftelsen af Mariager).

Af CARL NEERGAARD.

I Skoven vest for Grimstrup Sø, hvor der endnu den Dag i Dag ses et betydeligere Voldsted, Højslottet eller Liusemose Slot kaldet, laa i længst forsvundne Tider Grimstrup Slot. Det havde ved Midten af det fjortende Aarhundrede tilhørt den meklenburgske Familie Alefeldt, men var fra den gaaet over i Valdemar Atterdags Hænder; efter ham kom nu Dronning Margrethe ved at afkjøbe Benedikt Alefeldt den yngres Arvinger endnu mulig Ret til det i fuld Besiddelse af Borgen, der sikkert efter Skik og Brug var stærkt befæstet og omgivet med dybe Grave. Men Tilstedeværelsen af et saadant fast Slot her paa Laaland maatte for Dronning Margrethe kun være et yderligere Vidnesbyrd om Adelens store Magt, og ret forklarligt bliver det da, naar vi høre, at hun bestemte sig til at nedrive Borgen og anvende Godset, som havde ligget derunder, til Stiftelsen af et Kloster.[1])

---

[1]) I den vordingborgske Registrant fra 1476 fortælles det, at der da existerede et malet, messingbeslaaet Skrin, som under Segl indeholdt adskillige gamle Dokumenter, og at der paa Skrinet stod følgende Ord at læse: Thesse breff schulc antwordes koningen oc biscopen j Othens oc biscopen oc capitlet

Ved nu at skænke Gejstligheden den Ridderne frakjøbte Ejendom lykkedes det hende desuden ligesom at kaste et religiøst Skær over sin storpolitiske Handling, der da ikke blev at opfatte som et blot og bart Træk mod Adelen, men som et Udslag af hendes varme Interesse for Munkevæsenet. At lægge gamle Ridderborge øde og at skænke Jordegodset til Kirker eller Klostre var jo en Fremgangsmaade, den myndige Dronning Margrethe særlig synes at have yndet; 1393 gav hun saaledes Hald Slot og Gods til Viborg Bispestol, imod at der skulde holdes en aarlig Messe for hendes og hendes Forældres Sjæles Frelse, men paa Betingelse af, at Borgen strax nedbrødes og Materialet anvendtes til Domkirken; og under lignende Vilkaar henlagdes Rugtved Slot til Børglum.

Hvornaar Dronning Margrethe først har fattet Planen om at oprette et Kloster i Grimstrup, lader sig ikke nøje angive, og det saa meget mindre, som vi overhovedet kun kjende dette hendes Ønske gjennem et Dokument, dateret Søndagen efter St. Bartholomæi Dag (27 August) 1401, ved hvilket Kong Erik stadfæstede Dronning Margrethes Gaver til forskjellige Kirker og Klostre rundt om i Landet[1]). Sandsynligheden er dog imidlertid nærmest for, at Tanken om det nye laalandske Kloster tidligst er dukket frem mod Slutningen af det fjortende Aarhundrede.

I Stadfæstelsesdokumentet hedder det endvidere, at Klostret skulde bygges til Vor Frues og St. Benedikts Ære, en Bestemmelse, der udtrykkelig lader formode, at den vordende Stiftelse skulde være Hjem for Benediktinermunke, da deres Ordenshuse hyppigst vare helligede disse to fromme Personer. Ringsted Kloster var saaledes indviet Vor Frue

---

j Roskild, swo at ther schal bygges j closter aff Grimstorp, oc all thet gotz, ther tilligher met breffuen, schall lige til thet closter. (Ældste danske Archivregistraturer I, 113).

[1]) Ny danske Magazin V, 3.

og St. Benedikt, og Byringe i Skaane, Vor Frue i Randers og Glendstrup bare ligeledes alle Navnet *claustrum sancte Marie.* Kun dette ene maa her vække vor Forundring, at der endnu ved Aar 1400 overhovedet kunde blive Tale om at grundlægge et Benediktinerkloster; thi Stiftelsen af disse Ordenshuse falder udelukkende i det ellevte, tolvte og senest i Begyndelsen af det trettende Aarhundrede, efter hvilket Tidspunkt vi ellers intet høre om nye Boliger for Benediktinere. Men Historiens Gang viser da ogsaa, at disse Munke aldrig vandt Fodfæste ved Grimstrup.

De gamle Kilder meddele nu vel ikke den direkte Grund til, at Dronning Margrethes Bestemmelse her ikke skete Fyldest, og det bliver saaledes kun ad Gisningens Vej, at det maa lykkes at finde en Forklaring. Aarsagen turde vel snarest søges i den stærkt tilbagetrukne Holdning, Benediktinerne da indtoge, og i den Slappelse, deres hele Liv bar Præg af, en Dekadence, der just ikke skulde synes at anspore til Grundlæggelsen af nye Ordenshuse. Mere end trehundrede Aar vare desuden gaaede, siden de havde betraadt Danmarks Jordbund og her vundet Ære og Anseelse; nu var Glandsperioden til Ende, og det saameget snarere, som senere indvandrede Munkeordener ganske havde stillet dem i Skygge og selv tilrevet sig Befolkningens Yndest. Man har fra dette Tidspunkt en ret karakteristisk Udtalelse om Benediktinerne og hele deres moralske Forfald, en Skildring, der vinder ikke saa lidet i Interesse derved, at det netop er en Benediktinermunk, som her giver sine Ordensbrødre et alt andet end tiltalende Skudsmaal. »Det er«, siger han, »ikke uden dyb Sorg og alvorlig Bekymring, at vi tydelig have bemærket, at alle St. Benedikts Klostre, især her i Norge og Sverige, lades saa godt som øde, og at mange af dem allerede ved Prælaternes voldsomme Indtrængen ere besatte af sekulære Præster. Vi have og bragt i Erfaring, at Folkets Omhu for at hjælpe paa vore Mangler og forebygge vor Undergang meget er aftaget i Forhold til

fordums Tid. Der er daglige Beviser for, at de fleste, som i vore Dage give sig i Kloster, ikke gjøre det for at lægge Vind paa Bodsøvelser som i gamle Dage, men for at fraadse og føle sig desto herligere i legemlig Ro, og hvad værre er — leve liderlig under Gudfrygtigheds Maske. Vover deres Foresatte at revse dem endog paa den lempeligste Maade, da tabe de strax Taalmodigheden, bestjæle og skade deres Kloster, ja lægge vel ogsaa stundom Haand paa deres Foresatte«[1]). Denne i kulturhistorisk Henseende meget værdifulde Skildring gjælder vel særlig det norske Kloster Munkeliv i Bergen[2]), men alt tyder paa, at den med god Ret kunde overføres til en hvilkensomhelst dansk Benediktinerstiftelse og ogsaa der give et sandfærdigt Billede af den moralske Fordærvelse, som da havde gjennemsyret Klosterlivet.

Heri maa man sikkert søge en af Hovedgrundene til, at Benediktinerne aldrig vandt Fodfæste paa Laaland; de evnede ikke at skabe sig en ny Bolig, og det saa meget mindre, som Grimstrup, hvoraf deres Kloster skulde stiftes,

---

[1]) Lange: De norske Klostres Historie, 2. Udg. p. 152.

[2]) Dette af Kong Eystein oprettede Kloster var engang en meget rig Stiftelse, som tilhørte Benediktinerordenen. Mod Slutningen af det fjorttende Aarhundrede havde det imidlertid tabt sin gamle Anseelse og begyndte at sygne hen; flere Munke kastede Kutten og vandrede bort, medens de tilbageblevne førte et alt andet end rosværdigt Liv. Paa Grund heraf foreslog Abbeden i Klostret, Stein, at man skulde udjage dets dalevende Beboere og skænke Birgittinerne Klostret med vedliggende Gods; men da en saadan Overgang fra den ene Munkeorden til den anden ikke kunde foretages uden Pavens Samtykke, maatte Abbeden rejse til Konstanz, hvor Paven opholdt sig i Anledning af Konciliet. Det var for at udvirke denne Reform, hvad der rigtignok endnu ikke lykkedes, at han havde sammenskrevet den ovenfor meddelte Skildring af sine Ordensbrødre. — Karakteristik nok have vi her en lignende Overgang fra Benediktiner- til Birgittinerkloster, som vi ogsaa skulle faa at se for Grimstrups og Maribos Vedkommende.

nogle Aar efter skænkedes Birgittinerne til Anlæggelsen af et Ordenshus ved den nærliggende Landsby Skemminge — det senere Maribo Kloster.

Birgittinerordenen havde alt ved Aar 1400 vundet stor Anseelse og Magt; vigtige Begivenheder, som nylig havde tildraget sig i Ordenens Arnested, Vadstena Kloster, Hjemførelsen af den hellige Birgittes afsjælede Legeme fra Rom, Indvielsen af Klostret og Skrinlæggelsen af Helgenindens Ben havde tiltrukket sig almindelig Opmærksomhed, og dette i Forbindelse med det Ry for sand Gudsfrygt, som Vadstenas Beboere nød i de første Tider, kastede en ejendommelig Glands over denne unge, svenske Munkeorden. Høj og lav kappedes man om at vise Klostret sin Gunst, rundt omkring fra valfartedes til dette hellige Sted for at opnaa Absolution for Synder[1]), og store Gaver strømmede ind fra Konge og Folk. Ja ogsaa udenfor Sveriges snevre Grænser bredte Interessen for Birgittinerordenen sig, og blandt dens særlige Velyndere træffe vi ingen anden end netop Dronning Margrethe. Thi ikke alene vide vi, at hun bekostede en Pilegrims Rejse til Stifterindens sidste Hvilested[2]), men hun selv besøgte under sine Ophold i Sverige hyppig Vadstena

---

[1]) I Oslo og Neslands Kirker (den sidste i Thelemarken) ere fundne to Mærker af den Art, som Vadstena-Pilegrimmene fæstede paa deres Klæder til Minde om en lykkelig fuldbragt Rejse og til Værn mod kommende Farer. De ere af Bly, 2" høje, temmelig grovt støbte i gjennembrudt Arbejde og fremstille den hellige Birgitte siddende ved en Skrivepult med en opslagen Bog foran sig; en Omskrift lyder: *santta . berida . in . vatstint . ave . maria.* Ogsaa fra Fyrisaaen stammer et lignende Tegn. (Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad, 1878 p. 685 ff. og 1890, p. 84 f.).

[2]) I Aaret 1411 bekjende Abbederne i Esrom og Soro, at de af Dronning Margrethe havde modtaget 2000 lybske Mark, og love at uddele disse Penge til Pilegrimsrejser, som i Løbet af to Aar skulde iværksættes til en Række hellige Steder i Ind- og Udlandet. Blandt andet nævnes, at en Mand derfor skulde drage til St. Birgitte (Kirkehist. Saml. 3 R. III, 377 ff.).

og lagde da paa alle Maader sit fromme og ydmyge Sindelag for Dagen, snart ved hos Paven at udvirke Jubelaar for det, snart ved at skænke det store Rettigheder eller lade sig optage i Ordenen som *soror ab extra.* Intet Under da, at hun med al sin Hengivenhed for disse svenske Munke og Nonner søgte at bevæge dem til ogsaa at fæste Bo i Danmark; men flere Aar skulde dog hengaa, inden hendes Ønske gik i Opfyldelse, og inden Maribo Kloster rejste sig.

Kilderne til dettes Historie flyde kun meget sparsomt, hvad de ældste Tider angaar; da der ikke existerer noget Diarium i Lighed med det fra Vadstena, kan man saaledes ad denne Vej ikke følge Stiftelsens Grundlæggelse og hele Udvikling og lære at kjende Navnene paa de Klosterfolk, der havde viet den deres Kræfter; heller ikke har man som fra Munkeliv Kloster i Norge nogen Brevbog, der meddeler en Række Aktstykker til dets ældste Historie, og sluttelig ere de endnu bevarede Dokumenter om Maribo kun faa i Tal, da Klostrets Arkiv, som var ført til den gamle Cistercienserstiftelse i Sorø, gik op i Luerne ved den Ildsvaade, der 1813 ødelagde Akademiet. Ganske sporløst forsvundne kunne disse Pergamentsbreve dog ingenlunde siges at være; thi dels har Langebek ladet tage Kopier af en større Mængde, dels blev der alt i det syttende Aarhundrede nedskrevet en Registrant over dem, som imidlertid kun ganske kortfattet meddeler Dokumenternes Aarstal og Hovedindhold, og det endda ofte paa en lidet korrekt og nøjagtig Maade[1]). Gang efter Gang træffer man Angivelser, hvis Urigtighed noksom er iøjnefaldende, da Aarstal og Navne undertiden ere tydede meget skjødesløst, saa vilkaarlig, at man kun med en Del Varsomhed tør benytte dette gamle Kildeskrift[2]).

---

[1]) Trykt i Ældste danske Archivregistraturer III, 251—312.

[2]) Exempelvis skal her blot nævnes, at den i Aaret 1417 verserende Strid mellem Nestved og Maribo, der var foraarsaget

Registranten fortæller da, at Dronning Margrethe 1408 udstedte en Fundats paa Grimstrup Gods; fremdeles at Jens Svendsen Bryms samme Aar erklærede, at Dronningen vilde grundlægge et Kloster paa Laaland, og at endelig han havde Befaling til at bygge dette af Grimstrup[1]). Disse tre her meddelte Breve dreje sig alle om et fælles Emne og henføres alle til 1408; at undersøge Rigtigheden af Aarsangivelserne lader sig nu vel ikke gjøre, da de originale Aktstykker ere tabte, men ved denne Lejlighed bør man absolut skænke Registranten Tillid, eftersom dens Nedskriver, der til forskjellig Tid har gjort Uddrag af disse tre Dokumenter, alle Steder har læst det samme Aarstal. 1408 maa saaledes blive det Tidspunkt, da Dronning Margrethe gav sin Fundats for den første Birgittinerstiftelse i Danmark[2]). At det nemlig er Maribo, Registranten sigter til, oplyses ganske klart af et endnu bevaret Pergamentsbrev, som Abbedissen, Confessor generalis og de to Konventer her udstedte 1488, hvori de fortælle, at *höyboren förstynnæ dronningh Margrethe met gudz nadhæ hiid til Mariebo for sin ok sinæ forældres siælæ haffwer nadhelige unt ok giffwet Grymstrop slot met all sin tilliggelsæ och thenne by Mariebo, som fordom kalled Skemynge*[3]).

Skulle vi nu nærmere betragte Klostrets Tilblivelse, maa vi nødvendigvis først rette Blikket mod andre Birgittinerstiftelser, hvis ældste Historie er bedre kjendt, for derfra at kunne slutte tilbage til Forholdene ved vort Kloster. Vi vide da, at der ved Grundlæggelsen af ethvert Birgittinerhus var enkelte særlige Regler at overholde og Hensyn at tage til den Omstændighed, at det samtidig maatte huse Mænd

---

ved, at en Munk og to Bønder fra Skemminge uden Lov og Dom vare halshuggede, i Registranten henføres til 1391; og at Navnet Bryms her læses Brynis.

1) Ældste danske Archivreg. III, 259, 267 og 293.

2) Jfr. Erslev: Dronning Margrethe, p. 340.

3) Ny danske Mag. VI, 224.

og Kvinder; man kunde ikke lade et ordnet Klosterliv begynde, førend Vaaningerne omtrent vare færdige, og især deleshed Muren, der adskilte Nonnernes og Munkenes Have, rejst i sin fulde Højde. Opførelsen af et saadant Bygningscomplex krævede dog mange Aar, men i hele denne Periode stode de alt fuldendte Partier af Klostret ikke øde og ubenyttede hen; var Omridset afstukket og Grundstenen lagt, blev det enkelte af de vordende Munke, der fik Tilsynet med Bygningsarbejdet, ofte under en Forstanders og senere en Confessors Ledelse, medens hele det indviklede og allegoriske Apparat med Abbedisse, Confessor generalis, Nonner, samt Præste-, Diaconus- og Lægmunke først da traadte i Kraft, naar Klosteranlæget var saa vidt fremskredet, at det kunde afgive en betryggende Plads for sine 85 Beboere. I Vadstenas Klosterregler af 1451 (ed. Lindstrøm, p. 75) hedder det saaledes herom: »Aldrigh skipis conuentin jn, før æn swa mykit oc swa mang hws æru bygd, ath systrena oc brødhrene moghin sigherlika byggia j them vtan drøfuilse oc ræddogha. Eyg skulu oc færre syster jnledhas, æn ath the seen fulføøra til sit æmbite, oc ey færre præste, æn ath the warin moghande til æmuæl ath siønga hwan dagh æmbitit af tymanom oc sættins tha frælselika jn j klostrith oc ther æpter sua monga andra pærsona, ath fornæmpt tall systrana oc brødhrana moghe opfyllas«. At Forholdene nu virkelig have været disse, skjønnes let ved at betragte Munkelivs og Vadstenas ældste Historie; thi her kunne vi nøje følge den hele Udviklingsgang og se de forskjellige Trin, gjennem hvilke den øverste Ledelse sluttelig naaede i Abbedissernes Hænder. Strax efter at Birgittinerne vare flyttede ind i Munkeliv 1420, var det en Forstander og senere en Confessor generalis, der ordnede Klostrets Anliggender, medens Abbedissen først 1434 kunde vælges[1]); og omtrent lignende Forhold gjenfindes atter i Vadstena,

[1]) Lange: De norske Klostres Historie, 292 Anm. 1.

hvor Ingerd Knudsdatter udnævntes til den første Abbedisse 1388, ti Aar efter at Mester Peder, *primus confessor generalis,* var død.

Da de nye Klostre, i al Fald i Ordenens ældste Tider, fulgte Moderstiftelsens Exempel, kan det næppe betvivles, at Maribo under sin Grundlæggelsesperiode ogsaa har gjennemløbet de samme Faser; men nærmere at studere dette Forhold tillade vore faa Kilder os ikke. Odenselægen Cornelius Hamsfort den yngre meddeler vel i sin *Chronologia secunda* et Uddrag af et Indulgentsbrev, som Jens Mikkelsen, Confessor i Maribo, 1409 skulde have givet til Bedste for Gavnø Kloster [1]), en Notits, der rent flygtig betragtet kunde synes ganske smukt at passe ind i Systemet, idet Confessoren som formentlig øverste Klostermand udstedte Dokumentet. Men undersøges Oplysningen nøjere, vil der dog strax træde enkelte Mærkeligheder frem, som berettige en til at drage Aarstallets Rigtighed i Tvivl og da gjøre selve Aktstykket meget yngre.

Naar nemlig et nyt Birgittinerkloster skulde anlægges i et Land, som hidtil ikke havde haft noget saadant, var det fra først af meget ofte Vadstena-Munke og Nonner, der kom ned for at lede Arbejdet ved Bygningerne og indrette Livet overensstemmende med Ordensreglerne. Saaledes var det Tilfældet ved Opførelsen af Klostre i Finland og England og saaledes atter i Danmark, men allerede ved Aarene 1408—09 finde vi dog ikke her noget Spor af svenske Munke; thi Vadstenadagbogen, der ellers stedse beretter, naar Klostermænd droge bort fra Sverige for at fundere nye Birgittinerstiftelser, meddeler intet om en Rejse til Laaland paa et saa tidligt Tidspunkt. Hvad fremdeles Jens Mikkelsen angaar, skulde vi paa Forhaand vente, at han oprindelig havde været svensk Munk, dels som Følge af den fremragende Post, han beklædte i Maribo, dels fordi han,

---

[1]) Script. rer. dan. I, 320.

hvis Aarstallet 1409 var det rette, da maatte have været den første Confessor; men ogsaa om ham tier den gamle Dagbog, den kjender overhovedet ikke nogen Ordensbroder af dette Navn. Hvis derfor Maribo alt 1408 var opført og taget i Brug, kunde det saaledes ikke skylde Vadstena sine ældste Beboere; men dette maatte let faa uheldige Følger for Birgittinernes hele Organisation, da Paabudet om de yngre Klostres Afhængighed under Vadstena vilde svækkes betydelig, naar den Skik ikke mere fulgtes, at dets Munke skulde indvie de nye Stiftelser og derved ligesom tilkjendegive Vadstenas Overhøjhed. Dog et saadant Brud mod Birgittes Ordensregel har man næppe alt nu gjort sig skyldig i.

Men hertil kommer yderligere, at selv om Anlæget af Maribo var paabegyndt ved Aaret 1408, kunde det dog næppe allerede det følgende Aar udstede et Indulgentsbrev for et Kloster, der da havde staaet i længere Tid[1]). Det plejede jo ellers at være Ærkebiskoppen, Biskoppen eller en mægtig Abbed, som lovede de syndige Mennesker denne 40 Dages Aflad; men at her Confessor ved en Stiftelse, der da i det højeste kunde være i sin første Vorden, skulde have raadet over en saa stor Magt, lyder usandsynligt.

Alle disse Omstændigheder pege derfor sikkert paa, at Dokumentet ikke kan hidrøre fra 1409, men maa være langt yngre. I denne Sammenhæng bliver det da ikke uden Interesse, at en Jens Mikkelsen forekommer som Confessor generalis i Maribo 1450[2]); thi at denne Jens Mikkelsen og hans før omtalte Navne ere identiske, maa betragtes hævet over enhver Tvivl. Dermed er ogsaa givet et Holdepunkt ved Fastsættelsen af Brevets Alder, og man fejler næppe stort ved at antage det udstedt 1460, et Aarstal, der ved et flygtigt Blik let kunde tydes som 1409 (*mcdlx* læst for

---

[1]) Gavnø Kloster var stiftet i Aaret 1400.
[2]) Kall-Rasmussen: Musse Herred, p. 81.

mcdix)[1]. Skriver Dokumentet sig saaledes fra Midten af det femtende Aarhundrede, falde ogsaa de ovenfor nævnte Vanskeligheder bort; der er da ingen Grund til, at Jens Mikkelsen oprindelig skulde have været Munk i Vadstena, ligesom det heller ikke kan vække vor Forundring, at Maribo, der paa dette Tidspunkt var en af Landets mest ansete gejstlige Stiftelser, kunde udstede et Indulgentsbrev for Gavnø Kloster, som aldrig naaede nogen fremragende Plads.

Det her vundne Resultat bliver imidlertid ikke uden Betydning for Opfattelsen af Maribos ældste Historie. Man har hidtil som oftest troet, at Klostret grundlagdes strax efter Fundatsens Fremkomst 1408, idet man dels støttede sig til Hamsforts Brevexcerpt, dels til Registrantens Notits under Aaret 1408, som lyder: *Jens Bremsis breff thill conventet i Marieboe closter, att dronning Margrete haff[d]e i sinde att bygge itt closter af Grimstorp*[2]. Men ligesaalidt som Brevexcerpten kan give nogen Oplysning med Hensyn til Maribos Stiftelse, ligesaalidt er Beretningen i Registranten her af nogen Værdi, da det let vil ses, at den er ganske urigtig og ulogisk; skjønt det er et og samme Kloster, den omhandler, nævnes dette dog i Begyndelsen som værende opført, medens Slutningen fortæller, at det engang med Tiden skal bygges. Den rette Sammenhæng turde vel være den, af Ordene *conventet i Marieboe closter* ere løbne Registrantens Nedskriver i Pennen fra et andet Brev, hvilket ogsaa synes at fremgaa deraf, at Klostret kaldes Maribo, en Benævnelse,

---

[1]) At Jens Mikkelsen ikke kan have været Confessor baade 1409 og 1450, fremgaar bl. a. deraf, at vi fra dette lange Tidsrum kjende flere forskjellige »Skriftefædre«, som have afløst hinanden. 1416—27 var saaledes Vadstenamunken Petrus Johannis Confessor, og 1429 nævnes en Confessor Johannes.

[2]) Medens Kall-Rasmussen og efter ham flere andre Forskere have sat Klostrets Stiftelse og umiddelbart paafølgende Beboelse til 1408, hævdede derimod Prof. Høyen (Ny kirkehist. Saml. II, 675) efter Vadstenadagbogen, at Maribo først var stiftet 1413, uden dog at gaa nærmere ind paa dets Forhistorie.

som først nogle Aar senere afløste den oprindelig brugte, Skemminge. Men falde disse to Kilder nu til Jorden, er der ingen sikker Hjemmel for, at den laalandske Birgittinerstiftelse alt i Dronning Margrethes Regering skulde have været opført og beboet af Munke[1]). Tværtimod, de Vidnesbyrd, som foreligge fra de nærmest følgende Aar, pege i ganske modsat Retning, idet de godtgjøre, af det først var Dronningens Eftermand, hvem det lykkedes at fuldføre Planen om Klostrets Grundlæggelse.

I Aaret 1413 besøgte Erik af Pommern for første Gang efter sin Regeringstiltrædelse Vadstena. Diariets Skribent bliver her ikke træt af at rose Kongens fromme og ydmyge Sind og hans store Venlighed mod Munkene og Nonnerne. Han nævner, hvorledes Erik af Pommern som Tegn paa sin kongelige Naade tilsagde sin Bistand ved Fuldførelsen af deres Klosterkirke, der da i mangfoldige Aar havde været under Bygning, og fortsætter derpaa med at omtale et Løfte, som Kongen ved denne Lejlighed aflagde, idet han erklærede, at han fra nyt af vilde bygge et Birgittinerkloster paa Laaland *(unum monasterium de novo in Lalandia de ordine S. Birgittæ)*[2]). For nu at have en Rettesnor ved Anlæggelsen af denne Birgittinerstiftelse bad han om at maatte tage Vadstena nærmere i Øjesyn *(petiit, ut posset intrare monasterium fratrum ad accipiendum exemplum et formam, quomodo illud monasterium in Lalandia esset construendum)*, et Ønske, der imidlertid mødte en Del Vanskeligheder hos det forsamlede Konvent, da det i Ordensreglerne var fastsat, at ikke andre fremmede end den visiterende Biskop maatte komme ind i Munkecellerne. Men Kongen fik dog sin Bøn opfyldt, baade

---

[1]) Desuden fortæller Registranten ved 1409, at da udstedte Axel Andersen en *quitantz thill Marieboe closter paa 105 marck lybsk*; ogsaa dette Aarstal maa være urigtigt, da det næppe er troligt, at Klostret i sin Stiftelsesperiode kunde udlaane en saa stor Sum. (Ældste danske Archivreg. III, 304). Axel Andersen nævnes i Registranten endnu saa sent som 1440.

[2]) Benzelius: Diarium Vazstenense, p. 49.

denne Gang og atter to Aar senere, da han ganske alene aflagde et mystisk Besøg i *ambitus fratrum* og *pomerium;* »thi ingen ved«, udbryder Diariets Forfatter, »hvad Grunden dertil haver været«[1]). Muligvis staar dog ogsaa dette hans andet Besøg i Forbindelse med Opførelsen af Maribo.

Studere vi nu nærmere Beretningen om Kongens Ophold i Vadstena 1413 og det der aflagte Løfte, vil den strax vise sig ganske uforstaaelig og svævende, saafremt den betragtes ud fra det Synspunkt, at Maribo alt var bygget 1408; thi hvad var da Meningen med, at Klostret 1413 skulde rejses fra nyt af, og hvilken Vægt kunde der ligge paa, om Kongen fik den svenske Birgittinerstiftelse nøje beset og dens hele Indretning studeret, hvis Maribo allerede nu stod fuldendt? Men Diariets Udsagn godtgjør jo desuden, at der 1413 ikke fandtes noget Birgittinerkloster paa Laaland, og dette er et Vidnesbyrd, som maa tillægges den allerstørste Betydning, da det skyldes en ganske samtidig Skribent, der flittig har nedskrevet alt, hvad der maatte tjene til Forherligelse af hans Orden. Ja saa godt underrettet om Maribo Klosters Tilblivelseshistorie har han været, at han ovenikjøbet kan fortælle, at allerede Dronning Margrethe dog havde udstedt den første Fundats paa den nye Birgittinerstiftelse *(primam fundationem fecerat Dna. Regina Margareta ante suum obitum).*

Efter disse samstemmende Vidnesbyrd at dømme maa Dronning Margrethe saaledes være den, der har gjort de indledende Skridt til Birgittinerordenens Nedsættelse paa Laaland ved 1408 at henlægge Gods til det nye Kloster[2]),

---

[1]) Diar. Vazsten., p. 53.

[2]) Ogsaa en anden af Datidens fremragende Personer, Roskildebispen Peder Jensen Lodehat, vides at have næret et levende Ønske om at grundlægge et Birgittinerkloster paa Laaland; Vadstenadagbogen beretter nemlig ved Omtalen af Bispens Død (1416), at han *habuit in proposito ædificare unum monasterium nostri ordinis n Lalandia in loco Marienbo, tunc*

medens selve Opførelsen af Maribo skyldes Erik af Pommern.

Hvad nu Aarsagen til denne Standsning har været, lader sig vel aldrig med fuld Sikkerhed oplyse; man kunde maaske gætte paa, at det var de stærkt indviklede og truende Forhold i Sønderjylland, som hindrede Dronning Margrethe i ogsaa at udstrække sin kraftige Arm til Gunst for et vordende Birgittinerkloster. Eller man kunde formode, at Grimstrup just ved dette Tidspunkt var nedbrændt og Udsigterne til Bygningsmateriale til Klostret saaledes foreløbig fjernede, en Antagelse, der yderligere turde finde Støtte i den Omstændighed, at man ved at rydde de gamle Grave af Liusemose Voldsted skal have fundet umiskjendelige Beviser for, at Slottet her i sin Tid er blevet ødelagt ved Ild[1]). Hvordan det nu end forholder sig, saa er det dog vist, at slige Afbrydelser under Munkekonventers Nedsættelse ingenlunde ere ganske uhørte; vi minde om Franciskanerne, som ved Ankomsten til Nestved 1239 mødte hæftig Modstand fra de herboende Benediktineres Side og først 21 Aar senere erholdt disses Tilladelse til at skaffe sig en Byggegrund i Staden, samt Løfte om Hjælp ved deres Klosters Opførelse. Eller vi nævne St. Clare Kloster i Roskilde, der vel alt forekommer i et Dokument fra 1243, men hvis egentlige Stiftelse først falder 1256, efterat Kong Christopher havde anmodet Paven om, at Grevinde Ingerd maatte oprette et Clarekloster i Roskilde. Set i Forbindelse med disse og andre lignende

---

vocata Skeninge (Diar. Vazst., 56). Men synes det dog saaledes at fremgaa af Notitsens Ordlyd, at Peder Lodehat ikke naaede længere end til sit gode Forsæt, saa vide vi paa den anden Side, at Bispen omfattede Maribo Kloster med megen Interesse; han skænkede det derhos en *cyphus* (et Slags Bæger eller Kalk), som St. Birgitte fordums havde ejet, og hvori var nedlagt en Del Relikvier.

[1]) Trap: Statistisk-topografisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark, IV, 335.

Exempler fjernes det besynderlige i, at der kunde hengaa en Tid efter Fundatsens Udstedelse, før Erik af Pommern optog og gjennemførte den af hans Forgængerske nærede Plan om at stifte et Birgittinerkloster paa Laaland.

Saasnart Kong Erik var vendt hjem fra sin Sverigesrejse, paabegyndtes sikkert strax Arbejdet ved Maribo Kloster, idet man opførte Bygningerne paa et Sted, over hvilket der kort i Forvejen havde vist sig et himmelsk Jertegn, en Ildslue, som ved Nattetide skinnede med en klar Flamme. Vel høre vi intet om Byggeforetagender her i Aarene 1414 og 1415, men de senere Begivenheder synes at tyde paa, at der kort efter her har staaet en i al Fald foreløbig Bygning til Gudstjeneste, og at der rimeligvis ogsaa har været Munke og Nonner tilstede, som kunde begynde Klosterlivet. Først med Aaret 1416 træder Maribo imidlertid ret ind i Historien; allerede den 4de Januar høre vi, at trende Munke fra Vadstena, og deriblandt Confessoren Ericus Johannis, drage ned til Danmark for at »stifte« (indvie) vort Kloster *(fundando ibi monasterio)*[1]. Af disse svenske Munke maatte dog Erik faa Maaneder senere efter udtrykkelig Ordre vende hjem, da Klostret var grundlagt *(fundato monasterio)*, medens de to andre, Petrus Johannis og Gerhard Rynning, dvælede her i længere Tid, ja førstnævnte valgtes endog til Maribos Confessor (rimeligvis den første Confessor her), en Post, han beklædte lige til sin Død 1427[2]. Men ikke nok med, at Vadstena saaledes ved denne Lejlighed sendte Brødre herned, endnu tvende Gange høre vi om svenske Birgittinere paa Laaland: først drog mod Slutningen af Juli 1416 tre Nonner og to Munke[3] og derpaa 1417 atter to Munke til Maribo for, som det hedder, at opholde sig her i et Tidsrum af tre Aar. Hensigten med Rejserne har aabenbart

---

[1]) Diar. Vazst., 55.

[2]) Diar. Vazst., 69.

[3]) Diar. Vazst., 56 (*Pro instituendo novo monasterio in Lalandia fundato*).

været, at de skulde ordne det nye Klosterliv, noget, hvortil de maatte være saa meget mere egnede, som enkelte af dem før havde været brugte ved Stiftelsen af Birgittinerklostre i Reval og England og der indvundet rige Erfaringer, som kunde komme det unge Maribo til Gode.

Medens det saaledes var Vadstena, der gjennem sine Munke ordnede det nye Klosterliv, blev det de danske Stormænd og fremfor alt Erik af Pommern, der betænkte den nye Stiftelse med rigeligt Jordegods[1]). Mange ere Vidnesbyrdene herom, men vi skulle indskrænke os til blot at anføre to Gavebreve, et fra Katherina Knudsdatter, udstedt den 21. Maj 1416, hvorved hun skænker sin Gaard i Byen Øm *ad sustentationem monasterii ordinis sancti Salvatoris in Dacia fundandi*[2]), og et andet, dateret 27. September 1416, i hvilket Kong Erik henlægger sin Gaard Kyse og Kysefang *till eet kloster byggæ skulendes i Schemynge*[3]). Disse tvende Dokumenters Ordlyd synes nemlig at godtgjøre, at Maribo endnu da var under Opførelse, selv om det maaske allerede i nogen Tid havde været beboet af Munke. Men Byggetiden blev langvarig; det viste sig snart, at end ikke alt det hidtil skænkede Jordegods kunde dække de mange Udgifter, hvorfor Kong Erik, understøttet af Ærkebiskop Peder Kruse i Lund, maatte gribe til den sidste, virksomme Udvej, at paalægge hver Mand i Riget en Tribut af en Penning *(denarius beatæ virginis)*, et Middel, som før ham Kong Albrecht

---

[1]) Kong Erik sørgede desuden for Klosterkirkens indre Udsmykning ved at skænke en Altertavle. Denne, som i den katholske Tid stod paa Vor Frue Alter og som nu findes i den nærliggende Engestofte Kirke, fremstiller i Midten den kronede Himmeldronning med Jesusbarnet og paa Fløjdørene de hellige 3 Konger, Jesu Omskærelse samt Birgitte prædikende for Brødre og Søstre.

[2]) Kall-Rasmussen: Musse Herred, 62. I Registranten (Ældste d. Archivreg. III, 285) henføres dette Brev urigtigen til Aaret 1412.

[3]) Kall-Rasmssen, l. c.

af Meklenburg havde benyttet, dengang Vadstena rejstes. Den 28. April 1417 udstedes dette Brev, hvori man ganske karakteristisk indfører Jesus Christus talende og lader ham anmode sin Menighed her paa Jorden om at yde Penge til det Kloster i Skemminge, »som skal opbygges«[1]). Store vare vel Summerne, der nu strømmede ind, men hellerikke saaledes kunde alle de mange Fordringer, der maatte stilles til det vordende Kloster, opfyldes; 1435 kundgjøre da Nonnerne, at de havde Aflad for alle, der vilde skænke Maribo Gaver, ja endnu saa sent som 1446 udstede syv Kardinaler et Indulgentsbrev, hvori de love bodfærdige, der besøge Kirken eller række en hjælpsom Haand til dens Fuldførelse, 100 Dages Aflad, fordi de have erfaret, at Maribo Kirke *opere lapideo prægrandi noviter est fundata et inchoata, nondum autem constructa et consummata, sumptuosisque indiget laboribus et expensis.*

Det er sikkert denne Omstændighed, at Munkene og Nonnerne saaledes kun lidt efter lidt erholdt de fornødne Pengemidler, der har bevirket den mindre helstøbte Karakter, Maribo Klosterkirke nu paa flere Steder bærer Præg af. Man begyndte nemlig med at opføre Koret og den vestlige Del af Langhuset, men maatte snart af pekuniære Grunde standse Arbejdet; først senere tilføjedes da den østre Del. Bygningen falder derfor i to store Partier, et østligt og et vestligt, som sete udvendig fra tegne sig skarpt mod hinanden ved Murstenenes forskjellige Farve, og indvendig let kunne adskilles ved arkitektoniske Enkeltheder, idet den vestre Halvdels Ribber og Gjordbuer have tilspidset Snit og Sidevæggene smaa spidsbuede Blindinger, medens det østre Parti viser os aldeles glatte Hvælvingsribber uden nogen Ledføjning, og store rundbuede Aabninger[2]). Lange Tider

[1]) Kall-Rasmussen: Musse Herred, 63.

[2]) Om Maribo-Klosterkirke se en Afhandling af Prof. Høyen i Ny kirkehist. Saml. II, 666 ff. (Høyens samlede Skrifter ved J. L. Ussing, II, 299 ff.).

krævede saaledes dette anselige Byggeforetagende, og først ved Midten af det femtende Aarhundrede stod Kirken og dermed selve Klostret færdig og fuldendt; men da var der dog ogsaa ligesom ved Vadstena hengaaet mere end 30 Aar.

I Forbindelse hermed vil det ikke være uden Interesse at betragte den anden danske Birgittinerstiftelse, da det nu vundne Resultat sikkert maa ændre vor Opfattelse af Mariagers Grundlæggelse. I en udførlig Skildring, som for faa Aar siden udkom af Klostret (Dahlerup: Mariager Klosters og Bys Historie, 1882), hævdede Forfatteren, at denne jyske Munkebolig var opført allerede under Dronning Margrethe, idet han støttede sin Antagelse paa et Tingsvidne fra 1450 om, at Prior-Lykke og Skalmstrup i 40 Aar havde fulgt Mariager. Da nu en simpel Subtraktion gav 1410, maatte Klostret saaledes være stiftet under Dronning Margrethe, et Forhold, som han mente yderligere at finde bekræftet ved et Lavhævdsbrev fra 1412 for Klostret paa Vestertørslev Mølle og Mølledam. Disse Dokumenter existere dog ikke nu og ere kun kjendte gjennem en i det sextende Aarhundrede affattet Registrant over Mariagers Breve og Adkomster. Men med Henblik paa saadanne Registranters Unøjagtighed fristes man imidlertid let til at antage, at Aarstallene 1450 og 1412 bero paa Fejllæsninger (jfr. særlig p. 282, Anm. 2); thi ellers vilde det være ganske uforklarligt, hvorfra de Mariager stiftende Munke og Nonner vare komne, naar Klostret allerede skulde være rejst i det femtende Aarhundredes første Decennium. Der kunde jo som Moderstiftelse til det jyske Birgittinerhus kun være Tale om Vadstena eller Maribo, men i Vadstenadagbogen nævnes intet vedrørende Grundlæggelsen af Mariager, endsiden at det blot overhovedet omtales der, og hvad Maribo angaar, kan heller ikke det have medvirket ved en saa tidlig Stiftelse, da det først selv blev rejst og beboet under Erik af Pom-

mern. Dette synes da at tyde paa, at Mariager ligeledes skriver sig fra denne Monarks Regeringsperiode, en Antagelse, som yderligere turde finde Støtte gjennem et Dokument fra 1524, i hvilket Klostrets Abbedisse og Confessor generalis erklære, at deres Gudstjeneste var stiftet og begyndt af Erik af Pommern, Kristoffer af Baiern, Kristiern I og Kong Hans[1]); naar Dronning Margrethe derimod ikke omtales, er dette et godt Bevis paa, at Klostret først er rejst efter hendes Død. Og selv om Ordene »stiftet og begyndt« kun skulde sige, at de nævnte Konger havde vist Mariager Velgjerninger, turde man dog sikkert antage, at ogsaa Dronning Margrethe, Birgittinerordenens store Velynderinde, havde betænkt Mariager med rige Gaver, hvis dette Kloster da ellers havde existeret paa hendes Tid, og at hun derfor taknemmelig var bleven ihukommet af Munkene og Nonnerne her.

Om Mariagers Stiftelse have vi bevaret et ganske interessant Vidnesbyrd, idet et Epitafium om Erik Ottesen Rosenkrands i Hornslet Kirke (Randers Amt) meddeler, at denne Ridder henlevede sine sidste Aar i Mariager, som hans Fader, Otte Nielsen, med flere andre Adelsmænd havde »funderet«. Otte Nielsen døde 1477, og der maatte da, saafremt Klostret virkelig var anlagt under Dronning Margrethe, kun være ringe Sandsynlighed for, at han alt ved Aarhundredets Begyndelse havde »stiftet« Mariager. Dahlerup troede imidlertid at kunne slippe ud over Vanskeligheden ved at forklare Indskriftens *fundarant* overensstemmende med det svenske *fundera*, saaledes som dette bruges i den hellige Birgittes Aabenbaringer om Nonner, der gave sig i Birgittinerkloster, førend Tallet paa Beboerne var fuldt, og som da maatte medbringe saameget Gods, at Indtægten deraf kunde yde dem passende Underhold. Men denne Anskuelse kan dog næppe staa sin Prøve; dens Fremkomst skyldes sikkert udelukkende, at Dahlerup ikke kunde tænke sig Muligheden

[1]) Ny kirkehist. Saml. VI, 146.

af, at Otte Nielsen ca. 70 Aar før sin Død skulde have medvirket ved Mariagers Stiftelse. Derimod vilde det for ham ikke være paafaldende, om Otte Nielsen havde skænket vordende Nonner Gods, da dette meget vel kunde være foregaaet en Snes Aar efter Klostrets Grundlæggelse, inden det havde faaet alle sine Beboere.

Nu hidrører, som paavist, Mariager dog først fra Erik af Pommerns Regering, hvorved Klostret bliver mindst en halv Snes Aar yngre, end Dahlerup troede. Hele Udgangspunktet for hans Bevisførelse falder dermed bort, og der er da intet til Hinder for, at Otte Nielsen, der 1420 kæmpede som en tapper Kriger i Slaget ved Immervad, paa dette Tidspunkt ogsaa kunde have været en af Mariagers Stiftere. Hvad fremdeles selve Ordet *fundarant* angaar, da er der ingen tvingende Grund til at opfatte det i den førnævnte specielle Betydning; Gang paa Gang forekommer det i Vadstenadagbogen om den blotte Anlæggelse eller Indvielse af nye Klostre, men ikke et eneste Sted om Nonner, der med Gods gave sig i Birgittinerklostre. Desuden bør det vel erindres, at Indskriften i Hornslet Kirke ikke er samtidig med Mariagers Stiftelse, men skriver sig fra Slutningen af det sextende Aarhundrede; at man endnu da skulde kjende og bruge *fundare* i den gamle, specielle, og, som det synes, mindre hyppige Betydning, er næppe troligt. Det vilde jo heller ikke, saafremt Dahlerups Gisning var den rette, være nogen særdeles vigtig Handling, Otte Nielsen havde udført ved at overdrage indtrædende Nonner Gods; Adelen betænkte Landets Kirker og Klostre saa hyppig med Gaver, at man dog næppe hver Gang skulde fortælle det paa Ligstene og Epitafier. Men havde derimod Otte Nielsen stiftet Mariager, da blev dette en Begivenhed, som fortjente at bringes til Efterverdens Kundskab og at ihukommes til evige Tider.

Med Sikkerhed tør det da udtales, at Otte Nielsen sammen med flere andre Adelsmænd har grundlagt Mariager Kloster under Erik af Pommerns Regering (ca. 1420?).

ERIK LAMS GAVEBREV AF 1140 TIL NÆSTVED KLOSTER.

ET BIDRAG TIL AKTSTYKKETS HISTORIE.

Af G. L. GROVE,
Assistent i Rigsarkivet.

Arkivsekretær, Dr. jur. V. A. Secher har i dette Tidsskrifts Aargang 1882 ved et meget vellykket Faksimile gjort Læseren fortrolig med, hvorledes det ældste her i Landet bevarede, i Norden udstedte Brev, Erik Lams Gavebrev af Aar 1140 til Næstved Kloster, ser ud, og ledsaget denne Offentliggjørelse med en Afhandling.

Efter at Opmærksomheden herigjennem er bleven henledet paa dette interessante og velbevarede middelalderlige Dokument, som alt af Arne Magnussen, Pontoppidan og Suhm[1]) ansaas for det ældste af alle »Autographer« her i Landet, tør jeg formode, at en nærmere Underretning om samme Aktstykkes Historie, saafremt den kunde tilvejebringes, ikke vilde være Læseren ukjær, og da en Anmodning fra Herlufsholms Skoles Forstander, Hr. Baron Reedtz-Thott til Gaunø, om at være behjælpelig ved en Revision og delvis Omordning af diverse herlufsholmske Arkiver har givet mig Lejlighed til i denne Sommer at erhverve mig et nærmere Kjendskab til nævnte ældgamle Aktstykke og derigjennem har gjort det muligt for mig med Hensyn til dets Historie saavel at supplere som paa

---

[1]) Jvfr. Aargangen 1882. S. 225.

visse Punkter at berigtige den tidligere Fremstilling, har jeg ikke villet undlade at fremsætte disse Bemærkninger.

Om hvor Aktstykket i tidligere Tider har været at finde, meddeler Dr. Secher i Aargangen for 1882 S. 225-6 følgende: »Brevet tilhører nu Herlufsholm og findes i stiftelsens arkiv; det har en tid hørt til den Arne-Magnæanske samling i universitetets bibliothek, men blev tilligemed nogle andre breve, som angik Næstved kirke og Skovkloster, afgivet til samlingen ifølge befaling af grev I. Holstein, som var skoleherre for Herlufsholm 1732-63 og tillige patron for universitetet 1740-63.«

Da Ordet »Samlingen«, hvor det sidst anføres, kunde mistydes som sigtende til den Arne-Magnæanske »Samling«, skal jeg forudskikke, at saavel en Henvisning til en Anmærkning som den senere Text gjør det klart, at herved menes Herlufsholms Arkiv.

Denne Meddelelse om, at Brevet en Tid har hørt til den Arne-Magnæanske Samling eller, som det hedder: »in Chartophylacio Legati Magnæani olim fuit«, men derefter blev afgivet til Herlufsholm, stammer fra Thorkelins Diplomatarium Arne-Magnæanum I, 317. Hvorfra det var kommet dertil, og med hvilken Hjemmel Holstein berøvede Samlingen denne Sjældenhed, meldes der imidlertid intet om.

Som det laa nær at antage, var Brevet kommet fra Herlufsholm, den naturlige Arvtager efter Skovkloster, der atter var en Aflægger af det gamle nedbrændte Næstved Kloster. Herom bringer ogsaa Herlufsholms Arkiv os et Vidnesbyrd i en sammesteds beroende original Fortegnelse paa en Del meget gamle Dokumenter, navnlig vedrørende Næstved Kloster og Skovkloster, som Rektor Jacob Steensen d. 27. Juni 1718 efter Ordre fra Skoleherren, daværende Justitsraad Børge Trolle »af Herlufsholms Skoles Archiv hos Forstanderen, velædle Hr. Feldmann, haver udtaget og til Hr. Assessor Arnas Magnussen, Professor ved Universitetet leveret«, hvilken Fortegnelse udtrykkelig omfatter Kong

Eriks Privilegier til Næstved Kloster af 1140. Vi faa herigjennem et Indblik i Tiden, førend det, som det hedder, »olim fuit« i den Arne-Magnæanske Samling, ja se endog Brevets Plads i det herlufsholmske Arkiv angivet, nemlig 2den Række, 5te Skuffe, Nr. 1, og kunne derfor kun finde det i sin Orden, at Grev Holstein som Herlufsholms Skoleherre indkalder de udlaante Dokumenter.

Om Gavebrevets Skjæbne efter at Grev Holstein havde hjemkaldt det til Herlufsholm meddeler Dr. Secher dernæst: Dér [ɔ: paa Herlufsholm] fandtes det 1774, da rektor Bernth udgav det i programmet for dette år[1]) sammen med nogle andre breve i skolens arkiv [her henvises til Program S. 17-19: ad fidem exemplarium, quæ heic servantur] og ligeledes, da Melchior i 1822 udgav sin bog om Herlufsholm [her henvises til Efterretning om Herlufsholm s. 9].

Disse to Sætninger hvile imidlertid sikkert paa Misforstaaelser og kunne derfor ikke bevise det tilsigtede.

Hvad det første Punkt angaar, siger Rektor Bernth nemlig paa samme anførte Sted endog det modsatte. Vel udtaler han, som anført, at dette og tre andre Diplomer af ham ere udgivne efter de »Exemplarer«, som findes paa Herlufsholm, derimod siger han ikke noget om, at disse ere Originalerne, men anfører tvertimod allerede i næste Sætning, at han i nogle Noter vilde have belyst visse dunklere Punkter, hvis det var lykkedes ham at faa selve Haandskrifterne at se, som gjemtes i det saakaldte kgl. danske Kancelliarkiv, hvilket Ønske han imidlertid ikke fik opfyldt o. s. v. (Noten herom hos Bernth, der er frit gjengiven, lyder i sin Helhed ordret saaledes: Ad fidem exemplarium, qvæ heic servantur, tam hoc, qvam seqventia tria Diplomata, typis sunt expressa. Iis qvidem locis, qvæ lucem ampliorem desiderare videbantur, qvod poteram, adnotiunculas qvasdam apponere animo agitaveram, si Auto-

[1]) Det er iøvrigt i Programmet for 1775, at det findes aftrykt.

grapha ipsa in tabulario cancellariæ (ut ajunt) Danicæ Reg. condita inspicere mihi contigisset; voti autem in præsentia non factus compos, paucula, qvæ monenda habui, versioni Diplomatum Danicæ, merito jungendæ reliqvis, qvæ superant, tabulis, patrio sermone scriptis, & in lucem volente Deo, emittendis adjicere statui.)

Rektor Bernth siger saaledes ikke blot, at Originalerne ikke vare paa Herlufsholm, men angiver ogsaa, at de vare i Kancelliarkivet, — og med Rette.

Allerede ved Missive af 8. Jan. 1751[1]) havde Kong Frederik V nemlig tilladt Skoleherren paa Herlufsholm, Grev Johan Ludvig Holstein, at deponere alle originale Dokumenter og Papirer, Herlufsholms Skole vedkommende, i det danske Kancellis Arkiv til Forvaring. Holstein udvikler i sin herom indgivne (udaterede) Ansøgning, hvorledes han har »søgt at samle de Skolen vedkommende Documenter af Fundationer, Privilegier, Adkomstbreve, Reglementer og Regnskaber samt øvrige Papirer, saavit har været at overkomme, som tildeels paa adskillige Steder haver været distraherede« (hvorover han har ladet gjøre en »hosfølgende« Designation, som vel mangler i Sagen, men som af en Kopi i Herlufsholm ses at have omfattet Erik Lams Gavebrev), og fortsætter: »og som ved Skolen intet Archiv haves, hvor deslige original Documenter og Papirer kunde haves i sikker Forvaring, saa har jeg derfore paa Eders Kongl. May^ts allernaadigste Gotbefindende samme original Documenter og Papirer ladet nedsætte til Bevaring i det danske Cancellies Archiv som det sikkerste Steed, ieg har vi[d]st«, idet han sluttelig indstiller, at Dokumenterne ogsaa i Fremtiden, hvem der end beskikkedes til Skoleherre, til deres Sikkerhed maatte forblive i det danske Kancellis Arkiv.

At Holstein i sin Tid gjemte Herlufsholms vigtigste Dokumenter dér, meddeler ogsaa Melchior, og han tilføjer[2]),

1) Sjæll. Miss. Nr. 19.

2) H. B. Melchior: Hist. Efterr. om Herlufsholm, Fortalen S. VI.

at han iforvejen lod tage verificerede Gjenparter af de vigtigste Dokumenter, saaledes af alle dem, som hjemlede Skolen nogen Rettighed, et Exemplar til Opbevaring hos Skoleherren og et hos Forvalteren, hvoraf vi yderligere kunne slutte os til, hvad det er for »Exemplarer«, Bernth kan have benyttet ved Udgivelsen af forskjellige Diplomer vedrørende Herlufsholm, til hvilke Originalerne efter hans eget Udsigende laa i Kancelliarkivet.

Dr. Sechers andet Argument for, at Erik Lams Gavebrev (paa et senere Tidspunkt, nemlig c. 1822) skulde have været paa Herlufsholm, er ikke heller bevisende. Naar Melchior nemlig i den citerede Note siger, at Kong Eriks Privilegier af 1140 endnu »haves« i Herlufsholms Arkiv, behøver han nemlig ikke at mene andet, end at det beror i Herlufsholms, i Kancelliet deponerede, Arkiv; og dette er saa meget mere sandsynligt, som han selv i Fortalen til det anførte Værk udtaler, at Herlufsholms Hovedarkiv »opbevares i Kancelliet«.

Vi have ovenfor set, hvorledes Herlufsholms gamle Adkomstbreve bleve nedsatte til Bevaring i Kancelliets Arkiv inden 8. Jan. 1751. Spørgsmaalet bliver herefter: Naar afleverede Kancelliet atter dette Depositum?

Svaret herpaa finde vi i en Arkivregistratur i Rigsarkivets 2den Afdeling over Kancelliets Dokumenter, som udviser, at et helt Arkiv af herlovianske Papirer den 23. Decbr. 1851 udleveredes fra Justitsministeriet, der nemlig havde taget disse Sager i Arv fra Kancelliet. Ifølge Fuldmagt fra Herlufsholms Skoles Forstander, Grev Knuth, af 29. Okt. 1851 kvitterer C. W. Lautrup for denne Aflevering, og paa hans (udaterede) Kvittering nævnes først »Herlufsholms Skoles gamle Adkomstbreve i 28 Pakker fra Nr. 1-337«, aabenbart ordnede efter den samme Designation paa 337 Numre, hvoraf Herlufsholm endnu ejer et Exemplar, der under Nr. 5 nævner Erik Lams Gavebrev af 1140.

Hvad nu angaar Mellemtiden mellem 1751 og 1851, er Sandsynligheden for, at disse Dokumenter skulde have været flyttede ud fra Kancelli-Arkivet og tilbage igjen i og for sig ringe, og det bliver derfor ialfald misvisende, naar Dr. Secher i sin før nævnte Afhandling endog udtaler, at det, naar Erik Lams Gavebrev i Slutningen af forrige Aarhundrede var i Kjøbenhavn, kun kan have været tilfældigt og helt midlertidigt. Det var jo nemlig i og for sig lige naturligt, at samtlige Skoleherrer fra 1751 til 1851, der alle tillige vare Kancellipræsidenter, beholdt Herlufsholms Arkiv i Kancelliet, hvor det nu engang, ikke tilfældigt, men paa Foranstaltning af Skoleherren var bleven »nedsat«, og at Grev Knuth, den første Skoleherre, der derefter ikke var Kancellipræsident, samme Aar han blev ansat, tog det ud igjen. Og foruden at vi have set, at de herlovianske Dokumenter fandtes der 1751 og 1851, savne vi heller ikke Vidnesbyrd om, at de og specielt Erik Lams Gavebrev virkelig fandtes sammesteds til spredte Tider indenfor denne Ramme. Fra Programmet af 1774 (eller rettere 1775) have vi nemlig Rektor Bernths før citerede Udtalelse; i Suhms Historie af Danmark, 5te Bind, der udkom 1792, siger Forfatteren udtrykkelig, at Erik Lams originale Gavebrev findes i det danske Kancelli, og Melchior melder i sine Efterretninger om Herlufsholm fra 1822, som før berørt, at denne Stiftelses Hovedarkiv ogsaa dengang beroede der.

For nu ogsaa at kaste et Blik paa Tiden efter 1851 skal jeg sluttelig tilføje, at disse gamle herlovianske Arkivalier og deriblandt sagtens ogsaa Veteranen blandt de i Norden udstedte og endnu bevarede Breve, hvilke Holstein 1751 fik gjemt paa det sikreste Sted, han vidste, nu, over 100 Aar efter, maatte friste den for Arkivsager desværre saa almindelige og saa ofte tilintetgjørende Skæbne at vandre paa et Loft, inden der ved den nuværende Forstanders Omsorg blev opbygget en muret Hvælving og truffet andre Foranstaltninger til deres hensigtsmæssige Bevarelse.

Efter i det foregaaende at have søgt nærmere at belyse Erik Lams Gavebrevs Historie, specielt i de sidste 150 Aar, skal jeg endnu tilføje et Par Bemærkninger om Betydningen af to interessante Tegn paa samme Dokument, som have givet Dr. Secher Anledning til en nærmere diplomatisk Undersøgelse i Aargangen 1882, S. 231-2.

Om disse Tegn, der ere at se paa Afbildningen af Gavebrevet, udtaler Dr. Secher: »Det ene er tydelig nok en krone, medens det andet ikke synes at skulle fremstille nogen genstand«, hvorefter han m. H. t. deres Betydning forudskikker, at det er tænkeligt, at det er Arkivmærker til Vejledning for den, som havde Klosterets Brevkammer under Opsyn, og at Kronen da kunde betegne Brevet som et kongeligt Gavebrev, en Formodning, hvis Rigtighed under mit Ophold paa Herlufsholm har fundet en i mine Øjne saa afgjørende Bekræftelse, at jeg ikke har ment ved denne Lejlighed at burde undlade at knytte Oplysningen herom til hin forrige Offentliggjørelse, saa meget mindre, som Dr. Secher senere ogsaa opstiller en anden derfra forskjellig Formodning om Tegnenes Betydning.

I Herlufsholms Arkiv findes en langagtig, med en meget smuk Haandskrift udstyret, Bog, liber donationum monasterii beati Petri Næstvediensis, som Rasmus Daw, der 1515-32 var Abbed paa Skovkloster, lod forfatte af Roskildeklerken Peder Jakobsen Skiold. Den er dateret 1528, er nærmest at betragte som et Register over Klosterets Arkiv og indeholder hovedsagelig et Udtog af alle de Dokumenter, der hjemle Klosteret nogen Rettighed. Denne ærværdige Arkivregistrant anfører først alle Kongebreve i kronologisk Orden. Over hvert staar en Kongekrone og et Romertal. Derefter følge Bispebrevene. Over dem staar en Bispestav og et Romertal. Siden komme de andre Breve, samlede i Rækker, betegnede ved Bogstaver, medens de enkelte Dokumenter mærkes ved Tal. Kongebrev Nr. 1 er Erik Lams Gavebrev af 1140, som er det ældste.

Naar man med denne systematiske Inddeling for Øje ser paa Tegnene, vil man neppe tvivle paa, at de betegne en Krone og et Ettal, som man plejede at skrive dem paa de Tider, og da det ved Undersøgelsen af den originale liber donationum[1]) viser sig, at baade de Kroner og Tal, Bogen bruger, ganske ligne de paa Dokumentet tegnede, og da jeg ogsaa paa andre Dokumenter i Samlingen paa tilsvarende Sted bag paa disse har fundet samme Slags Arkivmærker, aldeles svarende til de i liber donationum tegnede, bliver det efter min Mening ganske umiskjendeligt, at det gaadefulde Tegn maa være et Ettal.

Den anden Formodning, Dr. Secher opstiller, hvorefter man i disse Tegn skulde kunne søge Kongens Underskrift i Analogi med Præcedenser fra tyske Kongebreve, turde herefter i Erik Lams Gavebrev ikke længere finde nogen Bestyrkelse.

August 1890.

---

[1]) Liber donationum er iøvrigt aftrykt baade i Langebeks Scriptores rerum Danicarum IV, 335 ff. og Bernths herlufsholmske Skoleprogrammer. Kongebrevene ere ogsaa her betegnede med Kroner og Erik Lams Gavebrev med en Krone og et Ettal, men over Bispebrevene ere begge Steder Bispestavene fejlagtig forvandlede til F'r.

DEN GAMLE STRID

MOD

STENALDERENS TVEDELING,

EN ANTIKRITIK, AF DR. SOPHUS MÜLLER.

Femogtyve-Aaret for den i vor forhistoriske Archæologi saa velbekjendte Strid mellem Worsaae og Steenstrup om Stenalderens Tvedeling blev mærket ved et Mindeskrift; Tredive-Aaret er nu blevet feiret paa samme Maade, og — som passende er ved Mindet om en gammel Strid — bebude disse Skrifter ny Strid. Der skal vel fægtes videre indtil Halvtredsindstyve-Aaret.

Saa paafaldende er dette dog ikke. Der kjendes andre Stridigheder af lignende Art, baade naturlig opstaaede og fortsatte i det Uendelige.

Fra et fremmed Omraade kom Prof. L. Lindenschmit i Mainz ind paa den forhistoriske Archæologis Enemærker, og her forefandt han fuldt fæstnet og anerkjendt den nordiske Tredeling af de forhistoriske Tidsrum, Sten-, Bronze- og Jernalderen. Uden de fornødne Forudsætninger til at forstaa og prøve dette System og uden den Evne at kunne modtage andre Forskeres Resultater maatte den lidenskabelige og stridbare Personlighed føle sig kaldet til Kamp mod det archæologiske System, mod den nordiske Forskning og mod dens enkelte ledende Mænd. Saaledes begyndte disse Angreb, som siden ere fortsatte i 30 Aar med en sjælden

Hæftighed og Forbitrelse og i et Sprog, som er lige voldsomt og nærgaaende. En Virksomhed af denne Art finder altid Sympathi hos visse Naturer, som, ude af Stand til at kunne frembringe eller modtage noget Positivt, føle sig tiltalte af den fuldstændige Negation og den Alt ødelæggende Kritik. Der dannede sig om Lindenschmit en lille Skole, enig og fast forbunden ved den fælles Kamp mod det af alle Andre anerkjendte System. Som Tiden gik, blev snart En, snart en Anden af Meningsfællerne skudt frem til Angreb; snart mødte selve Lederen op, og det lykkedes at holde Striden vedlige gjennem de mange Aar, endog med stigende Bitterhed; thi det kunde jo ikke skjules, at den lange Kamp blev uden Frugter. Den archæologiske Forskning i og udenfor Norden gik nemlig sin rolige Gang uden at lade sig forstyrre af Modstandernes udæskende Haan, og alt imedens styrkedes det saa haardt angrebne System yderligere og vandt bestandig en større Tilslutning. Af og til fremkom der fra nordisk Side et Indlæg i Striden, som hævdede det alt Vundne og bragte nye Beviser; men i Almindelighed raadede den Anskuelse, at det er Videnskabsmandens Opgave at søge og fremsætte Sandheden, men ikke at tiltvinge den Anerkjendelse gjennem en pinlig Polemik.

Ganske af lignende Art er den Strid, som føres paa Tomterne af det forhistoriske Hissarlik. En forhenværende Hauptmann Boetticher faldt paa at være Archæolog og mente, at det var hans Opgave at kuldkaste Alt, hvad Schliemann, Virchow og Dörpfeld havde seet og sluttet; de idelig gjentagne, voldsomme Angreb fandt som sædvanlig Tilslutning hos en Skare negative Naturer, og selv om det lykkedes Schliemann at tvinge Modstanderen til, paa Udgravningsfeltet selv, at underskrive en Erklæring om, at alle de bestridte Iagttagelser ere fuldt korrekte, saa vendte Boetticher dog seiersstolt tilbage for med større Anmasselse end nogensinde, sammen med trofaste Tilhængere, at gjentage sine nærgaaende Angreb paa Tydsklands

første Archæologer, deres Undersøgelser, Iagttagelser og Slutninger.

Erfaringen viser, at en Strid af denne Art ikke døer. Saa kunne vi da heller ikke undre os over Jubilæumsskrifterne i Anledning af Stenaldersstriden.

Hos os var det den berømte Naturforsker, som mente sig kaldet til at angribe og omstøde de Resultater, hvortil Archæologen var kommen ved Studiet af Stenalderens Fund. Da Worsaae i 1859 fremsatte, at der i de gamle Skaldynger foreligger Kulturlevninger fra en tidlig Del af Stenalderen, og at hele denne Periode lader sig dele i to Hovedafsnit: Skaldyngernes og Stengravenes Tid, reiste Steenstrup den fleraarige, hæftige Strid, som nu atter er brudt op.

Der har været en fredelig Mellemtid paa omtrent 25 Aar. Worsaae søgte med sin milde og fredsæle Natur at undvige Strid, hvor det nogenlunde var muligt, og den Maade, hvorpaa Udlandets Archæologer stillede sig overfor de omhandlede Spørgsmaal, gav ingen Anledning til paany at fremdrage Sagen. Ikke faa af de betydeligste forhistoriske Forskere, Hans Hildebrand, Oscar Montelius, O. Rygh, Ingvald Undset, John Evans, J. Lubbock, Emil Cartailhac, Gabriel de Mortillet o. A. sluttede sig efterhaanden ubetinget til Worsaaes Opfattelse. Det maatte saaledes antages, at Striden var endt for bestandig.

Saa døde Worsaae i August 1885. Snart derefter tog Etatsr. Steenstrup paany Ordet. I Foraaret 1886 udkom hans »Kjøkkenmøddinger«; i Marts Maaned samme Aar bragtes Stridsspørgsmaalet atter frem i et Møde i Oldskriftselskabet og i December i Videnskabernes Selskab; endelig fulgte i 1888 en Artikel i »Videnskab. Selskabs Oversigter«, hvori der tillige bebudedes en Fortsættelse.

I denne nye Serie af Udtalelser ere sikkert nok ikke blot mit Fag, mine Studiefæller og jeg selv blevne stærkt udæskede, og tillige ere, hvad der berører mig særligt, Worsaaes Anskuelser og Udtalelser blevne gjengivne og

behandlede paa en Maade, som stærkt kunde opfordre til en Imødegaaelse. Naar jeg ikkedestomindre ønsker, forsaavidt det maatte tillades mig, at iagttage Tavshed overfor Etatsr. Steenstrup, da ligger dette i flere Forhold. Først ere formentlig de seneste Udtalelser blevne tilstrækkelig imødegaaede af Dr. Undset i »Aarbøger f. nord. Oldk.« for 1889. Dernæst indeholde disse Skrifter, efter mit Skjøn, Intet, som ikke har været fremme allerede for 30 Aar siden og ikke alt dengang er blevet fyldestgjørende besvaret[1]). Fremdeles undgaaer jeg helst en Discussion, som ikke føres *sine ira et odio.* Men om et roligt Omdømme maa der tvivles, hvor Fremstillingen er gjennemvævet med Forsikringer om, at »de fleste Archæologers Bedømmelser synde groveligen baade imod Videnskaben og imod de ældste Kulturers Folk« — om deres »vilkaarlige Afbenyttelse af vel kjendte Fakta, hvis virkelige Betydning man enten ikke saa, eller hovmodig oversaa, medens man samtidig paa en besynderlig Maade ringeagtede en videnskabelig Methode i Spørgsmaalets hele Behandling« — om, at deres Opfattelser »hæmme en rolig og sindig Udvikling af den nordiske Oldtids-Videnskab« og have »beklagelige Følger for Videnskabens besindige Fremskriden«. Der tales om »en Dynge af grove Misforstaaelser« — »en blot tilvant Floskel« — »uoverlagte Talemaader« — »overfladiske Kundskaber« — om »den i Echo hinanden gjengivende Gruppe af Oldforskere« — om »Ukyndighed eller Mangel paa Forstand paa alt Flintarbeide og et vilkaarligt Skjøn« — »en stadig Uvillie imod al Belæring« osv. osv. Dette er kun et lille Uddrag af Etatsr. Steenstrups sidste Skrift fra 1888.

---

[1]) Ogsaa Dr. Undset bemærker anf. St. S. 188, at »det er med Forbauselse, at han har læst saa mange Sider fra en med Rette saa berømt Forskers Haand uden deri at finde Noget til Belæring — Noget, som han nogensinde har været uvidende om«.

Ved dette Sprog, som føres overfor den forhistoriske Archæologi i Almindelighed og Archæologerne i det Hele — udtrykkelig nævnes kun Worsaae, Sveriges Rigsantiqvar Hildebrand, Dr. Undset, Prof. Montelius og jeg selv — maa den høitærede Forfatter, i sin høie Alder og med sit store Navn, være dækket mod min Pen.

Som det nu er mig særdeles kjært at undgaa at tage til Gjenmæle mod Etatsr. Steenstrup, saaledes er dette blevet mig meget let, efterat de samme Anskuelser, de samme Synspunkter, den samme Behandlingsmaade og endog en lignende Sprogart ere komne til at foreligge under en anden Forfatters Navn (L. Zinck, Nordisk Archæologi, Stenaldersstudier, 1890). Og at her hverken Alder eller Navn kan beskytte, skjønnes klart allerede af det ungdommelige Forord, hvori Forf. erklærer at ville hævde den »frie Videnskab« overfor alt »Formynderskab«, minder om, »at Oldnordisk Museum er Et, nordisk Archæologi et Andet«, og mener at maatte imødegaa den Forestilling, »at nordisk Archæologi er noget, der hører med til det oldnordiske Museum, hører det til og paa en vis Maade sorterer under dets Bestyrelse«. Den, som skriver Sligt, uden med et Ord at antyde, hvad der berettiger disse Udtalelser, er ikke nænsom for sig selv og venter heller ikke Nænsomhed fra Andre — det minder om den unge Student overfor de 'store' Professorer og det 'slemme' Universitet. Hvis nu Skriftets Indhold var ligesaa ungt, da skulde det ikke lægge Beslag paa min Tid; men det er meget gammelt, ligesaa gammelt som Kampen mod Stenalderens Tvedeling, og dette gjør, at Skriftet ikke kan lades upaaagtet.

Det er dog kun meget ugjærne og med stor Selvovervindelse, at jeg indlader mig med Hr. Z.s Skrift. Jeg gjør det kun, fordi jeg mener, at det er nødvendigt. Jeg kan nemlig ikke sige som Hr. Z., »at der ikke er Fare for, at min Modstanders Læresætninger i Hast voxe op til en Legende, som Forfatteren selv kunde fristes til at tro paa«. Tværtimod

viser Erfaringen, som nys berørt, at jo dristigere og mere uberettiget et Angreb er, jo voldsommere og mere nærgaaende det er, desto snarere finder det Tilslutning. Det er da vel Pligt at møde til Forsvar; thi Fagmanden er ikke ganske uden Ansvar overfor den større Læsekreds, til hvilken Hr. Z. henvender sig.

Hr. Zincks Skrift bærer Titelen »Stenaldersstudier«, og Forf. siger i sit Forord, at han vil fornye »Worsaaes og Steenstrups Strid«, gjenoptage Discussionen om Stenalderens Deling, som »har hvilet i 25 Aar«, og han vil »gaa tilbunds i Tingene«. Det lyder jo lovende, og man løber hurtig frem gjennem det lille Skrift, bestandig ventende, at nu skal det komme. Men det kommer ikke. Thi for det Første indeholder Bogen ikke »Stenaldersstudier«, men Studier af forskjellige Skrifter om Stenalderen, og for det Andet bliver det slet ikke til Noget med Stenaldersstriden. Hr. Zincks Arbeide er delt i tre Afsnit. Det første dreier sig om et lille Parti paa 10 Sider af en Artikel af mig; i det andet studerer Hr. Z. et lille Arbeide af Prof. Montelius fra 1874 — Hr. Z. har ladet sin Kritik fuldt modnes — og i det sidste Parti studeres forskjellige andre Skrifter. Hr. Z. behandler sine Forfattere grundig. De gjennemgaaes Punkt for Punkt og pindehugges ubarmhjærtig, saa at der ikke bliver det Mindste tilbage af dem; men naar man derefter venter at høre den strenge Kritikers egne Anskuelser og navnlig at erfare, hvorledes det saa stiller sig med Stenalderens Tvedeling, saa erfarer man Intet — absolut Intet. Der er ikke engang bestemt udtalt nogen Tvivl om Rigtigheden af Stenalderens Tvedeling, endsige gjort noget Forsøg paa at omstøde denne Grundvold for den nordiske Stenalders indre Chronologi.

Naar nu den ærede Forf., som siger, at han vil fornye den forlængst afsluttede, mellem Worsaae og Steenstrup førte Strid, ikke gjør Andet end tilsyneladende at ødelægge to Artikler af Prof. Montelius og mig, men ikke saa

meget som rører ved Spørgsmaalet om Tvedelingen som Helhed, saa er det vist simpelthen, fordi han ikke har kunnet det. Man kan smaathugge ligesaa mange Forfattere og ligesaa mange Artikler, det skal være — Kunsten er ikke stor; man kan dreie og vende Enkeltheder, gjøre underordnede Spørgsmaal til Hovedpunkter og disse til Biting — den Sag er let; men man kan ikke modbevise Rigtigheden af det af Worsaae paaviste chronologiske Forhold mellem den ældre og den yngre Stenaldersgruppe og langt mindre bevise deres Samtidighed.

Med hele denne Modstand mod Stenalderens Tvedeling forholder det sig nemlig paa en mærkelig Maade. Man søger at svække Beviserne og at vække Tvivl om Rigtigheden af de vundne Resultater; man gjør rent Bord og ender i fuldstændig Negation — godt! det kan forstaaes; der gives skeptiske Naturer. Man gjør end ikke det svageste Forsøg paa at give nogen anden Forstaaelse af vor Stenalder end den, som hviler paa Tvedelingen — det kan ogsaa forstaaes; de, som kunne rive ned, formaa sjælden at bygge op. Men det kan ikke forstaaes, at Ingen — maaske med Undtagelse af Etatsr. Steenstrup — klart og tydelig siger, at han anseer det for bevisligt, at de gamle Skaldynger og Stengravene ere samtidige, og saa forsøger at bevise dette. Thi naar Forholdet er saaledes, maa det dog siges, at den hele Modstand ikke betyder meget. Det er nogle Enkeltes Kamp for at værge sig mod at anerkjende, hvad alle Andre betragte som forlængst bevist.

De Vaaben, hvormed denne Kamp føres, ere mangfoldige, som det nedenfor vil sees. Det bedste er: Tvivl om og Benægtelse af Bevisernes Gyldighed. Hvor lidet nu Hr. Z.s Tvivl og Benægtelser ere begrundede, skal vises længere fremme, hvor de skulle imødegaaes en for en, og det vil da tillige nærmere sees, af hvilken Art disse Tvivl ere. Der opdages et enkelt Punkt hist og et lille Felt her, hvor man

mener, at Forholdene kunne tillade en Tvivl — som om endelig alle Tvivl i hver en Krog og Kant vare fjærnede; langt fra, det ved Archæologen fuldt vel; men de ligge ikke længere paa Alfarvei, og derfor har Hr. Z. heller Intet fundet, som ikke kan pustes bort. — Men omend mange Enkeltheder og Smaaforhold maatte henstaa som gyldige Indvendinger, saa blev der endda Bevis nok tilbage: alle store og væsentlige Forhold vilde endnu staa urørte. Det vilde vedblivende være et sikkert Grundlag for Stenalderens Tvedeling:

at den ældre og den yngre Stenaldersgruppe efter Fundforholdene foreligge som to væsentlig adskilte Grupper, der kun saaledes ere i Berøring med hinanden, som en ældre og en yngre Gruppe paa samme Omraade maa være det —

at de ældre Fund, fra de gamle Bopladser, Skaldyngerne, Kystfundene og Søfundene, indeholde visse Arter af eiendommelige Redskaber, Vaaben, ikke-ornamenterede Lerkar samt Smykker, Alt af et meget primitivt Præg —

at der i de yngre Fund, fra Bopladser og Stengrave, forekommer mange andre Former af Redskaber, Vaaben, Smykker og ornamenterede Lerkar — som afløse visse af de ældre Former, medens andre af disse fremdeles bevares — Alt præget af en vidt fremskreden Udvikling —

at den ældre Gruppe giver os Billedet af et Jæger- og Fiskerfolk, som ikke havde andre Husdyr end Hunden, hvorimod den yngre Gruppe fortæller om en fast bosiddende Befolkning, som havde flere Tamdyr —

at Forbindelsen og Overgangen mellem de to Grupper kan eftervises i en Række af Mellemformer —

at den ældre nordiske Stenalder, i sin Oprindelse og efter sit Væsen, ligesom ogsaa den yngre Stenalder paa forstaaelig Maade kan sættes i Forbindelse med den Udvikling gjennem Stenalderen udenfor Norden, som er paavist af andre Landes Forskere, og

at endelig i det Hele alle Opfattelser af Hovedforhold og Enkeltheder, som støtte sig til Theorien om den nordiske Stenalders Tvedeling, fuldstændig stemme med de Resultater, som Udlandets Archæologer have vundet paa deres Omraade.

Stenalderens Tvedeling var, da den først blev fremsat, en Hypothese til Forklaring af et stærkt begrænset og lidet sammensat Materiale. Det bedste Bevis for dens Rigtighed — og tillige for, at Hypothesen, som jeg seer det, nu er gaaet over til at blive en velbegrundet Theori — er, at den efter 30 Aars Forløb tilfredsstillende forklarer de nu saa stærkt forøgede og rigt artikulerede Stofmasser.

Overfor den staaer Hypothesen om Samtidigheden mellem Stenalderens forskjelligartede Monumenter og mellem de forskjellige Oldsagsformer. Det bedste Bevis for dens Uholdbarhed er, synes det mig, at den efter 30 Aars Forløb ikke kan forklare et eneste Forhold eller give Svar paa et eneste Spørgsmaal, og at den er uden Forbindelse — for ikke at sige i Strid med de Resultater, som ere vundne paa fremmed Grund. Samtidigheds-Hypothesen har ikke givet nogen Kundskab ud over, hvad der ligger i selve dens Navn. Hvorledes er den nordiske Stenalder begyndt? Hvorfra fik Norden sin første Befolkning? Hvilke ere de ældre Monumenter og Sager, og hvilke de yngre? Var der dengang stagnerende Tilstande her i Norden, en fortsat Udvikling eller mulig en Tilbagegang? Hvilke fremmede Indflydelser gjorde sig gjældende her, og hvilke Fremskridt ere selvstændig gjorte i Norden? Hvorledes afsluttedes denne Periode? osv. osv. Paa alle disse Spørgsmaal giver Delings-Theorien klart og bestemt Svar, medens Samtidigheds-Theorien kun gjentager: Alt er samtidigt — ud over dette har jeg Intet at sige.

Just fordi Kampen mellem de to Theorier er en Kamp mellem Viden og Ikke-Viden — thi saa omtrent Alt, hvad der vides om den nordiske Stenalder, trues med Opløsning

i den næsten fuldstændige Negation — er den en Kamp af den alvorligste Art. Og Negationen gaaer fra de mest omfattende Spørgsmaal til hver en Enkelthed, som staaer i Forhold til Stridens Æmne. Undersøgelsen af det zoologisk-archæologiske Materiale fra Stengravene, som for største Delen har foreligget i en meget lang Aarrække, gav et fuldstændig negativt Resultat, saalænge den blev ført under Synspunktet af samtlige Monumenters Samtidighed. Selve det Redskab fra den ældre Stenalder, Skive-Spalteren, hvorpaa der under den gamle Strid blev anvendt al Kraft, og hvorpaa Hr. Z. nu paany, efterat der sagtens er arbeidet ivrig i den lange Tid, har ofret hele sit første Afsnit, er endnu som forhen — »et Redskab af ukjendt Brug og Bestemmelse«.

Negationen synes næsten at være Maalet, hvortil Angriberne af Stenalderens Tvedeling sigte; den er i ethvert Fald, som ovenfor ytret, deres bedste Middel. Det andet gode Vaaben er: Tavshed overfor, hvad der ikke kan betvivles. Det har dog Noget at sige, at der i Løbet af 30 Aar ikke er fremkommet Noget, som strider mod Theorien om Tidsforskjellen mellem den ældre og den yngre Stenalders Fund og Monumenter, men saare Meget, som bekræfter den. Men navnlig er der paa følgende Punkter vundet ny Kundskab af væsentlig Betydning.

En af de Enkeltheder, som spillede en Hovedrolle under den gamle Strid, var det eiendommelige, uslebne Flintredskab, Skive-Spalteren, der af Worsaae rigtig opfattedes som et Ægredskab fra den ældre Stenalder, medens Steenstrup benægtede, at det havde havt denne Bestemmelse. Da der nu fra Skaldyngerne ikke dengang kjendtes andre Stykker, som kunde have tjent som Ægredskaber, og da det ikke kunde antages, at Datidens Befolkning skulde ganske have manglet Værktøi, saa maatte den have havt den yngre Stenalders slebne Øxer — som ikke fandtes i Dyngerne —, og med dette Ræsonnement erklæredes Stenalderens Tve-

deling for umulig. Siden da har Forholdet forandret sig. Nu foreligger der en Række af andre uslebne Øxer og Meisler, af særlige Former, eiendommelige for den ældre Stenalder og bevislig brugte uslebne, saa at den ældre Stenalders Existens ikke længere afhænger af Tydningen af Spalterne (Aarb. f. nord. Oldk. 1888 S. 254 flg.). Men dette berører Hr. Z. ikke.

For 30 Aar siden blev det fremdeles bestandig paa det stærkeste hævdet imod Worsaae, som paaviste, at Efterladenskaberne fra Skaldyngernes og fra Stengravenes Folk vidne om en Forskjel i Kultur, at der ikke kunde siges at være nogen Kulturforskjel, idet der for begge Grupper af Monumenter kun kjendtes eet Husdyr, nemlig Hunden. Nylig er det fremgaaet af Herluf Winges Undersøgelser af et betydeligt Materiale, at Stengravenes Folk have havt en Række af Husdyr, hvad der fuldstændig stemmer med Erfaringerne fra andre Lande (Aarb. f. nord. Oldk. 1888 S. 261 flg.). Dette vigtige Vidnesbyrd for Rigtigheden af Stenalderens Tvedeling forbigaaer Hr. Z. i Tavshed.

Naar endelig Archæologen tidligere pegede paa Forskjellighederne mellem de Redskaber og Vaaben, som foreligge fra de gamle Skaldynger og fra Stengravene, og i dem fandt et sikkert Vidnesbyrd om en Tidsforskjel mellem de to Grupper af Monumenter, saa svaredes der, at de ligesaa vel kunde være samtidige Minder fra to forskjellige Sider af en og samme Kultur, idet man ikke maatte vente at finde de samme, og navnlig de skjønne og velforarbeidede Sager paa Bopladserne, som forekomme nedlagte i Gravene. Nu foreligge den yngre Stenalders Sager i Mængde, baade fra en Række aabne Bopladser og tillige — skjønne slebne Redskaber, ornamenterede Lerkar, foruden Rester af flere Tamdyr — fra to Skaldynger, ved Christiansminde udenfor Svendborg og ved Ørum Aa ved Fannerup (Aarb. f. nord. Oldk. 1888 S. 311). Det fremgaaer heraf ikke blot, at der endnu i den yngre Stenalder nogle Steder blev ophobet Skaldynger, lige-

som man længe har vidst, at den yngre Stenalders Folk ofte have opholdt sig paa de ældre Dynger, men tillige, at Skaldyngerne og Stengravene ikke længere med nogensomhelst Ret kunne henføres til forskjellige Sider af en og samme Kultur. Naar de ældre Sager udelukkende findes i nogle Skaldynger, de yngre i andre, saa maa det være, fordi Dyngerne ere ophobede til forskjellig Tid. Men herom tier Hr. Z.

Naar jeg nu har fremhævet, at Hr. Z. ikke har behandlet Spørgsmaalet om Stenalderens Tvedeling, endsige forsøgt at modbevise Rigtigheden af Worsaaes Theori, og naar jeg derefter har anført, at Hr. Z. ganske har forbigaaet de vigtige, nyere Bidrag til Sagens Belysning, saa er jeg egentlig færdig med Hr. Z.s Bog. Dog tør jeg næppe slutte hermed. En og Anden vil mene, at selv om Hr. Z. ikke har indladt sig paa Spørgsmaalet i det Hele, saa har han dog rokket godt ved nogle af Fundamenterne. Selv om Worsaaes Opfattelse i det Hele er rigtig, kan der jo være Punkter, som trængte til Kritik. Hr. Z. maa alene af den Grund antages at have Ret, fordi en samvittighedsfuld Mand, som øiensynlig interesserer sig for disse Sager, og som tillige synes at være ret vel inde i dem, ikke vilde revse med saa stærke Ord og saa vidtløftig, om der ikke virkelig var god Grund dertil. Selv om det rigtignok vilde være paafaldende, om Mænd som Worsaae, Montelius og Undset skulde være saa utilforladelige, overfladiske og ulogiske, saa maa der dog vel være Noget i det — om Müller er det jo slet ikke værd at tale; thi, som hans Arbeide bliver pillet fra hinanden efter alle Kunstens Regler, er det jo klart, at man for Fremtiden maa betragte ham som ikke existerende.

Jeg kan godt forstaa disse Betragtninger — jeg er nær ved at sige, at jeg ved en flygtig Gjennemlæsning blev ganske indtagen i Hr. Z.s Bog. Men lad os nu se lidt

nærmere paa den. Kun maa jeg bede den Læser, paa hvem Hr. Z. har gjort Indtryk, at følge mig taalmodig ved denne nærmere Betragtning. Allerede en i det Enkelte gaaende Kritik er trættende, og en Antikritik er dobbelt trættende, tilmed naar den ikke oplives ved de lystige Billeder, Hr. Z. bruger, som: »at Dr. Müller vedbliver at ride paa den formentlige Æg, hvor besværligt det end er«, eller ved hans flinke, om end ikke ganske friske Talemaader, som: »en Overbevisningens Ivrighed, som var en bedre Sag værdig«. Jeg maa arbeide mig igjennem Hr. Z.s første Afsnit uden at kunne ty til disse oplivende Midler, som ikke synes mig ret anvendelige i videnskabelig Fremstilling. Naar Læseren saaledes har gjort Bekjendtskab med den eiendommelige Forfatter-Individualitet, kan jeg overfor de to senere Afsnit indskrænke mig til nogle faa Bemærkninger. Man vil ikke længere være i Tvivl om, hvorledes Skriftet skal opfattes.[1])

Hr. Z.s første »Stenaldersstudie« er, som sagt, gjort i mine »Stenaldersstudier« i Aarb. f. nord. Oldk. 1888, dog kun i disses første Afsnit, hvori der behandles en egen Gruppe af Ægredskaber fra den ældre Stenalder, som sammenfattes under Benævnelsen Spaltere (Fig. 1—5).

Hr. Z. er saa heldig at kunne gribe sin Mand i Mangel paa Logik og i Selvmodsigelse strax i hans allerførste Sætning — iøvrigt lidet forunderligt. Det maa følge med Archæologien; Worsaae var jo ogsaa saa ulogisk i gamle Dage, da Striden om Stenalderen stod paa, og man har hørt saa tidt af Etatsr. Steenstrup, at Archæologerne ere ulogiske, især da, naar de tale om Stenalderen. Her maa det imidlertid være noget Alvorligt, siden Hr. Z. maa ofre en hel Side derpaa.

---

[1]) I et Tillæg meddeles nogle nye Iagttagelser af Geologen K. I. V. Steenstrup, som formentlig ere af afgjørende Betydning for hele Stridsspørgsmaalet. (Tilføiet i Korrekturen.)

Dr. Müller begyndte sin Artikel: »Der er faa af Stenalderens Former, som kunne siges at være saa nøie kjendte i alle Enkeltheder, som Spalteren, og fremfor nogen anden

Fig. 1. 1/2.

Fig. 4. 1/2.

Fig. 5. 1/2.

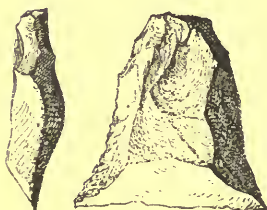

Fig. 2. 1/2.

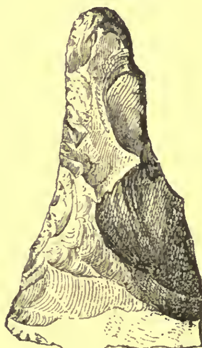

Fig. 3. 1/2.

Fig. 1—5. Store Spaltere eller Skive-Spaltere. 1—3 ere brede Skive-Spaltere; den første er et af de største og smukkeste Stykker, som kjendes, de andre ere af almindelig Størrelse og Tildannelse. 4—5 ere smalle Skive-Spaltere. 5 er seet fra Skivens Indside, den sidste Afspaltningsflade, de øvrige fra dens Udside.

har den tillige ved den fremtrædende Plads, den indtager i Fundene fra den ældre Stenalder, og ved den Rolle, den har spillet i Undersøgelsen af denne vort Lands ældste archæologiske Periode, et ganske særligt Krav paa at gjøres til Gjenstand for en indgaaende Behandling«.

I disse indledende Ord finder Hr. Z. bl. A.: »en skarp Satire, som rammer Ven nok saa følelig som Fjende« og »en temmelig haandgribelig Selvmodsigelse«; thi naar Spalterne »ere saa nøie kjendte, hvorledes kan der saa egentlig nu være særlig Anledning til at gjøre dem til Gjenstand for en indgaaende Behandling«? — »Men under Ordenes jævne Væv skjuler der sig en dybere Mening« — »den tilsyneladende Selvmodsigelse tilslører kun Ironikerens fine Satire« o. s. v. (Zinck, S. 3 flg.).

Ganske vist er Archæologen født ulogisk; men i dette Tilfælde er dog vist Kritiken gaaet for vidt. Skulde det mon ikke kunne forsvares at sige, at »en Form, som er nøie kjendt i alle Enkeltheder, egner sig for en indgaaende Behandling«? Skulde det være nødvendigt udtrykkelig at tilføie, at det er Archæologen, som kjender denne Form, men ikke Per og Poul og Hr. Z., som ere lovlig undskyldte, just fordi der ikke hidtil har foreligget nogen samlet og indgaaende Behandling?

Ved denne lille Indledning opnaaes det imidlertid, at Læseren strax faaer Øie for, hvad Slags Forfatter det er, som desværre maa undergives en sikkert høist berettiget Kritik i Stort og Smaat.

Hr. Z. søger derefter et godt Udgangspunkt for sine Paavisninger ved paa væsentlig Maade at omdanne en af mine Ytringer. Jeg skrev, at Spalterne, da den gamle Strid stod, vare af afgjørende Betydning for Spørgsmaalet om Stenalderens Deling. Hr. Z. gjengiver hele min Udtalelse, men forandrer vare til ere og »slaaer da fast« med spærret Skrift: »Altsaa med Tydningen af de trekantede Øxer staaer eller falder Tvedelingen af Stenalderen her i

Norden« (S. 5). Læseren faaer herved den falske Opfattelse, at dette skulde være min Anskuelse, skjøndt jeg bestemt har udtalt og udførlig begrundet det Modsatte i selve den Undersøgelse, som Hr. Z. kritiserer, S. 254. Ved at bøie et Verbum forbøier Hr. Z. hele Sagen.

Hr. Zinck vender sig derefter til mine Beviser for, at de store Spaltere have været Ægredskaber. Disse ere først hentede fra Spalternes Form og Tildannelsesmaade:

De ere gjorte af en skarpkantet Skive, som er tilhugget saaledes, at der altid er bevaret et Stykke skarp Kant (Æggen).

Denne Kant er bredere eller smallere, ligesom den yngre Stenalders Ægværktøi er bredere eller smallere (Øxer og Meisler).

Spalterne variere i Størrelse og i den hele Form ikke anderledes end, at de altid kunne være anvendte som Ægredskaber[1]).

Hr. Z. gjør selvfølgelig Løier hermed, og det er jo meget fornøieligt. Men hvad siger han egentlig til de nævnte Forhold, som ere udførlig fremstillede i det kritiserede Arbeide S 240 flg.? Han siger, at »det er muligt, at det er for at benytte den skarpe Kant, at man har formet Redskabet, det er maaske endog sandsynligt; men« .... »det er ikke muligt at finde Spor af Bevis heri« (Zinck, S. 6 flg.). Hr. Z. finder dog Intet, som bestemt taler derimod, og forsøger intet Modbevis. Dette er foreløbig nok; vi gaa videre.

Det anførtes fremdeles som Bevis for, at Spalterne ere bestemte til og have været brugte som Ægredskaber, at de »ofte ere beskadigede ved Brug, altid i eller ved Æggen, og

---

[1]) Hr. Proprietær C. F. Lund til Aldersro, hvem Museet, foruden mange andre værdifulde Forøgelser, skylder sin største og bedste Skive-Spalter, 17 Cm. lang, afbildet S. 308 Fig. 1, har godhedsfuldt meddelt mig, at Hr. Forpagter S. F. Gede, Selchausdal, eier to endnu større Stykker, 23 og 26 Cm. lange.

ganske paa samme Maade som det slebne Flintværktøi fra den yngre Stenalder« (Müller, S. 243).

Hr. Z. gaaer ind paa (S. 8), at det kan være saa, »at Beskadigelserne ikke ere tilfældige, men fremkomne ved Brug«. Imidlertid betragter han atter dette som ubevisligt, men forsøger dog ikke at modbevise. Foreløbig er dette tilstrækkeligt.

Redskabernes Form og Tildannelsesmaade ligesom Beskadigelserne kunne saaledes, ogsaa efter Hr. Z.s Mening, forliges med Tydningen af dem som Ægredskaber. Men efter hans Anskuelse er der Et, som strider derimod, nemlig at den skarpe Kant oftere — ikke i Reglen — er for slet, for skjæv, ind- eller udbuet til at kunne bruges som Æg.

Hvoraf ved Hr. Z. det? — Det kan Enhver sige sig selv, svares der. Det siger den sunde Fornuft — og det er en af Hovedpaastandene fra Striden for 30 Aar siden; det staaer altsaa fast. Her ligger Differentsen. Archæologen ved ikke paa Forhaand, i Kraft af »sundt Omdømme«, »bon sens«, »common sense« — anført saaledes paa tre Sprog og med spærret Skrift[1]) — hvorledes Æggene vare i den ældre Stenalder. Det ved Naturforskeren. Spalternes Ægge ere for slette; de ere ubrugelige. Dette er en bestemt Erklæring.

I Modsætning hertil har jeg erklæret (S. 253) — Archæologen har vel ogsaa Ret til at have en Mening om dette Forhold — »at de store Spaltere lode sig anvende til at afhugge halvtforkullet Træ ved Foden af Stammen, saaledes som lavtstaaende Folk bruge, til at afhugge Grene, afbarke Stammer, forarbeide Træ — Alt langsomt og møisommeligt, som der maatte arbeides med alle den ældre Stenalders Redskaber — til at nedlægge Mennesker og Dyr, overhovedet til Alt, hvad der under primitive Tilstande skal spaltes og kløves«.

---

[1]) Vidensk. Selsk. Overs. 1888, 219.

Dette har Hr. Z. ikke modsagt. Ikke, at han Intet har bemærket — flere Sider, hvorom nedenfor. Men naar man, efterat have hørt Alt, gjentager: kunne saa de store Spaltere anvendes til Alt, hvad der under primitive Forhold skal spaltes og kløves? ja eller nej? — saa maa der svares: ja. Hr. Z. har ikke forsøgt at sige: nej.

Men saa er Kanten jo ikke ubrugelig som Æg, og da alle andre Forhold, som nys berørt, lade sig forlige med Opfattelsen af Spalterne som Ægredskaber, saa er der jo Intet i Veien for at antage, at dette virkelig har været deres Bestemmelse.

Hertil vil der naturligvis svares: »ja! men se om det kan 'bevises'. At det er muligt, skal indrømmes; men bevist er det ikke.«

Jeg skal aabent udtale, at et haandgribeligt Bevis — Hr. Z. synes ikke at kjende anden Art af Bevis — først kan gives, naar der foreligger en Række af Spaltere med Træskafter. Men indtil vore Fund uventet faa en saadan Forøgelse, maa man dog ikke forsmaa de haandgribelige Beviser, som alt haves, og som her paany maa fremføres, da Hr. Z. synes at være ganske uvidende om dem.

I den Artikel, som Hr. Z. kritiserer, er der afbildet et tilhugget Flintstykke »med en, omend skarp, saa dog tarvelig formet Æg, dannet ved sammenstødende Afspaltningsflader ganske som Æggene paa de her omhandlede store Spaltere«. Flintstykket sidder dybt i Skaftet, saaledes som det blev fundet. Her er et Redskab med en Æg af den Art, som erklæres for ikke at kunne være en Æg, og det er skæftet som Ægredskab (Fig. 6).

Det er fremdeles oftere omtalt, sidst i det af Hr. Z. kritiserede Arbeide S. 251, hvor de nærmere Data ere anførte, at der foreligger en paalidelig Beretning om, at en Skive-Spalter her i Danmark er funden liggende i Tørvemasse, fastbunden som Retøxe i et spaltet, vinkelbøiet Træskaft.

Omstaaende gjengives den Afbildning, hvormed den i det Kgl. Museums Protokol under Nr. A 1354 indførte Beretning er ledsaget (Fig. 7).

Endelig har allerede John Evans fremdraget, at der fra flere Folk paa Sydhavsøerne og i Australien kjendes Øxer med alene tilhugget, ikke slebet Stenblad, ligesom han har afbildet en Øxe fra Indianere i Texas med raat

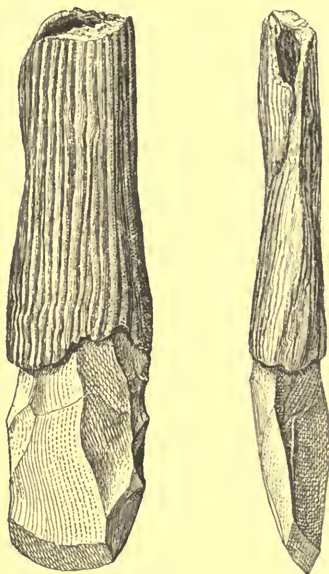

Fig. 6. 2/3.

tilhugget, ikke slebet Blad. Denne Afbildning, som allerede er gjentagen af F. Sehested, sees omstaaende (Fig. 8).

Om disse haandgribelige Beviser for, at Stenstykker med kun tilhuggen Æg af samme Art som ved de store Spaltere ere brugte og følgelig ogsaa have kunnet bruges som Ægredskaber, burde Hr. Z. ikke have tiet, naar han opstiller den dristige og fuldstændig ubeviste Paastand, at saadanne uslebne Ægge ikke kunne bruges. Iøvrigt tvivler

jeg ikke om, at Hr. Z. vil erklære, at Alt dette slet Intet »beviser«[1]).

Efterat have imødegaaet Hovedtrækkene i Hr. Z.s Behandling af Spalterne, som udgjøre Æmnet for hans første Afsnit, kunde jeg for anden Gang erklære mig for færdig. Thi jeg tvivler ikke om, at man nu vil sige om Spalterne: »Ja! det er klart nok, hvorledes den Sag hænger sammen; men rigtig afgjort bliver den dog ikke, før der bliver skaffet et Par Øxeskafter fra vore Moser. Det har jo imidlertid lange Veje, da Museet i Løbet af 80 Aar kun har kunnet faa fat paa et eneste Træskaft til en Stenøxe, og det af den yngre Stenalders Form.« Men saa vil der mulig blive tilføiet halvhøit: »Forresten har vel nok Hr. Zinck Ret med mange af de Enkeltheder, som han paataler. Dr. Müller har kun taget Kjærnen af Sagen frem; det er sagtens gjort for at slippe udenom mange slemme Enkeltheder — saaledes bærer man sig jo ad i en Polemik.«

Mit Svar herpaa er det nu følgende Gjennemsyn af alle Enkelthederne. Da Hr. Z.s Bemærkninger ere vidt spredte, førte som Hug og Stik rundt omkring imod Aabninger og Fuger, hvor han mente, at et Stød maatte kunne trænge ind, saa maa mine Modbemærkninger ogsaa blive spredte. Et Slags Orden vil man dog finde, idet jeg under 44 Punkter skal vise, at **Alt** uden Undtagelse, hvad Hr. Z. har fremført i sit første Afsnit, som ikke er taget af det kritiserede Arbeide, kan betegnes som:

1—15. Mangel paa Kundskab til det archæologiske Studium og dets Materiale,

16—23. Unødig Tvivl om foreliggende Forhold og Opfattelser,

---

[1]) Dette vil dog næppe kunne gjøres med Hensyn til de i Tillæget S. 360 meddelte nye Iagttagelser. (Tilføiet i Korrekturen.)

24—36. Uberettigede Beskyldninger for Uforstaaelighed og mangelfuld Bevisførelse,
37—39. Misbrug af Forfatterudtalelser,
40—44. Benægtelse af og Tvivl om Forskjelligt, som ikke kan bestrides eller benægtes.

Det er kun i Følelsen af, at det er nødvendigt, at jeg paatager mig dette Arbeide, som er mig inderlig ubehageligt, ikke mindst under Hensyn til Forfatteren, for hvis interesserede Syslen med vore Oldsager jeg har megen

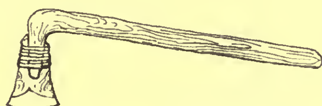

Fig. 7.

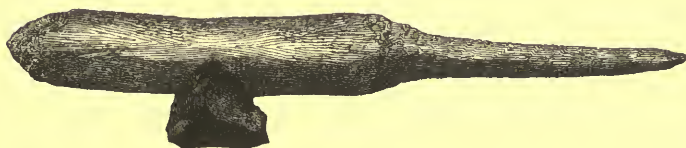

Fig. 8.

Sympathi. Dog vil jeg have den Trøst at komme til nærmere at oplyse forskjellige Enkeltheder, som mulig En og Anden betragter med Tvivl.

Hr. Zinck viser Mangel paa Kjendskab til det archæologiske Studium og dets Materiale.

1. Der tales i Hr. Z.s Skrift om »en ny archæologisk Skole«. Det er »efter den nye Skoles Theorier«, at Nordens ældste Befolkning antages at være indvandret vestfra. Hermed skal det formentlig antydes, at det ikke er efter den ældre Skoles Theorier; men dette er just en af Worsaaes ældste og ofte fremsatte Sætninger. Hr. Z. kan i det Hele kun have et meget mangelfuldt Kjendskab til Worsaaes Arbeider, skjøndt de ligge bagved alle de

drøftede større Spørgsmaal og under næsten alle de omhandlede Enkeltheder; thi Worsaaes Navn findes vist kun et Sted i Hr. Z.s Forord, medens der ellers overalt tales om Dr. Müller og »den nye Skole«. Herved maa Læseren faa en urigtig Forestilling om det archæologiske Studiums Udvikling og om min Behandling af de omstridte Spørgsmaal. Denne slutter sig nøie, med Hensyn til Helheden og til alle Enkeltheder, fortsættende, udfyldende og — som naturligt er under Studiets Udvikling og Stoffets Vækst — tillige rettende til, hvad der foreligger fra Worsaae. Der er overhovedet ingen »ny Skole« her i Danmark. Skal der tales om en Skole, et Ord, som dog næppe rigtig betegner den Kontinuitet, som der til al Lykke i tre Generationer har været i Studierne paa dette Omraade, saa maa der siges kun at være een Skole, som først ledede af Thomsen, derefter af Worsaae, og til hvilken mange Andre ligesom jeg have sluttet sig.

2. Naar det udtales, at min 'Ordning af Danmarks Oldsager' »er det første Forsøg fra dansk Side paa en fuldstændig Gjennemførelse af den typologiske Skoles Theorier«, saa maa Hr. Z. ikke kjende en Undersøgelse af mig i Aarb. f. nord. Oldk. 1884, hvori jeg viste, at den saakaldte Typologi med Urette ansees for at være en særlig Methode, idet dette Ord kun betegner en vis, meget væsentlig Del af den forhistoriske Archæologis almindelige og af Alle anvendte Methode. Men skulde Hr. Z. virkelig have ment, at det nævnte Arbejde er det første Forsøg paa at gjennemføre en god archæologisk Methode, da maa jeg erklære, at dette er for megen Anerkjendelse.

3. Det synes, som om Hr. Z. ikke nøiere har undersøgt det Arbeide, som særlig er Gjenstand for hans Kritik, 'Ægredskaber fra den ældre Stenalder', idet han betegner det som »polemisk«. Det er en Undersøgelse af en vis Gruppe af Former, hvis hele Maal det er udtømmende at behandle disse Former, og denne Undersøgelse kan saameget mindre betegnes

som polemisk rettet mod nogen Opfattelse eller Theori, som jeg i selve det omhandlede Skrift betegnede og maatte betegne den Strid, som engang dreiede sig om nogle af disse Former, som »forlængst afsluttet«. At denne Sag er fuldstændig uddebatteret, mener jeg iøvrigt endnu, og det polemiske Skrift, som jeg nu publicerer, kan jeg desværre ikke betegne som et Indlæg i en videnskabelig Strid — thi videnskelig seet existerer den efter mit Skjøn ikke —, men som et Forsvar, paa mit Studiums Vegne og personlig, overfor Hr. Z.

Hvad der her er paatalt, er dog af underordnet Betydning, omend ikke ligegyldigt, idet det giver en urigtig Forestilling om de omhandlede archæologiske Spørgsmaals Historie og den Maade, hvorpaa de sidst ere behandlede. Stærkere føles Hr. Z.s Mangel paa Kundskab paa andre Punkter.

4. Hr. Z. spørger (S. 24): »Naar man efter den nye Skoles Theorier gaaer ud fra, at Nordens ældste Befolkning ved sin Indvandring var forsynet med Vaaben og Redskaber af de Typer, som ere charakteristiske for de ældre Bopladser ... hvordan bliver det saa at forklare, at Tværpilene i Frankrig tilhøre *l'âge de la pierre polie,* men ere ukjendte i alle Perioder af den palæolitiske Tid?«

Ved Siden af at anføre Hr. Z.s Spørgsmaal, som det er fremsat, er det sikkert nødvendigt for at lette Forstaaelsen at gjentage det i følgende Form: Hvorledes hænger det sammen, at de smaa Spaltere kjendes allerede fra Danmarks ældre Stenalder, en Tid da Flinten ikke blev sleben, medens de i Frankrig henføres til *l'âge de la pierre polie?*

Naar Hr. Z. nu spørger saaledes, saa røber han Mangel paa Kjendskab til Værdien og Betydningen af Betegnelsen *l'âge de la pierre polie* — thi det kan jo ikke antages, at han vil drive Spas med den uheldige franske Betegnelse, eller at han ved at benytte den vil skabe en Vanskelighed, som i Virkeligheden ikke findes.

Inddelingen af Europas Stenalder i *l'âge de la pierre non polie* og *l'âge de la pierre polie* — den uslebne og den slebne Flints Tid — har aldrig vundet almindelig Tilslutning, og jeg har ikke optaget den i min »Stenalder«. Naar disse Betegnelser endnu af og til anvendes i Stedet for »den palæolithiske« og »neolithiske Tid«, saa er det, fordi der i den palæolithiske Tid kun kjendtes uslebne Ægredskaber, medens slebet Ægværktøi først kom i Brug i den neolithiske Tid. Betegnelserne, som ere hentede fra Flintens Behandling, træffe saaledes vel Hovedforhold i de to Perioder; men de ere forsaavidt uheldige, som uslebet Ægværktøi endnu var i Brug i Begyndelsen af den Periode, som betegnes som *l'âge de la pierre polie.* Dette ved Alle eller burde Alle vide, som anvende disse Betegnelser. Men just dette Forhold gjør dem mindre heldige, hvorfor de bør afløses og, som bemærket, alt tildels ere fortrængte af Betegnelserne »palæolithisk« og »neolithisk Tid«.

Naar nu Hr. Z. havde benyttet den franske Betegnelse *l'âge de la pierre polie* efter dens rette Betydning som den Periode, i hvilken slebne Ægredskaber af Sten først kom i Brug, medens der dog endnu i Begyndelsen blev anvendt uslebet Flintværktøi, eller hvis han hellere helt havde undgaaet at benytte den uheldige Betegnelse og i Stedet for havde brugt den af de Fleste ligesom af mig udelukkende benyttede Betegnelse: »den neolithiske Tid«, saa havde han ikke fremsat sit Spørgsmaal. Thi dette vilde da have lydt:

»Hvorledes hænger det sammen, at de smaa Spaltere i Danmark optræde i Begyndelsen af den neolithiske Tid (den ældre Stenalder), og at de i Frankrig ogsaa optræde i Begyndelsen af den neolithiske Tid?« Svaret herpaa maa nemlig blive, at det ikke kan hænge bedre sammen. Der er den allerbedste chronologiske Overensstemmelse mellem Spalternes Forekomst i Danmark og i Frankrig.

5. I det kritiserede Arbeide paavistes det (Müller, S. 240), at Spalterne i Reglen ere dannede af en skarpkantet Skive, der er tilhugget saaledes, at et Stykke af Skivens skarpe Kant danner Redskabets Æg. Da denne skarpe Kant aldrig mangler — hvad Hr. Z. indrømmer — sluttedes der, at Skiven er afslagen og Redskabet formet just for at benytte Kanten.

Hr. Z. bemærker hertil (S. 6), »at man med ligesaa god Føie kan stille Regnestykket op saaledes, at man faaer netop det modsatte Resultat, nemlig: Da denne Kant kun er en naturlig og uundgaaelig Følge af det Slag, der skiller Flintskiven fra Blokken, og da man aldrig yderligere har tildannet den, hvor vind og skjæv den end maatte være, kan den aabenbart ikke have spillet nogen vigtig Rolle ved Redskabets Brug«.

Det er forsaavidt sandt, at Skiven altid har skarpe Kanter, som Flinten altid deler sig i kantede Stykker. Men det viser Mangel paa Kjendskab til Flintskiven at antage, at saadanne skarpe Kanter — hvis Flader mødes under en Vinkel af indtil c. 25° —, som stedse findes i Spalternes Ægge, skulde være en »uundgaaelig Følge af det Slag, der skiller Flintskiven fra Blokken«. Saadanne Kanter fremkom vel ofte, men ikke altid, hvad der kan sees paa den store Mængde af Skiver, som opbevares i Mus. f. nord. Olds. Og det Samme kan sees paa Spalternes Nakker, hvor Skivens Rand ligeledes som oftest er bevaret uden videre Tildannelse. »Nakken er vel oftest tynd, enten efter Skivens Form eller ved Tilhugning, sandsynligvis for at Stykket saaledes bedre kunde skæftes, og kun sjælden er den tyk og flad bagtil, med Rest af Skorpe« (Müller, S. 241); men den har ikke en skarp Kant af samme Art som Æggen. Der kan ved Spalterne kun undtagelsesvis være Tvivl om, hvad der er Æg, og hvad der er Nakke, og det ikke blot ved de bredæggede Stykker, men ogsaa ved smalæggede, som have

samme Bredde ved Æg og ved Nakke. At stedse det Stykke af Skivens Kant er valgt til Æg, som har en egen Skarphed og Tyndhed, kan ikke være tilfældigt. Om det ikke havde været Hensigten med Tildannelsen at benytte just denne skarpe Kant, maatte dog vel tilfældig et tykkere Parti af Skivens Rand ligesaa ofte være blevet bevaret ved Æggen som ved Nakken. Men dette er ikke Tilfældet.

6. Hr. Z. finder det »mærkeligt, at man aldrig har søgt at bøde paa Manglerne ved disse »Øxer«, at man saaledes ved de mange Stykker, der have skraa Eg, ikke har rettet Skjævheden, hvilket man i Reglen med Lethed kunde have gjort ved med nogle faa Slag at give Linierne i de smalle Sider en lidt forandret Retning, saa at de mødtes med Eggen under omtrent ligestore Vinkler« (Zinck, S. 29).

Denne Bemærkning er formentlig fremgaaet af Mangel paa Kjendskab til Flintskiven. En saa lang og nogenlunde lige Kant, som der behøvedes til en Skive-Spalters Æg, forekom ikke ofte paa en Flintskive, og der var flere Hensyn at tage — til den tykke Slagbule og til andre tynde, tykke eller uregelmæssige Partier, som maatte undgaaes, saa at det kunde blive nødvendigt at give Spalteren en usymmetrisk Form, om den overhovedet skulde gjøres af en foreliggende Skive. Et Blik paa omstaaende Afbildninger af ualmindelig regelmæssige og tjenlige Skiver, af hvilke der kunde gjøres regelmæssige Spaltere, vil nærmere forklare det her Fremsatte (Fig. 9—12).

7. Den ældre Stenalders Folk vilde vist have smilet, om Hr. Z. havde gjort dem opmærksom paa, at det maatte være dem en let Sag altid at faa regelmæssige Stykker med gode Ægge. De vidste sikkert nok, hvorledes de bedst skulde benytte den afslagne Skive — og de vidste bedre end Hr. Z., at Skiven kun sjælden frembød lange, lige, tynde og skarpe Kanter i Forbindelse med en i det Hele brugbar Form. Fordelen ved Skivespalteren var, at der saa let, ved to hinanden skjærende Afspaltningsflader, kunde

skaffes en skarp Æg; derfor fandt man sig i de ofte uundgaaelige Uregelmæssigheder. Naar Hr. Z. nu peger paa dem og mener, at de maa vidne om en »Tilbagegang i Udvikling«, siden Menneskene i en langt ældre, palæolithisk Tid »ikke vare slet saa skeløiede« (Zinck, S. 29), saa gjør det mig ondt, at jeg atter maa forklare denne Bemærkning af en mangelfuld Kundskab. Hr. Z. har nok ikke havt Leilighed til at gjøre Bekjendtskab med de særdeles hyppig forekommende, uregelmæssige Stykker fra palæolithisk Tid, og han synes ligesaa lidt at kjende de talrige, med Skive-Spalterne samtidige Øxer og Meisler i de nordiske Fund, som vidne om, at man ogsaa her havde Sands for Regelmæssighed og Symmetri (Aarb. f. nord. Oldk. 1888 S. 254 flg.). Men disse Stykker ere frit udhuggede i en Blok, medens man ved Spalterne var bunden af den altid meget tilfældig formede Skive.

8. »Spalternes Æg er (Müller, S. 243) høist forskjellig, snart tynd, snart tyk, idet Ægfladerne kunne mødes under en Vinkel af c. 25°«.

Hertil bemærker Hr. Z. (S. 10): »I Parenthes føie vi til, ja undertiden er den over 45°«.

Dette siger sikkert, at Hr. Z. ikke kjender Forskjel paa Stykker med uskadt og med afknækket Æg. Paa S. 318 findes der afbildet to Stykker med afbrudt Æg. Kun ved at antage saadanne Stykker for at være uskadte, kan man komme til at fremsætte, at Æggen undertiden er paa over 45°.

Det er undertiden ikke let at afgjøre, om Skive-Spalterens Æg er knækket eller ikke; thi Brudfladen kan have en lignende Jævnhed som Afspaltningsfladen, og Bruddet kan tilfældig falde saaledes, at der fremkommer en skarp Kant af lignende Art som den oprindelige. For at dømme sikkert maa man have et nøie Kjendskab til Formen, vundet ved Studiet af saadanne store Rækker, som Museet byder — Tusinder af Exemplarer. I enkelte Tilfælde vil dog

Fig. 9. ²/₃.

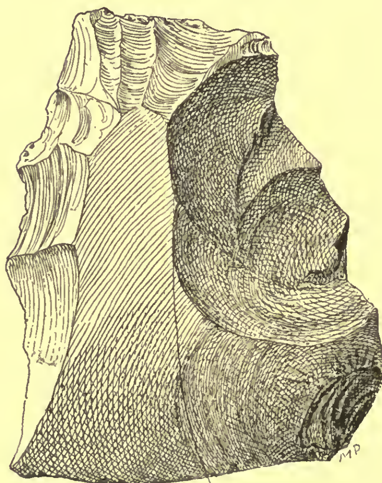

Fig. 10. ²/₃.

Fig. 9—12. Skiver og paabegyndte Skive-Spaltere. 9 og 11 ere Skiver, seete fra den sidste Afspaltningsflade; forneden tilhøire sees Slagbulen. Ved de punkterede Linier er det angivet, hvorledes der vilde

en bestemt Dom ikke kunne fældes, selv af den mest Kyndige. Saaledes kan det vel forstaaes, at Hr. Z. staaer ganske raadvild overfor Sondringen mellem hele og itubrudte Stykker.

Overfor Hr. Z.s Paastand om de 45° tør jeg erklære, at jeg ikke har truffet noget Stykke, som utvivlsomt er en Spalter, og som utvivlsomt har en uskadt Æg, ved hvilket Ægfladerne mødes under en større Vinkel end c. 25°. Skulde der nu hertil svares — hvad der sikkert bliver svaret: »men saa bliver der dog enkelte tvivlsomme Stykker tilbage«, da skal jeg besvare dette med et aabent: ja. Men jeg skal strax ligesaa aabent fremsætte, at jeg ikke forstaaer, at man kan støtte en Paastand paa enkelte tvivlsomme Stykker. Og skulde der da hævdes — hvad der sikkert bliver hævdet — at man nu netop ikke anseer disse Stykker for tvivlsomme, saa rokker dette ikke paa nogen

Fig. 11. 2/3.

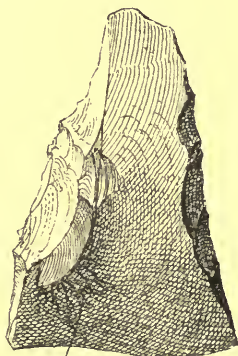

Fig. 12. 2/3.

kunne gjøres Spaltere af disse Skiver. 10 er en paabegyndt Skive-Spalter, gjort af en lignende Skive som 9. Den sidste Afspaltningsflade vender frem, og Slagbulen sees nederst tilhøire. Der er borthugget saameget af Skiven, at Spalterens Form allerede er kjendelig. 12 er en ikke fuldt færdig Skive-Spalter, dannet af en lignende Skive som 11; den sidste Afspaltningsflade vender udad, tilhøire er Spalterens Sidekant fuldstændig tilhugget, tilvenstre findes endnu Slagfladen og Slagbulen, som sædvanlig borthuggedes. (Mus. Nr. A 8692, A 8690, A 8692, A 8687).

Maade min Udtalelse om, at Spalternes Ægge ere paa høist c. 25°. Dette er nemlig Reglen. Fra hvad der er Regel, danne vi vore Almenanskuelser, og fra disse ere vi berettigede til at slutte. Undtagelserne faa vi at forklare, om vi kunne, eller lade staa; men vi maa ikke benytte dem til at bortforklare Reglen. Overfor Spalternes mangfoldig vexlende Enkeltheder gjælder det ligesom overalt i Archæologien,

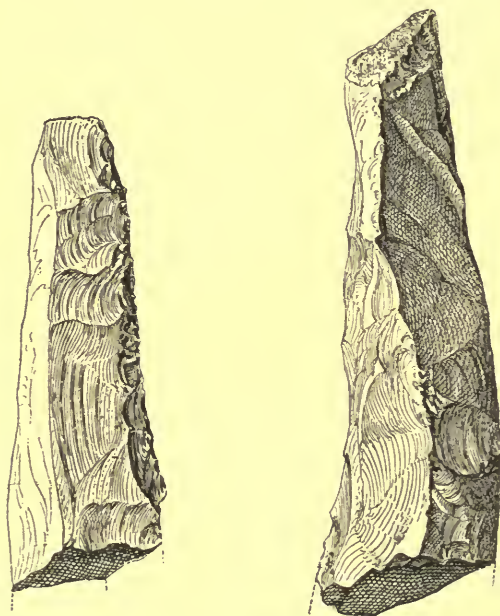

Fig. 13—14. ²/₃. Meilgaard Fundet. Skive-Spaltere med afknækket Æg.

at det Uklare og Vaklende i Formen maa bestemmes ved det Klare og bestemt Udtalte. Men ved Hovedmassen af Skive-Spalterne kan den hele Form og Æggens Art ikke efterlade nogen Tvivl om, at de ere Ægredskaber.

Hr. Zincks Udtalelser om andre Forhold afvige mere eller mindre fra det Rigtige, men stedse saameget, som han har Brug for:

9. »Eggen paa en Tværpil« — den lille Spalter —

siger Hr. Z., »er altid uden Sammenligning mere reel end det, der kaldes Æg paa de trekantede Øxer« — den store Spalter (Zinck S. 22). Et nøiere Kjendskab til denne Form vilde vistnok bidrage til at ændre denne Udtalelse en Del. Hosstaaende findes afbildet nogle Flække-Spaltere med daarlige Ægge (Fig. 15—18). Min Beskrivelse af Æggene ved denne Form (Müller, S. 249) — mod hvilken Hr. Z. ikke har havt et Ord at indvende — siger heller ikke, at den er »ulige mere reel« end ved de store Spaltere: »Ligesom ved de store Spaltere er Æggen, efter Flækkens Form, altid »skjæv«, snart ligestillet, snart skraatliggende mod Stykkets Længdeaxe, ind- eller udbuet« o. s. v. Men Intet viser

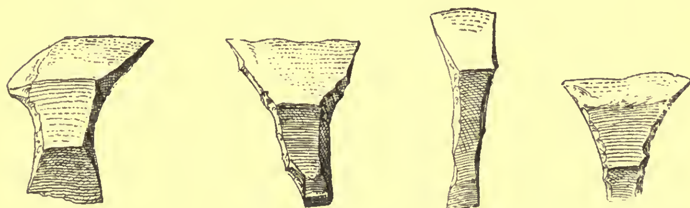

Fig. 15—18. 1/1. Flække-Spaltere eller smaa Spaltere med skraa eller buet Æg, eller af uregelmæssig Form (Vester-Ulslev Fundet).

klarere, hvor lidet Hr. Z.s hele Ræsonnement overfor de store Spalteres Ægge har at betyde, da det ikke kan anvendes paa Flække-Spalteren, uden at ogsaa dens Æg maa erklæres for »fingeret«. Her maa gjælde det Samme, som Hr. Z. atter og atter gjentager overfor de store Spaltere: hvorfor skulde disse Mennesker have gjort Stykkerne færdige, naar de saa, at Æggen, som blev først dannet, maatte blive skraa, indbuet eller uregelmæssig — hvorfor skulde de ikke have givet Siderne en anden Retning, saaledes at Æggen blev lige — dersom Kanten overhovedet havde nogen Betydning for Redskabets Brug? Ogsaa her maatte »den korrekte Beskrivelse paa en ubarmhjertig Maade blotte alle den fingerede Ægs Mangler«. Ogsaa disse Ægge maatte erklæres for fuldstændig ubruge-

lige, og Flække-Spalteren maatte som dens store Broder blive bestemt som »et Redskab til ukjendt Brug«. Men den lille Spalter er nu engang bleven anerkjendt som Pilespids, og derfor er dens Æg »reel«.

Ved Sammenligningen mellem Æggene ved de smaa og de store Spaltere maa det jo iøvrigt mindes, at det efter Flækkens og Skivens sædvanlige Form maa have været langt lettere paa en Flække at finde et saa kort, lige Parti, som behøvedes til den lille Spalter, end paa en Skive at finde et saa langt, lige Parti, som krævedes til den store Spalter. Flækkens Kanter ere jo fremdeles kun undtagelsesvis udbuede, hvorimod Skivens ofte ere det; derfor have Flækkespalterne sjælden, men Skivespalterne ofte udbuede Ægge.

10. Det siges, at den smalle Skive-Spalter ikke er en »Kjøkkenmøddingstype« (Zinck, S. 7). — Den forekommer, men kun sjælden, baade i Fund fra de gamle Skaldynger og i de samtidige Kyst- og Søfund.

11. Det udtales (Zinck, S. 17), at Spalterne »altid optræde *en masse,* hvor de have været brugte«. — Forholdet er, at de ligesaa vel »findes rundt om paa Markerne som alle andre Stensager« — for at jeg her paany skal anføre et Citat, som alt findes paa de af Hr. Z. kritiserede Sider.

12. Det fremsættes (Zinck, S. 19), at Spalterne »altid findes færdig hugne« paa de gamle Bopladser, »medens det derimod aldrig har vist sig, at de ere fabrikerede paa disse Steder«. Det virkelige Forhold er, at der i offentlige og private Samlinger findes ikke faa Stykker fra den ældre Stenalders Bopladser, som med Sikkerhed kunne betegnes som Forarbeider til Spaltere (Fig. 9—12). Men mange Stykker af denne Art kan man ikke vente at finde i Samlingerne — ialfald ikke førend der er blevet lagt Vægt paa deres Sjældenhed — idet kun den særlig Kyndige vil kunne skjelne saadanne Stykker fra den Mængde af Flintaffald, som forekommer paa Bopladserne; og Affaldet fra Tilhugningen pleier man jo ikke at opbevare.

13. At Hr. Z. ikke er ganske nøie underrettet om saadanne Forhold, er let forstaaeligt, naar det bemærkes, at han selv udtaler, at han ikke kjender de Sager, hvorom han skriver. Om Stykker, som omtales baade af Dr. Undset og af mig, med Angivelse af Fundets Navn i Museet for Nord. Olds., udtaler Hr. Z.: »Jeg kjender ikke de paagjældende Stykker. I Museet synes de ikke at være«. Om andre Stykker, der omtales som hørende til et nærmere betegnet Fund i Museet, ytrer Hr. Z.: »selv har jeg aldrig set noget af disse Stykker«. Efter disse aabne Udtalelser troer jeg at turde fremsætte en Formodning om, at Hr. Z. aldrig har seet største Delen af Museets Materiale til de omhandlede Spørgsmaal. Men det maa da sikkert findes noget betænkeligt at optræde med saa stor Sikkerhed som »den frie Videnskabs« Talsmand.

14. Hvad Hr. Z. »aldrig har set«, er dog af stor Betydning som Bevis for, at Spalternes skarpe Kant virkelig har været bestemt til at benyttes som Æg. Om dette ikke var saa, vilde Kanten ikke være bleven sleben. Omstaaende findes en Afbildning af et af disse Stykker, paa hvilket de kun tilhuggede og de tillige slebne Partier lettelig adskilles (Fig. 19).

15. Hr. Z. kjender formentlig heller ikke de af mig (S. 211) omtalte, oftere forekommende Spaltere, som ere paany tilhuggede efterat være beskadigede ved Æggen; en saadan ny Tildannelse vilde naturligvis ikke være foretagen, dersom ikke Kanten var af Betydning for Redskabets Brug. Omstaaende Figur 20 viser en Skive-Spalter med paany tilhuggen Æg. Slaghulningerne ere kjendelige ved Æggens Hjørner. Ophugningen har imidlertid ikke været heldig, idet Afspaltningerne ikke ere naaede helt ind til Midten. Stykket har saaledes sandsynligvis været ubrugeligt og er vel just derfor blevet borkastet.

Paa en noget mangelfuld Kundskab bero dog sikkert ikke blot de alt fremdragne Udtalelser, men ogsaa mange andre, ved hvilke

Hr. Z. vækker unødig Tvivl om foreliggende Forhold og Opfattelser.

16. »At Spalterne ofte ere beskadigede, altid i eller ved Æggen, og ganske paa samme Maade som det slebne Flintværktøi fra den yngre Stenalder« (Müller, S. 243) indrømmer Hr. Z.; men, indvendes der, deraf tør der ikke sluttes, at de ældre og yngre Former have været brugte paa samme Maade; »thi Stød og Knubs mod tilstrækkeligt haarde Gjenstande maa efter Flintens Natur nødvendigvis paavirke et Redskab med en tynd skarp Kant, den være sig sleben eller usleben, Eg eller ikke Eg, paa en og samme Maade. Hverken Dr. Müller eller nogen Anden i vor Tid er i Stand til at afgjøre, om en saadan Beskadigelse er fremkommet ved et tilfældigt Stød, eller om den skriver sig fra Brug« (S. 9). Hertil maa der svares, at det sikkert oftere i det enkelte Tilfælde ikke vil kunne afgjøres, om det er »Knubs og Stød« eller Brug, som har medtaget Spalteren; men dog vil Ingen, som kjender de store Fund i deres Helhed, som virkelig har gjennemgaaet de lange Rækker af beskadigede Stykker, og som, ligesom Hr. Z., vil »tage Sagen praktisk og ikke blot nøies med at theoretisere«, nære nogen Tvivl om, at Beskadigelserne gjennemgaaende ere fremkomne ved Brug. Man sammenligne omstaaende Fig. 21 og 22. At fremsætte en saadan Tvivl turde endog næppe være ret tilladeligt, naar hverken Hr. Z. eller nogen Anden kan besvare Spørgsmaalet:

> Kan der næres Tvivl om, at disse Beskadigelser i Reglen hidrøre fra Brug?

anderledes end med et rent: nei, ligesom Spørgsmaalet:

> Er det sandsynligt, at Beskadigelserne for største Delen skyldes Stød og Knubs?

maa besvares med et ligesaa bestemt: nei. Men ganske uberettiget synes en Tvivl herom at maatte være, naar det bemærkes, at Skive-Spalterne gjennemgaaende ere beskadigede »i eller ved Æggen« (Müller, S. 243); herimod har

Hr. Z. ikke havt Noget at indvende, ligesom der heller ikke kan indvendes Noget[1]).

17. Den Tvivl, som Hr. Z. i dette som i andre Tilfælde søger at vække, er rent formel; i Virkeligheden er der ingen Tvivl. Det fremhæves, »at der endnu som for 25 Aar siden ikke er fundet en eneste Grav fra den ældre Stenalder« og »hvor blive de af« (Zinck, S. 15)? Dette er jo

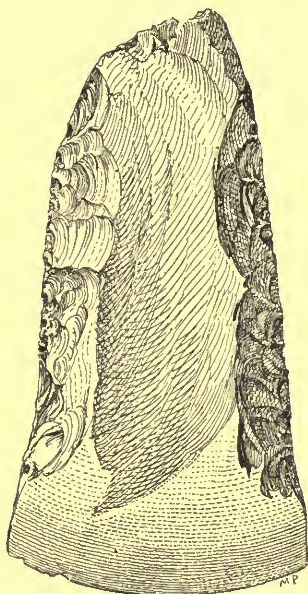

Fig. 19. ²/₃.

Fig. 20. ²/₃.

Fig. 19. En Skive-Spalter, der er tilsleben ved Æggen, seet fra den sidste Afspaltningsflade (Hr. Læge M. Lunds Samling).

Fig. 20. En Skive-Spalter, som efterat være beskadiget er paany tilhuggen ved Æggen (Mus. Nr. A 8687).

---

[1]) Begge de af Hr. Z. afbildede Spaltere ere beskadigede ved Æggen. Det S. 30 afbildede Stykke havde oprindelig en fuldstændig jævn Æg; den uregelmæssige Æglinie, som Figuren viser, skyldes Beskadigelser paa to Steder.

et af de gamle og tidt benyttede Angrebspunkter. De gamle Skaldynger skulde ikke kunne tilhøre en tidlig Del af Stenalderen, fordi der ingen samtidige Grave kjendes; de maatte da tilhøre samme Tid som Stengravene, og hermed falder Tvedelingen. Men hvormange Steder i den forhistoriske Archæologi vilde man ikke i Løbet af 25 Aar kunne gjentage det samme Spørgsmaal: »hvor bliver det af«? og hvormange Kombinationer kunde der ikke gjøres paa Grundlag af en Mangel i Materialet? Hvor blive den Befolknings Grave af, hvis Efterladenskaber i Tusindvis optages i Mellemeuropas Pælebygninger fra Sten- og Bronzealderen? og skulde det, at de have manglet i en lang Aarrække, kunne benyttes som Bevis for, at disse Bopladser henhøre til Folkevandringstiden, som har efterladt talrige Grave i de samme Egne? Det er fremdeles vel bekjendt og ofte nok fremhævet, at særlig Folk paa et lavere Kulturtrin ofte skille sig af med Ligene paa en saadan Maade, at Resterne ikke kunne være bevarede igjennem Aartusinder, og efter det hele Standpunkt, hvorpaa den Befolkning stod, som har efterladt den ældre Stenalders Skaldynger, kan det vel forstaaes, at der ikke dengang blev draget særlig Omsorg for Beskyttelsen af Liget, endsige blev opført monumentale Gravbygninger. Men navnlig maa man ophøre med at spørge om, »hvor den ældre Stenalders Grave blive af«, efterat det er paavist, at der foreligger en Række yngre Stenalders Former, navnlig de spidsnakkede Øxer og forskjellige Knive og Spyd, som enten aldrig eller dog kun særdeles sjælden forekomme i Grave, idet de tilhøre en Tid, da det endnu ikke var blevet almindeligt at reise de store Stengrave (Müller: Stenalderen). Det sees nu klarere end tidligere, at Stengravene alene tilhøre en sildig Del af Stenalderen, og den Anke, som Hr. Z. fra denne Side reiser imod Stenalderens Tvedeling, maa siges at være af rent formel Art.

18. Hr. Z. »tillader sig at betvivle, at den ærede Forfatter med Sikkerhed ved Noget om«, at slebne Flintsager

ikke ere fundne i de dybere Lag af den ældre Stenalders Skaldynger (Zinck, S. 15). Hvad der foreligger i offentlig eller privat tilgængelige Samlinger berettiger min Udtalelse; men Intet synes at kunne berettige Hr. Z.s Tvivl; thi havde der været noget Fund, hvortil den kunde støttes,

Fig. 21. 2/3.

Fig. 22. 2/3.

Fig. 21—22. En Skive-Spalter fra den ældre Stenalder og en Øxe fra den yngre Stenalder, begge beskadigede i Æggen ved Brug (Mus. Nr. 14244, A·9487 a).

da var dette sikkert blevet nærmere omtalt og burde tillige være blevet det.

19. Men hellere dynges der Tvivl paa Tvivl: »Maaden, hvorpaa Dyngerne ere blevne dannede, gjør det saa omtrent umuligt at drage en nogenlunde rigtig Slutning om de forskjellige Oldsagers relative større eller mindre Ælde i Henhold til den større eller mindre Dybde« (Zinck, S. 16). Hvis Hr. Z. havde ytret, at der ikke maa bygges Noget paa upaalidelige Undersøgelser eller sluttes fra Undtagelsesfor-

hold og da navnlig, naar disse ikke ere sikkert konstaterede, vilde han efter min Mening have udtalt sig korrekt[1]). Men Slutninger kunne drages fra samtlige foreliggende, paalidelige og indbyrdes fuldstændig overensstemmende Iagttagelser.

20. Naar det fremdeles fordres, at det skulde kunne oplyses, at Spalterne »kun eller fortrinsvis findes i de dybere Lag« af Dyngerne, saa turde dette efter Forholdenes Natur være uberettiget (Zinck, S. 15). Spalterne findes i de Dynger og i de Lag, som ere dannede, medens denne Form var i Brug. De forekomme gjennem hele Dyngens Tykkelse, hvor Ophobningen udelukkende skriver sig fra den ældre Stenalder; naar der senere i Stenalderen har færdedes Mennesker paa samme Sted, findes disses Redskaber og Vaaben foroven, og hvor Dyngen delvis eller fuldstændig dannedes i den yngre Stenalder, der findes der mange Sager fra denne Tid eller udelukkende yngre Former. Saaledes maa Forholdet utvivlsomt opfattes efter Hovedmassen af de hidtil foreliggende Iagttagelser, og hvis Hr. Z. havde vidst Noget at anføre derimod, havde han sikkert ikke indskrænket sig til at vække Tvivl i al Almindelighed og at henvise til Madsens og Sehesteds Fundberetninger, som Intet indeholde til Støtte for denne Tvivl.

21. At den ældre Stenalders Spalter kun er forekommen i enkelte Exemplarer i Norge, og i Sverige kun hyppigere i den sydlige Del af Landet, medens paa den anden Side den yngre Stenalders Sager ikke ere sjældne i Norge og de ligeledes forekomme hoit op i Sverige, dette Forhold er af Worsaae og alle Andre blevet opfattet som

---

[1]) Det er saaledes ganske rigtigt, at Hr. Z. ikke har fremført til Støtte for sine Paastande, at der af F. Sehested er fundet et Par ornamenterede Potteskaar i Dybden af Meilgaard-Dyngen — at den geolog.-antiqu. Comite hjembragte fra Skaldyngen ved Havelse nogle Sager fra den yngre Stenalder samt 2 Hvæssestene fra ny Tid — og at A. P. Madsen fandt en Kridtpibe i Skallaget ved Krabbesholm.

et Vidnesbyrd om, at den ældre Stenalders Folk væsentlig kun havde hjemme i det sydlige Skandinavien, medens Bebyggelsen i den yngre Stenalder bredte sig videre mod Nord. Hr. Z. indrømmer, at »Dr. Müllers Tydning af disse Forhold kan være rigtig«. Men dette vilde jo bekræfte den bestridte Tvedeling. Der maa da vækkes lidt Tvivl, og dette gjør Hr. Z. — her ganske undtagelsesvis ved at fremføre en anden Forklaring af de anførte Forhold. Den lyder saaledes:

Udenfor Skaane er Flinten sjælden i Sverige. Man har da ikke havt Materiale at ofre paa saa simple Sager som Spalterne, og at importere Sligt fra Skaane har ikke kunnet betale sig (Zinck, S. 17).

Det var sikkert berettiget uden videre at afvise denne Forklaring som kunstlet og urimelig; men jeg tager denne ligesom alle de andre rent formelle Bemærkninger i fuldt Alvor og modbeviser. Det vil da her være nok — bortseet fra alt Andet — at gjøre opmærksom paa, at der i Sverige udenfor Skaane og i Norge forekommer yngre Stenalders Former i stort Antal, nemlig Skrabere, som ere af ligesaa tarveligt Arbeide som Spalterne. Har det kunnet betale sig at importere disse Sager, saa maa det ogsaa have kunnet lønne sig at importere Spalterne. Men skulde Hr. Z. fremdeles ville hævde sin Hypothese ved at bemærke, at Spalterne sikkert, for overhovedet at kunne anvendes (til Fiskeri el. lign.), maatte have været importerede *en masse* (Zinck, S. 17), medens Skraberne brugtes enkeltvis, og at Spalterne saaledes muligvis dog vilde være blevne for dyre, saa modsiges dette af Fundene: Spalterne ere nemlig fundne i enkelte Exemplarer baade i Norge og i Sverige udenfor Skaane. Hermed bortfalder Hr. Z.s Forklaring, og den gængse Opfattelse maa, indtil den kan afkræftes, staa til Troende.

22. Som der nu ikke kan rokkes ved det Bevis for Stenalderens Tvedeling, som hentes fra Spalternes Udbre-

delse indenfor Nordens Grænser, saaledes kan der hellerikke søges nogen berettiget Tvivl i deres Forekomst udenfor Norden. Hr. Z. bemærker, »at man maatte vente, at Spalteren var en almindelig, jevnt udbredt Form i hele det vestlige Europa — eller rettere den Del deraf, hvorom der her kan være Tale. Dette er imidlertid ikke Tilfældet; overalt udenfor Danmark optræder den kun pletvis, og selv i Frankrig, hvor den hyppigst findes, maa dens Optræden dog siges at have en lokal Charakter« (Zinck, S. 18). Alt dette betyder, saavidt det skjønnes, Intet med Hensyn til det foreliggende Spørgsmaal. Det, hvorpaa det ved Antagelsen af, at denne Form i Skandinavien er modtagen vestfra, alene kommer an, er, at den virkelig forekommer vestpaa og i stort Antal. Med Hensyn hertil har det Intet at sige, om dens Forekomst er »pletvis« og »lokal« eller ikke. Iøvrigt kunde Spalternes Forekomst i Norden omtrent med samme Ret siges at være »lokal« og »pletvis«; men selv om deres »lokale Charakter« i Frankrig kan være »et Moment, som ikke ret vel tør oversees«, kan man rolig se bort herfra ved Undersøgelsen af Forholdet mellem de nordiske og de vesteuropæiske Spaltere.

23. Det nævntes i det af Hr. Z. kritiserede Arbeide (Müller, S. 248), at der foreligger enkelte slebne Øxer af den yngre Stenalders Form, som ved en ny Tilhugning ere omdannede saaledes, at de have faaet Lighed med Spalterne, og disse Stykker betegnedes som »Overgangsstykker«, i hvilke der findes forenet Træk baade af den ældre og den yngre Form, »idet det næppe kan antages, at den ældre Form med et Slag skulde være bleven fuldstændig fortrængt«. Om denne ialtfald sandsynlige Forklaring af nogle faa Stykker reiser Hr. Z. Tvivl ved i al Almindelighed, men meget vidtløftig at udvikle, »at man ikke, naar der er gjort et virkeligt Fremskridt, vender tilbage til det tidligere ufuldkomne Redskab« (Zinck, S. 21). Men der taltes jo ikke om, at disse Stykker hidrøre fra en Tid, da »Fremskridtet

virkelig var gjort«, saaledes at de maatte betegne »en Tilbagevenden til den tidligere Form«; de henførtes derimod til den Tid, da det Nye endnu ikke var trængt igjennem, til en Tid, da de gamle og de nye Former mødtes og anvendtes ved Siden af hinanden[1]). Saaledes foretager Hr. Z. stadig en lille Vending af Sagen, hvorved det Feilagtige fremkommer, som han derefter ivrig bekæmper.

En anden Række af Tvivl har Hr. Z. reist mod de 10 Sider af Dr. Müllers Arbeide, som han kritiserer, idet han finder, at

mange Udtalelser ere uklare og uforstaaelige, Bevisførelsen mangelfuld og Behandlingen uvidenskabelig.

Det er let nok Punkt for Punkt at vise, at alle disse Tvivl uden Undtagelse ere fuldstændig uberettigede; men det er dog en baade meget vidtløftig og kjedsommelig Sag, da Rækken er saa lang, og det Hele dreier sig om ingen Ting. Der kunde jo derfor sees helt bort herfra, og det saa meget mere, som dette mulig ikke er at forstaa ganske efter Bogstaven — snarere maa det vel betragtes som en vis Kolorit i Fremstillingen, der tilligemed selve Indholdet er overført fra de gamle Angreb. Men paa den anden Side giver just dette, at det er Arvegods, disse Beskyldninger for Uforstaaelighed, Mangel paa Logik og Uvidenskabelighed en vis Betydning, og det maa tillige siges, at denne temmelig ualmindelige Kolorit noget forstyrrer Opfattelsen af baade Enkeltheder og Helheden i Billedet. Jeg maa da vende mig »til den lange Række af Udtalelser, der«, efter Hr. Z.s Mening, »udæske Kritiken«, men imellem hvilke jeg desværre ikke finder Noget at skjænke Hr. Z.; thi jeg gjorde det gjærne for at slippe for at paavise alle

[1]) Jvfr. I. Undset i Aarb. f. nord. Oldk. 1889 S. 188.

de smaa Afvigelser fra det Rigtige, hvori Hr. Z., efter mit Skjøn, stadig gjør sig skyldig.

24. Det blev udtalt (Müller, S. 249), »at de smaa og de store Spaltere ere samme Form. Hele Redskabets Bygning og Æggens Art er ganske den samme. Forskjellen bestaaer alene i Størrelsen og, hvad der hænger sammen hermed, i Arten af det afslaaede Stykke, hvoraf de ere dannede, enten en Skive eller en Flække. Det er samme Slags Redskaber .... Fra de mindste Stykker til de største danne Spalterne en uafbrudt og sammenhængende Rækkefølge. Da der nu ikke kan være Tale om at opfatte de smaa Stykker paa nogen anden Maade end som Ægredskaber... saa maa efter al Sandsynlighed det Samme gjælde om de store Stykker, som alene skille sig fra dem ved Størrelsen.«

Hertil bemærker Hr. Z. (S. 22): »See vi hen til, hvad vore egne Redskaber nu til Dags kunne oplyse i saa Henseende, synes denne Slutning dog ikke at være ganske tilforladelig. Hvor forskjellig er f. Ex. ikke den Anvendelse, der gjøres af et Søm, lille eller stort, eftersom det bruges paa almindelig Vis eller det er anbragt som Tand i en Rive eller Harve«?

Jo! rigtigt nok, Sømmets »Anvendelse er forskjellig«. Det er imidlertid intetsteds i det kritiserede Arbeide blevet ytret, at Anvendelsen var den samme for de store og de smaa Spaltere — tværtimod ere de første blevne bestemte som Øxe- og Meisel-Blade, de sidste som Pilespidser — og paa det anførte Sted siges der kun, at de alle ere »Ægredskaber«. Sømmet i Harven og i Væggen have vel en »forskjellig Anvendelse«; men de virke begge ved deres Spids. Baade naar det i Riven eller Harven under Haandens Tryk eller Redskabets Vægt borer sig ned i Jorden, og naar det under Hammerslaget borer sig ind i Væggen, arbeider det med Spidsen, og ganske paa samme Maade virke baade de smaa og de store Spaltere ved deres Æg, skjøndt under en høist forskjellig Anvendelse, som Pilespidser eller som Øxer.

Slutningen fra væsentlig Lighed i Form til væsentlig ensartet Anvendelse er saaledes her fuldstændig berettiget; men Hr. Z. er ikke berettiget til at forvexle speciel og almindelig Anvendelse og paa Basis deraf at erklære en Slutning for at være »ikke ganske tilforladelig«.

25. Efterat have beskrevet den store Spalter fra Nakke til Æg under alle dens Variationer udtalte jeg, at »en saaledes varierende Form maa have tjent som Ægredskab« (S. 242). Hr. Z. »finder ikke Spor af Bevis heri«, og anseer det »overhovedet for vanskeligt at forstaa, hvad der menes« — hvilket han lettelig gjør indlysende for Læseren ved kun at citere nogle faa Linier, udrevne af deres Sammenhæng (Zinck, S. 7). At nu Hr. Z. »ikke finder Spor af Bevis« for Redskabets Bestemmelse i dets Form, faaer sikkert blive hans Sag. Ligesom der i selve Bronzesværdets Form ligger et Bevis for, at det var et Sværd, saaledes siger Spalterens Form, at den var et Ægredskab. Bevisets Art er en Analogislutning, som baade Fagmand og Lægmand kan drage — alene ved et Blik paa de foran S. 308 afbildede Stykker — og bestandig har draget. Dette er klart udtrykt i de mange Navne, som disse Redskaber have faaet — ofte af Mænd, som ikke kunne faa Ord for at være paavirkede af Worsaaes Opfattelse: Nilsson benævnede dem »Ismeisler« — Sehested kaldte dem »skjæveggede øxelignende Redskaber« — A. P. Madsen taler om »Flintmeisler« — og selv Hr. Z. skriver stadig »trekantede Øxer«. I disse Navne ligger 40 Aars Dom over disse Redskaber efter deres Form, og Dommen er den samme »fra Ven og Fjende«, som Hr. Z. siger. Etatsr. Steenstrups »Pilkesænke« ere nemlig atter forsvundne af Forhandlingerne.

26. Det at de smalle Skive-Spaltere foreligge i ringe Antal i Sammenligning med de brede skal, paastaaer Hr. Z. (S. 7), gjøre Sammenstillingen med den yngre Stenalders smalle og brede Ægværktøi »fuldstændig betydnings-

løs, naar man tager Sagen praktisk og ikke blot nøies med at theoretisere«. Heri har Hr. Z. næppe Ret. Det smalle Ægværktøi er sjældent i Sammenligning med det brede gjennem hele vor Oldtid, og »naar man tager Sagen praktisk«, er dette vel forstaaeligt, idet Øxen er et almindeligere brugt Redskab end Meiselen.

27. Efterat det var omtalt, at de store Spaltere ikke forekomme i den yngre Stenalders Grave, blev det (Müller, S. 246) berørt, at der heller ikke »paa Bopladserne er fremkommet Noget, som tyder paa, at Spalterne ere samtidige med de slebne Flintredskaber«.

Hertil bemærker Hr. Z.: »Forsaavidt som dette skal være et Bevis, saa hviler Bevisførelsen, som Enhver vil see, udelukkende paa Gisninger« (Zinck, S. 16). Det lykkes Hr. Z. at antyde, at der bevises ved Gisninger, ved at indskyde: »forsaavidt dette skal være et Bevis«. Men dette »forsaavidt o. s. v.« er ganske uberettiget, idet det at udtale, at visse Forhold ikke stride imod, hvad der maa antages efter andre Forhold, ikke kan opfattes som et Forsøg paa saaledes at bevise Antagelsen.

28. Da det ofte har været anført — ogsaa af Hr. Z. — at Skive-Spalternes Talrighed i Bopladsfundene skulde tyde paa, at de have været anvendte som »Netsænkere« el. lign., og ikke som Ægredskaber, gjordes der (Müller, S. 247) opmærksom paa, at andre Ægredskaber forekomme i Bopladsfundene i lignende Mængde, navnlig Skraberne, Flintflækkerne og de smaa Spaltere. Der kan saaledes ikke i Skive-Spalternes Mængde ligge nogen Hindring for at opfatte dem som Ægredskaber. Hertil ytrer Hr. Z. (S. 19): »Det er virkelig ikke godt at forstaa, hvad Forfatteren mener med denne Indvending«; den »synes noget ufattelig«. — Jeg kunde med noget større Ret betegne det som »ufatteligt«, at man paa Grund af Spalternes Mængde ikke mener at kunne opfatte dem Ægredskaber.

29. Det ytredes (Müller, S. 253), at den yngre Stenalders Pilespidser vare vanskeligere at gjøre og derfor sandsynligvis værdifuldere end Flække-Spalterne, som tilveiebragtes ved nogle faa Slag.

Hr. Z. mener (S. 24), at »dette dog vist beroer paa et Feilsyn« ... »selvfølgeligt, naar man kun holder sig til

Fig. 23. 1/1.

Fig. 24. 1/1.

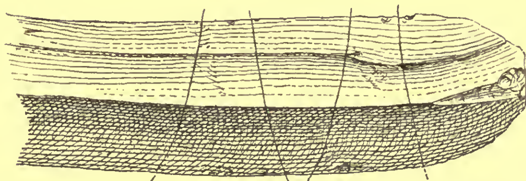

Fig. 25. 1/1.

Fig. 23: En Pilespids fra den yngre Stenalder (Mus. Nr. A 7847). Fig. 24: En Flække-Spalter fra den ældre Stenalder (Vester-Ulslev Fundet). Fig. 25: En Del af en Flintflække, paa hvilken det ved indlagte Linier er angivet, hvorledes den tværdeltes, for at der af Stykkerne kunde dannes Spaltere.

Formen; thi at de smaa Pragtstykker, hvad Tilhugning angaaer, ikke kunne tages med i Betragtning, er indlysende«.

Atter her indskyder Hr. Z. en lille Bemærkning: »selvfølgelig« o. s. v., ved hvilken han kommer til sit »Feilsyn«. Jeg talte ikke abstrakt om »Formen«, men om de foreliggende Pilespidser, og jeg talte ikke om de tarvelig eller

slet gjorte Stykker, men om den yngre Stenalders Pilespidser i Almindelighed. At »holde sig til Formen« alene og at se bort fra Sagerne, er jo meningsløst, og at undtage »Pragtstykkerne« er ligesaa uheldigt, da Hovedmassen af disse Pilespidser gjærne kan kaldes »Pragtstykker«. Hvad jeg udtalte, gjælder om c. 300 Stykker i Museets Suiter og samlede Fund. De maa alle siges at have været vanskeligere at gjøre end Flække-Spalterne, hvorfor de sandsynligvis have været værdifuldere. Den yngre Stenalders Pilespidser ere, som et Blik viser paa den hosstaaende Afbildning af et middelgodt Stykke (Fig. 23), dannede ved en betydelig Mængde Afspaltninger, i Reglen paa begge Stykkets Flader, under stadig Hensyntagen til den tynde Æg, den fine Spids, hele Stykkets Tyndhed og Regelmæssighed. Flække-Spalteren (Fig. 24) dannedes, som Fig. 25 viser, ved at tværdele en Flække, ofte meget skjødesløst, uden nøie Hensyntagen til Æggens Bredde eller Retning, og den videre Tildannelse bestod kun i, at Sidekanterne bleve rettede af. Det skulde synes ganske overflødigt at omtale dette udførlig.

30. »Det er absolut en grundig Misforstaaelse af alt, hvad der hedder Form«, siger Hr. Z. (S. 24), »naar man troer, at en, om jeg saa maa sige, raffineret Form som den tværeggede Pil (den lille Spalter) ligger forud for, tilhører en ældre Tid end Pile-Spidsen«.

Her søger Hr. Z. intet andet Bevis end »almindelig, sund Menneskeforstand«; »den protesterer, men den regnes for saa lidt«.

Nu havde vel egentlig ogsaa jeg Lov til at ty til »almindelig Menneskeforstand« overfor Bemærkningen om, at Flække-Spalteren Fig. 24 skulde være »en raffineret Form« i Sammenligning med Pilespidsen Fig. 23, og forsikre, at »Forstanden« siger mig just det Modsatte af det, Hr. Z. paastaaer. Men det gjør jeg ikke af Frygt for, at det skulde gaa mig, som det vilde gaa Hr. Z., naar han virkelig i en saadan Sag henvendte sig til »sund Menneskeforstand«.

Naar Hr. Z. nemlig kom og sagde: »Kjære, sunde Menneskeforstand, Du, som altid er paa deres Side, som angribe Stenalderens Tvedeling, fortæl mig, har man ikke i Danmarks Stenalder anvendt de almindelige Pilespidser forud for Pilene med Tværæg?« saa troer jeg, at Menneskeforstanden vilde sige: »Tro endelig ikke, at jeg vil støtte dem, som Du siger, regne mig for saa lidt; men i dette Tilfælde kan jeg virkelig ikke gaa med Eder. Sagen er nemlig, at Sligt kan man ikke sidde og tænke sig til. Det viser Erfaringen. Archæologiske Dilettanter ere mangfoldige Gange komne galt fra det ved at ville udspekulere saadanne Sager i Stedet for at søge Oplysning gjennem Iagttagelser. Det er det, som de iøvrigt naturligvis meget forkastelige Archæologer gjøre. Da nu Archæologien engang 'giver sig Mine af at være Videnskab', saa forsøg, om den ikke skulde have iagttaget Noget om dette Forhold«. Og naar saa Hr. Z. forelagde Spørgsmaalet for Archæologien, vilde den sikkert svare: »jeg skal sige Dig, hvad jeg ved, fordi jeg har seet det. I de gamle Skaldynger og paa de andre med dem samtidige Bopladser forekomme alene Pilene med Tværæg, i Stengravene findes tillige Pilespidser. Da jeg nu af mange, ofte fremsatte Grunde maa mene, at disse Bopladsfund ere ældre end Stengravene, kan jeg ikke antage Andet end, at de omhandlede Pilespidser ere en yngre Form«.

Archæologen slutter fra Iagttagelser — Hr. Z. fra sin egen »sunde Menneskeforstand«. Men naar disse to Kilder til Kundskab om Oldtiden ikke stemme overens, gjør man dog vistnok bedst i at holde sig til den første.

31. I det af Hr. Z. kritiserede Arbeide (Müller, S. 250) bestemtes Spalterne som Ægredskaber, brugte til at kløve og spalte ved et Hug eller Stød. Fremdeles vistes det, at idetmindste nogle af de brede Skive-Spaltere havde været anvendte som Øxer, og at den smalle Skive-Spalter havde tjent som Meisel. Flække-Spalterne havde idetmindste for en væsentlig Del tjent som Pilespidser. Men om dette

havde været de eneste Skæftningsmaader, eller om nogle af Spalterne havde været anbragte paa Hug-, Kaste- eller Stødvaaben og Redskaber af andre Arter, kunde efter det foreliggende Materiale ikke afgjøres.

Efter denne udførlige Angivelse af Redskabernes Bestemmelse ytredes det senere i Afhandlingen, at de store Spaltere bleve anvendte som »Øxer, Meisler og paa lignende Maade«.

Hr. Z. griber dette »paa lignende Maade« og præsenterer det gjentagende i Citationstegn, formodentlig for at fremholde, at Forfatteren bruger et vagt og svævende Udtryk. Ved paa denne Maade at anføre et forkortet Udtryk søger Hr. Z. uberettiget at vække Tvivl om den kritiserede Forf.s Paalidelighed.

32. I Fortsættelse af den under 31 omtalte Passus ytredes det (Müller, S. 253): »Usandsynligt er imidlertid ikke, at baade de smaa og navnlig de store Spaltere .... kunne have været anvendte til andre og forskjellige Ægredskaber og Vaaben, som man forgjæves vilde søge at konstruere«.

»Det er atter her vanskeligt at blive klog paa, hvad Forfatterens Mening er« — siger Hr. Z. — »det er vage og svævende Forklaringer«. »Ordene oplyse i Virkeligheden ikke Noget« (Zinck, S. 25).

Heri turde Hr. Z. ikke have Ret. Den anførte Passus er forstaaelig, præcis og oplysende.

»Hvad menes der saaledes«, fortsætter Hr. Z., »ved disse andre og forskjellige Ægredskaber og Vaaben, som man forgjæves vilde forsøge at konstruere«?

Der menes just, hvad der siges: »forskjellige Ægredskaber og Vaaben, som man forgjæves vilde søge at konstruere«. Dette er forstaaeligt og bestemt udtrykt. Men hvis Hr. Z. mener, at jeg ikke har angivet nogle af de Muligheder, som kunde tænkes, saa er dette sandt. Dette ligger i, at jeg ikke ynder at dvæle ved Muligheder. Da

Hr. Z. imidlertid benytter dette til at vække Tvivl, om Forfatteren i det Hele er istand til at angive saadanne Muligheder, saa skal jeg fremsætte, hvad jeg med Hensyn hertil har tænkt. Den store og brede Spalter kan mulig, ved Siden af at være anvendt som Øxeblad, have været anbragt paa en lang Træstage og være brugt som Stødvaaben — der kjendes jo andetstedsfra Stødvaaben med en ligesaa bred Tværæg. Den store og den lille Spalter vilde da svare til hinanden som Spydspids til Pilespids. Eller de brede Skive-Spaltere kunde have været anvendte som Skærpe for et Kastevaaben med kort Skaft, et fra andre Omraader ikke ukjendt Vaaben. Baade de smaa og de store Spaltere kunde fremdeles have dannet Ægge paa Vaaben, ligesom Flintflækker danne Æggene paa den nordiske Stenalders Benpile, og som tilhuggede Flintstykker vides andetsteds at have dannet Ægge paa eiendommelig formede Vaaben. Muligheden af saadanne Skæftningsmaader har jeg ikke villet udelukke; men jeg har ikke nærmere beskæftiget mig med disse Muligheder, fordi dette ikke synes mig ret at høre hjemme i en videnskabelig Undersøgelse.

33. Hr. Z. lader Spalternes »Anvendelse som Pandespalter ude af Betragtning som Ægværktøi uvedkommende« (Zinck, S. 27) og vækker ny Tvivl om mine Undersøgelser ved at tilskyde mig den Anskuelse, at jeg kun skulde betragte Spalterne som Værktøi. Jeg har dog udtrykkelig angivet, at de kunne være brugte til »at nedlægge Mennesker og Dyr, overhovedet til Alt, hvad der under primitive Tilstande skal spaltes og kløves« (Müller, S. 253).

34. Hr. Z. udtaler, at jeg »fraskriver praktiske Hensyn enhver Berettigelse«, og at jeg »afviser ethvert praktisk Hensyn« (Zinck, S. 26, 27).

Det er lidet heldigt at svække Tilliden til en Forfatter ved gjentagende at gjengive hans Ord urigtig og saaledes selv at skabe sine Angrebspunkter. Jeg ytrede (S. 253) »at Spørgsmaalet, om Spalternes skarpe Kant er en Æg eller

ikke ... ingenlunde, saaledes som det er paastaaet, kan være afhængigt af Udfaldet af praktiske Forsøg.« Dette er noget Andet end praktiske Hensyn. Men der er god Grund til at udtale, at det vilde være urigtigt ved Spalterne at gaa Forsøgets Vei — at søge at faa det afgjort gjennem Forsøg, om disse Stenredskaber ere Ægværktøi eller ikke, saalænge deres Skæftning og deres mere specielle Anvendelse for en Del er ukjendt.

35. For at vise det Urimelige i forbauset at spørge, hvorfor den ældre Stenalders Folk dog ikke have »villet eller gidet« gjøre sig bedre Redskaber end Spalterne, af fuldendt Form og Bearbeidelse som i den yngre Stenalder, ytredes det (Müller, S. 244), at der ligesaa godt kunde spørges, »hvorfor man ikke strax, da Jernet kom i Brug, gav sig til at smede damascerede Klinger«.

»Denne Parallel forekommer ikke Hr. Z. rigtig træffende« (Zinck, S. 14).

Jeg maa nu fastholde, at denne Sammenligning er ganske træffende, uden at jeg iøvrigt foretrækker den for mange andre, der kunde hentes fra Technikens og Redskabernes Historie; men jeg kunde sikkert, overfor den store Fylde af Punkter, som paatrænge sig til Paatale, forbigaa den anførte, ganske undtagelsesvis behagelig formede Bemærkning af Hr. Z. Naar jeg dog ikke gjør det, er det, fordi der er tilføiet en udførlig Henvisning til en af Etatsraad Steenstrups Hovedtheorier, som Hr. Z. optager. Jeg kan da ikke forbigaa dette Punkt.

Det siges, at det vanskeligste af alt Flintarbeide er at afslaa Flækker. Da der nu allerede i den palæolithiske Tid, ligesom ogsaa i den ældre nordiske Stenalder blev gjort Flintflækker, saa maa man dengang have staaet paa Høidepunktet af Flintens Behandling. Man har ikke senere kunnet naa høiere, og, menes det, saa maa man allerede dengang have kunnet gjøre alle de skjønneste og bedste Flintsager — og man har naturligvis ogsaa gjort dem; thi

hvorfor skulde man ikke have »villet eller gidet det«. Følgelig kan der ikke være nogen Forskjel mellem ældre og yngre Former og — Stenalderens Tvedeling er greben ud af Luften.

Hr. Zinck slutter sig til disse Betragtninger ved »ikke at anerkjende den Forskjel i Behandlingen af Flinten, som Dr. Müller vil see i Redskaberne fra den »ældre« og »yngre« Stenalder«. »Mennesket i den saakaldte »ældre« Stenalder forstod bevisligt at behandle Flinten paa samme methodiske Maade, som fulgtes i den »yngre« Stenalder.«

Til det her Anførte maa nu først bemærkes, at det er en ubevislig Paastand, at Flækken skulde betegne Høidepunktet i Flintens Tilhugning, og den er tillige usandsynlig[1]). Den yngre Stenalders fine Glathugning og navnlig Parallelhugningen har saaledes sandsynligvis frembudt langt større Vanskeligheder og krævet mere Færdighed — man sammenligne omstaaende Figurer 26-27 med Afbildningerne S. 308. Da disse Arter af Tilhugning nu alene findes ved Sager af den yngre Stenalders Former, synes der virkelig at kunne paavises et Fremskridt fra den ældre Tid. Dette fremsættes udtrykkelig kun som sandsynligt, idet jeg ikke udtaler for sikkert, hvad der er ubevisligt, saaledes som Andre have gjort med Hensyn til Flækkeafslagningen.

Men dernæst seer Hr. Z. fuldstændig bort fra, at der i den yngre Stenalder anvendtes Slibning baade ved Ægge og til Afpudsning, og ikke sjælden tillige ved Stykkets Tildannelse, for at borttage Partier, som ikke kunde borthugges. Her er et bestemt Fremskridt i Technik, eller i det mindste en bestemt Forskjel, som dog sandsynligvis maa betegnes som et Fremskridt. Hvorfor skulde denne Technik ikke kunne spores i den ældre Stenalders Fund, dersom den var kjendt? Det er jo nemlig ikke saa, som det findes

---

[1]) Jvfr. I. Undsets træffende Bemærkninger herom i Aarb. f. nord. Oldk. 1889 S. 190.

fremstillet, at Slibningen kun er anvendt ved særlige og navnlig værdifulde Sager. Slibningen har i den yngre Stenalder været en ganske let og simpel Sag, hvad der skjønnes af mange Forhold. En almindelig og tarvelig Flintflække har saaledes oftere — for at give et enkelt Exempel — faaet en sleben Meiselæg.

Fig. 26. 1/1.
Ægpartiet af en tyknakket Øxe til Oplysning om den yngre Stenalders Glathugning (Mus. Nr. A. 7180).

Men det, som dog baade først og sidst maa fremhæves overfor Paastanden om, at der ikke skulde være nogen Forskjel mellem den ældre og den yngre Stenalders Behandling af Flinten, er, at Materialet bearbeidedes i høist forskjellige Former og til Sager af høist forskjellig Art, og

at de yngre Sager baade med Hensyn til Brugbarhed og til Skjønhed vise et meget betydeligt Fremskridt. Der er feilet ved, at Spørgsmaalet om Flintens Behandling er blevet gjort til et Spørgmaal alene om den almindelige Tilhugning — under Bortseen dels

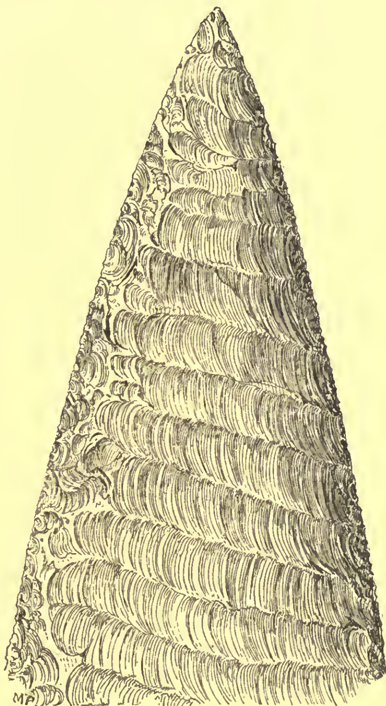

Fig. 27. 1/1.
En Del af en Spydspids som Exempel paa den yngre Stenalders Parallelhugning (Mus. Nr. 21000).

fra den vanskeligere og finere Tilhugning, dels fra Slibningen under dens forskjellige Anvendelser, dels fra hele Formningen, Hensigtsmæssigheden, Størrelsen, Skjønheden — kort fra hele den høie Fuldendthed, som aabenbarer sig i saa mange af den yngre Stenalders Sager.

Man kunde ligesaa godt benægte, at der fra de ældste Tider indtil vore Dage er foregaaet noget Fremskridt i Jernfabrikationen, fordi den lavtstaaende Vilde mesterlig forstaaer at haandtere den Hammer, som under en eller anden Form bliver anvendt endnu den Dag idag. Jeg bruger atter denne Sammenligning for saaledes at komme tilbage til Hr. Z.s Tvivl. At Sammenligningen er ganske træffende, vil efter det foran Udviklede ikke benægtes, idet der, som omtalt, ved Flintens Behandling ikke blot er Tale om »en manuel Færdighed«, men ogsaa om Udvikling i Technik, om en tiltagende Kundskab om Sagernes hensigtsmæssige Indretning, om en stigende Fordring til godt og tiltalende Arbeide, udviklet »i Tidens Løb og gaaet i Arv fra Slægt til Slægt.« Det er med Urette, at Hr. Z. kun vil finde alt dette ved Jernfabrikationen.

36. Spørgsmaalet om, hvorfor hine Tiders Mennesker dog »ikke have villet eller gidet« skaffe sig bedre Redskaber, besvarede jeg med at udtale, at der her ikke er Tale om en »Villen eller Giden«, men om en Evnen. De kunde det ikke, fordi Mennesket ikke bryder gjennem de Grænser, som ere afstukne for enhver Tid, ogsaa med Hensyn til Redskabernes Art og deres Tjenlighed. Den ældre Stenalders Folk maatte nøies med det uslebne Flintværktøi, som den yngre Stenalders Folk med de slebne Flintægge, som Bronzealderens med Bronzen, som Grønlænderen fordum med sine Redskaber af Ben, som Australnegeren med sine Vaaben af Træ, og der er ingen Anledning for Eftertiden til forbauset at spørge, hvorfor de dog ikke have skaffet sig bedre Sager. Naar Tidens Fylde kom, ved indre Udvikling eller ved Indflydelser udenfra, blev Fremskridtet gjort (Müller, S. 244).

»Hvad Dr. Müller mener«, finder Hr. Z., »er klart nok«; men han søger dog gjennem en lang Udvikling at vise, at det er ganske meningsløst, idet han opstiller det Spørgsmaal: »hvordan bliver saa en Udvikling overhovedet mulig?

thi hvor der ikke er nogensomhelst Følelse af en Trang, der kræver noget Bedre, maa Stagneringen jo blive evig« (Zinck, S. 12).

Her som andetsteds skal jeg undlade at charakterisere eller værdsætte Hr. Z.'s Indvending, som den fortjente, og i Stedet for paavise, hvori det Urigtige ligger. Det ligger først og fremmest i, at Hr. Z. som sædvanlig selv danner det Feilsyn, som han saa varmt maa bekæmpe. Det var jo nemlig ikke ytret, at der »ikke var nogensomhelst Følelse af en Trang, der krævede noget Bedre« — i saa Fald var der dog nogen, omend ikke megen Mening i at sige, at »Stagneringen maatte blive evig«; men det fremstilledes som forstaaeligt, at den ældre Stenalders Folk en Tid lang — indtil Fremskridtets Dag kom — kunde og maatte nøies med ufuldkomment og uslebet Ægværktøi. Men Hr. Z. har fremdeles her overseet, at der meget vel kan gjøres og virkelig er gjort Fremskridt, uden at der er »nogensomhelst Trang til noget Bedre« — naar nemlig det Nye modtages udenfra — og at Forholdet efter al Sandsynlighed just har været saaledes ved Overgangen fra den ældre nordiske til den yngre Stenalder. Der var næppe her i Norden nogen betydelig Trang til de yngre Former, da disse modtoges udenfra, fra det vestlige Europa — der var næppe nogen Trang til Bronzen, da den tilførtes udenfra, fra Syden o. s. v., ialtfald behøver der ikke at have været nogen Følelse af Trang.

Det er virkelig en Taalmodighedssag at skulle imødegaa Indvendinger af denne Art; men forbigaaes kunne de jo ikke, da de have givet Hr. Z. Anledning til at forestille Læseren, at jeg maa have anseet Stenalderens Folk for »halve Idioter«, »Abemennesker« o. s. v. Heller ikke kan jeg undlade at omtale

Hr. Zincks Misbrug af forskjellige Forfatteres Udtalelser,

idet de baade indtage en fremtrædende Plads i den hele Fremstilling og tillige klart betegne Hr. Z.'s Angreb som rent formelt. Benyttelsen er nemlig til en vis Grad formelt berettiget, men i ethvert Fald reelt uberettiget.

37. For at give Læseren det Indtryk, at Skive-Spalterne kun sjælden findes beskadigede, skriver Hr. Z. (S. 8): »I det mindste synes Kapt. Madsens Udgravninger (1888) i Kjøkkenmøddingen ved Mejlgaard ikke at yde Dr. Müllers Anskuelse nogen Støtte; thi skjøndt Kapt. Madsen sikkert har været opmærksom paa slige Beskadigelser, indskrænker det, han har at meddele om de ved denne Leilighed fundne 77 »trekantede Øxer« sig dertil, at af de faa usikkert formede Stykker var det ene et Brudstykke.«

Den Udtalelse af Kapt. Madsen, hvortil der hentydes, lyder saaledes: »De bredæggede Flintmeisler (Spalterne) ere i Form og Forarbeidning lig de Flintmeisler, der ere saa almindelige i Skaldyngerne. De faa usikkert formede Stykker ere mulig mislykkede eller ikke færdige. Et af disse er et Brudstykke.«

Som det vil sees, er der her ikke gjort Rede for Forholdet mellem beskadigede og ubeskadigede Stykker, og heraf slutter Hr. Z. »at Forholdet mulig er et andet, end Dr. Müller paaberaaber sig«. Havde Hr. Z., i Stedet for at søge denne formelle Støtte, søgt reel Kundskab i Museet, da vilde han have erfaret, at af de 56 Spaltere fra Udgravningen ved Meilgaard i 1888, som opbevares i Museet for nordiske Oldsager, ere 8 knækkede indenfor Æggen eller gjennem Midten, 31 ere mere eller mindre stærkt beskadigede ved Æggen, og kun 17 bære ikke tydelige Mærker af Brug [1]).

---

[1]) De øvrige Stykker opbevares i den antiqv. hist. Samling i Randers og paa Meilgaard.

38. Dr. Undset har udtalt, at de store Spaltere undertiden ere »mislykkede«, idet han hermed har villet betegne, at de ere slet formede. Idet nu Hr. Z. paaberaaber sig min Paavisning af, at Æggen er det først dannede Parti, og at Stykket ofte er fuldt tilhugget, selv om Æggen var slet, udtaler han, »at det er en Kjendsgjerning, at disse Mennesker gjorde deres »Øxe« færdig, selv naar de maatte kunne indse, at den som Øxe var mislykket«, og dette »mislykket« anbringes gjentagende mellem ironiske Citationstegn (Zinck, S. 26-28).

Dr. Undsets Udtryk er fuldstændig forstaaeligt og sikkert forsvarligt; men at det er uforsigtigt, fremgaaer af, at det har kunnet lokke Hr. Z. til at gjøre Løier med et Ord. At der er givet efter for denne Fristelse, kan vel efter Hr. Z.s hele Standpunkt forstaaes; men mindre forstaaeligt er det, at han fremdeles har villet misbruge Dr. Undsets Ord til atter at slaa mig med, som intetsteds har brugt denne, men stadig andre Betegnelser.

39. Der henvistes i den omhandlede Undersøgelse (Müller, S. 254) til, at F. Sehested rigtig opfattede Spalterne som Ægredskaber. Hr. Z. bemærker hertil, at jeg »vistnok maa have overseet en Udtalelse i 'Archæologiske Undersøgelser' 1878—81 S. 22, som gaaer i anden Retning«. Jeg har vistnok seet den; men jeg kan ikke tillægge en Udtalelse, der i det anførte Skrift betegnes som en »Notits«, som er funden efter Forfatterens Død og publiceret af ikke-sagkyndige Udgivere, nogensomhelst Betydning, naar den strider mod Forfatterens egne gjentagne, udførlige og meget bestemte Udtalelser[1]), og naar den tilmed indeholder en Urigtighed, som Sehested aldrig vilde have fremsat. Der siges: »en Skjævægget (Spalter) er for let« til at hugge med. Mange slebne Øxer ere ikke tungere, og Sehested

[1]) F. Sehested: Fortidsminder og Oldsager 1878, 48; Archæologiske Undersøgelser 1884, 156.

har selv i »Archæol. Unders.« S. 51 vist, at han vel vidste, at lavtstaaende Folk ofte give de lette Stykker den fornødne Vægt ved Skaftets Tyngde, eller at de anvende saa lette Øxer, at disse i Kraft af »sund Menneskeforstand« ufeilbarlig maa erklæres for ikke at være Øxer.

Men at anføre en flygtig »Notits«, som ikke burde være fremkommen, for at vise, »hvilket Resultat Kmhr. Sehested kom til ved sine praktiske Forsøg«, og at tie om Forfatterens egentlige Behandling af Spørgsmaalet, er mulig formelt berettiget, men reelt seet synes det at være Misbrug af Forfatterudtalelser [1].

Foruden hvad der direkte staaer i Forbindelse med de omhandlede Spørgsmaal, har Hr. Z. berørt forskjelligt Andet af mig fremsat, som han

»benægter«, erklærer for »ufatteligt for de Fleste«, »gjennemgaaende uheldigt« o. s. v.

Ogsaa disse Udtalelsers Berettigelse maa undersøges, selv om de sandsynligvis nærmest ere anvendte af Hensyn til Fremstillingens Farve. Dog skal dette gjøres i største Korthed, idet jeg i denne Antikritik ikke udførlig kan behandle Forhold, som iøvrigt engang maa behandles, og som jeg ogsaa forhaabentlig inden ret længe vil komme til at fremstille. Det kan jo ikke være Andet end, at der i et omfattende Arbeide som min »Ordning af Danmarks Oldsager«, hvori Resultaterne af store Undersøgelser forelægges i kort sammentrængt Form, maa forekomme meget Nyt, som efter Publikationens hele Art ikke kan faa en udførlig Begrundelse. Forud for en saadan større sammenfattende Publikation bør da helst det, som har en indgribende Betydning, behandles i særskilte Undersøgelser — hvad jeg tildels har gjort i »Stenaldersstudier« i Aarb. f. nord. Oldk. 1888.

---

[1]) Dr. I. Undset har opfattet de paagjældende Udtalelser af F. Sehested ganske paa samme Maade som jeg; se Aarb. f. nord. Oldk. 1889 S. 191.

Paa mindre vigtige Punkter vil den Sagkyndige — og det er jo ham, som alene kan dømme — oftest let forstaa, hvorfor det Nye er indført; det fremgaaer af en kort Bemærkning, af hele Forbindelsen o. s. v. Et og Andet har en Forfatter endelig Ret til, i et større Arbeide, kort at fremsætte, naar han senere, saasnart hans Tid tillader det, vender tilbage dertil. Dette skal jeg gjøre med en Del Punkter i min »Stenalder«, og det vil da sees, at jeg ingenlunde har ment i dette Arbeide at have sagt mit »sidste Ord om Stenalderen«, hvad Hr. Z. ganske uden Foranledning har udtalt (i Forordet). Her skal jeg kun kortelig berøre, hvad Hr. Z. ikke synes at have forstaaet.

40. Hr. Z. »benægter« at Betegnelsen »Bopladser« er berettiget. Dette Ord vil dog vist findes at være en god Betegnelse for de Pladser, hvor man boede og levede. Om mange af de største og bedst undersøgte Findesteder, paa Anholt, Hesselø, Bulbjerg, ved Vaalse, Vester Ulslev o. s. v. samt om de gamle Skaldynger gjælder det, at der af Forekomsten af Ildsteder, Kul, Potteskaar, beskadigede og itubrudte Sager og Maaltidsrester kan sluttes, at Stenaldersfolket i kortere eller længere Tid havde fast Ophold paa disse Steder. De øvrige Findesteder af samme Art, som enten ikke ere vel undersøgte, eller hvor Forholdene vare ugunstige for Bevaringen af alt Andet end selve Stensagerne, maa bestemmes efter de fuldstændigere og bedre oplyste Fund. Saaledes har jeg anvendt, som det synes med god Ret, Fællesbetegnelsen: Bopladsfund for alle Fund fra Pladser, hvor Stenalderens Folk i en tidligere eller senere Del af Perioden havde fast Ophold i kortere eller længere Tid. Der behøves en saadan Fællesbetegnelse for alle disse Fund, som have et eget Præg, der kjendelig skiller dem fra de to andre Hovedarter af Fund, nemlig Gravfundene og Mark- og Mosefundene. Iøvrigt troer jeg ikke, at jeg er den Første, der har indført denne Betegnelse.

Hvor god en Brug der er for en saadan Fællesbetegnelse, har Hr. Z. selv vist, idet han gjentagende bruger Ordet »Stationer« ganske paa samme Maade. Jeg foretrækker af nærliggende Grunde »Bopladser« for »Stationer«.

Hr. Z. bemærker, at Ordet »Bopladser« har »den uheldige Feil fuldstændig at udviske det Særpræg, disse Stationer have, eftersom det er Kjøkkenmøddinger, Kystfund eller Værkstedspladser« (S. 99). Det er herved overseet, at Betegnelsen Boplads kun bruges som Fællesbetegnelse, og at jeg har særskilte Betegnelser for de Pladser, som ved Afleiringsforhold eller Beliggenhed kunne skilles fra de øvrige, nemlig: Skaldynger, Kystfund og Søfund. Den paapegede »uheldige Feil« findes saaledes ikke.

41. Betegnelsen »Værksteder« bruger jeg ikke for disse Pladser. Man har sikkert paa de gamle Bopladser forarbeidet sine Redskaber, ofte vel ikke alene til eget Brug, men tillige til Afsætning; men derfor blive de ikke »Værksteder«. Dette er et moderne, vildledende Udtryk. Bibeholdelsen af denne ældre Betegnelse er ogsaa af den Grund uheldig, fordi den giver det Indtryk, at man kjender en Mængde Værksteder, men ingen Bopladser fra Stenalderen, hvad der baade er uforstaaeligt og urigtigt.

Hr. Z. mener, at jeg har en »kjendelig Lyst til at indføre nye Navne og Benævnelser«, og at denne Lyst staaer i Forbindelse med Noget, jeg vil indbilde »baade Lægfolk og Lærde« (Zinck, S. 23). Her og andetsteds kommer Hr. Z. ind paa psychologiske Motiver, som det ikke er Skik at fremdrage i en videnskabelig Kritik. Jeg for min Del vil fastholde, at det udelukkende er videnskabelig Interesse, som har ført Hr. Z.s Pen, og skal derfor gjærne begrunde Rigtigheden af de nye Betegnelser, imod hvilke Hr. Z. anker.

42. At jeg ikke bruger Betegnelsen »Kjøkkenmødding«, mener Hr. Z., »maa synes ufatteligt for de Allerfleste —

om der end maatte være Enkelte, der forstaae Bevæggrunden« (Zinck, S. 22).[1])

Jeg bruger ikke Betegnelsen »Kjøkkenmødding«, fordi jeg anseer den for uheldig. Det er først et specielt Nutidsudtryk, saavidt jeg ved, hentet fra Steder i Jylland, hvor man skjelner mellem »Staldmøddingen« og »Kjøkkenmøddingen«; det er dernæst et ildelydende og smagløst Navn, og endelig ikke træffende, idet de gamle Skaldynger ligesaa lidt ere »Møddinger« som de skrive sig fra »Kjøkkener«, og idet de gjemme Andet end Affald, nemlig selve Arnestederne. Dette Udtryk er i den danske Litteratur vel blevet almindelig anvendt, men ingenlunde altid. Worsaae — vor betydeligste archæologiske Forfatter, baade videnskabelig og populært — brugte det i nogle Skrifter ikke, i andre kun sjælden, og Andre have ved Siden af Ordet »Kjøkkenmødding« brugt andre Betegnelser. Exempelvis nævner jeg, at A. P. Madsen har Ordet »Skaldynge«; I. Undset skriver »Affaldsdynge«, selv Hr. Zinck har oftere Udtrykket »Dynge«, og hos Etatsr. Steenstrup findes mangfoldige Gange »Østersdynger«, »Dynger«, »Dyngedannere«, »Dyngepladser«, og det ikke blot for at variere det tunge Udtryk, som vanskelig kan forkortes til »Møddinger«, men terminologisk, i Overskrifter og paa lignende Maade. I Museet for nordiske Oldsager er fremdeles Ordet Kjøkkenmødding ikke blevet anvendt i Indskrifter paa Skabene. I Udlandet har det tidligere været almindelig anvendt; men det er det ikke længere. Man fandt det først morsomt at lægge Munden i Folder til dette barbariske »*koëk*-

[1]) Jeg henvendte mig skriftlig til Hr. Z. med en høflig Forespørgsel om, hvad der var antydet i disse Ord. Hr. Z. svarede mig meget forekommende, at han ikke fandt nogen Anledning til nærmere at forklare, hvad der var tydelig nok fremsat. Efter mit Skjøn tillade de anførte Ord flere Opfattelser, som det vilde være for vidtløftigt at drøfte og imødegaa. Kun af denne Grund forbigaaer jeg denne Udtalelse,

kenmoëddings«; men i Verdenssprogene bevares et saadant Ord ikke. Det er tildels afløst og vil snart blive fuldstændig fortrængt af Betegnelserne: »shellmounds«, »amas de coquilles«, »Muschelhaufen«. Jeg har ment, at det var rigtigt at indføre det med disse Betegnelser overensstemmende »Skaldynge«, som er kort og træffende, idet det just nævner de først bemærkede og mest fremtrædende Træk ved disse Kulturrester: Dyngerne af Skaller.

43. Hr. Z. synes ikke om Ordet »Spalter«. Jeg var her for det Første stillet frit, idet der hidtil iflæng er anvendt flere Betegnelser, som alle ere uheldige: »Ismeisler«, fordi disse Redskaber Intet have at gjøre med Is — »trekantede eller triangulære Øxer«, fordi de ofte ere alt Andet end triangulære — »skjævæggede Øxer«, fordi Æggen ogsaa paa en anden Maade kan være enten lige eller skjæv. Simpelthen at kalde disse Redskaber Øxer og Meisler — hvad man ogsaa har gjort — vilde jeg ikke, fordi det syntes mig rigtigt at forbeholde disse Betegnelser for de samtidige Redskaber af Former, som nærme sig til den yngre Stenalders Øxer og Meisler, og dannede paa anden Maade, nemlig udhuggede i en Blok (Müller, S. 254). Tillige vilde jeg undgaa disse Betegnelser for ikke at give Etatsr. Steenstrup ny Anledning til at anvende de — ligesom for 30 Aar siden, saaledes ogsaa nylig brugte haanlige Udtryk om »paaduttede Navne«, »titulære Redskaber« o. lign., idet Archæologen beskyldes for at »døbe« Stenredskaberne med Øxenavnet og saaledes at indbilde sig og Andre, at de ere rettelig bestemte. Jeg maatte tillige søge et nyt Navn, fordi jeg havde Brug for en fælles Betegnelse for den hele Række af hverandre nærstaaende, store og smaa, brede og smalle Stykker, og dette var mig Hovedsagen. Det maatte være et Ord, som lod sig forbinde med Ordene »Skive« og »Flække«, fordi den hele Gruppe falder i to Klasser, efter som de ere gjorte af Skiver eller Flækker, og fordi det vilde være heldigt, ved stadig at bevare disse Ord som Bi-

bestemmelser, i selve Navnet at lægge Nøglen til Forstaaelse af Formen. Det maatte fremdeles være et Ord, til hvilket der naturlig kunde føies Adjectiverne: smal og bred, hvorved de forskjellige Arter maa adskilles. Det maatte være et særligt og usædvanligt Navn for bestemt at skille disse eiendommelige Redskaber fra en egen Tid fra alle andre. Endelig maatte det være betegnende. Hovedbestemmelsen for den hele Klasse af Redskaber er: at spalte og kløve. Herefter dannede jeg Ordet Spalter med Underafdelingerne Skive- og Flækkespalter, smaa og store, brede og smalle. Hr. Z. synes at ønske, at jeg hellere skulde have brugt »det danske«: kløve. Dette kunde jeg ikke af Hensyn til en bekjendt Foderplante.

44. Hr. Z. synes ikke ret at have forstaaet, at der i min »Stenalder« forekommer saa mange nye Benævnelser, og dette er jo ikke saa forunderligt, naar han betegner dette Arbeide som »en Slags illustreret Redegjørelse for Omordningen af Stenalderen i Museet«. Det anførte Arbejde indeholder den danske Stenalders System, og at man ikke danner Systemet efter Opstillingen i Museet, men opstiller Samlingen efter Systemet, turde være klart. Men ligesaa klart turde det være, at det første Forsøg siden Thomsens Tid, i 1832, paa fuldstændig og systematisk at fremlægge den danske Stenalders gjennem 100 Aar sammenbragte Indhold tillige maa være et Forsøg paa at indføre en god og gjennemført Terminologi. Saaledes kom jeg til at sige fuldstændig Farvel til den hele Række af Benævnelser, som halvt spøgende bleve dannede af en længst henfaren Kreds af Samlere her i Byen: »Fiskehaler«, »Flyndere«, »Tøfler«, »Abhäutemesser«, »Brynjepudsere«, »Ismeisler«, »Knive til højre og venstre Haand« osv., medens jeg bevarede alle de gode Betegnelser, som efterhaanden ere dannede, hvor jeg saa fandt dem — saaledes navnlig hos F. Sehested. Men Meget maatte selvfølgelig nydannes. Om dette nu gjennemgaaende skulde være uheldigt, var

jo meget beklageligt. Dette vil dog Tiden vise; thi det er den og ikke Hr. Z., som er Dommer i denne Sag.

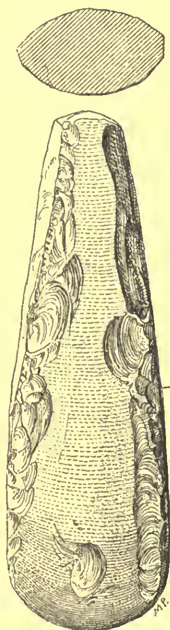
Saaledes er jeg kommen igjennem Hr. Z.s første Afsnit, idet jeg Punkt for Punkt har begrundet, hvad foran blev udtalt, at Alt uden Undtagelse maa opfattes som hidrørende fra et mangelfuldt Kjendskab — som unødige Tvivl — uberettigede Angreb paa Bevisførelsen — Misbrug af Udtalelser — ubegrundede Benægtelser o. lign. Hermed maa jeg standse. Jeg kan selvfølgelig ikke gjennemarbeide hele Hr. Z.s Bog — det vilde ikke være til Gavn eller Glæde for Nogen. Men med det Samme giver jeg Afkald paa overhovedet at udtale mig om de to sidste Afsnit af Skriftet, idet jeg kun anseer kritiserende og især nedsættende Udtalelser om et foreliggende Arbeide for berettigede, naar de fuldt begrundes, saaledes som det foran er gjort. Det er ene og alene denne Hensyntagen til Forfatteren, som foranlediger min Taushed overfor de senere Afsnit af Hr. Z.s Bog.

Kun maa jeg udtale, at Professor Montelius' Paavisning af det chronologiske Forhold mellem den nordiske Stenalders Øxeformer — dette er det, som pilles fra hinanden i Hr. Z.s 2. Afsnit — efter min Opfattelse, kun kan betragtes som et fuldstændig sikkert og mangesidig begrundet Resultat af Undersøgelser paa fuldt tilstrækkelige Stofmasser. Hr. Z. har kun skaffet sig den Fordel at angribe disse Theorier i deres første Skikkelse fra 1874, og ikke i deres senere Form — en sikkert ikke forsvarlig Fremgangsmaade. Ligeledes kan jeg udtale med Hensyn til, hvad der behandles i det 3. Afsnit: Oprindelsen af og Forholdet mellem de forskjellige Former af Stengrave, at den Forklaring, hvortil Hr. Z. slutter sig, efter min Overbevisning just er den umuligste af alle.

Og skulde der endnu spørges, hvorledes dog Hr. Z. kan være kommen saa stærkt paa tværs af disse Spørgs-

maal, hvorledes han dog kan optræde med en saadan Overlegenhed, og hvorledes Alt ved en flygtig Gjennemlæsning kan komme til at se saa sandsynligt og tiltalende ud, saa svarer jeg, at det hænger sammen med de sidste Afsnit ganske som med det første.

Kun et eneste Exempel. Der foreligger fra nordiske og fremmede Fund en stor Mængde spidsnakkede Øxer, af hvilke en er afbildet hosstaaende (Fig. 28). De opfattes og have været opfattede af alle Archæologer i denne Verden som Øxer, fordi de ere formede som Øxer — fordi de have Størrelse og Æg som Øxer — fordi de forekomme beskadigede, opskærpede og paany tilslebne som Øxer — fordi de oftere i andre Lande i Europa ere fundne siddende i et Øxeskaft af Træ — fordi de i Oldtiden ere afbildede siddende i et Øxeskaft — fordi Naturfolk have brugt eller endnu bruge Øxeblade af lignende Former.

Fig. 28. 1/3.
Mus. Nr. A 9185.

Hr. Zinck mener nu, at »der er en hel Del, som kunde tale for, at de have været ført umiddelbart i Haanden, og været brugt som Kniv til at skjære med« (Zinck, S. 54).

Jeg fremdrager just dette, fordi det tør formodes, at naar Hr. Z.s Skrift forlængst er glemt, vil denne Tydning huskes og anføres som et godt Exempel paa Resultaterne af en vis Art af Syslen med det archæologiske Stof, som desværre fra Archæologiens første Dage har løbet jævnsides med det egentlige Studium, som det sees, lige indtil vor Tid.

Mulig vil dog hele Skriftet bevare et ikke ringe Værd i samme Retning, da der dog sandsynligvis fremtidig vil gjøres færre Arbejder af dette Slags.

Tillæg til foranstaaende Antikritik.

Efter Affattelsen af foranstaaende Artikel henvendte jeg mig til Geologen K. J. V. Steenstrup for, saaledes som jeg oftere har gjort, at søge Oplysning om visse Forhold ved vore Stensager, som jeg antog for nærmest at henhøre under Geologiens Omraade. Trods Udsigten til at maatte ofre baade megen Tid og ikke ringe Arbeide tog Assistent Steenstrup med sin sædvanlige store Imødekommen fat paa Undersøgelsen af de omhandlede Forhold og fik da blandt meget andet Materiale ogsaa Spalterne i Hænde, de Redskaber, til hvilke den gamle Strid om Stenalderens Tvedeling væsentlig var knyttet, ligesom det endnu er Hr. Zincks Mening (se hans Skrift S. 5), at Delingen staaer og falder med Spalternes Bestemmelse som Æg-redskaber.

Der iagttages nu visse, hidtil upaaagtede Mærker paa Spalternes Ægflader. Umiddelbart ved Æglinien og strækkende sig noget op over Ægfladerne løber der kortere eller længere Linier efter Redskabets Længderetning, snart lodret, snart noget skraat mod Æggen. Linierne dannes enten af skarpe og dybe Ridser, eller af svagt indridsede Streger eller af fuldstændig overfladiske Striber, som kun under en bestemt Belysning og sete efter deres Længderetning træde frem som blanke Strøg, snart meget iøinefaldende, snart kun svagt fremtrædende. De ere undertiden tilstede i saa stort Antal, at begge Ægfladerne ere tæt dækkede af dem; sædvanlig findes de dog kun gruppevis hist og her, navnlig paa

fremtrædende Partier, som først og fremmest maatte modtage Slid, og ofte forekomme de kun i ringe Antal, enten paa begge eller kun paa den ene Ægflade, og da navnlig

Fig. 29. 1/1. Mus. Nr. 21891.

Fig. 30. 1/1.
Tilhører Assistent ved mineralogisk Museum K. I. V. Steenstrup.

paa den sidste, sædvanlig noget hvælvede Afspaltningsflade. At den egentlige Ridse og den blanke Stribe ere Virkninger af samme Aarsag, skjønnes af, at de undertiden umiddelbart fortsætte hinanden, den første løbende over en Høining,

som maatte modtage et stærkere Slid, den sidste strækkende sig gjennem et tilstødende, lavere Parti. At Mærkerne skrive sig fra en fjærn Tid, fremgaaer allerede deraf, at de

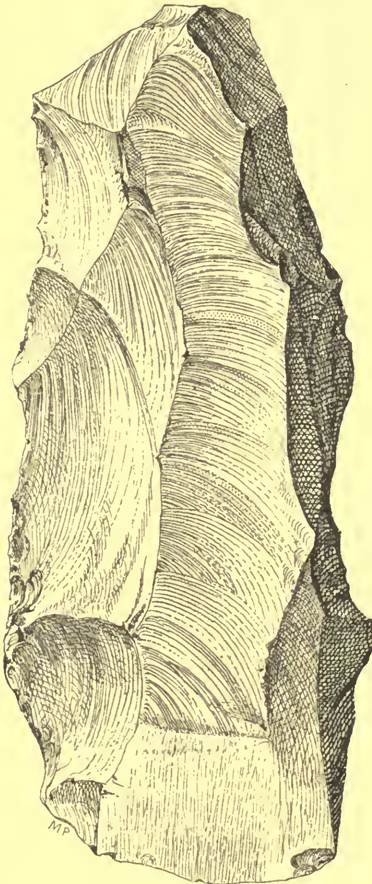

Fig. 31. 1/1. Mus. Nr. A 1992.

Fig. 32. 1/1.
Mus. Nr. A 1892.

undertiden sees at strække sig umiddelbart til Striber og Pletter af dækkende Kruste og at fortsættes paa den anden Side af Krusten.

De dybere Ridser kunne oftest opfattes med det blotte Øie, hvorimod de svagere Ridser og de blanke Striber sædvanlig kun ere at iagttage under en stærk og skarp Forstørrelse. Paa Stykker, som have en blank og glat Overflade, der ikke er bleven sønderlig forandret i Tidernes Løb, ere de forskjellige Mærker mest kjendelige, saaledes navnlig ved Spalterne fra de dækkede Bopladser ved Vaalse, Oringe og Kolding. Naar Overfladen derimod er calcineret, som det er Tilfældet med mange Spaltere fra Skaldyngerne og med Stykker, som have været udsatte for Vind og Vejr, naar Flinten er medtagen ved at henligge i Strandkanten, eller naar Massen er mat og kornet, ere Mærkerne kun sjælden synlige, og da alene de dybere Ridser.

De forskjellige Mærker, som ere iagttagne paa et stort Antal Stykker, baade brede og smalle Skive-Spaltere, synes at maatte skrive sig fra Brugen, idet Ægfladerne, under et Slag eller Stød, ere førte imod en fast Masse, Træ, som i Forbindelse med tilfældige Substantser, derimellem løsrevne Dele af selve Flintredskabet, har frembragt Slidet.

Ved hosstaaende Figurer (29—32) har Prof. Magnus Petersen søgt at anskueliggjøre, hvorledes Slidet viser sig under en stærk Forstørrelse, men uden at det har været muligt at gjengive det tilstrækkelig let og fint. De lige Slidmærker ved de blanke Afspaltningsfladers Ægge adskilles dog let fra de buede Linier i Figurerne, ved hvilke Flintens Struktur og Slagbølgerne ere gjengivne. Ved Fig. 29 og 30 ligger Slidet tilvenstre, medens den høire Del af Ægfladen er uden Slid; ved Fig. 31—32 er hele Fladen tæt dækket af Slidmærker. Til Afbildning er der valgt dels større, dels mindre Stykker, dels regelmæssig og omhyggelig tilhuggede, dels raat og tilfældig formede Spaltere, alle fremstillede i deres virkelige Størrelse. Ved Fig. 29—31 sees den sidste Afspaltningsflade, medens den modsatte Side vender frem ved Fig. 32.

Ligesom det for to Aar siden, efter Herluf Winges Undersøgelse af Benredskaberne fra Stengravene, kunde udtales, at Zoologens Bestemmelser nu ganske stemme overens med Archæologens, saaledes maa det sikkert efter K. J. V. Steenstrups Iagttagelser siges, at ogsaa en naturkyndig Undersøgelse af de omstridte Stenredskaber fuldstændig bekræfter de archæologiske Resultater.

ET PAR ORD I ANLEDNING AF PROF. JUL. LANGES „BEMÆRKNINGER OM ROSKILDE DOMKIRKES ALDER OG STIL“.

Af J. B. LØFFLER.

Enhver, der beskjæftiger sig med eller blot nærer Interesse for Studiet af vor Middelalders kirkelige Bygningskunst, skylder Professor Jul. Lange Tak for hans i nærværende Tidsskrift fremkomne Bemærkninger om Roskilde Domkirkes Alder og Stil, thi med dem tør det jo anses for endelig fastslaaet, *hvor* Forbilledet er at søge til vor Kirke og *hvem* vi, for de ældste Partiers Vedkommende, maa betragte som dens Bygherre. Foruden disse Spørgsmaal af første Rang har Prof. Lange optaget til Drøftelse flere andre, som dels knytte sig til Undersøgelsen af, hvilke Dele af Kirken, der maa antages at være først byggede, dels beskjæftige sig med enkelte af de mere betydningsfulde Detailformer og Omdannelser af disse, der synes at være foretagne under selve Arbejdet. Ogsaa paa disse rént kunstarkæologiske Felter frembyder Prof. Langes Afhandling flere særdeles gode Iagttagelser; men ganske følge hans Betragtningsmaader eller fuldt ud slutte mig til de Resultater, hvortil han kommer, kan jeg ikke, da de paa flere og ingenlunde uvæsentlige Punkter synes mig at være i Strid med, hvad Bygningen med større eller mindre Klarhed selv fortæller. Saare gjærne havde jeg i og for sig holdt efterstaaende Bemærkninger tilbage og fulgt den af den ærede Forfatter fremsatte

Henstilling at lade Trediemand dømme i de Spørgsmaal, hvor han og jeg ere af forskjellig Mening, og naar jeg dog ikke har gjort det, da er det navnlig, fordi det vel er tvivlsomt, hvorvidt Trediemand vil fremdrage netop *det*, som *jeg* ønsker sagt.

Prof. Lange indleder sin Afhandling med en Kritik af, at jeg i Beliggenheden af den i 1567 fremdragne Grav, som indesluttede den roskildske Borger Vilhelm, † 1233, har set et Vidnesbyrd om, at Kirkens Korparti senest ved denne Tid maa have staaet fuldført. I Overensstemmelse med mig er Lange kommen til det Resultat, at den nuværende Domkirke maa antages at være paabegyndt i de nærmeste Aar omkring 1200, men han fremsætter tillige den dristige Hypothese, at man en Tid lang har ladet den gamle Bygning blive staaende indeni den ny, hvorved der altsaa tilvejebringes en Mulighed for, at Graven kan have faaet sit Leje enten i Biskop Svends Kirke eller ogsaa paa Kirkegaarden nord for den [1]). — Allerede tidligere har jeg henledet Opmærk-

---

[1]) Det vilde have været i høj Grad instruktivt, dersom Prof. Lange i en Plantegning havde gjort Rede for, hvorledes han har tænkt sig Biskop Svends Kirke liggende indeni den nuværende. I dennes Højkor mener han, at Absis kan have haft sin Plads, og han synes tillige at antage, at sidstnævnte Bygningsdel har sluttet sig umiddelbart til et Langhus (S. 115). For at faa denne Gisning realiseret, maa vi altsaa — i Henhold til Langes Udtalelse om Alderen af Højkorets Piller i den nu staaende Kirke (S. 108) — tænke os den gamle Absis liggende mellem Højkorets vestlige Pillepar. Den mindste Bredde her er ca. $14^1/_2$ Alen. Regne vi nu til begge Sider mellem den tænkte Absis' Ydervæg og de nye Højkorspiller blot et Spillerum paa $1^1/_2$ Al. til Anlæg af Fundamenterne og til Plads for Haandværkerne, medens Pillerne opførtes, og sætte Murtykkelsen i Absis til $1^1/_2$ Al., saa komme vi altsaa til det Resultat, at den gamle Domkirkes halvrunde Alterbygning har haft en indvendig Diameter paa kun $8^1/_2$ Al., en Bredde, der bliver paafaldende ringe, naar vi erindre, at Absis i den af Svend Norbagge opførte Vor Frue Kirke i Roskilde havde en Spændvidde paa ca. 12 Al. (Jvfr. »Sjæl-

somheden paa, at Kampestenssoklerne, hvorpaa mange af Kirkens Piller hvile, aldeles bestemt give Indtrykket af at være Materiale, taget fra en ældre Bygning. Særligt har jeg henpeget til Fodstykkerne under den nordvestre Korspilles nordre Halvdel, hvor Forholdene — naar man begynder med Halvsøjlen mod Øst — for de enkelte Leds Vedkommende stille sig saaledes: 1) Skraakant til én Side, 2)

---

lands Stiftslandsbykirker« S. 2, Sp. 2 og Tavle 32). Højalteret i den gamle Kathedral kan ifølge det her fremsatte altsaa ikke — som af Lange formodet — have haft samme Plads som i den nuværende, hvor det jo maa antages at have staaet under Gjordbuen mellem Hojkor og Absis. Gjætte vi paa, at Højalterets Beliggenhed har været omtrent den samme i begge Kirker, da maa Biskop Svends Kathedral have haft et selvstændigt Korparti paa mellem 7 og 8 Alens Bredde (Afstanden mellem Højkorets østlige Pillepar er nemlig kun $13^1/_4$ Al.), en Udstrækning, vi træffe overgaaet i vore Landsbykirker fra den romanske Periode. Naar dernæst Prof. Lange fremsætter, at man »kunde roligt lade den gamle Kirke, eller i alt Fald den for Gudstjenesten vigtigste, østligste Dele staa« (S. 115), da kommer den første og videst rækkende af disse Udtalelser til at staa i direkte Strid med hans Antagelse af, at Langhusets andet Pillepar regnet fra Tværskibets Korspiller, hører til den nuværende Bygnings ældste Partier (S. 108—9), med mindre han tillige vil finde det sandsynligt, at Biskop Svends Domkirke — som den ærede Forf. jo kun lader bestaa af Absis og Langhus — i det højeste har haft en udvendig Længde paa ca. 40 Al. Til Sammenligning hensætter jeg efterstaaende Længdemaal fra Kirker i Roskilde: Vor Frue (Svend Norbagges Bygning) ca. 53 Al., St. Ib mindst 39 Al. (Koret nedbrudt), St. Jørgen ca. $34^1/_2$ Al. De tvende sidste ere ældgamle, af Fraadstenskvadre opførte Kirker. (Jvfr. »Sjællands Stiftslandsbykirker«, S. 15 og 18 samt Tavle 24—26). Hvorledes Prof. Lange har tænkt sig Lyset tilvejebragt i den gamle Domkirke, naar denne i det mindste for en væsentlig Del var omgiven af høje Mure og Stilladser, er ogsaa et Spørgsmaal, der uvilkaarligt paatrænger sig; thi kunstig Belysning — altsaa Voxkjærter — tør man dog næppe gjætte paa er bleven anvendt i større Udstrækning gjennem en lang Aarrække.

Skraakant til to Sider med Teglstensmurværket løbende ud paa den ene af Skraafladerne, 3) ingen Skraakant, 4) Skraakant til to Sider, over hvilke det med Tegl murede Led ikke passer, 5) ingen Skraakant, 6) Skraakant til to Sider, 7) Skraakant til to Sider, der med sin Overkant støder til den foregaaende Sokkels Underkant, 8) ingen Skraakant, 9) ingen Skraakant. Hertil kan yderligere føjes, at Sokkelstenene ikke alle have samme Højde. Det vilde føre for vidt blot tilnærmelsesvis at nævne den Mangfoldighed af paafaldende Uoverensstemmelser, der forekomme ved Pillernes af Kamp hugne Fodstykker, og jeg skal derfor endnu blot anføre, at Soklerne under nogle af Langhusets Hovedpiller alle have Skraakant, under andre ganske mangle en saadan og under atter andre dels have Skraakant, dels ere den foruden, samt at vi paa Sydsiden af den østligste Arkadepille i søndre Række under den derværende Halvsøjle træffe et tresidet Fodstykke, der har Skraakant i Øst og Syd, men er lige afskaaret i Vest! Bedre Exempel end dette sidste paa en Hjørnesten fra en fortløbende udvendig Kirkesokkel kan man sandelig ikke ønske sig. Maa det nu siges at være det sandsynligste, at den gamle Kirke har staaet paa omtrent samme Sted som den nuværende, saa er det vel ogsaa det naturligste at slutte, at man til denne har taget det nogenledes anvendelige Materiale, man havde nærmest for Haanden, saasom Hjørnekvadre og Sokkelstene, og derefter benyttet det dels ganske som det forefandtes, dels tillempet efter de Krav, som nu stilledes til det[1]). Med det her fremsatte for Øje og seende hen til, at mindst en Menneskealder maa tænkes hengaaet fra det Tidspunkt, paa hvilket Teglstenskirken blev grundlagt og indtil Aaret, hvori Borger Vilhelm døde, da forekommer den Antagelse mig at være den eneste naturlige,

---

[1]) At en ikke ringe Del af Pillernes Fodstykker ere hugne af nyt, benægter jeg selvfølgelig ikke.

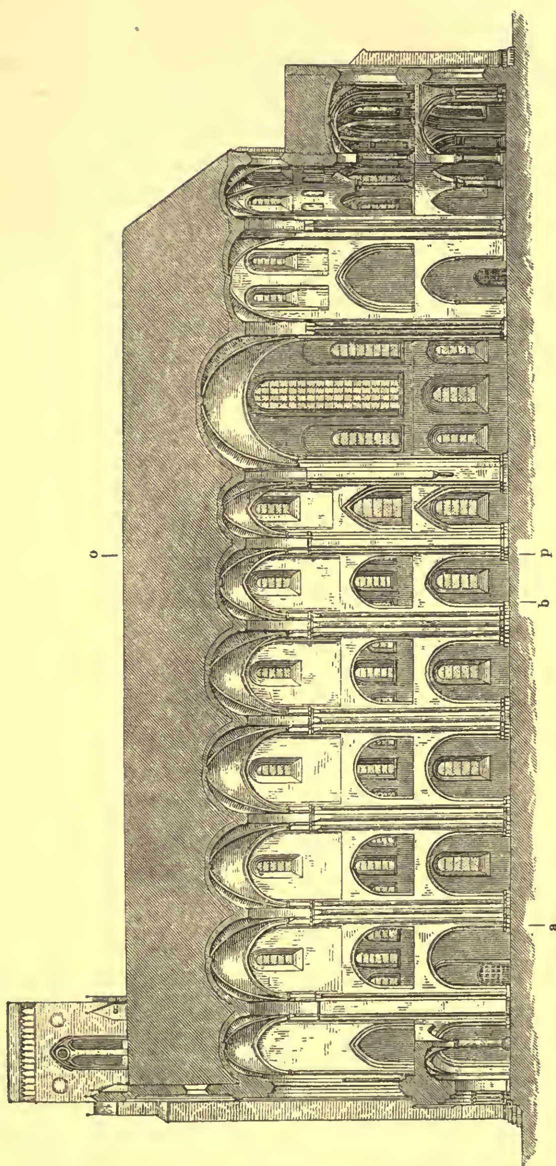

Fig. 1. Længdesnit af Roskilde Domkirke.

at Graven fra første Færd har faaet sin Plads i den nuværende Kirke og altsaa lader sig benytte som Tidsbestemmelse i denne. Endnu skal jeg kun bemærke, at den af Lange til det foreliggende Spørgsmaal fremdragne Parallel med Helligkors Kirken paa Nørrebro, kun i *det* Tilfælde vilde have været fuldt korrekt, saafremt jeg f. Ex. af den Omstændighed, at man i Domkirken stødte paa en Grav fra 1133, deraf vilde drage den Slutning, at den nuværende Bygning allerede havde været til paa Kong Niels' Tid.

I sin Afhandlings andet Afsnit opkaster Prof. Lange det Spørgsmaal, fra hvilket Verdenshjørne Domkirken maa antages at være paabegyndt, og hans Svar paa dette Spørgsmaal lyder, at »der har været to, foreløbig adskilte Begyndelser, en i Øst og en i Vest«. Begyndelsen i Øst lader han omfatte »Højkorets Piller og de fire svære Søjler nederst i Absis«, og den i Vest »Langhusets tredie, fjerde og femte Arkadefag fra Vest«. Med Hensyn til dette sidste Afsnit (Fig. 1, a—b) henleder han med Rette Opmærksomheden paa Hvælvingspillernes romanske Karakter, men naar han tillige til Støtte for sin Formodning fremsætter, at Arkaderne saavel ind til Sideskibene som til Galerierne alle her ere rundbuede, da er dette ingenlunde korrekt, idet nemlig ikke færre end sex af disse — altsaa Halvdelen — afsluttes med en vel kun lidet stigende, men dog klart fremtrædende Spidsbue. Særligt iøjnefaldende viser denne sig i søndre Rækkes tredie Arkade mod Sideskibet og Galeriet og femte Arkade mod sidstnævnte Bygningsdel saavel i denne Række som i den nordre, alt regnet fra Tværskibet. Svagest markerede som Spidsbuer ere Sideskibs- og Galeriarkaden i nordre Rækkes tredie Fag, men ogsaa her ses det paa selve Stedet hurtigt, at Buerne ere slaaede fra *to* Centre[1]). I

[1]) Dette Forhold er angivet paa den af mig udførte, i det oldn. Museums antikv. topogr. Arkiv beroende Originaltegning til Længdesnittet af Domkirken set mod Nord i »Danske Mindes-

denne Forbindelse bør det ikke lades uomtalt, at den sjette Arkade ind til Sideskibet — altsaa Arkaden vest for Partiet a—b — saavel i nordre som i søndre Række er rundbuet, thi derved blive vi jo yderligere overtydede om, at Overgangsstilens Mærker ere tilstede i Langhuset i hele dets Udstrækning som overalt i Bygningen.

Efter at have dvælet ved de arkitektoniske Former i det omhandlede Bygningsafsnit, vender Prof. Lange sig direkte mod den af mig i mit Skrift om Danmarks romanske Kirker (S. 285) givne Tydning af, at Langhusets Arkadebuer gjennem et større Antal i en paafaldende Grad voxe i Bredde mod Vest, en Tydning, der gaar ud paa, at man ved den gradvise Forøgelse af Bredden søgte at bortlede Opmærksomheden fra, eller dog mildne det uheldige ved, det meget smalle østligste Arkadepar, som i det Ydre svarede til et Halvgavlsfag. Han meddeler de af mig fra nordre Arkaderække givne Bredder, regnede fra Tværskibet (4 Al. 12 T., 6 Al. 2 T., 7 Al. 12½ T., 8 Al. 6 T., 7 Al. 20½ T., 7 Al. 16½ T.), og efter at have opkastet det Spørgsmaal, hvor det kan være, at man — saafremt Opgaven var den at skjule et svagt Punkt i Bygningen — allerede med den fjerde Arkade har naat Maximum[1]), udtaler han, at min Tydning ikke er holdbar, idet Maalene »klart nok« pege hen paa, at man i den Del af Langhuset, som nu er den midterste (Partiet a—b), »allerede havde en bestemt Dimension af Fagene givet«, og at det var denne, man ved »gradvis Udvidelse« af Fagene skulde naa, da man fra »Tværskibet« byggede i vestlig Retning henimod det nævnte Parti.

I mit ovenfor citerede Skrift har jeg fremført, hvad der for mig saa bestemt peger hen paa, at man i høj Grad

---

mærker« II, Tavle V. Ved den litografiske Gjengivelse er kun Galeriarkaden i femte Fag kommen til sin Ret.

[1]) I søndre Række naas dette først med den femte Arkade.

følte sig generet af Langhusets smalle østligste Arkadepar, og skal derfor ikke trætte med at gjentage det her. Som et yderligere Vidnesbyrd i samme Retning tilføjer jeg, at man, for blot tilsyneladende at naa en lidt større Bredde, saavel mod Nord som mod Syd omgav baade Sideskibets og Galeriets Arkadebue ikke med ét Indfatningsled som ved Langhusets øvrige Arkadefag indtil Taarnene, men med *to*, af hvilke det yderste af Mangel paa Plads ikke kom til at fortsætte sig ned til de respektive Gulvflader, men maatte lade sig nøje med i Centrumshøjden at løbe imod Hvælvingspillernes Sider[1]). Da man senere hen gjenoptog Byggearbejderne, var det, at man yderligere søgte at hjælpe paa Sagen ved gradvis at gjøre Arkaderne bredere; men selvfølgelig var det ganske ufornødent — for ikke at sige aldeles urimeligt — at vedblive med at forstørre Maalene lige indtil Langhusets Slutning; med den fjerde Arkade, regnet fra Tværskibet, ja maaske allerede med den tredie, mente man at have naat, hvad man tilstræbte, og de resterende Arkader anlagde man da med den Ligegyldighed for en minutiøs Ensartethed i Maalene, som vi atter og atter gjenfinde i vore Kirker[2]). Lad os et Øjeblik fremsætte det fuldt berettigede Tankeexperiment, at Domkirkens Langhus havde havt nogle flere Arkadefag vest paa, hvilke urimelige Bredder vilde man da ikke være kommen til, dersom Langes Fordring til en stadig Stigen af Maalene skulde være fyldest-

---

[1]) Det fortjener her særligt at bemærkes, at Halvsøjlerne, der paa det søndre Sideskibs Væg danne Grænserne for det første Hvælvingsfag fra Tværskibet, hvile paa de rigest udviklede Fodstykker med Hjørneknopper, som vi finde i Højkorets nedre Arkader.

[2]) Exempelvis skal jeg blot anføre, at medens i Ringsted Kirkes nordre Arkaderække fire umiddelbart efter hinanden følgende Arkader vise efterstaaende Breddemaal: 5 Al. 5 T., 5 Al. 7 T., 5 Al. 5 T., og 5 Al. 7 T., saa have de tilsvarende i søndre Række følgende Størrelser: 4 Al. 11 T., 5 Al. 4 T., 5 Al. 12 T., og 5 Al. 9 T.

gjort, og hvor slette vare som en Følge dér af ikke Proportionerne blevne i Arkaderne længst mod Vest! Taarnarkaderne lade sig selvfølgelig ikke medtage i den her omhandlede Forbindelse, da deres Spændvidde jo har været afhængig af Taarnenes ringe Bredde. — Det samme Hensyn, der krævede, at man maatte gjøre Langhusets østligste Arkadefag saa smalt, kom ogsaa til at gjøre sin Indflydelse gjældende ved Behandlingen af Hvælvingspillernes Led. I Hjørnet ind imod Tværskibet gjorde man kort Proces og udelod ganske et saadant for at vinde Plads, og mellem første og anden Arkade pinte man Leddene sammen til det mindst mulige. Først da Arbejdet paany optoges, og man kun havde Helgavlsfagene for sig, kom de bredere og fyldigere sammensatte Hvælvingspiller, der alle udformedes paa en og samme Maade indtil Taarnfaget. Det er ingenlunde uinteressant at lægge Mærke til, at Bygmesteren har ladet den gradvise Voxen i første Række foregaa ved de bredere Partier, Arkaderne, medens han i de slanke Hvælvingspiller, der rakte højt op paa Væggene og droge Øjet stærkt til sig, ikke mere end højst nødvendigt har villet røbe, at han arbejdede under et vist Tryk.

I Modsætning til den her fremsatte Forklaring af Langhusets ejendommelige Bygningsforhold er det altsaa, at Prof. Lange anser Partiet a—b for at være det ældste, hvori allerede en bestemt Dimension af Arkadefagene var given. Men naar den ærede Forfatter saa stærkt imødegaar min Tydning af Forskjelligheden i Arkadebredderne, hvorledes kan han saa føle sig tilfreds med Uensartetheden i Spændvidderne paa de tre Arkader, som indeholdes i det nævnte Parti (7 Al. 12½ T., 8 Al. 6 T. og 7 Al. 20½ T.), og hvor er den »bestemte Dimension«? Her havde jo ikke været det allermindste til Hinder for at faa Alt saa nøjagtigt som vel muligt, idet man jo — som Professoren et Sted spøgende udtaler sig — havde det aabne Sjæland for sig i

Vest[1]). Naar Prof. Lange dernæst siger, at det var »denne Dimension«, som man skulde naa ved gradvis Udvidelse, da man byggede lidt videre mod Vest, saa forstaar jeg ikke ret den ærede Kritiker, thi S. 111 lader han vel disse Byggearbejder udgaa fra Tværskibet, men S. 112 er han nærmest tilbøjelig til hertil at regne det smalle østligste Fag i Langhuset — hvad der utvivlsomt er det rette — og Resultatet synes da at blive det, at den »gradvise Udvidelse« kommer til at falde paa et eneste Fag, nemlig det andet fra Kirkens Tværskib. Endelig bør det bemærkes, at der mellem Tværskibet og Taarnene ikke blot kun findes én klart fremtrædende Øgning i Murværket, der lader sig følge ned gjennem hele Bygningen (omtrent efter Linjen o—p), men at denne Øgning falder netop paa det Sted, hvor Domkirkens uensartede Murflugter mødes, altsaa dér, hvor Arbejdet for en Stund blev stillet i Bero. Øst for Øgningen gaar Skiftegangen fra Langhuset organisk over i Korsfløjenes Vægge.

Med Kirkens Begyndelse i Øst mener Prof. Lange Højkorets Piller og de fire svære Søjler nederst i Absis. Bortset fra det mærkelige ved at opmure Pillerne uden i Forbindelse med Højkorets Sidemure, saa skjønner jeg ikke ret, hvorfor man ikke tør tillægge disse samme Alder som hine. Forneden have vi saavel mod Nord som mod Syd et ypperligt Exempel paa Overgangsstilens Arkadeform: Buen spids, og dens indre, retvinklede Led løbende ned paa Halvsøjler med Tapezkapitæl og Basis med Hjørneknopper. Galeriarkaderne ere maaske udvidede i en senere Tid, hvad der dog er højst tvivlsomt, og over dem igjen have vi til begge Sider to rundbuede Vinduer, som med fuld Føje synes at kunne henføres til Kirkens ældste Dage. Endnu bør det bemærkes, at en Undersøgelse af Højkorets og Korsfløjenes ydre Væg-

---

[1]) Det var nu for Resten ikke saa langt man kom ud i Landet, thi Terrænet falder jo betydeligt vest for Domkirken.

flader vil føre til det Resultat, at Murværket i disse Bygningsafsnit ere udførte i én Støbning.

Idet jeg hermed slutter disse Bemærkninger vedrørende de væsentligste af de Spørgsmaal, angaaende hvilke Prof. Lange og jeg have en forskjellig Opfattelse, skal jeg endnu kun tilføje, at jeg — saafremt der ikke ved Gravninger eller Undersøgelser af anden Art maatte fremkomme nyt og særlig værdifuldt Materiale — næppe yderligere agter at deltage i en Diskussion om de her omhandlede Forhold. Min Hensigt har kun været den at præcisere den af mig forlængst indtagne Stilling til disse [1]).

[1]) Det er blevet mig meddelt, at Prof. J. Kornerup i »Roskilde Avis« har offentliggjort en Artikel i Anledning af Prof. Langes Afhandling om Roskilde Domkirke. Jeg bemærker i den Anledning, at naar Prof. Kornerup, der selvfølgelig havde Adgang til Oldskriftsselskabets Aarbøger, er fremkommet med sine Bemærkninger i et Provinds Blad, da opfatter jeg dette saaledes, at han ikke har onsket at gjøre dem til Gjenstand for Diskussion i et videnskabeligt Tidsskrift, hvorfor jeg ikke har gjort mig bekjendt med bemeldte Artikels Indhold.

December 1890.

OM DEN BUEDE TAGFORM I NOGLE JYDSKE LANDSBYKIRKER.

Af

Prof. STORCK.

I Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Historie 1887, Pag. 89 har Dr. Sophus Müller henledet Opmærksomheden paa nogle eiendommelige Tagværker i Sedding, Borris og Velling Kirker, som han i Forbindelse med Architekt E. Schiødte har undersøgt. — Afhandlingen maatte vække Opmærksomhed, dels fordi man gjennem den blev bekjendt med en hidtil uændset Konstruktion, dels paa Grund af de Slutninger, hvortil dens Forfatter førtes med Hensyn til den oprindelige Tagform i en stor Del af Landets romanske Smaakirker.

Talen er om en Tagkonstruktion uden Bjælker, som paa Grund af den buede Form, de enkelte Stykker have faaet, kunde tyde paa, at den i sin Helhed har været synlig fra Kirkens Indre, saaledes at man istedetfor et almindeligt Bjælkelag med Gulv over har kunnet se Tagfladen og under denne Tagtømmeret.

Efter at Meddeleren paa Kultusministeriets Foranstaltning i anden Anledning har undersøgt de nævnte og nogle andre med dem beslægtede jydske Kirker, skal der i det Følgende gives et Uddrag af denne Undersøgelse som Bidrag til Materialet til Bedømmelsen af Spørgsmaalet om, hvorvidt disse Tage ere romanske og, om de have staaet aabne.

Sedding Kirkes Skib har ialt 17 Spærfag og af disse ere de 9 østligste dannede som Fig. 1[1]), de øvrige 8 som

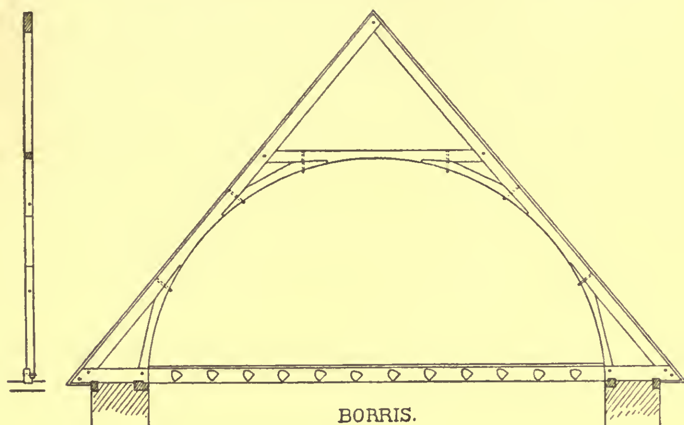

Fig. 1.

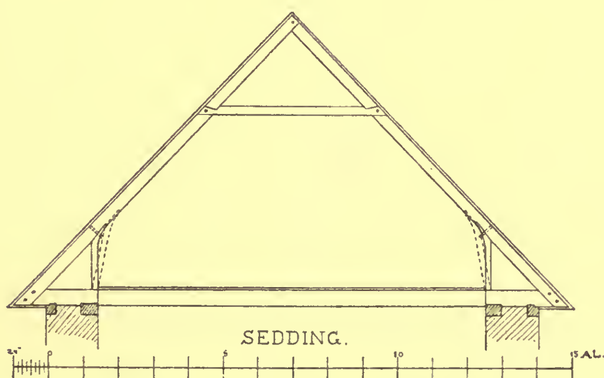

Fig. 2.

Fig. 2. Over Borris Kirkes Skib findes 21 Fag, af hvilke de 9 østligste og de 4 vestligste have den i Fig. 1 angivne

---

[1]) Sedding, Borris og Velling Tagværker ere gjengivne efter Architekt V. Ahlmanns, Gjellerup efter Architekt V. Kochs Opmaalinger.

Form, medens de 8 mellemliggende ere som Fig. 3. I Velling Kirkes Chor ere alle Fagene buede som Fig. 1. I Sedding mangler den direkte Forbindelse mellem Spær og Bjælke, i Borris staa 2 af de buede Fag og alle de ikke buede

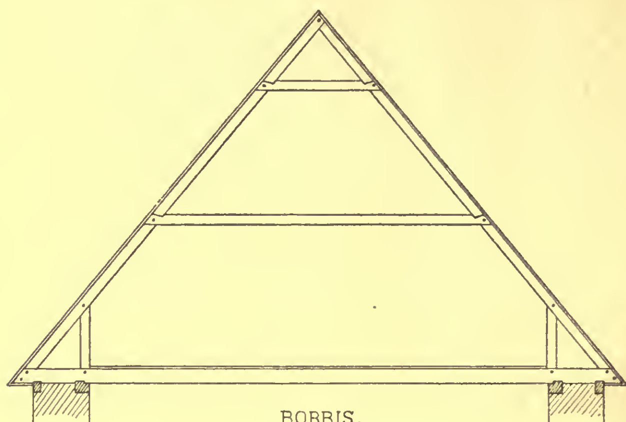

Fig. 3.

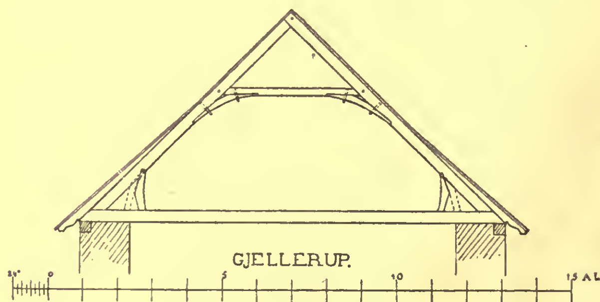

Fig. 4.

paa gjennemgaaende Bjælker, Resten paa Spærfødder. Af Spærene over Velling Chor stod kun et enkelt Fag paa gjennemgaaende Bjælke. Spærfødderne og de mellemliggende Bjælker hvile paa samme Murlægter, hvorved en Udskydning modvirkes. De fleste Bjælker i Sedding og Velling ere af

Fyr, Resten Eg; i Borris derimod ere de alle af Eg. Loftsgulvet bestaar i Sedding af Fyrrebræder, i Velling Chor ligesaa med Undtagelse af omtrent en Fjerdedel, hvortil er benyttet indtil 17 Tommer brede Egeplanker; men i Borris er saa godt som hele det gamle Egedække bevaret — kun hist og her udbedret med Fyrrebræder.

Tømmerets Samlinger, ved hvilke der dels er benyttet Trænagler dels Jernspiger, ere, saa vidt det kunde undersøges, ikke af usædvanlig Art. Alt Tagtømmeret er, hvor nyere Istandsættelser ikke have fundet Sted, Eg og mere eller mindre omhyggeligt behandlet med Øxen.

Sedding Kirkes østlige Taggavl bestaar af 3 Skifter Granitkvadre, iøvrigt, ligesom hele Vestgavlen, af utilhuggen Granit. Kalken mellem Kvadrene og mellem de utildannede Sten ser ens ud. I Borris er til begge Skibets Taggavle anvendt Brudstykker af Kvadre, Sokkelsten og Vinduesoverliggere, blandede med utilhuggen Granit. For Velling Kirkes Vedkommende bestaar Chorets Østgavl i $2^1/_2$ Alens Høide over Bjælkerne af 5 Kvaderskifter, af hvilke de to underste hvert have et Fremspring af $1^1/_2$ Tom. Den øverste Del er muret af røde Munkesten. Muren mellem Chorets og Skibets Tage har regelmæssige Granitkvadre paa begge Sider i hele Høiden.

Forbindelsen mellem Skibets og Chorets Tagrum er i Sedding og Velling en raa Gjennembrydning, i Borris en af Munkesten senere opført spidsbuet Aabning.

Ved Siden af disse Konstruktioner maa nævnes Tagværkerne over Skibet i Gjellerup Kirke, Hammerum Herred (Fig. 4) og over Velling Kirkes Skib (Fig. 5). I disse to Tage staa Spærene i Bjælkerne[1]).

---

[1]) Taget over Velling Skib er det smukkest og omhyggeligst behandlede af dem alle; det er forsynet med en ret interessant Nummerering.

Efterat Dr. Müller har omtalt de buede Spærfag i Sedding, udtales (Pag. 91), at der over den øvrige Del af Skibet findes et yngre Tagværk. Hertil maa bemærkes, at Egetræet i alle de nævnte Former, saavel de buede som ikke buede, er ens behandlet, har samme Farve udvendig og ser, saavidt det kunde undersøges, ens ud indvendig; det er dernæst omtrent lige godt bevaret. For saa vidt kunne de ikke buede Fag ligesaa godt være de ældste.

Af den Omstændighed, at Spærene ikke staa i Bjælkerne men i Spærfødder, kan ikke sluttes, at Bjælkerne oprindelig have manglet og først senere ere indlagte, da man gik over fra et aabent Tagværk til et fladt Loftsdække. At Spær og Bjælker ikke have samme Inddeling, forekommer nemlig ogsaa ved Tage af mere almindelig Form f. Ex. i Rold Kirke, hvor ellers Intet taler for et oprindelig aabent Tagværk.

Fordelen ved en Konstruktion, som ved Istandsættelse tillod Benyttelsen af de gamle Bjælker, selv efter at de yderste, fortærede Ender vare bortskaarne, maa heller ikke overses.

Dr. Müller har omtalt en Bjælke i Borris, som er prydet med en Række skraatstillede Vaabenskjolde af det 15de Aarhundredes Form (Fig. 1), og betegnet den som en Tidsbestemmelse for den første Indlægning af et fladt Loft. For at den virkelig kan være en Tidsbestemmelse, maa den ligge i sin oprindelige Stilling. Imidlertid er den lagt urigtig op, hvorved Skjoldene ere komne til at staa paa Hovedet. Dette vilde neppe være sket ved en Bygningsdel, hvorpaa der er anvendt saa meget Arbeide, tilmed i en Tid da heraldiske Former spillede en Rolle.

Til Støtte for den Antagelse, at de buede Tage have været aabne, er der i den nævnte Afhandling anført flere Smaatræk ved Kirkerne, som dog ligesaa godt kunne have anden Oprindelse, hvilket iøvrigt ogsaa indrømmes af Forfatteren. At der saaledes til Taggavlene er benyttet Kvadre — som i Vorgod og Faster — beviser vistnok Intet i denne Henseende. Jevnlig ses det, at disse Gavles øverste Del

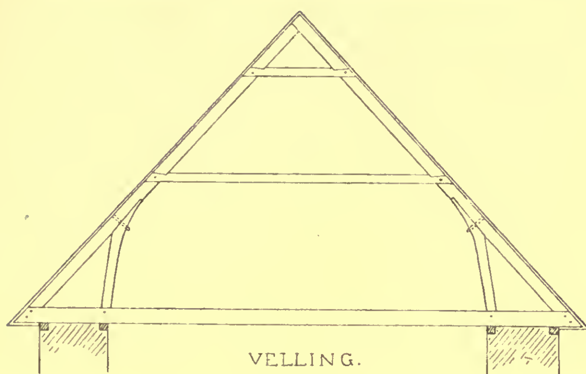
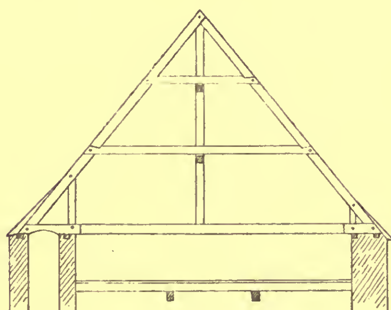

Fig. 5.

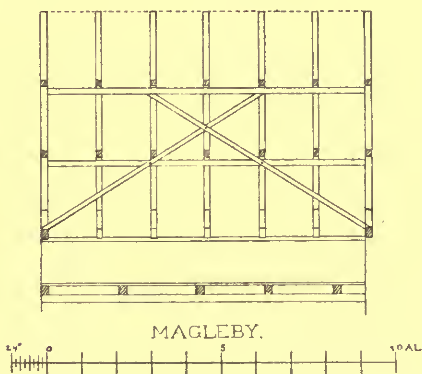

Fig. 6.

bestaar af Marksten og den underste Del af regelmæssige Kvaderskifter, hvis Antal kan voxe saaledes, at de tilnærmelsesvis eller, som ovenfor nævnt, endog helt dække Gavlene; men tør der heraf udledes Andet end, at man har benyttet Kvadre, saa længe Forraad var forhaanden, og derefter Marksten, som her kunde gjøre samme Tjeneste?

Det omtales Pag. 95, at der aldrig findes oprindelige Gjennemgange i Taggavlene mellem Skib og Chor. Heller ikke Meddeleren mindes at have set en saadan[1]). Da det imidlertid ikke er ualmindeligt, at der slet ingen Gjennemgang er og det i Kirker, som maa forudsættes altid at have havt fladt Loft f. Ex. Hvidbjerg, synes der foreløbig ikke at kunne udledes Andet af disse Forhold end det Factum, at Gjennemgangene oprindelig i Regelen have manglet, og at Adgangene til Tagrummene have været Lemme i Loftet.

I Afhandlingen omtales Lysaabninger i Taggavlene og Forfatteren finder det forstaaeligere, at disse have bragt Lys ind til et aabent Tagværk end til et mørkt Loftsrum. Meddeleren maa her være af en modsat Mening.

Naar det antages, at Tveie-Merløse paa Grund af de 3 Buer, hvormed Taarnbygningen aabner sig ud mod Skibets Tagrum, har havt aaben Tagstol, da maa denne Kirke dog netop af den Grund, som Dr. Müller Pag. 94 anfører, have havt fladt Loft. Ovenover Hvælvingerne ses nemlig Rester af den gamle malede Dekoration, som afsluttes under Bjælkerne.

For Herfølge med flere Kirkers Vedkommende omtales Pag. 95, at der over de senere tilføiede Hvælvinger og noget under Murens Overkant findes en Række firkantede

---

[1]) Efter den perspektiviske Tegning af den nedbrudte romanske Kridtstenskirke i Vindinge (Sjællands Stiftslandsbykirker Tab. 33) synes denne Bygning dog at have havt en oprindelig Gjennemgang.

Huller, hvori der ofte sidder korte Bjælkestykker. Disse menes at have været Fødder for Stivere, som have grebet ind i en aaben Tagkonstruktion. Hvor Meddeleren har set saadanne f. Ex. i Holtug Kirke i Stevns have Enderne af Bjælkestumperne vidnet om en saa uregelmæssig og tilfældig Behandling, at der ikke godt kunde tænkes Andet end, at det var Rester af et nedtaget Bjælkelag. Meddeleren har dernæst ikke fundet Mærker i dem af nogen tidligere Forbindelse med andre Tømmerstykker.

Den Antagelse ligger da formentlig nærmere, at disse Kirker paa det Tidspunkt, da Hvælvingerne tilføiedes, have havt Tagværker, som laa høiere end Bjælkelaget, og som ikke stod i nogen Forbindelse med dette. Et smukt Exempel paa en saadan Konstruktion findes endnu vel bevaret i det sent middelalderlige Vaabenhus ved Magleby Kirke i Stevns (Fig. 6) — altsaa i samme Egn som de af Dr. Müller omtalte Kirker. Kun de yderste Spær a og b staa i Bjælker, som ligge ind til Murene, de 5 mellemliggende Fag staa i Spærfødder. Til Længdeafstivning er i Tagets Midte anbragt et lodret Kryds. Ifald der har været et saadant eller lignende Tag, da der skulde skaffes Plads til Hvælvingerne, har det været nemmere at overskære Bjælkerne end helt at udtage dem. — Saa vidt vides forekomme saadanne afskaarne Bjælkeender desuden kun i Kirker med senere indbyggede Hvælvinger.

Hvilke Resultater en fortsat Granskning af Udlandets Tagforhold vil føre til, og om disse ville kunne finde Anvendelse paa vore Kirker, maa Fremtiden vise. De engelske og norske Konstruktioner bero formentlig paa andre Principer end dem, der kunne have ligget til Grund for de omtalte jydske. Nogen Lighed med disse frembyde ved første Øiekast de af Dr. Müller omtalte nordfranske, men en nærmere Undersøgelse synes at vise, at Ligheden er illusorisk.

Efter Viollet le Duc: Dictionnaire raisonné de l'architekture III Pag. 28 er i Fig. 7 gjengivet et Tagværk over en Sal i Bispegaarden i Auxerre. Det bestaar af Hovedfag med Bjælke og Hængesøile (a) og mellemliggende Fag uden saadanne (b). To Aase (c) og Skraabaandene (d) stive det i Længderetningen. Principet for Konstruktionen er altsaa ogsaa her et fuldstændig andet.

Vil man alligevel antage, at Buerne i de jydske Kirker kunne være Rester af saadanne Tagværker, maatte der nærmest tænkes paa de mellemliggende Fag (b). En saadan Fortolkning tilfredsstiller dog ikke, fordi der hos os intet Spor findes af Hovedfagene; thi disse, som havde den gjennemgaaende Bjælke, vilde der dog nærmest have været Anledning til at benytte igjen, naar man fra et aabent Tag vilde gaa over til det flade Loft, hvor der netop var Brug for Bjælkerne.

Først senere hen i Tiden, naar andre Elementer ere komne ind i Konstruktionen, bortfalder den gjennemgaaende Bjælke.

Efter Viollet le-Duc's Indledning til Behandlingen af disse nordfranske Tage maa de i det Hele ogsaa nærmest betegnes som senere[1]).

Disse franske Tagværker skille sig ogsaa i et andet meget væsentligt Punkt fra de jydske, idet der paa Indersiden af det buede Tømmer altid er fastgjort en Beklædning, hvis Stød dækkes med Lister[2]). Med Undtagelse af Hovedfagenes Bjælker og Hængesøiler ser man altsaa ikke selve Konstruktionen men derimod en fuldstændig Tøndehvælving af Træ.

---

[1]) Dictionnaire III Pag. 26. »Peu d'exemples suffiront pour »faire comprendre le système des charpentes apparentes »adopté au moment où naît l'architecture ogivale, et qui ne »cesse d'être employé qu'á la fin du XVIe siècle.

[2]) Dictionaire III Pag. 27—28. »Comme toujours, des bar»deaux en chêne avec couvre-joints étaient cloués sur »les courbes des fermes et chevrons«.

En saadan Beklædning have de jydske ikke havt. Der er ikke fundet Mærker eller Naglehuller, som tyde derpaa. Er man oppe under et af disse Tage og ser hen under Buerne, kunne de vel frembringe en Virkning, der minder om Tøndehvælvingens; men ganske anderledes forholder det sig, naar man staar nede paa Kirkens Gulv og tænker sig

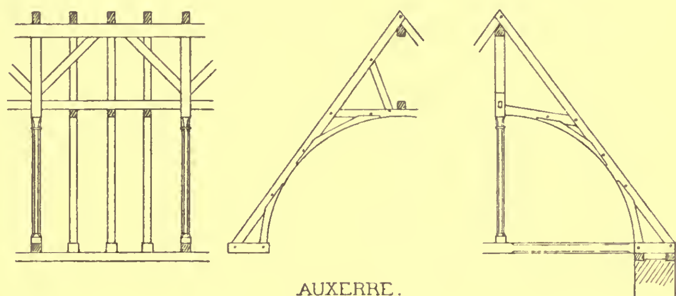

Fig. 7.

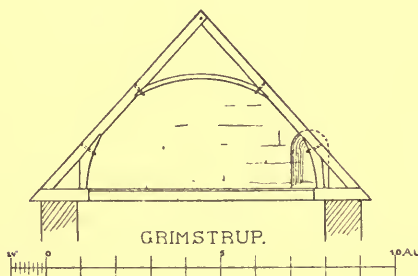

Fig. 8.

Bjælker og Loft fjernede. Tagets høie Reisning, Træets Spinkelhed i Forbindelse med Afstanden mellem de forskjellige Fag vil da virke uroligt og ufærdigt og efter Meddelerens Følelse staa i en saa afgjort Disharmoni til hele den faste, sluttede Charakter i den romanske Kirke, at Formodningen om, at Konstructionen tilhørte denne og havde været bestemt til at staa synlig, sikkert maatte opgives.

Det vil ikke kunne benægtes, at der er et nært indbyrdes Slægtskab mellem de forskjellige jydske Tagformer med krumt Tømmer, som i Afbildninger ledsage disse Bemærkninger, samt at der Intet er til Hinder for, at de kunne være samtidige. De danne en Formskala. At antage, at en eller to af dem have været aabne — de andre ikke — synes at være vilkaarligt. At de alle skulde have været aabne, er ikke rimeligt.

Alene det spinkle Tømmer og den Omstændighed, at Træet staar saa friskt og velbevaret den Dag i Dag — selv i et Klima som Vestjyllands og i Bygninger, der gjennem lange Tider have været saa daarlig vedligeholdte som vore Landsbykirker, gjør det uantageligt, at disse Tage ere romanske. Den runde Bue siger heller Intet i saa Henseende.

Men vægtigere end Hypotheser taler den lille velbevarede Granitkirke i Grimstrup, Skads Herred. Denne Kirke (hvortil Meddeleren skylder Architekt Estrup Henvisning) har et uanseligt, af Tegl opført Vaabenhus, hvis ældste Partier maa henføres til Middelalderens Slutning. Det har et almindeligt Bjælkeloft, men over dette staar paa Spærfødder det i Fig. 8 viste, buede Tagværk, som med Undtagelse af Hanebjælkens Fremstilling i Et og Alt svarer til de i denne Artikel omtalte, og dette Tag faar saa meget større Betydning med Hensyn til Tidsbestemmelsen, fordi dets vestlige Flade skærer sig ind i et tilmuret, romansk Vindue paa Skibets Nordside.

Enkelthederne i et Halvtag over en Klostergang i Soignies i Belgien (Fig. 9), der er gjengivet efter en Skizze, som Maleren Tuxen velvillig har optaget, pege hen paa den senere Middelalder[1]). Det har sikkert altid staaet aabent. Maatte det deraf sluttes, at dette ligesaa godt kan have

---

[1]) Klostergangen er c. 6 Alen bred. Ved Samlingerne er benyttet Trænagler, som for faa Aar siden ere supplerede med Jernspiger.

været Tilfældet med de jydske Tagværker — hvad enten man vil henføre dem til Middelalderens Slutning eller til Renaissancen — saa maa det erindres, at vi i disse ganske savne det Tegn herpaa, som Profileringerne paa Tagværket i Soignies have, og dernæst kunne de i det Foregaaende omtalte, gamle Egetræs Loftsgulve, om hvilke det vanskelig

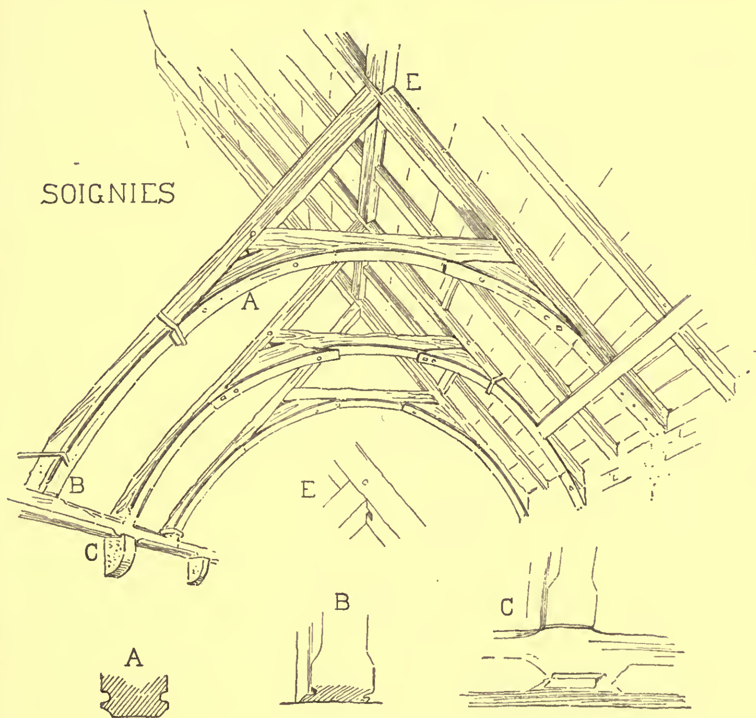

Fig. 9.

vil kunne godtgjøres, at de ere yngre end Tagtømmeret, ikke lades ude af Betragtning, saa meget mere som Rester af et saadant fandtes over Velling Kirkes Chor, der, naar Grimstrup Vaabenhus undtages, er det eneste Sted, hvor man hidtil har fundet den buede Spærform helt gjennemført.

Skjøndt Meddeleren allerede efter Undersøgelsen af de af Dr. Müller omtalte Tagkonstruktioner maatte opfatte deres Alder og Bestemmelse paa anden Maade end hævdet i den ærede Forfatters Artikel, er den afvigende Menings væsentligste Begrundelse dog at søge i de senere tilveiebragte Oplysninger, hvilke ikke kjendtes, da den nævnte Artikel fremkom.

Det er at haabe, at der endnu maa kunne samles yderligere Bidrag til Belysning af de gamle Tagformer her i Landet, om hvis Betydning for Studiet af den kirkelige Architektur Dr. Müller med Rette har erindret.

AARBØGER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED OG HISTORIE.

UDGIVNE AF

DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1891.

II. RÆKKE.

6. BIND.

KJØBENHAVN.

I COMMISSION I DEN GYLDENDALSKE BOGHANDEL.

THIELES BOGTRYKKERI.

INDHOLD AF AARGANGEN

1891.

S. 113—118: Haar af Mennesker og Dyr fra Bronzealders Fund og fra Nutiden.

S. 305—313, 318, 320: Stenalders Grave og Oldsager fra Skads Herred.

S. 324 flg.: Archæologisk Kort over Skads Herred.

S. 330—339: Stenalders Grave og Oldsager fra Voer og Gjern Herreder.

S. 384: Skivespalter fra Danmarks ældre Stenalder.

S. 387: Skæftede Stenøxer fra Udlandet.

S. 390—393: Skivespaltere anvendte ved Huggeforsøg i Fyrretræ og de med dem udførte Arbeider.

Afbildningerne S. 20—72 ere tegnede af Prof. Magnus Petersen og skaarne i Træ af Xylograph Rosenstands Efterfølger. — S. 78 er laant fra J. B. Løfflers: Danmarks Kirkebygninger. — S. 85 er tegnet af Prof. J. Kornerup og chemityperet af Prof. Magnus Petersen. — S. 101—109 ere tegnede og chemityperede af Prof. Magnus Petersen. — S. 113—118 ere tegnede af Cand. Bille Gram. — S. 305—339 ere tegnede af Kapt. A. P. Madsen. — S. 384—387 ere tegnede og chemityperede af Prof. Magnus Petersen. — Figurerne S. 305—339 og 390—393 ere zinkographerede i Xylograph Hendriksens Reproductions-Anstalt.

GULLANDS MYNTVÆSEN.

AF

P. HAUBERG.

Gulland eller Gotland, som Navnet skrives paa Svensk, har meget tidlig, saalangt Øens Historie kan følges tilbage, nærmest været knyttet til Sverig. Selv om Øen ikke var nogen svensk Provinds, stod den dog i et vist Afhængigheds-forhold til Hovedlandet, idet Befolkningen betalte en aarlig Afgift af 60 Mark Sølv til den svenske Konge[1]) og senere desuden maatte forpligte sig til at yde ham Krigshjælp med syv Skibe eller udrede endnu en Afgift af 40 Mark Penninge for hvert Skib.[2]) At Gulland dog tildels formaaede at bevare sin Uafhængighed, skyldtes den selvstændige Stilling, Staden Visby tidlig indtog som Hovedpunkt for Østersøhandelen og senere som Hansestad, hvis delvis tydske Befolkning var benaadet med særlige Privilegier af de tydske Keisere. Den svenske Krone søgte imidlertid stedse at bevare Overherredømmet over Øen, og da de mellem Kong Magnus Ladelaas (1278—90) og Gullænderne i den Anledning opstaaede Stridigheder vare faldne uheldig ud for de sidste, maatte disse omsider finde sig i at anerkjende den svenske Konges Overmagt.

---

[1]) Gotlands-Lagen ved C. J. Schlyter. Pag. 97.
[2]) Sammesteds, Pag. 102..

Den 27de Juli 1361 indtog Kong Valdemar Atterdag Visby, og Gulland var derefter, paa enkelte korte Perioder nær, knyttet til Danmark i henved 300 Aar. I Aaret 1394 indtoges Visby af Fetaliebrødrene, der under Paaskud af at ville støtte den svenske Konge Albrecht, som holdtes i Fangenskab af Dronning Margrethe, hærgede de omliggende Kyster og opbragte Kjøbmandsskibene. I Visby havde Fetaliebrødrene et sikkert Tilflugtsted og et Udgangspunkt for deres Røvertog indtil Aar 1398, da den preussiske Høimester Konrad von Jungingen tog Staden i Besiddelse. I Aaret 1404 søgte Dronning Margrethe forgjæves at indtage den; først Aar 1408 overlod Høimesteren Ulrich von Jungingen den til Erik af Pommern, efterat Kong Albrecht nogle Aar iforveien mod en Pengesum havde frafaldet enhver Ret til den.

Da Erik af Pommern Aar 1439 havde forladt Danmark, seilede han til Gulland og opholdt sig derefter i 10 Aar paa det ved Visby opførte Visborg Slot, hvorfra han med sine Skibe drog ud paa Sørøvertog og forulempede Handelen i høi Grad. Dette Uvæsen standsedes først, da den svenske Konge Karl Knudsen i Sommeren 1448 lod Øen belægge med sine Tropper og indesluttede Kong Erik paa Visborg Slot, hvorfra der nu førtes langvarige Forhandlinger med de Svenske om Overgivelsen. Imidlertid samlede Kong Christian I. sin Krigsstyrke for at bemægtige sig Øen, og til ham overlod Kong Erik Slottet i Foraaret 1449. Visby indtoges snart efter, og Gulland kom da atter i den danske Krones Besiddelse.

Øen spiller derpaa ikke nogen fremtrædende Rolle i Historien førend efter Christian II.'s Fordrivelse, da Søren Norby trofast og tappert søgte at bevare den for sin fordrevne Herre fra Aar 1523, indtil han 1525 maatte overgive den til Kong Frederik I. Ifølge Overenskomst med Lybæk skulde denne Stad som Kong Frederiks Allierede have Indkomsterne i fire Aar af Gulland; men denne Be-

stemmelse forandredes senere saaledes, at Lybæk fik Bornholm overladt paa 50 Aar. Gulland var nu i den danske Krones uomtvistede Besiddelse indtil Freden i Brömsebro d. 13de August 1645, da Danmark mistede denne Provinds, der havde været knyttet til det gjennem tre Aarhundreder, og som i Tidens Løb var blevet et fuldstændig dansk Land. Endnu engang var Gulland en kort Periode i Danmarks Besiddelse, da Niels Juel holdt Øen besat i Aarene 1676—1679.

Efter denne korte Oversigt over Øens Historie ville vi nu vende os til dens Mynthistorie, der er knyttet saa nøie til det Tidsrum, i hvilket den var dansk, at de kjendte gullandske Mynter saagodtsom alle ere at betragte som danske.

Der findes Intet optegnet om, paa hvilket Tidspunkt man først er begyndt at slaa Mynt paa Gulland, ligesaa lidt som noget af de Privilegier, der tidlig blev givne Gullænderne af de tydske Keisere, taler om nogen Myntret. I det Brev, hvorved Valdemar Atterdag Aar 1361 giver Visby sine Rettigheder tilbage, tillades det Staden at slaa Mynt som forhen; men der omtales ikke nogen Bekræftelse af et særligt Myntprivilegium, og noget saadant har derfor neppe været givet Staden. Den tidligste Omtale af gullandsk Mynt findes i den rigaiske Biskop Albrechts Paabud Aar 1211 om, at Rigas Mynt skulde gjøres af samme Værdi som den gullandske. Der har saaledes allerede i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede været slaaet Mynt paa Gulland. Oprettelsen af et Myntsted paa Øen skyldes sikkert Visbys driftige, tildels tydske Kjøbmandsstand, der har vidst at vurdere de Fordele, som derved vilde tilflyde Staden, hvor der gjordes saa betydelige Omsætninger i Penge.

Ifølge Traditionen skal der i Middelalderen have været et Myntsted ved Duss i Bro Sogn.[1] Her fandtes endnu omtrent Aar 1850 en gammel Gaardport af Sten og et stort

[1]) C. J. Bergman. De nummis Gothlandicis. Pag. 4.

Stenhus, med tykke Mure og tidligere forsynet med smaa Glugger, hvilket kaldtes »gambla myntet«. Der skal fordum den mægtige Folkehøvding Lars Qvie have boet, som i Aaret 1315 overvandt Kong Birger i Koparfve Eng i Rute. Denne Lars Qvie havde Rettighed til at mynte baade Guld- og Sølvpenge.[1]) Den hele Beretning har dog ingensomhelst Sandsynlighed for sig. Man tør høist antage, at Kronens Skatter i Penge have været indbetalt her, og at her da tillige har været et Pengebytningssted; men noget Myntsted kan her neppe nogensinde have været. Iøvrigt ligger det nævnte Aar længe forud for Udmyntningen af Guld i Norden. Gullands Myntsted har utvivlsomt altid været knyttet til Visby. Der kan ingen Grund tænkes til, at det skulde have ligget noget andet Sted end i den blomstrende Stad med al dens Liv og Handel. Aar 1361 tillod Kong Valdemar, at den maatte have sin egen Mynt som »fra gammel Tid.« [2])

Stadens Myntsted var i et firkantet Taarn, kaldet »Sølvhætten«, beliggende i det nordvestlige Hjørne af Stadsmuren ud mod Søen. Under sit Ophold paa Gulland lod Erik af Pommern indrette et andet Myntsted i et firkantet Ydertaarn i Visborg Slots sydøstlige Hjørne[3]), og sandsynligvis ere Udmyntningerne senere skete paa Slottet.

Om Myntmestrene i Visby haves kun nogle enkelte spredte Oplysninger. I Strelows gullandske Krønike meddeles, at »Aar 1427 gaff Gesicke Myntemesters, Thierre

---

[1]) Stiernstedt. Myntsorter, myntmästare och myntordningar. I. Pag. 15, hvor der henvises til: P. A. Säve. Gotländska Samlingar I. Pag. 481. 482. (Mscr.)

[2]) — »ok ghunne wy en erer munthe also se van oldes hebben ghehat.« Rigsarkivet. Gulland. Vidisse fra 1424. — Suhm. Danm. Hist. XIII. Pag. 839.

[3]) I Resens Atlas Danicus VII findes Grundtegninger saavel af Staden som af Visborg Slot, med Angivelse af de to Mynttaarnes Beliggenhed. — C. G. Brunius. Gotlands Konsthistoria. I. Pag. 303.

Ageren og Bettingen til Vor Frue Kirckis Orgel, der aff skal i Kircken skee Messe for hende, hendis Hoszbondis, Børns og Forældris Siele.«[1]) Samme Forfatter beretter endvidere, at »Aar 1482 gaff Giseltrud S. Matthias Myntemesters vandages Borgemester i Viszby efterlefuerske med begge hendis Sønner, som vare Herr Gert Mynter vandages, Kirckeherre til S. Oluff, oc Herr Mickel Mynter[2]), Borgemester i Viszbye, bevilgede oc samtyckede de Brødre i S. Cathrin Closter, oc den gandske Convent, en Ager uden Østerport, hos Nunne Ageren, kaldis Mynter Ageren, oc to stycker Enge i Ferdingboe, oc it Rum liggendis inde Syndre Porten ved Reeberbanen, kaldis Mynters Rum, at for Mariæ Magdalenæ Altere, Norden hos en Pillere, hos S. Birgittæ Altere, som hand sielff hafuer ladit bygge, skal skee fire Messer om Vgen, for hindis og hindis S. Hoszbondis oc salige Børns Siele.« [3]).

I Aaret 1535 omtales Myntmesteren Jacob, som paa Visby Slot af Stadens Borgermestre Jørgen Jude og Hans Snijdher samt Raadmand Anders Rempe modtog paa Hr. Henrik Rosenkrantz's Vegne 51 Lødemark og 9 Lod Sølv af Kirkesølv, som de selv nogen Tid tilforn havde indsat i en Kiste med to Laase og forseglet for.[4])

Endelig er den bekjendte Myntmester Poul Fechtels Navn ogsaa knyttet til den gullandske Mynthistorie, idet han i Aaret 1554 forestod Udmyntningen af den gullandske

---

[1]) H. N. Strelow. Cronica Guthilandorum. Pag. 205.

[2]) Af Navnet Münter kan endvidere anføres Herman Münter, Borgermester i Visby, død 21 December 1375. Han skjænkede Gaver til Minoriternes Kloster i Staden, blandt andet til Sacristiet et Par Gyldenstykkes Klæder, og paa sit Yderste gav han en anselig Gave til Chorets Bygning. Script. R. D. VI. Pag. 566. — Under gullandske Aktstykker i Rigsarkivet fra 1424 og 1425 forekommer »Herman Munter up der vorborgh to Wisborgh«; hans Segl i Vox findes vedhængt.

[3]) Strelow. Chron. Gut. Pag. 226.

[4]) Rigsarkivet. Gulland.

Mynt, der i dette Aar prægedes i Kjøbenhavn og ikke i Visby. Af hans Regnskab for Aarene 1546—1556, kvitteret Kjøbenhavn den 7de Marts 1557, ses det, at der i Aaret 1554 udmyntedes 11,585½ Mark 6 Skilling gullandsk Mynt.[1])

Myntinddelingen i Norden var i Middelalderen ikke overalt den samme. I alle tre Riger var Marken delt i 8 Øre, hver paa 3 Ørtuger; men medens man i Danmark og Norge delte Ørtugen i 10 Penninge og altsaa Marken i 240 Penninge, regnede man i Sverigs nordligere Provindser, Svealandene, 8 Penninge paa 1 Ørtug, altsaa 192 Penninge paa Marken, og i de mellemsvenske, Götlandene, 16 Penninge paa Ørtugen og 384 Penninge paa Marken.[2]) De götlandske Penninge have altsaa svaret til halve Penninge, og de have kun været af ringe Lødighed, da de omtales som Kobberpenninge.[3]) Inddelingen af Ørtugen i 16 Penninge har ligeledes været brugt paa Øland[4]) og har muligvis ogsaa oprindelig været anvendt paa Gulland, hvorom der imidlertid savnes Oplysninger. At man paa Gulland har brugt Markens Inddeling i Øre, ses af Biskop Albrechts Bestemmelse af Aar 1211 om Rigas Mynt, der skulde gjøres

---

[1]) Danske Magazin. I. Pag. 165. Poul Fechtels Fødselsaar og Dødsaar ere ubekjendte. 1536 boede han i Helsingør, senere i Kjøbenhavn efterat han var blevet kgl. Myntmester Aar 1541. Han levede endnu 1590 og siges at være blevet 100 Aar gammel.

[2]) Vestgötlands-Loven sætter en Bøde af »fira pæninga suenska«, som andetsteds angives med »attæ penningæ.« II. Kirk. B. XLIII. og III. 1. — I Vestgötlands-Loven II. Dr. B. VII. ansættes en Række af Bøder i synkende Skala: 3 Mark, 12 Øre, 6 Øre, 3 Øre, 4½ Ørtuger og 2 Ørtuger 4 Penninge. — En svensk Penning gjaldt lig med »twæggia sma penninga«. Østgötlands-Loven. Kr. B. XI. Not. 84.

[3]) »fæm penningæ bla« af hver Bonde, fordi »at tha gek erpænningær i alt götlandti«. Vestgötl.-L. IV. $16._{11}$.

[4]) 1281. Brev om Ølændingernes Skat: »Computatis in qvolibit solido sedecim denariis. Liliegren. Dipl. svec. Nr. 736.

ligesaa god som den gullandske, saaledes at der paa 1 Mark Sølv gik 4½ Mark Penninge, af hvilke Myntmesteren skulde have 2 Øre.[1]) Hvormange Penninge der regnedes paa Ørtugen, fremgaar derimod ikke heraf; men det ligger dog nær at antage, at man i en tidlig Periode har regnet med 16 ligesom i Götlandene og paa Øland og senere er gaaet over til den mere almindelige Inddeling med 8 Penninge paa Ørtugen.

Af Aktstykkerne fremgaar det, at man ved Betaling, ikke i Mark Penninge, men i Mark Sølv efter Vægt, hvorved benyttedes al Slags forarbeidet eller sammensmeltet Sølv af tilstrækkelig god Lødighed, har regnet i gullandske Mark, der udveiedes efter den gullandske[2]) eller visbyske[3]) Vægt. Ser man hen til Forholdene i Danmark, benyttede man her den roskildske eller lundensiske Vægt; i Sverig brugtes Stockholms eller Upsalas Vægt i Svealandene[4]) og Skaras Vægt i Götlandene. I Danmark svarede de to Vægte til den kølnske, saaledes at det kun var lokale Benævnelser for samme Vægt, og det samme har været Til-

---

[1]) »In moneta quatuor marcæ et dimidia denariorum marcam argenti ponderabunt Guthensem. Denarii albi erunt et dativi, ex illis monetarius duas oras habebit. Ejusdem valoris erunt Rigenses denarii, cujus et Guthenses, licet alterius formæ.« Handlingar rörande Skandinaviens historia. XXIX. Pag. 2. — Bunge: Liv-, Est- u. Curl. Urk. I. Nr. XX.

[2]) 1211. »Quatuor marcæ et dimidia denariorum marcham argenti ponderabunt Guthensem. Biskop Albrechts fornævnte Brev. — 1288. Visbys Borgeres Bøde til Kong Magnus Ladelaas: Duo millia marcarum puri et examinati argenti gotenensis ponderis cum qvingentis marcis argenti usualis monete«. Liliegren. Dipl. svec. Nr. 970. — 1312. Gjældsbevis for »CCCL marcæ argenti ponderis Gotlandie.« Liliegren. Dipl. svec. Nr. 1834. — 1324. »VI marcæ gotenses sweue monete«. Sammesteds Nr. 2459.

[3]) 1305—7. »ij marcæ puri argenti in pondere wisbycensi.« Lübeckisches Urkundenbuch. II. Nr. MXCIII.

[4]) 1327. »Ad pondus de Stocolmis seu ad pondus Upsalense, qvod pondus est idem«. Munch. Regnskabsbøger over pavelige Tiender i Norden. Pag. 30.

fældet i Sverig, hvor Vægten ogsaa var indrettet efter den kølnske. Saaledes angives 1 Mark Sølv saavel efter Stockholms som efter Skaras Vægt at have været lig med 5 Mark svenske Penge,[1]) og samtidig at 1 Mark Sølv efter kølnsk Vægt har været lig med 5 Mark svenske Penge.[2]) Med Hensyn til den gullandske Mark Sølv er der ingen Tvivl om, at den har havt samme Vægt og ligeledes har svaret til den kølnske, saaledes at Betegnelsen ogsaa for den kun maa betragtes som lokal.

Oplysningerne om Gullands ældste Myntforhold ere yderst sparsomme. Det fremgaar dog klart, at der har været en væsentlig Forskjel paa svensk og gullandsk Mynt. Dette lader sig allerede formode af et Kjøbebrev fra Tiden 1258—1282[3]) og af Regnskaberne over de i Aaret 1333[4]) indkomne pavelige Tiender, hvor der udtrykkelig skjelnes imellem dem. Værdiforskjellen angives endelig bestemt i et Aktstykke fra Aar 1312, i hvilket 1 Mark Sølv regnes lig med 5 Mark svenske Penninge eller med 7 Mark gullandske.[5]) Den her angivne Forskjel mellem de to Myntværdier har dog neppe altid været den samme. Tvertimod har den sikkert i Tidens Løb varieret endel.

---

[1]) 1328. »Computata quelibet marca argenti (ad pondus de Stocolmis) pro V marcis parue pecunie Swecie.« Munch. Rgb. Pag. 30. 31. — 1328. Computata marca argenti (ad pondus de Scharis) pro V marchis dicte parue monete (swecie). Sammest. Pag. 37. — 1333. Computata qualibet marca argenti pro V marchis denariorum Sueuorum. Sammest. Pag. 86.

[2]) 1332. Kjøb af en rustet Hest »in LXXX marcis puri coloniensis ponderis aut in CD marcis monete nunc currentis.« Liliegren. Dipl. svec. Nr. 2937.

[3]) »XX marcæ argenti in denariis tam in swenicis quam in gutensibus et VIII marcæ argenti in sterlingis. Sammest. Nr. 854.

[4]) Munch. Regnskabsbøger over pavel. Tiender. Pag. 92.

[5]) 1312. »Quinque marchis nostris (sveweis) pro marcha argenti, septem vero marchis Gutensis monete et numeri computatis.« Liliegren. Dipl. svec. Nr. 1857.

Vore ældste nordiske Mynter prægedes af rent Sølv, saaledes at 1 Mark Penninge havde samme Værdi som 1 Mark Sølv. Snart begyndte man imidlertid at skaffe sig Fordel ved at blande Sølvet med Kobber, og da man i Tidens Løb vedblev dermed i stigende Grad, sank efterhaanden Myntens Værdi betydelig i Forhold til Sølvets. Af Biskop Albrechts omtalte Forordning angaaende Rigas Mynt fremgaar det, at 4½ Mark gullandske Penninge i Aaret 1211 svarede til 1 Mark Sølv. Dette viser, at den gullandske Mynt paa dette Tidspunkt kun har været af ringe Værdi og langt fra saa god som Mynten i Danmark, hvor i Aaret 1231[1]) 2½ Mark Penninge havde en Værdi af 1 Mark Sølv. Ifølge den nævnte Optegnelse fra 1312 regnedes dengang 7 Mark gullandske Penninge paa 1 Mark Sølv. Den gullandske Mynt var saaledes i Løbet af det mellemliggende Aarhundrede yderligere sunket saa stærkt, at den ikke var stort bedre end de samtidige slette Penge, de saakaldte »Borgerkrigsmynter«, i Danmark, hvor Pengevæsenet paa den Tid gik sin Opløsning imøde. I Sverig var Mynten i denne Periode heller ikke god, men dog langt bedre end den gullandske, og man finder derfor ogsaa, at den er blevet benyttet fremfor denne paa selve Gulland, hvor der i Aaret 1324 træffes Bestemmelse om en Sum af 6 gullandske Mark Sølv i svenske Penge.[2])

Under disse Forhold ser det besynderligt ud, at Rigas Myntvæsen i Aaret 1211 indrettes efter det gullandske, og at de derom trufne Bestemmelser gjentagne Gange fornyes. I Aarene 1225, 1305 og 1343 forordnes saaledes, at Rigas Mynt skal holdes efter den gullandske Mynts Vægt og Værdi.[3])

---

[1]) 100 Mk. P. = 40 Mark Sølv. O. Nielsen. Valdemars Jordebog. Pag. 99.

[2]) 1324. VI marcæ gotenses sweue monete. Liliegren. Dipl. svec. Nr. 2459.

[3]) 1225. »Monetam autem in civitate fieri cujuscumque formæ, sit in potestate Domini Episcopi, dum tamen ejusdem boni-

Grunden hertil maa søges i den nære Forbindelse mellem de to Stæder, idet Riga var at betragte som en Handelskoloni af Visby, og i Handelslivet, som vedblivende knyttede dem sammen. Gullands Mynt kom ellers aldrig til at spille nogen saadan Rolle, at den skulde tjene til Efterligning. Den holdt sig stedse indenfor meget snævre Grændser og fandt ingen videre Udbredelse udenfor selve Øen. Fundene godtgjøre dette, idet gullandske Mynter kun yderst sjelden findes andre Steder end paa selve Gulland og i de nærmest liggende svenske Provindser.

Henimod Midten af det 14de Aarh. foregik der imidlertid med Hensyn til Visbys Mynt en væsentlig Forandring, der var en Følge af den Udvikling, som var sket med Nordtydsklands Myntvæsen i denne Periode. Nogle af de vigtigste Hansestæder, deriblandt Hamborg, havde nemlig omtrent Aar 1334 paabegyndt Prægning af Mynter til 4 og 2 Penninges Værdi, de saakaldte Wittenpfennige og Blafferte.[1]) Senere blev der jævnlig mellem Hansestæderne truffet Overenskomster om Fællesskab med Hensyn til Myntvæsenet, ikke blot i Henseende til Mynternes Værdi, men ogsaa til Præget. Den derved opstaaede Fasthed i Nordtydsklands Myntvæsen gjorde snart sin Indflydelse gjældende i Naborigerne. I Sverig indførte Kong Albrecht af Meklenborg Udmyntningen af Ørtuger eller Otte-Penninge, hvoraf der altsaa gik 24 Stykker paa 1 Mark Penninge. I Slesvig udmyntedes henimod Slutningen af det 14de Aarhundrede saavel 4-Penninge, som 3- og 2-Penninge, svarende i Værdi og Præg til de tydske Wittenpfennige, Dreilinge og Blafferte, og i Begyndelsen af det 15de Aarh. indførtes der i det øvrige

---

tatis sit et ponderis cujus sit moneta Gutorum seu Gutlandie«. — 1305 og 1343 gjentages Bestemmelsen næsten ordret. Handlingar rörande Skandinaviens historie. XXIX. Pag. 4. 13. — Bunge. Liv.-, Est.- u. Kurl. Urk. I. Nr. LXXV. — Suhm. Danm. Hist. XIII. Pag. 95.

[1]) O. C. Gaedechens. Hamburgische Münzen und Medaillen. II. Pag. 167.

Danmark et helt nyt Myntsystem, ganske stemmende med Hansestædernes. Paa Visbys Myntvæsen gjorde den tydske Indflydelse sig tidlig gjældende, og allerede før Midten af det 14de Aarhundrede synes man at have forladt det ældre Myntsystem med Mark og Øre og optaget et nyt i Lighed med det tydske. Marken vedblev som tidligere at være delt i 192 Penninge, men istedetfor Inddelingen i 8 Øre (24 Ørtuger) deltes den nu i 16 Skilling, hver paa 12 Penninge ligesom i Tydskland. Stadens Stilling som Hansestad gjorde en saadan Tilslutning til det tydske Myntvæsen ganske naturlig, navnlig paa det daværende Tidspunkt, da Visbys Glandsperiode var stærkt i Nedgang, og Staden for at gjenerhverve sin gamle Betydning maatte søge at følge med Tidsudviklingen. I Sverig beholdtes derimod den tidligere Myntregning, hvorved et af Forbindelsespunkterne mellem dette Land og Gulland bortfaldt, medens den fælles Myntregning bidrog til at knytte Øen nærmere til Danmark efter dens Erobring af Valdemar Atterdag Aar 1361.

Der findes Intet optegnet om, paa hvilket Tidspunkt det nye Myntsystem er indført paa Øen, og Udmyntningen af Visbys Mynter med Lilien og Lammet er paabegyndt. Myntforandringen i Tydskland, Fundene og selve Mynterne tale for, at det, som anført, maa være sket før Midten af det 14de Aarhundrede, og den Omstændighed, at Bestemmelsen om Rigas Myntordning efter Gullands Mynt blev fornyet Aar 1343[1]), gjør det sandsynligt, at Forandringen er indført ved dette Tidspunkt.

Medens Myntregningen paa Gulland saaledes bragtes i Overensstemmelse med den tydske, var dette dog ikke Tilfældet med Værdien af den nye Visby-Mynt, der sattes til sex Penninges eller en halv Skillings Værdi, medens de nærmest tilsvarende tydske Mynter kun vare 4-Penninge. De skriftlige Oplysninger herom fremkomme først sent, lang

---

[1]) Suhm. Danm. Hist. XIII. Pag. 95.

Tid efter at Udmyntningen var sat i Gang. Fra Aar 1405[1]) haves den tidligste Optegnelse, hvori omtales »swænska pæninga for atta pæninga ok gutniscan pæning for siex pæninga«, saaledes at de svenske Penge, Ørtuger, herefter indeholdt 8 Penninge, de gullandske derimod 6, ligesom de kort før dette Aar paabegyndte Udmyntninger af tydske Halvskillinger. I Overensstemmelse hermed er en anden lidt ældre Optegnelse, fra Aar 1402,[2]) hvori nævnes »vif marc suluers göthensch als men tellet cwey vnde dertich ore gottensch vor de marc suluers.« Udtrykket »ore« betegner her kun det enkelte Pengestykke, ligesom det tidligere »pæning«, og her siges altsaa, at 1 gullandsk Mark Sølv eller 192 Penninge er lig med 32 gullandske Penge, som saaledes hver indeholdt 6 Penninge. 1411 omtales 4 »gotniske« for 1 Øre (24 Penninge)[3]); her gjælder altsaa ligeledes 1 gullandsk Mynt 6 Penninge. Samme Værdiansættelse træffes i Wexiö Stadslov fra Aar 1414.[4])

Den gullandske 6-Penning, som stedse havde været sat for høit i Værdi i Forhold til de tydske Wittenpfennige, var imidlertid i Tidens Løb betydelig forringet, og omsider indtraadte da den Forandring, at man standsede Udmyntningen heraf og gik over til at mynte 3-Penninge, svarende nærmest til de tydske Dreilinge og til de danske i Næstved og Lund udmyntede Sterlinge, der dog vare af betydelig bedre Lødighed. Myntforandringen maa være sket før 1424, i hvilket Aar Danmarks Dronning Phillippa indgik en Forening med Hamborg, Lybæk, Lyneborg og Wismar, hvorved der blev truffet Bestemmelse om en ny Mynt i Danmark og om dennes Forhold til de daværende gangbare Penge.[5])

---

[1]) Svenskt Dipl. Nr. 576.

[2]) Sammest. Nr. 195.

[3]) Silfverstolpe. Svenskt Dipl. II. Pag. 434.

[4]) J. J. Nordstrøm. Bidrag til penningeväsendets historia i Sverige. Pag. 309. (Witterh. Hist. och Ant. Akad. Handl. XIX.)

[5]) Aktstykket findes i Universitetsbiblioteket. Arna Magn. Sml. Dipl. Dan. Fasc. II Nr. 17. Trykt i Kjøbenhavns Vidensk. Selsk. Skr. IX. Pag. 703.

Medens man lod de fire Stæders Mynt gjælde for fuld Værdi i Danmark, søgte man at bringe de svenske og ældre danske ud af Kurs ved at nedsætte deres Værdi til det halve. De danske Penninge og de åboske Penge (Halvørtuger fra Åbo) skulde hver gjælde for 2 nye Penninge, ligesom 2 af de gamle danske hule Penninge med Krone nedsattes til 1 ny Pennings Værdi. Med Hensyn til den gullandske Mynt skulde denne regnes til 3 hule Penninge med Krone, altsaa 1½ af de nye Penninge; »Item de Gotenschen also, de me nocht to der tiid sleit, vnde se nv gaen, de scholen gelden ghelik, dren holen penning, dar de Krone vppe steit.«[1]) Man var her nødsaget til at sætte Værdien i Forhold til den gamle Penning, da den ved at regnes i Forhold til den nye skulde sættes til 1½ ny Penning, og halve Penninge udmyntedes ikke i Danmark. Af Aktstykket fremgaar det saaledes, at den gullandske Mynt er blevet behandlet som dansk, og at den paa dette Tidspunkt har havt en Værdi af 3 Penninge, nærmest svarende til den danske Sterling og den tydske Dreiling. Den indtraadte Forskjel i Værdien fra 6- til 3-Penninge viser sig tydelig i selve Mynterne, skjøndt disse have beholdt det samme Præg som tidligere. 3-Penningene ere ikke blot mindre, men ogsaa af slettere Metal end de ældre 6-Penninge. Naar der i et Aktstykke fra 1434 atter omtales »Fire Guter for Øren«,[2]) da menes utvivlsomt hermed den ældre gullandske Mynt af 6-Penninges Værdi, som vedblivende har holdt sig i Omløb, længe efter at Udmyntningen af disse »svarta Gutar« var standset.

I Aaret 1453 udgav Kong Karl Knudsen sin Forordning om Mynt i Sverig.[3]) Aktstykket nævner som Begrundelse

---

[1]) Kjøbenhavns Vidensk. Selsk. Skr. IX. Pag. 704.

[2]) 1434. »562 Mark i swarta Guta, fyra Guta for Øren, som gevæ och genga æra her i Østra Gøtland. Sammest. Pag. 628.

[3]) E. Brenner. Thesaurus nummorum Sueo-Gothicorum. Pag. 32.

for sin Fremkomst, at denne sker, »fordi vor egen Mynt ikke er i Brug over hele Riget, og fordi gullandsk og anden Mynt, hvormed vore Varer betales, daglig forfalskes og indføres i Riget, medens det lidet af Rigets gode Mynt, som slaaes i Stockholm, udføres og smeltes. Derfor have vi med vort Raad bestemt, at al Mynt skal gjælde her i Riget efter følgende Værdi, idet Marken og Øren skal regnes efter Stockholms Mynt.« Derefter følger en Værdibestemmelse af de mest gangbare fremmede Penge: Octo nummulos Gothlandicos, tam veteres qvam recentes unam valere Ortugam s. Denarium Svecicum, quatuor grossos itidem unam Ortugam, Skillingum sive solidum Danicnm decem penningos seu nummulos, Solidum Civitatum nummulos undecim, Album Danicnm tres nummulos, novum Danicum Anglicum duos Nummulos, vetustum Anglicum nummulos tres, Civitatum Nummulos octo unam Ortugam, similiter octo Lebardos Lubecenses unam Ortugam & deniqve sedecim Danicos Lubecenses unam Ortugam.«

Med Hensyn til de angivne Mynters nøiagtige Værdi har Aktstykket mindre Betydning, da det kun er den reducerede og ikke den virkelige Værdi, der anføres. Imidlertid findes her forskjellige Mynter af samme Værdiansættelse, og af den ene er det da muligt at slutte sig til den andens omtrentlige Værdi. De angivne Myntværdier viser Følgende:

8 gamle eller nye gullandske Smaapenge (Penninge)	= 1 Ørtug (8 Penninge)
4 (gullandske) Grosser (3 Penninge)	
8 (Hanse-) Stædernes Smaapenge (Pfennige)	
8 lybske Lebarder (Pfennige med Lebard)	
16 danske lybske (Penninge med Lebard)	
1 (Hanse-) Stædernes Skilling (12 Pfennige)	= 11 Smaapenge (Penninge)
1 dansk Skilling (12 Penninge)	= 10 —
1 dansk Hvid (4 Penninge)	= 3 —
1 gammel Engelsk (engelsk Sterling)	= 3 —
1 ny dansk Engelsk (3 Penninge)	= 2 —

Udtrykket »nummulus« betegner en hul Penning (Brakteat) til en Pennings Værdi. 1 dansk Skilling sættes nemlig til »decem penningos seu nummulos«. Ifølge Karl Knudsens ældre Myntforordning af 1449 skulde der i Sverig udmyntes dels Ørtuger, dels »små hola penningar«.

Som det vil ses, gjælder Nedsættelsen af de fremmede Penges Værdi kun den større Mynt og ikke Smaamynten, undtagen den danske, nemlig Erik af Pommerns endnu circulerende hule Penninge med Lebarden. For at undgaa Feiltagelse med Hensyn til de sidste, nævnes de lybske med en Lebard særlig ved Siden af de andre Hansestæders hule Penninge. Naar den danske Penning kun sættes til halv Værdi, maa Grunden formentlig søges deri, at Lødigheden har været forskjellig. De nævnte gullandske Smaapenge maa nærmest antages at have været Brakteaterne med W, der just tilhøre denne Periode. Deres Lødighed er imidlertid ogsaa meget forskjellig, ofte kun meget ringe, saaledes at det vanskelig lader sig forklare, hvorfor de sættes til fuld Værdi.

Umiddelbart efter at »octo nummuli Gothlandici« angives at skulle regnes for »unam ortugam seu denarium svevicum« nævnes »qvatuor grossos itidem ortugam«. Her findes ingen nærmere Angivelse af disse Grossers Hjemsted; men hele Forbindelsen viser, at hermed ogsaa menes gullandsk Mynt. Da 4 Grosser sættes til 1 Ørtug eller 8 Penninge, bliver altsaa 1 Gros regnet for 2 Penninge ligesom 1 dansk Sterling, og dens virkelige Værdi har da utvivlsomt ligesom dennes været 3 Penninge, svarende til den tydske Dreiling.

Faa Aar efter Karl Knudsens Forordning af 1453 sker der, saavidt det fremgaar af en Undersøgelse af Mynternes Lødighedsforhold, atter Forandring med den gullandske Mynt, idet 3-Penningene nu afløses af 4-Penninge. Aktstykkerne indeholde ingen Oplysninger herom og yde saaledes ikke Undersøgelsen nogen Støtte; men Mynternes Lødighed viser

en saa nøie Overensstemmelse med de samtidige danske Hvide, at Udmyntningen af gullandske Hvide utvivlsomt maa være paabegyndt ved dette Tidspunkt.

Visbys Myntvæsen har saaledes ligesom Danmarks været bragt i Overensstemmelse med det tydske, og det er da kun en ligefrem Følge heraf, at der senere foruden Hvide ogsaa udmyntes Skillinger og Halvskillinger paa Øen.

Vende vi os nu til Myntfundene for derigjennem at komme til Klarhed over de ældste gullandske Myntforhold, da maa selvfølgelig Opmærksomheden særlig være henvendt paa Fundene fra selve Øen, denne uudtømmelige Kilde af Skatte fra Fortiden, hvis rige Myntfund yde et saa vigtigt Materiale til Oplysning ikke blot om Skandinaviens, men ogsaa om Udlandets ældre Myntforhold.

Efter den Periode, hvori de mange Fund hovedsaglig af angelsachsiske, tydske, nederlandske og arabiske Mynter ere blevne nedlagte, og som afsluttes i den sidste Halvdel af det 11te Aarhundrede, indtræder der paa Gulland, som overhovedet i de nordiske Lande, en paa Myntfund saare fattig Tid. De tidligere anselige, af godt Sølv udmyntede Penge, hvoraf de skandinaviske kun udgjøre en mindre Part, afløses nu i de gullandske Fund af smaa, slet prægede Mynter med en Fremstilling af en Bygning med to Taarne, almindelig betegnet som en Kirkegavl, paa den ene Side og med en stjerne- eller hjulformet Figur paa den anden. Mynterne optræde stundom sammen med svenske hule Penninge af forskjellig Slags, og deres Lidenhed og daarlige Præg ere et talende Bevis for en stærk Tilbagegang i de økonomiske Forhold i det 12te Aarhuudrede. Paa Gulland efterfølges disse Mynter henimod Midten af det 14de Aarhundrede af de bekjendte Visby-Mynter med Lilien og Lammet.

Der kjendes ialt 17 Fund, hvori de nævnte smaa Mynter med Stjerne og Bygning forekomme, og da disse Mynter utvivlsomt have været knyttede til Gulland, ville vi give en kort Oversigt over denne Klasse af Fund. De anførte

Inv.-Nr. betegne Fundets Nummer i det kongelige svenske Myntkabinets Inventarium, hvortil der velvilligst har været givet Adgang under de foretagne Undersøgelser i Stockholm.

I. Ljunga, Björkekinds H., Østergötland. 1828. Stjerne-Bygning 1, Bredt Kors 422 (℞ Kors, med B i hver Vinkel 104, med R i hver Vinkel 32, med A-B-R-O i Vinklerne 56; ℞ P i en Triangel 40, ℞ Hjul eller Rose 120, ℞ Stjerne 30). Brakteater: Krone, forneden lige 116, Flyvende Fugl 25, Borgport 6, Sværd mellem e og R 6. (Inv. 500).

II. Gerums Kirkegaard, Vartofta H., Vestergötland. 1840. Stjerne-Bygning 10, Brakteat med Løve 7. Samme Typer 7. (Inv. 908).

III. Smedby Kirke, Øland. 1852. Stjerne-Bygning 76, Brakteat med Løve 6. (Inv. 1859).

IV. Nr. 8 Dödevi, Högby S., Øland 1854. Stjerne-Bygning 178, Brakteat med Løve 5. (Inv. 2044).

V. Tingby, Norra Möre H., Kalmar L. 1872. Stjerne-Bygning, Brakteater med Løve o. Fl. Ialt 3,882 Smykker. (Inv. 4858).

VI. Norrqvie, Gröttlingbo S., Gulland. 1837. Stjerne-Bygning, 50 hele og overbrudte. (Inv. 778).

VII. Stora Källstäde, Lärbro S., Gulland. 1840. Stjerne-Bygning 300. (Inv. 886).

VIII. Södvik, Persnäs S., Øland. 1840. Stjerne-Bygning 364. Smykker. (Inv. 900).

IX. Alfvidsjö, Högby S., Øland. 1844. Stjerne-Bygning 940 (2 WeIS+). Smykker. (Inv. 1132).

X. Gothems S., Gulland. 1863. Stjerne-Bygning 342. (Inv. 3172).

XI. Nr. 4 Gräsgärde, S. Möre H., Kalmar Lehn. 1866. Stjerne-Bygning c. 100. Smykker. (Inv. 3596).

XII. Visby, Gulland. 1876. Stjerne-Bygning c. 2440. (Inv. 5716).

XIII. Folke, Närs S., Gulland. 1881.
Stjerne-Bygning 3608 hele og 79 overbrudte. (Inv. 6822).

XIV. Botarfve, Vamlingbo S., Gulland. 1884.
Stjerne-Bygning, mange. Vægt 279,15 Gram. (Inv. 7558).

XV. Lundby Kirkegaard, Vestergötland. 1886.
Stjerne-Bygning 91. (Inv. 7954).

XVI. Dælie, Næs S., Hedemarken, Norge. 1840.
Stjerne-Bygning, en stor Mængde. Norge c. 4000 (Sverre (1177—1202) 40, Resten Brakteater med kronet Hoved, Bogstaver, Kors m. m.). Danmark 4 (Svend og Knud 1147—57, Valdemar 1147—82). Sverig 81 (Brakteater: KANVTVS REX S kronet Hoved med Sværd 30, LEDV og LEODV kronet Hoved 36, kronet Hoved uden Omskrift 4, KANVTVS større, kronet Brystbillede 1, kronet Brystbillede, raat udført 7, forskjellige 7). England 9 (Stephan 1135—1154, Henrik II. 1154—1189). Skotland, Vilhelm I (1165—1213) 1. Flandern, Balduin VIII eller IX (1191—94—1206) 5. Tydskland 364 (Keisere, Sachsen, Brandenborg, Bremen, Køln, Magdeborg, Paderborn o. Fl.). Nedlagt henimod Aar 1200.

XVII. Bünstorf Kirkegaard, Hüttener Amt, Holsten. 1827.
Stjerne-Bygning 5 (1 med +C+) [1]). Danmark 5 (Perioden 1147—1157: Brakteater med SVENO, SVNO og Kors). Sverig 15 (Brakteater med ERICVS REX — kronet Hoved, med E-R, A-R-O-S, Sværd, Løve o. Fl.). England: Sterlinge fra Henrik III (1216—72). Nederlandene: Grev Theodorich af Holland (1190—1203). Utrecht: Biskop Theodorich (1196—1212), Otto I—II (1212—27). Tydskland: Keiser Frederik (1212—50), Brandenborg, køln-

---

[1]) Sallet, Zeitschrift f. Numismatik VII, Pag. 419 angiver Mynten som: Brenner. Thesaurus nummorum Sueo-Goth. Tab. I. 7 istedetfor Tab. I. 10. Mynten findes i den kgl. Mynt- og Medaillesamling med Oplysning om Fundet.

ske Ærkebiskopper (Bruno II. 1131—1137 — Engelbert I. 1216—1225), Mynster. En stor Mængde tydske Brakteater: Keiserlige, Sachsen, Lyneborg, Mecklenborg, Brandenborg, Hannover, Brunsvig, Bremen, Helmstedt, Hildesheim, Qvedlinborg, Magdeborg og Goslar. Ialt c. 150 Mynter og 4—5000 Brakteater, hvoraf 78 Mynter og 551 hele og 69 halve Brakteater udtoges. Nedlagt c. 1230.

Der kan ikke være nogen Tvivl om, at denne Myntklasse, der viser sig saa afgjort at have været i Omløb paa Gulland og i de nærmest liggende svenske Provindser, maa være udgaaet fra et Myntsted i disse Landsdele [1]). Saavidt man kjender til de daværende Myntforhold, maa dette Myntsted have været enten i Visby eller i Kalmar; men da det sidste kun synes at have spillet en forholdsvis ringe Rolle og først langt senere omtales, er det ikke sandsynligt, at en saa betydelig Udmyntning som denne, der har været fortsat gjennem en længere Periode, kan have været knyttet hertil.

Sverigs Rigsantikvar H. Hildebrand har allerede tidligere havt Opmærksomheden henvendt paa disse Mynter og ikke blot udtalt, at de maatte antages at være udmyntede i det sydøstlige Sverig [2]), men tillige fremhævet Sandsynligheden af deres gullandske Oprindelse. »Så många och rika äro de gotländska fynden af denne grupp, att man icke kan utan vidare afvisa spörsmålet, om de icke torda vara präglade på Gotland. — Jag vill emellertid icke nu försöka utröna, hvar dessa mynt äro präglade. Deras gotländska ursprung synes mig icke alls orimligt« [3]).

Den Hyppighed, hvormed Fund af disse Mynter optræde i de nævnte Landsdele, og det betydelige Antal,

1) Mynterne have tidligere paa Grund af den Mængde, hvori de forekomme i Dælie Fundet, været henførte til Norge; men denne Antagelse savner enhver Begrundelse.

2) Månadsbladet. 1875. Pag. 36.

3) Sammesteds 1880. Pag. 174.

hvori Mynterne forekomme just paa Gulland, gjør det utvivlsomt, at det Rette er truffet her, og at disse Fund indeholde tidlige gullandske Mynter. Hidtil har man kun vidst, at saadanne sandsynligvis maatte skjule sig i en eller anden allerede kjendt eller endnu ikke fremdraget Myntgruppe. Mynternes Alder lader sig vanskelig sikkert bestemme. H. Hildebrand sætter den til Slutningen af det 12te Aarhundrede [1]). Søger man Oplysning fra beslægtede fremmede Mynter, hvorfra en Paavirkning nærmest kan antages at være sket, da vil man finde, at en i den nederlandske Stad Vilvorden præget Mynt, der har stor Lighed med de her omhandlede Smaamynter, tilhører

Mynt fra Staden Vilvorden.

Tiden Aar 1150—1180. Hildebrands Antagelse passer altsaa godt hermed. De bestemmelige af de nævnte Fund, hvori disse Mynter forekomme, tilhøre en Periode, der neppe tør føres længer tilbage end til 1200—1230.

Det lader sig ikke oplyse, hvorvidt der har været slaaet Mynt paa Gulland, forinden denne Udmyntning skete, ikke heller hvorvidt Biskop Albrecht skulde have taget denne ringe Mynt til Rettesnor for det rigaiske Myntvæsen. Da der ikke kjendes Mynter af saa høi Alder fra Riga, har man ikke ad denne Vei noget Spor at følge; først gjennem senere Myntfund vil der muligvis kunne bringes Klarhed over Spørgsmaalet.

I samtlige Fund og som oftest sammen med de formentlig gullandske Smaamynter forekomme Brakteater af

---

[1]) Månadsbladet 1880. Pag. 173.

de ældre Typer med Krone, kronet Hoved, Fugl, Port, Sværd mellem e og R og med Løve. Navnlig den sidste optræder forholdsvis hyppig, idet den forekommer i fire af de sex blandede Fund i den foranstaaende Række. Løvebrakteaten vides imidlertid ikke at være fundet paa Gulland, men derimod paa Øland, i Kalmar Lehn og i Vestergötland, hvorfor Forbindelsen mellem den og Smaamynterne kun kan antages at være begrundet i Samtidighed og ikke at være af nogen stedlig Natur. Løvebrakteatens Typ synes ligeledes at være hentet fra nederlandske Mynter, nemlig fra Staden Löwen. Den findes iøvrigt benyttet paa en Mængde forskjellige Mynter.

Mynterne med Stjerne og Bygning have en Vægt af $0{,}_{18}$—$0{,}_{22}$ Gram, og ved en foretagen Prøve viste Lødigheden sig at være 14 Lod 10 Green[1]). Værdien har ligesom Brakteaternes med Løve og Fugl været en enkelt Pennings. Stundom have de Omskrift, men Betydningen af de Bogstaver, der findes, lader sig ikke forklare. Der kjendes en Mængde Variationer af disse Smaamynter. Stjernen paa Adversen har i Midten en Ring, hvorfra udgaa otte Straaler (Myntrække Nr. 1) eller fire med Punkter imellem (2—3). De otte Straaler ende skiftevis med et og tre Punkter. Stundom naa de helt ud til Ringen, og der fremkommer da en hjulformet Figur (7). Bygningen paa Reversen er af meget forskjellig Form. Den har altid et Taarn paa hver Side og foroven en spidsgavlet Overbygning. Denne kan have to rundbuede Vinduer (2) eller et (3) eller være uden noget (6. 7). Vinduerne kunne ogsaa være firkantede (4. 5). Stundom ses forneden paa Byg-

---

[1]) Hr. Stads- og Myntguardein S. Groth har velvilligst anstillet en Række Prøver med de ældre gullandske Mynters Lødighedsforhold. Resultaterne, som findes anførte ved de forskjellige Myntklasser, have paa flere Punkter været af væsentlig Betydning for Undersøgelsen.

ningen en Døraabning (2). Bygningen er prydet med et mere eller mindre fint Net af Streger, i hvis smaa Firkanter der stundom findes Punkter (1. 7). Ikke sjelden træffes Afslag kun af det ene Stempel; dog kunne de derved fremkomne Brakteater ikke antages at være udmyntede forsætlig saaledes, men synes at skyldes Upaapasselighed ved Udmyntningen.

Det vil være Fremtiden forbeholdt at faa opklaret, hvilke Udmyntninger der ere foretagne paa Gulland i det Tidsrum af henved hundrede Aar, som ligger imellem disse formentlig gullandske Mynter og de senere med Lilien og Lammet. Af de høist sparsomme Oplysninger fra samtidige Aktstykker fremgaar det sikkert, at der i denne Periode har været slaaet Mynt paa Gulland[1]); men der findes ingen Oplysning om Beskaffenheden af denne. Kun en enkelt, sildig Angivelse af Værdien i Aaret 1312 viser, at denne har været ringe paa dette Tidspunkt[2]). De gullandske Udmyntninger fra den sidste Halvdel af det 13de og Begyndelsen af det 14de Aarhundrede have sikkert ikke været af stort Omfang og sandsynligvis tilmed kun periodiske, idet svensk og udenlandsk Mynt hovedsaglig har været i Brug paa Øen i dette Tidsrum. Herfor taler ikke blot, at der ikke kjendes gullandske Mynter fra denne Periode, men ogsaa skriftlige Vidnesbyrd tyde herpaa. Da saaledes Visbys Borgere uden Tilladelse af Kongen havde omgivet Staden med en Mur, maatte de Aar 1288 betale en Bøde til den svenske Konge Magnus Ladelaas paa To Tusind

---

[1]) 1258—1282. xx marcæ argenti in denariis tam in swenicis qvam in gutensibus. Liliegren. Dipl. svec. Nr. 854.
1290. c marchæ argenti Gotensis monete. Sammest. Nr. 1023.
1316. vi denarii gothici. Sammest. Nr. 2053.
1333. »ix marcæ monete Guttensis«. Munch. Rgb. over pavelige Tiender. Pag. 92.

[2]) 1312. »Pro marcha argenti septem marchis Gutensis monete et numeri computatis«. Liliegren. Dipl. svec. Nr. 1857.

Mark rent og prøvet Sølv efter gullandsk Vægt og Fem Hundrede Mark Sølv i »gangbar« Mynt[1]). Herved kan ikke forstaas gullandsk Mynt, da denne sikkert her vilde være blevet nævnet som saadan ved Betegnelsen af Beløbet.

Navnlig i Perioden, umiddelbart før Typen med Lilien og Lammet begynder at udmyntes, have de gullandske Penge kun spillet en ringe Rolle. Dette fremgaar tydelig af Regnskaberne over de i Aarene 1327—1333 i Sverig indsamlede Pavetiender. Betydelige Summer findes her opførte, ikke blot i svensk Mynt, men ogsaa i udenlandske: florentinske Guldgylden, franske Gros-Tournois, engelske Sterlinge og andre. Men kun et eneste ringe Beløb findes opført i gullandsk Mynt, nemlig i Linköping Stift, hvor der indkommer 9 Mark Sølv i gullandsk Mynt, som byttes for 29 Skilling Gros-Tournois[2]). Og ser man hen til Forholdet paa selve Gulland, da bestaa de der i Aarene 1333 og 1339 indsamlede Beløb af Guldgylden, Gros-Tournois og Sterlinge[3]).

Med Hensyn til Beskaffenheden af den daværende gullandske Mynt ligger det nærmest at se hen til Forholdene i Sverig, hvor der i den sidste Halvdel af det 13de Aarhundrede udmyntedes Brakteater, som i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede afløses af tosidig Mynt[4]). Man er herefter nærmest henvist til at antage, at der har været udmyntet Brakteater ogsaa paa Gulland, men nogen gullandsk

---

[1]) »Duo millia marcarum puri et examinati argenti gotenensis ponderis cum qvingentis marcis argenti usualis monete.« Liliegren. Dipl. svec. Nr. 970.

[2]) 1333. »Item IX (?) marcas monete Guttensis ad idem pondus (Scarense) ponderatas que vendite fuerunt pro XXIX solidis grossorum Turonensium.« Munch, Rgb. over pavelige Tiender, Pag. 92. — Det angivne Antal Mark i gullandsk Mynt synes at være urigtigt. Opsummeringen i Regnskabet viser, at Angivelsen 29 Skilling Gr. T. er rigtig.

[3]) Sammest. Pag. 91, 95.

[4]) Månadsbladet. 1887. Pag. 32.

Brakteat, som kan henføres til denne Periode, kjendes ikke. I private Samlinger er stundom fundet henlagt under Gulland en Brakteat med Lammet, der bærer Seiersfanen. Her

Brakteat fra St. Gallen.

har imidlertid foreligget en urigtig Henførelse af en Brakteat, som tilhører Staden St. Gallen i Schweitz[1]).

Fra Undersøgelsen af Gullands ældste og kun lidet opklarede Myntforhold føres vi nu hen til den Klasse af Mynter, der have Fremstillingen af en Lilie paa Adversen, af Lammet paa Reversen og med Omskrift, der angiver Visby som Myntstedet. Den paa Adversen benyttede Fremstilling, en blomstrende Lilie, findes jevnlig anvendt i Middelalderens dekorative Kunst. I nærværende Tilfælde er den et symbolsk Mærke for Visbys blomstrende Handelsliv og findes i Stadens Segl, længe forinden den anbragtes paa Mynterne. I Visbys to ældste Segl for den daværende tydske Kjøbmandsstand ses saaledes Lilien, paa det ene af en mere simpel Form og med Omskrift: ✠ SIGILL' THEUThONICOR GUTLADIA. FREQUENTANTIUM[2]) og paa det andet, hvor Lilien har ganske den samme Form som paa Mynten, med Om-

---

[1]) Cfr. Modeer. Svenske mynt och skådepenningar. Pag. 230. Nr. 5. Her bemærkes udtrykkelig, at St. Gallens Brakteater have et lignende Præg som de gullandske Mynter.

[2]) J. Wallin. Gothländska Samlingar I. Pag. 125. Afb. Tab. III. Nr. 4. — Findes under et Aktstykke fra 1280. Sartorius. Geschichte der deutschen Hanse. II. Pag. 117. — Lübeckisches Urkundenbuch. I. Pag. 371.

skrift: + SIGILLUM THEVTONICOR' IN GOTLANDIA MANENCIVM[1]). Den paa Visby-Mynterne benyttede Fremstilling af Lilien er saaledes den tydske Kjøbmandsstands og Menigheds Mærke.

Fremstillingen af Guds Lam findes i Nordeuropa benyttet paa angelsaksiske Mynter fra Kong Ethelred II og paa danske fra Hardeknud, Svend Estridsen og senere fra Valdemar den Store. Fra en sildigere Tid forekommer Lammet paa franske Guldmynter, og, hvad der i nærværende Tilfælde har særlig Interesse, paa Mynter fra Nederlandene, saaledes at den, om end kun ydre, Paavirkning fra disse Landes Myntvæsen, som formentlig har gjort sig gjældende paa de ældre Smaamynter med Stjerne og Bygning, fremdeles synes at have været tilstede.

Ved at gjennemse de ofte nævnte Regnskaber over Pavetienden i Sverig finder man, at de opførte Beløb af Sølvmynt, foruden i svensk Mynt, hovedsaglig ere afgivne i engelske, franske og bøhmiske Penge, hvorimod saavel nederlandsk som tydsk Mynt savnes. Dette Forhold kan dog ikke være noget rigtigt Udtryk for de i Riget dengang gjængse Pengesorter, idet de ikke stemme overens med Myntfundene. Forat undgaa Tab ved senere Pengebytning har det sikkert været paalagt Indsamlerne at modtage Beløbene i bestemt opgivne Landes Mynt. Ved at sammenligne de fremmede Mynter, som forekomme i svenske Fund fra det 13de og 14de Aarhundrede, finder man følgende Forhold: Engelsk Mynt forekommer i 14 Fund, nederlandsk i 13, tydsk i 6 og fransk i 5; bøhmisk savnes helt. Det fremgaar tydelig nok heraf, hvor langt større Sverigs Forbindelse har været med Nederlandene end med Frankrig.

---

[1]) Under et Aktstykke fra 1287. Sartorius. Gesch. II. Pag. 152. Begge Seglene findes afbildede; det første er ufuldstændigt.

Lammet med Fanen forekommer paa en lille flandersk Sølvmynt fra Staden Thienen eller Tirlemont, præget omtrent Aar 1200. Det fremstilles fra høire Side med en trefliget Fane, i hvis Dug findes fem Kugler; Fanestangen

Mynt fra Tirlemont.

Mynt fra Grev Henrik af Namur.

ender med fire Kugler. Lammets Stilling med tilbagevendt Hoved er den samme som paa Visby-Mynterne. Det findes endvidere paa en Sølvmynt fra Grev Henrik den Blinde af Namur (1139—1190), men set fra venstre Side. Fanen er ligeledes her trefliget, og Stangen ender med et Kors. Den direkte Paavirkning maa dog sikkert udledes fra den Mynttyp, som anvendtes paa de smukke Guldudmyntninger i Frankrig og Nederlandene, den saakaldte »agnel d'or« eller »mouton d'or«. I Frankrig begyndte Udmyntningen heraf under Ludvig IX (1226—1270) og fortsattes indtil Carl VII (1422—1461). Typen forandredes noget under Johan II den Gode (1350—1364), idet der anbragtes en Række Buer indenfor Perleringen omkring Lammet. Denne senere Typ findes ligeledes paa Guldmynter fra Aqvitanien, Réthel og Ligny. Desuden anvendtes den i Holland af Greverne Floris V (1266—1296) og Vilhelm V (1346—1359), i Flanderen af Grev Ludvig II af Male (1346—1384), i Hennegau af Greverne Ludvig af Baiern (1345—1347) og Vilhelm III (1356—1389), samt i Brabant under Hertug Johan III (1312—1355) og senere under Wenceslaus og Johanna (1355—1383). Paa samtlige disse Guldmynter er Lammet fremstillet fra venstre Side med en af Punkter eller to Linier dannet Glorie om det tilbagevendte Hoved, med det ene Forben løftet og bærende Fanen, hvis Stang ender med et prydeligt Kors, og hvis trefligede Dug paa

den ældre Typ af de franske Mynter og altid paa de nederlandske er prydet med et fint Net af Streger.

Guldmynt (Agnel d'or) fra Floris V af Holland.

Segl fra Visby. (Pag. 28).

I de ældste Segl for den gullandske Menighed i Visby findes Lammet fremstillet som en fra høire Side set Buk med Horn paa det fremvendte Hoved, der er uden Glorie. Fanens Dug har fem Flige og er prydet med et fint Net af Streger, ligesom paa Guldmynterne; Stangen ender med et zirligt Kors. Af disse Segl findes to, der ere ens i Fremstillingen, men med forskjellige Omskrifter: +GVTENSES SIGNO XPISTVS SIGNATVR IN ĀGNO (Jeg betegner Gullænderne, og Christus betegnes ved Lammet)[1]) og + GVTENSES SERVANT QDQD (qvidquid) SIGNĀTVR IN ĀGNO (Gullænderne holde i Agt, hvad der betegnes ved Lammet)[2]). Fremstillingen af Lammet i disse ældste gullandske Segl har ikke mange Lighedspunkter med de udenlandske Guldmynter med Guds Lam. Der findes derimod en iøinefaldende Lighed mellem det senere visbyske Segl og Guldmynterne. Seglene med Lammet tilhørte den gullandske Befolkning i Visby i Mod-

---

[1]) Wallin. Gothländska Samlingar. I. Pag. 98 o. F. Seglet findes afbildet Tab. I. Nr. 1.

[2]) Seglet findes sammen med det ene fornævnte med Lilien under et Aktstykke fra 1280. Lübeckisches Urkundenbuch. I. Pag. 371. Det er afbildet i Joh. Hadorphs Udgave af Gotlandsloven, 1687 og af Visbys Stadslov, 1688.

sætning til dem med Lilien, der benyttedes af Stadens tydske Indvaanere.

I Fortalen til Visbys Stadslov omtales et Segl fra en noget sildigere Tid. Her meddeles, at »köning magnus van sueden van norweghene vnde van scone«[1]) befalede, at Stadens Lov skulde skrives i to Bøger, en paa gullandsk og en paa tydsk, »vnde gaf vns dat we hebben scolden en inghesegel van beyden tunghen«[2]), altsaa at Staden skulde have et Segl, der gjaldt saavel dens gullandske som dens tydske Befolkning. Medens tidligere de to Menigheder havde havt hver sit Segl, skulde disse saaledes herefter sammenfattes i eet, til Brug for begge Menigheder i Fællesskab. Og just til denne Periode høre forskjellige Segl, paa hvilke det gullandske og det tydske Mærke ere forenede i eet Præg. Paa det afbildede mindre og muligvis ældste ses Lammet med Glorie om Hovedet, med Fane og uden Kirkekalk. Fra Fanestangens Fod slynge to korslagte Liliegrene sig op omkring Lammet. I Omskriften læses: +SIGNVM WISBYCENSE[3]). Noget yngre synes det smukke store Segl at være, hvor Lammet fremstilles som en Buk, staaende foran en blomstrende Lilie, fra hvis Hovedstengel Fanedugen vaier, og paa hvis Bladstengler tre Fugle sidde. Foran Lammets Bryst er nu anbragt en Kirkekalk. Det hele Midtparti omgives af en Krands af Buer, en Ornamentering, der øiensynlig er hentet fra de nederlandske eller franske Guldmynter af den yngre Typ. Omskriften er: +SIGILLVM CIVITATIS WISBVCENSIS[4]). Paa et mindre Segl er Lammet med Kalken, Lilien uden Fanedug og to Fugle indfattede i et forneden tilspidset Skjold, ovenpaa hvilket den tredie Fugl sidder. Den samme Orna-

1) Magnus Smek (1319—1365).
2) Visby Stadslag. Udg. af C. J. Schlyter. Pag. 22.
3) J. Wallin. Gothländske Samlingar. I. Pag. 113. Afb. T. II. 2; Ovenstaaende Afbildning er gjengivet herefter.
4) Sammest. I. Pag. 108 o. F. Afb. Tab. II. 1.

mentering med Buer som paa det store Segl ses ogsaa her. Omskriften er SECRETVM CIVITATIS WISBYCENSIS[1]).

Paa disse tre Segl ere saaledes det gullandske og det tydske Mærke samlede i een Fremstilling. Der fremkommer derved en vis Beslægtethed og Overensstemmelse mellem dem og Visby-Mynterne, paa hvilke ligeledes saavel det gullandske Lam som den tydske Lilie ere fremstillede; og Sandsynligheden for en Forbindelse mellem dem faar en forøget Vægt derved, at den af Kong Magnus Smek trufne Bestemmelse om Stadens Segl just falder i den Periode, da Udmyntningen af disse Mynter begynder.

Brakteat (falsk).

Muligvis henhører til denne Periode en Brakteat med Lammet staaende foran Lilien, en lignende Fremstilling som paa Stadens Segl og bestemt hentydende til Gulland[2]). Denne Brakteat kjendes, saavidt vides, kun af Efterligninger, som dog kan antages at være udførte efter en virkelig Mynt.

Det bestemte Tidspunkt, paa hvilket Visby-Mynterne med Lammet og Lilien først udmyntedes, lader sig ikke paavise; men forskjellige Forhold pege hen paa, at det maa være sket omtrent Aar 1340. I Aaret 1343 fornyedes Bestemmelsen om, at Rigas Mynt skulde holdes i Overensstemmelse med Visbys, og det ligger nær at antage, at dette kan have staaet i Forbindelse med en Forandring i

---

[1]) Afbildet hos Wallin. Tab. II. 3.

[2]) P. Aurelius. De numis Gothlandicis. Disp. 1810. Pag. 10. Nr. 4 omtales: Bracteatus tenuis insigniis Gothlandicis innotescens.

Gullands Myntvæsen paa dette Tidspunkt. Endvidere har den nye Visby-Mynts Indførelse været en Følge af den Forbedring, som henimod Midten af det 14de Aarhundrede fandt Sted med Nordtydsklands Myntvæsen, da nye og bedre Udmyntninger af tosidige Mynter paabegyndtes i flere af de vigtigste Hansestæder, omtrent i Aaret 1334 [1]). De Fund, hvori de ældste Mynter med Lilien og Lammet forekomme, falde noget efter Midten af det 14de Aarhundrede, saaledes at Udmyntningen af dem maa antages at være paabegyndt ikke ret længe efter Forandringen med den tydske Mynt.

Udmyntningerne have været meget betydelige og fortsattes i henved hundrede Aar. De have efterladt følgende kjendte Fund, der slutte sig som en Fortsættelse til den tidligere Række.

XVIII. Hundelund, Vester-Heide S., Gulland. 1870. Visby 9. e mellem tre Kroner — Løve 1. (Inv. 4339).

XIX. Löfves, Heide S., Gulland. 1871. Visby (slidte) 122, Sverig: Tre Kroner — Løve (mange). Brakteater med h, o og T mellem to Kroner 9, med Krone 7, med E, L og S 6, med Menneskehoved 1. Sterlinge fra Edvard III af England (1327—1377) 4. Gualcher af Porcien (1303—1329) 1. Johan af Brabant (1312—1355) 1. Corvey (c. 1359) 1. Kasimir d. Store af Polen (1333—1370) 1. Preussisk Høimester Winrich von Kniprode (1351—1382) 1. Nedlagt kort efter Aar 1360 [2]). (Inv. 4540).

XX. Röstäde, Ekeby S., Gulland. 1841. Visby (af de ældste) 2. (Inv. 954).

XXI. Attanäs, Østra H., Bleking. 1846. Visby 12, Stralsund 119, Lybæk 79, Rostock 70, Wismar 26, Hamborg (efter 1379) 16, Lyneborg 1. Nedlagt omtrent Aar 1380. (Inv. 1326).

---

[1]) Gaedeckens. Hamburgische Münzen u. Med. II. Pag. 167.
[2]) Månadsbladet. 1876. Pag. 248.

XXII. Kyrkeby, Hangvar S., Gulland. 1879. Visby 417, Flensborg (efter 1388) 1, Guldgylden fra Vilhelm V af Holland (1356—1389) 1. Utrecht (?) 1. Wittenpfennige (Stralsund, Lybæk, Lyneborg, Rostock, Wismar, Güstrow og Hamborg) 51 (Inv. 6461).

XXIII. Gotska Sandöen. 1852. Visby 30, Brakteat med kronet modvendt Hoved 1, Lybæk (?) 4, Stralsund (?) 1. (Inv. 1809).

XXIV. Øfvedkloster, Färs H., Skaane. 1853. Visby 1, Flensborg (efter 1388) 1, Edvard af Aqvitanien (1355—1375) 1, Mühlheim (Vilhelm af Berg, Greve, 1360—1380) 1, Wittenpfennige (Lybæk, Hamborg, Lyneborg, Stralsund, Rostock, Wismar og Parchim) 56. (Inv. 2006).

XXV. Wammarsmåla, Hammarkinds H., Östergötland. 1829. Visby 157, Sverig: Brakteater med kronet Hoved 106, A, h, O og S med Krone over 125, Albrechts Ørtuger 9. Wittenpfennige (Lybæk, Hamborg, Stralsund, Greifswalde, Rostock, Wismar og Güstrow) 28. (Inv. 537).

XXVI. Stora Löfvik, Hammarkinds H., Östergötland. 1849. Visby 23, Sverig: Brakteater (kronet, modvendt Hoved, M, O og S med Krone over) med glat Rand 89, Albrecht 8. Wittenpfennige (Lybæk (c. 1400), Wismar og Lyneborg) 4. Nedlagt i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede. (Inv. 1545).

XXVII. Petersberg, Skeninge Stad. Östergötland. 1877. Visby 102, Sverig: Brakteater (kronet Hoved, A, E, O, S med Krone over, E, H uden Krone m. fl.) 3,873. Albrecht 12. Wittenpfennige (Stralsund (44), Anclam, Greifswalde, Rostock, Wismar, Güstrow, Parchim, Lybæk, Hamborg og Lyneborg) 80. Johannes af Dorpat (1357—77) 1, Reval 1. Ialt 4,069. (Inv. 6062).

XXVIII. Berga, Drothems S., Östergötland. 1877.

Visby 46, Albrecht af Sverig 4. Wittenpfennige (Kiel, Lybæk, Hamborg, Lyneborg, Stralsund, Rostock, Wismar, Güstrow, Anclam og Malchin; de yngste c. 1400) 65. (Inv. 6063 og 6112).

XXIX. Hveen. 1880.
Visby 1, Flensborg 2, Wittenpfennige fra Lybæk (c. 1400) 12, Hamborg 22, Lyneborg 13, Stralsund 168, Rostock 46, Wismar 44, Anclam 51, Greifswalde, Güstrow, Parchim, Malchin 13. Preussisk Hoimester Winrich von Kniprode (1351—1382) 1. (Inv. 6550).

XXX. Kalby, Hammer H., Sjælland. 1858.
Visby (N. T. XLI. xxviii a) 3, Ribe 2, Flensborg 4. Wittenpfennige og Dreilinge: Oldeslohe 4, Lybæk (c. 1400) 458, Hamborg 104, Lyneborg (c. 1400) 25, Stralsund 960, Rostok 397, Greifswalde 18, Wismar 386, Güstrow 28, Anclam 50, Malchin 3, Parchim 20. Reval 60, Dorpat 26; de yngste fra Biskop Diderich II (1378—1400). Forskjellige tydske 8. Nordtyske Brakteater 1214. Edward III af England (1327—1377) 2. Holland 1. Ialt 3773 Stk. F. Pr. Nr. 178.

XXXI. Viborg. Jylland. 1847.
Visby (N. T. XLI. xxviii) 1, Flensborg 8, Oldeslohe 1, Wittenpfennige og Dreilinge (yngste fra c. 1400) fra Lybæk, Hamborg, Lyneborg, Stralsund (47), Rostock, Stettin, Greifswalde, Wismar, Güstrow, Anclam og Parchim, ialt 131. Dorpat (yngste fra Biskop Diderich II 1378—1400) 6. Reval 3. F. P. Nr. 63.

XXXII. Skeninge Stad, Østergötland. 1832.
Visby 2, Krone paa Adv., utydelig Rev. (Erik af Pommerns Sterlinge?) 2. Brakteat med Krone 1. (Inv. 594).

XXXIII. Skrodarfve, Väte S., Gulland. 1858.
Visby, lille og af usædvanlig fint Sølv 1. (Inv. 2500).

XXXIV. Ansarfve, Stenkumla S., Gulland. 1861.
Visby, halve Ørtuger (3-Penninge) 129, Brakteater med W 150, W̄ 55 og Ẉ 6 (alle Perlerand). Erik af Pommern,

Sterling fra Næstved 1, Preussisk Høimester Michael von Sternberg (1414—1422) 4. Wittenpfennige (Hamborg, Stralsund, Rostock, Stettin, Greifswalde, Anclam, Gnoien) 9. Reval 4. Nedlagt c. 1430. (Inv. 2910).

XXXV. Nors, Lärbro S., Gulland. 1868.
Visby, smaa, af ret godt Sølv 30. I en lille Gryde under en Sten. (Inv. 4022).

XXXVI. Sproge Kirke, Gulland. 1840.
Visby, fra forskjellig Tid c. 90. (Inv. 911 a).

XXXVII. Sproge Kirke, Gulland. 1840.
Brakteater med W 304, med ℮ 2. (Inv. 911. B. Ikke sammen med det foregaaende Fund).

XXXVIII. Lye Kirke, Gulland. 1840.
Brakteater med W 95. (Inv. 912).

XXXIX. Sanda Kirke, Gulland. 1871.
Brakteater med W 28, smaa tynde Sølvmynter (?) 3. (Inv. 4568).

XL. Mossåkra, Rumskulla S., Kalmar L. 1828.
Visby (4-lødige) 2300, Albrecht 1, Erik af Pommern (Gurre 21, Lund 12, Stockholm 150, Åbo 9, Vesterås 3) 195, Christopher af Baiern, Stockholm 21, Karl Knudsen (Stockholm 28, Åbo 19, Ukjendt 1) 48, Christian I, Malmø (3-lødige) 2316, Stockholm 9. Svenske Brakteater (Kronet Hoved 131, Krone 1, A med Krone 10, S med Krone 25) 167. Mecklenborgske Brakteater 22. Ukjendte Brakteater 5. (Inv. 487).

XLI. Gummetorp, Østkinds H., Østergötland. 1833.
Visby, smaa 15, Erik af Pommern (Lund 3, Stockholm 22) 25, Christopher af Baiern, Stockholm 3, Karl Knudsen (Stockholm 3, Åbo 3) 6, Christian I (Malmø 1, Stockholm 2) 3, Brakteat med A 1. (Inv. 629).

XLII. Maltorp, Norra Möre H., Kalmar Lehn. 1873.
Visbyske, danske, svenske og norske Sølvmynter fra 15de Aarhundrede. Ialt. c. 1700. (Ikke nærmere beskrevne). (Inv. 5090 og 5108).

XLIII. Odden Kirkegaard, Holbæk A. Sjælland. 1886.
Visby, 3-Penning 1. Skilling fra Interregnet (1448) 3, Christiern I. 5. Hajo Harles af Jever (1433—1442) 1. Mecklenborgske Brakteater 34.

XLIV. Lilla Bjers, Stenkyrka S., Gulland. 1847.
Visby, gamle, kobberholdige 7410 (8 Pund). I en stor, rund Kobberæske med Laag, under en flad Sten. (Inv. 1336).

XLV. Klinte By, Gulland. 1847.
Visby, smaa kobberholdige 56. I en Stenrøse paa Marken. (Inv. 1360).

XLVI. Norra Hanhals, Fjäre H., Halland. 1865.
Visby, forskjellige 4, Erik af Pommern (Sterlinge fra Næstved) 2, Hans (Hvide fra Norge) 11, norsk Brakteat med Øxe 1, Brakteat med kronet Hoved 1. Rostok 2. Uvisse 2. (Inv. 3441).

XLVII. Gloser, Gammalgarn S., Gulland. 1872.
Visby, fra Middelalderen 8. (Inv. 4699).

Af de her i en saavidt muligt kronologisk ordnet Rækkefølge anførte 30 Fund tilhøre saaledes 15 selve Gulland, 8 de Øen nærmest liggende Landsdele, 4 de tidligere danske Provindser og 3 Danmark. Derimod vides disse Mynter ikke, i Modsætning til den ældre Klasse med Stjerne og Bygning, at være fundne paa Øland. Kun yderst sjelden forekomme de i Fund udenfor Sverig og i de nævnte danske Fund kun i ganske faa Exemplarer. Paa Bornholm ere de stundom fundne, men altid enkeltvis. I tydske Fund kan en enkelt træffes. Det fremgaar tydelig heraf, at Visbys Mynt ikke har faaet nogen stor Udbredelse, og om den end er blevet udmyntet i betydelige Beløb, hvilket mange af Fundenes Størrelse godtgjør, har den dog stedse været holdt indenfor visse Grændser og ikke nydt synderlig god Modtagelse i Udlandet. Grunden hertil kan

kun søges i den Omstændighed, at 6-Penningen, som tidligere omtalt, var sat til en for høi Værdi i Forhold til Hansestædernes 4-Penninge (Wittenpfennige), og selv om Visby kunde fremtvinge Benyttelsen af sin Mynt indenfor sit eget Omraade, formaaede Staden dog ikke at bringe den synderlig videre frem.

Ved at gjennemgaa Rækken af Fundene vil det ses, at Beskrivelsen af dem destoværre ikke altid yder det forønskede Bidrag til Undersøgelsen af de gullandske Mynter, idet der ofte ikke gives tilstrækkelige Oplysninger om de tilsyneladende ubetydelige Enkeltheder i deres Præg, om deres Størrelse, Vægt og Lødighed, saaledes at det ikke lader sig afgjøre, hvilken Tids Mynter af denne Typ Fundene have indeholdt.

Men om end det foreliggende Materiale saaledes kunde have givet et rigere Udbytte, indeholder det dog flere Vink, der bringer Fasthed i den Følgeorden, der kan opstilles ved Betragtning af selve Mynterne, saa at det bliver muligt med de historiske Oplysninger for Øie at komme til en Slutning om det omtrentlige Tidspunkt for Hovedgruppernes Fremkomst. Det vil saaledes bemærkes, at de i Fundet Nr. XIX fra Löfves, nedlagt omtrent 1360, indeholdte Visby-Mynter angives som slidte, hvoraf ses, at de have været i Omløb i længere Tid. Angaaende Visby-Mynterne i de nærmest følgende Fund, med Undtagelse af de danske, findes kun sjelden nogen Bemærkning. I Fundet Nr. XX nævnes de at være af de ældste, og i Nr. XXXIII er Mynten lille og af fint Sølv. De tidligere Fund indtil Nr. XXXII tør antages at have indeholdt de almindelige ældre og større Typer. Af de følgende Fund have Mynterne i Nr. XXXIV fra Ansarfve, hvor de anføres som halve Ørtuger, været af de mindre, der af Dronning Philippas Myntoverenskomst med Hansestæderne Aar 1424 ses at have havt en Værdi af 3 Penninge og altsaa have svaret til tydske Dreilinge. Fundet maa an-

tages at være nedlagt nogle Aar senere, da der i Overenskomsten ikke omtales gullandske 1-Penninge, de i dette og de nærmest følgende Fund indeholdte Brakteater med w. I Fundene Nr. XXXV fra Nors og Nr. XLI fra Gummetorp fremkom Visby-Mynter, der omtales som smaa; i det første vare de af ret godt Sølv. Mynterne i Nr. XL fra Mossåkra vare 4-lødige. Nr. XLIV fra Lilla Bjers indeholdt gamle »kobberholdige« Visbymynter, og Nr. XLV fra Klinte By »smaa kobberholdige« Visbymynter. Nr. XXXIV—XLV af denne Gruppe Fund have saaledes indeholdt Visby-Mynter af 3-Penninges Værdi. Hvor Fundenes Alder ikke oplyses gjennem andre Mynter, bringes de ved disse korte Notitser paa den omtrentlige Plads i Rækken.

Udmyntningen af denne Typ med de samme Omskrifter fortsattes gjennem et langt Tidsrum, mindst i et Aarhundrede, fra omtrent Aar 1340; den standsedes sandsynligvis under Erik af Pommern. I dette lange Tidsrum forandre Mynternes hele Karakter, Prægets Udførelse og Stilens Enkeltheder sig selvfølgelig meget. Ligeledes viser Tidsforskjellen sig klart af Vægten og Lødigheden, der skarpt adskiller 6-Penningen fra 3-Penningen. Disse to Hovedgrupper falde dog hver i mindre Afdelinger, som atter forbindes ved Overgangsformer.

Den *ældre* Klasse af 6-Penningen eller Halvskillingen bærer Omskriften ✠MONETA CIVITATS (sjeldnere CIVITATIS) — ✠WISBVCENCIS med flere Forskjelligheder i Bogstavernes Form A, A, Λ og A; N, И og N; V, Y og V; T og T. Som oftest skrives CIS, sjeldnere SIS i Stadens Navn. Præget er fint udarbeidet, navnlig ere Lilieblomsterne af den smukke, ældre Form. Midtstengelen ender altid foroven med en Lilieblomst. Lilien er stundom prydet med smaa Kors (Nr. 11. 15. 19. 25. 28. 32) eller med Punkter (8. 9. 23. 27. 29). Lammet fremstilles som oftest set fra venstre, sjelden fra høire Side (17). Fanen, som det bærer, ender foroven med et Kors, stundom med en Lilie (20. 28); den kan

ogsaa være kort afskaaret (11. 12. 29). Fanedugen har næsten altid tre Flige, sjelden fire (20. 25. 26). Den er som oftest lige, men kan ogsaa være bøiet, saaledes at Fligene hænge nedad (13. 14. 23. 24. 29. 31. 32). Paa de ældste Udmyntninger er Fanedugen prydet med et fint Net af Streger, ligesom paa Øens ældste Segl og paa de franske og nederlandske Guldmynter (8—14). Paa de noget sildigere findes et Punkt (15—17) eller et Kors (18—25) i Fanedugen, som dog ogsaa kan være helt blank. Stundom er Hovedet paa Lammet omgivet af en Glorie, dannet af Punkter (20. 28. 29) eller af en fin Linie (21). Omskrifterne begynde altid med et Kors, men ende af og til med en Lilie (20. 29), Roser (10. 30) eller en Bladstengel (25). Muligvis kunne disse smaa Forskjelligheder i Præget have tjent som Myntmærker; de vise ialfald, at der har været foretaget en Række Udmyntninger, der have strakt sig gjennem en længere Periode, omtrent til Aarhundredets Udgang. Vægten er 1,20—1,37 Gram, svarende til Erik af Pommerns 6-Penning, den saakaldte »Dronning Philippas Mynt«. Den anstillede Prøve viste en Lødighed af 8 Lod 8³/₈ Green.

Det ligger nær her at opkaste det Spørgsmaal, som har sin særlige Interesse, hvorvidt man ved at sætte Korset i Fanedugen har tilstræbt at fremstille Danebrog paa Mynterne. Ser man hen til Udlandets samtidige Mynter, vil man forgjæves søge noget Kors i den Fane, Lammet holder. Fanedugen har næsten altid det fintternede Net i sin Bund, men aldrig Korset. Fremstillingen af Lammet med Korsfanen, anvendt paa Mynter, synes saaledes at være benyttet selvstændig paa Visby-Mynterne. Betragter man Øens forskjellige Segl vil man ogsaa her finde, at den tidligere ternede Tegning i Fanedugen afløses af et Kors. Just det Tidspunkt, da denne Forandring, ialfald for Mynternes Vedkommende, sker, falder saa mærkelig sammen med Valdemar Atterdags Erobring af Øen Aar 1361, at

den Antagelse synes at maatte ligge nær, at man ved Korset har villet fremstille det danske Mærke paa Øens Mynt, hvad enten dette skyldtes Kongens Forlangende eller Stadens Ønske om at vise sig hensynsfuld overfor den mægtige nye Landsherre.

Paa Gulland selv synes ogsaa Korset paa Lammets Fane at have været betragtet som det danske Mærke. En Forfatter, som særlig har syslet med Emner vedrørende Øens Fortid, den gullandske Superintendent Jørgen Wallin, skriver saaledes Aar 1747 i sin Omtale af de gamle Segl: »Her ser man Fanan, icke en Dansk, tweklufwen, spitzig, korszteknad och släpande Danabroka« — »Merk Fanan, om hon är korszad, klufwen och spitzig. Nej, ännu wiste icke Gothland af Danabrokan« — »Vndre icke heller på, om samme Fana kommit in i Gothlands Wapnet, sedan Landet kom vnder Danska Kronan. — sedan Gothland aftreddes til Swerige igen — borde fergen ombytas med ägaren, och en Blå Fana med Gult Korsz komme i stellet, som ock lär wara skedt«[1]). Havde Forfatteren kunnet bestride, at Korsbanneret skulde betegne Danebrog, da havde han utvivlsomt gjort det. Ikke blot paa Øens sildigere Segl, men ogsaa paa den af Christian V., til Minde om Gullands Erobring 1676, slagne Medaille, ses Lammet bærende det danske Splitflag af samme Form som Nutidens Danebrog. Allerede i denne ældre Afdeling vil man træffe flere Mynter, hvor Korset ses tydelig og klart, saaledes Nr. 18—25; blandt de senere vil det ligeledes findes paa mange, saaledes paa Nr. 33. 52. 53. 89. 90. 92—96 og endelig paa Christian III.'s Udmyntning fra 1554, Nr. 146—152. Blandt de ældre er navnlig Nr. 52 af Interesse paa Grund af Fanedugens hele Form, der saa ganske ligner vort nuværende Splitflag.

---

[1]) Jöran Wallin: Gothländska Samlingar. I. Pag. 100, 104 og 87.

Korset paa Mynterne er fremstillet paa forskjellig Maade, større og mindre; stundom er det ikke staaende, men liggende (19). Undertiden er det ligesom indslaaet i Fanedugen (20. 23). Endelsen SIS istedetfor CIS i Stadens Navn forekommer især paa Mynterne med Korsfanen og med blank Fanedug, hvilket tyder hen paa, at disse Grupper ligge den følgende Afdeling nærmest i Tiden.

Den yngre Afdeling af Visbys 6-Penninge er dels lidt ringere i Vægt end den ældre, 1,10—0,95 Gram, dels af ikke fuldt saa godt Metal, kun 8 Green lødigt. Præget er ikke længer saa smukt udført og Lilieblomsternes Form mindre fin og zirlig, idet de kun bestaa af et Midtblad med krummede, ned- og udadbøiede Sideblade. Samme Form har den Blomst, hvormed Midtstengelen ender. Paa de yngste Mynter nærmer Blomsternes Form sig stærkt til et Kløverblads, ligesom paa de senere 3-Penninge. Kun sjelden findes der anbragt Kors ved Lilien (43. 44). Lammet er altid set fra venstre Side og fremstilles ikke med Glorie om Hovedet. De ældre Mynter have en Fanedug med Kors og tre Flige (33). Senere dannes Fanen af tre Flige, som naa helt ind til Stangen og overskjæres af en Tverlinie, hvorved et Kors fremkommer (34—41). Paa de yngste Mynter antager Fanen Form af en trefliget Fløi eller Vimpel, forbunden med Stangen ved et Baand (42—46). Fanestangen ender som oftest med et Kors, men dette kan ogsaa mangle (35. 41). Ligesom paa den første Afdeling begynder Omskriften med et Kors, undtagelsesvis med to smaa Kors (34); den ender stundom paa Adversen med to Kors (36. 37. 45) og paa Reversen med større og mindre Kors (42—46). Disse Tegn have muligvis tjent som Myntmærker. Med Hensyn til Omskrifterne har Adversen altid CIVITATIS og ikke som tidligere CIVITATS, og endvidere er den sidste Stavelse paa Reversen nu ligesaa hyppig SIS som CIS. Adversens første Bogstav er snart M, snart N eller И; det ældre C, E og O afløses af C, E og O;

A og n findes hyppigere end A og N; paa en enkelt Variation ses m istedetfor T (41).

6-Penningene vare allerede fra Begyndelsen satte til en Værdi, som var for høi i Forhold til den virkelige, der nærmest kun svarede til Hansestædernes 4-Penninge. I Tidens Løb skete der tilmed en gradvis Nedgang i Myntens Godhed, indtil der indtraadte et uholdbart Punkt, saaledes at man blev nødsaget til enten at forbedre Mynten eller nedsætte dens Værdi, hvilket sidste man da foretrak.

En bestemt Tidsangivelse for Overgangen i Udmyntningen fra 6- til 3-Penninge lader sig ikke paavise. At den først er sket, flere Aar efter at Udmyntningen af de tydske 3-Pfennige omtrent Aar 1400 og af de danske 3-Penninge (Sterlinge) Aar 1405 [1]) var begyndt, fremgaar deraf, som tidligere anført, at de gullandske 6-Penninge endnu omtales i Aarene 1402, 1405, 1411 og 1415, medens 3-Penningene først nævnes 1424. Mellem de to sidste Aar er altsaa Forandringen indtraadt, omtrent Aar 1420. At der har været en Standsning i denne Periode i Visbys Udmyntninger, eller at disse kun have været af ringe Betydning, synes at fremgaa af den i Aaret 1412 trufne Bestemmelse om Gullands aarlige Ydelser til Kong Erik [2]), blandt hvilke findes 9000 Mark svenske. Kong Eriks svenske Mynt har sandsynligvis dengang været gangbar paa Øen.

3-Penningen er gjennemgaaende tarveligere i Stil og af ringere Arbeide end de tidligere Udmyntninger. Lilien har ikke mere de zirlige Slyngninger som forhen, og dens Blomster have nu antaget en simpel Bladform; kun en svag Krumning af Yderbladene minder stundom endnu om den oprindelige Form. Fanens Dug er ligeledes mere simpel. Paa de ældste Mynter ses undertiden tre Flige; men

---

[1]) Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. 1886. Pag. 163.

[2]) Rigsarkivet. Gulland.

senere har den kun to Flige, og tilsidst faar den Form som en kort, spidst udløbende Vimpel (75—79). Stundom er Korset bevaret (52. 53). Fanestangen er, paa et Par enkelte Undtagelser nær (71—73), altid afstumpet foroven. I Omskriften finder man paa de yngre, ringere Udmyntninger SIVITATIS for CIVITATIS (75—79) og WISBICENCIS for WISBVCENCIS. Som oftest er Reversens sidste Stavelse CIS, sjeldnere SIS eller SCIS (69. 71. 75—79). Med Hensyn til Bogstavernes Form træffes mindre hyppig M, men som oftest N, И, I·I og II. Man finder næsten altid C, E og O. N, И og Ո ere anvendte iflæng. Stundom træffes Z og S istedetfor S. Omskrifterne begynde i Almindelighed med et Kors; dette er dog stundom udeladt (59. 69); de ende paa enkelte Variationer med to eller fire Punkter (60. 61. 62. 66). Med Hensyn til Vægt og Lødighed holder 3-Penningen sig mindre ensartet end 6-Penningen. Vægten er 0,60—0,80 Gram og Lødigheden 4 Lod 12³/₈ Green, men som oftest betydelig ringere, lige ned til 1 L. 11 Gr.

I Fund, som ere nedlagte under Erik af Pommern, forekomme de foran omtalte Brakteater af en Pennings Værdi med Bogstavet W som Betegnelse for Stadens Navn. Af disse Brakteater ere de fleste udmyntede i meget slet Metal, næsten rent Kobber; enkelte findes dog af noget bedre Gehalt. Hvorvidt de have været udmyntede i Sølv, vides ikke. Af W-Brakteaterne kjendes nogle mindre Variationer, saaledes med en Streg over eller et Punkt under Bogstavet, hvilke utvivlsomt ere Mærker for de forskjellige Udmyntninger (82. 83). Man har tidligere henført denne Mynt til Valdemar Atterdag og ment, at Bogstavet var en Betegnelse for hans Navn. Den er imidlertid langt yngre og først udmyntet omtrent 60 Aar efter hans Død. Tidspunktet for Udmyntningen ligger efter Aar 1424, da Dronning Philippas Myntoverenskomst i dette Aar ikke omtaler gullandske Penninge, men kun 3-Penninge. Fundene oplyse kun lidet med Hensyn til denne Brakteats Aldersbestem-

melse. Af de fire Fund, hvori den forekommer, findes den vel i de tre sammen med anden Mynt; men af disse har kun det ene, Nr. XXXIV fra Ansarfve, nogen væsentlig Betydning. I et andet Fund, Nr. XXXVII, fra Sproge Kirke træffes W-Brakteaten kun sammen med to Exemplarer af Erik af Pommerns svenske Brakteat med E. Saavel de enkelte Variationer som Forskjellen i Værdien viser, at der er foretaget flere Udmyntninger af denne Brakteat, og dette stemmer med Karl Knudsens Myntforordning af Aar 1453, der omtaler, at otte gullandske Smaapenge, gamle eller ny, skulde have en svensk Ørtugs Værdi. Med disse Smaapenge kan kun menes Penninge, og da Brakteaten med W er den eneste gullandske Penning, der kjendes fra denne Periode, ligger det nærmest at antage, at den er den omtalte gullandske Smaamynt. De hidtil kjendte W-Brakteaters ringe Værdi stiller ganske vist Vanskeligheder for denne Antagelse; men formentlig har der været foretaget Udmyntninger af bedre Gehalt. W-Brakteaten er ialfald sikkert gullandsk og tilhører denne Periode. Den har formentlig været udmyntet i længere Tid, fra henimod Aar 1430 og gjennem Christopher af Baierns Regjering. Den veier 0,12—0,17 Gram.

I en ældre Beskrivelse findes omtalt en Mynt med W i Midten og med Omskrift MONETA CIVITATIS WISBVENSIS [1]). Her foreligger dog sikkert en Feiltagelse, da en saadan Mynt er ganske ukjendt. Dens Tilværelse har allerede tidligere været draget i Tvivl [2]).

Medens Erik af Pommern opholdt sig paa Gulland i Aarene 1439—1449, og Omraadet for hans kongelige Magt var indskrænket til denne sidste Besiddelse, lod han slaa

[1]) Schoumacher. Dissertatio de Gothlandia. 1716. Pag. 38. — P. Aurelius. De numis gothlandicis. Pag. 13. Nr. 5.

[2]) C. J. Bergman. De nummis gothlandicis. Pag. 8. Nr. 6. Anm.

Mynt paa det af ham ved Visby opførte Visborg Slot. Denne Mynt (84), som kun kjendes i et eneste Exemplar, der findes i den kgl. Myntsamling i Stockholm, er af den sædvanlige Typ med Lilien og Lammet og med Omskrift, der paa Adversen anfører Kongens Navn og Titel af Gullændernes Konge[1]) og paa Reversen angiver Visby som Myntstedet. Ifølge en af Rigsantikvar Hildebrand meddelt Oplysning fremgaar det, at Bogstaverne i Omskriften ✠ REX ⁎ ERIC' GOTOR' — ✠ MONETA ⁎ WISBIEN' ere af en Form, der slutter sig til de sædvanlige 3-Penninges.

Med Hensyn til den nærmere Tidsbestemmelse af denne under Erik af Pommern foretagne Udmyntning findes muligvis et Vink i Lybæks Klage Aar 1447, over at Visby, der var i Trang for Sølv til sin Mynt, havde paalagt de Kjøbmænd, som kom til Visby, at indbetale paa Mynthuset for hver fire Mark, deres Varer vare værd, en halv Mark Sølv i Bytte mod 4 Mark Visby-Mynt[2]). Mynten sloges i denne Periode, og sandsynligvis ogsaa senere, i Mynttaarnet paa Visborg Slot.

Under Christian I. indtraadte der atter Forandring med den gullandske Mynt, idet man istedetfor 3-Penninge herefter myntede 4-Penninge, svarende til de danske, saakaldte Korshvide af fire Penninges Værdi. Af Kong Karl Knudsens Myntforordning af Aar 1453 ses det, at Forandringen først er sket efter dette Aar. Man forlod nu ikke blot den tidligere Myntværdi, men ogsaa den gamle Mynttyp. Disse Forandringer vise sig imidlertid at være ikke ganske samtidige, idet de ældste Mynter af den nye Typ ere af saa langt ringere Værdi end de senere, at man utvivlsomt først en Tid har udmyntet 3-Penninge med det nye Præg (85—87) og derpaa forbedret Mynten til 4-Penninges Værdi.

---

[1]) A. W. Stiernstedt. Om myntorter, myntmästare och myntordningar. I. Pag. 15.

[2]) C. G. Styffe. Bidrag till Skandinaviens historia. II. Pag. CXXV og 315.

Lilien, der gjennem saa lang Tid havde været Visby-Myntens Mærke og mindet om Stadens Blomstringstid, afløstes nu af et Vaabenskjold, der er lige afskaaret foroven, og som oftest tilspidset forneden eller stundom med en afrundet Krumning. Paa 3-Penningene er Skjoldet altid tilspidset forneden. Midt i Skjoldet ses en Tverbjælke, et almindeligt Vaabenmærke, hvis Tilstedeværelse paa Mynten hidtil har faaet en forskjellig Forklaring, men ikke nogen sikker Løsning. Mærket tilhører Familien Krabbes Vaaben; men Ingen af denne Familie vides i dette Tidsrum at have været knyttet til Øen, saaledes at der ikke er nogen tænkelig Grund til, at dens Vaaben skulde kunne sættes paa Stadens Mynt [1]). Det kan overhovedet ikke antages at være noget privat Vaabenmærke, da det gjenfindes paa de senere Udmyntninger gjennem et helt Aarhundrede.

En anden Forklaring kunde have større Sandsynlighed for sig, nemlig at dette Mærke var optaget efter nederlandske Mynter, der, som foran omtalt, have øvet en ikke ringe Indflydelse paa den gullandske Mynt. Paa Mynter fra Staden Groeningen træffer man just fra omtrent Aar 1300 og senere et Vaaben, der er ganske af samme Form som Visby-Mynternes.

Imod Antagelsen af en Forbindelse mellem Groeningens Vaaben og Mærket paa de gullandske Mynter kan dog anføres det sildige Tidspunkt, paa hvilket det optages paa disse, og dernæst navnlig den Omstændighed, at Mærket for Visbys Vedkommende kun findes anvendt paa Stadens Mynter. Hvis det havde været et, særlig for Visby antaget Stadmærke, vilde det sikkert ogsaa have været optaget og

---

[1]) Danske Mynter og Medailler. Chr. III. Nr. 75. Anm. Her fremføres, at Vaabenmærket muligvis kunde være Tyge Krabbes, Lehnsmand paa Helsingborg, hvis Svoger Henrik Rosenkrantz var Lehnsmand paa Gulland under Christian III.

benyttet udenfor Myntomraadet, saaledes i Stadens Segl; men her findes det ikke.

Den Løsning, som har størst Sandsynlighed for sig, er, at Vaabenet fra først af er en skjødesløs og ufuldstændig Fremstilling af det oldenborgske Vaaben[1]), idet Stempelskjæreren af Ligegyldighed eller Uvidenhed har sat een istedetfor to Tverbjælker i Skjoldet. Hvad der navnlig taler herfor, er Tidspunktet, paa hvilket den nye Typ fremtræder, nogle Aar efterat den oldenborgske Slægt har besteget Danmarks Trone. De første oldenborgske Konger anbragte med særlig Forkjærlighed deres Slægtsmærke i det danske Vaaben. En saadan Uregelmæssighed som at fremstille Vaabenmærket ukorrekt kan vel tænkes mulig paa Mynter, der udgik fra et mere underordnet Myntsted som Visby og navnlig i en Periode, da Udmyntningen i det hele blev saa slet og skjødesløst behandlet som under Christian I. Naar dette Vaabenmærke senere stadig sættes paa de gullandske Mynter, maa Grunden søges deri, at Vaabenet med den ene Tverbjælke paa disse Mynter efterhaanden kan have vundet Hævd og være blevet et almindelig kjendt Mærke for dem. Noget for Visby særlig gjældende Bymærke har det, som alt berørt, ikke været, da det i saa Fald maatte antages at have været benyttet ogsaa paa anden Maade. Tilsyneladende kunde den fremførte Forklaring af Vaabenmærket som oldenborgsk vinde i Styrke derved, at der paa en Variation af Frederik I.'s gullandske Hvid (129 a) synes at være to Bjælker. Ved en nærmere Undersøgelse viser det sig imidlertid, at dette kun beroer paa en Stempelfeil, idet der findes andre Mynter, prægede med samme Stempel, men kun med den ene, sædvanlige Bjælke. Den tilsyneladende Antydning af den anden Bjælke

---

[1]) Cfr. C. J. Bergman. De nummis gothlandicis. Pag. 13, 14. — Danske Mynter og Medailler. Chr. II. Nr. 64, 65, 66.

skyldes aabenbart kun en tilfældig Overlast, Stemplet senere har lidt.

Paa den nye Mynttyp beholdtes fremdeles det gullandske Lam, paa 3-Penningen altid fremstillet fra venstre Side. Den første Udmyntning slutter sig ganske nær i Tiden til de foregaaende 3-Penninge, saaledes at man endog finder disses Reversstempel benyttet; kun Adversens Fremstilling er forandret, medens dog den tidligere Omskrift ✠MONETA ⁎ SIVITATIS er beholdt. Saavel i Henseende til Vægten, 0,55—0,65 Gram, som til den ringe Lødighed viser der sig en Overensstemmelse mellem 3-Penningen af den ældre og den nye Typ.

Paa Udmyntningen til 4-Penninges Værdi fremstilles Lammet snart som tidligere fra venstre Side, snart fra høire. Flagdugen er ofte her af en anden Form, idet den er uden Flige og lige eller skraat afskaaret; der ses et Kors (89—96), eller kun et Punkt (88. 99. 101) i den. Stangen er afskaaret foroven, kun paa en enkelt Variation ender den med et Kors (89). Udførelsen er tarvelig og Bogstaveringen i Omskriften yderst skjødesløst behandlet. Med Hensyn til Bogstavernes Form finder man M, ᴎ og II, C og E, hyppigere N end N og næsten altid A og O. Omskrifterne begynde i Reglen med et Kors, sjeldnere med en Stjerne (93. 94. 95. 97) eller en Ring (89. 99. 101); de afbrydes stundom vilkaarlig af lignende Tegn (89. 90. 91. 96. 99. 101). Undersøgelsen af Lødighedsforholdet godtgjør, at disse Mynter have været udmyntede til 4-Penninge. De have en Vægt af 0,75—0,87 Gram, og Prøven viste en Lødighed af 4 Lod 3¾ Green. De have saaledes været betydelig bedre end de yngste Udmyntninger af 3-Penningen og svare omtrent i Værdi til Christian I.'s Korshvide fra Malmø [1]).

Gullands Mynt omtales kun meget sjelden i Aktstykker fra denne Periode. Aar 1465 kvitterer Herman de

---

1) Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1886. Pag. 185.

Keller, Borgermester i Visby for 2400 Mark Sølv og 12 Mark gullandsk Mynt, som han for Varer til Visborg Slot har modtaget af Høvedsmanden, Hr. Oluf Axelsøns Enke, Fru Anna[1]).

Under Kong Hans udmyntedes gullandske 4-Penninge efter Korshvidens almindelige Typ, der paa den Tid var kjendt overalt i Norden fra de danske og norske Mynter. Det har dog kun været ringe Beløb, der ere udgaaede af denne gullandske Hvid, da den hidtil kun vides at være forekommet i et enkelt Fund, Nr. LII fra Voldtofte paa Fyen, hvor den tilmed kun fandtes i et eneste Exemplar. Paa Myntens (102) Advers findes Kongens Navn og Titel af Danmarks Konge omkring et kronet h; forneden deles Omskriften af det gullandske Lam med Fanen. Foran det ses en Kalk, hvori Blodet flyder fra dets Hals. Paa Reversen findes Visbys Navn som Myntsted omkring et forneden afrundet Skjold, der er lagt over et stort Kors, som deler Omskriften, ganske ligesom paa de andre Korshvide. Prægets Udførelse og Myntens hele Karakter viser en stor Lighed med de samtidige Hvide fra Malmø og gjør det sandsynligt, at Stemplerne ere udførte i denne Stad, selv om Udmyntningen er sket i Visby. En lignende Fremgangsmaade har vistnok fundet Sted med Stadens Udmyntninger fra 1535—37, om hvilke det vides, at de ere foretagne der i Staden, medens Stemplerne synes at have været for godt gjorte til at kunne være forarbeidede der paa Stedet. Visby-Mynterne fra 1554 udmyntedes derimod i Kjøbenhavn. Den gullandske Korshvid er omtrent af samme Værdi som de samtidige danske Hvide, der ere af 4 Lod 4 Green lødigt Sølv. Dens Vægt er 0,80 Gram og svarer ligeledes heri til disse.

Formentlig i Begyndelsen af det 16de Aarhundrede, under Kong Hans, gjenoptoges atter den gamle Typ med

---

[1]) Rigsarkivet. Gulland.

Lilien og Lammet, dog med lidt Forskjel i Reversens Fremstilling, idet der paa disse Hvide ligesom paa den foregaaende Korshvid findes anbragt en Kalk foran Lammet, hvori Blodet fra dets Hals flyder ned. Lammet ses vistnok altid fra venstre Side. I Fanedugen findes en eller to Længdelinier, og den ender ligesom tidligere med to Flige. Paa de sildigere Udmyntninger er stundom Jordbunden, hvorpaa Lammet staar, angivet ved Punkter (105—108), hvilket viser Forbindelsen med de følgende Typer. Den væsentligste Forandring fra de tidligere Udmyntninger ligger i Reversens Omskrift, idet Visbys Navn som Myntsted afløses af den for de senere gullandske Mynter almindelige Sætning: AGNE DEI MISERERE MEI (Guds Lam forbarm Dig over mig). Præget og Mynternes Udførelse er af høist forskjellig Beskaffenhed. Nogle Hvide ere omhyggelig udarbeidede og godt prægede, og Stemplerne til disse ere muligvis gjorte i Malmø, medens andre ere simpelt og skjødesløst udførte. Disse have den punkterede Jordbund under Lammet og ere af de sildigere Udmyntninger, hvortil utvivlsomt Stemplerne ere udarbeidede i Visby. Med Hensyn til Bogstavernes Form findes H istedetfor M, altid N og A; i Almindelighed har Omskriften SIVITATIS. Vægten er 0,65—0,80 Gram, og Prøven viste, at en sildig udmyntet Hvid kun havde en Lødighed af 2 Lod 10 Green. Disse Hvide ere altsaa af ringere Værdi end Kong Hans's Hvide fra Malmø, og den sædvanlige Nedgang har saaledes ogsaa her fundet Sted.

Under Christian II. forlades helt Typen med Liliebusken, og man gjenoptager paa den følgende Hvid Vaabenskjoldet med Tverbjælken, men med Omskriften MONETA WISBEENCIS (109—113). Den foregaaende Reverstyp er derimod beholdt med AGNE DEI o. s. v. og med sine Enkeltheder: Kalken, hvori Blodet strømmer og den punkterede Jordbund ligesom paa den tidligere Udmyntning. Denne Hvid er i det hele godt præget. En enkelt Variation

har zirlige Lilier mellem Ordene og en Omskrift, der er forskjellig fra den sædvanlige og mere nærmer sig den tidligere (113). Stilen og den hele Udførelse viser, at disse Hvide tilhøre Tiden før og ikke efter Søren Norbys Udmyntninger. De have en Vægt af 0,75—0,80 Gram og en Lødighed af 2 Lod 8 Green og svare saaledes til de yngre af de foregaaende Hvide.

Den 28de April 1517 forlehnedes Søren Norby med Gulland[1]), og efterat Christian II. i Januar 1523 havde maattet forlade Riget, forsvarede den trofaste Befalingsmand dette sit Lehn mod Kong Christians Fjender indtil Sommeren 1525, da han var nødsaget til at overgive Øen til Kong Frederik I. Søren Norby maatte under de truende Forhold stedse have en Troppestyrke samlet og skulde derfor stadig skaffe Penge til Soldaternes Sold. Han slog da selv Mynt og har herigjennem sat sig et synligt Minde om sit langvarige Forsvar af Gulland. Han lod præge dels Skillinger (12 Penninge) dels Hvide (4 Penninge), hvilke Udmyntninger falde i to Hovedgrupper. Den første har intet Aarstal, men er utvivlsomt præget Aar 1523[2]). Paa Adversen bærer den Norbys Navn i Omskriften omkring hans Vaaben, og paa Reversen ses Lammet med den tidligere Omskrift AGNE DEI o. s. v. Af denne Typ prægedes saavel Skillinger (114—118), der have været udmyntede i stor Mængde og forekomme almindelig, som Hvide (119—124), der ere sjeldnere, men hvoraf der dog forekommer flere Forskjelligheder, navnlig af Reversen, hvis

---

1) Suhm. Nye Samlinger. III. Pag. 56.

2) I sit Brev af 14. Septbr. 1523 til Kong Christian II. skriver Søren Norby, at han har maattet skaffe Soldaterne Sold af sin egen Pung og mangler Sølv til at mynte Penge af, hvorfor han beder Kongen sende saameget Sølv, som det er ham muligt. Ekdahl. Christiern II.'s Arkiv. II. Pag. 458. — I Stockholms Register fra 1523 omtales 172½ Mark af »Söuerins mynt« Sammesteds IV. Pag. 1421.

Omskrift, begynder, snart med en og snart med to Halvmaaner, stundom med to Punkter eller en Ring. Hviden slutter sig ved Arbeidet og Reversfremstillingens Enkeltheder nær til den foregaaende Hvid, hvorfor det mellem de to Udmyntninger liggende Tidsrum ikke kan antages at have været stort.

Af den anden Gruppe af Norbys Mynter (125—128) udmyntedes kun Skillinger. Adversen har den samme Omskrift og Norbys Vaaben ligesom paa den tidligere, hvorimod Reverserne ere forskjellige. Det gullandske Lam, som stedse gjennem omtrent 200 Aar havde været fremstillet paa Øens mange Udmyntninger, afløses nu af det kronede, danske Vaaben, hvilende paa et Kors. Omskriften fører Byens Navn og Aarstallet for Udmyntningerne, 1524 og 1525. Begge disse Aars Mynter fra Gulland ere sjeldne, om end ikke saa sjeldne som den Skilling, Søren Norby lod udmynte i Landskrona under Stadens Beleiring i Sommeren 1525. Skillingerne uden Aarstal veie 2,30—2,67 Gram og de med Aarstal 3,95—4,35 Gram[1]); de ere gjennemgaaende af meget ringe Metal, navnlig de sidste. Ofte bære de Spor af oprindelig at have været forsølvede. Hviden veier 0,70—0,75 Gram.

Under Frederik I. udmyntedes gullandske Hvide og Penninge, begge af Typen med Vaabenskjoldet og Lammet. Det fremgaar af Ducker Fund paa Gulland, Nr. LIII, i hvilket der fandtes et betydeligt Antal af disse Hvide, at de ere prægede i de første Aar af Kongens Regjering. Hviden (129—130) har Omskriften MONETA WISBWE — AENE . DEI MI MEI· I det ligesidede, forneden afrundede Skjold findes den sædvanlige Tverbjælke. Stundom træffes en tilsyneladende Variation (129 a) med to Tverbjælker, hvilket dog,

[1]) I den kgl. Mynt- og Medaillesamling findes to tykke Prøvemynter af Skillingerne Nr. 126 og 128. De veie 19,30 og 16,30 Gram. Den fra 1525 er forgyldt.

som tidligere omtalt, kun beroer paa en Stempelfeil og ikke hidrører fra noget Forsøg paa at fremstille det oldenborgske Vaaben mere nøiagtigt. Lammet er fremdeles fremstillet fra venstre Side. Fanestangen er lige afskaaret foroven, og Fanedugen, der gjennem hele sin Længde har et paa Midten gjennemskaaret Baand, ender her i en nedadbøiet Spids. Jordbunden findes ikke antydet her; kun et svagt Spor er endnu tilbage i en snart opadvendt, snart nedadvendt lille Halvmaane under Lammet. Hvidens Vægt er 0,75—0,80 Gram.

Penningen (131) er en lille, fint udarbeidet Mynt uden Omskrift, men ellers af lignende Præg som Hviden, med nedadbøiet Spids paa Fanedugen og med den lille Halvmaane under Lammet. Den er meget sjelden, veier 0,16 Gram og er kun af ringe Lødighed.

Ordningen af Mynternes Rækkefølge i Perioden efter 4-Penningens Indførelse og indtil Frederik I.'s Udmyntninger finder kun en ringe Støtte i de Oplysninger, Myntfundene give. Disse ere meget faa i Antal, og kun et enkelt giver et virkeligt Udbytte, som det vil ses af følgende Fortsættelse af den tidligere Række af Fund.

XLVIII. Tuna, Väte S., Gulland. 1847.

Visby, med Skjold og Lam 1. (Inv. 1400).

XLIX. Klinta, Smedby S., Øland. 1859.

Visby, Norbys Skilling 1, Gullandsk Mynt med Skjold og Lam (Typ som Nr. 109?) 1. (Inv. 2583).

L. Enges, Barlingbo S., Gulland. 1863.

Visby, Norbys Skillinger 3. (Inv. 3068).

LI. Kanngs, Dalhem S., Gulland. 1876.

Visby, Norbys Skilling 1, lille gullandsk Mynt 1 (Inv. 5809).

LII. Voldtofte, Flemløse S., Fyen. 1843.

Visby, Korshvid fra Hans 1. Danmark og Norge: Christopher af Baiern (Korshvide) 9; Interregnum (Korshvide) 86; Christian I (Korshvide) 497; Hans (Skilling fra Malmø

1512 1, do. u. A. 4, do. fra Kjøbenhavn u. A. 4, Korshvide fra Aalborg 151, fra Kjøbenhavn 15, fra Malmø 738, fra Norge 17) 930; Christian II (Skillinger fra Malmø 1515 2, do. u. A. 4, Korshvide 1513 5, Erik Walkendorfs Korshvid 1) 12; Frederik I (Firehvid fra Kjøbenhavn 1525 1, Korshvid fra Aalborg 1, fra Bergen 1) 3. Ialt 1531. Tydskland (Guldgylden fra Schwabach 1, Thalere 2, Hvide 5) 8. Samlede Antal 1546. Nedlagt i en Tinkande omtrent Aar 1527.

LIII. Ducker, Bunge S., Gulland. 1879.

Visby, gamle med Skjold og Lam 121 (Typ. Nr. 85—101), med HONETA WISBVENCIS — AGNE DEI HISERERE HEI 5 (Typ. 109—113), med Lilie og Lam (formentlig Typ. 103—108) 74, Severin Norby smaa (Hvide) 4, med MONETA WISBWE — AGNE DEI MI MEI 295 (Typ. 129—130). Ialt 499. Danmark og Norge: Christopher af Baiern (Korshvide) 2; Interregnum (Korshvide) 16; Christian I (Korshvide) 99; Hans (Korshvide fra Malmø 88, fra Aalborg 20, fra Kjøbenhavn 1; Skillinger fra Kjøbenhavn 14, fra Malmø 4; Korshvide fra Trondhjem 16, fra Bergen 1, fra Oslo med kronet n og den norske Løve 2, utydelig 1) 147. Ialt 264. Sverig: Brakteater (kronet A 2, kronet Hoved 1) 3; Christopher, Ørtug fra Stockholm 1; Sten Sture d. Ældre — Gustav I, Halvørtuger fra Stockholm og Vesterås 43. Ialt 47. Tydskland (5 Guldgylden fra Bremen, Køln og Schwabach, Sølvmynt fra Wismar 1, Mecklenborg 2, Ukjendte 5) 13. Guldgylden fra Utrecht 2, fra Lüttich 1. Desuden et stort Antal Sølvmynter. Fundet indeholdt ialt 828 Mynter, forskjellige Perler, Smykker, Ringe, Naale m. m., nedlagte i en glaseret Lergryde. (Inv. 6347).

I Begyndelsen af sin Regjering, i Aarene 1535—37, lod Christian III. udmynte gullandske Skillinger (132—145), med den samme Omskrift som tidligere: MONETA WISBEENSIS

og AGNE DEI o. s. v. De have det sædvanlige Vaabenskjold med Tverbjælken paa Adversen og Lammet paa Reversen; men Tverbjælken er lidt forskjellig fra de tidligere, idet den har tykke Linier og ofte et Punkt i Midten. Skjoldet har lige eller svagt indbuede Sider og er anbragt mellem Aarstallets to sidste Tal. Lammet fremstilles fra venstre Side og uden Antydning af Jordbunden. Fanedugen er noget forskjellig fra den tidligere, idet den løber ud i en enkelt, opadbøiet Spids, men har ligeledes gjennem hele sin Længde et paa Midten overskaaret Baand. Skillingen veier 1,20 - 1,37 Gram. Præget er i Reglen godt udført; dog træffes enkelte Stempelfeil, navnlig i Udmyntningen fra 1535, hvor de to Tal ved Skjoldet stundom ere stillede bagvendt, saaledes at der tilsyneladende staar 37 (139. 140). Paa Skillinger fra 1537 kan der findes Feil i Vaabenskjoldet. Myntmesteren i Visby, Mester Jacob, omtales i et Aktstykke fra Aar 1535[1]).

Af de tre Aars Udmyntninger af Skillingen har den første fra 1535 været meget betydelig, og Mynterne fra dette Aar ere derfor almindelige. Fra 1536 forekomme de derimod ikke saa ofte, og fra 1537 ere de temmelig sjeldne. De udmyntede Beløb ere saaledes sikkert efterhaanden blevne mindre, og Grunden hertil maa søges i den Modstand, de mødte hos Øens Befolkning, der ikke har været tilfreds med Udmyntningernes stærkt aftagende Værdi. At der har været Uvillie tilstede imod disse Penge, ses af Christian III.'s Reces af Aar 1537 vedrørende Gulland, i hvilken § 7[2]) handler »Om myntt«: Wij haffuer for merckit och spurt att wor myntt som wij haffuer ladit mynte Paa wor land godtlandt med wor mandatz breffue, der om vdgiffuit Storligenn foractet er, thi wille wij allworligenn, at same lantz mynte som der Paa landit slagit och myntet ere, lidell eller

---

[1]) Se Pag. 5.

[2]) C. J. Schlyter. Gothlands-Lagen. Pag. 230.

stor, skall were och bliffue gangbarne och giellendis huos alle, for Sadane werdt som hun myntet er, findes och nogen effter denne Dag, borger eller bunde Eddell eller veddell, Indlendske eller vdlenske, ingen vndertagenn Som samme Lanntz mynnt icke will anname, och for følyste op at bere, effter som den myndt er, och satt fore, daa skall den der For haffue forbrødt huis gotz som hand haffuer med at fare, halffdiellenn till oss och Anden halffdiellen, thill den hannd kiøber med, och der vdoffuer straffis som den der wor breffue och bud icke holde will,

Wdi lige maade, och saa med den som nogen wor eller Lantzens mynt smelter eller smelter lader, skall straffis som for Skreffuidt stander.«

Det fremgaar af dette Aktstykke, at disse Aars Udmyntninger ere foretagne i Visby og ikke som den følgende udenfor Gulland.

Det kongelige Brev fik imidlertid ikke nogen synlig Følge; thi endnu samme Aar, 1537, standsedes Udmyntningen af disse sletlødige Penge, og snart efter nedsattes de gullandske Skillinger til halv Værdi og bragtes i Aaret 1541 helt ud af Kurs [1]).

Efterat Forholdene omsider havde medført, at der paa Gulland var blevet en følelig Mangel paa Mynt, fremsendte i Aaret 1553 Borgemestre og Raad i Visby følgende underdanige Begjæring til Kongen om at afhjælpe dette Savn: [2])

Wor wnderdanige williige oc plictiige tro thienniste mett all hørszomhedtt etthers naades Ko. Matt: Høgmectiighedtt alle tiid mett gud Høgborne Første Aller kieriste naadiige Herre, giffue Wij ethers Ko. Matt. wnderdaniigen tiilkiende Att her vtti edhers naades stadtt oc landtt, er

[1]) 1541 ere de gamle Søslinger affset, de kostede 1 Skilling tilforne. Strelow. Cronica Guthilandorum. Pag. 265.

[2]) Original paa Papir i Rigsarkivet blandt: Indkomne Breve til danske Cancelli 1551—56.

stor brøst for smaa penndinge Saa att edhers naades fattiige wndersatthe kandtt icke well then ene rrede sig fra thennd anden, forthij att kiøbmenndtt forfører myntthenn aff landett. Thi att sex mrk er bedre endtt en Daller som wij aff edhers naades kiere Herre Fader Salliige Koning Frederiicks Breff forfarett haffue, Att sex Mark Huidder holler iij[1]) lodtt fintt szølff Therfor er alles wor ydttmygeliige bøn till etthers Ko. Matt: att etthers naade for gudtz schyll ville werdis till att naadeliig indttszee vtthi thenne wor brøst att etthers naade wiille ladhe omsetthe thenne myntt szom her nu er ij landett fem Mark paa enn Daller, om etthers naade Ko. Matt: thett saa tøcker gott werre, Oc etthers naade Ko. Matt. wille werdis att finde enn goedtt middell, Oc wij etthers fattiige wnderszaater kunde faa thij eller tolff thuszinde mark wtthi Siislinge, Huidder oc gundisker nye myntt; Wij wille thett alle mett etthers naade Ko. Matt. mett all troschaff, liiff oc goedtz aff all wor yderste formue, szom fattiige tro wnderdane bør att forschylle vttj alle maade, Her mett etthers naades Liff oc Siell till ett langdt løcksalliigt Regimentte thend hellig Trefolldiighedtt befallindes Schreffuit ij Wissby then 25 Dag aprilis anno dni 1553.

Etthers Naades tro wndersaatte
Borgemester oc Raad, Landtzdomer oc m(enige) indttbyggere paa (etthers) naades Land.

Udvendig findes paatrykt Visbys Stadsegl og Gullands Segl.

Aaret efter denne Henvendelse til Kongen blev der udmyntet en Række smukke og velprægede gullandske Mynter: Skillinger, Halvskillinger og Hvide (146—152). Typen er den samme paa alle tre Myntstørrelser. Paa Adversen ses det kronede, danske Vaaben i et paa Siderne indknebet, forneden afrundet Skjold, og i Omskriften Kongens Navn og

---

[1]) $2^{1}/_{2}$.

Titel. Reversen har det gullandske Lam og Omskrift, der angiver, at det er Øen Gotlands nye Mynt. Paa Skillingen og Halvskillingen fører Kongen Titel af Danmarks og Norges Konge, og ved Siderne af Vaabenskjoldet staar Aarets to sidste Tal 5—4. Paa Hviden kaldes Kongen kun Danmarks Konge, og Aarstallet mangler her. Lammet findes paa alle tre Myntstørrelser fremstillet fra venstre Side. Fanestangen ender med et Kors, og i Fanedugen, der ligesom tidligere løber ud i en opadbøiet Spids, ses Korset. Den nyere Tids Indflydelse viser sig tydelig i Mynternes hele Præg og navnlig i Bogstavernes Form. Den middelalderlige Skrift med ᴀ, ᴄ, ᴇ, ɢ, ᴍ og ɴ er her veget for A, C, E, G, M og N. Skillingen veier 1,25—1,35 Gr., Halvskillingen 0,95 Gr. og Hviden 0,60—0,65 Gr.

Den gullandske Udmyntning for Aar 1554 blev udført i Kjøbenhavn af Myntmesteren Poul Fechtel, ifølge hvis Regnskab der i dette Aar udmyntedes 11,585½ Mark 6 Skilling gullandsk Mynt[1]). Det var saaledes et betydeligt Beløb, der blev sat i Omløb, og Gullands Mynter fra dette Aar ere derfor endnu almindelige. Af hver af de forskjellige Myntstørrelser findes der et Par Variationer.

Hermed afsluttedes Rækken af de større gullandske Udmyntninger. Der hengik nu over 20 Aar, inden der igjen sloges Mynt paa Øen, og det blev da den sidste. Jens Bille, som var Lehnsmand paa Gulland i Aarene 1560—1571, lod i Aaret 1565 præge en Mynt af 8 Skillings Værdi (153). Paa Adversen ses et kronet F, som deler Aarstallet, og derunder Lehnsmandens Vaabenskjold. I Omskriften læses Kongens Navn og hans Titel som Danmarks og Norges Konge. Paa Reversen fremstilles Lammet, og i Omskriften angives ligesom paa de foregaaende Mynter, at det er Gotlands nye Mynt. Den har en Vægt af 5,70 Gr. Det har kun været et ringe Beløb, der blev udmyntet af

[1]) Danske Magazin. I. Pag. 164.

Jens Billes Mynt, som hører til de store Sjeldenheder. Saavidt vides, kjendes der kun to Exemplarer, det ene i den kgl. Mynt- og Medaillesamling, det andet i den Bille-Brahe-Selby'ske Samling. Paa begge er der indslaaet et B; paa den kgl. Samlings Exemplar findes det paa Reversen, paa det andet derimod i Vaabenskjoldet paa Adversen.

Gullands Mynthistorie standser her. Det var ikke længer noget lønnende Foretagende at præge særlig Mynt for Øen, og skjøndt der i Christian IV.'s mangeaarige Regjeringstid foretoges meget betydelige Udmyntninger i Rigets forskjellige Dele, selv i det fjerne Ostindien, gjenoptoges dog ikke Udmyntningen i Visby.

Ved Freden i Brömsebro 1645 tabtes Gulland for Danmark. Blandt de mange Fortidsminder, hvorpaa Øen er saa rig, danner dens eiendommelige Myntrække et interessant Led, der fortæller om den engang saa blomstrende Stad Visbys Storhed og Forfald, og dens Mynter, som viser Korsbanneret vaiende over det gullandske Lam, ville altid være synlige Minder om vort Fødelands stolte Fortid.

Gullands Myntvæsen har tidligere været behandlet i følgende Skrifter:

Johannes Schoumacher: Dissertatio de Gothlandia. Upsala 1716.

(*A. Modeer*) Inledning til närmare kunskap om swenske mynt och skådepenningar. Pag. 266 o. F. Lund 1796.

Peter Aurelius: Dissertatio historica de numis Gothlandicis. Lund 1810.

Carl Joh. Bergman: De nummis Gothlandicis dissertatio. Upsala 1837.

Aug. Wilh. Stiernstedt: Om myntorter, myntmästare och myntordningar. I. 1874. Pag. 14 o. F.

Gullands Mynter.

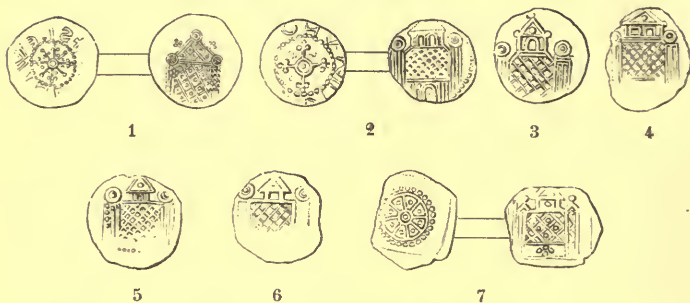
---

c. 1180—1200.

Penning.

V. 0,18—0,22 Gr.

Adv. Stjerne eller Hjul. Rev. Bygning med et Taarn ved hver Side og som oftest med en Overbygning, der bærer et spidst Tag.

1) ✢ SIEW · · · · (retr:)	Stjerne.	℞ Med	spids Gavl.
2) OHV∾IIIV · · · ·	—	℞ Med	Overbygning; to rundbuede Vinduer og Dør.
3) ✢ · O · ✢ · · · ·	—	℞ —	et rundbuet Vindue.
4) Uden Omskrift	—	℞ —	to firkantede Vinduer.
5) Uden Omskrift	—	℞ —	et firkantet Vindue.
6) Uden Omskrift	—	℞ —	uden Vindue.
7) Uden Omskrift.	Hjul.	℞ —	uden Vindue.

6-Penning eller Halvskilling.

Adv. Liliebusk. Rev. Lammet med Fane, set fra venstre Side.

Ældre Afdeling. c. 1340—1400.

V. 1,20—1,37 Gr.

8) ✢ MONETA CIVITATS To Punkter over Lilien.	℞ ✢ WISBYCENCIS	Ternet Fane
9) ✢ MONETA CIVITATS Sex Punkter under Lilien.	℞ ✢ WISBYCENCIS	— —
10) ✢ MONETA CIVITATS	℞ ✢ WISBVCEZCIS ❉	— —

11) ✠ MONЄTA ᑕIVITATS Kors ved Lilien. ℞ ✠ WISBYᑕЄ · · · · Ternet Fane. Stangen uden Kors.

12) · MOИETA ᑕIVI · · · · ℞ ✠ WISBᑕЄЄNᑕIS · — — Stangen uden Kors.

13) ✠ MOnЄTA ᑕIVITATS ℞ ✠ WISBVᑕЄMᑕIS — — bøiet.

8

13

14) ✠ MOИЄTA ᑕIVITATS ℞ ✠ WISBVᑕЄNᑕIS — — bøiet.

15) ✠ MONЄTA ᑕIVITATS Kors ved Lilien. ℞ ✠ WISBYᑕЄИᑕIS Punkt i Fanen

16) ✠ M · · · · · · · IVITATS ℞ ✠ WIS · · · · SIS — - —

17) ✠ MO · · · · · · · · · · ATS ℞ ✠ WISBYᑕ · · · · — - — Lammet fra høire Side.

15

17

18

18) ✠ MOnЄTA ᑕIVITATS ℞ ✠ WISBYᑕЄNᑕIS Kors i Fanen

19) ✠ MO · · · · · · VITATS Kors ved Lilien. ℞ ✠ WISBVᑕЄNᑕIS — - —

20) ✠ MONЄTA ᑕIVITATS ℞ ✠ WISBVᑕЄИᑕIS ⁂ — - — Punkteret Glorie. Lilie paa Stangen. Fire Flige.

19

20

21

21) ✠ MONЄTA ᑕIVITATS ℞ ✠ WISBYᑕЄИᑕIS Kors i Fanen. Lin. Glorie.

22)	✠ MONETA CIVITATIS	℞ ✠ WISBYCENCIS Kors i Fanen
23)	✠ MONETA CIVITATS To Punkter over Lilien.	℞ ✠ WISBY :: CENSIS — - — bøiet.
24)	✠ MONETA CIVITATIS	℞ ✠ WISBYCENSS — - — bøiet.
25)	✠ MONETA CIVITATIS	℞ ✠ WISBYCENCIS ♣♣ — - — Fire Flige.
26)	✠ MONETA CIVITATS	℞ ✠ WISBVEENCIS Blank Fane. Fire Flige.
27)	✠ MONETA CIVITATS Sex Punkter over Lilien.	℞ ✠ WSBVCENCIS ⁑ — —
28)	✠ MONETA × CIVITATS Kors ved Lilien.	℞ ✠ WISBYCENCIS — — Punkt: Glorie. Lilie paa Stangen.

23

25

29

29)	✠ MO · ETA CIVITATIS ✱ Sex Punkter over Lilien.	℞ ✠ WISBVCENSIS · ✱ · Blank Fane, bøiet. Punkt: Glorie. Stang uden Kors.
30)	✠ MONETA CIVITATS ✱✱	℞ ✠ WISBVCENCIS Blank Fane
31)	✠ MONETA CIVITATIS	℞ ✠ WISIBVCENSI · · · — — bøiet.
32)	✠ MO · · · · · · · · TATS Kors ved Lilien.	℞ ✠ WISBV · · · · · · — — (?) bøiet.

Yngre Afdeling. c. 1400—1420.

V. 0,95—1,10 Gr.

33

34

33)	✠ NONETA ⁑ CIVITATIS	℞ ✠ WISBV ✠ CENSIS Kors i Fanen
34)	✠ NONETA CIVITATIS	℞ ⁑ WISBV ✠ CENCIS Tre Flige med Tverlinie.

35) + ИOПETA CIVITATIS — ℞ + WISBVCEПCIS Tre Flige med Tverlinie.

36) + MOПETA CIVITATIS ⁑ — ℞ + ⁑ WISBV + CEПCIS —

37) + NOПETA CIVITATIS ⁝ — ℞ × WISBVCEПSIS —

38) + NOПETA CIVITATIS — ℞ + WISBV × CEПSIS —

39) + NOПETA CIVITATIS — ℞ + WISBV + CEПCIS —

40) + ⁑ ИOПETA CIVITATIS — ℞ + WISBV + CEПCIS —

41) + ИOПEmA · EIVImAmIS — ℞ + WISBVCEПCIS. Tre Flige med Tverlinie. Stang uden Kors

42) + NOПETA · CIVITATIS — ℞ + WISBVCEПCIS + ⁝ ⁝ Vimpel

43) + NOПETA CIVITATIS Kors ved Lilien. — ℞ + WISBVCEПSIS + — bøiet.

42

43

44

45

44) + NOПETA CIVITATIS Kors ved Lilien. — ℞ + WISBVCEПSIS + + + Vimpel

45) + ИOПETA CIVITATIS ⁑ — ℞ + WISBVCEПSIS × ⁝ —

46) + NOПETA : CIVITATS — ℞ + WISBVCEПSIS × ⁝ —

c. 1420—1440.

3-Penning.

V. 0,60—0,80 Gr.

Adv. Liliebusk. Rev. Lammet med Fane, set fra venstre Side.

47

48

47) + NOИETA ⁝ CIUITATIS Stenglen uden Blomst. — ℞ + WISBVCEИCIS Blank Fane med tre Flige.

48) + NOИETA ⁝ CIUITATIS — ℞ + WISBVCEИCIS Tre Flige med Tverlinie.

49) ✛ NOИETA ⁝ CIUITATIS Stenglen uden Blomst. ℞ ✛ WISBVCEИCIS Tre Flige med Tverlinie.

50) ✛ MOnETA CIVITATIS ℞ ✛ WISBVCEИCIS Vimpel med tre Flige.

51) ✛ NOИETA ⁝ CIUITATIS Stenglen uden Blomst. ℞ ✛ WISBVCEИCIS — —

52) ✛ ИOnETA CIVITATIƧ ℞ ✛ WIƧBVCEИCIƧ Kors i Fanen; to Flige.

53) ✛ NOnETA CIVITATIƧ ℞ ✛ WIƧBVCCnCIƧ — —

54) ✛ ИOnETA · CIVITATIS ℞ ✛ WISBVCEnCIS: Blank Fane; to Flige.

50

52

54

66

55) ✛ NOnETA CIVITATI ℞ ✛ WISBVCEnCIS Blank Fane, to Flige.

56) ✛ ИOnETA CIVITATIS ℞ ✛ WISBVCEnCIS — —

57) ✛ NOnETA ⁝ CIUITATIS ℞ ✛ WIƧBVCEnCIƧ — —

58) ✛ NOИETA ⁝ CIUITATIS Stenglen uden Blomst. ℞ ✛ WISBVCENCIS — —

59) ИOnETA CIVITATISIS ℞ ✛ WISBVCEnCIS — —

60) ✛ I·IOnETA CIVIVITATIS ℞ ✛ WISBVCEIICIS : — —

61) ✛ I·IOnETA CIVITATIS ℞ ✛ WISBVCENCIS : — —

62) ✛ I·IOnETA CIVITATIS : ℞ ✛ WISBVCEИCIS : — —

63) ✛ I·IOnETA CIVITATIS ℞ ✛ WISBVCENCIS — —

64) ✛ NOИETA CIVITATIS ℞ ✛ WISBVCEИCIS — —

65) ✛ ИnETA CIVITATIS ℞ ✛ WISBVCENCIS — —

66) ✛ MOnETA CIVITATIS ℞ ✛ WISBVCENCIS ⁖ To Flige

67) ✛ IIOnCTC CIVITCTIƧ ℞ ✛ WIƧBVCCnCIƧ — —

68) ✛ IIOnCTC CIVITCTIƧ ℞ ✛ WIƧCVCDCNƧC — —

69) IIOnETA ✥ CIVITAT ℞ ✛ WISBVCEnSIS — —

70) ✛ NOИETA · SIVITAIS Stenglen uden Blomst. ℞ ✛ WISVCEИCIS — —

71) ✛ NOИETA : CIUITATIS ℞ : WISBVCEИSIS — — Kors paa Stangen.

72) ⁖ NOИETA · CIUITATIS ℞ ⁖ WISBVCEИCIS — — Kors paa Stangen.

73) ✝ NOꟿETA ꞮIUITATIS Stenglen uden Blomst. ℞ WISBVꞮEꟿꞮIS To Flige. Lilie paa Stangen.

73

74

75

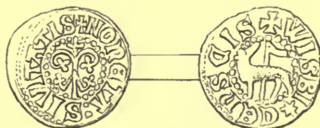
74) ✝ ꟿOnETA Ꞓ : IVITATI✝ ℞ ✝ WI✝BVꞮEꟿꞮI ✝✝ Blank Fane. Øverste Flig bøiet nedad.

75) ✝ MOnETA ⁎ SIVITATIS ℞ ✝ WISBI ⁎ ꞮEnSꞮIS Spids Vimpel

76) ✝ MOnETA ⁎ SIVITATIS ℞ ✝ WISBI × ꞮEnSIS — —

77) ✝ MOnETA ⁎ SIVITATI ℞ ✝ WISBI ⁎ ꞮEnSꞮIS — —

78) ✝ MOnETA × SIVITATI ℞ ✝ WISBI ⁎ ꞮEnSꞮI — —

79

79) ✝ NOnETA : SIVITATIS ℞ ✝ WISBI ⁎ ꞮEnSꞮIS Spids Vimpel

80) IIOTꞮNꞮꞮTꞮꞮII2 ℞ ✝ WI2BVꞮꞮIIꞮIS Uden Fane

c. 1430.

Penning (Brakteat).

V. 0,12—0,17 Gr.

82

81) W 82) W̅ 83) Ẉ

c. 1448.

3-Penning.

V. ?

Adv. Liliebusk. Rev. Lammet med Fane.

84) ✝ REX ⁎ ERIꞮ' GOTOR' ℞ ✝ ꟿOnETA ⁎ WISBIEn'

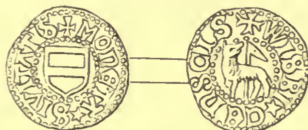
c. 1450.

3-Penning.

V. 0,55 – 0,65 Gr.

Adv. Vaabenskjold med en Tverbjælke. Rev. Lammet med Fane, set fra venstre Side.

85) ✠ MONETA ⁎ SIVITATIS ℞ ✠ WISBI ⁎ CENSCIS Spids Vimpel

85

86) ✠ MONETA ⁎ SIVITATI ℞ ✠ WISBI ⁎ CENSCIS Spids Vimpel
87) ✠ MONETA ⁎ SIVITAT ℞ ✠ WISBI ⁎ CENSCIS — —

c. 1455—1480.

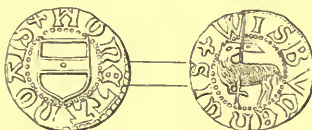
4-Penning. Hvid.

V. 0,75—0,87 Gr.

Adv. Vaabenskjold med en Tverbjælke. Rev. Lammet med Fane.

Lammet set fra venstre Side.

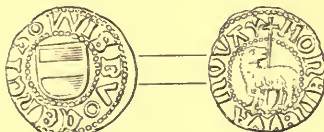
88) ✠ MONETA NOAIS Spidst Skjold ℞ ✠ WISBVCENCIS Punkt i Fanen
89) ✠ WISBVCN × NIS — — ℞ ∘ MONETA ∘ NOVA ∘ WIS Kors i Fanen og paa Stangen.

88

89

91

90) •WISBV•CENCIS Afrundet Skjold. ℞ ✠ WISBICENCIS Kors i Fanen
91) ✠ WISBV • CEN ⁎ CIS — — ℞ ✠ MONENETA NOVA ⁎ Uden Fane

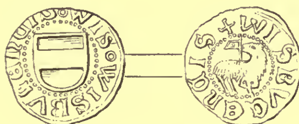
Lammet set fra høire Side.

92) ✣ ꝚONETA NOAVISBI	Spidst Skj.	℞ ✣ WISBVCENCIS	Kors i Fanen
93) ✣ ꝚONETA NOA · · · ·	— —	℞ ⋆ WISBVCENCIS	— - —
93 a) ⋆ MONETAOVAIS	— —	℞ ✣ WIBVCENCIS	— - —
94) ⋆ MONEA NOAVIS	— —	℞ ⋆ WISBVCENCIS	— - —

95

95) ⋆ MONTA NOAIS	Spidst Skj.	℞ ✣ MONEA NOAVIS	Kors i Fanen
96) ✣ WI · BV ⋆ NENCIS	— —	℞ ✣ NONEA NOAVIS	— - —
97) ⋆ I·IONEA NOAIS	— —	℞ ✣ WISBCENCEN · ·	Tverdelt Fane
98) ✣ ꝚONETA NOAVISBI	— —	℞ ✣ WISBV · CENNIS	— —

101

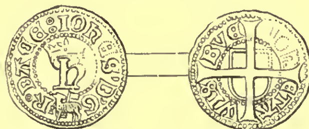
99) · WISBV · ꝚENCS	Spidst Skj.	℞ ✣ WISBVCENCIS	Punkt i Fanen
99 a) · WISBV · NENCIS	— —	℞ · NONEA NOAVIS	— — (?)
100) ✣ WIBVCEꝚCIS	— —	℞ ✣ MONEA NOAVIS	— — (?)
101) · WIS · WISBVNENCIS Afrundet Skjold		℞ ✣ WISBVCENCIS	— —

c. 1490.

4-Penning. Korshvid.

V. 0,80 Gr.

Adv. Kronet h; forneden Lammet. Rev. Vaabenskjold, hvorover er lagt et stort Kors, som deler Omskriften.

102

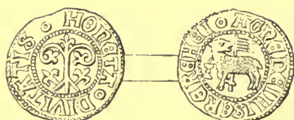
102) : IOhES'D' G — R · DACE ℞ (MON) | ETA | WIS | BVE

c. 1510.

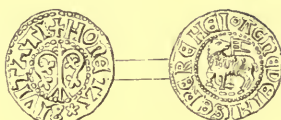
4-Penning. Hvid.

V. 0,65—0,80 Gr.

Adv. Liliebusk. Rev. Lammet med Fane og Kalk.

104

106

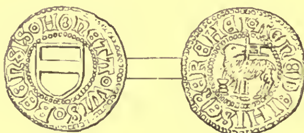
103) • HONETA SIVITATIS	℞ • AGNE DEI HISERERE HEI Uden Jordbund. Firefliget Fane
104) • HONETA • DIVITATIS	℞ •AGNE DEI HISERERE HEI Uden Jordbund. Firefliget Fane
105) ✠ HONETA ⁎ SIVITATI	℞ • AGNE DEI HISERERE HEI Med Jordbund. Firefliget Fane
106) ✠ HONETA ⁎ SIVITATI	℞ • AGNE DEI HISERERE HEI Med Jordbund. Tofliget Fane
107) HONETA × SIVITATIS	℞ AGNE DEI HISERERE HEI Med Jordbund. Tofliget Fane
108) ✠ MONETA ⁎ SIVITATIS	℞ AGNE DEI HISERERE HEI Med Jordbund. Tofliget Fane

c. 1520.

4-Penning. Hvid.

V. 0,75—0,80 Gr.

Adv. Vaabenskjold med en Tverbjælke. Rev. Lammet med Fane og Kalk.

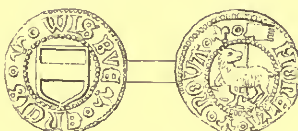

109

109) • HONETA • WIS • BEENCIS	℞ • AGNE DEI HISERERE HEI Tofliget Fane
110) · · · · · · · WISBVENCIS	℞ ∘ AGNE DEI HISERERE HEI Tofliget Fane

111) • HONETA • WIS • BEENCIS — R̸ AGNE DEI MISERERE MEI Trefliget Fane

111

113

112) • MON · · · WISBVENCIS — R̸ · · · · DEI MISERERE MEI Trefliget Fane

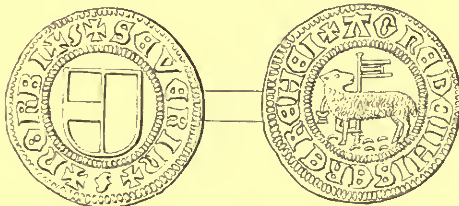
113) • ✽ • WISBVE ✽ • ENCIS — R̸ MONETA • ✽ ∘ NOVA ∘ ✽ ∘ Firefliget Fane deler Omskriften

(1523).

12-Penning. Skilling.

V. 2,30—2,67 Gr.

Adv. Søren Norbys Vaaben. Rev. Lammet med Fane og Kalk.

114

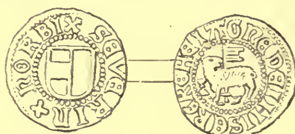
114) ✢ SEVERIN ✢ S ✢ NORBI ✢ S — R̸ ✢ AGNE DEI MISERERE MEI
115) ✢ SEVERIN ✢)(✢ NORBI ✢ S — R̸ ✢ AGNE DEI MISERERE MEI
116) ✢ SEVERIN ✢)(✢ NORBI ✢ S — R̸ ✢ ∘ AGNE • DEI ∘ MISERERE • MEI
117) ✢ : SEVERIN : ✢ L ✢ : NORBI : ✢ ⁑ — R̸ ✢ AGNE : DEI : MISERERE : MEI
118) ✢ : SEVERIN : ✢ L ✢ : NORBI : ✢ ⁑ — R̸ ✢ AGNE ⁑ DEI ⁑ MISERERE ⁑ MEI •

(1523).

4-Penning. Hvid.

V. 0,70—0,75 Gr.

Adv. Søren Norbys Vaaben. Rev. Lammet med Fane og Kalk.

119.

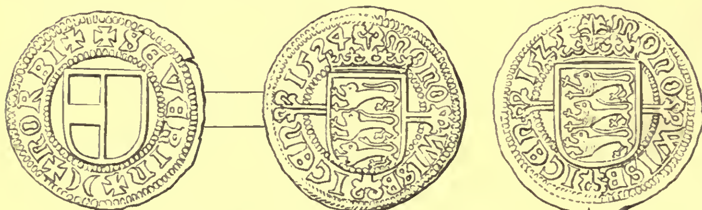
119) × SEVERIN × NORBI	℞ AGNE DEI HISERERE HEI
120) × SEVERIN × NORBI	℞)(AGNE DEI HISERERE HEI
121) × SEVERIN × NORBI	℞ • AGNE DEI HISERERE MEI
122) × SEVERIN • NORBI	℞ ∩ AGNE DEI MISERERE HEI
123) × SEVERIN • NORBI	℞ ⊂ AGNE DEI HISERERE HEI
124) • SEVERIN × NORBI	℞ : AGNE DEI HISERERE HEI

1524—1525.

12-Penning. Skilling.

V. 3,95—4,35 Gr.

Adv. Søren Norbys Vaaben. Rev. Det kronede, danske Vaaben, lagt over et stort Kors, som deler Omskriften.

125 128

125) ✢ SEVERIN ✢)(✢ NORBI ✢	℞ MONO | WISB | ICEN | 1524
126) ✢ SEVERIN ✢)(✢ NORBI ✢ S	℞ MONO | WISB | ICEN | 1524
127) ✢ SEVERIN ✢)(✢ NORBI ✢ S	℞ (MO)NO | (VA)WI | SBIC | 1524
128) ✢ SEVERIN ✢)(✢ NONBI ✢ S	℞ MONO | WISB | ICEN | 1525

c. 1530.

4-Penning. Hvid.

V. 0,75—0,80 Gr.

Adv. Vaabenskjold med en Tverbjælke. Rev. Lammet med Fane og Kalk.

129 129 a 130

129) : MONETA : WISBWE R)(AGNE : DEI : MI : MEI υ under Lammet

129a) Samme Mynt med Feil i Vaabenskjoldet.

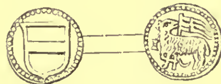
130) : MONETA : WISBWE R)(: AGNE : DEI : MI : MEI ∩ under Lammet

c. 1530.

Penning.

V. 0,16 Gr.

131) Unden Omskrift. Adv. Vaabenskjold med en Tverbjælke. Rev. Lammet med Fane og Kalk; υ under Lammet.

131

1535—1537.

12-Penning. Skilling.

V. 1,20—1,37 Gr.

Adv. Vaabenskjold med en Tverbjælke. Rev. Lammet med Fane og Kalk.

1535.

132) ❀ MONETA : WISBEENSIS : R ❀ AGNE : DEI : MISERERE : MEI
3—5

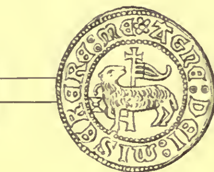
133) ❀ : MONETA : WISBEENSIS : R ❀ AGNE : DEI : MISERERE : ME
3—5

134) ❀ : MONETA : WISBEENSIS : — ℞ : AGNE : DEI : MISERERE : ME
3—5

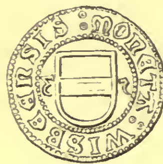
135) : MONETA : WISBEENSIS — ℞ : AGNE : DEI : MISERERE : ME
3—5

136) : MONETA : WISBEENSCIS — ℞ : AGNE : DEI : MISERERE : ME
3—5

137) ❀ : MONETA : WISBEENSIS : — ℞ ❀ AGNE : DEI : MISERERE : M'
3—5

133

139

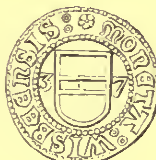
138) ❀ : MONETA : WISBEENSIS : — ℞ ❀ AGNE : DEI : MISERERE : M
3—5

139) : MONETA : WISBEENSIS — ℞ : AGNE : DEI : MISERERE : ME
3—5 (Feilpræg)

140) : MONETA : WISBEENSIS — ℞ : AGNE : DEI : MISERERE : M'
3—5 (Feilpræg)

142

145

1536.

141) ❀ MONETA : WISBEENSIS : — ℞ ❀AGNE : DEI : MISERERE : MEI
3—6

142) ❀ : MONETA : WISBEENSIS : — ℞ ❀AGNE : DEI : MISERERE : M'
3 - 6

143) ❀MONETA : WISBEENSIS : — ℞ ❀AGNE : DEI : MISERERE : M'
3—6

144) ❀MONETA : WISBEENSIS : — ℞ ❀AGNE : DEI : MISERERE : M
3—6

1537.

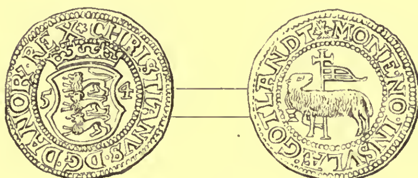
145) ❀MONETA : WISBEENSIS : — ℞ ❀AGNE : DEI : MISERERE : M'
37

1554.

12-Penning. Skilling.

V. 1,25—1,35 Gr.

Adv. Det danske Vaaben i et kronet, paa Siderne indbuet Skjold. Rev. Lammet med Fane og Kalk.

146

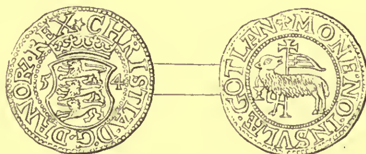
146) ⋆ CHRISTIANVS · D · G · DANOR· REX 5—4	℞ ♣ MONE · NO · INSVLÆ · GOT- LANDT
147) · CHRISTIANVS · D · G · DANOR· REX 5—4	℞ ♣ MONE · NO · INSVLÆ · GOT- LANDT
148) · CHRISTIANVS · D · G · DANOR· GO REX 5—4	℞ ♣ MONE · NO · INSVLÆ · GOT- LANDT

1554.

6-Penning. Halvskilling.

V. 0,95 Gr.

Adv. Det danske Vaaben i et kronet, paa Siderne indbuet Skjold. Rev. Lammet med Fane og Kalk.

149

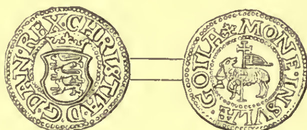
149) ⋆ CHRISTIA · D · G · DANOR REX 5—4	℞ ♣ MONE · NO · INSVLÆ · GOT- LAN
150) ⋆ CHRISTIA · D · G · DANOR REX 5—4	℞ ♣ MONE · NO · INSVLÆ · GOT- LA

(1554).

4-Penning. Hvid.

V. 0,60—0,65 Gr.

Adv. Det danske Vaaben i et kronet, paa Siderne indbuet Skjold. Rev. Lammet med Fane og Kalk.

151

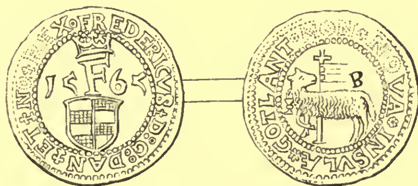
151) · CHRISTIA · D · G · DAN · REX ℞ ✿ MONE · INSVLÆ · GOTLA
152) · CHRISTIA · D · G · DAN · REX ℞ ✿ MONE · INSVLÆ · GOTL

1565.

8-Skilling.

V. 5,70 Gr.

Adv. Kronet F, som deler Aarstallet; derunder Lehnsmand Jens Billes Vaaben. Rev. Lammet med Fane og Kalk.

153

153) · FREDERICVS ✿ D : G : DAN ✿ ET ✿ NO ✿ REX 15—65 ℞ ✿ MON ✿ NOVA ✿ INSVLÆ ✿ GOTLANT

NOGLE BEMÆRKNINGER VEDRØRENDE ROSKILDE DOMKIRKES BYGNINGSHISTORIE.

AF

J. KORNERUP.

I Aarbøger for nord. Oldk. og Historie 1890 har Prof. Julius Lange beriget den allerede ikke ubetydelige Literatur, som vedrører Roskilde Domkirkes Bygningshistorie, med et nyt Bidrag. Forfatteren har havt det Held at kunne foretage to Reiser i det særlige Øiemed at sammenligne gamle franske Kathedraler som i Noyon og Soissons og især Domkirken i Tournai, med Roskilde Domkirke og har derved kastet et klarere Lys over disse Bygningers indbyrdes Forhold, ligesom han ogsaa har fremhævet de Forbindelser, som fandt Sted imellem Biskop Peder Sunesøn af Roskilde, Domkirkens formentlige Grundlægger, og den lærde og begavede Biskop Stephan af Tournai, hvilke synes at forklare visse Ligheder i Architekturen imellem de halvrunde Korsfløje i Tournai og vor Domkirkes Kor. Prof. Lange er ved sine Undersøgelser kommen til flere mærkelige Resultater. Jeg maa i et meget vigtigt Punkt give den ærede Forfatter Ret, medens jeg derimod ikke kan gaa med til andre af hans Meninger. Da flere af Prof. Langes kritiske Bemærkninger særlig angaa nogle af mig i Værket »Danske Mindesmærker« II for 15—16 Aar siden udtalte Meninger, vil man finde det naturligt, at jeg søger at forsvare disse.

Under den for Granskerne saa følelige Mangel paa gamle Efterretninger om Tiden for den nuværende Domkirkes Opførelse fæstede jeg min Opmærksomhed paa Jacob Friis's Ligsten i Domkirken, fra 1567, paa hvilken den bekjendte Indskrift paa en Blyplade over den roskildske Borger Vilhelm, † 1233, findes udhuggen. I denne Anledning udtaler Prof. Lange, at hele denne Sag aldrig burde have været fremdraget, samt, at den kun kan fremkalde en Feilslutning. Med tilsyneladende Lethed bortforklarer han hele Blypladen. Jeg tror dog, at den ikkedestomindre vil vedblive at være et lille historisk Mindeskrift af stor Betydning og staa adskilligt nærmere ved Spørgsmaalet om Roskilde Domkirke end f. Ex. Biskop Stephans af Prof. Lange meddelte Breve, der ikke med et Ord omtale denne Bygning. Lad os engang se, i hvilke Personers Grave, det vides, at man har nedlagt Blyplader med Indskrifter i Danmark, og det vil da vise sig, at det kun er i fremragende Mænds Grave inde i Kirkerne, Mænd i de høieste Stillinger, hvis Navn man paa denne Maade har villet bevare til fjerne Slægter. Fra Ribe Domkirke har man saaledes i Museet for nord. Oldsager tre smaa Blyplader med Indskrifter over Othinkar Hvide, Biskop over Nørre Jylland 1012 † 1043, Biskop Nothold 1139 og Biskop Asker † 1142[1]). I St. Bendts Kirke i Ringsted bevares Kong Valdemar I's Blyplade fra 1182, som fandtes under hans Hoved 1855 i den aldrig tidligere aabnede Grav. I Sorø Klosterkirke: Absalons Gravplade fra 1201, funden 1827 under Erkebispens Hoved. Man veed, at en lille Blyplade fra 12te Aarhundrede findes indmuret i Muren i søndre Korsarm i Sorø Kirke over Skjalm Hvide, Absalons Bedstefader. Endvidere har man i Aarhus Domkirke den prægtige Plade over Kirkens

[1]) J. J. A. Worsaae: »Minder fra Valdemar d. Stores Tid«, Kbhvn. 1856, 21—34. En mærkelig Blyplade med Runer fra en endnu ældre Tid beskrives af G. Stephens i Aarbøger 1885 S. 1—14.

Grundlægger, Biskop Peder Vagnsøn, † 1204, funden i hans Grav 1830. Da Biskop Gunner af Viborg døde 1251 og skulde begraves i Domkirken, blev der ifølge den gamle Beretning[1]) under hans Hoved nedlagt et Skrift, »indviklet i Bly« eller »præget paa Bly«. Det synes af disse Exempler at fremlyse, at det var en Udmærkelse af en Afdød, at medgive ham en slig Blyplade i Graven[2]), og der er saaledes gode Grunde til at antage, at den roskildske Borger Vilhelm har indtaget en betydelig Stilling i Byen — maaske en forhenværende Borgemesters — og at han som saadan har faaet en udmærket Hvileplads inde i Domkirken i nordre Korsarm, (hvor Friis's Sten laa indtil 1861). I Aaret 1567, da hans Grav blev aabnet, fandt man hin Blyplade saa mærkelig, at man paa Jacob Friis's Ligsten lod udhugge en formelig Kopi af dens Indskrift med store romerske Bogstaver, der dog for enkelte Bogstavers Vedkommende, som f. Ex. de gamle Former A, E, M, rimeligvis afvige fra Originalen. (Slutningsordene »Nascendo morimur« ere paa Stenen udhuggede med mindre Bogstaver og høre ikke til Blypladen.)

Naar det i Beretningen paa Ligstenen[3]) hedder, at da Jacob Friis's Grav blev gravet, blev Indskriften over Vilhelm »funden i en Grav«, der laa næst ved Friis's mod Øst, er der ikke mindste Grund til at tvivle om denne Beretnings Paalidelighed og Troværdighed. Vilhelms Grav har endnu 1567 været uberørt, og den har været en fast af Mursten og Kalkmørtel bygget Kiste med et særskilt Rum til Hovedet og den østre Ende tilspidset, saaledes, som talrige Fund hos os vise, at Gravene vare indrettede i det trettende

---

[1]) Script. rer. Dan. V, 580.

[2]) Man kaldte en saadan Plade en »Plumbetum«: »Porro residuum corpus in plumbea reconditum tumba, cum plumbeto indigna manu mea super regesta conscripto« &c. Acta Sanctorum Tome I. p. 102. Du Cange: »Glossarium«, Tome V, 313.

[3]) E. Pontoppidan: »Marmora Danica«, I, 20 og II 274.

Aarhundrede[1]). Man er stødt paa Hovedenden, har taget Dækpladen bort og fundet Blypladen.

»Men«, bemærker Prof. Lange, »hvorpaa støttes Formodningen om, at Vilhelm har betænkt Domkirken i sit Testamente?« Man maa hertil spørge: hvem var det, der i det 13de Aarhundrede forfattede Gravskrifterne? Geistligheden forfattede dem, af den simple Grund, at der ikke var andre, der forstode det Sprog, der hertil benyttedes: Latin. For ret at forstaa Indskriften maa vi derfor betragte dens Indhold fra et geistligt Standpunkt, hvortil ogsaa Ordene »BENE CONFESSVS« ɔ: »efter tilbørlig at have bekjendt sine Synder«, aldeles passe. Naar der endvidere staar: »REBVS SVIS BENE DISPOSITIS«, ɔ: »efterat have truffet en god Bestemmelse angaaende sit timelige Gods«, da er det lille Ord »BENE« her af Betydning. Vi behøve jo kun at kaste et Blik paa det 13de Aarhundredes Kirkehistorie for at komme efter, hvad det betyder. Tidens Gavmildhed imod Kirker og Klostre var jo umaadelig. Paa ethvert Blad af vor Historie vrimler det af Stiftelser, Gaver og Testamenter, der grundlægge den katholske Kirkes Rigdomme paa Gods og Penge. Og hvorfor var man saa gavmild? For efter Tidens barnlige Tro at vinde Sjælefrelse og komme til at hvile i Kirkens Jord indenfor de hellige Mure, hvor Sjælemesser for den Afdøde kunde tone hen over Graven. Saaledes var det f. Ex. i Sorø Kloster, hvor Fortegnelsen over Skjalm Hvides Slægts Grave og de paa Væggen malede Skjolde endnu minde derom, og saaledes var det ogsaa i Roskilde Domkirke; kun har Tidens Strøm bortført Vilhelms Gavebrev, eftersom kun yderst faa Dokumenter, vedrørende slige Gaver til Kirken før 1234, ere tilbage.

---

[1]) C. F. Herbst: »Beretning om Kongegravene i Ringsted«. Kbhvn. 1858, med den detaillerede Beskrivelse af Valdemar I's, Valdemar II's, Dagmars og Bengjerds Grave m. fl. S. 58—65.

Man maa vel, forekommer det mig, med disse Betragtninger for Øie have Grund til at tillægge Vilhelms Gravplade historisk Værd og udtale, at den i al Fald støtter »Sandsynligheden« af, at den Del af Kirken, hvor hans Grav var, har været under Tag 1233.

Det er Prof. Langes Fortjeneste, at have vist, at der engang er foregaaet meget betydelige Ombygninger af Domkirkens Korgalleri (med Apsis), og de af Stiftsskriver Hansen og Murmester Schledermann i Febr. og Marts 1890 foretagne Undersøgelser i Dybden af Murværket i Koromgangen have givet mig Troen i Hænde. Man kan se Sammenflikninger, Forskjel i Farven af Kalkmørtelen m. m., som tydelig vise, at en stor Del af Muren omkring de tre og tre Vinduer har været nedbrudt lige til Brystningen, og at Galleriet fra først af kun har været sparsomt belyst af et enkelt, meget smalt Vindue i hvert Fag[1]). Endvidere har Høikirkens Kor-Runding været nede. »I Højde med Helgenbillederne«, skriver allerede Stiftsskriver Friis, »ophørte den regelmæssige Fortanding i Murværket mellem den halvrunde Korslutning og Høikirkens Sidemure«[2]). Det viser sig altsaa nu, at Friis har havt Ret, thi ogsaa udvendig paa Korets Runding kan man se, at der er en Øgning i Murværket. Konsekventsen er, at Hvælvingerne og de oprindelige Søiler i Korgalleriet maa have været helt nede, samt, at Spidsgavlene heller ikke have været der fra først af. Det kan da ikke nægtes, at Kor-Rundingen i saa Fald forhen udvendig har lignet de halvrunde Korsarme i Tournai mere, end den nu ligner dem.

Betragter man den nuværende Kor-Runding i Roskilde udvendig og gjenopfører man i Tanken Spidsgavlene, der danne

---

[1]) S. Friis: »Beretning om Restaurationsarbeiderne« 1860, S. 7. Kirkehist. Saml. Særtryk.

[2]) S. Friis: »Beretning om Restaurationsarbeiderne« 1861, S. 6. Kirkehist. Saml. Særtryk.

ligesom en prægtig Murkrone, er der, maaske med Undtagelse af de plumpe Murstivere[1]) og det lille Spor af de smalle Midtvinduer, intet, der tyder paa saa betydelige Ombygninger. Disse ere ogsaa udførte med megen Dygtighed;

Korslutningen i Roskilde Domkirke med Spidsgavlene.
Efter J. B. Løffler.

thi de enkelte Fag med de fine, fra Granitfoden opstigende Rundstave, der smukt indramme Vinduesgrupperne, som sidde godt under Spidsgavlene — alt dette danner en smuk Helhed, der skulde synes at være en hel Støbning, saa at

[1]) Etatsraad Meldahl har allerede for mange Aar siden vistnok med Rette gjort mig opmærksom paa, at disse Murstivere rimeligvis tidligere have været betydelig fladere med steilere Skraatag. Se Murstiveren tilhoire paa Afbildningen.

Beskueren let maatte falde paa den Tanke, at de omtalte Spor af enkelte smalle Vinduer ikke havde nogen større Betydning men kun vare Tegn paa en under selve Opførelsen forladt Tanke. Naar alle ere enige i, at hele denne fortløbende Række Spidsgavle med de tre og tre Vinduer i Gallerierne er eiendommelig for Roskilde Domkirke, maatte man jo netop fæste Tro til, at den var oprindelig.

Denne Mening maa altsaa nu opgives. Men jeg kommer nu til at spørge, om Prof. Lange ogsaa kan have truffet Sandheden, naar han udtaler (Side 172), at den store Forandring og Indførelsen af de tredobbelte Vinduer rimeligvis allerede er foregaaet i Biskop Peder Sunesøns Levetid »ikke længe efter 1198«, og at den er sket for at efterligne eller optage Vinduesmotivet fra det lille, af Biskop Stephan af Tournai ved hans Domkirke opførte »Chapelle Saint Vincent«, som forresten ingen Spidsgavl har. Det lyder lidet troligt. Naar en Biskop med betydelige Forberedelser og Opofrelser, som Tidens Historie viser mange Exempler paa[1]), endelig er naaet hen til at udføre sin store Tanke, at reise idetmindste et Hovedafsnit af en mægtig Domkirke i sin Stiftsby, skulde han da, efter at, som Prof. Lange mener S. 172, have paabegyndt den nye Kirkebygning c. 1193, have ladet Korgalleriet og Apsis nedbryde kort efter 1198, altsaa 5 Aar efter, for at følge et Lune? Nei, der har her ganske vist været en hel anden Grund til Ombygningen, en virkelig, en paatrængende og meget alvorlig Anledning. For at komme efter, hvilken denne Anledning da kan have været, maa vi først spørge, om Stilen i Spidsgavlene og de tredobbelte Vinduer ogsaa passer med »Tiden kke længe efter 1198«. Nei, denne Stil er rimeligvis henimod 40 Aar yngre, fra et Tidsrum, i hvilket Overgangsstilen

[1]) Biskop Peder Vagnson af Aarhus satte det meste af sin Formue til paa at bygge sin Domkirke. N. Hoyen, Aarhus Domkirke, Efterladte Skrifter II. 183.

udviklede sig med Hurtighed. Vistnok kan der undtagelsesvis som i Chapelle St. Vincent forekomme Grupper med 3 Vinduer, et høit i Midten og to smalle ved Siden; men betragter man de romanske Kirker fra 12te Aarhundrede i det hele, vil man næsten aldrig finde denne Gruppering. Den blev først almindelig udbredt i første Fjerdedel af det 13de Aarhundrede navnlig i Danmark, hvor den fremtræder i Altervægge i Kirker fra den Tid, som i St. Nikolai i Svendborg, Borre Kirke paa Møen, i Taarnet i Vor Frue Kirke i Roskilde, opført efter Branden 1242, i Vor Frue i Aarhus, i Herlufsholm Kirke og fremfor alt i Løgum Klosterkirke, en med Roskilde Domkirke beslægtet Bygning. Spidsgavlene, som have dannet en hel Krone omkring vor Kirke, ere jo et aldeles gothisk Motiv, der først fremkommer i Overgangsstilen. I de romanske Kirker vil man forgjæves søge den fortløbende Gavlkrands, men finde den f. Ex. i Domkirken i Magdeburg. I Danmark forekommer den som bekjendt i det i Dronning Margrethes Tid opførte Kor i Aarhus Domkirke. For at forklare, at dette Motiv skulde være benyttet allerede i Slutningen af 12te Aarhundrede, bemærker den ærede Forf. S. 175, at Roskilde Domk. i dette Træk er enestaaende. — Hvad har da Anledningen været til den store Ombygning i Roskilde, og naar er den foregaaet?

Ry Klosters Aarbog[1]) og den roskildske Graabrødremunk Petrus Olai[2]) berette, at Roskilde Domkirke og By brændte i Aaret 1234. En Krønike fra Erik Glippings Tid[3]) angiver Aaret 1232 for denne Brand. Den rimeligvis ikke endnu fuldførte Domkirke er saaledes bleven ramt af et alvorligt Uheld. Om end de tykke, stærke Mure blive staaende, lide de dog under en Brand betydelig af Ilden, som sprænger mange Mursten, ligesom ogsaa Nedstyrtning af brændende Tømmer-

---

[1]) Script. rer. Dan. I, 166.
[2]) Script. rer. Dan. I, 184.
[3]) Script. rer. Dan. II. 629.

værk gjør megen Skade. Se her have vi den virkelige Leilighed til at foretage gjennemgribende Forandringer, naar Domkirken skulde istandsættes.

Der er imidlertid endnu en anden Grund, hvorfor jeg ikke kan tro, at Domkirken har faaet Spidsgavlene med de tre Vinduer saa tidlig, som den ærede Forfatter antager. Spørgsmaalet hænger nemlig paa det nøieste sammen med det om de oprindelig fremtrædende Korsfløje. Dette lader Prof. Lange ligge og udtaler kun, at Korsfløiene ere komne til bagefter ligesom ved enkelte franske Kathedraler. I mit Skrift om Roskilde Domkirke fremsatte jeg allerede for 16 Aar siden i mere bestemte og tydelige Træk, end tidligere Stiftsskriver Friis, alle de Grunde, som talte for, at Domkirken skulde have havt fremtrædende Korsfløje og fortsatte saaledes: »Naar alle disse Undersøgelser holdes sammen, forekommer det mig sandsynligt, at den oprindelige Tanke ved Domkirkens Opførelse har været den, at hver Korsfløi skulde have havt et Fremspring af to smalle Hvælvingsfag. Baade mod Øst og Vest skulde der til Korsfløjene have stødt to Kapeller med Galleri foroven. Tænker man sig f. Ex. en Tribune i hver Fløi saaledes som i nordre Kors i den omtrent samtidige Aarhus Domkirke, da har man Forbindelsen imellem Gallerierne«[1]). Allerede for flere Aar siden tegnede jeg i Henhold hertil en Plan af Domkirken, hvori dette nøiere vistes, hvilken Plan jeg fremlagde i det kgl. nordiske Oldskriftsselskabs Møde den 28 Jan. 1890, altsaa forinden de nyeste Undersøgelser fandt Sted i Dybden af Kirkens Mure. Det var dog allerede klart, at Domkirken ikke har været anlagt med halvrunde Korsfløie som Tournai. Buen ind til Sakristiets Forhal er langt bredere end den anden tilsvarende, hvor det lille Zigzakvindue er. Man vil, naar man prøver paa at tegne en halvrund Korsarm, slaaende erfare, at denne

[1]) »Danske Mindesmærker« II, Side 74—76.

Omstændighed gjør den umulig. Planen har derimod lignet den i den gamle Klosterkirke i Clairvaux og for Korsets Vedkommende tildels den i Colbaz[1]).

Kort efterat Prof. Lange havde holdt sit Foredrag om Domkirken lod Stiftsskriver Hansen ved den teknisk kyndige Murmester Schledermann de ovennævnte Undersøgelser foretage paa Koromgangen. Da Resultatet heraf var betydningsfuldt, overdrog Kultusministeriet Prof. Storck at gaa videre med Undersøgelserne navnlig i Korsfløiene. Skjønt jeg derfor ikke vil gaa ind paa disse Undersøgelsers Enkeltheder, maa det dog her være mig tilladt at bemærke, at de hidtil fundne Spor ere af den største Betydning; thi de yde et fuldstændigt Bevis for, at den søndre fremtrædende Korsfløi ikke alene har været paabegyndt, men endogsaa har været helt opført tilligemed de omtalte Sidekapeller[2]), og at den har været samtidig med Korets Anlæg. Disse Undersøgelser i Kirkens lønlige Vraaer fremmane da for Tanken Billedet af en endnu mere storslaaet Domkirke end den nuværende, en Kirke med et mægtigt

[1]) Viollet le Duc: »Dictionnaire de l'architecture française«, I, 267. J. Kornerup: »Om Esrom Klosters Forbindelser med Venden«, Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1881, 18.

[2]) Ved en Undersøgelse i Gulvet ovenover den Hvælving, der dækker Sakristiets Forhal, fandtes tydelige Spor af en anden ældre Hvælving, der har dækket det østre Sidekapel. Da Hvælvinger ikke indmures, førend Bygningen er bragt under Tag, fremkom her et nyt Bevis for, at den søndre udspringende Korsarm har været helt opfort. Ved Undersøgelsen fandtes større Stykker Trækul og sort sværtede gamle Mursten, maaske Spor af Branden 1234. Det blev yderligere bekræftet, at Sakristiet fra først af kun har været et lavt Stuehus, hvis Høide og Hjørne endnu bemærkes paa Kapitelhusets østre Udvæg, hvor man ser den gamle Tagfrise og Hjørnepillen. Efter Branden 1234 har man rimeligvis bygget dette Stuehus og forsynet det med et lavt Halvtag, der tillod de 3 nye Vinduer ovenover i Korgalleriet at træde frem og bringe Lys.

fremtrædende Tværskib, der ikke stod tilbage i imponerende Virkning for tilsvarende i Ringsted, Sorø, Aarhus, Løgum og Colbaz.

Efter det foregaaende vil det nu være fuldkommen klart, at Spidsgavlene ikke kunne have været samtidige med de fremtrædende Korsfløie. Den fortløbende Række spidse Gavle vilde nemlig ved Korsets fremtrædende Masser blive saaledes behersket og afbrudt, at deres Virkning helt vilde ødelægges. Den dygtige Bygmester, der restaurerede Domkirken efter Branden 1234 og rimeligvis den Gang satte Spidsgavlene op, har vel forstaaet dette og trak derfor Korsgavlene ind, men hans Tanke kom dog til at lide under den givne Grundplan, saa at der fremkom to ulige store, skraa Gavle paa hver Side af Korsgavlen.

Prof. Lange udtaler, som allerede berørt, den Mening, at man ikke har begyndt med at opføre Koret. Regelen, at man begyndte at bygge større Kirkebygninger saaledes, mener den ærede Forfatter, gjælder kun under Forudsætning af, at man begynder en ny Kirke paa bar Bund, hvad der ikke synes at have været Tilfældet her. »Der har været to, foreløbig adskilte Begyndelser, en i Øst og en i Vest« (Side 108). Aabningen derimellem blev da først lukket tilsidst, da man opførte Tværskibet.

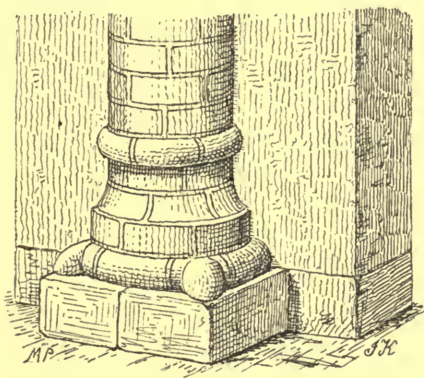
Dette er vistnok en besynderlig Anskuelse, og her viser det uheldige sig i, at den ærede Forfatter ikke har taget de ovenomtalte i »Danske Mindesmærker« II beskrevne Spor af fremtrædende Korsfløie med i sine Betragtninger. Prof. Lange har ladet sig forlede af de nuværende yngre Korsgavle til hin Theori om den foreløbige Adskillelse mellem et østre og et vestre Bygningsparti, hvortil jeg nedenfor skal komme tilbage. Men for at besvare Spørgsmaalet om, fra hvilken Kant Domkirken er opført, maa jeg først minde om, at der gaar en Øgning igjennem Bygningen dér, hvor det meget omtalte Knæk i Længdelinien navnlig i Skibets nordre Væg er. Man kan med Hensyn til denne

Øgning faa Syn for Sagen, naar man stiger op under Sidegalleriernes Tag og ovenpaa Hovedskibets Hvælving. Det er klart, at der her har været en Standsning i Arbeidet, og at der har ligget en Tid imellem, inden man tog fat paa Fortsættelsen. Altsaa: i det væsentlige (de vestre Partier og Taarnene naturligvis undtagne) er Roskilde Domkirke bleven opført i to Hovedafsnit. Men hvilken Del er nu den ældste? For at besvare dette Spørgsmaal maa man nøie undersøge de smaa Forskjelligheder i de architektoniske Former i den østre og vestre Del af Kirken, og det vil da vise sig, at de romanske Former tabe sig kjendelig, naar man gaar fra Øst mod Vest. Halvsøilerne i Arkaderne, som ellers ere uadskillelig forbundne med den romanske Stil i Danmark i Kirker, der ere ældre end Roskilde, som f. Ex. i Ringsted, Sorø, Stubbekjøbing, Kalundborg, eller udenfor Danmark i den imellem 1157—1161 af Mursten opførte Klosterkirke i Diesdorf[1]), blive vest for Øgningen færre end øst for samme. De forsvinde helt i Hovedskibets Sidebuer og i hvert andet Fag i Sideskibets Tværbuer. Høikorets Sidevæg, navnlig den underste med Halvsøilerne, der bære Buen og Sidevægfladerne, hvor Biskop Lauge Urne lod Stifternes og Velgjørernes Billeder male, og hvor deres Ben ved den gamle Kirkes Nedbrydelse bleve indmurede, staar langt nærmere ved Sorø og Ringsted Kirkers Sidemure end Hovedskibet i Roskilde. Det har uagtet sin spidse Bue, der skyldes Indflydelsen af fransk Architektur, et afgjort ældre Præg end Hovedskibet.

Gaa vi imod Vest i Domkirken for at sammenligne de forskjellige Former af Murstensfoden under Halvsøilerne, bemærke vi, at Hovedskibets Halvsøiler kun ere udstyrede meget tarvelig med en simpel Pude og derover en Hulliste: et betydningsfuldt Tegn til, at den romanske Stil her be-

[1]) Fr. Adler: »Mittelalterliche Backsteins Bauwercke des preussichen Staats«, Berlin 1862.

gynder at tabe sig. Øst for Øgningen og kun i denne Del af Domkirken findes derimod et ganske fortrinligt Kjendemærke paa den ældre Tradition, som derfor fortjener Opmærksomhed, nemlig den ejendommelige Murstensfod under Halvsøilerne, den samme vel at mærke, som forefindes i Kirker, der er ældre end Roskildes, som f. Ex. Ringsted og Stubbekjøbing ligesom ogsaa i den samtidige Colbaz Kirke i Pommern[1]). Dette Fodstykke har en høit siddende

Halvsøile ved Sakristiets Forhal.

Ring og derunder en fremskydende Hulliste med en høi Fod og nederst en Ring eller Pude med to store Hjørneknupper. Det er en i Mursten udført Efterligning af Fodstykket paa de i Sten hugne romanske Søiler fra det 12te Aarhundrede og afgjort en ældre Form end Fodstykkerne under de store Halvsøiler i Domkirkens Hovedskib. Jeg maa have Lov til at berøre den vigtige Omstændighed, at den samme Søilefod i Mursten nu er funden i Dybden af Muren i det inderste lille Rum vest for Sakristiets Forhal,

---

[1]) J. Kornerup: »Om Esrom Klosters Forbindelser med Venden«. Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1881, S. 29.

hørende til en mod Syd vendende Halvsøile, som har baaret en Bue imellem den søndre fremspringende Korsarm og det østre lille Sidekapel, hvor nu Sakristiets Forhal er.

Alle disse Former vise, at Koret er Domkirkens ældste Del, som har været bygget samtidig med de forsvundne ældre Korsfløje.

For at give en Forklaring af det omtalte Knæk i Domkirkens Længdelinie formoder Prof. Lange, at der i Mellemrummet imellem de paa een Gang fra Øst og Vest paabegyndte Bygningsdele »foreløbig har staaet noget, som hindrede den fri Udsigt og Kommunikation imellem de to Begyndelser«, nemlig — den gamle Domkirke! Den ærede Forfatter mener, at det er dén, der har hindret Udsigten og derved foraarsaget, at man fik Skævheden. Men hertil maa jeg bemærke for det første, at man ikke behøvede at lade den gamle Domkirke blive staaende for Gudstjenestens Skyld; thi der var, som man veed, den Gang ingen Mangel paa Kirker i Roskilde, som kunde benyttes. St. Laurentii, St. Ibs, Vor Frue[1]) vare sikkert til allerede da og maaske ogsaa St. Nicolai, St. Hans Kirker m. fl. Dernæst maatte det jo have været en urimelig smal og lille Bygning, hin gamle Domkirke, som med sin Apsis skal have ligget inde i det nuværende Høikor og med sit Skib ind i det nuværende Hovedskibs østligste Fag. (Korset i den gamle Kirke, som dog maa antages at have været der, omtales ikke.) Men saa upraktiske have vore Forfædre ikke været, at de vilde arbeide under saa utaalelige Forhold i de snævre mørke Mellemrum imellem den nye og den gamle Kirke, hvor der knap var tilstrækkelig Plads til Stillads, Transport af Mursten og Kalk. Det vil ikkeheller være let at paavise Exempler paa, at man byggede en ny Kirke udenom en gammel ligesom et Futeral. Da Sorø Klosterkirke opførtes

[1]) Disse tre Kirker vare nemlig byggede af Fraadsten og altsaa meget gamle.

kort efter 1161, lode Munkene Asger Rygs Kirke, der hørte til den oprindelige Stiftelse, blive staaende og reiste den nye Bygning et godt Stykke Syd for den. Da Abbed Richard af Æbelholt i Aaret 1210 opførte en ny og prægtig Klosterkirke[1]), lagde han den i nogen Afstand fra den gamle Trækirke, hvor den hellig Abbed Vilhelm blev begraven 1202.

Man kunde nu spørge: har Sven Norbagges Stiftskirke i Roskilde ikke ligget paa et andet Sted end den nuværende? Det er, efter hvad der foreligger, ikke sandsynligt. Roskilde, som ifølge Saxes Vidnesbyrd allerede af Kong Sven Tveskæg var bleven udvidet og forøget med Borgere, var utvivlsomt i sidste Fjerdedel af det 11te Aarhundrede en forholdsvis folkerig og tæt bebygget Stad. Tæt op til hellig Trefoldigheds Kirkegaard mod Vest laa fra Arilds Tid den gamle Kongsgaard[2]) ligesom i Lund[3]). Tæt øst for Kirkegaarden stod Bispegaarden, der endnu i vore Dage som det kgl. Palais omfatter et betydeligt Stykke Jord. Rundt om Kirkegaarden

---

[1]) Script. rer. Dan. I, 370. Æbelholt Kloster stod i den nærmeste Forbindelse med Roskilde. I et Brev af Abbed Mogens af 15 Mai 1532 udtaler han, »at Ebelholt var stiftet og funderet af Roskilde Bisperne«. C. Neergaard: »Bidrag til Danmarks Klosterhist.«, i Kirkehist. Saml. 1890, 482. Da Abbed Richards Kirke formentlig blev opført samtidig med Roskilde Domk., maa det meget beklages, at den blev nedbrudt i Frederik d. 2dens Tid, og at dens Spor forlængst ere forsvundne. Det eneste, der er tilbage af de gamle Klosterbygninger, er et Par Granitsøiler, hvoraf den ene nu findes i Lille Lyngby Præstegaard, den anden i Skjævinge Præstegaard. Kapitælerne af disse Søiler ligne dem i vor Domkirkes Kor, kun er det skarpe Snit paa Hjørnerne mere afrundet paa Æbelholt Kapitælerne.

[2]) At Kongsgaarden laa her, maa antages at være bevist af Dr. Henry Petersen i hans fortjenstfulde Skrift: »Hvor laa Kongsgaarden i Roskilde?« i »Hist. Tidsskrift« 1890, 319 og flgd.

[3]) Script. rer. Dan. III, 273, 564.

løb en Ringmur, der allerede omtales ved Begyndelsen af det 12te Aarhundrede. I sidste Sommer blev der foretaget Gravninger langs Foden af Kirkegaardens nuværende nordre Mur, og der blev da dybt i Jorden paa lange Strækninger fundet Levninger af en ældgammel Fraadstensmur paa en Grundvold af mindre Kampesten. Muren, af hvilken et Stykke blev helt blottet i Indkjørselsporten til Domprovstens Bolig, var to Alen tyk og bestod af en Beklædning af vel tilhugne Fraadstenskvadre og Fyld i Midten. Paa søndre Side var en simpel Fraadstenssokkel, og hele Bygningsmaaden lignede den i de Mure af det gamle søndre Sideskib ved Vor Frue Kirke i Roskilde, som Stiftsskriver Hansen og Forf. undersøgte og maalte i April 1887. Jeg maa tilstaa, at jeg har været i nogen Tvivl om, hvad denne nord for Domkirken fundne forholdsvis tykke Mur kan have været, men det sandsynligste er dog, at den er Rester af Biskop Arnolds gamle Ringmur. Den navnløse roskildske Forfatter fra det 12te Aarhundrede, som giver flere værdifulde Oplysninger, beretter, at Arnold, der havde været Knud den Helliges Kapellan og var Biskop i Roskilde fra 1088 til 1124, byggede en Mur omkring Domkirken[1]), som jo stod færdig fra hans Formand, men endnu manglede en Ringmur, der ogsaa i paakommende Tilfælde kunde være et Værn. At den roskildske Forfatter nævner Muren, kunde ogsaa tyde hen paa, at det har været en anselig og smuk Kvaderstensmur. Endvidere bør det berøres, at da der i Juni 1881 blev gravet til en Kloak paa »Fundensbro«, Strædet, der fører fra Raadhustorvet til Domkirken, stødte man 1 Alen under Jorden paa en vældig Kampestensgrund, der fulgte Strædets Retning fra N. til S. Nogle af Stenene vare 3 til 3½ Alen lange og 2 til 2½ Alen brede. Der

---

[1]) (Arnoldus) »murum lapideum circa monasterium Roskildense construxit, picturam etiam ejusdem monasterii renovavit«. Anonymus Roskildensis, Script. rer. Dan. I, 379.

fandtes ingen Kalk paa dem, men de vare oventil flade og med Spor af Slid. Det var aabenbart ingen Bygningsgrund men en mægtig Oldtidsbrolægning, der maaske har givet Strædet Navn af »Bro«.

Vi have saaledes en gammel Begrænsning af denne saa smukt valgte, høitliggende Plads, hvor Domkirken staar, saa at vi allerede af den Grund ikke kunne tænke os den tidligere Domkirke liggende paa noget andet Punkt i Roskilde. Ikkeheller er det rimeligt at forestille sig den gamle Domkirke som en saa lille og uanselig Bygning, som Prof. Lange mener. Den var Sjællands Stiftskirke i det gamle Konge- og Bispesæde og maa derfor have været adskilligt større end den samtidige treskibede Vor Frue Kirke i Roskilde, der havde samme Bygherre som den. At den maa have været en Fraadstenskirke[1]), har jeg for længe siden udtalt, og herom synes jo nu alle at være enige. Den gamle roskildske Skribent fortæller os rigtignok, at Biskop Sven prydede sin Kirke med »Marmorsøiler«[2]), men ifølge en almindelig Brug af Ordet »Marmor« hos hine Tiders Forfattere betegnes hermed kun haard Sten, Granit. Fraadsten kan ifølge sin Beskaffenhed hellerikke benyttes til Søiler; men vi kunne være overtydede om, at hele den øvrige Bygning, selv Fodstykket, har været af dette Æmne.

Man har tidligere under Domkirkens store Istandsættelse i Stiftsskriver S. Friis's Tid hist og her fundet Fraadsten inde i de tykke Mure men dog ikke i betydelig Mængde.

I sin »Beretning om Restaurationsarbeiderne i Rosk. Domkirke 1861« omtaler Friis nogle Gravninger i Midtskibet,

---

1) »Roskilde Domk.« i »Danske Mindesmærker« II, Side 12.

2) »Ipse (Sveno Norbagge) Roskildensem ecclesiam fere veluti a fundamento fundavit, qvam egregia corona et marmoreis columnis omnibusque ornamentis decoravit«. Script. rer. Dan. I, 378. Den prægtige Krone, der tales om, antages at have været en Lysekrone som f. Ex. de bekjendte lignende Kroner i Hildesheim og Aachen.

hvorved man i en Dybde af 2½ Alen fik Kampestensfundamenterne under de store Piller at se. Han bemærker, at de begrænses af en terasseformig opmuret Karm af Kalkstenskvadre, der ligesom »Graastenene hvile paa det faste Lerunderlag i fornævnte Dybde«. Det synes, som om Friis, hvad der i hin Tid, da Granskningen af gamle Kirkemure endnu var i sin Begyndelse, var tilgiveligt, ikke har vurderet Betydningen af disse Kalkstenskvadre rigtigt.

Under nogle i Marts 1891 foretagne foreløbige Undersøgelser i Domkirkens Hovedskib har Hr. Schledermann atter fremdraget den omtalte »Karm« af Kalkstenskvadre. Jeg kan for mit Formaals Skyld ikke undlade at omtale, hvad her blev fundet men jeg skal af Hensyn til de forestaaende Undersøgelser gjøre det saa kort som muligt.

Omtrent en Alen under Gulvfladen tæt op til Varmerørs-Kanalen paa søndre Side af Hovedskibet stødte man her paa en 2½ Alen tyk Mur af vældige store Fraadstenskvadre, der paa det Tidspunkt, da jeg sluttede disse Bemærkninger, kunde forfølges i en Strækning af c. 40 Alen udfor Bueaabningen foran Døren fra det søndre Vaabenhus og i de tre nærmeste Bueaabninger øst for. Denne Mur, der dog var meget beskadiget ved ældre og yngre Grave, gik ind under en Del af Domkirkens Piller, nemlig under de store Halvsøiler og deres tvende nærmeste Led, og Muren har altsaa været brudt ned, inden Kirkeskibet blev opført. Skjønt man paa dette Tidspunkt endnu ikke kan vide, hvilken Del af Bygningen denne mægtige Fraadstensmur tilhører, maa man dog spørge: hvad kan den vel være andet end — Levningen af Biskop Sven Norbagges Domkirke? Man fik ved Synet af disse dybt i Jorden skjulte, nu atter tilhyllede, Mure Indtrykket af en anselig Kirke og med det samme Bevis for; at Svens Bygning har ligget paa samme Sted som vor Domkirke, hvad Prof. Lange og Forf. ere enige om, men det blev derimod godt-

gjort, at den gamle Bygning er bleven revet ned, førend den senere Domkirke paabegyndtes.

Vi vende nu tilbage til Spørgsmaalet om St. Lucii nuværende Domkirkes Alder. Prof. Lange deler med mig den Mening, at Biskop Peder Sunesøn, der beklædte Roskilde Bispestol fra 1191 til 1214, har været denne Kirkes Grundlægger; men medens Prof. Lange antager, at Grundstenen allerede er lagt i det 12te Aarhundredes Slutning, er jeg af den Mening, at dette først er sket henimod Slutningen af Biskoppens Liv. Naar der er Tale om Domkirkens Alder, maa jeg atter pege hen paa Klosterkirken i Colbaz[1]) i det gamle Venden, bygget af danske Munke fra Esrom Kloster, navnlig dens ældste Del: Korset og de nærmest Fag af Skibet. Med Hensyn til Stilen i alle dens Enkeltheder er der ingen Kirkebygning, der staar Roskildekirken nærmere, ikke engang Ringsted, Sorø eller Aarhus Kirker. Der kan ikke være Tvivl om, at disse to Kirker, Roskilde og Colbaz, ere fra selv samme Tid. Naar derfor Cistercienserne have optegnet i Colbaz Klosters gamle Aarbog, nu i Bibl. i Berlin, at: »I Herrens Aar 1210 blev der begyndt paa vort Kloster (ɔ: Klosterkirken) under Abbed Rudolf«, saa vide vi med det samme det omtrentlige Tidspunkt, da Grundstenen er lagt til Rosk. Domkirke. Det maa da have været Korset med de fremtrædende Fløie med Sidekapeller mod Øst og Vest samt det smalle østlige Fag i Skibet, der først blev bygget op, for saasnart som

---

[1]) Indtil 1210 havde Colbaz kun en Trækirke, men ved dette Aar staar i Aarbogen: »Monasterium nostrum inceptum est abbate Rodolfo 10 Kal. Aprilis«. Pertz: »Monumenta Germaniæ« Tome XIX, 716. Iøvrigt kan med Hensyn til Stilen ogsaa henvises til den ældste Del af Klosterkirken i Oliva ved Danzig, en Datter af Colbaz. Den omtalte Del af Oliva Kirke er opført fra 1235 til 1239. Vi se her et Exempel paa, at det endda ikke varede saa længe, som Nogle tro, med Opførelsen af Kirker. Dr. Dohme: »Die Kirchen des Cistercienserordens in Deutschland«. S. 94.

muligt at tages i Brug til Gudstjenesten. Det har da været nødvendigt at opføre en midlertidig Mur eller i al Fald et Plankeværk mod Vest. Stiger man op under Sidegalleriernes Tag, bemærker man paa begge Sider, hvor Øgningen er, Rester af en fra Høikirkens Side fremtrædende tyk Mur og paa Nordsiden en Bue, hvilken sidste maaske har tjent til at understøtte Tagværket. Disse to gaadefulde afbrudte Mure have maaske hørt til den omtalte midlertidige Mur, som har lukket for Bygningsafsnittet mod Vest. Man kan under alle Omstændigheder opstille den Formodning, at en slig Mur eller Bræddevæg tilligemed fremtrædende Korsarme var det, der var Aarsag til Skævheden i Grundlinien. Dog er jeg fremdeles tilbøielig til at antage, at den meget omtalte Skævhed kun røber den i Middelalderens Kirker i dette Punkt meget almindelige Skødesløshed. Selv Nordens skjønneste og største Domkirke, Throndhjems, lider af en paafaldende Uregelmæssighed i denne Retning[1]).

Det vil vistnok nu være umuligt at afgjøre, hvor langt Biskop Peder Sunesøn er naaet med sin Bygning. Den hele Stil med de saa ualmindelig tidlig forekommende Spidsbuer, hvilke maa skyldes Indflydelse fra Frankrig, leder os dog let hen paa den Tanke, at det paabegyndte store Anlæg først er blevet færdigt under Biskopperne Peder Jacobsen og Nils Stigsen c. 1225. Iblandt de faa Dokumenter, der ere levnede os fra denne Tid, findes et Brev fra sidstnævnte Bisp til Domkapitlet fra Aaret 1225, hvori han blandt andet bestemmer, at han og hans Eftermænd skulle sørge for at skaffe St. Trinitatis og St. Lucii Domkirke de nødvendige Messeklæder, Klokker og Bøger[2]). Noget bestemt kan man vel ikke slutte heraf, men man kan formode, at det ofte omtalte østlige Afsnit stod færdigt og skulde tages i Brug, saa at der ved den høitidelige Indvielse behøvedes de om-

---

[1]) Jacob Helms: »Naar er Trondhjems Domkirke opført?« S. 4.
[2]) Thorkelin: »Diplomatarium« I, S. 100.

talte nye Sager. Hvorledes det nu end forholder sig med Kirkens Fortsættelse mod Vest, som der rimeligvis er taget fat paa allerede før Branden 1234, kunde Domkirken dog benyttes Allehelgensdag 1250, da Kong Abel og hans Dronning Mechtild bleve kronede i den af Erkebiskop Uffe[1]).

Med Hensyn til Roskilde Domkirkes Forhold til de franske Kathedraler især til den gammelfranske Domkirke i Tournai har jeg endnu til Slutning et Par Bemærkninger at tilføje.

Henvisningen til Tournai var ikke noget nyt for mig, thi allerede for 7 Aar siden fik jeg tilsendt fra Geheimebygningsraad F. Adler denne sagkyndige Forfatters ogsaa af Prof. Lange omtalte Skrift: »Der Ursprung des Backsteinsbaues in den Baltischen Ländern«, Berlin 1884. Man ser af dette interessante Skrift, at Forfatteren er mere hjemme i vor Kirkebygnings Literatur end nogen anden tydsk Videnskabsmand. Adler udtaler sig her om Roskilde Domkirke, som han gjentagne Gange har besøgt, saaledes: »I Roskilde er intet længere bevaret, som er ældre end 1234, og jeg tilføjer, at det bedste og ældste, nemlig det storartede Kor med Omgang, er indvendig og udvendig et i Mursten overført Studie af Korsfløjene i Kathedralen i Tournai, hvilke vare fuldendte ved den festlige Indvielse i Aaret 1213«. Man ser, at Fr. Adler ligesom Prof. Høyen mente, at Domkirken ikke var opført før efter Branden 1234 samt, at Koret var Kirkens ældste Del. Den af Adler omtalte Indvielse af Korsfløjene i Tournai 1213 (?) stemmer ikke med Prof. Langes Antagelse. Side 133 skriver Lange rigtignok, at Tværskibet i Tournai i det hele tilhører Overgangsstilen fra den senere Del af 12te og Begyndelsen af 13de Aarhundrede, men Side 153 derimod, at »disse Partier synes allerede at være grundlagte i den tidligere Del af det 12te Aarhundrede. I 1193 maatte disse Partier allerede være noget gammeldags«.

---

[1]) Script. rer. Dan. I, 245, 289, II, 173. Alb. af Stade.

Da jeg desværre ikke var saa heldig som Prof. Lange at kunne reise til Tournai, skaffede jeg mig Fotografier tilsendte af denne Kirkes Korsarme udvendig og indvendig; men det gik mig ligesom den ærede Forfatter, da han første Gang besøgte Tournai — jeg følte mig skuffet. »Alligevel forlod jeg Tournai efter mit første Ophold der med mangehaande Tvivl« ... (S. 137). Den ærede Forf. opregner derpaa meget samvittighedsfuld alle Ulighederne imellem de to Kathedraler, men kommer dog senere ved en udførlig Behandling af Spørgsmaalet til det Resultat, at Forbilledet til vort Kor i Rosk. maa søges i Tournais Domkirke og det lille Chapelle St. Vincent, efter hvilket sidste vort Korgalleri skal være omformet kort efter 1198.

Situationen er imidlertid noget eiendommelig, naar man nu veed, at hele øverste Stokværk, baade Apsis, Kor-Rundingen, Søilerne, Hvælvingerne og en stor Del af Ydermurene have været helt nede; thi saa veed vi jo slet ikke, hvordan dette vigtige Parti har set ud fra først af, og om det ikke har lignet en anden fransk Domkirke, f. Ex. Noyon, hvis underste Del har Søiler og spidse Buer, der staa Roskilde nærmere end de høie Søiler med runde Buer i Tournai, naar vi se bort fra de lange Rundstave i Noyon. Vægpillerne i Korgalleriet i Noyon staa ogaa Roskildegalleriet nærmere end Tournais. Det er en genial Tanke af den ærede Forfatter, at de to tykke Granitsøiler, som nu findes i Hellig tre Kongers Kapel i Roskilde, oprindelig skulle have staaet paa Koromgangen, hvorved mere Lighed med Galleriet i Tournai vilde tilvejebringes; men dette er jo dog, naar alt kommer til alt, kun — en Formodning! Naar man nærmere betragter de nuværende smækre Søiler paa Omgangen, tiltale de ganske vist Øiet ved deres luftige Dristighed; men ser man hen til det Konstruktive, kan man ikke nægte, at de ere for vovelige til at bære den uhyre Vægt, der hviler paa dem. Da de ovenikjøbet ikke ere udi eet Stykke men sammensatte af to korte Søileskafter, har desværre en af

dem trykket sig og faaet et betænkeligt Knæk paa Midten. Ved nærmere at undersøge Muren, der bæres af disse Søiler, ser man de forunderligste Bugtninger og ukorrekte Sving i den krumme Flade samt Knæk i Buerne. Man kan se, at det har knebet, at faa de tynde Søiler og deres Dækplader til at falde sammen med den krumme Murflade. Her maa der ganske vist have været noget andet fra først af, saameget mere, som de nuværende Granitsøilers Høide langt overstiger Galleriets oprindelige Vægsøilers. Prof. Langes tykke Granitsøiler vilde derfor have været ganske anderledes dygtige Bærere — dersom man kun var vis paa, at de have staaet her; men man kan med ligesaa god Grund opstille en ganske anden Formodning. Det er nemlig i Henhold til den romanske Stil ikke usandsynligt, at der i Omgangen ovenover enhver af de svære underste Søiler har staaet to sammenkoblede kortere Granitsøiler, som havde en fælles Dækplade, der svarede til Tykkelsen af Rundingens Mur, ligesom disse Søilers Høide svarede til Ydervæggens Halvsøilers Høide. De smækre Søiler, der nu bære Rundingens Mur, bestaa, som ovenfor berørt, af to sammensatte Søileskafter, og et Par af disse ere smukt slebne, men bære Spor af senere Tilhugning, hvorved den øverste er bleven gjort tyndere og begge muligvis gjort kortere. Se her kunne vi have Rester af de sammenkoblede Søiler, som tidligere kunne have staaet i Korgalleriet. I søndre Korsgavl, der, som ovenfor omtalt, maa være opført efter Branden 1234, findes endnu to Par sammenkoblede Granitsøiler, som ogsaa kunne være tagne fra Korgalleriet, da dette blev ombygget. At man i de romanske Bygninger undertiden stillede slige Tvillingsøiler ovenpaa enkelte sværere, kan man se i Apsis i St. Marie paa Kapitolet i Kølln. I Roskilde kan der i det kort efter 1242 opførte Taarn ved Vor Frue Kirke paavises et Par oprindelige Tvillingsøiler af Kridtsten. I Klosteromgange i den romanske eller Overgangsstilen var

det jo meget almindeligt at anvende Tvillingsøiler, som ved Dobbeltkapitæl og fælles Dækplade egnede sig vel til at bære en tyk Mur, uden at Søilernes Udseende blev for klodset.

Kan man end saaledes ikke være enig med Prof. Lange, maa man dog erkjende, at hans Arbeide altid har bragt Spørgsmaalet om Roskilde Domkirkes Opførelse et Skridt videre frem. Man maa under alle Omstændigheder takke Forfatteren for hans interessante Afhandling med det omfattende og lærerige Studium af de franske Kathedraler.

UNDERSØGELSER AF ARCHÆOLOGISK MATERIALE UDFØRTE I PROF. STEINS LABORATORIUM

VED

Cand. BILLE GRAM.

Det hører til den forhistoriske Forsknings Ejendommeligheder, at den i vidt Omfang behøver Hjælp fra Sagkyndige paa mange andre Omraader. Naar Archæologen har behandlet sit Stof efter dets Art og Beskaffenhed, efter Fundomstændigheder og Forhold til andet beslægtet Stof og under Sammenstilling med Alt, hvad der fra nære eller fjærne Omraader, fra ældre eller senere Tider maatte foreligge til Oplysning, vil den egentlig faglig archæologiske Behandling være endt. Men ofte kan Undersøgelsen ikke siges hermed at være fuldt afsluttet. Hvad der er formet eller tilvirket i Menneskets Haand, henhører med Hensyn til selve Fabrikationsmaaden under Techniken og Haandværket; forsaavidt der foreligger naturhistoriske Levninger, ville disse behøve Naturforskernes Bestemmelse, og strengt taget kræve alle egentlige Oldsager en videnskabelig Undersøgelse med Hensyn til Stoffet, hvoraf de bestaa. Ved den redebonne Bistand, der ikke mindst i de senere Aar er blevet ydet til en saadan videre Undersøgelse af det her i Landet fremdragne archæologiske Materiale, fra Zoologiens, Geologiens, Botanikens og Anthropologiens Side, er der blevet modtaget mange værdifulde Oplysninger. Men det maa heller ikke glemmes, at det

var en Haandværker, som løste det længe fuldstændig gaadefulde Spørgsmaal, hvorledes Bronzealderens Ornamenter kunde være udførte uden Anvendelse af Jern eller Staal, et Spørgsmaal, som spillede en Hovedrolle i den bitre Strid om Bronzealderens Existens, og det skal nedenfor omtales, hvormeget særlig Kyndighed i kvindeligt Haandarbeide har ydet til Forstaaelsen af Bronzealderens Dragter. Det fagmæssige Kjendskab til Stofferne og deres Benyttelse og den hermed følgende særlig uddannede Evne og Færdighed til at iagttage, under Anvendelse af Methoder, over hvilke kun Fagmanden raader, vil paa mange Punkter tilføre Archæologen Oplysninger af megen Værdi. Det er nye Bidrag af denne Art til Kundskab om vor Oldtid, som her skulle meddeles, baade i og for sig af en særegen Interesse og krævende en saameget større Opmærksomhed, som det her er lykkedes ved energiske og kyndige Forsøg ad nye Veje at løse Opgaver, som hidtil bleve erklærede for at være fuldstændig haabløse.

De i Prof. Steins Laboratorium foretagne Undersøgelser have dreiet sig om en af de mærkeligste Fundgrupper, som foreligge i Norden, en Række af Fund fra den tidligere Del af den ældre Bronzealder, som indeholde fuldstændige Klædninger og Skeletter med velbevaret Hovedhaar, foruden charakteristiske Vaaben, Smykker, Kar osv. Det er denne Fundgruppe, som betegner Civilisationens Begyndelse i Norden. Ved Mikroskopiens Hjælp er det forsøgt at afpresse disse rige og tiltrækkende Fund de Hemmeligheder, de endnu maatte dølge om Kulturen og Befolkningen i Danmark ved Tiden omkring Aar 1000 f. Chr. F.

Der er i det Følgende først gjort Rede for selve Undersøgelses-Materialet, derefter for Undersøgelsernes Gang og deres Resultater og endelig for deres archæologiske Betydning.

Hovedhaar af Mænd og Kvinder.

Der foreligger Hovedhaar fra 6 Egekister, alle hidrørende fra omtrent den samme Tid, den ældre Bronzealders tidligere Del. Tre af disse Grave have indeholdt en Mandsdragt, een en Kvindedragt, hvorimod det ved to Grave er noget tvivlsomt, om de have rummet Liget af en Mand eller en Kvinde. Mændene have havt Haaret afskaaret saaledes, at det dannede et fyldigt Dække for Hovedet, kun noget længere nedhængende bagtil over Nakken. Skjæget er fjærnet ved Ragning. Kvinden havde langt Haar opsat med en Kam og samlet i et Net. Ved at henligge i Aarhundreder i den Fugtighed, som samlede sig i Kistens Bund, og navnlig under Paavirkning af Egesyren har Haaret i de fleste Tilfælde faaet en meget mørk eller næsten sort Farve. Undersøgelsen havde til Maal at bestemme den oprindelige Haarfarve. Materialet foreligger i følgende Fund.

1. I en allerede i 1827 i Toppehøi, Bjolderup Sogn, sydvest for Aabenraa udgravet Egekiste fandtes, foruden Tøirester og en Række af smukke Bronzesager, en Haarlok af et Menneske. Se Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed III. S. 279.

2. Fra en Egekiste, som i 1860 blev udgravet i Lille-Dragshøi, ved Vester-Arnum, sydøst for Ribe, foreligger der foruden en Dolk og andre Oldsager, en stor Del af et Menneskes Hovedhud med paasiddende Haardække. Fundet er beskrevet og afbildet i Illustreret Tidende 1861, S. 244.

3. I den Egekiste, som i 1861 blev udgravet af en archæologisk Commission, efter Kong Frederik VII.s Befaling, i Treenhøj paa Havdrup Mark ved Kolding fandtes Hovedhaaret af en Mand i velbevaret Tilstand. Kisten indeholdt desuden en fuldstændig Mandsklædning og et rigt Gravudstyr. Fundet er beskrevet af J. J. A. Worsaae i Illustreret Tidende 1872, S. 177.

4. Til det Fund af en fuldstændig Kvindedragt med tilhørende Smykker og Vaaben, som i 1871 blev optaget i en Egekiste i Borum Eshøj ved Aarhus og kun reddedes fra Ødelæggelse ved energisk Indskriden fra Bestyrelsen for det historiske Selskab i Aarhus, høre, foruden Dele af Skelettet, en lang og fyldig Haarpidsk og en Del kortere Hovedhaar. De laa dels indeni det nedenfor, Fig. 1, afbildede Net, dels fandtes de siddende paa en zirlig Hornkam. Fundet er beskrevet og afbildet af J. J. A. Worsaae i Illustreret Tidende 1872, S. 168.

5. Ved C. Engelhardts Udgravning i 1875 i samme Høi ved Borum fandtes, indesluttet i en Egekiste, Liget af en ung Mand, 17—20 Aar gammel, dækket af en fuldstændig Dragt og udstyret med mærkeligt Gravgods. Hovedhaaret optoges i velbevaret Tilstand. En Beskrivelse med Afbildninger findes i Illustreret Tidende 1876, S. 25.

6. Foruden en Mandsdragt med tilhørende Vaaben m. v. indeholdt en i Muldbjerg, Hover Sogn ved Ringkjøbing, opdaget Egekiste, som i 1883 blev aabnet af Henry Petersen, den Gravlagtes fuldstændige Hovedhaar. Fundet vil i en nær Fremtid blive publiceret i »Nordiske Fortidsminder«.

Dyreskind,

med paasiddende Haar, optagne i Egekister, hvori de enten vare udspredte som Underlag i Bunden, eller øverst som Dække over hele Indholdet.

7. Hørende til det ovenfor nævnte Fund fra Treenhøj.

8. Fra det ovenfor nævnte Muldbjerg-Fund.

9. Fra det ovenfor nævnte Fund fra Borum, Eshøi: 5.

10. Fra en anden Egekiste i Borum Borum Eshøi, ligeledes udgravet af C. Engelhardt i 1875. Den indesluttede Resterne af en 40—50 Aar gammel Mand, udstyret med det sædvanlige Sæt af Klæder. Fundet er beskrevet i Illustreret Tidende 1876, S. 25.

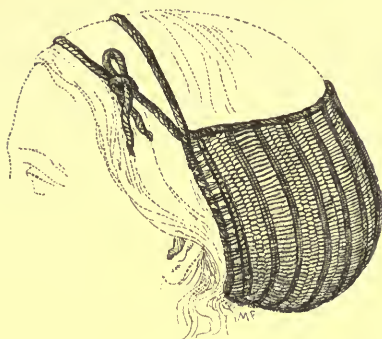

Fig. 1.

Fig. 2.

Klædningsdele.

I Stedet for at søge Bestemmelsen af den ældre Bronzealders Stoffer i Prøver hentede fra alle de mange Fund, som indeholde større eller mindre Tøirester, blev det foretrukket at udføre et større Antal Undersøgelser ved nogle enkelte Fund, som indeholde fuldstændige og samlede Dragter. I den følgende Liste over de udtagne Prøver er der tillige givet en kort Beskrivelse af det paagjældende Klædningsstykke, idet dettes Art og Bestemmelse staaer i et vist Forhold til Stoffets Sammensætning. Fremdeles er der tilføjet forskjellige nye Oplysninger om Klædernes Forarbejdning og Anvendelse, som for en væsentlig Del skyldes Fru Professorinde C. Klein.[1])

Af det foran under 4 omtalte Borum-Eshøi Fund undersøgtes:

11. Traaden, hvoraf det pyntelige Haarnet er flettet, som er afbildet omstaaende (Fig. 1). Dette Net, som erklæres for at være et Mønster paa smukt og omhyggeligt Haandarbeide, er gjort af fin og stærkt tvunden Traad. Det er lykkedes Frk. Godskesen ved nøie Iagttagelse af Enkelthederne og navnlig ved at bemærke, at et Par Feil i Maskerne forekomme dobbelt, i lige stor Afstand fra Midten, at udfinde, hvorledes Nettet er gjort. Imellem to parallelt udspændte Snore er der jævnsides trukket Traade, og de forskjellige Mønstre ere da udførte ved en simpel Fletning af Traadene uden andet Hjælpemiddel end et Par Pinde, saaledes som dette sees af Fig. 2. Denne Fremgangsmaade staaer i nøie Forhold til den Fletning og Vævning i Ramme, som almindelig antages for at have været Begyndelsen til al Vævning.

---

[1]) Exposition rétrospective du travail à l'Exposition universelle de 1889, Copenhague 1839, p. 13. For andre Enkeltheder ved disse Fund henvises til de alt anførte Publicationer samt til J. J. A. Worsaae: Slesvigs Oldtidsminder 1865, S. 31, A. P. Madsen: Broncealder II, og »Samlinger til jydsk Historie og Topographi« 1877, S. 206.

12. Den tykke Snor i Kanten af samme Net. De Snore, imellem hvilke Nettet var flettet, tjente ogsaa efter at være trukne gjennem Maskerne paa de to andre Sider til at fastbinde det om Hovedet. Til at anbringes fortil, som en Kappe, er Nettet for lille, og Snorene vilde saaledes ikke naa ned under Hagen. Snarere har det været anbragt bagtil, som fremstillet i Fig. 1, idet Snorene bleve bundne op om Hovedet, og det har saaledes hørt til en klædelig Haarsætning, ikke ulig den, der blev anvendt af græske Kvinder i Kunstens bedste Tid.

13. Traaden i et andet Haarnet med videre Masker og af simplere Fletning.

14. Det tykke og grove Tøi af toskaftet Vævning, hvoraf Trøien er dannet. Den er paa eiendommelig Maade udskaaren af eet Tøjstykke, med Sammensyninger paa Ryggen og ned gjennem Ærmerne (Fig. 3). En Gjennemskjæring danner Halsaabningen. Naar der nu fortil findes en Split, der fra Halsaabningen løber skjævt ned over Brystet, er der al Grund til at antage, at denne kun er anbragt for at faa Trøien anbragt paa Liget. Den dobbelte Række af Knaphulsting i Kanten er nemlig gjennemskaaren, uden at nogen af de 4 Ender er befæstet, hvad der ikke forekommer ellers paa Klæderne fra Bronzealderen; ved den mindste Brug af Trøien maatte Syningen løbe op og Stoffet udtrævles. Denne Split er derfor udeladt i omstaaende Afbildning (Fig. 4). Ærmerne ere skraat afskaarne og gaa kun til Albuerne, saaledes at Underarmen, hvor der sædvanlig bares Smykker, var blottet. Langs med alle Kanterne findes der en dobbelt Række spredte Knaphulsting undtagen forneden, hvor der er raat tilsyet nogle Tøistrimler, idet Trøien maa have været for kort. Dette Klædningsstykke er tilskaaret og sammensyet uden Nøiagtighed endsige Pyntelighed. Der er undersøgt en Prøve udtagen ved Brystet.

15. En Prøve fra Trøiens høire Ærme.

16. Traaden, hvormed Trøien er sammensyet paa Ryggen.

17. Traaden, hvormed Trøiens venstre Ærme er kantet.

18. Stoffet i Skjørtet (Fig. 5), af samme tykke og grove Vævning som Tøiet i Trøien. Om det vide og folderige

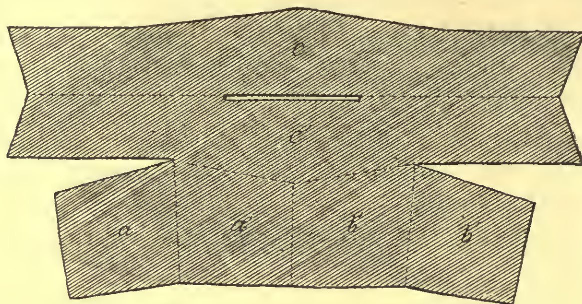

Fig. 3.

Fig. 4.

Skjørt har været bundet uden paa Trøien, eller denne har hængt løst, er det næppe muligt at afgjøre med Sikkerhed; for det Første taler dog de uskjønt tilsyede Lapper forneden, som næppe kunne have været synlige. Skjørtet har Væve-

Fig. 5.

søm foroven og forneden og er altsaa saa langt, som Væven var bred. Tøistykket er brugt uden videre Tilskæring, som det var taget af Væven, idet det kun er afskaaret efter den Vidde, man vilde give Klædningstykket. Sammensyningen gjennem Længden er paafaldende skjødesløs, idet Vævesømmen ikke er bortskaaren og endog vendt udad, hvor den med store Sting af grov Traad er kastet sammen med den afskaarne Ende af Tøiet. Efter de bevarede Skeletdele er Kvindens Højde beregnet til 3 Alen mindre end 3 Tommer, hvorefter Skjørtet maa have naaet indtil Fødderne.

19. En Prøve, tagen ved Kanten af det brede og tykke, vævede Livbælte (Fig. 5). Det er stribet efter Længden — med en lysere Stribe gjennem Midten mellem to mørkere ved Kanterne — og tillige vævet i Mønster paa en meget simpel Maade, idet Traaden i Midten og ved Kanterne er tvunden i modsat Retning. Paa dette Bælte var den saakaldte Bælteplade fastgjort, som udgjorde Kvindens mest ejendommelige Smykke i den ældre Bronzealder. Den store, runde Bronzeplade, dækket med Spiralornamenter og med en stærkt fremtrædende Spids i Midten, som fandtes i denne Egekiste, har efterladt kjendelige Mærker paa Skjørtet tæt indenfor Kanten, ligesom det ogsaa kan sees, at Bæltet laa under Pladen, som dette alt er angivet i Fig. 5.

20. Traaden i den lysere Stribe gjennem Midten af Bæltet.

21. En Traad af de kunstfærdig dannede Kvaster, hvori Bæltet ender (Fig. 5). De erklæres for at være af særdeles zirligt og meget sammensat Arbeide, som det vilde være vanskeligt for vore Possementmagere at efterligne med samme Nøjagtighed.

22. En Prøve tagen af en af Kvasternes Ender.

23. Traaden i en smallere og simplere Livsnor (Fig. 5). Denne har vistnok været brugt til at fastholde det tunge og store Skjort, som ikke ved Skulderbaand el. lign. er indrettet til at bæres. Det bredere Bælte har da væsentlig været til Pynt.

Af det foran under 10 nævnte Borum-Eshøi Fund:

24. Det fine, flossede Lag, som udvendig dækker den høie, runde Hue fra denne Egekiste, ligesom det findes ved Hovedbeklædningen fra Muldbjerg-Graven (Fig. 6) og ved andre Huer fra samtidige Grave. Det dannes af tætstillede, fine Traade, som rage frem fra Bunden og afsluttes ved 1 eller 2 Knuder. Maaden, hvorpaa dette med en beundringsværdig Nøiagtighed udførte Arbeide er blevet gjort, har det ikke været muligt at udfinde.

25. Snoren, hvormed Huens to Lag ere sammensyede dels i Kanten dels indvendig i en Række af Stikninger. Disse tykke og solide Huer ere sædvanlig gjorte af et dobbelt Lag af det almindelige, tykke Uldtøi. I begge Lagene er Pullen gjort for sig, medens Siderne dannes af et firkantet Stykke Tøi, som er sammensyet og fastsyet til Pullen. Den jævnt rundede Form, som alle disse Huer endnu have bevaret, synes at maatte være fremkommen ved Presning.

26. Stoffet i den tykke Kappe, som dækkede Mandens nøgne Skuldre og Arme, og som var stor nok til, at den kunde trækkes helt sammen fortil (se Fig. 8). Kappen er nærmest af oval Form, idet et firkantet Tøistykke, 1 M. bredt og 170 Cm. langt, er rundt afskaaret ved Hjørnerne. Ved den ene Ende og ved begge Længdesiderne er der i Midten bevaret en Del af Vævesømmen. Da dette Tøistykke ikke var tilstrækkelig langt, er der tværs over Kappen tiløget et Tøistykke, som er lagt c. 2 Cm. ind over Kanten paa det større Stykke og tilsyet omhyggelig langs med begge Kanter og paa begge Sider af Tøiet. Men heller ikke dette Stykke har havt den rigtige Størrelse, hvorfor der ved Siden er tilsyet et c. 35 Cm. langt og 6 Cm. bredt Stykke. Først hermed fik Kappen sin fulde Længde af 193 Cm. Kappen er kun kantet — med de sædvanlig forekommende Knaphulsting — paa de Steder, hvor der er foretaget Tilsyninger, for at disse ikke skulde løsne sig.

Fig. 6.

Fig. 7.

Fig. 8.

27. Det tykke og grove Stof i Underklædningen, der dannes af et aflangt firkantet Tøistykke af samme Form som den under Fig. 7 afbildede Underklædning fra Muldbjerg-Fundet. Ved dette sidstnævnte Stykke løbe Hjørnerne foroven ud i Flige til Fastsyning af Læderremme, hvormed Klædningsstykket sandsynligvis blev bundet op over Skuldrene. Længden af de fire foreliggende Underklædninger er 75—90 Cm., saaledes at de, svøbte om Overkroppen, under Armene, kunne have naaet omtrent til Knæerne.

28. Traaden, hvormed der er syet paa Underklædningens nedadvendende Kant. Opadtil er Tøistykket ikke sømmet, og for begge Enderne findes der Væveøm. Atter dette Stykke har saaledes Vævens hele Bredde.

29. Snoren, hvormed Underklædningen blev fastholdt om Livet, dannet af 6 sammensnoede Traade og knyttet i en Sløife.

Af det ovenfor under 3 nævnte Treenhøi-Fund:

30. Det udvendige, fine og flossede Lag paa den Hue, hvormed Krigeren var gravlagt. Den er ganske som den under 24 omtalte.

31. Traaden, hvormed Huen er kantet og udsyet indvendig.

32. Stoffet i den simplere Hue, som var medgivet som Gravgods, nedlagt i en Æske af Bark. Den er sammensyet af to Stykker, Pul og Side, ligesom de andre Huer; men den har kun et Lag, og den udvendige, flossede Beklædning mangler.

33. Traaden, hvormed denne Hue er sammensyet.

34. Stoffet i en stor og tyk Kappe som den under 26 omtalte.

35. En Prøve af de Traade, som ere fæstede paa Udsiden af denne Kappe for at danne en nedhængende, flosset Beklædning. Man kan ikke undlade i dette Stof at se en Efterligning af Dyrehuden med dens Haarbeklædning og at

minde om, at der ogsaa fra den klassiske Oldtids Omraade kjendes lignende Stoffer fra en meget fjærn Tid.[1])

36. Stoffet i en Underklædning som 27.

37. Det i Fig. 7 afbildede Livbaand, som ender i Fryndser.

38. Stoffet i et tykt Tæppe, 180 Cm. langt, som fandtes overkaaret i to Halvdele liggende ved Ligets Hoved og Fødder.

39. Fryndsen ved Smalsiderne af dette Tæppe.

Af det foran under 6 omtalte Muldbjerg-Fund:

40. Den fine flossede Beklædning udvendig paa Huen Fig. 6.

41. Traad fra Syningen i Kanten af samme Hue.

42. Stoffet i den under Fig. 8 afbildede Kappe.

43. Stoffet i den under Fig. 7 afbildede Underklædning, der er sammensyet af flere Stykker og delvis sømmet i Kanten med Knaphulsting.

44. Traaden, hvormed Underklædningen er sammensyet.

45. Traaden fra Kantningen.

46. Prøver af de 2 Tøistykker, som optoges ved Ligets Fødder. De have sandsynligvis været viklede om Foden indenfor en Beklædning af Læder.

47. Stoffet i det 2 M. lange Tæppe, som laa udbredt øverst gjennem hele Kistens Længde.

Sophus Müller.

Da der fra det kgl. Museum for de nordiske Oldsager blev rettet en Opfordring til Laboratoriet om at søge dels at angive Stoffet i en Del Klædningsstykker, beskrevne ovenfor under Numrene 11—47, dels at bestemme en Række Dyreskind, Nr. 7—10, dels mulig at udfinde den oprindelige Farve

---

[1]) Revue archéologique, Paris 1887, 257.

i flere Prøver af Menneskehaar, fundne sammen med de nævnte Sager, nærede Laboratoriet Tvivl om Muligheden af paa tilfredsstillende Maade at kunne løse den sidste Del af Opgaven.

Det maa erindres, at det til Undersøgelse bestemte Materiale ved i Aartusinder at have henligget i Egekister under Adgang af Vand, som sivede ned gjennem den dækkende Jordhøi, er blevet i høi Grad imprægneret med Muldstoffer, og at det som Følge heraf oftere udviser en næsten sort Farve. For at der overhovedet kunde foretages en Bestemmelse af Farven, maatte det derfor være Opgaven saa vidt muligt at bringe Stoffet tilbage til det oprindelige Udseende; og et Spørgsmaal af særlig Betydning var det dernæst, om ikke Tiden kunde have indvirket paa det oprindelige Farvestofs Udseende. Naar Opgaven ogsaa for disse Spørgsmaals Vedkommende maa siges at være løst, beroer dette tildels paa Iagttagelser, der gjordes ved den først paabegyndte Del af Undersøgelserne: Bestemmelsen af Klædningsdelene.

Den foreløbige Behandling, som alt det undersøgte Materiale har været underkastet, har bestaaet i en Udtrækning med Chloroform (for at fjærne Kautshukfernis) og en derpaa følgende afvexlende og gjentagen Udtrækning med meget fortyndet Alkali og Syre. Behandlingen er foretagen ved omtrent 50° og fortsat, indtil Prøverne ikke mere afgave Farve. Ved Forsøg er det paavist, at denne Behandling ikke forandrer Haarenes naturlige Farve.

Undersøgelsen af Hovedhaar.

Haarets naturlige Farve hidrører fra et som smaa rundagtige eller langstrakte Korn forekommende Farvestof, der i Menneskets Haar findes indesluttet i Hornvævet. Dette Farvestof er vist i Fig. 9, hvor Epidermis for Tydeligheds Skyld er udeladt. Især i lyst Haar gjøre Farvekornene ofte Indtryk af at danne Længdestriber, medens de i mørkere Haar dels sees som smaa Korn, dels ere samlede i større Ophobninger. Ved at undersøge Haar af forskjellig Farve, fra lyse til brune,

faaer man det Indtryk, at det blonde Haars Farvestof kun er en lysere Nuance af det i brune Haar forekommende, og at det tillige findes i mindre Mængde. Hvad der i Almindelighed kaldes sort Haar er dels mørkt brunt, hyppigst her i Norden, dels blaasort, og i dette kan Farvestoffet findes i saadan Mængde, at de enkelte Korn paa sine Steder ikke lade sig adskille.

Efterat de fra Museet modtagne Haarprøver havde været underkastede den foreløbige Behandling, udviste de allerede for det blotte Øje en langt lysere Farve. Under Mikroskopet fremtraadte de med en brunliggul Grundtone, hidrørende fra den sidste Rest af Muldstoffer. Flere af Prøverne viste fremdeles ret tydelig Farvekornene i Tone og Mængde som i

Fig. 9. Hovedhaar af Menneske med Farvekornenes Ordning. Yderst en farveløs »Bark«. Epidermis er ikke gjengivet.

blondt Haar; men andre gave kun et utydeligt Billede af Farvekornene, og i nogle Haar vare disse ikke synlige. Da dette øjensynlig maatte have sin Grund i optiske Forhold, forsøgtes det istedetfor Glycerin at anvende et Indlægningsmedium af høiere Lysbrydning, først Canadabalsam og derefter Tolubalsam. Først i dette sidste Indlægningsmedium fremtraadte Farvekornene, selv i Haar af den lyseste Tone — hvad der kaldes hørgult Haar — skarpt og tydelig.

Efterat baade det fra Museet modtagne Materiale og Haar af nulevende Mennesker i alle Nuancer, fra hørgult til brunt og blaasort, er blevet undersøgt i Tolubalsam, dels efter Længden dels i Tværsnit, er Resultatet af en indbyrdes Sammenligning blevet, at alle 6 Prøver maa siges at være af blonde Haar. Kun er Farvenuancen noget forskjellig.

Prøven Nr. 4 og mulig Nr. 2 er meget lyst Haar; Numrene 1, 3, 5 og 6 ere af lidt mørkere Haar, men dog utvivlsomt blonde.

Det ligger nær herimod at indvende, at der ikke haves nogen Erfaring for, hvilken Virkning en Tid af henved 3000 Aar kan have havt paa Farvestoffet. Naar Haarene nu vise en lys Farve, kunde dette tænkes at hidrøre fra en Destruction eller Blegning af et mørkere Farvestof. Hertil maa imidlertid bemærkes, at selve Haarene kun vise en ringe Destruction. Hornvævet og Epidermis fremtræde næsten overalt ubeskadigede. Fremdeles ere Farvekornene meget modstandsdygtige; der har i Laboratoriet i omtrent et Aar henstaaet Haar i en concentreret Opløsning af Syresalt, uden at nogen Forandring har kunnet spores. Endelig viser, hvad der for dette Spørgsmaal er af afgjørende Betydning, den mørke Faareuld i de Klædninger, som have henligget i de samme Egekister som Menneskehaarene, ganske det samme Farvestof i de samme Nuancer som Uld af nulevende, sorte (ɔ: brune) Faar.

Undersøgelsen af Dyreskind.

Prøverne Nr. 7—10. Ved den mikroskopiske Undersøgelse er det fundet, at alle 4 Prøver hidrøre fra Koskind. Fig. 10, *a—g,* ere tegnede efter Haar af Museets Prøver; Fig. 11, *a—f*, efter Haar af nulevende Køer. Epidermiscellerne ere lave og brede, ofte randtakkede; det indbyrdes Forhold mellem Horncylinder og Marv er meget vexlende. Blandt Prøverne fandtes ofte Haar, hvori Marvcellerne vare trængte til Side, Fig. 10 *f*. Dette Forhold kan forklares som skeet enten ved Optagelse af Luft udenfra, eller ved en Luftudvikling hidrørende fra det forraadnende Indhold af Marvens Celler. Ganske det samme Billede er iagttaget ved naturlig fældede Ko og Ulvehaar, der have en ganske lignende tyndvægget Marv. Ved Bestemmelsen er undersøgt en forholdsvis større Prøve for at undgaa Forvexling. En saadan vilde lettest kunne finde Sted med Hestehaar; gjennemgaaende er

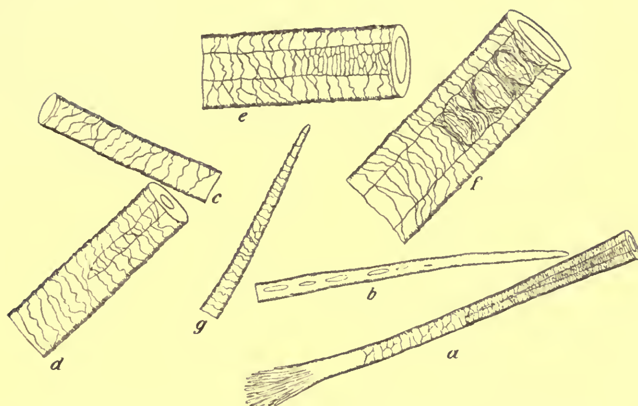

Fig. 10 (*a—g*) Haar af Dyreskind *a* Rod med en Del af Skaftet; *b* Spidsen (svag Forst.); *c* og *d* efter fine Haar, *c* nær ved Roden; *e* og *f* efter grove Haar; paa den nedre Del er Epidermis gjengivet tværs over Haaret, paa den øvre, hvor Marven er tegnet op, er Epidermis blot gjengivet over Horncylindren; *g* Haarspidsen.

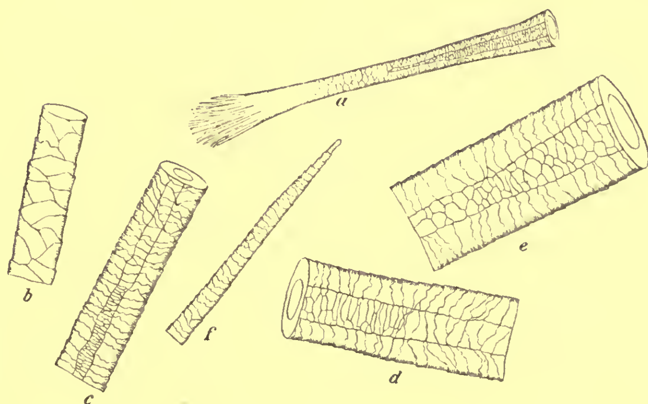

Fig. 11 (*a—f*) Kohaar. *a* Roden med en Del af Skaftet (svag Forst.); *b* og *c* efter fine Haar, *b* nær Roden; *d* og *e* efter grove Haar, *e* nær Roden; *f* Haarspidsen.

Marven dog hos disse dannet af større og ofte mere tykvæggede Celler. Endvidere er der ogsaa Lighed med de grovere Dækhaar af Bjørn, Ulv og Hund; disse Dyr have dog udprægede Uldhaar, ligesom de finere Dækhaars Epidermis har en fra Kohaarenes meget afvigende Form. Ved med Loupe at sortere hver Prøve efter Haarenes Finhed er der kun fundet saadanne, som ere overensstemmende med Kohaar.

Undersøgelsen af Klædningsdele.

De undersøgte Prøver bestode i Traade fraklippede de ovenfor beskrevne Klædningsdele. Ved Oppilning efter den foreløbige Behandling udviste Prøverne allerede for det blotte Øie nogen Forskjel. Et Mindretal bestode af ensartet fin Uld; Størsteparten viste en uensartet Beskaffenhed, idet der foruden den fine Uld, der altid udgjorde Hovedbestanddelen, fandtes meget grovere Haar. Ved den mikroskopiske Undersøgelse er det fundet, at den fine Uld udelukkende er Faareuld, hvis naturlige Farve for de allerfleste Prøvers Vedkommende er »sort«; der findes vel enkelte hvide Uldhaar, saavelsom Mellemformer, men dette er altid Tilfældet med »sort« Uld. Anderledes forholder det sig med de to Prøver, Nr. 38 og 39, der som ovenfor beskrevet repræsentere Stof og Fryndse af et Tæppe; i disse er kun fundet hvid Uld. De grove Haar hidrøre fra et Dyr af Hjortegruppen. Om det er Haar af Elsdyr, Kronhjort, Raadyr eller Rensdyr, lader sig ikke med Sikkerhed afgjøre ad mikroskopisk Vei, da disse Haars Bygning er temmelig overensstemmende. Ved de foretagne Maalinger fandtes vel nogen Forskjel, men dog med saa mange Mellemformer, at der ikke heraf kan drages nogen Slutning, saa meget mere som det til Sammenligningen anvendte Materiale hidrører fra faa Dyr. Efter Meddelelse af Hr. Museumsassistent, Cand. mag. Winge maa det antages, at Elsdyret og Rensdyret ikke længere fandtes her i Landet paa dette Tidspunkt; da Daadyret senere er indkommet, bliver tilbage Kronhjort og Raadyr. Dette stemmer godt med

Resultatet af Maalingerne, da Elsdyr og Rensdyrhaarene netop udvise henholdsvis det største og mindste Tværmaal. Efter det undersøgte Materiale synes det, at Horncylindren er mest reduceret hos Raadyrhaaret, noget mindre hos Kronhjortens; begge Former ere fundne i Klædningsdelene.

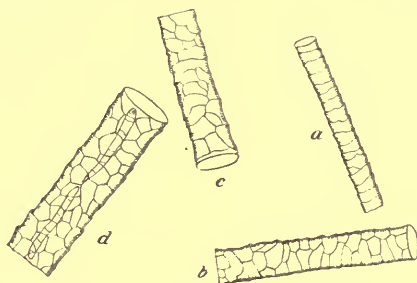

Fig. 12 (*a—d*) Faareuld af Klædningsdelene. *a, b* og *c* marvfrie med forskjellig formet Epidermis; *d* med svag Marv.

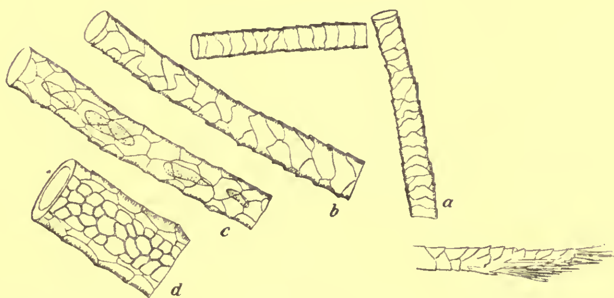

Fig. 13 (*a—d*) Faareuld. *a* og *b* marvfrie; *c* med Marvpletter; *d* efter meget grov Uld med stor Marv.

Fig. 12 *a—d* ere tegnede efter Uld af Klædningsdelene, Fig. 13 *a—d* efter Uld af nulevende Faar. Epidermis er meget forskjellig i Form og Ordning. Fin Uld er enten ganske uden Marv, eller denne findes som Marvpletter. Fig. 14 *a—b* ere tegnede efter »Hjortehaar« af Klædningsdelene, Fig. 15 *a—d* efter Haar af Kronhjorten. Marven er dannet af charakteristiske store Celler.

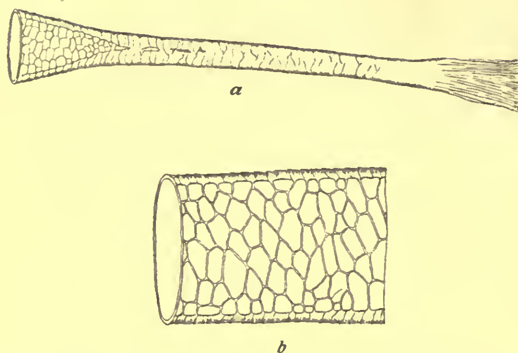

Fig. 14 (*a—b*) Hjortehaar af Klædningsdelene. *a* Roden med en Del af Skaftet (svag Forst.); *b* omtrent fra Midten af Haaret. Epidermis er kun gjengivet over Horncylindren.

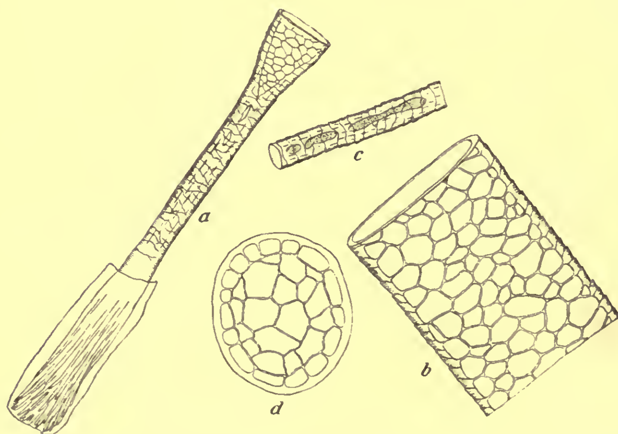

Fig. 15 (*a—d*). Haar af Kronhjort. *a* Roden med en Del 'af Skaftet svag Forst.); *b* omtrent fra Midten, Epidermis kun gjengivet over Horncylindren; *c* mod Spidsen; *d* Tværsnit af Haaret.

I efterfølgende Liste er angivet Sammensætningen af de enkelte Klædningsdele.

11.	Faareuld alene.		
12.	do.	do.	
13.	do. med Hjortehaar, faa.		
14.	do.	do.	do.
15.	do.	do.	do.
16.	do.	do.	enkelte.
17.	do.	do.	faa.
18.	do.	do.	ret rigelig.
19.	do.	do.	meget faa.
20.	do.	do.	enkelte.
21.	do.	do.	rigelig.
22.	do.	do.	ret rigelig.
23.	do.	do.	meget faa.
24.	do.	do.	enkelte.
25.	do.	do.	do.
26.	do.	do.	ret rigelig.
27.	do.	do.	do.
28.	do.	do.	do.
29.	do.	do.	do.
30.	Faareuld alene.		
31.	do.	do.	
32.	do. med Hjortehaar, ret rigelig.		
33.	do.	do.	meget faa.
34.	do.	do.	ret rigelig.
35.	do.	do.	do.
36.	do.	do.	do.
37.	do.	do.	meget faa.
38.	do.	do.	do.
39.	do.	do.	do.
40.	do.	alene.	
41.	do. med Hjortehaar, faa.		
42.	do.	do.	ret rigelig
43.	do.	do.	do.
44.	do.	alene.	
45.	do. med Hjortehaar, meget faa.		
46.	do.	do.	ret rigelig.
47.	do.	do.	de.

Det til Klædningsdelene anvendte Materiale er altsaa Faareuld og »Hjortehaar«; at disse sidste overhovedet have kunnet anvendes, beroer vel paa deres bløde og bøielige Beskaffenhed. Da den store Marv kun omsluttes af en meget tynd Horncylinder, ere de ikke meget stærke og have derfor kun kunnet tjene som Indblanding i Faareuld. Ret hyppig er der blandt Prøverne fundet Hjortehaar med Rod. Saadanne lade sig let udtrække af det levende eller nylig dræbte Dyr; paa beredte Skind brydes de oftest itu. Præparater af samtlige Prøver ere afgivne til Museet.

Bille Gram.

Naar det efter de foran meddelte Undersøgelser, foretagne ved Hovedhaar af 6 Individer fra den ældre Bronzealders tidligere Del, er blevet udtalt som sikkert, at Haarfarven var blond, da har dette en særlig Betydning, idet det

herefter stiller sig som høist sandsynligt, at Danmarks Befolkning i denne fjærne Tid var af gothisk eller germansk Stamme. En saadan Oplysning, støttet paa umiddelbar Iagttagelse, vilde næppe kunne vindes ad anden Vei. De foreliggende Kranier og andre Skeletdele fra Bronzealderen ere kun faa, og dette anthropologiske Materiale vil sandsynligvis bestandig blive for sparsomt til at danne Grundlag for sikre Slutninger. Vel er det antydet af R. Virchow og G. Retzius, at det sydlige Skandinavien alt i Stenalderen var beboet af germanske Folk. Men afseet fra, at disse Udtalelser nærmest gjælde Sverige, ere de hovedsagelig byggede paa Sammenligninger mellem den Befolkning, som hviler i Stenalderens Grave og Nutidens Folk i Norden, medens, som alt nævnt, et større Sammenligningsmateriale mangler for Bronzealderens Vedkommende. Den Mulighed var da ikke udelukket, at der i denne Periode kunde være indvandret Folk af fremmed Æt, som senere havde tabt sig mellem de oprindelige Indbyggere. En saadan Indvandring kan nu ikke antages at være foregaaet i Bronzealderens Begyndelse; men det maa dog sikkert tilføjes, at hermed er ikke Muligheden af enhver Indvandring udelukket, idet de nye, indstrømmende Skarer kunne have været af samme Stamme som den ældre Befolkning. Det vides, at germanske Folk i en ikke meget senere Tid havde Bopæle ved Grænsen af det oldklassiske Omraade i Syden, hvor de tidlig kunne have tilegnet sig den høiere Kultur, som de indførte i Norden. Paa Grundlag af det archæologiske Materiale har dog O. Montelius bestemt udtalt sig imod Antagelsen af en Indvandring ved Bronzealderens Begyndelse.[1]).

De foranstaaende Undersøgelser have fremdeles givet vigtige Oplysninger om Mandens og Kvindens Dragt i den ældre Bronzealder. Klædernes Art og Snit og deres For-

---

[1]) O. Montelius: Om våra forfäders invandring till Norden (Nordisk tidskrift 1884).

arbeidningsmaade kjendtes allerede i alle Enkeltheder; men det vidstes ikke, om de mørkt brune og sorte Farver, hvormed de optages af Egekisterne, skyldes Tøiernes Ælde og den begyndende Opløsning. Det har nu vist sig, at der gjennemgaaende, til selve Tøierne, i Snore og Traade, baade ved de grovere Klædningsdele og ved de pynteligere Stykker, som Bælterne og Kvindens Haarnet, er anvendt mørk Uld. Kun et Stykke, det lille, firkantede Tæppe fra Treenhøi, er af hvid Uld.

Disse Forhold have en videre Betydning. Dels tjene de nemlig til Berigtigelse af den hidtil gængse Anskuelse, at Faaret i den fjærne Oldtid i Europa var sort[1]), dels viser Anvendelsen af hvid Uld i et Stykke, sort Uld i andre, at man ikke har været ligegyldig for Farverne i Klædningerne. Det er med velberaadt Hu, at baade Mandens og Kvindens Klæder ere gjorte mørke. Men en nøiere Bestemmelse af Farvetonen er det endnu ikke lykkedes at give. Det fremgaaer nemlig af Undersøgelsen af Kvindens brede Livbælte, at man har forstaaet at farve Ulden. Det er helt igjennem gjort af mørk Uld, og den lysere og mørkere Farve, som bestemt lader sig adskille i Midtstriben og Kanterne, maa da sikkert skyldes en Farvning. Hvorledes denne er udført, og i hvilket Omfang Klæderne i det Hele have været farvede, lader sig imidlertid endnu ikke bestemme.

Hvad der videre er oplyst om Tøiernes Bestanddele ved den nu foretagne mikroskopiske Undersøgelse, forøger Rækken af de allerede talrig foreliggende Vidnesbyrd om, at Tilvirkningen af Brugsgjenstande her i Norden for henved 3000 Aar siden er foregaaet med en særlig Omhu, ja næsten Forfinelse, og at der er arbeidet paa en erfaringsmæssig udviklet og bestemt fastholdt Maade. Det er »fin« Uld, som er anvendt til Klæderne. Allerede tidligere har Docent Rostrup god-

---

[1]) Archiv f. Anthropologie 1889, 235. Verhandlungen d. Berliner Gesellschaft 1889, 238.

hedsfuldt meddelt, at den blanke og silkebløde Uld, hvormed de smaa Ringe ere overspundne, som afslutte Kvasterne i Kvindens brede Livbælte, er særdeles fin, som den kun findes paa visse Steder af unge Lam. At dette nu ikke er tilfældigt, men at man virkelig har vidst at skatte et blødt og fint Stof, fremgaaer af de nye, mere omfattende Undersøgelser. Til de finere Dele af Klædningerne, Kvindens to Haarnet og de ydre flossede Lag paa Mændenes Huer, er der nemlig udelukkende anvendt Uld, medens der iovrigt findes en mere eller mindre rigelig Tilsætning af Hjortehaar.

Man har vel saaledes ikke forsmaaet at anvende Haar af jagtbare Dyr i de grovere Stoffer; men atter her har et bestemt Valg gjort sig gjældende, idet der kun er benyttet Haar af en vis Dyreart, som sandsynligvis vare mest tjenlige ved deres Længde og Bøielighed. Ulden udgjør dog Hovedbestanddelen af alle Stofferne. Denne regelmæssige Anvendelse af Ulden i saamange Tøier fra mange forskjellige Grave viser, at der har været et almindeligt Faarehold her i Landet. Om den fremtrædende Rolle, som Kvægavlen dengang spillede i Sammenligning med Jagten, vidner det ogsaa, at det ikke er Skind af vilde Dyr, men alene Koskind, som ere forekomne i de her omhandlede Fund. Fra andre samtidige Grave foreligger der Oxehorn; i de svenske Helleristninger fra Bronzealderen sees Flokke af Hornkvæg, og Hornet findes almindelig anvendt paa Bronzesværdenes Fæster.

For hvert et nyt Bidrag, som vindes til Kundskaben om det fjærne Tidspunkt af vor Historie, der betegnes som Bronzealderens ældste Del, maa Forundringen stige over det Billede, som lidt efter lidt udfolder sig for os. Det er veludrustede Krigere og rigtsmykkede Kvinder, lyshaarede som Nutidens Befolkning, der gravlagdes i Høiene ved Tiden omkring Aar 1000 f. Chr. F. Det var Folk, som levede af Kvægavl og Agerbrug, som ikke klædte sig i Dyrenes Skind, men i gode uldne Dragter af et bestemt Snit — en virkelig

Nationaldragt —, som med Mesterskab forstode at behandle de langveisfra tilførte Metaller, som raadede over en eiendommelig, skjøn og gjennemført ornamental Kunst — for kun at nævne nogle enkelte Hovedtræk. Til videre Kundskab om denne Tid er det vel værd at søge ogsaa Mikroskopets Hjælp, og de alt vundne Resultater kunne kun opfordre til fortsatte Undersøgelser.

Sophus Müller.

ER DEN SKAANSKE ELLER DEN SJÆLLANDSKE KIRKERET DEN ÆLDSTE?

AF

CHR. KJER.

Ovenanførte Spørgsmaal er besvaret paa forskjellig Maade til de forskjellige Tider. Forsaavidt ere Alle enige, som det altid har været anerkjendt, at den sj. K. R. er given 1170 eller 1171[1]). Efter de navnlig af J. E. Larsen og A. D. Jørgensen foretagne Undersøgelser tør det anses for sikkert, baade at den sj. K. R.' Epilog, i hvilken de væsentligste Tidsmærker indeholdes, er ægte, og at de i Epilogen indeholdte Tidsmærker angive Dagen for Vedtagelsen af denne Kirkeret til den 21. Juli 1171.

Derimod er man endnu ingenlunde enig om Tiden for den sk. K. R.' Emanation. Hvitfeld[2]) angiver 1162 som det rette Aar herfor. I saa Henseende følger han en Del yngre Haandskrifters Tidsangivelse[3]) i Epilogen om, at Kirkeretten blev given i Valdemar d. St.' 7. Regjerings-Aar.

---

[1]) Hvitfeld Krøn. I. 109, K. Anch. Lovhist. I. 113, J. E. Larsen S. Skr. I. 1. 147, 277, Rosv. Retshist. 32, Stemann Retshist. 34, A. D. Jørgensen i Ny kirkehist. Saml. V. 1 ff., Aarb. f. n. O. 1873, 73, ff. o. fl.

[2]) Krøn. I. 107.

[3]) Corp. Jur. Sueo-G. IX. 379, Not. 7.

Tidsangivelsen, at Æskild havde været Ærkebiskop i 35 Vintre, da Kirkeretten emanerede, retter Hvitfeld til 25 Vintre, og Lørdagen (efter St. Jacobs Messe) rettes til Søndagen.

Ancher holder bestemt fast ved, at den sj. K. R. har sin Herkomst fra den sk.[1]). Den sj. er given i Juli 1171. Ancher gjør allerede opmærksom paa de mange Hskr., som savne Epilogen til sk. K. R. Han antager, om end med Tvivl, at sk. K. R. er given 1162 eller 1163. Ikke uvæsentligt støtter han sig i saa Hensende til Hvitfeld.

J. E. Larsen[2]) anerkjender, at Tidsmærkerne ved sk. K. R. ere et nyere Tillæg, da de ikke findes ved de ældste Hskr. Iøvrigt følger han i det Væsentlige Hvitfeld og Ancher, ansætter sk. K. R.' Emanation til 28. Juli 1162 og retter saaledes ligesom Hvitfeld og Ancher de Tidsmærker, der ikke passe hermed.

Rosenvinge[3]) og Stemann[4]) følge denne Larsens Anskuelse i det Hele.

Tildels i Modsætning til den nys nævnte Opfattelse gjør baade Suhm[5]) og Schlegel[6]) opmærksom paa, at sk. K. R. næppe kan være given 1162 eller 63. Æskild angives nemlig baade i Prologen og Epilogen som Kirkerettens Forfatter, og han har næppe været i Danmark paa denne Tid. Rimeligvis har han forladt Landet 1160 eller 61[7]). Denne Kirkeret synes derfor given i et af disse to sidst anførte Aar.

Den ældre Opfattelse var saaledes i det Hele den, at sk. K. R. var den ældste. Sj. K. R. var given 1171 og sk. K. R. i Aarene 1160—3, Alt efter som man turde

---

[1]) Lovhist. I. 113, 125.
[2]) S. Skr. I. 145 ff.
[3]) Retshist. 32.
[4]) Retshist. 34.
[5]) Hist. VII. 93 ff.
[6]) Retssædv. 167.
[7]) Hvorom nærmere nedenfor.

hævde, at Æskild endnu ikke paa den vedkommende Tid havde forladt Landet for at begive sig ud paa sin syvaarige Landflygtigheds-Reise. I Modsætning til hele denne ældre Opfattelse har A. D. Jørgensen først i Ny kirkehist. Saml. V. 1 ff. og senere i Aarb. f. n. O. 1873, 73 ff.[1]) ytret den Formening, at sj. K. R. var den ældste, og at sk. K. R. altsaa var dannet med hin som Forbillede. Støttet paa de to Haandskrifter, det Stokholmske B. 74[2]) og det Ledreborgske[3]), hævder A. D. Jørgensen endog med stor Bestemthed, at sk. K. R. først er given i Juli 1174 — altsaa tre Aar efter sj. K. R. —, og at denne Tidsbestemmelse har Medhold baade i selve Kirkeretten og i alle de øvrige historiske Forhold, som derom kunne oplyses. Det vil saaledes blive en af Opgaverne i det Efterfølgende at undersøge, om denne nyere Opfattelse holder Stik, eller om man ikke i det Hele hellere bør vende tilbage til den ældre Anskuelse, at sk. K. R. er den ældste af de to danske Kirkelove.

Paa Forhaand bør det maaske bemærkes, at ingenlunde alle de ældste Hskr. af sj. K. R. have dennes Epilog ganske ens. C. 63 i Stokholm har saaledes i Stedet for »syutyugh vintær« (Thors. V. L. S. 74, Lin. 2 f. n.) Ordene: »fiurtyugh vintær«; C. 38 i Stokholm har paa det samme Sted »sytten vintær« og S. 76, Lin. 1 f. o. (hos Th.) ligeledes »sytten«; C. 65 i Stokholm har S. 76, Lin. 1 f. o. (hos Th.) »fyrrathiugh«; C. 67 ibd. har S. 74, Lin. 3 f. n. (hos Th.) »fem thusænd«, Lin. 2 f. n. (hos Th.) XL (i St. for 70) og S. 76, Lin. 1 f. o. (hos Th.) XL (i St. f. 70); C. 69 ibd. har S. 74, Lin. 2 f. n. (hos Th.) i Stedet for »syutyugh vintær« Ordene: »sæxten daghæ«. Paa

---

[1]) Den sidst anførte Afhandling i Aarb. f. n. O. er fremkommen som et Modsvar til V. Saaby, der i Aarb. f. n. O. 1872, navnlig S. 216, Anm., hævder, at Sprogformen i sk. K. R. er ældre end den i sj. K. R.

[2]) Corp. Jur. Sueo-G. IX. Foret. XX (Schl. Nr. 6).

[3]) Ibd. Føret. XXII (Schl. Nr. 7).

lignende Maade afviger ogsaa det Hadorphske Hskr. af de skaanske Love, der almindelig antages at have Epilogen til den sj. K. R. og ikke til den sk.[1]), idet denne Codex har »twem wintrum« (Th. V. L. S. 74, Lin. 7 f. n.), hvor Hskr. af de sjællandske Love ellers have »thre wintrum«. Imidlertid ere Afvigelserne overalt ikke større, end at man med A. M. 455.[12] og C. 39 i Stokholm som Udgangspunkt kan bringe dem i Overensstemmelse dels med disse dels ogsaa indbyrdes, naar man blot tør gaa ud fra, at en enkelt eller høist et Par enkelte Unøiagtigheder kunne have indsneget sig. Men navnlig bør det bestemt accentueres, at alle de ældste og overhovedet næsten alle Hskr. af de sjællandske Love[2]) have Epilogen til sj. K. R., forsaavidt de overhovedet have Kirkeretten. Her er den store Modsætning til sk. K. R. Som tidligere ytret[3]), er Forholdet med sk. K. R.' Epilog det, at af de 10 ældste Codices have kun tre denne Epilog, og atter i den ene af de tre er Epilogen skilt fra Kirkeretten. Selv i de to resterende, B. 74 og Ledreborg Codex, findes en Uoverensstemmelse[4]), idet den ene har den Tidsbestemmelse, at Æskild skulde have været Ærkebiskop i 35 Aar, imedens den anden siger 45 Aar. De 6 af de ældste 10 Codices have ikke Epilogen, og navnlig bør der lægges særlig Vægt paa[5]), at A. M. 37.[4] (Schl. Nr. 3), der tilkjendegiver sig sig som en Afskrift af den originale Skraa, der laa i Lund med Indseglene for, heller ikke har Epilogen. Dette har Vægt; thi saa har man Grund til at slutte, at rimeligvis har derefter heller ikke den originale Skraa havt Epilogen. Der er ingen Føie til at antage, at Afskriveren skulde have skrevet baade Prologen og Kirkerettens indre Regler af og

---

1) J. E. Larsen, S. Skr. I. 1. 146, Aarb. f. n. O. 1873. 77.
2) Chr. Kjer, Vald. sj. L. (V. S. L.) 138 og Not. 19 ibd.
3) Ibd.
4) Corp. Jur. Sueo-G. IX. 380 og Thors. Sk. L. 88, Not. *).
5) Chr. Kjer, V. S. L. 141, Not. 27.

forbigaaet Epilogen, hvis baade denne, Prologen og de indre Regler havde staaet i det oprindelige Hskr. Overhovedet er det værd at lægge Mærke til, at intet Hskr., ældre end Slutningen af det 14. Aarhundrede, har Epilogen til sk. K. R., og paa den Tid var man allerede begyndt at tage Afstand fra de mindre nøiagtige Hskr. af de gamle Love[1]).

Resultatet af Ovenstaaende turde derfor være det, at man paa ingen Maade tør stole paa de Tidsmærker, som findes i Codex B. 74 eller Ledreborg Hskr. De bør betragtes som Efterretninger fra en Tid, paa hvilken man allerede i flere Retninger var mindre nøieseende med Compilationerne af Lovene[2]). Fristelsen til at opstille en Epilog ved sk. K. R. var desuden saa meget større, som en lignende stod som Forbillede ved sj. K. R. i saa godt som alle Hskr. af de sjællandske Love. Allerede den foregaaende Tid var begyndt hermed; thi det allerældste Hskr. af de skaanske Love, det Hadorphske, har allerede den sj. K. R.' Epilog, og i dette Hskr. findes denne i temmelig uforfalsket Skikkelse.

Men maa man saaledes stille sig høist tvivlende til de i B. 74 og Ledreborg Hskr. indeholdte Tidsmærker, bliver Spørgsmaalet naturlig det, hvilken Veiledning der da ad andre Veie kan findes til Oplysning ved den foreliggende Opgave. I saa Henseende kan man først nævne sk. K. R.' Prolog. Den adskiller sig forsaavidt fra Epilogen, som Prologen findes næsten overalt foran den egentlige Kirkeret. Den er saaledes sikkert ægte. Det er ganske vist ikke Meget, der kan vindes ad den Vei, men dog altid Noget. Prologen beretter, at Kirkeretten blev sat paa Malstævne af Biskop eller Ærkebiskop Æskild[3]). Selvfølgelig var det

---

1) Constit. 24. Mai 1360 § 1: veri antiqui libri legales.
2) Chr. Kjer, V. S. L. § 22, 23, Constit. 24. Mai 1360 § 1, o. fl.
3) Corp. Jur. Sueo-G. IX. 357.

som Prælat paa Lunds Ærkebispetol, at Æskild satte denne Kirkeret, og han blev Ærkebisp 1138 eller senest 1139[1]).

Men ved Siden heraf berettes det i en Del Hskr., at Thord Gælkær tillige var medvirkende[2]). Denne Meddelelse findes ibl. A. i alle de tre Hskr., som tilkjendegive sig som Afskrifter efter den gamle Skraa, der laa i Lund med Indseglene for[3]), og disse Afskrifter bleve paa Christoffer I'. Tid sendte rundt i Herrederne ved den daværende Gælkær, Niels Erlandsens Foranstaltning. Dette er en historisk Beretning fra Midten af det 13. Aarhundrede, som vi næppe have Ret til at forkaste. Thord var Gælkær i Skaane endnu, da Oprøret imod Absalon brød ud[4]). Men han var ogsaa Gælkær lang Tid forinden[5]). Dog er det vel næppe rimeligt, at han har havt denne Stilling inde længe før Valdemar I'. Regjerings-Tiltrædelse; med Sikkerhed kan man i al Fald kun pege paa den sidste Del af den Tid, i hvilken Æskild var Ærkebisp.

Til det samme Resultat komme vi ogsaa ad en anden Vei. Det berettes i de samme fornævnte 3 Hskr.[6]), at Skraaen blev given af Æskild og Absalon med Kong Valdemars »gothwilia«, og at det originale Hskr. laa i Lund med deres Indsegl for. Absalon har altsaa ogsaa været medvirkende ved denne Skraas Affattelse. Absalon blev Biskop i Roskilde 1158. Rimeligvis er sk. K. R. derfor given i Tiden imellem 1158, da Absalon

1) Thork. Dipl. I. 246, Ny kirkehist. Saml. V. 11.
2) Corp. Jur. Sueo-G. IX. 357, Not. 13.
3) Ibd. 380, Not. 42.
4) Saxo 932.
5) Steenstrup Stud. ov. K. Vald. Jordeb. 45 (1164), Cod. Esr. Nr. 85 (1173), Suhm, Hist. VII. 425, Saxo 919.
6) Corp. Jur. Sueo-G. IX. 380, Not. 42 smh. ibd. 237, Not. 9, S. R. D. V. 583, 587, 588, Chr. Kjer, V. S. L. 85, 138.

tiltraadte sit Embede, og 1177, da Æskild fratraadte Ærkebispesædet i Lund[1]).

Men kunne vi nu komme Sagen nærmere? Er det ikke muligt noget bestemtere, end allerede her sket, at paapege enten Tiden for sk. K. R.' Emanation eller Forholdet imellem de to Kirkeretter?

I saa Henseende er det ikke ganske uden Betydning, at Indførelsen af Tienden i Begyndelsen af Decenniet 1160—70 synes at have været et Spørgsmaal, der har været fremme til Forhandling og Drøftelse i flere af de ved Danmark nær beliggende Lande. Tiende-Spørgsmaalet staar aabenbart de to Kirkeretter meget nær, og det er endda ikke usandsynligt, at det netop er Indførelsen af Tienden og navnlig da Indførelsen af Bispe-Tienden, der har givet Stødet til Emanationen af Kirkeretten[2]). Naar vi da se Tiende-Spørgsmaalet andet Steds spille en Rolle i Decenniet 1160—70, ligger det nær at antage, at det Samme har været Tilfældet hos os.

I Norge er Tienden indført allerede under Sigurd Jorsalafar[3]). Men Paaagtning fortjener det ved Siden heraf, at i Gulatings-Loven faar Tienden først Plads efter Kirke-Mødet i Bergen 1164[4]).

I Holsten ser man Tienden anerkjendt ex gratia, non ex debito allerede forinden denne Tid[5]). 1162 blusser Striden om Tienden dog særlig op. Oprørerne paatænkte endog at dræbe Biskoppen og Greven; men da det ikke lykkedes, flygtede de over den danske Grændse. For imidlertid at forhindre Gjentagelser heraf sluttede Hertug

---

1) Ny kirkehist. Saml. V. 21 og Not. 2 ibd.; jfr. dog Hovgaard i Hist. Tskr. IV. 6. 439.

2) Sk. K. R. 17, sj. K. R. ibd. smh. Chr. Kjer, V. S. L. 137, Saxo 937, 939, 942, 946.

3) Brandt, Retshist. I. 13, Munch, Hist. I. 2. 627.

4) Munch, Hist. I. 2. 938.

5) Helmold. I. 69, 70.

Henrik og den danske Konge den Aftale, at de ikke vilde modtage hinandens Overløbere. Tvungne af Nødvendigheden indgik derfor Holstenerne i Hertugens Nærværelse den Aftale med Biskoppen, at de skulde forøge Tiende-Byrden, og Aftalen blev bekræftet med Brev og Segl. Afgiften fastsattes til et bestemt Maal Korn for hvert Boel (mansus)[1]. Paa lignende Maade paabød Hertugen ved den samme Tid, at de slaviske Folk, som vare forblevne i Wagirernes, Polabernes, Obotriternes og Kycinernes Lande, skulde betale de samme biskoppelige Afgifter, som svaredes hos Polonerne og Pomeranerne, nemlig af hver Plov 3 Maal Hvede og 12 Penninge sædvanlig Mønt.

Der er saaledes i Begyndelsen af Aartiet 1160—70 en paaviselig Bevægelse oppe flere Steder i de nordlige Lande for at befæste, ordne og sikre de biskoppelige Indtægter og navnlig da den Indtægt, der gik under Navn af Tiende. Af Helmold's Beretning i I. 91 ser man tillige, at det har været Valdemar I. magtpaaliggende at træffe Aftale med Hertug Henrik denne Sag vedrørende. Sandsynligst turde det derfor være, at man i Danmark samtidig har taget fat paa Gjennemførelsen af denne Sag.

Et andet Datum, der ligeledes kan have nogen Betydning ved Bedømmelsen af Tiden for sk. K. R.' Emanation, er Beretningen i Kilderne om Æskilds syvaarige Bortreise. Æskild er temmelig sikkert, navnlig ifølge Prologens Vidnesbyrd, sk. K. R.' første Ophavsmand; i den Tid, da han var borte fra Landet, er den derfor ikke emaneret. Her har Suhm[2]) vist Ret i, at Æskilds Reise, der varede paa syvende Aar, bedst maa sættes fra inde i Aaret 1161 til Slutningen af 1167 eller maaske til Begyndelsen af Aaret 1168.

---

[1]) Helmold. I. 87, 91. I Slesvig Stift synes Tienden mærkelig nok først endelig bestemt 1187, Thork. Dipl. I. 60.

[2]) Hist. VII. 93 ff.

Necrologium Lundense[1]) indeholder følgende:

MCLIX. anno Regis Waldamari V. electus est scismaticus Victor.

VII. Regni ejus E. Lundensis Archiepiscopus Jerosolimam ivit, redit autem XIIII.

1159 sættes altsaa til Valdemar I'. femte Regjeringsaar; det syvende Regjeringsaar bliver da nærmest 1161 og det fjortende 1168, tidligst i ethvert Fald 1167.

Fra Saxo vide vi, at Æskilds Landflygtighed begynder samtidig med[2]) Drabet af Nicolaus Razisøn, og dette Drab ansættes af yngre Forfattere til Aaret 1161[3]).

Senere end i 1168 er Æskild næppe vendt tilbage. Han var med ved Arkonas Erobring, og denne Begivenhed foregaar vistnok 1168, maaske dog først 1169[4]).

Mest Betydning i nærværende Spørgsmaal har dog Hensynet til Texterne af de to Kirkeretter og den indbyrdes Sammenligning imellem disse. Saavidt skjønnes, er det muligt ad den Vei at faa Blik for forskjellige Afvigelser imellem den sk. og den sj. K. R.' Regler, Form og Udtryksmaade, hvilke ere af mer eller mindre væsentlig Betydning. Det ligger nær at sammenstille dem og se, hvilken af de to der mest sandsynlig er udsprungen af den anden. Alle ere nemlig enige om, at den ene af de to Kirkeretter er udsprungen af den anden. Nogle[5]) sige blot, at den ene har sin Herkomst fra den anden; Andre[6]) holde for, at der intet Hskr. af den ene har foreligget ved den andens Affattelse, men at den sidste i Alder, hvilken skulde være

---

[1]) S. R. D. I. 426.

[2]) Saxo 772: Eodem tempore.

[3]) S. R. D. I. 276, VII. 166, 173.

[4]) Saxo 836, S. R. D. I. 426, Not. x, Hasselbalch Cod. Pomer. I. 65, Hvitfeld Krøn. I. 108, Helmold. II. 13; jfr. A. D. Jørgensen i Hist. Tskr. IV. 1. 785 ff.

[5]) Kof. Anch. Lovhist. I. 125.

[6]) A. D. Jørgensen i Aarb. f. n. O. 1873, 76.

den sk., er bleven til ifølge Dictat af Absalon ved et Besøg hos Æskild i Lund.

Sikkert er det nu i ethvert Tilfælde, at de to Kirkeretter ligne hinanden meget. Ordenen imellem Reglerne er ganske den samme i dem begge. De begynde begge med en Prolog af væsentlig det samme Indhold. Derefter følge i sk. K. R. Regler, som vi efter de ældste Hskr. kunne rubricere under §§ 1—17. Yngre Redaction af sj. K. R. følger ganske den samme Orden, blot at deri sk. K. R.' § 11 om Straf for Mishandling af Præst er udeladt. Men ældre Redaction af sj. K. R. har ogsaa denne Regel med, og den er da ganske rigtig sat ind paa sin Plads imellem §§ 10 og 12.

Derimod er der, som alt ovenfor bemærket, en Afvigelse imellem de to Kirkeretter deri, at saa godt som alle Hskr. af sj. K. R. have Epilogen, imedens det store Flertal af de ældste Hskr. af sk. K. R. ikke have denne. Rimeligvis er Epilogen derfor ægte ved sj. K. R., men først tilføiet i en langt senere Tid ved sk. K. R. Dette Datum peger paa Sandsynligheden af, at sk. K. R. er den ældste. Efterser man Jydske Lov i Sammenligning med den gamle skaanske Lov eller med de sjællandske Love, vil det vise sig, at Jydske Lov har Tidsmærker for Lovens Emanation, de øvrige nysnævnte Landskabs-Love derimod ikke. Den samme Iagttagelse kan ogsaa gjøres mange andre Steder fra. Gulatings- og Frostatings-Lovene have saaledes i deres ældre Bestanddele ingen Tidsmærker. Men allerede den Tilføielse til Frostatingsloven, som er gjort ved Regler fra Hakon Hakonsen[1]), indeholder forsaavidt et Tidsmærke, som den tilkjendegiver sig som given af denne Konge. I den nyere Landslov og Bylov[2]) er Magnus Lagabøter gaaet et Skridt videre og har ladet indsætte be-

[1]) Norg. gl. L. I. 121 ff.
[2]) Ibd. II. 178 og 288.

stemte Tidsmærker. En lignende Erfaring vil kunne gjøres ved Eftersyn af de svenske Landskabs-Love. Westgøta-Lagen og Gotlands-Lagen have saaledes ingen Tidsmærker, imedens de yngre Love, Uplands- og Sødermanna-Lagen, have saadanne. Tillæget til Sødermanna-Lagen af 1325 har lignende Tidsmærke.

Saavidt ses, faar man det samme Resultat ved at sammenligne de indre Regler i sk. og sj. K. R. med hinanden. Ogsaa i saa Henseende synes næsten alle Criterier at tyde paa, at sk. Kirkeret er den ældste. Mærkværdig nok ere de to Forskere, der hidtil have ytret sig udførligst om dette Spørgsmaal, komne til et modsat Resultat. Ancher[1]) anser sk. K. R. for den ældste og støtter navnlig dette paa, at sk. K. R. har Regler om Jernbyrd, imedens sj. K. R. paa de tilsvarende Steder har Nævn. A. D. Jørgensen[2]) anser af andre Grunde sj. K. R. for den ældste. En Del af de Grunde, A. D. J. anfører, ere imidlertid faldne bort, efterat det nu er oplyst[3]), at der foreligger en ældre Text af sj. K. R. end den, som hidtil har været kjendt, og at denne ældre Redaction paa saa godt som alle Punkter langt mere nærmer sig sk. K. R. end den yngre Text. De i den yngre Redaction udeladte Helg ere saaledes til Stede i den ældre Redaction, Reglerne om Mishandling af Præst ligeledes osv.

De Grunde, der tale for, at sk. K. R. er den ældste, ere følgende:

1) Der findes Udtryk i sk. K. R., der ere mere forældede end de tilsvarende i sj. K. R. I sk. K. R. § 1 staar saaledes: at ey þolæ guz ræt at hun mughu uwith waræ; i sj. K. R. § 1 staar: at thær ma ey gutz thianæstæ i vethæ. Meningen af den hele Passus er den,

---

[1]) Lovhist. I. 125.

[2]) Ny kirkehist. Saml. V. 12.

[3]) Chr. Kjer. V. S. L. 131 ff.

at naar Kirken er saaledes ødelagt, at der ingen Gudstjeneste deri kan holdes, og den derefter paany opbygges, skal den indvies paany; en mindre Ødelæggelse og derefter følgende Reparation kræver ingen ny Indvielse. Til samme Række høre ogsaa saadanne Udtryk som sk. K. R.' »døz dighi« (§ 8), imedens sj. K. R. har »sot«; sk. K. R.' »kynzimi« (§ 9, 11), imedens sj. K. R. snart helt udelader den dertil hørende Passus, snart bruger andre Udtryk for den samme Tanke; sk. K. R.' »wæghin« (§ 13), hvor sj. K. R. har »dræpn« o. s. fr. Der synes ikke at være megen Sandsynlighed for, at sj. K. R.' nyere Udtryk ved Overførelsen i sk. K. R. skulde være blevne ombyttede med sk. K. R.' mere forældede. Langt rimeligere er den modsatte Slutning, at de mere forældede Udtryk pege paa den ældste Kirkeret, og at Concipisten af den yngre (sj. K. R.) har fundet vel gammeldags Ord og Vendinger i den ældre Kirkeret, som han derfor har ombyttet med andre.

2. Sk. K. R. udtrykker sig ikke sjeldent temmelig ubehjælpsomt; det Samme er ikke i samme Grad Tilfældet med sj. K. R. Hertil maa saaledes henregnes Udtrykket i sk. K. R. § 9: kunu þe ær før atte frændæ hans ællær frænkunu kunu sinnæ. Sj. K. R. siger langt kortere og ligesaa correct: sin frændekonæ ællær sin konæ frænkonæ. I § 10 opregner sk. K. R. alle Slægtninge, der i det Mindste staa Parten lige saa nær som Næstsøskendebørn (Fader, Moder, Broder, Søster, Søskendebørn eller Næstsøskendebørn); sj. K. R. bruger Udtrykket: næst süzkinæ børn oc alt thet thær for innæn ær. Paa lignende Maade udtaler sj. K. R. i § 15, at ingen Sag skal man af Bygd stævne undtagen for »hionæ skiælnæth«. Sk. K. R. nævner paa det tilsvarende Sted de Tilfælde, at Manden vil skilles fra sin Hustru eller han vil tage sin Frændekone »at hionæ lagh«. Her er næppe nogen ny Regel; sj. K. R. bruger kun en kortere, mere concis Form, som, hvis den havde været den ældre, rimeligvis var gaaet lige

over i sk. K. R. I § 14 ved Omtalen af Iulehelg siger sk. K. R., at den begynder den Time, den gaar ind; sj. K. R. fastsætter mere correct, at den begynder med Advent, og det samme Udtryk er ogsaa senere gaaet over i nogle yngre Hskr. af sk. K. R.[1])

3. Sj. K. R. indeholder Forbedringer af nogle af de Regler, som findes i sk. K. R. Havde denne sidste været den yngste, vilde der rimeligvis ved dennes Affattelse være blevet taget Hensyn dertil. Foruden de allerede ovenfor under 2 nævnte Exempler, som tildels ogsaa høre herhen, kan anføres Reglen i § 16. Sk. K. R. siger her, at fjerde Gang skal Parten stævne i Kirken paa en Helligdag i Paahør af Præsten og Kirkemændene. Sj. K. R. byder, at fjerde Stævning skal foretages af Præsten selv i Skrud. Dette Sidste er en aabenbar Forbedring; lystrer Parten endda ikke, tage Kirkemyndighederne sig af Sagen. Først formenes ham Adgang til Gudstjenesten og til Menighedens Samfund; senere sættes han fuldt ud i Ban.

4. I sj. K. R. ere enkelte Ord eller Sætninger udeladte, der, naar man sammenligner dem med de vedkommende Steder i sk. K. R., ikke pege paa det Oprindelige. De fleste af Hskr. af sk. K. R. have saaledes i § 5 en Regel for det Tilfælde, at Nogen pløier af en Kirke-Ager eller slaar af en Kirke-Eng[2]). Enkelte af Hskr. af sk. K. R., hvoriblandt endog Rune-Hskr., men derimod intet af Hskr., der tilkjendegive sig som Afskrifter af den originale Skraa, som laa i Lund med Indseglene for, bruge blot Udtrykket, at Nogen pløier af en Kirke-Ager eller Eng. Dette sidste Udtryk er det mindst correcte; thi Engdragene egne sig ordentligvis ikke til Pløining, men til at blive slaaede. Dette sidste, mindre correcte Udtryk er gaaet over i sj. K. R. Veien dertil er naturlig den, at et

[1]) Corp. Jur. Sueo-G. IX. 370 Note,, 15 og 17.
[2]) Ibd. 360 og Not. 6 sm. Steds.

mindre correct Hskr. af sk. K. R. er blevet benyttet ved Compileringen af sj. K. R. Paa lignende Maade har samme § af sk. K. R. noget længere fremme Udtrykket »Ager eller Eng«; sj. K. R. har kun »ær tho æng«. Modsætningen ɔ: »Ager« er falden ud[1]).

5. I §§ 7, 11, 13 og 14 har sk. K. R. Regler om Jern som retsligt Afgjørelses-Middel. Sj. K. R. forandrer paa de tilsvarende Steder Jern til Nævn. Allerede dette tyder paa, at sk. K. R. er den ældre. Udviklingen gik sikkert i den Retning, at man søgte at komme bort fra Jernprøven som et aldeles forkasteligt Afgjørelses-Middel. Det vilde i og for sig være underligt, om Geistligheden, der netop særlig interesserede sig for Afskaffelse af Jern, skulde have holdt herpaa i en Kirkeret, naar dette Retsmiddel var faldet bort i den Ret, som var Forbilledet. Langt naturligere er det, at Jern har staaet i den ældre Kirkeret, og at man derefter i den yngre har søgt at komme bort derfra. Men ligesaa characteristisk er Formen for Overførelsen af Reglerne fra den ene Ret til den anden, og paa enkelte Steder er denne endog saa bestemt udpræget, at den, saavidt skjønnes, næsten afgjørende taler for, at sj. K. R. er den yngste. Mindst Veiledning findes ved Forandringen i § 14; Ordet »iarne« i sk. K. R. er i sj. K. R. blot ombyttet med Ordet »næfnd«; men iøvrigt ere Reglerne ens formede begge Steder. I § 7 og § 11 derimod er Stillingen tildels en anden. I § 7 handles om Brud paa Kirkefreden, og Reglen i sk. K. R. er da den, at Forbryderen kan værge sig med et Nævn af tolv Mænd. Men der føies saa til, at hvis han ikke kan dette og foretrækker at bære Jern, da kan han vælge dette Retsmiddel. Denne sidste Del af Reglen fra sk. K. R.

---

[1]) Mærkelig nok har Hskr. A. M. 455.[12] endnu i samme § en Feil til, idet et »ey« er faldet ud (Thors. Vald. sj. L. 68 Lin. 4) imellem Ordene »thet« og »hetæ«. Dette Ord findes dog ellers baade i Codices af sk. K. R. og af sj. K. R.

er falden helt bort i sj. K. R. Dette er næppe ret forklarligt, hvis man antager sk. K. R. for den yngre. Den ældre, i saa Fald sj. K. R., har en fuldt færdig Regel om Nævn som Afgjørelses-Middel ved Brud paa Kirkefred. Men saa kommer den yngre, i saa Fald altsaa sk. K. R., skyder tildels den ældre Regel til Side og etablerer for Forbryderen et Valg imellem Nævn og Jern. Man kan se bestemt af sj. K. R. og den sig dertil sluttende Valdemars sjæll. Lov, at Anvendelsen af Jern som Retsmiddel var ved at ophore her i Danmark paa den Tid, da sj. K. R. emanerede; thi Jern er ikke fastslaaet et eneste Sted i nogen af disse to Love som Retsmiddel. Ikke desto mindre indføres det paany i den formentlig yngre Ret, i sk. K. R. Denne Forklaring er næppe fyldestgjørende. Langt naturligere er det at gaa ud fra, at Jern har været til Stede i § 7 i den ældre Ret, sk. K. R.; men da det kun stod der som subsidiært Retsmiddel, kunde det undværes i den yngre Kirkeret, sj. K. R., og faldt derfor her bort.

Som allerede ovenfor bemærket er Reglen fra sk. K. R. § 11 falden ud af den yngre Redaction af sj. K. R. Men den findes i den ældre Redaction af sj. K. R. uden dog ganske at være i samme Skikkelse som i sk. K. R. Ældre Redaction af sj. K. R. § 11 udtaler ganske i Almindelighed, at bliver Præsten slaaet (barth), da ligger Afgjørelsen hos et Nævn af Sognemændene. Sk. K. R. § 11 har den samme Regel, men føier yderligere til, at hvis Gjerningen er synbar, eller der staar et Vidne, som har paaset Gjerningen, imod Forbryderen, skal Jernprøven anvendes. Her er aabenbart ogsaa den samme Forstaaelse som ved § 7 den naturlige. Sk. K. R. med sin delvise Anvendelse af Nævn og delvise af Jern er den ældre, og da man vil bort fra Jern som Retsmiddel i sj. K. R., anvender man derefter Nævn alene ved enhver Voldshandling imod Præsten.

§ 13 i de to Kirkeretter er ret characteristisk og, saavidt skjønnes, særlig oplysende med Hensyn til det foreliggende

Spørgsmaal. Begge Steder begynder §en med en Passus om, at i det Efterfølgende fremstilles Reglerne om »Scra«. Sk. K. R. aabner derefter den dispositive Del af Lovreglerne med den Bestemmelse, at naar en Mand bliver dræbt og Ingen vedgaar Drabet, har Eftermaalsmanden at søge ni Mænd, der skulle aflægge Jernprøve paa deres Uskyldighed. Ban lyses derhos over Manddraberen. Men udfindes Manddraberen ikke igjennem en saadan Retsforfølgning, og vil Eftermaalsmanden siden søge Nogen for Manddrabet, skal han sværge den Sigtede Gjerningen paa ved Hjælp af tolv lovfaste Mænd, og derefter skal denne »gange a skra«. Forklaringen herpaa findes let ved Sammenligning med Sk. L. 118 og A. Sun. 57; imedens Jernprøven for de ni først Sigtedes Vedkommende bestod i at bære Jernet ni Skridt og derefter kaste det, var Jernprøven med Skra for den tiende en Gang paa gloende Plovjern. Endvidere gives der i Artiklen den Regel om Troldom eller Fortryllelse, at her skulde ogsaa anvendes Jernprøve, og som det synes, er det tilstrækkeligt at konstatere et Rygte om, at den Sigtede er Forbryder i saa Henseende, for at faa denne tvungen til at aflægge Prøven.

I Stedet for alle disse i sk. K. R. etablerede Jernprøver fastsætter sj. K. R. Nævn. Den bestemmer Nævn for de ni først for Manddrab Søgte, Nævn for den tiende, naar de første ni havde fralagt dem Sigtelsen og tolv lovfaste Mænd med Eftermaalsmanden svore denne tiende Manddrabet paa, og endelig ogsaa Nævn for Søgsmaal om Troldom eller Fortryllelse. Formen for denne sidste Nævn, i Troldoms-Sager, er allerede ret characteristisk, som den findes i sj. K. R. Der staar kun de Ord: Thet samæ ær logh um troldom ællær um forgærninge. Sk. K. R. siger: Swa oc um trulldom ællær fordæþær. æn um antwigiæ man ællær kunu far rop um swa urþit mal. skæræ sic mæþ iærne um ængin wil henne a hand swæria. Den sidste Del af denne nys anforte Passus af sk. K. R. udelader sj. K. R.

Concipisten har anset det for tilstrækkeligt at henvise til Reglerne om Manddrab. Han bruger conseqvent den samme Fremgangsmaade, som vi ovenfor saa, at han ogsaa har benyttet ved Affattelsen af Ændringen i §§ 7 og 11; han udelader, hvad der ikke absolut skal rettes af Reglerne i sk. K. R. om Jern.

Dobbelt maa det derfor undre, at han har bibeholdt den ovenfor nævnte Indlednings-Passus til § 13. Men det staar virkelig i Texten til sj. K. R.: Thet ær ræt um scra. Saavidt ses, ligger deri et af de sikreste Tegn paa, at sk. K. R. er den ældste. Thi den eneste naturlige Forklaring paa Tilstedeværelsen af disse Ord i sj. K. R. er den, at de tilfældig ere slupne herind fra sk. K. R. »Scra« tilsteder nemlig kun en Forklaring paa dette Sted [1]), og Forklaringen faas ved at efterse sk. K. R., hvor Ordet baade findes i Intimationen til §en og i dennes dispositive Del. Her betyder det en særlig Art af Jernprøve, hvorom Reglerne nærmere ere udviklede i Sk. L. 118 og A. Sun. 57. Paa Provinsial-Lovenes Tid brugtes denne Form af Jernprøve kun i den skaanske Landsdel og kun i Anledning af Manddrab [2]), maaske dog ogsaa i Tilfælde af Troldom eller Hexeri ifølge sk. K. R. § 13. I den sjællandske Landsdel brugtes paa Landskabs-Lovenes Tid saa godt som ikke Jernprøven; thi den enkelte Regel i Eriks sj. L. II. 51 er rimeligvis allerede forældet og i ethvert Fald temmelig uden Betydning.

Men ved Siden heraf bør det heller ikke lades ude af Betragtning, at Reglerne i sj. K. R. § 13 aabenbart ere dannede med sk. K. R. § 13 som Forbillede og ikke omvendt. I sj. K. R. § 13 fastsættes, at i Tilfælde af Manddrab skulde Eftermaalsmanden, naar Ingen vilde vedgaa Drabet, søge ni Mænd til at komme til Nævn, og hvis disse

[1]) Corp. Jur. Sueo-G. IX. 592 smh. Rosv. Saml. g. d. L. I. 58, Not. 9.

[2]) Stemann Retshist. 142.

friede sig igjennem Nævnen, skulde han atter søge en tiende Mand. Men for at søge denne maatte han først sværge ham Gjerningen paa med tolv lovfaste Mænd, og naar dette var sket, skulde denne tiende Mand ogsaa fri sig igjennem Nævn. Til hele denne processuelle Fremgangsmaade er der ikke nogetsomhelst Spor at finde i de sjællandske Landskabs-Love. Der findes i disse mange Regler om Manddrab[1]) og tildels ogsaa Regler om Proces i den Slags Sager; men paa intet Sted dukke blot Spor af lignende Regler frem som de, der findes i sj. K. R. § 13. Den eneste naturlige Forklaring paa disse Regler om Søgsmaal først imod ni Mænd og dernæst, som det synes som Slutnings-Stadiet, imod den tiende er at finde i de skaanske Loves Regler om Jernprøve og navnlig da den særlige Jernprøve imod den tiende Mand under Form af Skra. Man ser ogsaa for Skaanes Vedkommende, at den Gang Jernproverne afskaffedes der, under Vald. II.[2]), blev der dog endnu Spor tilbage af det oprindelige Udgangspunkt. Thi det sloges udtrykkelig fast, at tre Mænd efter hinanden kunde sagsøges for Manddrab; men dermed maatte det ogsaa være forbi. Her er en Udvikling at spore fra sk. K. R. § 13, Sk. L. 118 og A. Sun. 57 til Vald. II.' Fr. om Jernbyrds Afskaffelse. Men sj. K. R. § 13 staar uden al Forbindelse med de sjællandske Landskabs-Loves herhen hørende Regler. Rimeligvis er derfor denne kirkeretlige Bestemmelse laant fra sk. K. R. § 13 og ikke omvendt.

Som Følge af det Anførte maa det anses for overveiende sandsynligt, at sj. K. R. er den yngste og dannet efter sk. K. R. Rimeligvis er sk. K. R. saaledes ældre end 21. Juli 1171. Men vi saa tidligere, at vel var sk. K. R. given af Ærkebiskop Æskild; men det skete dog ogsaa med Vald. I.' »gothwilia« og rimeligvis tillige med

---

[1]) Stemann Retshist. 647 ff.

[2]) Geh. A. Aarsber. V. 8.

Bistand af Biskop Absalon. Den er saaledes emaneret enten inden Æskilds Landflygtigheds-Reise i Aarene 1158—61 eller efter Æskilds Hjemkomst fra samme i Aarene 1168—71. Valget herimellem kan ikke afgjørende træffes; men Sandsynligheden taler dog for, at den er given inden denne Reise, altsaa i Aarene 1158—61. Vare de to Kirkeretter emanerede omtrent paa samme Tid, havde de rimeligvis lignet hinanden endnu mere, end Tilfældet er nu. Flere af de Forhold, som ovenfor ere anførte ved Sammenligningen imellem de to Texter, tale for, at der dog maa have ligget nogen Tid imellem sk. og sj. K. R.' Emanation. Enkelte forældede Ord fra sk. K. R. har man søgt at undgaa i den sj.; Forbedringer ere indførte i denne, som ikke kjendes i hin, og Texten af sj. K. R. er paa andre Steder mere corrumperet end den tilsvarende Text af sk. K. R. Æskilds Interesse for sin Gjerning som Ærkebiskop har rimeligvis ogsaa været større, forinden han reiste bort, end efter denne Tid. Hans Magt og Indflydelse var vel ogsaa tidligere større, end den blev senere. Alt synes saaledes at tale for, at Suhm har set rigtig, da han satte Aarstallet for sk. K. R.' Emanation til 1160 eller senest til 1161.

Sluttelig maa vi endnu med et Par Ord behandle det Spørgsmaal, om ovenanførte Resultat er forsvarligt i historisk Henseende. Navnlig kunde det synes mindre rimeligt, fordi det skaanske Oprør i Aarene 1180—82 for en væsentlig Del hidrørte fra Absalons Gjennemførelse af Reglerne i sk. K. R. om Bispetienden, og det saaledes vanskelig lod sig forklare, hvorledes et Oprør først opstod tyve Aar efter, at den Regel lovmæssig var slaaet fast, hvorover Skaaningerne klagede.

Hertil maa imidlertid allerede bemærkes, at Tiende-Spørgsmaalet ganske vist spillede en meget væsentlig Rolle i det skaanske Oprør[1]); men det var ikke den eneste, maaske

[1]) Saxo 937, 939, 942, 946.

ikke engang den nærmeste Foranledning til Oprøret. Som det synes, er det Forbitrelsen imod Embedsmændene i Skaane, der har givet Stødet til den første oprørske Bevægelse[1]), og navnlig vare Skaaningerne høist forbitrede over, at de bedste og største Embeder i Provindsen bleve givne til Mænd, som ikke vare barnefødte der. Men efterat Oprøret var brudt ud, er det utvivlsomt, at Tiende-Spørgsmaalet spillede den vigtigste Rolle; Saxo beretter endogsaa ligefrem, at til en Ordning med Hensyn til de øvrige Spørgsmaal vare Skaaningerne villige, hvorimod de temmelig haardnakket holdt fast ved, at de ikke vilde erlægge Tienderne[2]). Det ligger da nær at tvivle paa, at disse Byrder virkelig factisk havde været gjennemførte forinden Oprørs-Tiden.

Imidlertid synes Forholdet nærmest at have været det, at Lovene, paa hvilke Ordningen af Tiende-Spørgsmaalet hvilede, allerede retlig vare satte igjennem for Skaanes og Sjællands Vedkommende en Tid forinden Oprøret, men at Skaaningerne ikke have været tilfredse dermed, hvorfor de have benyttet Oprøret til ogsaa at blive denne trykkende Byrde kvit, og at det navnlig er Absalon, som efter at være viet til Ærkebiskop i Lund ved sin bestemte Fordring om Tiendens Erlæggelse er Aarsagen til Skaaningernes Modstand i saa Henseende. Saxo, der som samtidig Historieskriver er vor bedste og paalideligste Kilde, beretter ved Omtalen af Tingforhandlingen under Knud den Sjette, da Skaaningernes sidste Modstand brødes, at de Love, som vare kuldkastede ved Folkets ubillige Fordringer, nu bleve førte tilbage til deres gamle Kraft og Gyldighed[3]). Den Mand, der udvirkede dette, var Absalon. Han mødte

---

[1]) Saxo 932, 936, S. R. D. II. 621.

[2]) Saxo 946: Ad reliqua facilis populus, decimarum solutionem duntaxat pertinacius abnuebat.

[3]) Saxo 964: sed etiam leges, quæ iniquissimis ejusdem (ɔ: plebis) suffragiis convulsæ fuerant, piissimo judicii decreto ad pristinæ auctoritatis habitum reduxit.

med sine trofaste Sjællændere paa Skaaningernes Ting, og det var ham, der satte igjennem, at de tidligere Love igjen fik deres Betydning tilbage. Efter Udtrykket »piissimo« (judicii decreto) haves der vel endog Føie til at hævde, at det særlig var geistlige Love, altsaa navnlig Kirkeretten, som igjen fik deres gamle Kraft. I al Fald synes det at have været ham, Landsdelens Biskop, der ved sin Kjendelse slog fast, at Lovene igjen skulde gjælde, og denne Kjendelse kaldes endog »piissimum«, hvilket heller ikke godt vilde passe til rent verdslige Love. Paa et andet Sted[1]) udtaler Saxo ogsaa udtrykkelig, at paa Oprørets Tid var Erkjendelsen om Berettigelsen af Tiendebyrderne først for nylig voxet fast hos Skaaningerne og Sjællænderne, og dette vilde aabenbart meget godt passe med Indførelsen af Reglerne i Kirkeretten 1160 og 1171.

Overhovedet maa det erindres, at Absalons Tiltrædelse af Ærkebispedømmet ligger Tiden for Oprørets Udbrud meget nær. Absalon blev Ærkebisp 1177 eller 1178, og Oprøret brød ud 1180. Enten man sætter Kirkerettens Vedtagelse til 1160 eller 1174, bliver det lige uforklarligt, at dette i og for sig skulde have medført et Opror, der først brod ud 1180. Derimod er det langt naturligere at gaa ud fra, at sk. K. R. virkelig blev vedtagen efter dens Ordlyd tidligere, men at den factisk ikke blev gjennemført i sin fulde Udstrækning førend efter Absalons Tiltrædelse af Ærkebispedømmet, hvilket skete kort før Oprørets Udbrud. Hermed stemme ogsaa Saxos Ord om Absalon, da Valdemar I. efter Slaget ved Dysieaa vil stifte Forlig imellem Absalon og Skaaningerne. Det var den Gang netop Tiende-Spørgsmaalet, som laa disse Parter imellem, og det gjaldt da om at finde en Maade, hvorpaa man kunde imødekomme Skaaningerne, uden at Ærkebispen bortgav noget af den Ret til

[1]) S. 939: decimarum odio, quarum nuper Scaniæ Sialandiæque solutio inoleverat.

Tiende, som han ansaa det for ligefrem formasteligt at opgive. Absalon lovede da Kongen at opsætte Inddrivelsen af Tiende-Ydelserne; man kunde saa senere ved Forhandling naa til, hvad Vaabnene ikke havde kunnet udrette. Derimod holdt Absalon bestemt fast paa, at han ikke i Stedet for Tienderne vilde nøies med Bispernes tidligere Indkomster, da han ikke vilde have Skinnet af rent ud at forsømme de herhen hørende Rettigheder[1]). Der nævnes ikke hos Saxo Nogetsomhelst om Æskilds Tid eller om, hvorledes Æskild havde stillet sig til dette Tiende-Spørgsmaal. Rimeligvis har den Middelvei, som Absalon paa Kongens Bøn nu gik, været den, som allerede Æskild havde betraadt, idet han ogsaa ganske vist i Kirkerettens Ord havde Hjemmel til at tvinge Fordringen om Tiende igjennem, men dog næppe strax har kunnet virkeliggjøre denne. Man har lempet sig i Æskilds Tid, ligesom Absalon efter Slaget ved Dysieaa ogsaa lovede at lempe sig med Inddrivelsen af Tiende-Ydelserne.

I det Hele tør det antages, at Absalon har været den egentlige Aarsag til Skaaningernes Oprør 1180. Den sjællandske Krønike[2]) beretter, at der 1180 opstod en Uenighed imellem Absalon og Skaaningerne. Annales Lundenses[3]) gjentage de samme Ord og føie saa hertil, at Uenigheden var meget voldsom (maxima), saaat Absalon endog blev fordreven fra Skaane og maatte vende tilbage til Sjælland. Nærmere Forklaring paa Stridens Aarsag give Lunde-Annalerne ikke, hvorimod den sjællandske Krønike tildels i Lighed med Saxos Fremstilling beretter, at Striden navnlig opstod i Anledning af, at Absalon satte sine egne Slægt-

---

[1]) Saxo 946: Paruit precanti Absalon, præfatus, se decimarum loco prioribus pontificum conditionibus non usurum, ne prorsus earum jura negligere videretur.

[2]) S. R. D. II. 621.

[3]) S. R. D. I. 242.

ninge over de ærkebiskoppelige Besiddelser og Fogderier. Det ligger da ganske vist overordentlig nær at gaa ud fra, at der fra disse Slægtninges Side er anvendt mere Tvang ved Inddrivelsen af Ærkebispens Indkomster og navnlig vel ved Tienden, end hidtil havde været brugt. Rimeligvis har Formanden, Æskild, været mere lempelig, og rimeligvis have vi her den sande Grund til, at Kirkeretten og dens Regler om Tiende-Byrden ingen Opstand voldte i Æskilds Tid, men først efterat Absalon havde tiltraadt Ærkebispedømmet.

Saavidt skjønnes, er der saaledes Anledning til at antage, at Kirkeretten ikke i og for sig har givet Stødet til det skaanske Oprør, men at dette først kom, efterat Absalon, hans Fogder og øvrige Embedsmænd vare traadte bestemt frem med deres Fordringer. Der haves i ethvert Tilfælde næppe af den Grund tilstrækkelig Føie til at flytte Aarstallet for sk. K. R.' Emanation længere frem i Tiden, saafremt dette af andre Grunde maatte befindes ikke at være rigtigt.

VELLEKLA.

TEKSTKRITISKE BEMÆRKNINGER.

AF

FINNUR JÓNSSON.

Forfatteren til det digt, hvis navn står over denne afhandling, er skjalden Einarr Helgason skálaglamm. Denne, en af det 10. århundredes allerbetydeligste islandske digtere, var af höj byrd, idet han på den ene side nedstammede fra den bekendte landnamsmand Bjǫrn austrœne og derved var beslægtet med den gamle norske høvding Berðlu-Káre, digteren Ǫlver hnúfas fader, samt Egill Skallagrímsson og Eyvindr skáldaspillers oldefader. På den anden side stammede Einarr fra en skotsk kongeslægt, idet hans moder — ifg. Landnáma — var Niðbjǫrg, en datter af kong Bjolan og Kaðlín, en datter af Ganger-Rolf. Han var således en broder til Ósvífr, faderen til den fra Laxdœlasaga berömte Guðrún. Einarr levede c. 940—90. På en hjemrejse fra Norge druknede han i Bredefjorden i det vestlige Island. I øvrigt er hans livsforhold meget lidet bekendte. Kun ved vi — fra Egilssaga —, at han meget tidlig begyndte at rejse udenlands, og at han (i årene 963—70) blev Hakon jarls hirdmand, om hvem han digtede et nu tabt kvad. I disse år har han sikkert også foretaget de mange rejser, som den nævnte saga antyder og på hvilke han rimeligvis har besøgt andre lande end Norge, f. eks. Danmark. I det mindste haves der nu et par halvvers, som kun kan antages at høre til et kvad om en dansk fyrste og da snarest Harald blåtand.

Under et af sine midlertidige ophold på Island traf han sammen med sin frænde, den gamle Egill Skallagrímsson, på altinget, hvor han stiftede nærmere bekendtskab med ham; herom fortælles der udførligere i Egilssaga. Egill syntes, det var morsomt at tale med den unge, opvakte og lærvillige skjald (således betegnes han i sagaen) og spørge om nyt fra udlandet; mest talte de dog om poesi. Einarr har på sin side sikkert haft et åndeligt udbytte af samtalerne med den gamle mester, og det synes endogså, at man hos Einarr kan udpege et par reminiscentser eller efterligninger af Egilske udtryk. I øvrigt er Einarr selvstændig nok som digter, ligesom han var standhaftig og karakterfast som mand. Om dette sidste vidner fortællingen om hans forhold til Hakon jarl lige för det berömte Jomsvikingeslag (986). Jarlen var — af en os ubekendt grund — vred på digteren og vilde ikke, som det hedder, høre på hans kvad — dette har sikkert været Vellekla —; da truede Einarr med at ville gå over til Sigvalde jarl og blive hans mand og skjald, ja viste endogså straks tegn til at ville udføre sin trusel. Da lod Hakon sig formilde, lod ham kalde tilbage og forærede ham en vægtskål med nogle mærkværdige lodder, hvoraf Einarr fik sit tilnavn 'skåleglam'. Men han fik naturligvis ikke tid til ved den lejlighed at recitere sit digt, da slaget var lige for hånden.

Noget efter slaget har Einarr uden tvivl fremført digtet for jarlen, men nu var det blevet forøget med et stykke (en stefjabalkr — det bestemte af to omkvadsvers begrænsede versantal) om det sidste slag, som havde sat kronen på jarlens berömmelse. Nogle år senere, hedder det, gjorde Einarr sin sidste rejse til Island.

Som digter står Einarr meget höjt både ved sin kraftige veltalenhed, sine udmærkede og slående poetiske sammenligninger (kenninger) og sin fortrinlige udtryksmåde i det hele. Hans digt om Hakon jarl, Vellekla (navnet betyder 'guldmangel' og formenes at antyde digterens stadige uformuen-

hed, som også udtrykkelig fremhæves i Egilss.), er, ligesom andre fyrstedigte, nærmest et kampkvad; det skildrer således Hakon jarls bedrifter efter faderens indebrænding (962) og særlig hans faderhævn, hans kampe mod Gunnhildssönnerne (Dinganæskampen), hans tog til Danmark 974 og forsvar af Dannevirke mod kejser Otto, samt hans rejse tilbage gennem Götland, og endelig handler det om Jomsvikingeslaget. Disse kampskildringer er meget livlige og kraftige, uden at man dog kan sige, at Einarr ved dem udmærker sig fremfor alle eller de fleste andre skjalde. Hvad han derimod overgår disse i, er hans bestemte fremhæven af en fyrstes forhold til sit land og folk. Han roser fyrsten således for den fred, han har skaffet tilveje, og han betoner, at Hakon drog i leding, »fordi han så, at det vilde føre til frelse for hele folket«. Et bestemt forhold mellem en fyrste og hans lands frugtbarhed og lykke er ganske vist en gammel nordisk tanke, men ingen har i sang betonet dette så smukt og så stærkt som Einarr. Hans opfattelse af fyrsten er således båren af en etisk og upersonlig følelse, ligesom vi også af hans omtale af jarlens forhold til guderne, under hvis særlige beskyttelse han står, ser, at Einarr var en oprigtig og ærlig troende hedning.

Vi får således gennem digtet ikke alene en smuk og vistnok ikke overdreven skildring af Hakon jarls imponerende personlighed, men også et tiltalende billede af den redelige digter og hans ædle tænkemåde.

De følgende kritiske bemærkninger til enkelte steder i Einars digt er nogle af resultaterne af mine forelæsninger derover ved universitetet i forårssemestret 1890. For at forebygge enhver mulighed for misforståelse skal jeg tillade mig udtrykkelig at fremhæve, at jeg ikke i sin tid har hørt afdøde prof. K. Gíslasons forelæsninger over Vellekla; hans opfattelse af de her behandlede steder kender jeg således

ikke, undtagen for så vidt som den kommer til orde i hans trykte skrifter.

Den rækkefølge, som versene her anføres i, er den, som jeg i 3. bind af Snorres Edda har opstillet, og hvortil jeg henviser; kun skal jeg bemærke, at jeg nu ikke mere antager, at v. 33 og 35 (to halvvers, som findes i Snorres Edda, i Skáldskaparmál) tilhører Vellekla, men henfører dem til et særligt digt om en dansk fyrste (se ovenfor); disse udgår altså af rækken.

I sine fortjænstfulde Carmina Norrœna har Th. Wisén med rette indlemmet Vellekla, men han har kun optaget de vers, som findes i kongesagaerne (Heimskringla, Fagrskinna osv.). I Skáldskaparmál findes endel halvvers under Einars navn, hvoraf de fleste næppe har kunnet høre til noget andet digt end Vellekla (se min fortegnelse og behandling af disse vers i Sn. E. III).

Fragmenterne (de samme, som hos Wisén) findes fremdeles samlede og særskilt udgivne som en akademisk afhandling af A. O. Freudenthal, Helsingfors 1865 (i det følgende betegnet Freud.).

I Corpvs poet. bor. har G. Vigfússon udgivet alle Einars fragmenter; hans behandling af disse giver dog kun et ringe udbytte. Til dette værk refererer det sig, når G. Vigf. i det følgende anføres.

Jeg skal endnu tilföje den bemærkning, at jeg ikke særlig vil behandle de ulige linjer uden rim, som findes i disse brudstykker, ialt 15. Med hensyn til disse og til ulige linjer uden rim overhovedet tillader jeg mig at henvise til en afhandling i Arkiv f. nord. filologi VII 309—33.

V. 1, Sn. E. I 244—6 (1/2).
Hugstóran biðk heyra,
heyr jarl Kvásis dreyra,
foldar vǫrð á fyrða
fjarðleggjar brim dreggjar.

d. e. *Biðk hugstóran foldarvǫrð heyra á dreggjar brim fjarðleggjar fyrða — heyr jarl Kvásis dreyra* = 'Jeg beder landets modige beskytter at lytte til fjordlæggens [= stenens] mænds [= jætternes] gær-brænding [= digterdrikken, digtet]; hør, jarl, på Kvasirs blodströmme'.

Den anden linje i dette halvvers, som ellers er fuldstændig klart og gennemsigtigt, lyder i udgaverne som den ovenfor er skrevet. Det egennavn, som findes dér, er, så vidt jeg ved, alle enige om at skrive med en lang rodvokal. Dette er imidlertid sikkert urigtigt, da versemålet i linjen bestemt forlanger, at vokalen skal være kort. Linjens metriske beskaffenhed er nemlig: –́ –̀ | ⏑́ x . . (Sievers' Ak) og kan ikke være –́ — | –́ x . ., da *jarl* åbenbart har og må have en forholdsvis meget stærk betoning. Dette støttes ved, at man i codex Wormianus (Arna-Magn. 242 fol.) aldrig finder en skrivemåde som *kvꜳsir* el. lign., uagtet dette håndskrift overordentlig ofte betegner det lange a (ved á, aa, ꜳ osv.) og det fuldkomment rigtig, jfr. Sn. E. III, fortalen LI. I senere islandsk kunde man, under forudsætning af, at ordet hed *Kvásir*, vænte at finde *Kvósir, Kvosir* (jfr. *váð, vóð, voð; svá, svó, svo* og lign.), men dette findes aldrig, hverken i de ældre eller yngre rímur. *Kvasir* slutter sig således til de korte ia-stammer, se Wimmer: Fornn. forml. § 41 slutn. og Noreen: Altisl. grt. § 282, hvor der henvises til Sievers i Beiträge VI 286, 299, 355. Hertil kan föjes s. 313—14.

Med hensyn til selve omskrivningen: *Kvasis dreyri* i forbindelse med brugen af verbet *at heyra* (»hør, jarl, Kvasis dr.«) må det bemærkes, at *dreyri* sikkert bör forstås som 'blodström' (jfr. *driusan* 'at falde'). Det er et logisk og naturligt billede at sige 'at høre på Kvasis blodström' (den brusende ström høres), derimod ulogisk at sige 'at høre (på) blodet'.

V. 2, Sn. E. I 246 (1/2).

Dette halvvers bör hovedsagelig skrives således, som det findes trykt i den Arna-Magn. udg. af Snorres Edda.

Ullar gengr of alla
asksǫgn þess es hvǫt magnar
byrgis bǫðvar sorgar
bergs . . . . . . dverga.

For *hvǫt* (l. 2) har Ups. hdskr. *hot* og for *byrgis . . . sorgar* (l. 3) har samme hdskr. *birkis . . . serkiar* — hvilket altsammen er uden mening.

Det ord, der her er udeladt i l. 4, hedder *gmıla* i Reg. (2327 qv. i Gml. kgl. saml.), *gıými la* i Worm., *grymıla* i Ups., *gıýñe lá* i AM 757, med andre ord, det er i lige grad forvansket i alle 4 hdskr. For dette har K. Gíslason imidlertid indsat *geymilá* (Njála II 303), et ord, som ikke alene tilfredsstiller metrum, men også mening[1]), kun forstår jeg det lidt anderledes end K. Gíslason. Han har nemlig opfattet det passivisk: »det fluidum *[lá]*, dværgene gemte i klippen«. Kaster vi imidlertid et blik på lignende sammensætninger i skjaldedigte som f. eks. *beiði-, byggvi-, bœti-, felli-,* osv.[2]), vil vi finde, at dette sammensætningsled i reglen er aktivt; *beiði-Hlǫkk* er 'den Hlǫkk, der beder, forlanger', *felli-Njǫrðr* er 'den N., der fælder' osv. Særlig gælder dette sammensætninger med *geymi-,* hvoraf Lex. poet. anfører 5; i dem alle er *geymi-* aktivt. *Geymilá* kan således efter min formening kun betyde 'en reddende bølge', og vi skal se, at denne opfattelse her godt kan passe.

Halvverset opfatter jeg nemlig således: *Bergs geymilá dverga gengr of alla Ullar-asksǫgn þess, es magnar hvǫt bǫðvar byrgis sorgar* = 'Klippebølgen, som reddede dværgene [jfr. *Af þessu kǫllum vér skáldskapinn . . . farskost dverga, fyrir því at sá mjǫðr flutti þeim fjǫrlausn ór skerinu* Sn. E. I 218], slår over Ulls skibs hele mandskab,

---

1) Þorl. Jónsson har i sin udg. indsat *grana-*, men dette ord er for kort.

2) Jfr. Hj. Falks liste i Arkiv f. n. f. IV 364 ff., hvor dog forskellige uensartede ting anføres sammen.

der tilhører ham, som fremskynder kampborgens sorg'. Man lægge mærke til, hvor alt her er fortræffelig sammenknyttet.

Omskrivningen for digtet (digterdrikken) indeholder to momenter: *bergslá* = 'klippebølgen', jfr. *Hnitbjarga lǫgr* Sn. E. I 218, 244. For at fjærne enhver tvivl om, hvilken 'klippebølge' der menes, tilföjer digteren det andet moment: 'den nemlig, som reddede dværgene'. Til ordet *lá* passer fortrinlig verbet *gengr of* 'slår henover' [= høres, mærkes af alle], samt udtrykket *Ullar ask-sǫgn* = *Ullar skip-sǫgn* d. v. s. 'skjoldprydede mænd'; *Ullar skip* = *skjǫldr*. En sådan omskrivning er ikke sædvanlig. Hos Egill finder vi *geirvangsraðar* 'de skjoldbedækkede rækker' (Hǫfuðl. 5₄). Man skulde tro, at Einarr her ligefrem havde efterlignet Egils udtryk; om forholdet mellem de to se Egilss. 288—9 (jfr. ovenfor). At sætningen *þess, es* osv. bör henføres til *asksǫgn* og ikke med Svb. Eg. (Sn. E. III 10) til *geymilá* er indlysende (jfr. Þórl. Jónsson i hans udg.); en digter vilde sikkert ikke have betegnet sig selv så drabelig (»carmen ab hoc forti viro compositum«). Heller ikke kan jeg give Svb. Eg. ret, når han gengiver ordene *gengr of* osv. med 'inter omnes homines divulgatur'. Digteren siger kun: 'mit kvad, som jeg her fremfører, høres (eller: skal høres) af alle dem, der er tilstede'.

Til slutning skal jeg m. h. t. betydningen af *geymi-* 'reddende' henvise til et sted som *konungr bað guð geyma hans*, Flat. II 233, hvor Olaf d. helliges saga (1853) s. 119 har *hjalpa honum;* jfr. et ord som *geymsluengill* = 'skytsengel'.

V. 4, Sn. E. I 244 (1/2).

Þvít fjǫlkostigr flestu
flestr ræðr við son Bestlu
(tekit hefk morðs til mærðar)
mæringr, an þú færa.

Jeg slutter mig til Svb. Eg. (Sn. E. III 9—10) i hans opfattelse af dette halvvers, undt. for så vidt som han følger og søger at forklare cod. reg.'s umulige læsemåde *væri* for

tekit hef i l. 3, og for så vidt som jeg må henføre *morðs* til *mærðar;* man har nemlig valget imellem at henføre ordet til *mæringr* eller *mærðar*, men *morðs mæringr* (»qui cædibus liberalis est, vel præliis clarus«) savner analogier. *morðs mærð* = 'lovsang over kampe' er der derimod intet at sige imod; ja man kunde ligefrem deri se en hentydning til ordet *drápa*. Verset opfatter jeg altså således: *þvít flestr fjǫlkostigr mæringr ræðr flestu færa, an þú, við son Bestlu. Hefk tekit til morðs mærðar,* = 'ti de fleste fortræffelige høvdinger har i alle henseender langt mindre end du at sige hos Bestlas sön (Odin). Jeg er begyndt på mit digt (egl. kamp-lovsang)'.

V. 5, Sn. E. I 248 (1/2).

Dette halvvers lyder i udg. således:

Eisar vargr fyrir vísa;
verk Rögnis mér högna;
þýtr Óðreris alda
aldr, hafs, við fles galdra.

d. v. s. *vargr hafs eisar fyrir vísa; verk Rögnis högna mér: Óðreris alda þýtr aldr við galdra fles.* Den anden sætning opfattes af Svb. Eg. enten som 'placent mihi studia principis' eller (»forte rectius«) som (p. m.) 'opus Odinis, i. e. res ab Odine effecta, adquisita, poësis' (Sn. E. III 12); kun den sidste opfattelse findes i Lex. poet. Men det er åbenbart, at Svb. Eg. har haft på følelsen, hvor utilfredsstillende denne omskrivning for 'digtning' var; den savner alle analogier. Ikke bedre bevendt er det med verbet *högna*, der skal betyde 'placere' og være identisk med *hugna;* umuligheden heraf godtgör rimet; et verbum *hǫgna* existerer simpelt hen ikke. M. h. t. den sidste sætning er det at bemærke, at *aldr* 'altid' ikke passer i den, ti altid og uophørlig synger digteren dog ikke. I øvrigt er Svb. Eg.'s oversættelse heraf 'perpetuo, semper' rigtig.

Således er Svb. Eg.'s forklaring af dette halvvers i flere henseender utilfredsstillende, hvortil også kommer den om-

stændighed, at dette halvvers sikkert hører til de andre halvvers af Einarr, som Snorre anfører, og som alle åbenbart tilhører digtets begyndelse; digteren er således i dette halvvers endnu ikke kommen ind på at behandle fyrstens bedrifter og søtog.

Lad os nu undersøge, om ikke håndskrifterne her kan hjælpe os.

I så henseende skal det da bemærkes, at for *vargr,* der findes i Reg., Ups. og 757, har Worm. *vagr* d. e. *vágr.* Det er den eneste forskel i læsemåde, de giver os af betydning, men jeg tror, at det er nok.

För end jeg går videre, skal det m. h. t. verbet *högna* (i hdskrr.: *hogn-, hǫgn-, hògn-, hœgn-)* bemærkes, at det ubetinget bör opfattes og læses som *hagna* (rimet: *rǫgn: hagn* er ikke påfaldende), jfr. subst. *hagnaðr; hagna* bruges særlig upersonligt: *e-m hagnar* 'to be meet for one', 'vise sig fordelagtig, blive tjenlig'; men subjekt kan verbet også tage til sig, som i følgende eksempel: *tók ena sǫmu iðn, sem hafði vel hagnat fyrr* (Heil. m. s. II 47).

Jeg ordner nu ordene således: *Vágr Rǫgnis eisar fyr mér; verk hagna visa* (dat.) *aldr; Óðreris hafs alda þýtr við galdra fles* = 'Odins bølge styrter frem ved mig (min virksomhed). Bedrifterne er fordelagtige for fyrsten til alle tider. Odreris havs bølge bruser mod sangenes skær'.

Forholdet mellem de to første sætninger er: 'Jeg digter (eller fremsiger) mit kvad, hvortil fyrsten har givet mig et rigeligt stof, som altid vil bringe ham berömmelse'.

Vágr Rǫgnis: 'Odins bølge' = digterdrikken, er en kenning af samme art som *Óðins ægir* (HǫfuÐl.), *Gauts gjalfr* (Rǫgnv. Flat. II 474), *Óðins alda* (Njála kap. 91), jfr. *bergmæra bára* (Sn. E. I 246). — *Óðreris haf* er 'digterdrikken', men *Óðreris hafs alda* er en enkelt bølge af digterdrikkens store hav, et enkelt led af den store digtning, et enkelt digt.

I dette halvvers er alle udtryk lige så fortræffelige, som sammenhængen er logisk og poetisk.

Til slutning skal det bemærkes, at forvanskningen af *vágr* til *vargr* rimeligvis har sin grund i, at en afskriver ikke forstod den rigtige sammenhæng, men har villet, at ordene i den første linje hørte nöje sammen, og under den forudsætning var det naturligere at sige, at skibet styrtede frem ved kongen, end havet styrtede frem (eller sattes i stærk bevægelse); en omskrivning for skib har han vel villet få ved at skrive *vargr*, som han så rimeligvis har sat i forbindelse med *hafs* i l. 4.

V. 7, Wisén v. 1_{1-4}.

Ok oddneytir úti
eiðvandr flota breiðan
(glaðr) í Gǫndlar veðrum
(gramr svafði bil) hafði.

Med hensyn til interpunktionen i dette halvvers skal det bemærkes, at til parentesen bör kun henføres ordene *glaðr gramr svafði bil* = 'den muntre konge nølede ikke' [ɔ: med at samle sin flåde], så at resten hedder: *Ok eiðvandr oddneytir hafði breiðan flota úti í Gǫndlar veðrum* = 'og den edtro kriger havde sin store flåde ude i Gǫnduls storme'. Denne tilföjelse 'i G. storme' er her af en stor virkning som et slags *ἀπροσδόκητον*; man væntede nemlig kun i stormene.

V. 8, Wisén v. 2.

Vasat ofbyrjar ǫrva
oddavífs né drífu
sverða sverrifjarðar
svanglýjaði at frýja.

brakrǫgnir skók bogna
barg óþyrmir varga
hagl ór hlakkar seglum
hjǫrs rakklega fjǫrvi.

Således omtrent plejer dette vers at skrives i udgaverne.

Den 1. halvdel opfattes sædvanlig således: *Vasat at frýja sverða sverrifjarðar svanglýjaði ǫrva ofbyrjar né oddavífs drífu* eller: *oddavífs ofbyrjar né ǫrva drífu* (Lex. poet.). Men i bægge tilfælde undgår man ikke den skrigende og utålelige tautologi, som udtrykket lider af, og som næppe

ellers har sin mage. På denne tautologi bøder læsemåden *i* (for *né*) i Bergsb., A. M. 61 fol., 325 4°; ved at optage denne kunde man opfatte ordene således: *vasat ..... glýjaði ǫrva ofbyrjar i oddavífs drifu* (eller: *oddavífs ofbyrjar i ǫrva drifu*) = 'man havde ingen grund til at bebrejde krigeren hans personlige (kamp, d. v. s.) deltagelse i slaget'; det giver dog en mening, der lader sig høre. Imidlertid tror jeg, at vi i *oddavífs* snarest har at søge en betegnelse for en jættekvinde og dermed et udtryk som det prosaiske *at frýja hugar* ('at bebrejde en mangel på mod'). 'Mod' omskrives, som bekendt, hyppig med 'jættekvindens storm, bör' el. lign. Her passer fortrinlig ordet *ofbyrjar*. *Vasat at frýja sverða sverrifjarðar svanglýjaði* (man lægge mærke til denne udmærkede omskrivnings enkelte bestanddele) [= 'krigeren', Hakon jarl] »*odda*«*vífs ofbyrjar* ('mod') *i ǫrva drifu* = 'der var ingen anledning til at bebrejde sværdenes brusende fjords svaneglæder mangel på mod i pilenes byge' vilde være fortræffeligt, men hvad *odda* kan være forvansket af, skal jeg ikke udtale mig om, ligesom jeg i det hele taget kun fremfører disse bemærkninger til nærmere overvejelse.

Den sidste halvdel findes i Kringla, Jǫfrask., A. M. 39 fol., Frísb., Bergsb., 61, 325, samt i 4 hdskrr. af Sn. E., Reg., Worm., Ups. og 748 (udg. I 430). Med hensyn til de forskellige læsemåder er det at bemærke, at det sidste ord i 1. linje skrives *bogna* i alle hdskrr. undt. i 61, som har *boga*, og i Worm., som har *bognum*, at alle hdskrr. har *seglvm* (i l. 3) undt. 61, som har *segli*.

Wiséns opfattelse af denne halvdel er følgende: *brakrǫgnir skók bogna* [dette af *bognir* = 'skjold'] *hagl ór hlakkar seglum; óþyrmir hjǫrs barg rakklega fjǫrvi varga.* Samme opfattelse har Svb. Eg. i Fms. XII 32, undt. for så vidt som han her opfatter *bogna* som gen. plur. af *bogi*, samt henfører *rakklega* til den første sætning; derimod har han i Script. hist. Isl. I 71 forklaret *bogna* på samme måde som Wisén, og dette genfindes i Lex. poet. (*bognir*). I Køben-

havner udg. af Hkr. henføres derimod *hjǫrs* til *brakrǫgnir*. Følgen heraf var den, at så måtte *varga* henføres til *óþyrmir; vargar* opfattes i denne forbindelse som 'fredløse mænd, ugærningsmænd'. Freud., der anfører denne opfattelse, slutter sig dog til Svb. Eg.

Det tör imidlertid siges at være et tilbageskridt, som Svb. Eg. her har gjort i sin fortolkning. *Brak-* kan nemlig ikke på nogen måde betyde 'kamp'; det betyder kun 'bragen', og det eneste exempel, som Svb. Eg. (i Lex. poet.) anfører på den formodede betydning af 'kamp', er fra Fas. II 44, men her betyder ordet, hvad man kan se af sammenhængen, kun 'bragen'. Ordet *hjǫrs* må absolut føres til *brak-* for at man derved kan få en fuldstændig kampkenning (jfr. *flein-brak, oddbrak*). Jfr. K. Gíslason Nj. II 86.

Følgen heraf er den, at man må, ligesom sket er i Khavner udg. af Hkr., henføre *varga* til *óþyrmis;* men den der givne forklaring af det samlede udtryk kan jeg ikke bifalde. Ganske vist findes ordet *vargr* et par gange brugt ligefrem om ugærningsmænd (Þorðr Sjáreksson, Markús Skeggjason); men det er ikke overensstemmende med Einars måde at digte på, i denne sammenhæng, hvor der er tale om kampe med fjender, der ikke kan betegnes som 'skurke', at kalde Hakon jarl for 'skurkenes betvinger'. Jeg tror derfor at måtte opfatte *varga* som 'ulvenes' og *óþyrmir* som *ofþyrmir* (jfr. *ofbyrjar* i 1. l., hvor *of* er forstærkende). 'Den, der skåner ulvenes liv, den, der sørger for, at de ikke sulter ihjæl' er krigeren. Med hensyn til overgangen *of-* til *ó* i sammensætninger kan jeg henvise til *ósamt* for *ofsamt* f. eks. i Hrynh. Arnórs (v. 9₃, Wisén, hvor det er rettet til *á-*, fordi det tilsidst blev til *ásamt)*, ligesom *ávallt* sikkert gennem *óvalt* er opstået af *ofvalt;* sml. *óvægr,* der er opstået af *of-vægr,* hvilket sidste ofte findes i hdskrr.

Således bliver halvdelen altså at ordne: *hjǫrs brakrǫgnir skók bogna hagl ór hlakkar seglum. varga óþyrmir* [ɔ: *of-*] *barg rakklega fjǫrvi.*

Hvad *bogna* angår, må jeg ubetinget slutte mig til Svb. Eg.'s første opfattelse, idet jeg betragter det som en afgjort sag, at det er den oprindelige form for gen. plur. af *bogi,* der her er bevaret. Det forekommer mig, at *bogna hagl* således bliver en langt naturligere kenning, og jeg er overbevist om, at hvis Einarr havde brugt ordet *bognir,* vilde han have anvendt gen. sing. (og ikke plur.). Fremdeles forekommer det mig, at læsemåden *boga* i 61 har sin betydning for dette spörsmål.

Dernæst er ordet *seglum* at tage i betragtning. Det er mildest talt påfaldende, her at møde denne pluralis, som om Hakon jarl havde båret mange skjolde. Svb. Eg. har følt dette og søgt at forklare det ved, at han i kampen havde brugt flere skjolde, det ene efter det andet, efterhånden som de ødelagdes (Sn. E. III 83); men dette er lidet sandsynligt. Hertil kommer, at digterne i det hele taget ynder langt mere singularis end pluralis under sådanne omstændigheder. Jeg tager derfor ikke i betænkning her at følge 61, der har *segli,* skönt alle de øvrige har *seglum.*

Det er ikke af vejen i denne forbindelse at fremhæve, at det er en fejltagelse, som ofte kan blive slem nok, når man enten mener at burde følge pluraliteten af håndskrifter eller lægger ensidig vægt på et enkelt håndskrift i modsætning til de andre. Sagen er den, at hvor der er tale om at finde den bedste og rigtigste tekst i skjaldevers, må alle håndskrifter i regelen tages i ligelig betragtning. Hermed skal dog ikke være sagt, at alle hdskrr. er lige gode. Men hvorledes det er gået til, at kun ét hdskr. af 11 her har bevaret det eneste rigtige, det er en anden sag, som jeg ikke her skal komme nærmere ind på.

Det her omhandlede halvvers bliver således at oversætte: 'sværdbragets volder rystede buens hagl ud af kampsejlet [skjoldet]. Ulvenes livskåner reddede modig sit liv'. Af denne gengivelse er det formentlig klart, at 'modig' bedst passer til den sidste sætning (som hos Wisén), samt at der

i verset sigtes til de farer, som Hakon jarl i de første år efter hans faders indebrænding (962) på grund af Gunnhilds fjendskab og listige anslag med nød og næppe undgik.

V. 9, Wisén v. 3_{1-4}.

Mart varð él áðr Ála
austr lǫnd at mun banda
randar lauks af ríki
rækilundr of tœki.

Til dette vers har jeg kun det at bemærke, at den anden linje sikkert bör skrives:

austr lǫnd at mun banda

og ikke *austrland* osv. Verset findes i Kringla, Jǫfrask., 39, Frísb., 61, 325 og Bergsb. I Jǫfrask. og Bergsb. skrives det andet ord *lđ*, der altså både kan læses *land* og *lǫnd;* 61 skriver *lond;* alle de øvrige skriver ordet med *av* eller *au*. At pluralisformen findes i så mange hdskrr. til trods for det sidste rim *banda*, forekommer mig at være af afgörende betydning. Jeg skriver *austr* for sig ('i østen', udtrykket vidner om digterens islandske herkomst og måde at tale på), da det sammensatte ord: *austrlǫnd* kun synes at betyde det samme som *austrvegr* (se ordregistret i Fms. XII og Scripta hist. Isl. XII); denne betydning har det ikke alene i senere prosa, men også i Glúmr Geirasons vers (Hkr. 89).

Ordene *af ríki* henfører jeg med Svb. Eg. til *mart Ála él varð* = 'mangen en kamp skete med kraft, voldsomhed' för end' osv.

Halvverset opfatter jeg altså således: *Mart Ála él varð af ríki, áðr randar lauks rækilundr of tœki lǫnd austr at mun banda* = 'Mangen en søkonge-byge [kamp] holdtes med kraft, för end skjoldløgets [sværdets] plejer [krigeren] havde bemægtiget sig landene i østen ifølge gudernes vilje'.

V. 10, Wisén v. 3_{5-8}.

Dette halvvers findes i Kringla, Jǫfrask., 39, Frísb., 61, 325 og Bergsb. og lyder hos Wisén:

Berk fyr hefnd, þás hrafna,
hljóms lof, (toginn skjóma
þat nam) vǫrðr (at vinna)
vann síns fǫður hranna.

d. v. s. *Berk hljóms lof* ['laudem sonoram'] *fyr hefnd, þás hranna hrafna vǫrðr vann síns fǫður; þat nam at vinna toginn skjóma*. Dette er også, så vidt jeg kan se, Svb. Eg.'s opfattelse både i Fms., Scr. hist. Isl. og Lex. poet., skönt han på næstsidste sted også anfører en anden på grund af en særlig læsemåde i Fms. (*frá* f. *fyr* i 61, der desuden findes i Kr., 39 og Bergsb.).

Imod denne opfattelse lader der sig adskilligt indvende. Særlig er udtrykket *hljóms lof* aldeles uhørt, uden analogier og sikkert ikke overensstemmende med skjaldenes udtryksmåde.

Dette *hljóms* står i alle hdskrr., *toginn* ligeledes, undt. i 325 og Bergsb., der skriver *togins*. Hvad enten dette er en tilfældighed eller ej, har vi her en tråd henimod det rigtige at følge. Jeg retter *hljóms* til *hljóm* og henfører det til genitiven *togins skjóma;* om *þat*, der uden tvivl er en fejl for *hann* (det er Hakon jarl, der udfører sværdklangen, og ikke det, at han hævnede sin fader) se mine bemærkninger i Arkiv f. nord. fil. VII 320. Det hele bör læses: *Berk lof fyr þá hefnd, es hranna hrafna vǫrðr vann síns fǫður; hann nam at vinna hljóm togins skjóma* = 'Jeg fremfører rós for den hævn, som bølgehestenes [skibenes] bevogter [Hakon jarl] tog for sin fader. Han bevirkede det dragne sværds klang'.

V. 11_{5-8}, Wisén v. 4_{5-8}.

Denne vershalvdel bör rimeligvis hedde:

Ok haldviðurr hǫlða
haffaxa lét vaxa
laufa veðr at lífum
lífkǫld Háars drífu.

d. e. *Ok haffaxa haldviðurr lét lifkǫld laufa veðr vaxa Háars drifu at lífum hǫlða* = 'Og havhestens styrende Odin [Hakon jarl] lod Løves livkolde storme vokse i Odins bygevejr mod mændenes liv'.

hald- findes i alle hdskrr. (Kr., Jǫfrask., 39, Frísb., 325, Bergsb.), undt. i 61, der skriver *hialld*. Dette sidste har Wisén optaget og han forbinder: *hjaldviðurr haffaxa Háars drifu* = 'deus pugnæ navalis'. Men en sådan omskrivning er ikke alene ulig Einars øvrige kenninger, men også i den grad overlæsset (pleonastisk), at den sikkert ikke kan være rigtig, foruden at man i det hele savner noget som helst sikkert eksempel på en sådan omskrivning som 'deus pugnæ navalis'[1]. Der kan næppe være nogen tvivl om, at man tidligere (Kh. udg. af Hkr., Svb. Eg.) har truffet det rigtige ved kun at forbinde ordene *haffaxa haldviðurr*. *At halda skipi* = 'at styre et skib i en vis retning' er et meget almindeligt udtryk.

Háars drifu kunde enten opfattes som acc., appos. til *laufa veðr* (eller omvendt: *laufa veðr* som appos. til dette), eller som dat., = 'ved eller i Odins bygevejr'. Her må så *Háars drifa* betegne kampen i almindelighed, *laufa veðr* derimod jarlens personlige deltagelse deri. Opfattelsen bliver således omtr. den samme, som i Kh. udg. af Hkr., der ligefrem indsætter et *í* foran *drifu;* jfr. også Scr. hist. Isl. I 73.

V. 12_{1-4}, Wisén v. 5_{1-4}.
Hjalmgrápi vann hilmir
harðr . . . . barða
fíandr sína.

Således lyder hovedsagelig den ene sætning i denne halvdel (om den anden se Freud. s. 27—8 og Jón Þorkelsson: Bemærkninger osv. s. 10, i Oversigt over d. k. d. Vidsk. Selsk. Forhandl. 1884 s. 46), d. v. s. *harðr hilmir vann barða*

---

[1]) Heraf følger, at jeg heller ikke kan gå ind på K. Gíslasons forklaring (Nj. II 277).

fiandr sina hjalmgrápi = 'den hårde fyrste slog sine fjender med hjælmens hagl' (pile og kasteväben). Jón Þorkelssons oversættelse (l. c.): 'den tapre fyrste slog sine fjender **i kampen'** er kun tilnærmelsesvis rigtig. *-grápi* (af *gráp* 'hagl') findes i Kringla, Jǫfrask., Frísb., 325; *grap er* har Bergsb., *gráp er* 54 (A. M. fol.), *greip ér* 53 (A. M. fol.), medens kun ét, 61, har *-faldinn.* Her, hvor der er valget imellem et så almindeligt ord som *hjalmfaldinn* ('hjælmbedækket'), der tilmed kun findes i ét hdskr., og et så sjældent ord som *hjalmgrápi,* kan valget ikke være vanskeligt, navnlig når man ser hen til hele udtrykket. *Hjalmgrápi* er sikkert den oprindelige læsemåde. Endnu den dag i dag siges en at være *fannbarinn,* der har været ude i en snebyge og er tilsnet fra isse til tå; jfr. udtryk som *at berja grjóti* og lign.

V. 15_{1-4}, Wisén 8_{1-4}.
Ǫll lét senn enn svinni
sǫnn Einriða mǫnnum
herjum kunn of herjuð
hofs lǫnd ok vé banda.

Til dette halvvers er der ikke mange varianter. For *kunnr,* der kun findes i Kringla, har alle de øvrige hskrr. (Jǫfrask., 39, Frísb., 51—52 [Fagrsk.], 53, 54, 61, Bergsb.) *kunn* (ntr. plur.). I dette tilfælde har Kr. sikkert ret overfor de andre, da udtrykket *herjom kunnr* bedre passer til Hakon jarl og gör subjektet (*enn svinni*) så meget fyldigere, hvad det netop trænger til. Fejlen er opstået ved, at man (afskrivere) har forset sig på det følgende ntr. plur. *herjuð* og *lǫnd,* samt muligvis også på versets første ord og derfor ment, at *kunn* måtte være det rette. Hvad *lǫnd* i den sidste linje angår, skrives det *lond* i 39, Frísb., 51—2 (Fagrsk.), *lónd* i Jǫfrask., *lænd* i Kr., *lð* i 53, 61 og Bergsb. og endelig *land* i 54. Der bör sikkert skrives *lǫnd.*

Svb. Eg. opfatter halvverset således, idet han følger læsemåden *kunn: Enn svinni lét senn of herjuð hofsland Ein-*

riða ok ǫll sǫnn banda vé, hverjum mǫnnum (!) *kunn* (Fms. XII); han mener, at *enn svinni* [mærk her 'den kloge' om Hakons fjende og det i denne forbindelse] er Harald gråfeld, og han forbinder *lét of herjuð* = 'hærjede, ødelagde'. I Scr. hist. Isl. giver Svb. Eg. den samme opfattelse, men han føler åbenbart, hvad der fremgår af hans bemærkning derom, at den ikke er tilfredsstillende, og han anfører en anden som mulig: *Enn svinni, herjum kunnr, lét senn sǫnn ǫll of herjuð hofs lǫnd Eindriða ok banda vé* = 'mox fortis ille, populo notus, vera esse dixit omnia fani Thorici territoria et deorum sacra loca', og han tilföjer: *'lét sǫnn,* dixit esse vera, i. e. rata fecit, stabilivit; ita ut hoc quoque hemistichium commode de Hakone satrapa queat intelligi'. Her er Svb. Eg. sikkert på den rette vej; men man lægge mærke til, at han her udelader *mǫnnum;* i Lex. poet. anfører han, såvidt jeg kan se, kun den sidste opfattelse.

M. h. t. udtrykket *lét sǫnn* følger Svb. Eg. i øvrigt den Kh. udg., hvis opfattelse for resten ikke er ganske rigtig. Freud. slutter sig til Svb. Eg.'s første tolkning. Wiséns opfattelse er sikkert rigtigere end de anførte: *Enn svinni herjum kunnr lét ǫll senn hofsland Einriða ok banda vé mǫnnum sǫnn* (jfr. glossaret: *senn* og *sannr,* hvor det hedder *lét vé (vera) sǫnn* 'delubra vera esse sivit, i. e. frequentari jussit, restituit'; Wisén forbinder også *vé banda*).

Jeg vil göre en lidt anden ordning af ordene gældende, idet navnlig dette udtryk *lét sǫnn* som prædikat for sig er påfaldende og lidet fyldigt. Jeg ordner da ordene således: *Enn svinni, herjum kunnr, lét ǫll of herjuð hofslǫnd Einriða ok banda senn sǫnn vé mǫnnum* = 'Den kloge, af folket kendte [fyrste] lod alle Tors og gudernes hærjede tempellande straks blive sande helligdomme for befolkningen'. Verset sigter til Hakons genoprettelse af den hedenske gudedyrkelse efter 974.

Den sidste halvdel af verset er vistnok så forvansket, at en virkelig tilfredsstillende fortolkning deraf næppe er mulig. Jeg

skal ikke søge nogen sådan her, da jeg så godt som intet positivt har at fremføre.

V. 16_{1-4}, Wisén v. 9_{1-4}.

Halvverset, der findes i Hkr. og Fsk., skrives af Unger:

Ok herþarfir hverfa
hlakkar móts til blóta,
rauðbríkar fremst rœkir
ríkr, ásmegir, slíku,

hvilket synes at måtte opfattes som: *Ok herþarfir hlakkar móts ásmegir hverfa til blóta; ríkr rauðbríkar rœkir fremst slíku;* hvis dette er meningen, er opfattelsen sikkert urigtig.

Freud. anfører følgende opfattelse, under forudsætning af, at *ásmegir* er den rigtige læsemåde: *Ok herþarfir Hlakkar ásmegir hverfa til blóta; ríkr rœkir móts rauðbríkar fremsk slíku* = 'Och de stridsdugliga Valkyrjens stångssöner (d. ä. spjutets söner, stridsmännen) vända sig till blot; den mägtige förvararen af stridens röda tafla . . . hedras af dylikt'.

Hertil skal jeg föje, at i Kh. udg. af Hkr. antages omskrivningen at være *Hlakkar móts rauðbríkar rœkir,* idet jeg i øvrigt ikke anser det for nødvendigt at anføre den der givne fortolkning i det hele, samt at Freud.'s anførte forklaring stammer fra Lex. poet. (*ásmegir, hlökk, rauðbrík.*)

I Fsk. (s. 190) gives følgende læsning og opfattelse: *Ok herþarfir hverfa til blóta, ríkr hlakkar móts rauðbríkar rœkir fremsk ásmegni slíku.*

G. Vigf. giver følgende frie oversættelse: 'And all the people turn back to sacrifices; such might do the gods grant him'.

Endelig skriver Wisén halvdelen således:

Auk herþarfir hverfa
Hlakkar móts til blóta;
rauðbríkar fremsk rœkir
ríkr ásmagni slíku

d. e. *Auk Hlakkar móts herþarfir* [ɔ: '(viri) bello utiles'] *hverfa til blóta; ríkr rauðbríkar* [ɔ: 'clipeus ruber (= *herskjǫldr*)'] *rœkir fremsk slíku ásmagni.*

Imod alle disse opfattelser er ikke så lidt at indvende. *Hlakkar ásmegir* (Svb. Eg., Freud.) er en uholdbar omskrivning; man sagde *hérmegir, vilmegir, heiptmegir, sessmegir*, men aldrig findes et udtryk som *hjǫrmegir* 'sværdsönner' el. lign. En sådan brug af *megir (mǫgr)* var sikkert ukendt. For det andet er *móts rauðbrik* (Svb. Eg., Freud.) ingen rigtig omskrivning for et 'skjold', da *mót* aldrig betyder 'kamp'. Endnu mindre rigtig er Wiséns opfattelse af *rauðbrik*, der umulig kan blive ensbetydende med *herskjǫldr*, da *brik* kun betyder 'et bræt', 'en fjæl'. For straks at sige det, er Kh. udg.s og Fsk.'s opfattelse af denne omskrivning den eneste rigtige, den eneste mulige. Først ved at henføre både *Hlakkar* og *móts* dertil (da dette så ikke kan høre til noget andet) bliver omskrivningen fuldstændig og rigtig: 'Valkyrjemødets (= kampens) røde bræt' er = *herskjǫldr* (jfr. *Heðins bóga rauðmáni* v. 7).

Vi har set, at det andet ord i den sidste linje af udgiverne snart skrives *ásmegir*, snart *ásmagni*. I virkeligheden er fortolkningen af verset afhængig af dette ord, og derfor må det nærmere betragtes.

I Kr. står *áſmegi*, i 39 *aſmægır*, i Frísb. *áſmegır*, (verset mgl. i Jǫfrask.); i det ene Fsk.-hdskr. (51) står der *as meger*, i det andet *as megri*, med andre ord: *ásmagni* beror på en konjektur, hvorimod håndskrifterne dels ligefrem har *ásmegir*, dels et par mindre forvanskninger af dette ord.

Dette ord bör sikkert beholdes og ikke rettes; som følge deraf må en anden opfattelse göres gældende end den gængse, og jeg opfatter da ordene således: *Ok herþarfir ásmegir hverfa til blóta; ríkr Hlakkar móts rauðbríkar rækir fremsk sliku* = 'Og de hulde asasönner (= aserne, de hedenske guder selv) vender igen (kommer igen tilbage) til ofringerne. Den mægtige krigers vælde og hæder forøges ved (sligt =) det'.

Det er klart, at digteren tænker sig, at guderne ligesom blev fordrevne, i det mindste holdte udenfor offerfester og tilbedelse under Harald gråfeld og hans brødre, men at de nu, under Hakon jarl, vender tilbage til deres forrige plads, får

igen deres gamle anseelse og bliver nu atter delagtige i prægtige ofringer og bliver genstand for tilbedelse. Således bliver udtrykket rigtigt og tanken er i fuldstændig overensstemmelse med Einars opfattelse af Hakon jarl og hans forhold til guderne, samt med Einars trosopfattelse i det hele.

Herþarfr 'heldbringende, nyttig for mænd, folket' er af samme betydning som *nýtr, mildr* og fremhæver her så smukt Einars egen tro på de gamle guders kraft og velsignelsesrige virksomhed til menneskenes bedste.

Endnu en bemærkning om ordet *ásmegir*. Dette ord betegner aserne selv og intet andet, ligesom *sigtíva synir* betegner 'aserne', *jǫtna synir* 'jætterne', *ljóða synir* 'menneskene' og flere af den slags. V. Rydberg har søgt at göre en helt anden opfattelse heraf gældende, se hans Undersökningar osv. I 268 ff. Efter at have gennemgået de to steder, hvor ordet forekommer i eddadigtene (Vegt. kv. og Fjǫlsv.), mener den lærde forfatter at kunne slå det fast, at *ásmegir* er en slags væsner i underverden (s. 279), som (ifølge Vegt. kv.) venter på Balder. Men Rydbergs hele udvikling beror på den særdeles forvanskede tekst i Fjǫlsv. 34; i virkeligheden giver hverken dette vers eller det foranstående, hvor *ásmegir* nævnes, nogen som helst anledning til at antage, at der med *ásmegir* menes andre end aserne selv. Endnu mindre grund er der til i Vegt. kv. at se en antydning af sådanne underjordiske væsners eksistens. Det hedder dér, at mjøden er brygget til Balders modtagelse, d. v. s. man er hos Hel rede til et festligt glædeslag, medens — og nu kommer modsætningen — asernes sönner er ængstelig ventende og spændte med hensyn til Balders truende skæbne. Det er netop modsætningen mellem Hels jublen og asernes triste sind, som her så overordentlig træffende og smukt fremhæves. I øvrigt kan jeg ikke her komme nærmere ind på Rydbergs kombinationer.

M. h. t. Einars her omhandlede vers har V. Rydberg den samme ordning af ordene (s. 281), som jeg ovenfor har anset

for den eneste rigtige, men hans opfattelse af *herþarfir* ('stridsbehöflige') kan jeg lige så lidt bifalde som hans antagelse af, at *ásmegir* af Einarr bruges om 'Hakons undersåtar'. Hvad enten man går ud fra min eller Rydbergs opfattelse af ordet, kunde en skjald umulig bruge det om mennesker, hverken med eller uden et tillægsord som *herþarfir.*

Lige så lidt er jeg i stand til at se nogen som helst hentydning til solen og Balder i Einars omskrivning *rauðbrikar rækir,* hvad Rydberg antager.

Vi har sikkert her et af de — forresten ikke så få — tilfælde, hvor V. Rydberg går for vidt i sin fortolkning af gamle skjaldevers og hvor hans digterfantasi ser mere, end den prosaiske filologi kan tillade.

V. 19, Wisén v. 11_{1-4}.

Denne halvdel findes kun i Fagrskinna og lyder således i udgaven (s. 37):

Enn reið ǫðru sinni
jarl borðmǫrum norðan,
sóknherðir lét sverða
sótt Ragnfröði á móti.

D. e. 'Endnu en anden gang red jarlen på sine plankeheste [skibene] nord fra; sværdenes 'angrebs' forstærker søgte frem imod Ragnfrød'.

Udgiverne har ikke fundet det umagen værdt at anføre andre varianter, end *at* til *á* i den sidste linje, som naturligvis er ligegyldigt for forståelsen af verset. De har tillige ment, at halvverset var så gennemsigtigt — hvad det jo også kan siges at være —, at det ikke trængte til at gives i den rigtige ordfølge bag i bogen. Nu er det ganske vist så, at verset ved løselig gennemlæsning ikke frembyder noget særlig anstødeligt. Og dog er *sverða sókn(herðir)* en ikke alene usædvanlig, men, så vidt jeg kan se, så godt som enestående omskrivning for 'kamp'. Sagen er den, at *sókn* findes ikke

alene utallige gange i betydningen 'kamp', men opregnes endogså i navneremserne blandt 'orrostuheiti' (Sn. E. I 563). Men at föje noget (som f. eks. våbennavne) til sådanne enkeltbenævnelser, for at danne en omskrivning for, hvad disse betegner, det strider bestemt imod kenningernes teori og digternes praksis[1]). Nu er det så heldigt, at det ene Fsk.-hdskr., 51, har *song* for *sókn,* og jeg tvivler ikke et öjeblik om, at det er den rigtige læsemåde[2]). 'Sværdenes sang' = 'kamp' er en smuk og i enhver henseende korrekt omskrivning. *At herða sǫng* er et udtryk, som lever på folkets læber endnu den dag i dag (jfr. et udtryk som *að herða á hljóðonum).*

Dette sted viser, hvor ufuldstændig udgivne de gamle vers tidt og ofte er, og hvor nødvendigt det er stadig at gå til selve kilderne, de gamle håndskrifter.

V. 20_{5-8}, Wisén v. 12_{1-4}

lyder således i Fsk. — det findes kun her —:

né fjǫlsnerrinn fyrri
fémildr konungr vildi
(vægðit jarl fyr jǫfri,
Yggs niðr) friðar biðja.

D. e. *né fjǫlsnerrinn fémildr konungr vildi fyrri biðja friðar; jarl, Yggs niðr, vægðit fyr jǫfri.* Wiséns interpunktion er den samme som her, hans opfattelse altså også den samme. G. Vigf. har parentes efter *jǫfri,* opfatter altså *Yggs niðr* som apposition til *konungr.*

Det er aldeles klart, at digteren i denne vershalvdel temmelig stærkt fremhæver modsætningen mellem kongen (Ragn-

---

[1]) *þriðja sókn* (= Odins sókn), som Svb. Eg. anfører fra Eyrb. c. 19, beror på en konjektur; stedet er vistnok forvansket. I alle tilfælde vilde dog et sådant udtryk bedre forstås.

[2]) I Fms. VI 436, Mork. 124, forekommer i et vers af Steinn Herdísarson *sverða sóknherðir.* Det er rimeligvis en fejl for *sverða songherðir.* Ingen digter går så vidt i at efterligne ældre digteres udtryksmåde, som netop Steinn.

frøðr Eiríksson) og jarlen (Hakon); 'jarlen gav ikke efter for kongen' hedder det ligefrem i 3. linje. At *konungr* i l. 2 betegner Ragnfrøðr og ikke Hakon er sikkert nok, skönt poetiske ord, som *gramr* og lign., både kunde bruges om en konge og en jarl.

Lige så indlysende er det, at det er og må være digterens hensigt at fremhæve jarlens mod og ikke lægge særlig vægt på hans modstanders, kongens, og at det som følge heraf — hvad der jo også til evidens fremgår af parentesen — er jarlen, om hvem det fremhæves, at han ikke vilde være den første til at bede om fred. Fremdeles må det erindres, at *Yggs niðr* er en absolut passende betegnelse for Hakon jarl, hvis forfædre opregnedes lige til Odin (se Eyvinds Háleygjatal), jfr. *ragna konr* i v. 32, Wisén v. 23. Men at opfatte dette som en apposition til *jarl* (i l. 3) og at henfore bægge de rosende epiteta i l. 1 og 2 til kongen, det er sikkert urigtigt.

Alle vanskeligheder og betænkeligheder fjærnes ved blot at rette *konungr* til *konung* og ordne ordene således: *né fjǫlsnerrinn fémildr Yggs niðr vildi fyrri biðja konung friðar. jarl vægðit fyr jǫfri* = 'Yggs gavmilde ætling, som havde holdt så mange slag, vilde ikke først bede kongen om fred. Jarlen gav ikke efter for kongen'.

At *konung* forvanskedes til *konungr* er let forståeligt, da nominativen *fémildr* stod lige foran.

V. 22_{1-4}, Wisén v. 13_{1-4}.
Hitt vas meir at Mœra
morðfíkinn lét norðan
folkverjandi ....
fǫr til Sogns of gǫrva.

Det sidste ord i den 3. linje hedder hos Wisén *fyrða* ('mændenes', styret af *fǫr* i l. 4), men dette ord findes kun i ét hdskr. og det et af de allerringeste, nemlig 53. I Kringla, Jsk., Frísb., 325, 54, 61 og Bergsb. hedder det *fyrva (fyrua,*

fyrua); fiorfa har 51 (Fsk.), *fiorve* 52 (Fsk.), *fiorva (fiǫ-)* 62 og Flat. Det er klart, at så mange og tildels så fortræffelige bøgers autoritet her må være bestemmende for os, særlig når man betænker, at *fyrvar* er et ord, der forekom sjældnere og følgelig var mindre vel bekendt end *fyrðar*. *Fyrvar* kommer, etymologisk taget, et skridt nærmere til *fjǫr*, hvoraf det er dannet, end *fyrðar*. K. Gíslason synes at have læst *fjǫrva* (Nj. II 175).

Halvverset må opfattes således: *Hitt vas meir, at morðfíkinn Mæra folkverjandi lét of gǫrva fǫr fyrva norðan til Sogns* = 'Det skete fremdeles, at Mørernes kamplystne forsvarer [Hakon] lod mændenes tog foretages nordfra (syd)til Sogn'. Her handles om Hakon jarls tog imod Erikssönnen Ragnfrøðr.

V. 23_{1-4}, Wisén v. 14_{1-4}.

Dette halvvers, der findes i følgende håndskrifter: Kringla, Jǫfrask., Frísb., 325; 51, 52; 53, 54, 61 og Bergsb., skrives i Hkr. således:

Ok til móts á meita
mjúkhurðum fram þurðu
með svǫrgœli sǫrva
sjau landrekar randa.

De vigtigste læsemåder i hdskrr. er følgende: *svǫrgœli* (i l. 3) skrives: *ſvǫrgǫli* Kr., *ſuòɀgiæli* 61, *ſvoɀgoli* 325, *ſvǫɀgeli* Jsk., *ſvor gæles* 51, *ſvoɀgieli* 53, *ſuaurgieli* 54, *ſvœɀgeili* Bergsb., *ſœr gǫli* Frísb.[1]), *ſœrgoli* 52. Det er med andre ord klart, at disse — lidet fra hinanden afvigende — former alle fører tilbage til et *svǫrgœli* (genitivmærket i 51 stammer fra det følgende med *s* begyndende ord). — Det næste ord *sǫrva* ser således ud i hdskrr.: *ſa͛rva* Kr., *sœrva* Frísb., *ſaurfa* 53, *ſaurua* 54, *ſòɀua* 61, 325, *a͛rgva* 51 (*s*'et er gået over til det foranstående ord), *ſᵘaka* (nedvisnings-

[1]) med gennemstreget *ǫ*.

tegnet uden tvivl galt anbragt foran i steden for efter det første *a*) Bergsb., *ſuarfa* Jsk., og endelig *ſarpa* 52. Også her er forholdet klart. De 4 sidste former er små forvanskninger af det i de øvrige enstemmig overleverede *sǫrva.*

Spörsmålet er nu, om vi kommer nogen vegne med disse læsemåder. Wisén må have forkastet dem, da han skriver: *spǫrgæli svarfa;* dette sidste opfatter han som gen. pl. af *svarf* 'scobs, attritio', og han får en kenning som *randa svarfa* (i. e. 'præliorum') *spǫrgæli* = 'kampspurvens glæder'. Herimod er at indvende, at herved bliver *móts* i 1. l. isoleret, og alene for sig kan det ikke betyde 'kamp'; 'til et møde' er her et altfor svagt udtryk. *Randa móts* må høre sammen; men så falder *svarfa* som en kasus af *svarf.* Endnu skal det tilföjes, at det af Wisén vistnok efter Fsk.-udg. indsatte *spǫr* ikke kan være rigtigt, da *sp* aldrig danner bogstavrim med enkelt *s.*

Svb. Eg. har (i Fms. XII) forklaret *svǫrr* som 'fugl'; i øvrigt har han *randa svarfa* som Wisén. I Scr. hist. Isl. (I 115 nederst) tilföjer han den bemærkning, at *svǫrr* 'in Edd. mscr. inter aves recensetur'. Det han herved sigter til er, at i fugleremsen i 748 anføres *svǫrr* i samme vers som *spǫrr;* disse to navne må altså holdes ude fra hinanden.

Går vi noget tilbage endnu, vil vi finde omtr. den samme opfattelse i Kh. udg. af Hkr.

Hele spörsmålet om den rigtige opfattelse af denne omskrivning vilde være løst, hvis man havde f. eks. et søkongenavn som *Sǫrvi;* så vilde 'søkongens fugl' være 'en ravn' og 'ravnens glæder *(gælir)*' en kriger. Slår man op i søkongeremsen findes dér ganske rigtig en linje som *Hyrvi, Syrvi* (Sn. E. I 548), skrevet: *hvrfi svrfi* i 748 (Sn. E. II 469), *hórfi sorui* i 1eβ (sst. II 614). Den rigtige skrivemåde er vistnok *sǫrvi;* spörsmålet er med andre ord løst. *Sǫrvi* er sikkert af st. *sǫrv-,* (hvoraf også *Sǫrli)* og betegner egentlig den 'rustede', jfr. got. *sarva* ntr. plur. 'våben, rustning', angels. *searu* ntr. af samme betydning.

Verset bör opfattes: *Ok sjau landrekar þurðu fram á Meita mjúkhurðum með Sǫrva svǫrgœli til randa móts* = 'Og syv fyrster ilede frem på søkongens smidige vidjefletninger [skibene] med ravneglæderen [Hakon] til skjoldmødet [kampen]'. Det er kampen med Ragnfrøðr, der menes.

V. 25_{5-8}, Wisén v. 16_{5-8}.
Knátti hafs at hǫfðum
(hagnaðr vas þat) bragna
folkeflandi fylkir
fangsæll þaðan ganga.

I dette, i det hele så gennemsigtige, halvvers er der kun et ord: *hafs*, der har voldt vanskeligheder og som jeg tror ikke er blevet rigtig opfattet.

I Kh. udg. af Hkr. er dette ord blevet forbundet med *hǫfðum;* det hele skal betyde 'skibene', 'havets hoveder, skibenes dragehoveder, de med sådanne forsynede skibe'. Dette behøver ingen gendrivelse. Svb. Eg. har i Fms. XII og i Lex. poet. henført ordet til *bragna; hafsbragnar* 'de fra havet af [fra de vestlige lande] ankomne mænd'. Denne fortolkning optages af Fsk.'s udgivere og af Wisén ('classiarii'). En sådan benævnelse er man imidlertid ikke berettiget til at forudsætte, da analogier dertil savnes og da den strider imod enkeltbenævnelsers brug, og en omskrivning er det ikke. Ikke mere tiltalende er Svb. Eg.'s fortolkning i Scr. hist. Isl. (I 117): *hafs-fólk* 'pugna maritima'.

Det forekommer mig, at vanskelighederne løses på det bedste, når man antager, at *hafs* her står ligesom *eggþings* i næstforegående vers, eller med andre ord er et eksempel på den genitiv uden præp., der betegner b e v æ g e l s e n hen til; jfr. *gengu þeir fagra Freyju túna* Þryms. 3_{1-2}. Det svarer altså til *þaðan* i l. 8 — idet det hele så betyder: 'den kampdygtige, sejrrige fyrste gik derfra (ɔ: fra selve kamppladsen) ned til havet (strandbredden) hen over (de faldne) mænds hoveder. Det (ɔ: at han overhovedet vandt en sådan sejr) var en lykke'.

Muligvis har G. Vigf. tænkt på det samme, når han gengiver halvdelen med 'and he walked thence over the dead to his ship again victorious'; men, som sædvanlig, kan man ikke se, om dette er en oversættelse eller blot en fri gengivelse.

Den kamp, der her omtales, er kampen med Ragnfrøðr.

V. 27, Wisén v. 18.

Den første halvdel lyder i Hkr. således:

Ok við frost at freista
fémildr konungr vildi
myrk foldynjar markar
morð álfs þess er kom norðan.

I steden for *myrk* har 53, 54, 61 og Bergsb. det meningsløse *merkr;* det ligeledes meningsløse eller i hvert fald urigtige *fold-* findes i Kr. og Frísb.; de øvrige hdskrr. (ɔ: Jǫfrask., 53, 61, 54, Bergsb.) har *hloð(ynjar)* med eller (Jǫfrask.) uden *h.*

Opfattelsen af denne vershalvdel er i det hele ensartet allevegne, når man ser bort fra Kh. udg.'s umulige fortolkning, samt fra læsemåden *merkr,* opfattet som adj. 'mærkelig'.

Svb. Eg. giver (i Fms. XII) følgende opfattelse: *Ok fémildr konungr vildi at-freista þess myrk-markar hlóðynjar álfs, er kom norðan, við morðfrost;* hans oversættelse i Scr. hist. Isl. (I 143), hvor han dog følger læsemåden *merkr,* hvortil der vel at mærke ikke findes noget tilsvarende i oversættelsen, er: 'Et liberalitate insignis rex experiri voluit sylvosæ terræ principem, qui advenerat a borea, in stragis procella'. Den samme opfattelse göres gældende i Lex. poet. Wisén følger Svb. Eg.'s forklaring.

Men hertil er forskellige ting at bemærke. Hvorledes kan for det første *myrk-markar hlóðyn* ('den mørke skovs land') komme til at betegne Norge? Omskrivningen, taget i al almindelighed, kunde jo betegne et hvilket som helst skovbevokset land. Og dernæst, hvorledes kan en omskrivning

som 'land-alv' være en kenning for en 'mand'? *Landalfr* (eller lignende) kan kun betyde et 'overnaturligt, landet beskyttende væsen'; *landalfr* hos Egill beviser intet; se Egilss. s. 385. Hertil kommer, at et udtryk som *morðfrost* er uantageligt, da *morð* alene var tilstrækkeligt til at betegne det, der skulde betegnes.

Det er desuden klart, at Snorre Sturluson kun har forbundet ordene *við frost* og forstået dem således, at derved betegnedes den tid, i hvilken Hakon drog fra Norge; han siger, at dette skete *snimma um várit* (Hkr. 143), altså medens isen endnu ikke var optøt. Hvad enten dette er fuldstændig rigtigt eller ej — hvorom mere i det følgende —, har vi dog sikkert her en lille vejviser, ti det er, som følge heraf, tydeligt, at Snorre har forbundet *morð* og *alfs;* 'kampalven' er en aldeles rigtig omskrivning.

Der er i dette halvvers tale om to fyrster. Den ene, som i grunden slet ikke behøvede nærmere at beskrives, betegnes som 'den, der kom nordfra'; nu vænter man en lignende betegnelse for den 'konge, der vilde sætte ham på prøve', og i virkeligheden er en sådan betegnelse mere nødvendig. Den har vi da også.

Ordene: *myrkmarkar hlóðyn* (eller måske rettere *hlǫðvin*[1]), jfr. *fjǫrgvin, Bjǫrgvin: fjǫrgyn, Bjǫrgyn)* er en betegnelse for Danmark, idet *myrk-mǫrk* aldeles svarer til *Myrkviðr,* navnet på den store syddanske skov, efter hvilken selve landet kunde opkaldes; dettes konge er her Harald blåtand.

Vi ordner nu ordene således: *Ok fémildr konungr myrkmarkar hlǫðvinjar vildi at freista þess morð-alfs, es kom norðan við frost* = 'Og den gavmilde Danmarks konge ønskede at prøve den kampalv, som var kommen nordfra *við frost'.*

Hvad betyder nu de to sidste ord? Snorre har forklaret dem rationelt og gengivet dem ved 'tidlig om våren'; det er omtr. det samme, som om man sagde 'ved vinterens

[1]) Jfr. K. Gíslason, Aarb. f. nord. Oldk. 1879 s. 189.

slutning'. I Norge plejede man altid at begynde sine krigstog om våren eller forsommeren, og det er derfor ganske naturlig ikke faldet Snorre ind, at *við frost* skulde her betyde 'om vinteren' ('under frosttiden'[1]). Anden steds fra kunde Snorre næppe få den historiske sandhed at vide, som er den, at kejser Ottos felttog fandt sted i october-december 974; jfr. L. Ranke i Jahrbücher des deutschen Reichs, 1840, II. band, 1. abth. s. 17—18, 119, 127.

Den anden halvdel lyder:

þás valserkja virki
veðrhirðir bað stirðan
fyr hlymnjǫrðum hurða
Hagbarða gram varða.

Hvad denne sidste halvdel angår, skal jeg kun bemærke, at der i l. 2 skal skrives *veðrhirði,* der er en del af en omskrivning for Hakon, (således skrives ordet i Jǫfrask., 53, 54, 61 og Bergsb., medens Kr. og Frísb. har *-hirðir),* og at der i l. 4 bör skrives *gramr,* som alle hdskrr. har, undt. de yngste og mindst vægtige, 53 og Bergsb. Her har vi atter en konge og en jarl nævnede, og det er da i sin orden, at *gramr* betegner kongen og *valserkjar veðrhirðir* (ɔ: *val-veðr-serkjar-hirðir* = 'valstormens [kampens] særks [brynjens] ejer') den krigerske og kampdygtige jarl. *Gramr* er sætningens subj. og *-hirði* dens obj. Således også Svb. Eg. og Jón Þorkelsson (i Bemærkninger osv. s. 13). — I l. 1 bör der vistnok læses *serkjar,* gen. sing., med alle hdskrr., undt. Kr. og Frísb., der har *serkja.*

V. 35, Sn. E. I 418 (1/2).

Dette halvvers, der mulig handler om Hakons færd i Jomsvikingeslaget, skrives i Sn. E. (A. M.) således:

---

[1]) Jfr. et udtryk som *við ísabrot* i Hǫfuðl. 1 6.

Né sigbjarka serkir
sum-miðjungum rómu
Hárs við Hǫgna skúrir
hléðut[1]), fast of séðir[1]).

I l. 2 bör der, som rimet viser, læses *sóm-*, hvilken læsemåde da også findes i Worm., Ups., 748 og 1e*β*; det er kun Reg., der har *svm*. I øvrigt er de forskellige varianter, som håndskrifterne frembyder, uden nogen selvstændig betydning.

Svb. Eg. opfatter verset således (Sn. E. III 78): *Né fast of séðir serkir Hárs rómu hléðut summiðjungum sigbjarka við Hǫgna skúrir*; hertil svarer følgende oversættelse: 'Neque indusia Odinii strepitûs, arcte consuta, defenderunt excellentes prœliarium betularum gestores adversus Högnii pluvias', d. v. s. *Hárs rómu* opfattes som en omskrivning for kamp, hvis 'særke' rigtigt nok er 'brynjer'. *Sigbjarkir* 'kamptræerne' fortolkes som 'sværd', hvis *miðjungar*, også rigtigt nok, vilde være krigere, og endelig opfattes *sum* som *sóm* og dette som den forkortede stamme i *sómi* 'ære' (jfr. et prosaudtryk som *sómamaðr*, der dog nærmest betegner en borgerlig hæderlig og redelig mand). Således også Lex. poet.

Ingen af disse forklaringer kan jeg bifalde.

For det forste kan *Hárs róma* ikke være en omskrivning for kamp, da *róma* er en enkelt-benævnelse for en sådan (jfr. bemærkningen til *sókn* i v. 19 og K. Gíslason i Nj. II 276 not.). *Serkir Hárs* eller *serkir rómu* vilde derimod være en rigtig brynjekenning.

For det andet skulde man være nærmest tilböjelig til at opfatte *sigbjarkir* som en omskrivning for 'krigere' og ikke for 'sværd', jfr. *bǫðserkjar birki* hos Hallfrøðr og de utallige omskrivninger for mænd med træers navne i. Til dette ord vilde *serkir* passe fortrinlig: 'birketræernes særke' er den beskyttende b a r k beklædning, men 'kampbirkenes særke' er brynjerne.

---

[1]) Skrevet *hleð-*, *seð-* i udg.. urigtig.

For det tredje er *sóm-* i betydningen 'egregii, excellentes' et altfor svagt og upoetisk udtryk og, så vidt jeg kan se, uden analogier, undt. for så vidt som et *sómviðir seima* findes hos en enkelt digter (Einarr Gilsson), men altså så sent som i det 14. årh., og netop dette turde være talende nok.

Da det navnlig på grund af det første moment er nødvendigt at søge en anden opfattelse, må vi se os om efter en sådan, og jeg skal da først tage det omtalte *sóm-* i betragtning. Dette kan være den fulde eller forkortede stamme i følgende ord: 1) *sómi* 'gladius' (Sn. E. I 563), 2) *sómr* 'arcus' (sst. I 571) og 3) *sómr* 'gigas' (sst. 550). Det sidste giver ingen mening; derimod vilde *sómi* i betydningen 'sværd' eller *sómr* = 'bue' passe fortrinlig til det andet led *-miðjungar* (jfr. *odda leik-* [= kamp-] *miðjungar* i v. 29, Wisén v. 20); *sómmiðjungr* er en sammensætning i analogi med *bogmaðr* og lign.

Forudsat at dette er rigtigt, og, så vidt jeg kan se, er det det eneste mulige, lader alt sig ordne let og smukt, således: *Né hléðut sigbjarka serkir, fast of séðir, sómmiðjungum við Hǫgna skúrir rómu Hárs* [rettere *Háars*] = 'Ikke (varmede d. v. s.) beskyttede kamptræernes særke [brynjerne], skönt stærkt syede [solide og stærke], krigerne under (i) kampgudens [Hakon jarls] Högnes-byger'.

Rómu-Háars 'kampens gud, kriger' er en omskrivning af samme art som *gunnviðurr* i v. 28, Wisén v. 19, som *rimmu Yggr, hjaldrtýr, signjǫrðr* og mange flere.

I Njála II 276 not. har K. Gíslason opfattet *hárs* som gen. af *hárr* 'gråhåret', hvilket han henfører til *Hǫgna;* følgelig opfatter han *sómmiðjungar* på samme måde som Svb. Eg. og henfører dertil *sigbjarka.* Men foruden at det er höjst påfaldende her at finde et adj. henført til en sådan del af en omskrivning som i dette tilfælde, er *sóm* stadig lige anstødeligt.

V. 37 (39), Wisén v. 24

lyder i Hkr. (Unger) således:

Hvar viti ǫld und einum
jarðbyggvi svá liggja,
þat skyli herr um hugsa,
hjarl ok sextán jarla.
Þess ríðr fúrs með fjórum
fólkleikr Heðins reikar
logskundaðar lindar
lofkendr himins endum.

Den første halvdel. Denne findes i Hkr. og Oláfs s. Tryggvas. (i Fms. I 187) i følgende håndskrifter: Kringla, Jǫfrask., Frísb., 39, 54, 61, Flat. og Bergsb. Det er ordlyden af den sidste linje, som det her gælder. Den hedder nemlig i Jǫfrask.: *hiarll · xvi · Iarla,* i Frísb.: *hiarl ſextan iarla,* i 39: *hiall · xvi · iarla;* hvorimod 61, Bergsb. og 54 har: *hiarli xvi (ſextan) iarlar (iarla),* Flat.: *harli xvj iarlla,* og endelig har Kringla: *hiarl* ok *xvi jarla.*

Her er det nu i sandhed mærkeligt, at kun ét håndskrift har *hjarl ok,* en læsemåde, som synes at kunne være naturlig nok og næppe være bleven genstand for traditionens eller afskrivningens overlast, hvis den var ægte. Læsemåden *hiarli (harli)* er åbenbart kun et forsøg på at tilvejebringe det nødvendige stavelseantal, og som sådant betragter jeg også Kringlas *ok.* Her må der sikkert lægges vægt på, at 3 så gode håndskrifter som Jǫfrask., Frísb. og brudst. 39 stemmer overens, og det fordi Frísb. (og 39) ellers slutter sig langt nærmere til Kringla end til Jǫfrask.

Med hensyn til versets indhold skal jeg anføre Snorres bemærkning om Hakon jarls magtområde efter 986: *ok hafði hann til forráða 16 fylki ... Hákon jarl hafði 16 jarla undir sér* (udg. 163; herpå anføres Einars vers under overskriften: *svá segir i Velleklu).*

Jeg formoder, at vi bör læse den 4. l. således: *hjarl sextian jarla.* Hele stedet lyder altså: 'Hvor ved nogen, at

16 jarles land er én odelsdrot [= jarl] underkastet. Det skulde folk betænke'.

Formen *sextian* slutter sig til det af K. Gíslason konstaterede *þrétian* og *fimmtian*, se Aarb. f. nord. Oldkh. 1879, s. 160—2.

Den anden halvdel. Her er ingen nævneværdige varianter. Svb. Eg. opfatter halvversets to omskrivninger således: *Heðins reikar fúrs folkleikr* (Lex. poet. *folkleikr, Heðinn*) og *lindar lǫg-* (eller *log-*) *skundaðr*.

Den første gengiver han med 'prœlium justum', idet *Heðins reikar fúrr* skal betyde 'ignis capitis Hedinis, ignis in capite Hedinis fulgens, galea' (*Heðinn*) og *folkleikr* 'ludus universalis' (jfr. et ord som *folkorrosta*). Freud. og Wisén følger denne opfattelse. I og for sig er der intet at indvende imod en sammensætning som *folkleikr*. Men hvad der er anstødeligt, ja fuldkommen uholdbart i den anførte fortolkning er *Heðins reikar fúrr* = 'hjælm'. En analog omskrivning findes ikke blot ikke, men den vilde bestemt stride imod alle regler; *Heðins reik* betyder kun 'Hedins hovedhår' eller egenlig kun 'Hedins hårskilning'; dens 'ild' er — slet ingenting. Her slipper man ikke ud af vanskeligheden uden ved at foretage en rettelse. Til gengæld behøver denne ikke at være stor; blot ved at rette to bogstaver i *folk*, *o* til *a* og *k* til *d*, fremkommer en fuldstændig og i alle måder en så adækvat omskrivning, som ønskes kan. *Heðins reikar faldr* [dette = 'hovedbedækning'] er en omskrivning for en 'hjælm'; jfr. *Hamðis faldruðr*, et udtryk som *at falda hjalmi*, og i almlh. Sn. E. I 420: *kalla hjalm hǫtt eða fald*. 'Hjælmens' *fúrr* [= 'ild'] er en ganske almindelig omskrivning for 'sværd'. 'Sværdets leg' = 'kamp'.

Med hensyn til den anden omskrivning skal jeg kun bemærke, at Wisén, der med rette skriver *log* (og ikke *lǫg*), sikkert urigtig gengiver det hele ved 'prœliator', idet han opfatter *lind* i betydningen 'skjold', hvis *log* er 'ferrum'; *skundaðr* gengives så ved 'vibrator'. Jeg må slutte mig til Svb. Eg.'s

sidste alternativ (se ovf.), ifølge hvilket *lind* er 'fons v. aqua', hvis *log* er 'guld'. Det hele jævnfører han særdeles passende med udtryk som *baugskyndir*. Det er netop i sin orden, at digteren i et så afsluttende vers, som dette er, på én gang minder både om jarlens krigerske tapperhed og ry og om hans gavmildhed — de to egenskaber hos en fyrste, som folk og specielt skjaldene satte störst pris på.

Til slutning skal jeg kun bemærke, at Wisén utvivlsomt har ret, når han henfører *lofkendr* til prædikatet (s. glossaret sub verbo).

Halvverset bör, som følge heraf, opfattes således: *Heðins reikar faldfúrs leikr þess lindar logskundaðar riðr lofkendr með fjórum himins endum* = 'Den gavmilde mands hjælmilds-leg [kamp] svæver lovprist under himlens fire hjörner'. Med hensyn til det sidste udtryk jfr. *hvarfa þóttu verk með himinskautum* Hyndl. 14, *þaus* (ɔ: *snǫr brǫgð) hæst fara und himinskautum* Gríp. 10 osv.

De ovenfor s. 147 og 150 omtalte to halvvers findes i Sn. E. I 404 og 464. Det første findes i Reg., Worm., Ups., 748, 757 (to steder) og 1e*β*, det sidste derimod kun i Reg., Worm. og Ups. De lyder således i udg.:

1. Liðbröndum kná Lundar
landfrækn jöfurr granda;
hykka-a ek ræsis rekka
Rínar grjót af þrjóti.

2. Né ættstuðill, ættar,
ógnherðir mun verða,
skyldr em ek hróðri at halda,
Hilditanns, inn mildi.

Med hensyn til de forskellige læsemåder, som håndskrifterne frembyder, skal her kun fremhæves, at for *Lundar* (1 1) har Ups. *landa*, hvilket synes at være meningsløst, og at *þrjóti* (1 4) kun findes i Reg., medens alle de øvrige håndskrifter har *þrjóta*, inf. Dette sidste er ubetinget at foretrække, da der ellers mangler det *at*, som konjunktiven *þrjóti* ikke kan undvære. — I det sidste vers har Ups. *herði* for de andres *herðir* (l. 2), samt *milldri* for de andres *milldi* (l. 4).

Det første halvvers er let forståeligt: *Landfrækn*[1]) *jöfurr Lundar kná granda liðbröndum; hykka rekka ræsis of þrjóta Rínar grjót* = 'Lunds forsvarstapre fyrste bryder armens flammer [ringene]; jeg tror, at kongens mænd ikke lider mangel på Rinens sand [guld]'.

Det andet halvvers opfatter Svb. Eg. således (Sn. E. III 95): *Né mun enn mildi ógnherðir verða Hilditanns ættstuðill; ek em skyldr at halda hróðri ættar.* Oversættelsen i Sn. E. I 465 svarer fuldstændig hertil. Skönt det må indrömmes, at verset er isoleret og revet ud af sin sammenhæng, kan det dog vistnok trygt siges, at den her givne forklaring ikke er rigtig. Den forudsætter nemlig en tanke, som var fremmed for skjaldene. Hvis der i det hele taget var nogen mening i her at nævne 'Hilditands' (ɔ: kong Harald hildetands) slægt, måtte det være for at nedsætte denne, idet den besungne fyrste løftes og hædres ved, at han erklæres ikke at høre til den. Men en sådan offenlig nedsættelse vilde tillige have været en krænkelse af en dalevende dansk konge (der står nemlig *ættstuðill*, der fører tanken hen på et bestemt medlem af slægten), som hverken Einarr eller nogen anden skjald vilde have kunnet begå.

En anden og under alle omstændigheder bedre opfattelse giver Svb. Eg. i en note til verset: *né Hilditanns ættstuðill mun verða enn mildri ógnherði* (de to sidste ordformer efter Ups., se ovf.) = 'nemo Hilditanni genere ortus erit hoc bellatore liberalior'. Efter denne opfattelse er der ingen modsætning mellem 'Hildetands slægt' og 'denne kriger', der netop kan høre dertil. For så vidt er jeg enig med Svb. Eg. Når jeg dog ikke helt kan slutte mig til hans opfattelse, kommer det af, at jeg ikke kan antage, at der til den anden sætning: *ek em skyldr at halda hróðri* = 'jeg er forpligtet til at fortsætte mit digt' ('gå videre med mit digt') skal henfores ordet *ættar.* Jeg foretrækker at ordne ordene således: *Né mun verða áttstuðill ættar Hilditanns enn mildri ógnherði; emk skyldr at halda hróðri* = 'Der vil aldrig fødes et medlem af Hildetands slægt, gavmildere end kampforstærkeren [som jo selv er et medlem deraf]. Jeg er [på grund af hans gavmildhed mod mig] forpligtet til at digte videre'.

Der kan herefter næppe være nogen tvivl om, at disse to halvvers er af et digt om en dansk konge, rimeligvis Harald blåtand selv. Det hedder i Egilss. (s. 289), at Einarr »jævnlig var udenlands hos fyrstelige personer«. Af beretningen om hans forhold til Hakon jarl under Jomsvikingeslaget er det også klart, at han i forvejen har kendt Sigvalde jarl. Der er således al grund til at antage, at Einarr tidligere, på en af sine mange rejser, havde været i Danmark og der bragt dets konge et digt, hvoraf vi formentlig endnu har de her behandlede to halvvers.

---

[1]) Dette Ord kan næppe betyde andet end: »tapper til at forsvare sit land«; men et sådant udtryk er meget sjældent, om ikke enestående. Jfr Egils *foldgnár?*

ORDNING AF BRONZEALDERENS FUND.

VED

Dr. SOPHUS MÜLLER.

Det kan sikkert siges, at Studiet af de forhistoriske Tidsrum først egentlig begyndte, da Betydningen af de samlede Fund blev erkjendt, og at dets Udvikling senere væsentlig har beroet dels paa den bestandige Forøgelse af denne Art af Fund dels paa deres fortsatte Bearbeidelse. Som Thomsens »Tredeling« — det første simple System — var bygget paa Iagttagelsen af, hvad der stadig fandtes sammen, og hvad der ikke forekom i samme Fund, saaledes have alle senere chronologiske og reale Inddelinger i det nu saa stærkt sammensatte System havt deres sikreste Grundlag i de samlede Fund. Paa disse maa altid det System være bygget, som til enhver Tid, under en bestandig fortsat Omdannelse og Forbedring, dels danner Indbegrebet af de vundne Resultater, dels afgiver Grundlaget for videre Forskning.

Men i en særlig Grad maa de samlede Fund være af Betydning for den nordiske Bronzealder, som endnu kun ved faa og vildsomt slyngede Traade er knyttet til de øvrige Bronzealders Grupper i Europa, saaledes at der udefra kun kan hentes faa Bestemmelser af ældre og yngre Stadier indenfor den lange Periode, og særlig for denne fjærne Tid, i hvilken mange Forhold ere saa eiendommelige og stærkt afvigende fra, hvad der kjendes fra senere, historiske Tider, maa den indbyrdes Bestemmelse af de samtidig og samlet

nedlagte Sager være af den største Værdi. Kun er Benyttelsen af dette Stof forbunden med store Vanskeligheder. Det enkelte Fund eller de faa Fund give kun Oplysning om, hvad der har fundet Sted i et enkelt eller i faa Tilfælde, og hermed følger Tvivlen, om dette kan siges at være Reglen, eller om ikke andre Fund kunne frembyde mange andre Forbindelser. Det er kun fra de store Rækker af Fund, at almindelige Slutninger kunne drages; men her staaer man overfor disse Tusinder af Fund — godt eller slet oplyste, fuldstændige og rene eller fragmentariske og sammenblandede — som opbevares i offentlige og private Samlinger, ofte vanskelig tilgængelige og ialtfald stedse lidet overskuelige, og beskrevne mere eller mindre tilfredsstillende i en vidtløftig Litteratur. Det maa saaledes siges at være ønskeligt, om Bronzealderens Fund kunde fremlægges paa let overskuelig Maade. Dette er forsøgt i følgende 24 Tabeller, hvori der er anført 710 danske Fund.

Kort og bestemt at angive Indholdet af et større Antal af Bronzealderens Fund var næsten umuligt, saalænge der ikke forelaa en systematisk Klassifikation af ialtfald alle hyppigere forekommende Oldsagformer. En saadan foreligger nu i »Ordning af Danmarks Oldsager«, »Bronzealderen«, Kjøbenhavn 1891. Hertil slutter sig nøie den følgende »Ordning af Bronzealderens Fund«, i hvilken Fundene ere fremlagte efter det System, som er fulgt i det førstnævnte Arbeide, og deres Indhold angivet ved det Løbenummer, hvorunder de over 400 Former dér ere beskrevne. Det ringe Antal Former, som ikke ere optagne i »Ordning af Danmarks Oldsager«, fordi de kun foreligge i et enkelt Exemplar eller af anden Grund ere uden Betydning, ere angivne ved *e. F.* ɔ: egen Form, og Stykker, hvis Form ikke lader sig nærmere bestemme, idet de ere tabte, kun delvis bevarede eller ikke sikkert paaviselige i Museet, ere angivne ved *u. F.* ɔ: ubestemmelig Form. Ved et tilføiet *Fm.* er det angivet, at Gjenstanden maa antages at være nedlagt som Fragment.

Det har været Hensigten at medtage i det Kgl. Museum for nordiske Oldsager alle Fund, som indeholde to eller flere Stykker enten af samme eller af forskjellig Art, forsaavidt de skjønnes at være brugelige og af Betydning for Opfattelsen af et eller andet Spørgsmaal, hvorimod alle formentlig værdiløse Fund ere forbigaaede. Fra andre offentlige eller private Samlinger er der kun medtaget enkelte Fund, som have en større og indgribende Betydning. En saadan Grænse var det nødvendigt at drage, for at dette Arbeide kunde afsluttes indenfor en rimelig Tidsfrist, og det kan forsaavidt siges kun at byde det første Bidrag til en omfattende Material-Samling til Studiet af Danmarks Bronzealder[1]). Ikke engang for det Kgl. Museums Vedkommende kunne Fundlisterne siges at være ganske fuldstændige. Dels kan der jo altid og vil der ogsaa til forskjellig Tid blive dømt paa noget forskjellig Maade om et Funds Betydning for Studiet, dels har mulig et og andet Fund kunnet undgaa Opmærksomheden, idet Stoffet er samlet i Løbet af nogle Aar samtidig med, at mange, tidligere adsplittede Fund bleve forenede i Museet og en betydelig Del af Materialet saaledes først blev endelig ordnet og fuldt tilgængelig. Hellerikke er det usandsynligt, at det endnu vil lykkes at samle nogle flere af de ældre Fund.

Det vilde jo være heldigst, om denne Ordning kun omfattede fuldt og sikkert oplyste Fund; men kun et mindre Antal af fyldige Fund er fremkommet ved Sagkyndiges Undersøgelser. Hertil er da føiet den store Række af vigtige Fund, som ere fremdragne paa mere eller mindre tilfældig Maade, men som dog maa siges at være saa vel oplyste, at de kunne betragtes med Tillid. Men desforuden er der optaget en stor Mængde Fund, om hvilke der kun haves tvivlsomme eller utilstrækkelige Oplysninger, idet ogsaa disse,

---

[1]) For Bornholms Vedkommende foreligge fuldstændige Fundfortegnelser i E. Vedels »Bornholms Oldtidsminder og Oldsager«, 1886.

som Materialet endnu er, maa siges at være uundværlige for Studiet. Hvorledes det enkelte Fund foreligger, vil imidlertid kunne sees af den Oplysning om Fundforholdene, som ledsager ethvert Fund, idet der enten siges ganske ubestemt, at Sagerne ere fundne »i en Høi« eller mere bestemt, at de ere fundne »sammen«, »under en Stendynge« el. lign., eller endnu bestemtere: »i en Grav« el. lign.

Af usikkert eller utilstrækkelig oplyste Fund er der medtaget Alt, hvad der efter Indholdet maa antages for at være brugeligt og ublandet, navnlig fordi det stemmer med, hvad der kjendes fra sikre og paalidelige Fund. Fundets indre Sandsynlighed, saaledes som der maa dømmes efter Alt, hvad der iøvrigt vides, har været det Bestemmende for, hvad der er medtaget, og der er herved taget mere Hensyn til Fundets Troværdighed end til Finderens. Dette gjælder ogsaa om, hvad der er forbigaaet. Et ikke ringe Antal Fund, de fleste dog fra ældre Tid, som skulde siges at være vel oplyste — men rigtignok kun ved Beretninger fra ikke sagkyndige Findere — ere saaledes udeladte, idet de frembyde iøvrigt ukjendte og, efter hvad der vides, enten høist usandsynlige eller rent ud umulige Forbindelser[1]). I Sammenblandingen af Sager fra flere, ofte ikke samtidige Grave, fremdragne under samme Stendynge, i samme Høi, paa samme Mark eller samme Eiendom og indsendte til Museet med Oplysning om, at Sagerne vare »fundne sammen«, laa tidligere Hovedvanskeligheden ved Opfattelsen og Ordningen af Bronzealderens Fund. Saalænge endnu Rækken af fuldt sikre Fund ikke var meget stor, og saalænge Fundene i det Hele ikke forelaa i betydeligt Antal, saaledes at der kunde dannes Regler efter, hvad der ofte gjentog sig, kunde der ikke sees bort fra Fund af denne Art, som ved Uagtsomhed, Ligegyldighed, paa Grund af svigtende Hukommelse eller af

---

[1]) Af saadanne Fund kunne anføres følgende: Mus. Nr. 7775, 13625, 14358, 15504, 18346, 19200, B 194, B 1236, B 2803.

Mangel paa Forstaaelse af Sagens Betydning bleve udgivne for at være enkelte, samlede Nedlægninger, medens de i Virkeligheden vare sammenblandede af flere. Nu haves der derimod tilstrækkelig store Fundrækker til Grundlag for en første, kritisk Sigtning af Materialet.

Men skulde det menes at være misligt ved en Ordning af Fundene at udelade, hvad der i et givet Øieblik stiller sig som en Undtagelse fra Reglen, idet et og andet virkelig paalideligt Fund saaledes kan blive forbigaaet, da maa hertil bemærkes, at hvor stor en Betydning end saadanne Undtagelser mulig kunne have i en eller anden Retning, saa ere de dog uden Betydning for den systematiske Ordning, som alene skal udtrykke, hvad der er Regel, ligesom den er fremkommen ved at sammenstille de ofte og almindelig forekommende Kombinationer. Men selvfølgelig maa man være særdeles varsom med, paa Basis heraf, at erklære andre Forbindelser for umulige. Kjendskabet til Bronzealderen rækker sikkert i det Hele endnu ikke videre end til de store almindelige Træk, men derimod ikke til Særforhold. Det vides saaledes nu oftest med stor Sikkerhed, paa hvilket Tidspunkt indenfor den lange Periode enhver Form er kommen i *almindelig* Brug, og hvorlænge den *sædvanlig* er bleven bevaret; men det vil i mange Tilfælde være vanskeligt at benægte Muligheden af, at den har været anvendt enkeltvis allerede i en tidligere Tid, eller at den paa et enkelt Sted er bevaret ud over den sædvanlige Tidsgrænse. Dog ere saadanne Undtagelsesforhold uden videre Betydning for Systemet; det er kun Reglen, som har Værdi.

Det vilde fremdeles sikkert nok være ønskeligt, om der i Fundlisterne kun var optaget fuldstændige Fund, indeholdende Alt, hvad der engang blev nedlagt sammen. Men atter her gjælder det, at Studiet ikke kan undvære de mange Fund, som med større eller mindre Sandsynlighed maa siges kun at frembyde en Del af det oprindelige Indhold. Denne Mangel forringer imidlertid ikke Fundets Betydning med

Hensyn til det, som det rummer; kun at det stadig erindres, at det kan være ufuldstændigt. De lange Rækker af Fund byde Muligheden for at udfinde Reglerne for Gravudstyrets sædvanlige Sammensætning og Omfang, og de ufuldstændige Fund ville da forraade sig selv ved at gjøre Brud paa Reglerne.

En Ordning af Fundene efter det nu foreliggende kombinerede System, med dets chronologiske Over- og Underafdelinger, med Adskillelsen mellem Gravfund og Mark- og Mosefund og mellem Mands- og Kvindefund, medfører ikke blot Vanskeligheder, men ogsaa i visse Tilfælde uundgaaelige Misligheder. Fundene skulle opføres under fire chronologiske Afsnit; men disse ere ikke skilte ved skarpe Grænser. Udviklingens Strøm har flydt uden Standsninger eller Afbrydelser gjennem hele Perioden, og en Del Fund maa siges at staa ved Overgangen mellem to paa hinanden følgende Afsnit, idet de indeholde Sager fra begge Sider. Saadanne Fund ere dels samlede i egne Tabeller, dels ere de henførte til det Tidsafsnit, hvorunder de efter deres Indhold væsentligst synes at have hjemme.

En Del Former tilhører ikke et enkelt, men flere Tidsafsnit, nogle endog hele Perioden. Findes der nu i et Fund alene Sager af denne Art, kan der være Tvivl om, hvor det rettest vil være at anføre. Det er da i Almindelighed valgt at sætte det til den tidligste Tid, som det efter Indholdet kan tilhøre; kun er en anden Henførelse foretrukken, naar de iøvrigt vidtrækkende Former synes væsentlig at tilhøre en bestemt kortere Tid.

Flere Former forekomme baade i Mands- og Kvindegrave. De Fund, som alene indeholde Sager af denne Art, og som saaledes ikke kunne med Sikkerhed henføres enten til Manden eller til Kvinden, ere anførte under Mandsfundene. Alle disse Fund, som medføre en vis Uklarhed i Ordningen, kunde vel være udeladte; men Materialet er endnu ikke saa stort, at de ret vel kunne undværes. De ere hellerikke saa mange,

at mulige Feil ved Placeringen kjendelig kunne forandre Antallet af Fundene i de forskjellige Afdelinger. Usikkerheder af denne Art kunne ialtfald ikke undgaaes ved en systematisk Ordning af Fundene; men kun en saadan Ordning er overskuelig og lærerig, medens Fundlister, ordnede enten efter Landsdele eller efter den Rækkefølge, hvori Materialet er indkommet til Museet, kun vilde danne et afskrækkende Chaos, hvoraf ganske vist alt muligt kunde fremgaa, men som i sig selv Intet vilde være. Det er foretrukket at give en fuldstændig Klassifikation og Tydning af hele Stoffet, selv om en og anden Enkelthed maatte være usikker eller urigtig.

Naar der spørges om Resultaterne af den her forelagte Ordning af Fundene, da kan der henvises til »Ordning af Danmarks Oldsager«, som for en væsentlig Del er bygget paa Studiet af de samlede Fund, og som i kort og sammentrængt Form indeholder en Fremstilling af, hvad de lære. Andre og videre Slutninger ville, som det haabes, i en nær Fremtid komme til at foreligge i en større, samlet Behandling af den nordiske Bronzealder. Det har saaledes kun været nødvendigt her ved de forskjellige Fundgrupper at fremføre, hvad der synes at kræves til den almindelige Opfattelse af de enkelte Tabeller og deres indbyrdes Forhold.

I den Aarrække, som er hengaaet, siden min Afhandling »Bronzealderens Perioder« fremkom, i 1876, er Studie-Materialet blevet vistnok mere end fordoblet, hvad der, ved Siden af egne Studier og Erfaringer i de mange Aar og Andres Arbeider, mellem hvilke først og fremmest maa nævnes Prof. Montelius' mange og udmærkede Skrifter, har foranlediget at Mangt og Meget nu maa opfattes paa anden Maade end tidligere. Hvorledes mine Anskuelser ere ændrede om flere Enkeltheder og Hovedforhold, og hvilke betydelige Fremskridt der i det Hele er gjort i dette Tidsrum, fremgaaer af Ordningerne af Bronzealderens Fund og Oldsager fra 1891, som slutte sig rettende og udfyldende til Afhandlingen fra 1876.

Ved Siden af disse nye Skrifter synes det mig overflødigt og lidet tiltalende, indgaaende og i polemisk Form, at opgjøre mit videnskabelige Mellemværende med Prof. Montelius. Baade Forsvar og Forlig skal her blive afgjort med faa Ord. Det var Prof. Montelius' Anskuelser fra 1873, som bleve imødegaaede i 1876, og ikke hans System af 1884; men det synes i Prof. Montelius' senere Skrifter fuldstændig at være forglemt, hvor store Forandringer hans ældre Opfattelser vare undergaaede i Løbet af det Tiaar, som hengik, inden Afhandlingen fra 1876 blev besvaret, og ligesaalidt synes det erindret, at Materialet var blevet betydelig forøget og flere Forhold derved væsentlig forandrede. I Modsætning hertil skal det udtales ved denne nye Behandling af Bronzealderens System, at de mellemliggende 15 Aar have havt en meget væsentlig Betydning.

Af det, som kan betragtes som det vigtigste Indhold af Afhandlingen fra 1876, maa først og fremmest hele Oparbeidelsen af Stoffet i Ind- og Udland fremdeles have sit Værd, om der end nu hertil kunde føies et betydeligt Supplement. Den Adskillelse mellem Bronzealderens Mands- og Kvindesager, som dengang først blev forsøgt, har siden vist sig at være i alt Væsentligt rigtig[1]) og har nu kunnet gjennemføres videre. Hvad der i 1876 udtaltes om Forholdet mellem de to Gravskikke, Begravelse og Ligbrænding, i Løbet af Bronzealderens lange Periode, maa vistnok siges i det Hele at være rigtigt, og en ny Bekræftelse herpaa kan findes i de efterfølgende Fundfortegnelser. Ved Fundene fra det første af Bronzealderens fire Afsnit har der været iagttaget ubrændt Lig i 37 Tilfælde, brændt Lig i 5 Tilfælde, som dette er angivet i Tabel I—III og V ved *ubr.* og *br.*; i det paafølgende Afsnit vides Begravelse at være anvendt 21 Gange, Ligbrænding 52 Gange (Tabel VII—XII), og i de to sidste Tidsafsnit, som danne den yngre Bronzealder,

[1]) Se Kr. Bahnson i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1886.

har der kun ved et eller to Fund været Rester af ubrændte Lig (Nr. 392, 454), men ellers stedse brændte Ben; Angivelsen af Gravskikken har derfor kunnet udelades ved disse Fund (Tabel XVI—XVIII). Den Skik at brænde Liget viser sig saaledes allerede i Periodens Begyndelse; den vinder snart stor Udbredelse og bliver i den yngre Bronzealder næsten eneherskende.

Det var fremdeles rigtigt, at Gravfundene og Mark- og Mosefundene, i Afhandlingen af 1876, bleve behandlede som to væsentlig forskjellige Grupper — denne Forskjel staaer nu langt klarere end dengang — og det var hellerikke med Urette, at det blev fremhævet, at der indenfor den nordiske Bronzealder baade findes flere Lokalformer og to store Hovedgrupper, som ikke ere lige fyldig repræsenterede over hele Omraadet. Det bekræftes formentlig af de efterfølgende Fundrækker, at den ene af de to Grupper foreligger fyldigst fra Jylland, de nordlige Dele af Fyen og Sjælland, samt Bornholm, medens den anden frembyder forholdsvis flest Fund fra de sydlige Dele af den danske Øgruppe og navnlig fra Lolland-Falster. Fremdeles vil det sees af Tabel XXII, at Mellemledet mellem de to Grupper, som det dengang blev fremsat, navnlig er repræsenteret af fyenske Fund. Men naar der fra disse Forhold sluttedes, at de to Hovedgrupper maatte opfattes først og fremmest som geographisk og kun derefter som chronologisk forskjellige Grupper, da maa dette nu erklæres for urigtigt. Prof. Montelius har havt fuldstændig Ret i at opfatte disse Grupper som den ældre og den yngre Bronzealder. De geographiske Forskjelligheder ere af mere underordnet Betydning, og om end de Betegnelser, som hentedes herfra, den østlige og vestlige Gruppe, ikke ere ganske uberettigede, bør de dog opgives som sigtende paa mindre væsentlige Forhold. Fundenes og Formernes forskjellige Talrighed paa de enkelte Omraader beroer formentlig alene paa en tidligere Modtagen og en længere Fastholden af de paa hinanden følgende Stilretninger.

Ogsaa disse Forhold, som træde kjendelig frem i Fundene, maa dog siges at være af ikke ringe Betydning for Forstaaelsen af Bronzealderen, og der er flere andre vigtige Punkter, som jeg fremdeles opfatter paa anden Maade end min af Bronzealders-Studierne høitfortjente Ven Prof. Montelius. Til en polemisk Behandling heraf, og i det Hele af andre Forskeres Anskuelser, har der dog ikke været Leilighed i »Ordningerne af Bronzealderens Fund og Oldsager« af 1891. Kun har jeg ikke kunnet undgaa (S. 255) kortelig at imødegaa Dr. Henry Petersens nylig fremkomne Angreb paa min Tydning af Votivfundene.

Ældre Bronzealder. Ældre Former. Fund fra Mandsgrave.

De 59 Fund, som ere opførte i Tabel I—III, maa antages at hidrøre fra Mandsgrave, idet de indeholde et Sværd — undertiden baade Sværd og Dolk — eller andre Vaaben, en Øxe eller en Spydspids, samt visse Toiletsager, Ragekniv og Niptang, og forskjellige Smykker, den store Bælteknap 13—14 og de svære eller brede Armringe af Guld 7—10. Disse Sager forekomme ikke i de samtidige Fund fra Kvindegrave, som ere sammenstillede i Tabel V—VI.

At disse Fund fremdeles med Rette henføres til den tidligere Del af den ældre Bronzealder, fremgaaer af, at de indeholde Former, som alene tilhøre denne Tid eller dog dengang vare i Brug, og ved Siden heraf kun enkelte Stykker af Former, som overveiende tilhøre den nærmest paafølgende, senere Del af den ældre Bronzealder, nemlig Bøilenaalen 69—70 og Ragekniven 85. Den hele Fundrække skiller sig kjendelig fra de yngre Fund fra Mandsgrave, som ere anførte i Tabel VII—X.

Et Mellemled mellem disse to Grupper danne de i Tabel IV anførte Fund, som foruden flere ældre Former indeholde enkelte Stykker, der bestemt maa opfattes som yngre, idet de særdeles hyppig forekomme i de yngre Fund. Disse faa

Fund betegne da, paa lignende Maade som Kvindefundene Tabel VI, Berøringen mellem den ældre og den yngre Tid.

De fleste af de ældre Gravudstyr have en meget afvexlende Sammensætning (Tabel I), idet de indeholde flere eller færre af de Sager, som overhovedet kjendes fra denne Tid. Der synes saaledes ikke at have været nogen bestemt Regel for Omfanget af Gravudstyret. Fuldstændige eller næsten fuldstændige Sæt af samtlige Mandssager forekomme forholdsvis sjælden; men ikke usandsynligt er det, at der i en Del af Fundene er gaaet Smaasager tabt ved Optagelsen.

En Række af Fund, anførte i Tabel III, indeholder dog alene et Sværd eller en Dolk og en Øxe. Dette maa saaledes antages ofte at have udgjort Mandens hele Gravgods, og sandsynligvis har dette tillige været Alt, hvad han sædvanlig havde hos sig af Metalsager. Øxen er i det Hele ligesaa almindelig i disse ældre Fund — den foreligger i 28 Fund — som den er sjælden i den nærmest paafølgende Fundgruppe.

Kun 8 Fund af 59 indeholde en Guldring (Tabel II), et ringe Antal i Sammenligning med Fundene fra den nærmest paafølgende Tid; men i disse ældre ligesom i de yngre Mandsudstyr forekommer der som Regel kun 1 Guldring, medens Forholdet er anderledes i Kvindefundene.

Ældre Bronzealder. Ældre Former. Fund fra Kvindegrave.

Ved en Række af eiendommelige Bronzesmykker, Halskraven og Halsringen, Bæltepladen, Arm- og Benringe samt Fingerringe, kunne den ældre Bronzealders tidligere Kvindefund, som ere sammenstillede i Tabel V, bestemt adskilles fra de samtidige Mandsudstyr (I—IV). Egentlige Vaaben, Øxe, Spyd og Sværd, som ere almindelige i Mandsgravene, forekomme fremdeles ikke i disse Fund, men derimod ikke sjælden en Dolk — i 14 Fund af 32. Ligeledes mangle her de svære eller brede Guldringe 7—10, som kjendes fra Mandsfundene, hvorimod Spiralringene af Guldtraad 4—6 ogsaa have hørt til Kvindens Udstyr. De forekomme dog kun

I. Ældre Bronzealder. Ældre Fo

	Amt	Mus. Nr.	Sværd	Dolk	Dopsko	Bæltekrog	Øxe	Spydspids	Ragekniv	Niptang	Syl	Kam	Naal	Knap
1	Aabenraa	MDCCLXXX	33-34	26	»	»	38	»	»	»	»	20	11	»
2	Haderslev	19463	»	21-22	»	»	»	»	»	»	»	»	»	u. F
3	Ribe	19908	26	»	»	»	»	»	17	»	»	20	»	»
4	—	25712	26-29	»	35	»	»	»	»	»	»	»	»	»
5	—	25714	26-29	»	»	37	»	»	»	»	»	»	12	»
6	—	25725	»	26	»	»	»	»	»	18	19b	»	69	13
7	Ringkjøbing	25743	»	29	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
8	—	B 314	26	26	»	37	38	»	»	»	19a	»	11 el. 69 fl.	»
9	—	B 3319	33-34	»	»	»	»	»	»	»	»	»	11 [2 St.]	13a
10	—	B 3612	»	21-22	»	»	38	»	»	»	»	20	»	»
11	Viborg	B 2300	24-25	»	»	37	»	»	»	»	»	»	»	»
12	Thisted	14495	26-30	»	»	36?	»	»	»	»	»	»	»	»
13	—	21020	26	»	35	37	»	»	17	18	»	»	69-70	»
14	—	B 256	33-34	»	35	»	»	»	»	»	»	»	»	»
15	—	B 1912	26	21-22	»	»	38	»	»	»	»	»	11	»
16	—	B 3905	27-29 og u. F.	»	»	»	»	»	»	»	»	»	69 fl.	»
17	—	B 4308	»	21-22	»	»	»	»	»	»	»	»	11	»
18	Hjørring	B 4004	»	u. F.	»	37	»	»	»	»	»	»	»	»
19	Veile	18310	24-31	»	»	»	38-39	»	»	»	»	»	11	»
20	Aarhus	15271	»	26-29	»	»	38	»	»	»	»	»	»	»
21	—	B 1396	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	12	»
22	—	B 1404	»	21-22	»	»	»	»	»	»	»	20	12	13a
23	—	B 2241	»	26	35	»	133	»	»	»	»	»	11 [2 St.]	»
24	Aalborg	B 1692	»	26	»	»	40	41	»	»	»	»	»	»

d fra Mandsgrave.

Kar	Meisel	Sav	Kniv	Andre Sager	Gravskik	Gravform	Litteratur-Henvisning
»	»	»	»	Hue, 3, Rester af Klædning	ubr.	Egekiste i Høi	Aarb. 1891, 99
44	»	»	»	Rester af Klædning	ubr.	Egekiste i Høi	Aarb. 1891, 99
»	»	»	»	Klædning, 1-3	ubr.	Egekiste i Høi	Madsen, Bronzeald. II Pl. 4
»	»	»	»	Rester af Klædning, Dyrehud, 3c	ubr.	Egekiste i Høi	Madsen, Bronzeald. II Pl. 7
44 [2 St.]	»	»	»	Rester af Hue, 3, og Klæder	»	Egekiste i Høi	Madsen, Bronzeald. II Pl. 7
u. F.	»	»	e. F.	Flintstykke, 46, lille Bronzering	»	Egekiste i Høi	Madsen, Bronzeald. II Pl. 3
44	»	»	»	Rester af Klædning	»	Egekiste i Høi	
45	»	»	»	Spydspids af Flint, 46	»	Stensat Kiste, 190 × 100 Cm., i Høi	
»	»	»	»	Klædning, 1-3	ubr.	Egekiste i Høi	Aarb. 1886, 254
»	»	»	»	Rester af Klædning, Dyrehud, 3c	ubr.	Mandslang Grav af Planker i Høi	Aarb. 1886, 259
»	»	»	»	Tilhugget Flintflække, 46	»	Stendynge i Høi	Aarb. 1886, 267
»	»	»	»		ubr.	Stensat Grav i Høi	
»	143	»	»		»	Stensat Grav, 220 × 60 Cm., i Siden af Høi	Aarb. 1868, 108
»	»	»	»	Smal Guldring, e. F.	ubr.	Mandslang, stensat Grav i Høi	
»	»	»	»		»	Stendynge i Høi	
»	»	»	»		»	Stensat Grav i Høi	
»	»	»	»		»	Stensat Grav, 235 Cm. l., 80 b., 150 d. Høi	
»	»	»	»	Spydsp. af Flint, 46, Svovlkis, lille St. Guldtraad	»	Mandslang Grav i Høi	
»	»	»	»		»	Under Sten i Høi	
»	»	»	»	Et tildannet Oxehorn	»	Grav, 250 × 60 Cm., i Høi	
»	»	»	»	Klædning, 1-3, Dyrehud, 3c	ubr.	Egekiste i Høi	Aarb. 1886, 254
»	»	»	»	Klædning, 2-3, Sværdskede Dyreskind, 3c m. m.	ubr.	Egekiste i Høi	Aarb. 1891, 100
»	»	»	»		ubr.	Stendynge; 250 Cm. l. Grav; Høi	Aarb. 1886, 272
»	»	»	»		»	Stensat Grav, 150 Cm. l., 50 b., 80 d. Høi	Aarb 1886, 275

	Amt	Mus. Nr.	Sværd	Dolk	Dopsko	Bæltekrog	Øxe	Spydspids	Ragekniv	Niptang	Syl	Kam	Naal	Knap
25	**Frederiksborg**	B 199	26	»	»	»	»	»	17 el. 85	18	»	»	69	»
26	—	B 1005	»	24-30	»	37	»	»	»	»	»	»	11 el. 69 fl.	»
27	—	B 1428	»	22	»	»	»	»	»	18	»	»	11	»
28	—	B 2015	»	27-28	»	»	»	»	»	»	»	»	69 fl.	14
29	—	B 2128	»	»	»	37	38	»	»	18	19	»	»	»
30	—	B 3774	»	u. F.	»	37	38	»	»	»	»	»	11 el. 69 fl.	»
31	**Kjøbenhavn**	4324	26	»	»	»	»	»	»	»	»	»	11 el. 69 fl.	»
32	—	25762	u. F.	»	»	37	38	»	»	»	»	»	»	»
33	—	B 796	26	»	»	»	»	»	»	»	»	»	11 el. 69 fl.	»
34	—	B 1773	24-25	21-22	»	»	»	»	85	»	»	»	»	»
35	—	B 3815	»	u. F.	»	37	39	»	»	»	»	»	69 fl.	»
36	—	B 3966	»	»	»	36	»	»	»	18	»	»	69-70	»
37	**Holbæk**	B 401	33-34	»	»	»	137	»	»	»	»	»	»	»
38	—	B 3626	26-30	»	»	»	»	»	»	»	»	»	69 fl.	»
39	**Maribo**	B 1311	»	26	»	»	»	»	17 el. 85	»	»	»	»	13
40	**Bornholm**	B 985	27-30	27-30	»	»	38	41	»	18	»	»	11 el. 69 fl.	13
			21	21	4	12	14	2	5	7	2	4	24	7

sjælden i disse ældre Fund — ialt i 6 Fund — et ringe Antal i Sammenligning med Kvindefundene fra den nærmest paafølgende Tid (XI—XII), ganske som Forholdet er for Mandsgravenes Vedkommende. Det tør da sluttes, at Anvendelsen af Guldsmykker er tiltagen stærkt i Løbet af den ældre Bronzealder.

Kar	Meisel	Sav	Kniv	Andre Sager	Gravskik	Gravform	Litteratur-Henvisning
»	»	»	16		»	Mandslang, stensat Grav i Høi	
»	»	»	»		»	Stensætning under Jordfladen	
»	»	»	»		ubr.	Stendynge i Høi	
»	»	»	»		br.	Trækiste, 150 Cm. b., under Stendynge i Høi	
»	»	148	»	Spydspids af Flint, 46, Punzel, 349, Bronzefragmenter	»	Egekiste under Stendynge i Høi	Aarb. 1886, 262
»	»	»	»		»	Stensætning, 300 × 100 Cm., i Høi	
»	»	»	»		ubr.	Stensat Grav i Høi	
45	143	»	»	Rund Bronzeplade med Guldbelægning	»	Stensat Grav under Stendynge i Høi	Aarb. 1868, 109
»	»	»	u. F.		ubr.	Stendynge i Høi	
»	»	»	»	Flintspyd, 46	»	Stendynge i Høi	
»	143	»	»	Flintspyd, 46, Bronzefragmenter	»	Stensætning i Høi	
»	»	»	»		ubr.	Stendynge, 300 Cm. l., i Høi	
»	»	»	»		»	Stensat Kiste, 190 × 60 Cm., i Høi	Aarb. 1886, 273
»	»	»	»		ubr.	I Høi	
»	»	»	»		ubr.	I Høi	
»	»	»	»	Flintspyd, 46	ubr.	Stensat Grav i Høi, 250 Cm. l., 90 b., 60 d.	Vedel, 262, 19
6	3	1	3				

Af Mandens Toiletsager forekommer Ragekniven og Niptangen ikke i 117 Kvindefund fra hele den ældre Bronzealder. Naar der til et Kvindefund fra Bornholm (Mus. N. B 1519), med Bøilenaal 62, enkelt Naal 120, Kniv 81 og Dolk 90, angives at høre en Niptang 86, da danner dette Fund en enestaaende Undtagelse; det maa sikkert betragtes

II. Ældre Bronzealder. Ældre Former. Fund fra Mandsgrave med Guldringe.

	Amt	Mus. Nr.	Sværd	Bæltekrog	Øxe	Niptang	Knap	Dop	Armring	Fingerring	Æske	Kar	Andre Sager	Gravskik	Gravform	Litteratur-Henvisning
41	**Haderslev**	B 58	27-28	»	»	»	»	»	»	5	»	»	Stenøxe som Müller, Stenald. 105 (?)	ubr.	I Indgangen til en Stenalders Grav	Aarb. 1868, 106
42	**Ribe**	B 1476	24-25	»	38	»	»	»	4	»	»	»		»	Stensætning i Høi	Aarb. 1886, 271
43	—	B 2088	29	»	»	»	»	»	7	»	»	»		»	I Bunden af en Høi	Aarb. 1886, 278
44	**Ringkjøbing**	B 3148	»	37	»	18	»	»	9-10	»	42	44 [2 St.]	3 Flintstykker, 46. Sværdskede, Svovlkis m. m.	ubr.	Egekiste i Høi	Aarb. 1886, 257
45	**Aarhus**	22291	27	»	»	»	»	»	6* [2 St.]	»	»	»	* to Halvdele af et Armbaand	»	Under Stendynge i Høi	
45a	—	B 1392	24-29	»	»	»	»	»	8	»	»	»		»	Sammen i Høi	
46	**Sorø**	13954	26-30	36	»	»	»	»	9	»	»	»		»	Stendynge i Høi	
47	**Præstø**	4611	27-30	»	38	»	»	»	»	6	»	»		»	I Høi	
48	**Bornholm**	MDCXIX	27-28	»	38	»	13	15 [2 St.]	7	»	»	»		ubr.	I Høi	Vedel, 260, 3
			8	2	3	1	1	1	7	2	1	1				

III. Ældre Bronzealder. Ældre Former. Fund med Sværd og Øxe.

	Amt	Mus. Nr.	Sværd	Dolk	Øxe	Andre Sager	Gravskik	Gravform	Litteratur-Henvisning
49	**Haderslev**	B 2391	27	»	38		»	I Høi	
50	**Ribe**	B 419	»	26	38		»	Stendynge i Høi	
51	**Aarhus**	Aarhus Mus.	31	»	39		ubr.	Stensat Kiste i Høi	
52	**Aalborg**	B 1760	30	»	38		»	Stendynge i Høi	Aarb. 1886, 271
53	**Odense**	12052	26	»	38		»	Stenlag ved Høining	
54	**Svendborg**	B 1676	u.F.	»	38		»	Stendynge i Høi	
55	**Kjøbenhavn**	MMXIV	26	»	38	Svovlkis	»	Stendynge i Høi	Nord. Tidsskr. 3, 294
56	—	14713	26	»	38		»	Fundet sammen i Høi	
57	—	19050	»	27-30	38	Flintspyd, 46	ubr.	Stendynge i Høi	
58	**Holbæk**	12151	33-34	»	38		ubr.	Bunden af en Høi	
59	**Bornholm**	CCCXIII	u.F.	»	38		»	Mandslang stensat Kiste i Høi	Vedel, 261, 14
			9	2	11				

IV. Ældre Bronzealder. Ældre og yngre Former. Fund fra Mandsgrave.

	Amt	Mus. Nr.	Sværd	Dolk	Øxe	Ragekniv	Niptang	Armring	Naal	Knap	Kniv	Gravskik	Gravform	Litteratur-Henvisning
60	**Bornholm**	B 342	»	26	»	85	»	7	69-70	14	82	ubr.	Stendynge i Høi[1])	Vedel, 261, 15
61	—	B 1104	27-30	»	38	»	18	»	69-70	75-77 [2 St.] 13	83	ubr.	Stenlag i Høi	Vedel, 261, 18
62	—	B 3049	»	27-28	»	85	»	lign. 66	11 el. 69 fl.	13	lign. 16	»	Stensat Grav, i Stendynge, 190 Cm. l., 90 b. og d.	Vedel, 260, 6

[1]) Til Fundet hører et indført Bronzekar, e. F.

V. Ældre Bronzealder. Ældre Former. Fund fra Kvindegrave.

	Amt	Mus. Nr.	Halssmykke	Spiralopruining	Arm- og Benringe	Fingerring	Bælteplade	Dop	Naal	Bronzefryndser	Perler	Kam	Dolk og Dopsko	Andre Sager	Gravskik	Gravform	Litteratur-Henvisning
63	Ribe	B 765	»	»	4 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»	27-28		»	Mellem Stene i Høi	Aarb. 1886, 280
64	Ringkjøbing	11589	»	»	»	5 [2 St.] 56	58	»	»	»	65 a. e. F. [2 St.]	»	»		»	Stendynge i Høi	
65	Viborg	19207	50	»	107 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»	»		»	Stensat Grav i Høi, 190 Cm. l.	
66	Thisted	2460	»	»	54. u. F. [2 St.]	u. F.	58	»	»	»	»	»	22		»	Stensat Grav i Høi	Nord. Tidsskr. 2, 265
67	—	B 2164	»	»	106	6	»	59	69-70	»	»	»	27-28. 35	Bronzenagler o. A.	ubr.	Stensat Grav, 200 × 60 Cm., i Høi	
68	Aarhus	2680	»	»	u. F. [2 St.]	»	58	15 a [2 St.]	u. F.	»	»	»	26-31		»	Stenlag i ringe Dybde	
69	—	B 679	52	»	e. F. [2 St.]	56	58	59 [2 St.]	11	»	»	20	26	Klædning, 47-49, Lerkar	ubr.	Egekiste i Høi	Aarb. 1886, 285
70	—	B 2091	50	»	»	5 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»	Kniv, u. F., o. A.	»	Stensat Grav i Høi, 200 Cm. l., 60 b., 60 d.	
71	Randers	B 3729	»	»	55 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»	»		br.	Stensat Kiste i Høi, 90 × 25 Cm.	
72	Aalborg	22135	»	»	55	»	58	59	11 el. 69 fl.	»	»	»	»		»	Trækiste, 190 Cm. l., under Stendynge i Høi	
73	—	B 3782	50	»	54	»	»	59 [4 St.] 61	»	»	»	»	»		»	Stendynge i Bunden af Høi	

76	—	—	»	»	55 [2 St.]	»	58	»	69 fl.	»	65. 65a [5 St.]	»	»	Lerkar	ubr.	Stenleie i Høi	Sehested, Arch. Unders. 54
77	Frederiksborg	B 4237	50	»	»	»	»	59	11	»	»	»	«		ubr.	Stendynge i Høi	
78	Kjøbenhavn	4184	50	»	»	5	»	»	»	63	»	»	»		ubr.	Stensat Grav i Høi	
79	—	6632	50	»	55 [2 St.]	»	58	59 og 61 [7 St.]	»	»	»	20	»		ubr.	Under Sten i Høi	
80	—	11391	50	»	»	»	58	»	»	»	»	»	u. F.		»	Stendynge i Høi	
81	—	B 1568	50	»	54	»	»	»	»	»	»	»	»		ubr.	Høi; uden Stene	Aarb. 1886, 288
82	—	B 2200	50	53	»	»	58	15a [3 St.] 61	»	63	65. 65a [2 St.]	»	u. F.	Tøirester	ubr.	Egekiste i Høi	Aarb. 1886, 286
83	Holbæk	18182	50	»	u. F.	»	»	61	»	63	»	»	21-22	Syl, 19	»	I Høi	
84	—	B 496	52	»	55	56	»	»	69 fl.	»	»	»	26		br.	Urne under Sten i Bunden af Høi	
85	—	B 723	50	»	»	»	58	59 61	»	»	»	»	22		»	I en Stenalders Dysse	Aarb. 1871, 19
86	—	B 727	50	53	54 [2 St.]	»	»	61 [4 St.]	11	63	»	»	»	54 og 11 urigtig afbildede anf. St.	br.	Lille stensat Kiste i Stenalders Dysse	Aarb. 1871, 19
87	Sorø	22154	50	»	106 [2 St.]	»	»	59 61	»	»	»	»	»	En Arm- el. Halsring	br.	Stendynge i Høi	
88	—	B 3619	»	»	55	56	»	»	»	»	»	»	»		ubr.	Nedgravet i Mark	
89	—	B 4071	»	»	55	»	»	61 [7 St.] 15a [2 St.]	»	»	»	»	»		»	Stensat Grav i Høi	
90	Maribo	B 2919	50	»	55	6 [2 St.]	58	»	u. F.	»	»	»	26		»	Fundet sammen i Høi	
91	Bornholm	CCCXXII	»	»	»	5 [2 St.]	58	u. F. flere	62	»	»	»	»		»	Stenhob i Høi	
92	—	2884	51	»	»	»	»	»	62	»	»	»	»	Flere Knive	»	Høi	
93	—	13135	»	53	55	»	»	»	»	»	»	»	»		ubr.	Udkant af Høi	Vedel, 260, 10
94	—	B 1768	»	»	55 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»	«		ubr.	Stendynge i Høi	
			19	4	21	12	13	15	12	4	3	2	14				

VI. Ældre Bronzealder. Ældre og yngre Former. Fund fra Kvindegrave.

	Amt	Mus. Nr.	Halssmykke	Spiraloprulning	Arm- og Benringe	Fingerring	Bælteplade	Dop	Naal	Bronzefryndser	Perler	Kam	Dolk, Dopsko	Kniv	Æske	Andre Sager	Gravskik	Gravform	Litteratur-Henvisning
95	**Viborg**	B 3042	»	»	4	»	58	»	»	»	»	»	89	83	»		br.	Mandslang, stensat Kiste i Høi	Aarb. 1886, 280
96	**Thisted**	11103	50. u. F. [2 St.]	»	114 [2 St.] u. F.	»	»	»	119	»	»	»	»	»	»		»	Stensat Kiste, 190 Cm. l., i Høi	
97	**Randers**	B 3489	»	»	55 [2 St.]	»	58	»	69 fl.	»	»	»	»	81	»		ubr.	Stensætning i Bunden af Høi	Aarb. 1886, 293
98	**Kjøbenh.**	B 3059	50 102	»	55	»	58	15a	69 fl.	»	»	»	»	81	»		»	Stendynge i Høi	Aarb. 1886, 288
99	**Præstø**	B 4351	50	»	55 [2 St.] 108 [3 St.]	56	»	116 [12 St.]	69 fl. [3 St.]	»	»	»	»	»	123	4 Knapper, 75 og 207; Syl, 200 Segl, 146-147	ubr.	Stendynge i Høi	
100	**Bornholm**	17131	51	»	114 [2 St.]	»	58	»	62	»	»	»	»	83	»		«	Høi	Vedel, 261, 17
101	—	B 3283	»	53	»	57	»	»	62	63	65 og 65a flere	»	»	»	»	Hægter, 64, flere. Knap 75 og 80	br.	Stensat Kiste, 220 Cm. l., 30-50 b., 50 d., under flad Stendynge	Vedel, 286, Loftsgaard

med Tvivl, hvorfor det hellerikke er anført i Fundlisterne. Derimod turde Sylen ogsaa høre hjemme i Kvindens Gravudstyr, baade i den ældre og i den yngre Bronzealder (se Tabel XVIII), skjøndt den forekommer sjælden og Beretningerne om de 3 ældre Fund (Nr. 83, 99, 233), hvori den skulde findes, ikke ere hævede over al Tvivl.

Det er ligeledes ved Bronzesmykkerne, navnlig Halskraven 50—51 og Bæltepladen 58, at de her sammenstillede ældre Kvindefund adskille sig fra de yngre, som ere anførte i Tabel XI—XII. Kun enkelte Former, nemlig Arm- og Benringene 106—108 og Bøilenaalene 69—70, som hovedsagelig tilhøre den yngre Tid, forekomme af og til i den ældre Fundgruppe. Et lignende Forhold omtaltes foran for Mandsgravenes Vedkommende.

Men foruden de i Tabel V opførte ældre Fund og de yngre Fund i Tabel XI—XII foreligger der en Række Kvindefund, i hvilke Former, som iovrigt maa opfattes enten som udelukkende ældre eller som afgjort yngre, forekomme ved Siden af hverandre. Disse Fund, som ere anførte i Tabel VI, danne et Mellemled mellem den ældre og den yngre Fundgruppe, saaledes at Udviklingen gjennem hele den ældre Bronzealder synes at træde klart frem. Fundene i Tabel V tilhøre de ældre Formers Tid, i Tabel VI: Overgangstiden fra den ældre til den yngre Stil, i Tabel XI—XII: de yngre Formers Tid. At nu denne Opfattelse er rigtig, og at Ordningen af Fundene i tre chronologiske Grupper ikke er vilkaarlig, fremgaaer først af en Betragtning af den hele Række af Fund; der er et saa stort Antal Fund, som alene indeholde ældre Former (V) eller alene yngre Former (XI—XII), og et saa lille Antal, hvori ældre og yngre Former ere blandede (VI) — den ældre og den yngre Fundgruppe har hver for sig et saa ensartet Præg og ere indbyrdes saa forskjellige, at Adskillelsen i to Grupper maa siges at være berettiget eller nødvendig. Men dernæst — og dette turde her være det afgjørende — vidne alle Formerne, Stilen

	Amt	Mus. Nr.	Vaaben			Toiletsager			Smykker					Redsk
			Sværd	Dolk	Dopsko	Ragekniv	Niptang	Syl	Armring	Fingerring	Naal	Knap	Dop	Kniv
102	Aabenraa	20652 a	91	»	93	»	»	»	66	»	»	75	»	»
103	Haderslev	B 876	»	»	»	u. F.	87	»	»	5	70	»	»	81
104	Ribe	13102	33-34	»	»	»	»	»	»	6	»	»	»	u. F.
105	—	13766	33-34	»	»	»	»	»	»	6	»	»	»	u. F.
106	—	B 1479	33-34	»	»	»	»	»	66	»	»	»	»	u. F.
107	Ringkjøbing	B 1861	90	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
108	—	B 3165	33-34	»	»	85	86-7	»	»	»	»	»	»	84
109	—	B 3384	88	»	»	»	»	»	»	6	»	»	61-116	»
110	Viborg	16052	33-34	93	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
111	—	16946	91	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»
112	—	22293	89	»	»	»	»	»	66	»	»	»	»	83
113	—	B 130	89	»	»	»	u. F.	»	66	»	69-70	»	»	83
114	—	B 212	33-34	»	»	»	»	»	»	6	69	75	»	»
115	—	B 624	»	»	»	»	»	»	»	6	»	»	»	81-2
116	—	B 2001	33-34	»	»	85	86-7	»	»	»	70	75	»	83
117	—	B 3800	33-34	»	»	85	»	»	»	»	70	»	»	»
118	—	B 3850	33-34	»	»	»	»	»	66	»	»	75 [2 St.]	»	»
119	—	B 4180	u. F.	»	»	»	»	»	66	»	70	»	»	»
120	Thisted	B 7	89	»	»	»	»	»	»	5	122	»	»	»
121	—	B 181	91	»	»	»	»	»	6a*	6a*	»	78 [5 St.] 75-6	»	»
122	—	B 363	88	»	»	85	86-7	»	»	»	»	»	»	82
123	—	B 3862	88	»	93	85	86-7	»	»	»	70	75-6 [2 St.]	»	83
124	—	B 4299	90	»	93	»	»	»	»	6a	»	75	»	»
125	Veile	B 1540	33-34	»	»	»	»	»	6	6	»	»	»	»
126	—	B 4414	»	88-91	»	»	»	»	»	»	69-71	»	»	»
127	Aarhus	2363	»	90	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
128	Randers	B 3365	»	90	93	85	»	»	»	»	70	»	»	83
129	—	B 3873	»	89-90	»	85	»	»	»	»	»	76	»	»
130	—	B 4312	»	»	»	85	86-7	19	»	»	»	»	»	»
131	Odense	B 1892	90	»	93	»	»	19a	»	»	»	»	»	»

rre Fund fra Mandsgrave.

Andre Sager	Gravskik	Gravform	Litteratur-Henvisning
	»	Stendynge, 190 Cm. l., i Høi	
	br.	Stendynge i Høi	
	»	Stendynge i Høi	
	»	Samlet i Høi	
	»	Samlet i Høi	Aarb. 1886, 277
96	br.	Stensat Kiste, 160 × 60 Cm.	Aarb. 1886, 275
	br.	Stendynge i Høi	
	»	Høi	
	»	Mellem Sten i Høi	
133	»	Høi	
	»	Under Sten i Høi	
	ubr.	Stensat Grav i Høi, 250 Cm. l., 60 b.	Aarb. 1868, 107
	ubr.	Stensat Kiste i Høi, 220 Cm. l., 60 b., 30-60 d.	
	»	Mellem Sten i Høi	
	br.	Stensat Kiste, 190 Cm. l., 50 b., 30 d.	Aarb. 1886, 282
lspids af Flint, 46	»	Stensat Kiste, 190 Cm. l., 60 b., 30-60 d., i Høi	
	ubr.	Stendynge i Høi, 250 Cm. l., 60 b., 90 d.	
maa Guldplader	»	Stensætning i Høi	
	»	Stensat Grav, 190 × 60 Cm., i Høi	Aarb. 1868, 108
ivlsomt, om fundne saaledes	»	Stensat Grav, 190 × 50-60 Cm., i Høi	
	ubr.	Stensat Kiste, 150 Cm. l., 30-60 b., 30 d.	Aarb. 1886, 281
pids: Müller, Stenald. 179, lig- nde adskilt fra de andre Sager	br.	Stensat Kiste, 140 Cm. l., 50-60 b., 15 d.	
	ubr.	Stensat Grav, 219 × 47 Cm., i Høi	
lspids, 97	»	Stensat, mandslang Grav i Høi	Aarb. 1886, 266
lspids af Flint, 46	br.	Under Stendynge i Høi	
136-137	ubr.	Høi	
ekrog, 98. Lille Stykke Rav	»	Stensætning i Høi	
	»	Stensat Kiste, 250 Cm l., 60 Cm b., 60-90 d., i Høi	
en: Müller, Stenald. 197	»	Stensat Grav, 94 Cm. l., 36 b., 31 d., i Mark	
	br.	Stensat Kiste, 190 Cm. l., 120 b., 90 d.	

	Amt	Mus. Nr.	Vaaben			Toiletsager			Smykker					Redska
			Sværd	Dolk	Dopsko	Ragekniv	Niptang	Syl	Armring	Fingerring	Naal	Knap	Dop	Kniv
132	Frederiks-borg	11443	90	»	»	»	»	»	»	»	70	75 [2 St.]	»	»
133	—	B 1433	»	u. F.	»	85	87	19	»	»	»	»	»	»
134	—	B 2015	»	89	»	»	»	»	»	»	69 fl.	lign. 14	»	»
135	—	B 3205	»	»	»	85	86	»	»	»	»	77	»	u. F.
136	Kjøbenhavn	9220	91	»	»	85	87	»	»	»	70	75 [3 St.]	»	81
137	—	B 3716	90	»	»	85	»	»	66	»	69 fl.	75	»	83
138	Holbæk	B 1920	89-92	»	»	»	»	»	»	»	73-206	»	»	»
139	Maribo	B 1968	90	»	93	85	86-7	»	»	»	69 fl.	75	»	u. F.
140	—	B 2179	90	»	94	»	»	»	66	»	»	75 [2 St.]	116 [2 St.]	»
141	Bornholm	18296	90-92	»	»	e. F.	87	»	»	»	71	»	»	83
142	—	B 323	90-92	»	»	85	87	»	»	»	73	»	»	»
143	—	B 1724	»	90	»	85	87	»	»	»	»	»	»	83
144	—	B 2070	33-34	»	»	85	»	»	»	»	»	75	»	81
145	—	B 2228	91	»	»	85	»	»	»	»	»	»	»	»
146	—	B 3390	»	90	»	85	86	»	»	»	71	»	»	»
147	—	B 4049	90	»	»	85	»	»	»	»	»	»	»	»
148	—	B 4051	90	»	»	85	87	»	»	»	73	76 [2 St.]	»	»
			35	8	8	22	16	3	11	10	20	17	2	19

og Ornamentiken i Hovedtrækkene og i Enkelthederne om en Udvikling gjennem Tiden fra et ældre til et yngre Stadium.

Ældre Bronzealder. Yngre Former. Fund fra Mandsgrave.

De 100 Fund, som ere sammenstillede i Tabel VII—X, have et ioinefaldende ensartet Præg, idet de alle indeholde flere eller færre af den samme lille Række af Former.

At disse Fund maa hidrøre fra Mandsgrave, fremgaaer af en Sammenligning med de samtidige Kvindefund, som ere

Andre Sager	Gravskik	Gravform	Litteratur-Henvisning
ng til Trææske, 43. Rester Tøi og Skind	br.	Mandslang, stensat Kiste i Høi	
148. Medekrog, 98. Lille kke Rav	ubr.	Stendynge i Høi	
	br.	Trækasse, 90 Cm. l., under Stendynge i Høi	
	ubr.	Under Sten ved Høi	
spids af Flint, 46. Kitning til eæske, 43. Lædertaske, 99. ster af Tøi og Skind	br.	Mandslang, stensat Kiste i Høi	Ann. 1848, 336
rtaske, 99. Spydspids af Flint, o. A.	ubr.	Stendynge i Høi	Aarb. 1889, 335
	br.	Stensat Grav i Høi	
	br.	Under Sten og Tang i Høi	Aarb. 1886, 284
	br.	Under Sten i Høi	Aarb. 1886, 276
	br.	Stensætning i Høi	
niv. Fingerring 56, sandsyn-vis indblandet fra B 327 (Yngre indegrave, Fund 247)	br.	Dobbelt, stensat Kiste i Høi. Se B 327	Vedel, 262, 22
	br.	Stensat Kiste, 60 × 30 Cm., i Høi	Vedel, 261, 13
	»	Stendynge i Høi	
nent af Rageknív 184-7?	ubr.	Stenlægning i Høi	
	br.	Stenkiste, 70 × 100 Cm.	
	br.	Stensat Kiste under Stendynge, 90 Cm. l., 40 b., 60 d., i Høi	
	br.	Stensat Kiste, 90 Cm. l., 30 b., 15 d., under Stendynge i Høi	

anførte i Tabel XI—XII. Her findes Sværd — i Stedet for hvilket der sjældnere træder en Dolk — Rageknív og Niptang samt den svære Haandledsring af Guld 66, medens alle Smykkeringe af Bronze mangle. Der foreligger vistnok kun een nogenlunde paalidelig Beretning om, at Sværd og Bronzeringe ere fundne sammen[1]); men disse Ringe, 66 a, ere

[1]) Mus. Nr. B 1889, Viborg Amt: Sværd 90, Knap 76, Armring 66 a [2 St.]; br.; i stensat Kiste, under Stendynge, 120 × 25 Cm.

VIII. Ældre Bronzealder. Yngre Former. Fund fra Mandsgrave med Sværd eller Dolk og Naal, Knap eller Kniv.

	Amt	Mus. Nr.	Naal	Knap	Kniv	Sværd	Dolk	Dopsko	Gravskik	Gravform og Litteratur-Henvisning
149	Tønder	12854	•	75 [3 St.]	83	33-4	•	94	•	Stensætning i Høi
150	Ribe	B 2809	121	75	81	•	90	•	•	Høi. 90 ved Siden af en Urne; de andre Sager i den
151	—	B 4290	•	75	•	33-4	•	•	•	Stendynge i Høi
152	Ringkjøbg.	20873	•	•	81	90	•	•	•	Stensat Grav i Høi
153	Viborg	16333	•	•	81	33-4	•	•	•	Stensat Grav i Høi
154	Thisted	B 297	69 fl.	•	•	33-4	•	93	ubr.	Stensat Kiste i Høi Aarb. 1886, 267
155	—	B 404	119	•	•	89-90	•	94	•	Stensat Grav, 250 Cm. l., i Høi
156	—	B 1113	u. F.	u. F.	•	90	•	93	•	Stensat Kiste, 190 Cm. l., 60 b. og d., i Høi. Aarb. 1886, 267
157	—	B 1590	69 fl.	75	•	•	•	•	br.	Stensat Kiste, 190 Cm. l., 30 b. og d., i Høi
158	—	B 3030	•	75	•	33-4	•	•	•	Stensat Grav i Høi, med Lerkar, 101
159	—	B 4202	70-3	•	•	•	90-92	93	br.	Stensat Kiste, 80×30 Cm., i Høi
160	Veile	B 4084	e. F.	•	83	•	89-90	•	br.	Ovenpaa en stensat Kiste, 60 × 15 Cm.
161	Randers	B 3074	70	75 [2 St.]	•	33-4	•	93	br.	Stensat Kiste, 200 Cm. l., 60 b., 50 d., i Høi. Aarb. 1886, 265
162	—	B 3875	•	76 [2 St.]	•	33-4	•	•	br.	Stensat Kiste, 150 Cm. l., 60 b., 30 d.
163	Kjøben-havn	B 3603	69 fl.	75 [3 St.]	•	33-4	•	•	ubr.	Stensat Kiste, 220 Cm. l., i Høi
164	—	B 4041	•	75	•	90	•	93	br.	Stensat Kiste, 220 Cm. l., 60 b., 30 d., i Høi
165	Holbæk	12056	70	•	•	•	22 el. 91	93	ubr.	Stensat Kiste, 220 × 90 Cm., i Høi
166	—	21339	73-206	76-77	•	•	89-90	•	•	Fundne sammen
167	—	B 52	•	75. 208	•	•	88	•	•	Stensat Kiste, 190 Cm. l., i Høi
168	Præstø	20609	•	•	81	33-4	•	•	•	Mandslang, stensat Kiste, i Høi
169	—	B 1696	•	75 [2 St.]	•	33-4	•	•	•	Fundne sammen i Høi
			11	13	6	14	6	8		

IX. Ældre Bronzealder. Yngre Former. Fund fra Mandsgrave med Sværd eller Dolk og Ring af Guldtraad.

	Amt	Mus. Nr.	Armring	Fingerring	Sværd	Dolk	Dopsko	Gravskik	Gravform og Litteratur-Henvisning
170	Tønder	15698	4	·	89	·	·	·	Egekiste i Høi, Rester af Klædning og Dyrehud
171	Haderslev	B 2295	4	·	33-4	·	93	·	Mellem Sten i Høi
172	Ribe	9882	·	6	33-4	·	·	·	Høi
173	—	19644	·	6	u. F.	·	·	·	Høi
174	—	20563	·	5	90	·	·	·	Under Sten i Høi
175	—	B 1574	·	6	u. F.	·	·	·	Stendynge i Høi
176	Ringkjøbg.	3382	4	·	33-4	·	·	·	Stendynge i Høi
177	—	B 926	·	5	88	·	·	·	Høi
178	Viborg	22341	4	·	90	·	·	·	Stendynge i Høi
179	—	B 4	6a	[3 St.]	88	·	·	·	Stensat Grav, 250 Cm. l.; Høi
180	—	B 1153	6	·	u. F.	·	·	·	Stensat Grav i Høi
181	—	B 1738	4	·	u. F.	·	·	·	Under Sten i Høi
182	—	B 1751	4	·	u. F.	·	·	·	Under Sten i Høi
183	—	B 3047	4	·	u. F.	·	·	·	Stensat Grav i Høi
184	—	B 3354	4	·	33-4	·	·	br.	Stensat Grav, 90-130 Cm. l., i Høi. Aarb. 1886, 279
185	Thisted	14831	·	6	89	·	·	ubr.	Stensat Kiste, 250 × 90 Cm.; Høi
186	—	B 1964	4	·	33-4	·	·	·	Stensat Grav, 190 × 50 Cm.; Høi. Aarb. 1886, 279
187	—	B 3086	4	·	33-4	·	·	ubr.	Stensat Kiste, 190 Cm. l.; Høi. Aarb. 1886, 279
188	Veile	B 566	4	·	33-4	·	93	·	Stensætning i Høi. Aarb. 1886, 279
189	—	B 1143	4	·	u. F.		·	·	Høi
190	Aarhus	B 1197	6	·	88	·	·	·	Høi
191	—	B 3144	·	5	33-4	·	·	·	Høi
			15	8	22		2		

ganske af samme Form som Guldringen 66, der er et sædvanligt Mandssmykke. Fremdeles forekomme i Mandsfundene Spiralringe af Guldtraad 4—6 enkeltvis, men ikke parvis som i Kvindefundene (Tabel XII), og Knapperne 75—77 ere almindelige.

X. Ældre Bronzealder. Yngre Former. Fund fra Mandsgrave med vreden Armring af Guld.

	Amt	Mus. Nr.	Sværd	Armring	Gravskik	Gravform	Litteratur-Henvisning
192	Ringkjøbing	B 599	90	66	br.	Stensat Grav i Høi	Aarb. 1886, 277
193	Viborg	4533	90	66	»	Fundne sammen i Høi	
194	—	B 1836	33-4	66	ubr.	Høi	Aarb. 1886, 277
195	—	B 2298	33-4	66	»	Stensætning i Høi	Aarb. 1886. 277
196	—	B 3835	88	66	»	Stendynge, 190 × 220 Cm., i Høi	
197	Thisted	B 1687	33-4	66	»	Stensat Grav, 220 Cm. l., 50-80 b., 50 d., i Høi	Aarb. 1886, 277
198	Aalborg	19059	u. F.	66	»	Fundne sammen i Høi	
199	—	B 1927	90	66	»	Stensat Grav, 190 Cm. l., i Høi	Aarb. 1886, 277
200	Frederiksborg	4237	u. F.	66	»	Stensat Kiste, 190 × 90 Cm., i Høi	
201	Maribo	B 434	90	68	ubr.	Stensat Kiste, 190 Cm. l., i Høi	Aarb. 1886, 278
			10	10			

Fra den ældre Gruppe af Mandsfund skille disse Fund sig bestemt for de fleste Formers Vedkommende. Kun en enkelt, mindre udpræget Sværdform, med Grebtunge 33—34, er bevaret uforandret eller dog med saa ringe Forandringer, at disse ikke kunne nøiere betegnes. Andre fælles Former for den tidligere og senere Del af den ældre Bronzealder ere Spiralringene af Guldtraad 4—6 og Sylen 19; men disse Former forekomme uforandrede gjennem hele Perioden. Paa den anden Side staaer denne Fundgruppe i nært Forhold til den yngre Bronzealder, idet Fundene Nr. 138, 142, 145, 166 og 167 indeholde Sager, som minde om dette senere Afsnit eller væsentlig høre hjemme der.

De større Fund, som ere sammenstillede i Tabel VII ere temmelig afvexlende i deres Sammensætning, og der synes

saaledes ikke at være fulgt nogen ganske bestemt Regel med Hensyn til Gravudstyret. Mere ensartede ere de mindre Fund med Knive, Knapper og Naale, som ere anførte i Tabel VIII. En eller flere af disse Gjenstande har ved Siden af Sværdet ofte udgjort det fuldstændige Gravudstyr.

Af de større Fund i Tabel VII indeholde 8 et Sværd og en tyk, vreden Haandledsring af Guld, 66. I Tabel X er der anført 10 andre Fund, som alene indeholde et Sværd og den samme Guldring. Dette er et smukt Materiale til Paavisningen af et bestemt Udstyr for Manden i en vis Del af Bronzealderen. Naar en Guldring af denne Form, 66, er indsendt til Museet som funden i en Stendynge i en Høi sammen med et Kvindesmykke, en Armring af Bronze 110 (Mus. Nr. B 1757, Viborg Amt), da tør sikkert nok dette Fund betegnes som sammenblandet eller i ethvert Fald som betydningsløst med Hensyn til Bestemmelsen af denne Art af Guldringe som Mands- eller som Kvindegods. Dette Fund er derfor hellerikke optaget i Tabellerne.

I 9 af de større Fund i Tabel VII forekommer der en enkelt Spiralring af Guldtraad til Finger eller Arm 4—6. Andre samtidige Fund fra Mandsgrave med en enkelt Guldring af samme Art og Sværd — ialt 21 — ere sammenstillede i Tabel IX. Kun i 3 Mandsfund, Nr. 121, 125 og 179, forekommer der flere Ringe; men intet indeholder et sammenhørende Par saaledes som Kvindefundene (Tabel XII). Saaledes er Forholdet ogsaa i den ældre Tid (Tabel II og V).

Ældre Bronzealder. Yngre Former. Fund fra Kvindegrave.

Hvor meget end de chronologiske Inddelinger af Bronzealderen kunne støttes ved Bestemmelser hentede udenfra — hvor sikkert end Forskjellighederne i Form, Stil og Ornamentik kunne lede — hvor gode Bidrag end vexlende Gravformer og Gravskikke kunne give, saa maa det egentlige Grundlag for alle Inddelinger blive de samlede Fund, eller, om man vil: paa dem maa Systemet kunne prøves. Der maa inden-

XI. Ældre Bronzealder. Yngre Former. Større Fund fra Kvindegrave.

	Amt	Mus. Nr.	Halssmykke	Arm- og Benring	Fingerring	Bælteplade	Dop	Naal	Perler	Dolk og Dopsko	Kniv	Æske	Andre Sager	Gravskik	Gravform	Litteratur-Henvisning
202	Ribe	19150	»	110-111	5 [2 St.]	115-116	»	u. F	»	91	»	»		»	Høi	
203	—	B 234	»	106	»	»	61 116	»	»	»	83	»		»	Mellem Sten, i Høi	
204	Ringkjøbg.	3591	»	»	»	»	»	»	»	89-90	»	123		»	Høi	
205	—	11669	102-105	107	5 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»		»	Høi	
206	—	B 3161	»	106 [2 St.]	»	»	59	»	»	u. F.	»	»		br.	Stendynge i Høi	
207	—	B 3566	102	107	»	»	»	»	»	33-34	»	»		»	Stensætning i Høi	
208	Viborg	5514	»	106-8 [2 St.]	»	»	116 [3 St.]	»	»	»	83	»		»	Høi	
209	—	15533	103	u. F.	6 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»		br.	Under Sten i Høi	
210	—	B 165	103	110	6 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»		br.	Stendynge i Høi	
211	—	B 819	103	106 107 110	56	»	116 [2 St.]	»	»	»	»	»		»	Stensat Kiste	Aarb. 1886, 292
212	—	B 1595	103 [4 St.]	106. 107. 108 [5 St.] 110 [2 St.]	»	115	»	70	»	»	81	123	Lille Bronzering, Lerkar, 101	»	Stensat Kiste, 150 Cm. l., i Høi	Aarb. 1886, 291

215	—	9608	»	u. F. [2 St.]	56 [2 St.]	»	»	69 fl.	»	»	»	»		»	Stensat Grav i Høi	
216	—	18405	»	110-111	»	»	»	70	»	»	»	»		»	Stensætning i Høi	
217	—	B 27	103	114	6 [2 St.]	»	»	»	»	89-90 35	»	»		»	Fundet sammen i Høi	
218	—	B 258	104	4 [2 St.] 106-8 [2 St.]	»	»	»	»	»	88	»	»		ubr.	Stensat Kiste, 190-220 Cm. l., 60 b., 60 d.	
219	—	B 2019	»	114	6	115-116		206	»	»	»	»		»	Stensat Kiste, 190-250 Cm. l., 30-60 b., 30 d.	
220	—	B 2546	»	110-11 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»	»		»	Stensat Grav i Høi	Aarb. 1886, 292
221	—	B 3037	102	106 [3 St.]	»	»	116	70	»	»	»	»	Lerkar, 101	»	Stensat Kiste, 150 × 30-50 Cm., i Høi	
222	—	B 4103	»	107 [2 St.]	»	»	»	71	»	»	»	»		br.	Stensat Kiste, 80 × 40 Cm.	
223	—	B 4111	103	106 [2 St.]	56	»	61 el. 116	70	»	»	83	»		br.	Stensat Kiste, 90 × 30 Cm., i Høi	
224	—	B 4316	»	112 [2 St.]	6 a	115	»	u. F.	»	»	»	»		»	Stensat Grav, 175 Cm. l., 60 b., 50 d., i Høi	
225	**Hjørring**	B 3447	104	55	5 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»		»	Mandslang, stensat Kiste i Høi	Aarb. 1886, 294
226	—	B 3451	»	»	»	»	»	121	117-18 [13 St.]	»	84	»		»	Stendynge i Siden af Høi	Aarb. 1886, 294
227	—	B 3631	104	106 [2 St.]	5 [2 St.]	»	»	»	»	u. F.	•	»		»	Stendynge i Høi	
228	—	B 3794	104	114	6 [2 St.]	»	»	11 el. 69 fl.	»	»	»	»		»	Høi	

	Amt	Mus. Nr.	Halssmykke	Arm- og Benring	Fingerring	Bælteplade	Dop	Naal	Perler	Dolk og Dopsko	Kniv	Æske	Andre Sager	Gravskik	Gravform	Litteratur-Henvisning
229	**Hjørring**	B 3856	»	110	56	»	»	»	»	»	»	»	Segl, 146	»	Stendynge i Siden af Høi	
230	**Aarhus**	B 3375	102-3	110 114	5 6	»	116 [2 St.]	73	»	»	»	»		br.	Stensat Kiste i Høi	Aarb. 1886, 293
231	—	B 4282	104	106 [2 St.]	6 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»		br.	Stendynge i Høi	
232	**Randers**	18524	102 [2 St.]	106 [2 St.] 114	u. F.	»	61 [2 St.]	69 fl.	»	»	»	»		br.	Stensat Kiste, 60 Cm. l., 30 b., 50 d.	
233	—	B 74	»	114 [3 St.]	56 [2 St.]	»	»	70	65 [1 St.]	»	»	»	Syl, 19	br.	Stensat Kiste, 90 Cm. l., 30 b., 15 d., i Høi	Aarb. 1868, 118
234	—	B 3123	»	55 [2 St.] 106	56	»	»	70	»	»	»	»		br.	Stensat Kiste, 135 Cm. l., 35 b., 40 d., i Høi	Aarb. 1886, 292
235	**Aalborg**	B 1349	»	114 [2 St.]	»	»	»	69 fl.	»	»	»	»		ubr.	Stendynge i Bunden af Høi	
236	—	B 3765	»	114	5 [2 St.]	»	»	70 121	»	»	»	»		br.	Stensat Kiste, 150 Cm. l., 30 b., 50 d.	
237	**Svendborg**	B 3397	»	106 [2 St.] 108	5	»	u. F.	»	»	»	»	»		»	Under Sten i Mark	
238	**Frederiksborg**	9592, 9692	105 [2 St.]	55 4	5 6	115	»	»	»	»	»	124		»	Stensætning i Bunden af Høi	Antiqu. Tidskr. 1846-48, 139
239	—	B 641	105	109	»	»	»	71	»	»	84	»	Knap, 77	»	Fundet sammen	
240	—	B 4092	»	»	»	»	»	73	»	»	83	124	Knap, 76	br.	Stensat Kiste, 60	Aarb. 1889, 317

242	—	B 3808	»	»	»	»	»	73	»	91	84	»		br.	Stensat Kiste, 100 Cm. l., 50-70 b., 30 d., i Høi	
243	**Holbæk**	B 1341	»	107	»	»	»	»	»	»	81	»		br.	Stendynge, secundær Grav, i Høi	
244	**Sorø**	B 1839	»	108 -11 [3 St.]	5 [2 St.]	»	»	»	»	33-34	81	»		»	Stendynge i Høi	
245	**Bornholm**	B 80	»	110 [2 St.]	»	»	»	62	»	»	81	»	Bronzefrynd-ser, 63. Knap, 207 [2 St.]	»	Samlet, i Høi	
246	—	B 262	102	109 [2 St.]	56	»	»	62 [2 St.] 73	»	»	81	»	Knap, 207 [2 St.] og 1 St. u. F. Et Bronze-stykke, e. F.	br.	Stensat Kiste, 130 Cm. l., 50 b. og d.	Vedel, 260, 5
247	—	B 327	102	55	»	»	»	62	»	»	81	»	Mulig en Fin-gerring, 56. Se Fund 142	br.	Lille, dobbelt, stensat Kiste.	Vedel, 262, 22
248	—	B 1882	102	»	»	»	»	62	»	»	81	»		»	Stendynge under Høi-ning	
249	—	B 2101	»	110 [2 St.]	»	»	»	62	»	»	»	»	Knap, 77-207 [2 St.]	ubr.	Stenkiste i Høi, 190 Cm. l., 60 b. og d.	Vedel, 259, 2
250	—	B 3290	»	55 [2 St.]	»	»	»	62	»	»	83	»		br.	Mandslang, stensat Kiste, under flad Stendynge	Vedel, 286, Loftsgaard
251	—	B 3295	»	»	»	»	»	lign. 62	»	»	»	»	Knap, 76	»	Stensat Kiste, 220 Cm. l., under flad Stendynge	Vedel, 286, Loftsgaard
252	—	B 3476	»	55 [2 St.]	»	115	»	62	»	»	81	»		br.	Stendynge i Høi	
			22	45	26	7	9	30	2	10	18	5				

XII. Ældre Bronzealder. Yngre Former. Mindre Fund fra Kvindegrave.

	Amt	Mus. Nr.	Arm- og Benring	Fingerring	Dolk	Bøilenaal	Perler	Gravskik	Gravform
253	Ribe	12214	4 [2 St.]	»	»	»	»	»	Høi
254	—	19084	6 [2 St.]	»	»	»	»	»	Høi
255	—	19136	»	5 [2 St.]	27-34 eller 88-91	»	»	»	Høi
256	—	B 610	»	6	»	»	65 [27 St.]	»	Stensætning i Høi
257	—	B 1309	4 [2 St.]	»	»	»	»	»	Høi
258	—	B 2126	4 [2 St.]	»	»	»	»	»	Høi
259	—	B 3388	6 [2 St.]	»	88	»	»	br.	Under Sten i Høi
260	—	B 3669	6 [2 St.]	»	»	»	»	»	Høi
261	Ringkjøbg.	3722	»	5 [2 St.]	»	»	»	»	Høi
262	—	19977	108	»	88	»	»	br.	Under Sten i Høi
263	—	B 3515	4 [2 St.]	»	»	»	65 [44 St.]	br.	Urne i Høi
264	—	B 3569	107 [2 St.]	»	n. F.	»	»	»	Stensætning i Høi
265	Viborg	15612	4 [2 St.]	»	»	70	»	»	Mellem Sten i Høi
266	—	17201	4 [2 St.]	»	88	»	»	»	Fundet sammen i Høi
267	—	B 215	»	5 [2 St.]	»	»	»	»	Lille, stensat Kiste und. Stendynge, i Høi
268	—	B 577	»	5 [2 St.]	»	»	»	»	Høi
269	—	B 702	»	5 [2 St.]	90	»	»	»	Lang, stensat Grav med Lerkar, i Høi
270	—	B 3848	110 [2 St.]	»	»	70	»	br.	Urne i Høi
271	—	B 4014	106 [2 St.]	5 [2 St.]	»	»	»	br.	Under Sten i Høi
272	Thisted	MDCXL	114 [2 St.]	»	»	»	»	»	Høi
273	—	B 3943	»	6 [2 St.]	90-92	73-206	»	br.	Stensat Kiste, 120 × 40 Cm., i Høi
274	Hjørring	13609	4 [2 St.]	»	»	»	»	»	Stendynge i Mark
275	—	14736	»	5 [2 St.]	»	»	»	»	Høi
276	—	B 30	»	5 [2 St.]	»	»	»	»	Høi
277	Randers	B 3253	»	6 [2 St.]	»	»	»	»	Høi
278	—	B 3488	110 [2 St.]	»	»	»	»	ubr.	Stensætning i Høi
279	Bornholm	CCCXXII	»	5 [2 St.]	»	»	»	»	Stendynge
280	—	B 1664	110 [2 St.]	»	»	»	»	»	Høi
			17	12	7	3	2		

for dets enkelte Led være Rækker af Fund, som indeholde visse Sager under samme Forbindelse, der enten ikke eller kun undtagelsesvis forekomme andetsteds.

Herpaa afgive de 50 Kvindefund, som ere sammenstillede i Tabel XI, et godt Exempel. Det store Antal Tilfælde, i hvilke Halsringene 102—105 forekomme sammen med Armringene 106—114, med Bæltepladerne og Dopperne 115—116 og med andre yngre Former, og det ringe Antal ældre Fund (Tabel V og VI), hvori alle disse Former forekomme, giver en stærk Forvisning om, at de tilhøre en senere Tid.

Afset fra Spiralringene af Bronze (55—56) og af Guld (4—6), som anvendtes gjennem hele Perioden, de første kun med mindre Forandringer, de sidste uforandrede, forekommer der i denne Række af Fund kun faa Stykker af Former, som væsentlig høre hjemme i den ældre Tid, nemlig Dopperne 59 og 61 (Fund Nr. 203, 206, 232), Dopskoen 35 (Nr. 217) og Bronzefryndserne 63 (Nr. 245). Disse Stykker betegne Fundgruppens Berøring med den ældre Stil, ligesom Forbindelsen med den yngre Bronzealder er angivet ved Forekomsten af enkelte derhen hørende Former, Bøilenaalen 206 og Knappen 207 (Fund Nr. 219, 245 og 246).

Fra de samtidige Mandsfund (Tabel VII—X) skille alle i Tabel XI og XII opførte Kvindefund sig baade ved at indeholde Bronzesmykker, Ringe til Hals, Arm og Finger, og ved ikke at indeholde særlige Mandssager. Af Vaaben forekommer kun Dolken — i 17 Fund. Fælles for begge Kjøn ere Guldspiralringene 4—6, Bøilenaalen 69 flg., Knivene 81—84 og Dopperne 116.

Imellem de 79 yngre Kvindefund forekommer Knapperne 76—77 og 207 kun i 6 Fund, alle fra Nordsjælland og Bornholm, medens de i 100 samtidige Mandsfund (VII—X) fra alle Landsdele forekomme 30 Gange. Det synes heraf at turde sluttes, at Knapperne i denne Del af Bronzealderen ikke have hørt til Kvindens sædvanlige Udstyr. Paa den anden Side synes Bronzeæskerne, 123 og 124, kun at høre

hjemme i Kvindefundene; de forekomme ialt 6 Gange (Tabel VI og XI).[1])

Af de større Fund Tabel XI indeholde 6 en enkelt Guldspiralring til Finger eller Arm 4—6, medens 14 Fund have disse Ringe parvis. Da to ensartede Guldringe saaledes forekomme meget hyppig i Kvindegrave, medens de ikke synes at høre til Mandens Udstyr (VII—X), er der sikkert Grund til at betegne de i Tabel XII opførte 21 Fund med et saadant Ringpar som Kvindefund. De indeholde desforuden kun Sager, som ofte forekomme i Kvindegrave, men derimod ikke særlige Mandssager.

Ældre Bronzealder. Depotfund og Votivfund.

Den ældre Bronzealders Depotfund skille sig ved deres Indhold bestemt fra de tilsvarende Fund fra den senere Del af Perioden (XXII og XXIII). Imellem de talrige Oldsager i de 31 Fund, som ere sammenstillede i Tabel XIII og XIV, findes der kun to Stykker, en Armring 377 og en Bøilenaal 378, som egentlig høre hjemme blandt den yngre Bronzealders tidligere Former, og at disse af og til maa forekomme i Fund fra den nærmest forudgaaende Tid, er vel forstaaeligt (Fund Nr. 299 og 311).

Forskjellighederne mellem den tidligere og den senere Gruppe indenfor den ældre Bronzealder ere derimod mindre ioinefaldende ved disse Mark- og Mosefund end ved Gravfundene. Af de 18 Fund i Tabel XIII, som kunne henføres til de ældre Formers Tid, indeholde tre tillige yngre Former (Fund Nr. 295—7), og af de 13 Fund i Tabel XIV, som rumme Sager af yngre Stil, er der to, som desforuden have ældre Former (Fund Nr. 304 og 307). Denne forholdsvis

[1]) Mus. Nr. B 525, Thisted Amt: Æske 123, funden i en Høi »sammen med« et Sværd. u. F., og Ringe, er et meget tvivlsomt Fund.

stærkt fremtrædende Blanding af Sager fra begge Stilgrupper hidrører formentlig fra, at disse Fund som oftest indeholde en større Række af Stykker end Gravfundene og derimellem ikke sjælden Brudstykker af gamle og ubrugelige Sager. Men fremdeles bidrager det ikke lidet til at udjævne Forskjellighederne mellem de to Fundrækker i Tabel XIII og XIV, at de sædvanlige Arbeidsredskaber, Øxe, Meisel, Segl og Sav, som saa ofte forekomme i Mark- og Mosefundene, medens de næsten ganske mangle i Gravfundene, ikke synes at være blevne væsentlig forandrede i Formen gjennem hele den ældre Bronzealder. Dette er vel forklarligt. Værktøiet, som udelukkende har en praktisk Bestemmelse, og som kun sjældnere er udstyret med Ornamenter, maa mindre let paavirkes af den vexlende Smag og Stil end Vaaben og Smykkesager. I »Ordning af Danmarks Oldsager« er der derfor hellerikke for disse Formers Vedkommende — ligesom iøvrigt for andre særlige Mark- og Mosefunds Former — blevet foretaget en Adskillelse mellem en ældre og en yngre Gruppe. Ved Ordningen af Fundene synes derimod dette at maatte forsøges.

Den anden Hovedart af Mark- og Mosefund fra den ældre Bronzealder, Votivfundene, er repræsenteret af 37 Fund, som ere sammenstillede i Tabel XV. Ikke usandsynligt er det dog, at flere af disse Fund i Virkeligheden hidrøre fra en senere Tid, idet de indeholde Former, som vare i Brug gjennem hele Bronzealderen, nemlig Ringene 55 og 4—6 og Harpixkagerne 169. Herom kan der imidlertid Intet afgjøres. Disse Fund have faaet deres Plads her efter den Regel, som almindelig er fulgt, at et Fund, som alene indeholder Sager, der række over flere Tidsafsnit, er henført til den Tid, da disse Former først kom i Brug. Om Berettigelsen til at udsondre Votivfundene som en egen Art af Fund vil der nedenfor blive talt ved den tilsvarende Gruppe fra den yngre Bronzealder (Tabel XXIV).

	Amt	Mus. Nr.	Sværd	Dolk	Spydspids	Øxe	Halskrave	Armring	Bælteplade	
281	Viborg	B 515	Fm. u. F.	»	»	137	»	»	»	
282	Hjørring	MDCCCXXI	»	»	»	»	50	»	58	5 [5
283	—	19176	27	»	»	153	»	»	»	
284	Randers	B 3885	»	»	»	127-128 [8 St.]	»	163 [9 St.]	»	
285	—	B 3957	»	lign. 156	159 [4 St.]	129 [2 St.]	»	»	»	
286	Odense	B 2653	»	»	»	»	50	»	58 [3 St.]	[7
287	Frederiksborg	B 2306	»	»	»	»	»	55 [2 St.]	58	
288	Kjøbenhavn	11865	27 Fm	22	41 [50 St.] 41-97 [10 St.]	38 [5 St.] 39 [2 St.] 130 [3 St.] 131 [3 St.] 132 [43 St.] 133 [38 St.] 136. e. F. [1 St.]	»	»	»	
289	Holbæk	6968	»	»	»	»	50	55 u. F. [2 St.]	»	
290	—	B 995	»	»	»	133	50	55 106-8	58	
291	Sorø	CMXII	»	»	»	»	50 [2 St.]	55 [4 St.] 167	58 [2 St.]	
292	—	10927	»	»	»	»	50	55 [fl. St.]	58 [8 St.]	5 [2 [2
293	—	12943	»	»	»	»	50 [2 St.]	55 [2 St.]	»	
294	—	B 3949	»	u. F.	41 [2 St.]	152 [2 St.] 142	»	»	»	
295	Præstø	B 368	24-25 Fm	»	»	133 [8 St.]	»	166 Fm.	»	
296	Maribo	6301	»	»	»	133 [2 St.]	»	»	58	
297	Bornholm	647	»	»	»	»	51	55	»	[8
298	—	14753	»	u. F.	»	38	»	»	»	

ldre Former. Depotfund.

	Kniv	Meisel	Segl	Syl	Andre Sager	Fundforhold og Litteratur
	»	»	147 [7 St.]	»		Ved en stor Sten
	»	»	»	»	Bronzefryndser, 63 [31 St.]	I Martørv. Nord. Tidsskr. 3, 317
	»	»	»	»		Fundne sammen i Mose
	»	»	»	»	3 store Bronzegjenstande, e. F.	Under Overfladen af Mose
	»	»	»	»		Oppløiet
	»	»	»	»		I Mose. Antiqu. Tidsskr. 1861-63, 26
	16	»	»	»		I Mose
	»	143 144	»	»	Bronzemasse, 353. Stor Naal, e. F.	Samlet, 60 Cm. d. i Mose. Ann. 1853, 121
)	»	»	»	»		I Mose
	»	»	146 [2 St.]	145 [3 St.]	Flere Bronzefragmenter	Opgravet sammen 15 Cm. d.
	»	»	147 [2 St.]	»		I Mose
	»	»	»	»		I Mose 50 Cm. d.
	»	»	»	»		
	»	»	»	»		Opgravet
	»	»	»	»	Medekrog, 98	Opgravet 30 Cm. d.
	81 Fm.	»	»	»	Bæltekrog, 37 Fm.; to Bronze-Redskaber, e. F.	Opgravet 30 Cm. d.
	81	»	»	»	Flere Bronzesager	Opgravet sammen
2	»	»	146 og 147 [3 St.]	»	Flere Bronzesager	I Mose
	»	»	»	»		Under en stor Sten

XIV. Ældre Bronzealder. Yngre Former. Depotfund.

	Amt	Mus. Nr.	Spydspids	Øxe	Halsring	Armring	Fingerring	Bælteplade	Bøilenaal	Kniv	Meisel	Sav	Kar	Andre Sager	Fundforhold og Litteratur
299	**Viborg**	5086	»	»	»	55. 377 [3 St.]	»	»	»	»	»	»	124		Opploiet
300	**Aarhus**	MMXXXIII	»	»	102	114	»	115	»	»	»	»	»		I Mose
301	—	B 3713	»	»	»	»	5 [2 St.]	115	»	»	»	»	123		Opgravet sammen
302	**Randers**	8814	»	»	»	166	»	»	»	»	»	»	100 [10 St.]		I Mose
303	**Aalborg**	B 357	»	»	»	55	»	»	»	»	»	»	123	Rav. u. F.	Opgravet i Mark
304	**Odense**	20858	97	133 [2 St.]	»	167	»	58 [3 St.]	»	»	143	149 [5 St.]	»		Opgravet i Eng, 15 Cm. d. Aarb. 1868, 122
305	—	B 1863	»	»	»	55 [2 St.] 4	5 [3 St.]	115	»	84	»	»	123		I Mose, 60 Cm. d.; 84 og 4-5 laa i 123
306	—	B 4189	97 [3 St.]	»	»	»	»	»	»	»	»	149 [2 St.]	»		Opgravet i Mose
307	**Svendborg**	8844	97 [5 St.]	38	»	»	»	»	»	»	u. F.	149 [8 St.]	»	Dopsko, e. F.	Opgravet i Mose
308	—	B 1068	»	»	»	4-5 [2 St.]		115	»	»	»	»	123		Ved Harvning i Eng. 4-5 laa i 123
309	**Holbæk**	4194	»	»	»	55 [2 St.]	»	115 [2 St.]	»	»	»	»	123	I 123 skal have ligget en Guldring	I Mose, 60 Cm. d.
310	**Sorø**	16379	97 [3 St.]	»	»	»	»	»	»	»	143 144	»	»	Fm. af Sværd, u F.	Ved Rensning af en Vanding
311	**Bornholm**	B 1879	»	»	e. F.	»	»	»	378	»	»	»	124		Opgravet, 30 Cm. d.

XV. Ældre Bronzealder. Votivfund.

	Amt	Mus. Nr.	Sværd	Dolk	Spydspids	Øxe	Sav	Bronzeringe	Guldringe	Harpixkager	Fund-forhold [Litteratur, se Aarb. 1886, 229]
312	Ribe	B 3706	»	»	»	»	»	»	4-5 [2 St.]	»	Under en Sten ved Mose
313	Ringkjøbg.	B 4913	»	»	»	132-3 [6 St.] 39	»	»	»	»	Fundne sammen
314	Viborg	8009	»	»	»	»	»	»	4 [5 St.]	»	I Mose
315	—	16208	»	»	»	»	»	55 [2 St.]	»	»	Ved Grøftegravning
316	Thisted	B 1121	»	»	»	»	»	55 [2 St.]	»	»	I Mose
317	Hjørring	9865	»	»	»	»	149 [4 St.]	»	»	»	Under en stor Sten
318	—	14828	»	»	»	»	»	»	4-5 [8 St.]	»	I Mose
319	—	20875	»	»	»	»	»	»	4 [2 St.]	»	Fundne paa flad Mark
320	Aarhus	B 762	»	»	»	»	»	»	4-5 [2 St.]	»	Under en stor Sten
321	—	B 1071	»	»	»	»	»	»	4 [6 St.]	»	Ved Harvning paa Eng
322	—	B 1231	»	»	»	133 [4 St.]	»	»	»	»	Under en stor Sten
323	Randers	5626	»	»	»	»	149 flere	»	»	»	Under en stor Sten
324	—	21337	»	»	»	»	»	»	4 [? St.]	»	Under en Sten
325	—	22307	»	»	»	»	»	»	4 [2 St.]	»	Ved Pløining
326	—	B 529	»	»	159 [2 St.]	»	»	»	»	»	I Mose
327	—	B 1817	»	»	»	»	149 [4 St.]	»	»	»	Ved Pløining
328	Aalborg	Aarh. Mus.	»	»	»	128 [4 St.]	»	»	»	»	Fundne sammen
329	Odense	11922	»	»	»	»	»	55 [2 St.]	»	»	I Mose
330	—	18473	»	»	»	»	»	55 [2 St.]	»	»	Under Stene i Mark
331	Svendborg	7900	»	»	41 [5 St.]	»	»	»	»	»	Ved Grøftegravning
332	—	9441	27 [2 St.]	u. F.	»	»	»	»	»	»	I Mose
333	—	B 91	»	»	»	»	»	102 [2 St.]	»	»	Fundne sammen

	Amt	Mus. Nr.	Sværd	Dolk	Spydspids	Øxe	Sav	Bronzeringe	Guldringe	Harpixkager	Fund-forhold
334	**Svendborg**	B 120	27 [3 St.]	»	»	»	»	»	»	»	I en Lavning
335	—	B 634	»	»	»	»	»	»	4 [2 St.]	»	Opgravet
336	**Frederiks-borg**	4296	»	»	»	»	»	»	5 [4 St.]	»	I Mose
337	**Kjøben-havn**	14097	»	»	»	»	»	»	»	169 [2 St.]	I Mose
338	—	B 800	»	»	41 [2 St.]	»	»	»	»	»	I Mose
339	**Holbæk**	22195	»	»	»	133 [2 St.] 138	»	»	»	»	Ved Gravning i Eng
340	—	B 844	27 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»	I Mark
341	—	B 3092	»	»	»	139 [9 St.]	»	»	»	»	Opgravet ved Mose
342	—	B 3647	»	»	»	128 [2 St.]	»	»	»	»	Oppløiet i Eng
343	—	B 4895	»	»	»	»	»	»	6 [2 St.]	»	Under en stor Sten
344	—	Adlers-borg	»	»	»	»	»	»	»	169 [6 St.]	I Mose
345	**Sorø**	B 4368	»	»	»	133 [2 St.]	»	»	»	»	I Tørvemose
346	**Præstø**	MLXIX	»	»	»	128 [4 St.]	»	»	»	»	Under en stor Sten
347	—	19153	»	»	»	»	»	114 [2 St.]	»	»	Fundne sammen
348	**Maribo**	Oldn. Mus.	»	»	»	»	»	»	»	169 [6 St.]	I Mose
			3		3	8	3	6	11	3	

Yngre Bronzealder. Gravfund.

Forskjellen mellem Gravfundene fra den ældre og den yngre Bronzealder er meget iøinefaldende baade med Hensyn til Fundenes Sammensætning og til selve Oldsagformerne. Hovedmassen af Sagerne i de i Tabel XVI—XXI opregnede Fund kunne henføres til 168 nye Former, som endnu aldrig

eller dog yderst sjælden — saaledes som dette er angivet foran — ere forekomne i de ældre Fund, og af de Former, som egentlig høre hjemme i en ældre Tid, træffes kun faa i disse yngre Fund, nemlig Knapperne 75—78, Niptængerne 86—87 og en enkelt Gang Kniven 83. Disse Former tilhøre alle den senere Del af den ældre Bronzealder og staa i nærmeste Forhold til de yngre Sager af samme Art, og de forekomme forholdsvis sjælden, kun i 16 af de ialt 205 her opregnede Fund. Af andre Former, som kjendes fra de ældre Fund, forekomme vel fremdeles: Sylen 19, Guldspiralringen 6, Halsringen 52, Knappen 80, Trææsken 43, Ravperlerne 65 a, Seglen 146 og Medekrogen 98; men disse simple Former bleve anvendte uden kjendelig Forandring gjennem hele Bronzealderen. Den yngre Bronzealders Gravfund skille sig saaledes væsentlig fra de ældre Fund.

Vanskeligere er det indenfor den yngre Bronzealders Gruppe at faa Øie for Forskjellighederne mellem Mands- og Kvindefund og mellem ældre og yngre Former, idet der, tiltrods for det store Antal af Fund, kun foreligger en mindre Række, som indeholde mange og ret charakteristiske Stykker. For at faa disse Forskjelligheder klarere frem er der i Tabel XVI—XVIII sammenstillet et mindre Antal af kjendelige og sikre Mands- og Kvindefund, men uden at der ved dem er skjelnet mellem en ældre og en yngre Række. Derefter følger i Tabel XIX—XX Hovedmassen af Fundene, ordnede i to chronologiske Grupper, men uden at der her er forsøgt en Adskillelse mellem Mands- og Kvindefund, som dog ikke vilde kunne gjennemføres i det Enkelte.

I Tabel XVI er der opført 26 Fund, som indeholde Sværd, Dolk eller Miniatur-Sværd, sædvanlig i Forbindelse med Mandens Toiletsager, Ragekniv og Niptang, hvortil ofte kommer en Pilspids, en Naal eller Knapper. Smykkeringe af Bronze mangle ganske. At slutte fra Forholdene i den ældre Bronzealder maa disse Fund utvivlsomt betegnes som Mandsfund.

XVI. Yngre Bronzealder. Fund fra Mandsgrave med Vaaben.

	Amt	Mus. Nr.	Sværd	Dolk	Miniatur-Sværd	Pilspids	Kniv	Ragekniv	Niptang	Syl	Bøilenaal	Enkelt Naal	Knap	Andre Sager	Gravform og Litteratur
349	**Thisted**	19459	»	u. F. Fm. af Sværd	»	»	»	188	196	»	»	»	»		Urne i Høi
350	—	B 406	»	177	»	179	»	188	195	200	»	»	»		Urne i Høi
351	—	B 1217	»	»	178	»	»	188	196	200	»	214	208 [2 St.] 210	Ring, 222 [2 St.] Stangknap, 323	Urne i Høi
352	**Hjørring**	B 1898	»	»	172-173	»	»	184-187. 192	»	»	»	»	»		Mellem Sten i Høi
353	**Veile**	B 4087	»	177	»	179	»	188 el.190 el.288	196	200	»	»	»		Urne i Høi
354	**Aarhus**	B 1417	»	»	172-173	»	»	184-187	198	»	»	»	207		Under Stenhob i Høi
355	**Randers**	10073	171	»	»	»	»	»	»	»	206 [2 St.]	»	»		100 Cm. l. stensat Kiste i Høi
356	**Svendborg**	17240	175. u. F.	»	Fm.	u. F.	u. F.	184-187. u. F.	195 198	»	»	»	209 207 [2 St.]	Trææsketil Ragekniv. Brønzekar, 362a	Mellem Sten i Høi
357	**Frederiks-borg**	B 139	»	»	172-173	»	»	»	»	»	»	»	207		Under Sten i Høi
358	—	B 709	176	»	»	179	»	188	196	»	»	213	208	Brønzebeslag til en rund Beholder med	Stensat Kiste i Høi, 100 Cm. l., 60 b., 30 d.

360	• —	B 3649	171a	»	»	»	180	184	86	19	378	•	207	Medekrog, 98	Stensat Kiste ved Høi, 100 × 60 Cm. Aarb. 1886, 283
361	—	B 4380	»	»	278a	»	»	193	»	19	»	»	209		Urne i Hoi
362	Kjøbenhavn	13910	176	»	278	»	»	188 [2 St.]	198	»	»	»	207 209		I Høi
363	—	18475	177	»	276	»	»	288	196	»	»	»	»		Fundet sammen
364	—	20505	175	»	»	»	180 182	»	195-196	19	»	213	209	Bronzekar, 355	Mindre, stensat Kiste i Høi. Aarb. 1868, 116
365	—	B 3894	171	»	»	»	180	184	87 el.198	200 [2 St.]	»	»	77 75[2 St.] 208	Brudstykke af Sav, 205	I Høi. Usikker Beretning
366	Holbæk	7970	»	»	276	179	e. F.	288	295	»	»	»	»		Urne i Høi, i stensat Kiste ompakket med Tang
367	—	B 3136	171a	»	»	»	183	184	194	»	»	»	»		Under Sten i Høi. Aarb. 1886, 282
368	—	B 3440	»	u. F.	»	179	»	188	198	19	»	•	208		Urne under Stenhob i Høi
369	Sorø	11759	175	»	172-173 [2 St.]	179	»	•	»	»	»	213	209		Under Sten i Toppen af Høi
370	—	18631	171	»	»	u. F.	182	186	»	»	»	»	209 [2 St.]	Bronzefragmenter, u. F.	I Udkant af Høi. Usikker Beretning
371	Præstø	4501	»	»	e. F.	»	»	188 el.288	196	»	»	»	»		Urne i Høi
372	—	18423	»	»	276	179	•	188 el.288	196	»	»	»	»		Urne i stensat Kiste, i Høi
373	—	20611	»	»	172-173	»	•	»	196	»	»	212	»		I Udkant af Høi
374	—	20617	»	»	172-173 [2 St.]	»	»	188	198	»	»	»	209		Lille, stensat Kiste eller Stenhob, i Høi
			12	5	14	9	7	21	20	8	2	5	15		

XVII. Yngre Bronzealder. Fund fra Mandsgrave med Guldringe.

	Amt	Mus. Nr.	Kniv	Rageknìv	Guld-Armring	Smaa-Ringe	Bøilenaal	Enkelt Naal	Stangknap	Andre Sager	Gravform og Litteratur
375	**Odense**	20080	»	288 290	328	»	»	»	318 [4 St.]	Bronzekar, 362a. Celt 380-1 ligg. løst i Graven. De øvrige Sager i 362. Tøirester.	Stensat Grav i Høi. Aarb. 1868. 114
376	—	26415	»	288	328	»	»	u. F.	318 [3 St.]	Hængeplader 420	Lille stensat Kiste i Høi
377	—	B 753	283	290	328	221	»	e. F.	318	Lille Stykke Rav	Urne omsat med Sten, i Høi
378	**Holbæk**	B 1645	282	»	328	6a	»	»	»		I Høi
379	—	B 1917	283	»	331	»	418	»	»		Urne i Høi
			3	3	5	2	1	2	3		

Da fremdeles svære eller brede Haandledsringe af Guld i den ældre Bronzealder udelukkende bleve baarne af Mænd, er der sikkert Grund til at betragte de Tabel XVII anførte 5 Fund med Guldringe som Mandsfund. I 4 af dem forekommer der en Ragekniv.

De i Tabel XVIII sammenstillede 17 Fund indeholde Smykkeringe til Hals eller Arm og Ringpar til Fingeren foruden forskjellige andre Sager, Kniv, Naal, Knapper, Syl o. s. v., men derimod ikke særlige Mandssager, Sværd, Dolk, Miniatur-Sværd, Pilspids, Ragekniv, Niptang og Haandledsring af Guld. Disse Fund maa da antages at hidrøre fra Kvindegrave, saameget mere som Kvinde-Udstyret i den ældre Bronzealder just havde den samme Charakter.

Det skulde efter denne Fundrække antages, at Kvinden i den yngre Bronzealder ikke længere bar en Dolk saaledes som i den ældre Tid. Mulig ere dog enkelte af de i Tabel XVI anførte Fund, som indeholde Miniatur-Sværd, men ingen andre Mandssager, at opfatte som Gravudstyr for en

XVIII. Yngre Bronzealder. Fund fra Kvindegrave.

	Amt	Mus. Nr.	Kniv	Syl	Halsring	Armring	Fingerring	Smaa-Ringe	Naal	Knapper o. lign.	Stangknap	Sav	Andre Sager	Gravform og Litteratur
380	Haderslev	20646	»	»	»	330	»	»	»	78 [2 St.] 224 [fl. St.]	»	»	Bronzerør lign. 63, fl. St., Bidsel 161, 2 St., en Bronzeplade e. F.	Stensat Kiste i Høi
381	Ribe	B 62	»	»	»	329	»	»	309	»	»	»	Rav, 65a flere, 118	Urne i Høi
382	—	B 2881	»	»	»	336 [2 St.]	»	»	309	»	»	»		Urne i Høi
383	Thisted	B 2223	»	»	»	u. F.	338	»	»	208	»	»		Urne i Høi
384	—	B 4122	»	»	410	330 og e. F.	337 [2 St.]	221	»	»	323	»		Urne i Høi
385	—	B 4263	»	»	»	336 [2 St.]	»	»	303	209	»	»	Rav, Fm. Harpix-masse, 169 Fm.	Urne i naturlig Banke
386	Veile	B 3882	»	»	»	329	»	»	»	»	»	»	Rav, 65a	Urne i Høi
387	Aarhus	21266	287	»	»	333	»	»	»	»	»	»		Urne i stensat Kiste i Høi
388	Aalborg	21443	»	»	»	335	»	»	303	»	»	»		Urne, omsat med Sten, paa flad Mark
389	—	B 3371	»	»	»	»	338 [2 St.]	»	»	»	»	»		Urne i Høi
390	Odense	25805	283	19 200	»	398 [6 St.]	338 [2 St.]	220	»	208. 210 224 [fl. St.] e. F. [8 St.]	»	»		I Lerkar, i naturlig Banke
391	Svendborg	B 3697	»	»	»	333	»	»	»	77	»	»		Stensat Kiste i Høi
392	Frederiks-borg	B 18	»	19	52	e. F.	»	»	»	77. 80	»	205 [2 St.]	Bronzedop lign. 59-61, Synaal, 202-204	I Toppen af en Høi. Aarb. 1868, 112
393	—	B 4375	285	19	52-102	»	»	»	212	209	»	»		Urne i Høi
394	Kjøbenhavn	B 671	»	»	»	330	»	»	»	209	»	»		Urne, omsat med Sten, i Udkant af Høi
395	—	B 3639	»	»	52	»	»	»	»	209 [2 St.]	»	»	Fm. af lille Ring og Skive af Bronze	Bendynge i Høi
396	Holbæk	18389	»	»	»	330	»	»	»	»	»	205		Urne i Høi
			3	4	4	14	4	2	5	10	1	2		

XIX. Yngre Bronzealder. Ældre Former. Fund fra Mands- og Kvindegrave.

	Amt	Mus. Nr.	Pilspids	Kniv	Rageskniv	Niptang	Syl	Smaa-Ringe	Naal	Knap	Ravperler	Sav	Synaal	Andre Sager	Gravform
397	**Haderslev**	B 2030	»	182	»	»	»	»	»	210	»	»	»		Urne i Høi
398	—	B 2065	179	»	192	196	»	»	»	»	»	»	»		Stensat Kiste, 150 × 60 Cm., i Høi
399	**Ribe**	6351	»	»	»	»	19	»	»	»	»	»	202-204		Urne i Høi
400	—	15460	»	»	188	195	»	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
401	—	B 1484	»	»	190 191	»	»	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
402	—	B 2847	»	»	»	»	19	221	»	»	»	»	»		Urne
403	**Ringkjøbg.**	14480	»	»	u. F.	195	»	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
404	—	B 3535	»	»	u. F.	198	19	»	»	»	»	205	»		Urne i Høi
405	**Viborg**	7356	»	»	u. F.	198	200	»	»	»	»	»	202-204		I lille Stensætning i Høi
406	—	10611	»	»	u. F.	195	»	»	»	»	»	»	»		Urne
407	—	10613	»	»	u. F.	195	19	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
408	—	10615	»	»	»	»	»	»	»	210	»	»	»	Medekrog, 98a	Urne
409	—	14819	179	»	u. F.	195	»	»	»	»	»	»	»		Urne
410	—	21822	»	»	192	»	19	338	216	»	»	»	»		Urne, paa flad Mark
411	—	22295	179	»	188-9	»	»	»	212-5	»	»	»	»		Under Sten i Høi
412	—	B 767	179	»	»	»	19	6 221 337	»	»	»	»	»	En Bronzering, c. F.	Urne i Høi
413	—	B 942	»	»	»	u. F.	19	»	»	»	»	»	»	Segl, 146	Urne i Høi
414	—	B 3777	u. F.	»	188	197	200	»	»	c. F.	»	»	»		Urne i Høi

416	—	B 4295	»	»	192	87 el. 198	19	»	»	»	»	»	»		Urne omsat med Sten, i Høi
417	**Thisted**	B 1226	179	»	u. F.	»	»	222 [2 St.]	»	208 210	»	»	»		Urne i Høi
418	—	B 1231	»	»	188	195	19	»	214	»	»	»	»		Urne i Høi
419	—	B 1446	»	»	192	»	19	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
420	—	B 1448	»	»	»	»	»	»	216 [2 St.]	»	»	»	»		Urne i Høi
421	—	B 1580	179	»	u. F.	196	»	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
422	—	B 1706	»	»	189	198	»	»	214	»	»	»	»		Urne i Høi
423	—	B 1731	»	»	188	86	»	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
424	—	B 2292	179	»	188	»	»	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
425	—	B 2310	»	»	193	198	»	»	»	»	»	»	»		Stensat Kiste i Bunden af Høi
426	—	B 3907	»	»	192	195	19	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
427	**Hjørring**	B 1896	»	»	»	198	»	»	»	»	»	205	»		Firkantet, stensat Kiste, 50 Cm. br., i Høi
428	**Randers**	13856	»	»	u F.	195	19	»	»	208	»	»	»		Urne, omsat m. Sten, i Høi
429	—	B 3913	»	»	192	»	»	218 [2 St.]	»	208	»	»	»		Urne, dækket af Sten, i Høi
430	**Aalborg**	17187	»	»	188	195	»	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
431	—	17189	»	»	u. F.	195	»	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
432	—	B 1356	»	»	»	»	19	»	»	»	»	205	»		Urne i Høi
433	—	B 2290	»	»	»	»	»	218 [2 St.]	»	»	»	»	»	En Klump uforarbeidet Rav	Urne
434	—	B 3786	»	»	u. F.	»	19	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
435	**Odense**	26429	179a	»	»	198	»	»	»	»	»	205	»		Urne i Høi
436	—	B 193	»	»	»	»	»	»	»	»	226 [2 St.]	»	»		Urne i Høi
437	**Frederiksborg**	15193	»	180	»	»	»	»	»	207. u. F. [2 St.]	»	»	»		Urne i Høi

	Amt	Mus. Nr.	Pilspids	Kniv	Ragekniv	Niptang	Syl	Smaa-Ringe	Naal	Knap	Ravperler	Sav	Synaal	Andre Sager	Gravform
438	Frederiks-borg	B 2139	»	»	193 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
439	—	B 3357	»	182	187	86 el. 198	»	»	»	77	»	»	»		Urne i Høi
440	—	B 3403	»	»	189	196	»	»	»	»	»	»	»		Med Skaar af Lerkar i Høi
441	—	B 3608	»	180	»	»	»	»	206	»	»	»	»		Stensat Kiste, 160 × 60 Cm.
442	—	B 4389	»	»	188	»	19	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
443	Kjøben-havn	19973	»	181 183	184-7. u. F.	198 87	»	»	»	»	»	»	»		Under Sten i Høi
444	—	21837	179	»	189 192. u. F.	195	19	»	212	209 [2 St.]	»	»	»		Urne i Høi
445	Holbæk	3387	»	»	192	198	»	»	»	u. F.	»	»	»		Stensat Kiste, 60 × 50 Cm., i Høi
446	—	B 1337	»	»	»	u. F.	»	217 218	»	77	»	»	»		Stensat Kiste, 40 × 40 Cm.
447	—	B 1511	»	181 182 180	188	197	»	»	»	»	»	»	»		Med Skaar af Lerkar i Høi
448	—	B 3427	»	»	193	»	19	»	»	208	»	»	»		Urne i Høi
449	—	B 3429	»	»	188	»	19	»	»	208	»	»	»	Rester af Tøi	Urne, omsat m. Sten, i Høi
450	—	B 3433	»	»	»	»	19	»	»	208	»	»	»	Kam, 201	Urne, omsat m. Sten, i Høi
451	—	B 3437	»	»	»	»	19	»	»	»	»	205	»	Rester af Tøi	Dækket af Sten og Træ i Høi
452	—	B 3916	»	»	188 193	»	»	»	»	207	»	»	»		Med brændte Ben i Høi

455	—	B 3340	u. F.	180	187	198	19 [2 St.]	»	»	»	»	»	202-204	Kam, 201	I en knap mandslang, stensat Kiste i Høi
456	**Præstø**	4169	»	u. F.	188	195	»	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
457	—	9261	»	»	187	195	19	»	»	»	»	»	»		Mellem Sten i Høi
458	—	16067	179	»	188	»	»	»	»	»	»	»	»		Under Sten i Høi
459	—	16069	»	»	u. F.	198	19	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
460	—	20614	»	»	188	198	19	»	»	»	»	»	»		Lille Stenhob i Høi
461	—	B 1088	»	»	189	195	»	»	»	»	»	»	»		I Høi
462	—	B 2278	»	»	188	198	»	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
463	—	B 2288	»	»	186	194	»	»	»	»	»	»	»	Spor af bortrust. Jern	Urne i Høi
464	—	B 3010	»	183	»	u. F.	»	»	»	207. 208 [2 St.]	»	»	»	Brudstykker af smaa Bronzegjenstande	Med Skaar af Lerkar i Høi
465	—	B 3575	179	»	184-7	198	»	»	»	»	»	»	»		Urne, omsat m. Sten, i Høi
466	**Sjælland**	8442	»	»	185 193	194 195	»	»	»	»	»	»	»		Urne
467	**Maribo**	4634	»	»	»	198	»	»	»	»	»	205	»		Urne paa flad Mark
468	—	B 2079	179	»	186	198	»	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
469	**Bornholm**	16200	»	»	»	»	»	337	»	76 a	»	»	»		Stensat Kiste, 35 × 35 Cm., i Høi
470	—	B 330	179a	»	»	198	»	»	»	»	»	»	»		Lille stensat Kiste paa flad Mark
471	—	B 331	»	e. F.	»	»	19	221	213	»	»	»	»		Urne paa flad Mark
472	—	B 650	»	»	»	»	»	»	»	80	227	»	»	Lille gjennemboret Stenskive	Urne paa flad Mark
473	—	B 1665	»	»	»	»	19 [2 St.]	228	»	»	»	»	»		Urne i Høi
474	—	B 4217	»	»	»	»	19	221	»	209	»	205	»		Urne, omsat m. Sten, i Høi
475	—	B 4323	»	»	»	»	»	219	211	»	»	»	»		Urne i Høi
476	—	B 4324	»	»	192	»	»	219	»	»	»	»	»		Urne i Høi
			15	10	55	45	30	13	9	21	2	8	3		

XX. Yngre Bronzealder. Yngre Former. Fund fra Mands- og Kvindegrave.

	Amt	Mus. Nr.	Pilspids	Kniv	Ragekniv	Niptang	Syl	Smaa-Ringe	Naal	Knap	Stangknap	Ravperler	Sav	Synaal	Andre Sager	Gravform
477	**Tønder**	6961	»	287	»	296	»	»	»	»	318	»	»	»	Knivsblad, af ubestemt Form	Urne i Høi
478	**Løgumkloster**	B 439	»	»	»	»	»	»	309 315	»	»	»	»	»		Urne i Høi
479	**Aabenraa**	B 583	»	»	291	»	»	221	311	»	»	»	»	»		Urne i Høi
480	**Haderslev**	10045	»	»	288	198	»	»	»	»	»	»	»	»		Urne, omsat med Sten, i Høi
481	—	B 2027	»	»	193	296	»	»	»	»	»	»	»	»		Urne, omsat med Sten, i Høi
482	**Ribe**	6354	»	»	289	»	200	»	313 u. F.	»	»	»	»	»		Urne i Høi
483	—	15110	»	»	u. F. [2 St.]	198	»	»	301 [2 St.] 309	208	»	»	»	»		Urne i Høi
484	—	B 1654	179	»	192	296	19	»	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
485	—	B 2598	»	83	»	»	»	»	309 [2 St.]	»	»	»	»	»		Urne i Høi. Usikkert Fund
486	—	B 2602	»	»	189	296	»	»	214	»	»	»	»	»		Urne i Høi
487	—	B 3520	»	»	290	»	»	»	»	»	»	»	»	»	En lille Slibesten	Urne i Høi
488	—	B 3521	»	»	u. F.	»	»	»	312	»	»	»	»	»		Urne i Høi

491	—	B 3563	»	»	»	u. F.	»	»	306	»	»	»	»	»		Urne, omsat med Sten, i Høi
492	Viborg	13850	»	»	»	»	»	338 221	216	»	»	»	»	202-204		Urne i Høi
493	—	19028	179 a	»	288	»	»	»	»	»	»	»	»	»		Urne
494	—	21293	»	»	290	»	»	»	»	»	320	»	»	»		Urne i Høi
495	—	B 1563	»	»	»	»	200	»	213 216 303	»	»	»	»	202-204		Urne, omsat med Sten, i Høi
496	—	B 1728	279	»	288	296	»	»	»	»	324	»	»	»	296 hænger i 324	Urne i Høi
497	—	B 2839	179	»	288	»	19	»	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
498	Thisted	B 136	»	»	288	296	19	»	»	»	318	»	»	»	296 hænger i 318	Urne i Høi
499	—	B 1721	»	»	288	296	»	»	»	»	324	»	»	»	296 hænger i 324	Urne i Høi
500	Hjørring	9510	»	282	»	199	19	»	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
501	—	9616	»	»	288	198	»	»	»	»	»	»	»	»		Stensat Kiste, 100 Cm. l., i Høi
502	Veile	B 305	»	»	291	»	»	»	311	»	»	»	»	»		Urne i Høi
503	—	B 2153	»	»	u. F.	»	»	»	309	»	»	»	»	»		Urne under Høining
504	—	B 3200	»	»	»	»	»	»	309	»	»	65 a	»	»		Urne i Udkant af Høi
505	Randers	B 2107	»	»	292	»	»	»	309	»	»	»	»	»		Urne i Høi
506	—	B 2256	»	»	289	»	19	»	»	»	»	»	»	»		Urne, omsat med Sten, i Høi
507	—	B 3581	»	»	»	»	»	»	314	»	»	65 a	»	»		Urne i Høi
508	Aalborg	B 1030	»	»	»	»	»	338 [3 St.]	»	»	»	»	»	202-204	En gjennemboret Dyretand til Halsbaand	Urne i Høi
509	—	B 1351	»	»	»	»	»	6 a	300	»	»	»	»	202-204		Urne i Høi

	Amt	Mus. Nr.	Pilspids	Kniv	Ragekniv	Niptang	Syl	Smaa-Ringe	Naal	Knap	Stangknap	Ravperler	Sav	Synaal	Andre Sager	Gravform
510	**Aalborg**	B 1442	»	»	»	»	»	»	301 303	»	»	»	»	»		Urne i Høi
511	—	B 3627	»	»	»	»	»	221 338	»	»	323	»	»	»		
512	**Jylland**	10744	»	»	»	»	»	»	305 303	»	»	»	»	»	Kam, 201	Urne i Høi
513	—	Dr. Lassen	279	»	288	296	»	»	»	»	»	»	»	»		I Høi
514	—	Holstein-Rathlou	279	»	288	296	»	»	»	»	»	»	»	»		Fundne sammen
515	**Odense**	MDCXLVI	»	284	»	»	200	»	214	»	»	»	»	»	Kam, 201	Urne, omsat med Sten, i Høi
516	—	16728	»	»	»	»	»	»	312	»	»	65 a [2 St.]	»	»		Urne i Høi
517	—	18464		u. F.		296	»	»	»	»	318	»	»	»		Lille, stensat Kiste, i Høi
518	—	26360	»	287	»	»	»	»	301	»	»	»	»	»		Under Sten i Høi
519	—	26367	»	»	u. F. [2 St.]	»	»	»	301	»	»	»	»	»		Urne i Høi
520	—	26368	»	»	290	»	»	»	301	»	»	»	»	»		Urne i Høi
521	—	B 190	»	»	290 291	»	»	»	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
522	—	B 192	»	»	u. F.	»	19	»	309 311	»	»	»	»	»		Urne i Høi
523	—	B 499	»	»	»	»	»	221	»	»	318	»	»	»		Urne
524	—	B 501	»	»	290 291	199 297	19 [2 St.]	221 338	311 [2 St.]	»	318	65 a	»	202- 204	Fm. af 9-10	Urne

526	Frederiksborg	26416	»	»	288	296	»	»	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
527	—	B 3727	»	»	288	296	»	»	»	»	»	»	»	»		Urne i Top af Høi
528	—	B 3751	»	»	288	196	»	»	»	»	»	»	»	»		Under Sten i Udkanten af en Høi
529	—	B 4384	»	284	»	»	19	»	»	209	»	»	»	»		Urne i Høi
530	Kjøbenhavn	5612	»	»	288	296	»	»	»	»	»	»	»	»		Fundet sammen i en Høi
531	—	7719	»	»	188 288	»	»	»	»	u. F. [2 St.]	»	»	205	»		Lille, stensat Kiste, i Høi
532	—	26419	»	»	288	»	19	»	»	209	»	»	»	»		Urne i Høi
533	—	B 142		u. F.		198	»	»	304	208	»	»	»	»	En tynd, vreden Guldstang, Skaar af Lerkar	Fundet sammen i Høi
534	Holbæk	18391	»	»	288	»	19	»	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
535	—	B 919	»	»	291	»	»	»	309-314	»	»	»	»	»		Urne i Høi
536	—	B 3919	»	»	291	»	»	»	313 [2 St.]	»	»	»	»	»		Brændte Ben uden Dække i Høi
537	Sorø	13119	»	283 el. 287	»	»	»	»	304	»	318	»	205	»		Lille, firkantet, stensat Kiste, i Høi
538	—	14933	»	182 u. F.	290	»	19	»	301. 307 [2 St.]	»	»	»	»	202-204		Urne i Høi
539	Præstø	MCXXVIII	»	»	288	296	»	»	»	»	»	»	»	»		Urne i Høi
540	—	3722	»	»	288	e. F.	»	»	213	»	»	»	»	»		Urne
541	—	B 2275	»	»	292	»	»	»	309	»	»	»	»	»		Urne i Høi
542	—	B 2807	»	»	290	»	»	»	u. F.	»	»	»	»	»		Urne i Høi
543	Bornholm	B 3480	e. F.	»	289	86	»	»	»	»	»	»	»	»	Kitning til Trææske, 43	Under Sten i Høi
			8	10	47	25	15	8	33	5	10	4	2	6		

XXI. Yngre Bronzealder. Gravfund med Bensager.

	Amt	Mus. Nr.	Rageknív	Niptang	Syl	Ring	Naal	Knap	Bensager	Gravform og Litteratur
544	Viborg	2988	»	»	»	»	»	»	230 [21 St.] 229 [1 St.] 232 [1 St.] 233 [1 St.]	Urne i Høi. Madsen Bronzealderen II, 53
545	—	B 1661	»	»	»	»	»	77	230. 233	Urne i Høi
546	—	B 2862	»	»	»	»	»	»	230 [3 St.] 231 [1 St.]	Urne i Høi
547	Thisted	8915	»	»	»	»	»	»	233. 229. 228 [23 St.]	I Høi
548	—	B 4304	188	196	»	»	303	»	233	Urne i Udkanten af en Stenalders Høi
549	Aarhus	B 2860	»	»	»	»	»	»	233. 230 [24 St.]	Urne i Høi
550	Randers	8390	»	»	19	220	»	»	228 [3 St.] 230 [8 St.]	Urne i Høi
551	—	B 760	»	»	»	»	»	»	228 [12 St.] 230 [1 St.] 231 [1 St.]	Uden Oplysninger
552	—	B 2858	»	»	»	»	»	»	230 [13 St.] 231 [1 St.]	Fundet sammen
553	Aalborg	B 673	»	»	»	»	»	»	230 [52 St.]	Urne i Høi
			1	1	1	1	1	1	10	

Kvinde. Et enkelt saadant Kvindefund synes der virkelig at foreligge: Miniatur-Sværd 178, Knap 320 og en Halsring af Guld lignende 52 (Mus. Nr. 12300, Sorø Amt, under Sten i Overdelen af en Høi).

Foruden dette Fund turde der kun foreligge to Fund, som kunde vække Tvivl om den Maade, hvorpaa der her er sondret mellem Mandens og Kvindens Gravgods. Fundet Mus. Nr. 21371, Ringkjøbing Amt, fra Urne i Høi, indeholder ved Siden af Rageknív 188, Niptænger 195 og 199, Syl 19, Naale 309 og 314, endnu to Armringe 332, og i Fundet Mus. Nr. B 3270, Sorø Amt, fremdraget ved Gravning, foreligger en Halsring 410, ved Siden af Miniatur-Sværd 178,

Pilspids 179 a, Ragekniv 289 og 290, Stangknapper 320 [6 St.] og 325, Naal u. F. og Lerkar. Om disse to Fund, der ere paafaldende fyldige, og som ikke ere fremkomne ved en sagkyndig Udgravning, frembyde en uagtsom Blanding af flere Gravudstyr, eller om de begge rumme Gravgodset for to Individer, en Mand og en Kvinde, som samtidig ere lagte paa Ligbaalet, er det umuligt at afgjøre.

Hovedmassen af Fundene fra den yngre Bronzealder er samlet under to chronologiske Grupper i Tabel XIX og XX. I den første Tabel er der anført 80 Fund, som udelukkende indeholde ældre Former; i den anden er der opført 67 Fund, som enten alene indeholde yngre Former, eller tillige ældre, men da oftest saadanne simple Sager, som ikke ere let paavirkelige af Smag og Mode, Sylen 19 og 200, Pilspidsen 179, Smaa-Ringe 220—222, Bronzebulerne 224, Synaalene 202—204, Savbladet 205, Niptængerne 198—199, Rageknivene 192—193, Knapperne 208—9, Kammen 201. Af de mere charakteristiske ældre Former forekomme kun faa: Naalene 212—216 (6 Gange) Niptængerne 195—196 (2) og Rageknivene 188—189 (2). De to Fundgrupper ere dog mindre bestemt sondrede end Periodens andre chronologiske Grupper, og mulig ere enkelte endog af de mere charakteristiske ældre Former ikke overalt eller fuldstændig blevne afløste af de yngre.

I Tabel XXI er der samlet en Del Fund fra Jylland, som adskille sig fra de øvrige ved at indeholde visse Smaasager af Ben i større Antal ved Siden af enkelte af de almindelig forekommende smaa Bronzegjenstande. En nærmere Bestemmelse af disse Fund er endnu at søge.

Yngre Bronzealder. Depotfund.

Medens Delingen af den ældre Bronzealder i to chronologiske Grupper væsentlig er bygget paa Gravfundene, er det for den yngre Bronzealders Vedkommende først og frem-

	Amt	Mus. Nr.	Øxe	Meisel	Kniv	Sav	Segl	Syl	Støbemasse	Kar	Sværd og
554	**Haderslev**	MMCXVIII	343 [5 St.]	»	»	»	»	»	»	»	»
555	**Viborg**	14751	»	»	»	»	»	»	»	355	»
556	—	B 515	137	»	»	»	147 [7 St.] Fm.	»	»	»	17 17 Fm
557	**Hjørring**	14296	»	»	»	»	»	»	»	355	»
558	—	14800	»	»	»	»	»	19	353	»	»
559	—	B 1046	»	»	182	344 Fm.	»	»	352 [4 Fm.]	355 [2 St.]	»
560	—	B 4199	e. F. (Celt)	»	»	»	146-47 [9 St.]	»	351 [2 St.]	»	»
561	**Randers**	25794	341	»	»	»	»	»	»	»	»
562	**Aalborg**	4129	343 [3 St.] 340 [2 St.] 342 341 136. fl. Fm.	»	»	»	»	»	»	355	u. Fm
563	—	4773	»	»	»	»	»	»	351. 352 [3 St.] 354 [2 St.]	»	»
564	—	B 1092	»	»	»	»	»	»	»	»	»
565	—	B 4028	341	»	»	»	»	»	»	»	»
566	**Odense**	MDCLXXXVII	340 u. F.	»	u. F.	344	»	»	»	»	175
567	—	MMCCXV	»	»	»	344 [2 St.]	»	»	»	»	»

dre Former. Depotfund.

	Halsring	Armring	Smykkeplader og Dopper	Bøilenaal	Knapper	Andre Sager	Fundforhold. Litteratur-Henvisning
	374	»	»	»	»		I Lerkar. Under en stor Sten
	»	»	»	379	»		Opgravet i en Jordhøi
	»	»	»	»	»		Ved en stor Sten
5	»	»	»	»	»		Ved en stor Sten
	102 409	55 Fm. 4 [2 St.]	»	379	80	En lille Kjæde og et Fragment af Bronze	Under en meget stor Sten
	»	375 [8 St.]	»	379	»	Pilspids 179, Fm. af Sværdklinge og Spydspids	Indviklet i Birkebark, 30 Cm. d., i Martørv
	»	»	»	»	»		I Udkanten af en Gravhøi, 30 Cm. d.
4	»	55 [2 St.]	»	»	»		I Mose, 120 Cm. d., paa fast Grund
5 n.	u. F. Fm.	376 [2 St.]	»	378-379 Fm.	»		30 Cm. dybt ved en stor Sten
	»	»	»	»	»	Fragmenter af en Kam m. m. af Bronze	Opgravet tæt under Jordfladen, i et Lerkar, dækket af en Sten
5	»	55 [1 el. 2 St.]	»	»	»		Ved Grøftegravning. 365 laa indeni 55
	374	»	»	379	»	Hammer, 348. Fm. af en Spydspids, u. F.	Opgravet
	373 [2 St.]	»	369	»	»		I Mose
	»	55 [fl. St.] 375 [2 St.]	»	»	»		Fra en Grusgrav

	Amt	Mus. Nr.	Øxe	Meisel	Kniv	Sav	Segl	Syl	Støbemasse	Kar	Sværd og
568	**Odense**	3000	»	»	»	344	u. F.	»	»	»	»
569	—	3778	342 [2 St.] Fm.	384	»	»	147	»	»	355 [2 St.]	u. [4 F
570	—	3842	»	»	»	»	»	»	»	u. F. Fm.	»
571	—	11926	»	»	182	»	»	»	»	»	»
572	—	14842	»	»	»	»	»	»	»	»	»
573	—	18008	»	»	»	205 344	»	»	»	124	»
574	—	18016	»	»	»	»	»	»	»	355	»
575	—	19068	»	»	»	»	»	»	»	360 [4 St.] 355 [2 St.]	»
576	—	20035	»	»	»	»	»	»	»	»	»
577	—	22217	lign. 342	»	»	»	»	19	»	»	»
578	—	B 1502	380	»	»	»	»	»	»	355	»
579	—	B 3495	»	»	»	205	»	»	»	355 [3 St.]	»
580	—	B 3546	»	»	»	»	»	19	»	»	»
581	**Svendborg**	9365	342	»	»	205	»	»	»	»	»

	Halsring	Armring	Smykkeplader og Dopper	Bøilenaal	Knapper	Andre Sager	Fundforhold. Litteratur-Henvisning
	»	55 [2 St.] u. F. [4 St.]	»	206 378	»		Opgravet sammen
3 t.] 7 t.]	»	375 [2 Fm.]	»	379	»	4 Bronzefragmenter, u. F.	Opgravet 30 Cm. d. Fragmenterne laa i 355. Ann. 1853, 339
	373 [3 St.]	375 [4 St.] 55.	»	378 [3 St.]	»		Oppløiet paa Mose
	»	»	»	379	»	Bronzenaal, u. F.	Oppløiet med Skaar af Lerkar
	373 [3 St.]	»	369-370 [2 St.]	379	»		I Mose, 120 Cm. d.
	373 [2 St.]	»	115-370 [2 St.]	»	77	6 Bronzefragmenter	Ved Skaar af Lerkar i en lav Høining og mellem Sten. Madsen, Bronzeald. II, 29
	374	u. F.	»	379	207		Oppløiet
	»	375 [4 St.]	370 [2 St.]	»	»	Bronzefryndser, lign. 63 [36 St.]	I Mose, liggende sammenpakket. Aarb. 1868, 122
	»	55 [2 St.] 4 [2 St.] 375 [3 St.] 401	»	»	80 [22 St.]	Stor Bronzeknap som 80, og Ring 219	Oppløiet ved en Stenlægning
	»	55 [2 St.]	»	»	»		Fra Mose. Aarb. 1868, 122
	»	375 [2 St.]	369	379 [2 St.]	372		Med Lerkar, under stor Sten, paa flad Mark
	374	375 [2 St.]	369	379 [2 St.]	»	Bronzebeslag, e. F.	Mose, ved en stor Sten
	»	401. 375 [3 St.]	»	379 [2 St.]	»		I et Lerkar, omgivet af Sten, ved en Eng
	»	55 [2 St.]	»	206 378	»	Naal, u. F.	Opgravet i Mose. De mindre Sager indeni 55

	Amt	Mus. Nr.	Øxe	Meisel	Kniv	Sav	Segl	Syl	Støbemasse	Kar	Sværd og Dolk
582	Svendborg	B 735	»	384	»	»	»	»	»	355	»
583	—	B 864	340 [4 St.] 341. 343 [12 St.]	»	»	»	»	»	»	»	»
584	Kjøben-havn	2313	341	»	»	»	»	»	354 [2 St.]	»	»
585	—	2430	340 [større Fm. af 12 og mange mindre]	»	182 el. 282 [mindst 7 Fm.] 186 [Fm.]	205 [c.150 Fm.]	»	»	351-54 [flere]	355 [2 St.] og mange Fm.	171-7 [22 Fm
586	—	13831	»	»	»	»	»	»	»	»	»
587	—	B 948	341 a [2 St.] Fm.	»	»	»	146 [3 St.] 147 [27 St.]	»	350 [2 Fm.] 353	»	u. F. [Fm.
588	—	B 3732	340-41 [større Fm. af 6 og mange mindre]	»	u. F. [3 Fm.] 186 [Fm.]	205 [44 Fm.]	»	»	351-54 [22 St.]	355 [4 Fm]	176-7 [24 Fm
589	Præstø	B 31	»	»	»	»	»	»	»	355	»
590	—	B 1983	341 a. u. F. [3 Fm.]	»	»	»	147 [6 St.] Fm.	»	354 [4 St.]	»	u. F. [4 Fm.
591	Maribo	CXL	u. F.	»	»	»	»	»	»	355	»
592	—	21572	»	143	»	»	146 [4 St.]	»	»	»	»
593	—	B 851	341	»	»	»	146 [1 St.] 147 [4 St.]	»	»	»	»
594	Bornholm	B 3120	»	»	»	»	»	»	»	355	»
			19	3	5	9	8	3	9	17	8

Halsring	Armring	Smykkeplader og Dopper	Bøilenaal	Knapper	Andre Sager	Fundforhold. Litteratur-Henvisning
»	375 [4 St.] 329 [2 St.]	369	379 [2 St.]	»		Under Sten
»	»	»	»	»		30 Cm. d. i en lille Høining
373	»	»	378	»	Bronze-Fragmenter	I Mose
373-74 [mindst 12 Fm.]	375-76 [mindst 15 Fm.]	369-370 [Fm.]	379 [11 Fm.]	207 [Fm.] 208 [Fm.]	Synaal, 202-4, Fragment. Adskillige andre Bronzefragmenter, u. F.	Opgravet, i et Lerkar. Nord. Tidsskr. 2, 179
373	375 [7 St.] 55	»	»	»	To smaa Bronzeringe, u. F.	I Mose
102 [6 Fm.]	108 [Fm.]	»	»	»	146-147 delvis nystøbte, delvis beskadigede	Opgravet ved en større Sten, 30 Cm. d.
373-74 [Fm.]	375 [6 Fm.]	369-370 [Fm.]	379 [2 Fm.]	77 [Fm.] 207 [Fm.]	Punzel, 349, Fragment. Adskillige andre Bronzefragmenter, u. F.	Opgravet
»	»	370 [2 St.]	379	»	Stor Bronze-Si, 362 b Fingerring, 5 [2 St.]	I en Grusgrav. 5 laa i 355, disse og de øvrige Sager i 362. Aarb. 1868, 124
»	e. F. [Fm. af 2-3 St.]	»	»	»	Lille Ring, Naal og flere Fragmenter af Bronze	Fundet sammen
105 [3 St.]	55. 375 [2 St.]	»	»	»		Oppløiet paa Mose
»	107-8 [2 St.]	»	»	»	Hammer, 348	Fra Mose. Aarb. 1868, 121
»	»	»	»	»		Opgravet sammen
373 [2 St.]	»	»	»	»		Med Lerkar, ved en stor Sten paa flad Mark
18	25	10	20	6		

	Amt	Mus. Nr.	Øxe	Meisel	Kniv	Sav	Segl	Syl	Støbemasse	Kar	Sværd og
595	**Viborg**	8921	»	»	»	»	»	»	»	388	
596	—	12169	»	»	»	»	147	»	»	388	
597	—	B 2541	»	»	»	»	»	»	»	»	1 F
598	—	B 4406	»	»	»	»	»	»	»	388	
599	—	?	»	»	»	»	»	»	»	»	
600	—	Viborg Mus.	»	»	»	»	»	»	»	388	
601	**Thisted**	2530	»	»	»	»	»	»	»	388	
602	**Hjørring**	3159	»	»	»	»	»	»	»	»	
603	**Veile**	LXVI	»	»	»	»	»	»	»	388	
604	—	16955	»	»	»	»	»	»	352 [3 St.] 353 [3 St.] 354 [4 St.]	388 Fm.	17 [fl.F
605	—	18155	»	»	»	»	»	»	»	»	
606	—	18343	»	»	»	»	»	»	»	»	
607	—	B 3401	»	»	»	»	»	»	»	388	
608	**Randers**	B 2527	»	»	»	»	»	»	»	»	
609	**Aalborg**	B 3409	»	»	»	344 [2 St.]	»	»	»	388	
610	—	Aalb. Mus.	»	»	»	»	»	»	»	388 389	
611	**Odense**	15107	380 [2 St.]	»	»	344 Fm.	147	»	»	»	17 F

gre Former. Depotfund.

Halsring	Armring	Smykkeplader og Dopper	Bøilenaal	Enkelt Naal	Knapper	Andre Sager	Fundforhold. Litteratur-Henvisning
410-11	336 [4 St.]	»	»	»	»		I Mose, 120-180 Cm. d.; 336 laa i 388
411	55 [2 St.] 398	396	418	»	»		I Mose
»	336 [3 St.]	»	418	»	»		I Mose
411	»	»	418	»	»		Ved Pløining
411	55 [2 St.]	»	»	»	»		I Mose. Aarb. 1881, 375
410 [2 St.]	»	»	418	»	»		Opgravet 60 Cm dybt
407 [4 St.]	»	»	»	»	»		I Mose
407	55 [2 St.]	»	»	»	»		I Mose
»	399 [3 St.] 55 Fm.	396	»	»	»	Bronzefragmenter	Ved en Aa
411 [2 St.] 405 [4 St.]	»	»	e. F.	»	»	Flere Bronzefragmenter. De fleste Sager foreligge i Fragmenter	I Mose
102 Fm.	333 [2 St.] 332	»	»	»	208	Større, sluttede Br.-Ringe af Jernalders-Form, smaa Ringe, mange Bronze-Fm.	Fundne i Mark
407	329 [2 St.]	»	»	»	»		Ved Kanten af Mose, 60 Cm. d.
410-11	»	»	»	»	»		I Mose, 60 Cm. d.
407 [2 St.] 406 408	»	»	»	»	»		I Mose
410	»	396	418	e. F.	»	Lille Bronzering, Tøirester	I Mose
410-11 [3 St.]	336 [3 St.] 55 [fl. St.]	396	418 [2 St.] 300	»	»	Brudstykker af Naale og en lille Ring af Bronze, u. F.	I Lerkar, under Sten. 388 og 389 indsatte i hinanden
410 Fm.	329 Fm.	»	»	»	»	Bronzefragmenter, u. F.	I Mose

	Amt	Mus. Nr.	Øxe	Meisel	Kniv	Sav	Segl	Syl	Støbemasse	Kar	Sværd og
612	Odense	17230	»	»	»	»	»	»	»	388	»
613	—	B 827	381	»	282 [2 St.]	344	147	19	353	388	17 [2 S Fr
614	—	B 1778	380. lign. 341	»	»	»	»	»	354	388	»
615	—	B 2992	»	»	»	344	»	»	»	»	»
616	—	B 3241	»	e. F.	»	»	»	»	»	»	39
617	Svendborg	4707	»	»	»	»	»	»	»	388	»
618	—	5742	»	»	»	»	»	»	»	»	»
619	—	8870	380 [2 St.]	»	282	»	»	19 [2 St.]	»	388	»
620	—	10786	380. 383 Fm.	384	»	148	»	»	354 [2 St.] 352 [fl.Fm.]	»	»
621	—	13267	»	»	»	»	»	»	»	»	»
622	—	16473	»	»	»	»	»	»	»	»	17
623	—	19589	»	»	»	»	»	»	»	»	»
624	—	B 158	»	»	»	»	»	»	354 [2 St.]	389	17 Fr
625	—	B 1110	»	»	»	»	»	»	»	»	»
626	—	B 3689	380 383	384	»	»	146-147	»	»	»	»

	Halsring	Armring	Smykkeplader og Dopper	Bøilenaal	Enkelt Naal	Knapper	Andre Sager	Fundforhold. Litteratur-Henvisning
	410	55 [2 St.] 336. 398 [2 St.]	»	»	»	»	Bronzefragmenter, u. F.	I Mose
	102 405	330. 336 [2 St.]	»	»	»	»	Skjold, 363, Fm.; Ring, 221 [3 St.], 223 og fl. Fm.	I Mose, 60 Cm. d. Alt i 388
	411 102	55 [2 St.]	»	»	»	»		Ved Mose. Alt i 388
	102 [3 St.] 410-11 [4 St.] 409	398 Fm. 336 [fl. St.]	»	»	301 [2 St.]	»		I Mose
94	»	»	»	»	»	»		Ved Mose, paa fast Bund
	»	55 [2 St.]	396	»	»	»		I Mose
	411 [5 St.]	399 [3 St.]	»	»	»	»	Bronzefragmenter	Fundet sammen
	411 [2 St.] 405 [14 St.]	332 [13 St.]	396	»	301 [2 St.] 309 314 415	»	Andre Ringe og Naale. Ragekniv, 288	Paa en Egestamme i Mose. I og ved 388. Madsen, Bronzealder II, 19
	u. F. Fm.	55 330 Fm.	»	»	»	»	Fragment af Guldring. Flere Bronzefragmenter	Under Mosejord, 60 Cm. d.
	»	329 [3 St.]	»	»	»	»	Flere Bronzefragmenter	I Mose
94 St.]	411 [7 St.] 102 [2 St.]	»	»	»	»	»		Ved en stor Sten paa Mark
	»	4 331	»	418	»	»		I et Hul i Jorden
F. n.	410 Fm.	330 Fm.	»	»	»	»	Bronzeklump og runde Plader, e. F.	I Mose. Aarb. 1868, 123
	411	55 [fl. Fm.] 336 [fl. Fm.]	»	»	»	»		I Mose, 60 Cm. d.
	»	u. F.	»	»	»	»	Ringe, e. F., og Bronzefragmenter	Ved Pløining paa Mosejord, 30 Cm. d.

	Amt	Mus. Nr.	Øxe	Meisel	Kniv	Sav	Segl	Syl	Støbemasse	Kar	Sværd og
627	Frederiks-borg	10862	»	»	»	»	»	»	»	»	»
628	—	B 4333	380 [3 St.]	»	»	»	»	»	»	»	»
629	Kjøbenhavn	2831	»	»	»	»	»	»	»	»	»
630	—	7337	»	»	»	»	»	»	»	388	»
631	Holbæk	CMLXXVII	380 [2 St.] lign. 340. u. F.	»	»	»	»	»	»	388	390 Fm
632	—	11663	»	»	»	»	»	»	»	388 [2 St.]	»
633	—	18340	»	»	»	»	»	»	»	»	»
634	—	20751	»	»	»	»	»	»	»	388	»
635	—	B 3141	»	»	»	»	»	»	»	»	»
636	Sorø	CXXVIII	»	»	»	»	»	»	»	389	»
637	—	MDXXXIII	»	»	«	»	»	»	»	388 [2 St.]	»
638	—	MDCCCXIII	»	»	»	»	»	»	»	»	390
639	—	12506	»	»	»	»	»	»	»	388	»
640	—	12925	»	384	282 Fm.	344 Fm.	147 [5 St.]	»	354 [2 St.] 352 [fl. St.]	388 [2 St.]	»

Spydspids	Halsring	Armring	Smykkeplader og Dopper	Bøilenaal	Enkelt Naal	Knapper	Andre Sager	Fundforhold. Litteratur-Henvisning
	411. 102 el. 405 [3 St.]	329 [2 St.]	»	»	e. F.	»		Ved Pløining tæt ved Mose
	406 [4 St.] 405 [2 St.] 408 [5 St.]	329 a [5 St.]	»	»	414 [3 St.] 308	»	Bronzestykke, 385, smaa Bronzeringe, Kjæde, 422, Bøile, 419, 2 Ringe af Tin. Flere af Sagerne ere itubrudte	I Mose, 190 Cm. d., nær ved Bunden
	410 [2 St.]	»	»	418	»	»		I Mose
	410-11	»	»	»	»	»		Ved Tørvegravning, tæt under Overfladen; 388 med Bunden opad dækkende over nogle Benstykker; 411 omkr. 388
	406 [2 St.] 407. u. F.	404 [2 St.]	396 [2 St.]	»	»	»	Bronzestykke, 385 [3 St.], Bøile, 419. Flere Fragmenter	Ved at opgrave en Sten. Madsen, Bronzealder II, 30
	»	55 Fm.	»	»	»	»	Bronzesmykke, 421	I Mose, 120-180 Cm. d.
4	410 [2 St.]	55 Fm.	»	»	»	»		Under en Sten
	410-11	»	»	»	»	»		I Mose
	102 [2 St.] 411	»	»	»	»	»		I Mose
	»	»	396. 397 [2 St.]	»	»	»	Bronzesmykke, 421, Bidsel, 395	I Mose, 120 Cm. d. Tildels indeni 389
	»	»	396. 397 [4 St.]	»	»	»	Bidsel, 395, Fm. og flere Bronzefragmenter	I Mose
4	»	»	»	»	»	»		Ved Udkant af Mose, med Ben
	102	409 [2 St.] 338 [2 St.]	»	418	»	»	Bronzekjæde, 422. Lille Bronzering, e. F.	I Mose, 50 Cm. d. 102 omkring 388; det andet i 388
	411 [3 St.] 102 [2 St.]	e. F. 336-338 Fm.	396	»	»	»	Ring, 221	Ved Pløining paa Mose. Madsen, Bronzealder II, 20

	Amt	Mus. Nr.	Øxe	Meisel	Kniv	Sav	Segl	Syl	Støbemasse	Kar	Sværd og Dolk
641	Sorø	B 1074	381 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»	»
642	Præstø	B 4017	»	»	»	»	»	»	»	»	»
643	Maribo	9406	380 Fm.	»	»	»	»	»	»	388	»
644	—	10199	»	»	»	»	»	»	»	»	»
645	—	16999	380	»	282	»	146 [3 St.]	»	»	388	»
646	—	20215	»	»	»	»	»	»	»	388	»
647	—	20753	»	384	»	»	»	»	»	388. 388 Fm.	u. F 3 Fm
648	—	B 277	380	»	»	344 [5 St.]	»	»	354 353	»	»
649	—	B 551	»	»	»	»	»	»	»	»	177
650	—	B 890	340 Fm.	»	»	»	146	19 [3 St.]	354 [2 St.]	388 [3 St.]	177 Fm
651	—	B 1122	»	»	»	»	»	»	»	»	»
652	—	B 1365	343 380	»	282 Fm.	»	»	»	351	388	»
653	—	B 2157	»	»	»	»	»	»	»	»	»
654	—	A 1683	»	»	282	»	»	»	»	»	»
655	Bornholm	MCCLVI	380. u. F. [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»	»
			15	5	6	5	7	3	9	30	12

Halsring	Armring	Smykkeplader og Dopper	Bøilenaal	Enkelt Naal	Knapper	Andre Sager	Fundforhold. Litteratur-Henvisning
406 [2 St.] 408 [3 St.] 409	402	»	»	»	»	To Øskenringe af Jernalders Form; nogle Bronze-Fm.	Opgravet i en Fordybning
102. 410 [2 St.]	»	»	»	»	»		I Eng, 45 Cm. d.
»	55 Fm.	396	»	»	»		Opgravet
406 408	»	»	»	414 [2 St.]	»		Ved Pløining paa Mose
410-11	»	396	»	»	318	Punzel, 349. Fm. af 388, 410 o. A.; ialt 30 Fm. Ragekniv, e. F.	I Mose, 90 Cm. d.
»	e. F. [2 St.] u. F.	396	418	»	»	Bronzering, u. F.	Ved Pløining paa Mose
»	»	»	418 [2 St.]	»	»		Ved Pløining paa Mose. Alt i 388. Aarb. 1868, 123
»	330	»	»	»	»	Hammer, 348. Fm. af en Ring, u. F.	Opgravet
»	»	»	»	»	»		Ved en stor Sten
410 [3 St.] 102 [2 St.]	398 [4 St.] 55 [fl. St.] 336 [fl. St.] 330	»	418 [2 St.]	214	»	Bronzesmykke, 421, Fragment. Mange Bronzefragmenter	I Gangen til en Jættestue, i et Lerkar
407 [5 St.] 408 [2 St.] 406 Fm.	400 [2 St.] 404 [2 St.]	»	»	414 [2 St.] 416	»		Ved Pløining paa Mose
405 Fm.	330 [2 St.] 338 Fm.	»	418 Fm.	»	»	Fragment af Kniv, u. F.	Ved en stor Sten. Aarb. 1877, 81
410	»	396	»	»	»	Bøilenaal af førromersk Jernald. Form	Ved Pløining dækket med Sten
»	»	396 Fm.	»	301 302	»		I Jættestue
405-7 [fl. St.] e. F.	402. e. F.	»	418	415 [2 St.] 316	»		Fundet sammen
45	38	15	16	10	2		

mest Mark- og Mosefundene, som afgive Grundlaget for Adskillelsen mellem ældre og yngre Former.

Hvor stærkt fremtrædende de ældre Former ere i Fundrækken Tabel XXII, vil allerede sees ved et første Gjennemsyn: de anførte Former høre for den langt overveiende Del til Mark- og Mosefundsrækken 340—379 eller til den samtidige Række fra Gravfundene 171—233. Af andre Sager forekomme, foruden visse lidet udprægede og ikke ornamenterede Former, som strække sig gjennem hele Bronzealderen (Armringen 55, Guldspiralringene 4—5, Sylen 19, Seglene 146—147, Knappen 80, den vredne Halsring 102), kun enkelte Former, som egentlig tilhøre det nærmest forudgaaende Tidsafsnit, Slutningen af den ældre Bronzealder, og kun i faa — ialt 7 Fund. Et eller to Exemplarer af Halsringen 105, Armringene 107 og 108, Knappen 77, Karret 124, Doppen 115, Celterne 136—137 og Meiselen 143 er Alt, hvad der i denne Række af 41 Fund angiver Forbindelsen med den forudliggende Fundgruppe (Tabel XIV). Paa samme Maade findes der kun enkelte Stykker af Former, som væsentlig høre hjemme i det paafølgende Tidsafsnit, nemlig Celten 380 og Armringene 329 og 401.

Fra denne Fundgruppe adskilles let den yngste Gruppe af Depotfund i Tabel XXIII ved de bestandig tilbagevendende, mange og charakteristiske Former af Smykker, Redskaber og Vaaben, som dels væsentligst have hjemme i disse Mark- og Mosefund, 380—423, dels hyppigst forekomme i de samtidige Gravfund, 276—339, medens de kun undtagelsesvis, som dette ovenfor er angivet, ere trufne i Fund fra det nærmest forudgaaende Tidsafsnit (Tabel XXII). Fremdeles forekomme ofte i disse Fund de samme simple Former, der foran ere nævnte under hvert af de tre ældre Afsnit som tilhørende hele Perioden. Endelig findes der enkelte Sager, som vare i almindelig Brug allerede i den tidligere Del af den yngre Bronzealder. Foruden saadant Værktøi, som er lidet modtageligt for Forandring, Saven, Punzelen og Hammeren fore-

komme de ældre Øxer 340, 341 og 343 hver 1 Gang. Hyppigere optræder Sværdet og Dolken 177, og det er saaledes ikke usandsynligt, at denne Form ikke er bleven fuldstændig afløst af de nye Sværdformer, som kjendes fra Slutningen af Bronzealderen. Hertil kommer endnu af ældre Sager kun Knappen 208 og Naalen 214, hver 1 Gang. Denne Gruppe af Depotfund skiller sig saaledes meget tydelig fra den forudgaaende, og dens Tidsstilling er yderligere angivet ved, at der i 4 af ialt 61 Fund forekommer Former, som egentlig tilhøre Jernalderen.

Yngre Bronzealder. Votivfund.

I Tabel XXIV er der anført 55 Fund, som alene indeholde Sager af en enkelt Art. Med de i Tabel XV opregnede Fund af samme Charakter fra den ældre Bronzealder foreligger der saaledes nu 98 saadanne Fund fra hele Perioden, foruden de 25 Par af Halsringe, som ere omtalte i 1. Hefte af »Nordiske Fortidsminder«. At disse Sager ere nedlagte ifølge en almindelig, religiøs Skik, sandsynligvis som Offere ifølge et Løfte, hvorfor de ere kaldte Votivfund, har jeg søgt at vise i en Artikel i Aarb. f. nord. Oldkynd. 1886.

Dr. Henry Petersen har imidlertid i Aarbøgerne f. 1890 ment at maatte betegne det som urigtigt at samle disse Fund til en særskilt Gruppe og at søge en egen og fælles Tydning for dem. De skulle henhøre til de almindelige Mark- og Mosefund og være at opfatte paa samme Maade som alle de andre Fund, nemlig som gjemte eller skjulte Sager. Dette synes at være Dr. Petersens Mening, ihvorvel han, som det strax nedenfor skal omtales, tillige ytrer sig paa anden Maade.

Det turde først[1]) ganske være undgaaet Dr. Petersen —

---

[1]) Kun Hovedpunkterne skulle her behandles, og tillige saa kort som muligt. Dog maa det nævnes, at Dr. P. af en

XXIV. Yngre Bronzealder. Votivfund.

	Amt	Mus. Nr.	Sværd, Dolke	Spydspidser	Øxer	Lurer	Guldringe	Bronze-Halsringe	Bronze-Armringe	Bronzeplader	Guldkar	Bronzekar	Guldbaade	Fundforhold. [Litteratur, se Aarb. 1886, 229]
656	**Nordborg**	17260	»	»	»	»	»	»	»	»	»	100-360 [6 St.]	»	Opgravede i en Stenalders Høi
657	**Ribe**	8296	»	»	»	»	»	»	»	»	356 [3 St.]	»	»	Fundne sammen
658	—	21246	»	»	»	368 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»	I Mose, 120 Cm. d., paa fast Bund
659	—	B 3598	»	»	»	»	»	»	329 [2 St.]	»	»	»	»	Ved Pløining
660	**Viborg**	25829	»	»	»	»	»	»	377 [2 St.]	»	»	»	»	Opgravede sammen
661	—	B 1487	»	»	»	»	»	»	376 [3 St.]	»	»	»	»	I Mose
662	**Thisted**	10576	»	366 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»	»	»	I Mose
663	—	19747	»	»	»	»	»	412 [3 St.]	»	»	»	»	»	Fundne sammen
664	—	B 976	»	»	»	»	»	lign. 410 [2 St.]	»	»	»	»	»	I Mose
665	—	B 3509	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	170 [c. 100 St.]	I Lerkar, c. 60 Cm. d., i Grus-bakke
666	**Hjørring**	CCXLIII	171 a [3 St.]	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	I Mose
667	**Veile**	4985	»	»	154	»	»	»	»	»	»	»	»	Ved en stor Sten

						[2 St.]								
669	—	B 3625	»	»	»	»	»	»	e. F. [2 St.]	»	»	»	»	Ved Pløining paa Mark
670	**Aarhus**	22302	»	»	»	368 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»	I Mose
671	**Aalborg**	8773	»	»	»	»	4 [2 St.] 401	»	»	»	»	»	»	Opgravede sammen
672	—	20419	»	»	»	»	»	»	»	»	»	362 b [2 St.]	»	I Mose, c. 90 Cm. d.
673	—	20578	»	»	»	»	»	»	402 [2 St.]	»	»	»	»	I Mose, 120 Cm. d., nederst i Tørvemassen
674	—	B 4284	»	»	»	»	»	»	»	»	»	389 [2 St.]	»	I Mose, 90 Cm. d.
675	**Jylland**	13299	»	»	»	»	»	410-11 [2 St.]	»	»	»	»	»	I en Høi
676	**Odense**	CCCCXXXVII	»	394 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»	»	»	I Mose
677	—	378	»	»	»	368 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»	I Mose
678	—	11924	»	»	»	»	»	»	377 [2 St.]	»	»	»	»	I Mose
679	—	12521	»	»	»	»	»	»	377 [2 St.] 55 [2 St.]	»	»	»	»	Opgravede ved Mose
680	—	20386	»	»	»	»	»	»	»	»	357 [11 St.]	362 b	»	I Mose, 50 Cm. d. 357 laa i 362
681	—	B 1888	177 [4 St.]	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	I Mark, 30 Cm. d.
682	—	B 3079	»	»	»	»	»	»	»	»	356 [3 St.]	»	»	I en Banke, nedlagte i et Lerkar

	Amt	Mus. Nr.	Sværd, Dolke	Spydspidser	Øxer	Lurer	Guldringe	Bronze-Halsringe	Bronze-Armringe	Bronzeplader	Guldkar	Bronzekar	Guldbaade	Fundforhold. [Litteratur, se Aarb. 1886, 229]
683	**Svendborg**	6916	»	»	»	»	»	411 [fl. St.]	»	»	»	»	»	I Mose
684	—	8293	»	»	»	»	»	»	»	»	356-57 [6 St.]	»	»	Under en stor Sten
685	—	B 42	»	»	»	»	5 [4 St.]	»	»	»	»	355	»	Under tyndt Tørvelag paa fast Grund, 30 Cm. d. 5 laa i 355
686	—	B 2160	»	»	»	»	»	»	111-375 [3 St.]	»	»	»	»	Opgravet, 90 Cm. d.
687	—	B 3671	»	»	»	368 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»	I Mose
688	**Frederiks-borg**	8114	»	»	»	368 [6 St.]	»	»	»	»	»	»	»	I Mose
689	—	Fred. VII's Saml.	»	»	»	368 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»	I Mose
690	—	B 4286	»	»	»	»	»	»	e. F. [2 St.]	»	»	»	»	I Mose
691	**Kjøben-havn**	MCCCXCII	»	»	»	»	»	»	»	397 [12 St.]	»	»	»	I Mose
692	—	615	»	»	»	»	»	»	399 [2 St.]	»	»	»	»	Uden Oplysninger
693	—	B 238	»	»	»	»	»	410-11 [2 St.]	»	»	»	»	»	I Mose
694	**Holbæk**	20134	»	»	»	»	»	408 [2 St.]	»	»	»	»	»	Ved Markarbeide
695	—	B 293	»	»	»	»	»	»	»	397	»	362 a	»	I Mose. 397 sandsynligvis i 362

								[3 St.]						
697	—	B 1327	»	»	»	»	»	411 [2 St.]	»	»	»	»	»	I Mose
698	—	Zinck's Saml.	171 a [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	I Mose, 30 Cm. d.
699	Sorø	4711	»	»	»	368 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»	I Mose; itubrudte
700	—	7046	»	»	»	»	»	»	»	»	356 [2 St.]	»	»	Opgravet i en Banke
701	—	8515	»	»	»	»	401 [3 St.]	»	»	»	»	»	»	I en Sandgrav
702	—	B 1066	»	»	»	»	»	»	»	»	357 [2 St.] 358 [2 St.]	»	»	Opgravet i en Banke
703	—	C 83	»	»	»	»	401 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	I Mose
704	Præstø	CMXXXVII	177 [3 St.]	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	I Mose
705	—	3899	»	»	»	»	»	»	»	»	359 [2 St.]	»	»	Opgravet i en Banke, liggende i et Lerkar
706	—	B 1680	»	364-67 [5 St.]	»	»	»	»	»	»	»	»	»	Opgravet i sid Jord
707	Maribo	8957	»	»	»	»	»	412 [2 St.]	»	»	»	»	»	Ved Pløining
708	—	9434	»	»	»	368 [2 St.]	»	»	»	»	»	»	»	I Mose, hvorfra andre Br.-Sager; mulig Alt nedlagt sammen
709	—	10201	»	»	»	»	»	»	329 [2 St.]	»	»	»	»	Ved Pløining paa Mose
710	—	18894	»	»	»	»	»	»	»	397 [4 St.]	»	»	»	I Mose
			4	3	1	9	4	9	11	3	7	3	1	

skjøndt jeg just havde lagt megen Vægt herpaa — at disse Fund af ensartede Sager foreligge i et saa betydeligt Antal. Der var i Artiklen af 1886 opregnet henved 180 Fund fra Sten- og Bronzealderen, som havde denne særegne Sammensætning, og hertil er der i de siden da forløbne, faa Aar kommet endnu c. 50 Fund. For Bronzealderens Vedkommende udgjore Votivfundene omtrent tre Syvendedele af samtlige Mark- og Mosefund, som ere anførte i den her foreliggende Ordning (92 mod 193), og fra Stenalderen kjendes der c. 140 saadanne Fund med et ensartet Indhold, men kun en ganske lille Række Fund, som frembyde en Blanding af forskjellige Sager. Overfor et saa betydeligt Antal Fund kan der formentlig ikke tales om, at den hele Gruppe er

---

Feiltagelse S. 237 har citeret Worsaae meget ufuldstændig, medens Stedet fuldstændig anført, viser det Modsatte af, hvad Dr. P. mener (den omhandlede Passus findes ikke, som anført, i »Aarbøger« 1881, men i »Nordens Fortidsminder« 1881 S. 95). Det antydes endvidere, at jeg skulde være uvidende om, at Flintsagernes ydre Farve ofte hidrører fra de Omgivelser, hvorunder de fremdrages. Dette har jeg næppe foranlediget. Paa en halv Snes Steder omtalte jeg, at Sagerne i Votivfundene have et ensartet Ydre, at Formen, Tilhugningsmaaden og Flintens Structur er den samme; kun paa et Sted brugtes med Forsæt Udtrykket »nøie overensstemmende Farve og Structur«, idet Farven ogsaa har Noget at sige, og ved et enkelt Fund taltes der med Rette om Farven, idet Flinten i dette Tilfælde ikke har forandret Farve, hvad flere overbrudte Stykker vise. Endelig er det en paafaldende Ytring, »at Jap. Steenstrup i sin Tid i et Foredrag har paavist, at Flintsavene ere Garveknive«, naar Beviserne herfor i Løbet af de mange Aar ikke ere fremkomne i Literaturen, medens det derimod fra andre Sider gjentagende er blevet fremsat, at disse Flintredskaber have været anvendte som Save eller Raspe. At flere andre Enkeltheder her lades uomtalte, vil sikkert undskyldes paa Grund af det meget nære Forhold til en Kollega, for hvis videnskabelige Anskuelser jeg har stor Respekt. Noget nærmere maa jeg derimod ved anden Leilighed belyse Dr. P.s Kritik af Worsaaes Tydning af de store Mosefund fra Jernalderen.

kunstig dannet ved en vilkaarlig Udskillen af en vis Art af Fund fra den hele Række af Mark- og Mosefund. Det fælles Træk, Ensartetheden i Indholdet, gjentager sig, baade i og for sig og forholdsvis, for ofte til, at det skulde menes at være tilladeligt at afvise Sagen, som Dr. P. synes at ville, og at benægte, at her er Noget at forklare, under Henvisning til Livets mange vexlende Forhold og Menneskenes forskjellige Sindsstemninger og Luner. Spørgsmaalet: hvorfor indeholde c. 230 foreliggende Fund fra Sten- og Bronzealderen alene Sager af en og samme Art, lader sig næppe fjærne paa denne Maade.

Dr. Petersen har dog øiensynlig hellerikke ment, at dette vilde lykkes ham; thi ogsaa han forsøger at forklare de fælles Træk ved en fælles Tydning — men hvad kan da have bevæget Dr. P. til samtidig at bortforklare det Hele? Tydningen gaaer ud paa, at der i den fjærne Oldtid skulde have raadet »en Arbeidsdeling efter Haandelag og Evner« saaledes, at een Arbeider skulde have lavet visse Stensager, en anden Harpixmasse, atter en anden Bensager, »og dette kan da være en af Grundene til, at vi saa tidt finde Gjenstande af det enkelte Materiale og blandt disse ganske ensartede Stykker indenfor det enkelte Fund«. Denne Forklaring havde jeg rigtignok ikke tænkt mig Muligheden af, hvorfor jeg ikke drøftede den i min Artikel af 1886; men jeg kan hellerikke nu anse den for mulig og agter derfor hellerikke nu at drøfte den. Den Tanke, at der i Stenalderen skulde have raadet en Deling af Arbeidet i den Forstand, at een Mand kun gjorde tynde Øxer, en anden kun tykke, een kun Spydspidser, en anden kun Save, fortjener i Virkeligheden ikke at mødes med Andet end: at der jo hører ganske det samme »Haandelag« og de samme »Evner« til at danne de forskjellige Former. At »Arbeidsdelingen« skulde være ført saa vidt, at En alene lavede Harpixmasse (den nordiske Oldtids Kit og Bindemiddel, sammensat paa simpel Maade af Harpix og Birkebark) — at En alene skrabede Ben-

meisler med sin Flintflække (en lidet kunstig Operation) — at En kun støbte Bronzeøxer, en Anden Spydspidser (hvad der kræver en og samme Færdighed i Behandlingen af Metallerne) — dette er dog vistnok en for haandgribelig moderne Betragtning, udgaaet fra Forestillingen om Nutidens Masseproduction og lidet forenelig med, hvad der vides om Forholdene i ældre Tider og særlig i Europas Oldtid. Den hele Ide om en saadan Arbeidsdeling i vor Sten- og Bronzealder gaaer tilbage til en enkelt Iagttagelse[1]), der synes at være ligesaa tvivlsom som den gamle Tydning, der nu paany er fremdraget og udnyttet af Dr. Petersen.

Det maa dog bemærkes, at Dr. Petersen sikkert ikke selv har tillagt denne Opfattelse Betydning, idet han ogsaa paa anden Maade har søgt at forklare Ensartetheden i de Fund, hvis Fællespræg han iøvrigt bestræber sig for at bortforklare. Disse Sager skulle være Betalingsmidler, idet man i Oldtiden kan have betalt med Brugsgjenstande; saaledes kunde det forstaaes, at Fundene indeholde Sager af en og samme Art. Sandsynligheden heraf godtgjør Dr. P. ved at anføre flere Udtalelser af det Parti af min Artikel, hvori jeg prøvede Muligheden af denne Forklaring, og ved samtidig ikke at anføre mine øvrige Udtalelser, som gik ud paa, at denne Tydning ikke lader sig anvende. Noget Nyt tilføies ikke, hverken paa den ene eller den anden Led. Denne Fremgangsmaade er jo nem nok, men mindre sikker, idet den ikke giver noget Resultat. Mit hele Ræsonnement overfor denne Forklaring staaer nemlig endnu fuldstændig uimodsagt. Det skal ikke gjentages her, idet jeg ikke kan fremsætte det mere klart og bestemt, end jeg har gjort det.

Der maa dog hellerikke dvæles for længe ved denne Forklaringsmaade; thi Dr. P. kommer i sine videre Bemærkninger saa nær ved min Opfattelse af disse Fund, som Sager der ere ofrede til Guderne, at det næsten er uforstaaeligt,

---

[1]) Dr. Petersen anf. St. S. 241 med Anm. 1.

hvorfor den hele Artikel er fremkommen. »Ingen vil betvivle,« hedder det, »at Guldbaadene fra Thy maa være forarbeidede til helligt, ceremonielt Brug« — »Pragtøxerne, Lurerne, Guldkarrene ere Helligdomssager eller Offergaver« — ja, ved de parvis forekommende Halsringe, »kunde man foreløbig staa tvivlende, om der ikke skulde være Tegn paa noget ceremonielt votivt«.

Der er saa dog en Række af Fund, som ikke lade sig forklare i Kraft af Arbeidsdelingen eller som Betalingsmidler, og som ogsaa efter Dr. P.s Mening, om end med nogen Tvivl, maa sættes i Forbindelse med Guderne og det religiøse Liv. Om nu disse Tvivl vare blevne bragte til Ro, som det vel maatte være en Pligt for den, der vil ytre sig om Sagen, og naar saa disse Fund, hvis Charakter er klar nok, vare tagne til Udgangspunkt, vilde min ærede Kollega vist ligesom jeg have erkjendt det »ceremonielt votive« — dette Compositums-Udtryk foretrækker Dr. P. — ved mange flere Fund, og han vilde have forstaaet min Opfattelse af hele Fundgruppen.

Men, fortsætter Dr. P., »Offergaver af denne Art bevaredes og stilledes frem til Skue i Templerne eller paa andre hellige Steder« — »de behøvede ikke for anden Gang at ofres til Guderne ved at sænkes i Moserne«. Hvoraf vides det mon, at de alt en Gang vare ofrede? Det er sandt, at der i gammel og ny Tid er givet mange Gaver til Templer; men denne ret bekjendte Sandhed tilpasses ikke bedre paa vore Fund, ved at det anføres, »at Krøsus ofrede et Løvebillede til Templet i Delphi« — saadanne langveisfra hentede og lidet bindende Citater betragtes ikke længere som sande Prydelser for en Afhandling, og endnu mindre tages de nu for gyldige Beviser. Det maa derimod regnes for et gyldigt Bevis, at ikke et eneste af disse Hundreder af Fund har Præg af at være en »Tempelskat« — rent afset fra, at det, efter hvad der historisk vides, vilde falde vanskeligt at tro paa »Templer« i den nordiske Sten- og Bronze-

alder. Fundenes ensartede Indhold kan ikke forliges med, at de skulle være Tempelskatte, som ere hengjemte »af Ransmænd eller Tempelvogtere«. Det vilde dog være eiendommelige Ransmænd, som stadig kun have taget et Par Lurer i det Tempel, de bestjal — og det 8 Gange (saamange parvis fundne Lurer kjendes der fra Danmark) — og det vilde være ligesaa eiendommelige »Vogtere«, der af hele »Tempelskatten« gjemte een Gang kun et Hundrede Guldbaade, en anden Gang kun et Par Spyd, en tredie Gang to Guldkar o. s. fremd. Naar Fundene alene bestaa af Lurer, skal det sandsynligvis være de trofaste Tempelvogtere, som have gjort deres Pligt — findes der Guldkar, have derimod slemme Ransmænd været paa Spil — og findes der alene Øxer o. lign., saa gjælder Forklaringen om Betalingsmidler, men vel at mærke kun, forsaavidt Talen er om Bronze; er det Flintøxer, saa maa der tyes til Forklaringen om Arbeidsdelingen i Oldtiden. — Naar hvert Led vakler, er det ikke underligt, at Helheden falder fuldstændig sammen.

Men der er dog en Helhedsbetragtning; og dette er egentlig Sagen. Dr. Petersen kjender mange Skatte fra Oldtidens Slutning og fra senere Tider, som have været nedlagte i Jord eller Vand, og finder Anledning til at belyse dette velbekjendte Træk meget omstændelig — endog ved Meddelelsen om, at der i 1864 blev nedgravet to Sølvstager i en Kjælder i Kjøbenhavn. Da nu Votivfundene fremdrages i Jord eller Mose, slutter Dr. P., at de ogsaa maa være nedgravede Skatte. Fra Ensartethed med Hensyn til Findested sluttes der til Ensartethed i Motiv.

Nutildags nedgraver man selvdøde Kreaturer i Jorden — i Oldtiden nedgravedes det Dyr, som ofredes til Underverdenens Guder. Dette er et grelt Exempel for at vise, at det ikke gaaer an ved disse Fund alene at se paa Fundforholdene. Paa dette Punkt er det, at Dr. P., saavidt det skjønnes, har forseet sig baade paa Æmnet og paa den Undersøgelse, han kritiserer. Jeg har klart nok udtalt, at Fund-

forholdene vel tillade at opfatte hele den store Fundgruppe som skjulte eller gjemte Sager, men at en Række af Enkeltheder i Fundenes Indhold og Sammensætning ikke tillader denne Tydning. Det Meste af, hvad der herom er ytret, har Dr. P. ladet fuldstændig uænset. At Anskuelserne saaledes kunne divergere, er ligesaa forstaaeligt, som det er utvivlsomt, at det ved Forsøget paa at forklare saadanne Forhold er heldigere at behandle hele Rækken af foreliggende Fakta, baade Fundomstændigheder og Fundenes Indhold og Sammensætning, end alene det første.

Der er, saavidt det skjønnes, ikke af Dr. P. fremført Noget, som gjør det betænkeligt i denne Ordning af Bronzealderens Fund at opføre Votivfundene som en egen Gruppe. Den af mig forsøgte Tydning turde endnu fuldstændig og tilfredsstillende forklare alle Enkelthederne i denne eiendommelige og store Fundgruppe; men hermed skal det ikke være paastaaet, at den er fuldt rigtig eller hævet over en gjentagen Prøvelse.

MARTIANUS CAPELLA OG DEN NORDISKE MYTOLOGI.

AF

HJALMAR FALK.

Den nordiske mytologi fremtræder i Eddaerne væsentlig som løsrevne, ofte lidet sammenhængende, tildels indbyrdes modsigende brudstykker. Vor tid har seet en Rydberg anvende sin digteraands mægtige anskuelse paa samlingen af de spredte træk til et helhedsbillede. Herved synes imidlertid to punkter at være at betænke: For det første synes det ikke urimeligt at antage, at totalitetsfremstillingen, der hvor en saadan fremtræder i de gamle kilder, for en ikke ringe del er at skrive paa de respektive digteres regning, medens det almene folk kun har opereret med uforbundne enkeltheder. Dernæst forekommer det næsten ugjørligt alene ud af den nordiske gudelæres stumper uden vilkaarlighed at rekonstruere en oprindelig, sammenhængende enhed. Dette bliver først da muligt, naar man har lært de forestillingskredse nøiere at kjende, ud fra hvilke de gamle vers er digtede; uden dette vil disse skeletter af personer ikke antage kjød og farve, de enkelte magre mytetræk ikke faa fylde og sammenhæng.

Til opnaaelsen af dette maal har i den seneste tid andre forskere, fremfor alle Bugge, slaaet ind paa en anden vei, den nemlig at se den nordiske litteratur i lys af aands-

livet i det samtidige Europa. Dette er fra et historisk standpunkt betragtet en saare tiltalende tanke. Men dens fuldkomne realisation synes fast at støde paa uoverstigelige vanskeligheder. Det bliver stedse klarere, hvor lidet exakte de metoder er, til hvilke man er henvist ved eftervisning af denne slags paavirkning. Disse to ting er i lige grad en fordel for poesien og en hindring for den videnskabelige kritik: paa den ene side den omdannelses- og assimilationsproces, som de nyoptagne elementer undergaar, hvilken saavel rammer ideerne selv som deres poetiske iklædning, paa den anden side den omstændighed, at i regelen kun almene eller med hjemlige tanker og myter beslegtede forestillinger faar indpas.

Det vanskelige spørsmaal bliver nu: hvilke er de nødvendige kriterier for fremmed indflydelse, hvor stor maa ligheden være, for at en saadan kan antages. Det er sikkert, at fordringerne her er meget forskjellige, at mangt og meget, som forekommer den exakte forsker lidet indlysende, kan have beviskraft for en anden, som har levet sig ind i vor oldtids tænkesæt og paa disse omraader er i besiddelse af en udviklet litterær smag. Saa meget synes dog at kunne udsiges i sin almindelighed: En lighed i generelle ideer beviser alene intet, den kan være og er bevislig ofte tilfældig eller begrundet i sagens natur. Et sikrere kriterium er identiteten af termini, hvor disse ikke lader sig forklare ud af de nordiske myter selv; men dette tilfælde er forholdsvis sjeldent. Et andet kriterium er en slaaende parallelisme i udforelsen af en forestilling i dens enkeltheder; stemmer her tillige leddenes orden, vokser sandsynligheden; er ogsaa det formelle udtryk ligeartet, kan sandsynligheden stige til bevis.

Men der er ganske vist her en dobbelt metode at bringe i anvendelse, begrundet i selve de processers natur, gjennem hvilke forestillinger kan tænkes at være trængt ind. Det er anerkjendt, at de kilder, af hvilke vi øser vort kjendskab til vor gamle gudelære, har en meget forskjellig verdi og betyd-

ning. Der er i Sæmundar Edda digte af en mere folkelig art, og der er andre, som tyder paa et mere udviklet litterært forfatterskab. Vore vidtbereiste forfædre hørte i fremmede lande fortællinger og de saa ting og billeder, som satte deres letbevægede fantasi i virksomhed. Der indkom herved i nordens aandsliv forestillinger af de mangfoldigste slags, men alle af en populær og letfattelig natur. Ved denne proces synes omdannelsen hyppig at have været meget sterk, opfattelsen af det hørte og seedes sande mening ofte meget svag. Men der synes ogsaa at have ført en mere direkte strøm fra Europas lærdomskilder over i den nordiske litteratur: selve Sæmundar Edda opviser jo digte, hvis komposition og udtryksmaade ligger det folkelige fjernt, hvor digterne ligefrem pranger med og praler af sin mytologiske kundskab — men hvor skulde de have faaet denne overlegenhed fra uden fra fremmede kulturer, hvor findes den kanal, ad hvilken en saadan lærdom skulde have forplantet eller endog udviklet sig gjennem aarhundreders barbari? Paa punkter, hvor en saadan art af myteoverførelse kan antages, kommer de almindelige metoder for litterære undersogelser til sin gyldighed.

Af sidstnævnte beskaffenhed er de undersøgelser, som i det følgende vil beskjæftige os. De berører, som det vil sees, næsten udelukkende den mere litterære del af Eddaens mytiske digte, fremforalt Grímnismál med de nær beslegtede Sigrdrífumál og Vafþrúðnismál samt Fjǫlsvinnsmál og tildels Vǫluspá og af disse digtes emner væsentlig kun saadanne, som er helt eiendommelige for klassen. Bugge har fremhævet, hvorledes man til belysning af disse digte maa ty til de i middelalderen gjængse lærebøger af mytologisk indhold, navnlig kommentarer til latinske forfattere, som Ovid og Vergil. Af denne art er ogsaa det kildeskrift, som her skal fremføres. Martianus Capellas skrift De nuptiis Philologiæ et Mercurii var i middelalderen en meget benyttet og sterkt kommenteret skolebog.

I Nordafrika forfattede, endnu før landets erobring af Vandalerne (429), Martianus Capella sin encyklopædi over de syv artes liberales i ni bøger. De enkelte kunster optræder her ved Merkurs formæling med Philologia. For største delen af stoffet er Varro hovedkilde. Hyppig gaar fremstillingen over i bunden form. De to første bøger indeholder iklædningen: Merkur raadfører sig med Apollo om valget af brud; denne anbefaler en doctissima virgo ved navn Philologia. Merkur samtykker, bruden ophøies i gudestanden og afhentes til himlen, hvortil reisen gaar over melkeveien.

Det er disse to bøger af Capellas skrift, som afgiver materialet for den paafølgende undersøgelse, dog ikke i deres oprindelige skikkelse, men i den form, de i middelalderens første aartusen har faaet ved kommentatorers forenede virksomhed. Af saadanne kommentarer er kun en tilgjængelig for mig, nemlig den Notker tillagte udgave af de to første bøger af De nuptiis, indeholdende glosseret grundtext samt en i den alemanniske dialekt affattet oversættelse med kommentar. Denne Notker er den Notker Labeo, der var munk i det fra Irland af grundede kloster i St. Gallen, hvor han døde i 1022 (her citeret efter Hattemers Denkmale des Mittelalters, 3die bind, St. Gallen 1844—9). Som sin nærmeste hjemmelsmand opgiver Notker selv i fortalen til sit verk Remigius, en skribent fra 9de aarh., hvis noter ikke synes at foreligge samlede i trykken, en ulempe som i vore udviklinger desværre har afsat altfor tydelige spor, og som vilde have været endnu større, hvis der ikke hos den tredie vatikanske mytograf (citeret efter Bodes udgave, Celle 1834) var opbevaret en række notitser af ham, der viser en gjennemgaaende overensstemmelse med Notkers text. Det tør da vistnok antages, at den gammeltyske kommentar i væsentlig grad har hentet sine oplysninger fra ham.

Det skal her strax bemærkes, at der er flere beviser for, at Capella har været kjendt i Irland. Dette fremgaar,

foruden af det indicium, som ligger i Notkers skrift, mere direkte deraf, at Johannes Scotus Erigena (9de aarh.) nævnes som Martians kommentator (se Eyssenhardts Capella, s. XXIII og XXVIII fg.), og med vished af det faktum, at et manuskript af De nuptiis med kymriske glosser fra 8de aarh. endnu existerer og opbevares i Cambridge.

Notkers Capella indtager i Hattemers Denkmale lidt over 100 sider. I betragtning af, at der paa dette rum indeholdes latinsk text med glosser, tysk text og noter, kan stoffet ikke siges at være omfattende. Hvorvidt de ligheder mellem dette verk og nordisk gudelære, som i det følgende skal meddeles, og som ingenlunde er de eneste[1]), kan ansees for relativt talrige eller bevisende, skal vi overlade til andre at bedømme.

---

[1]) Saaledes har jeg ikke medtaget saadanne paralleler, hvor det nødvendige mellemled eller det attraktionen bevirkende punkt er af væsentlig hypotetisk natur. Dette er tilfældet med forholdet mellem Heimdals og Hammons væderskikkelse, hvorom det være mig tilladt at fremsætte nogle bemerkninger til velvillig overveielse.

Som bekjendt fremstilles i den nordiske mytologi Heimdal som en gud med væderhoved. Saavel hans hovednavn som et af hans tilnavne (Hallinskíði) betegner tillige ‚væder'. Hans sverd kaldes ‚hoved'.

Ogsaa ægypterne havde en gud med væderskikkelse: som vandenes herre havde Ammon væderhoved, med hvilket han t. ex. tilbades i Ammons oase. Han dyrkedes ogsaa i Libyen og sammenstilledes af klassiske forfattere med Zeus og Jupiter. Om Zeus Ammon berettes tvende fabler: Herodøt fortæller, at han viste sig for Herkules iført et bukkeskind; efter den anden fabel førte Hammon den tørstende Liber, da han drog med sin hær gjennem Afrika, hen til en kilde. Et hyppigt tilnavn til denne Jupiter var »corniger Ammon«, og hans talrige billeder udstyredes med bukkehorn. I sin Palæographia gjengiver Kopp to af disse afbildninger; den ene er et væderhoved med horn, den anden et mandshoved med smaa krøllede horn, begge forsynede med gudens navn (§ 600).

1. Menneskernes skabelse.

I Notkers Capella s. 276 forekommer følgende bemerkning: »Ligesom de (menneskerne) ogsaa troede, at de

---

Ogsaa Martianus Capella omtaler Hammon. I De nuptiis II, s. 43 nævnes blandt solguder Ammon arentis Libyes. Side 353 f. hos Notker heder det: Hammon apparuit cum cornibus arietinis et vestimento lanicio ac sitientibus undam fontis exhibuit. Hammon, daz chít arenosus Jovis (NB. græsk ἄμμον), erskein Dionisio in wideres pilde, unde dó ward wát úzer wollo unde durstes laba fone wazere. Daz was, tó er fone India erwant per Æthiopiam mit victoria, unde er Jovem sínen fater bat puozen den durst sínemo herige. Bediu ist sín templum dár centum aris famosum. Samme myte berettes udførlig af Mythogr. vatic. II, 80, i mere sammentrængt form af Myth. I, 121 og III, 3, 9 (s. 164). Ogsaa Beda nævner Hammon; Op. tom. VIII, s. 276: Hammonem Jovem in ariete Ægyptii venerantur.

Tænker man sig nu navnet Hammon omsat til angelsaxisk, vilde formen sandsynligvis blive Háma, gen. Háman (idet ă i fremmedord har en tendens til forlængelse, og desuden flere dialekter ikke kjender ă foran nasaler). Herved vilde samme navneform fremkomme som den, der tilhørte en gammel germansk mytefigur. I Béowulf v. 1199 ff. omtales Háma, der bortførte smykket Brósingamene; i denne Háma har man gjenkjendt den nordiske gud Heimdal og det tyske sagns Heime.

Der er gjennem denne udvikling antydet en vei, ad hvilken Heimdal kan være kommet i besiddelse af sin væderskikkelse, og der bliver da ogsaa en mulighed for, at Martianus Capella herved kan have spillet en rolle. Der kunde ogsaa anføres andre ligheder mellem den nordiske gud og Hammon. Ligesom den sidste saavel hos ægypterne som hos grækerne og romerne optræder som vandenes herre, saaledes antages ogsaa Heimdal at være den gud, der fremviste regnens budbringer for det tørstige land. Ligesom Hammon i hymner kaldes selvavlet, saaledes er Heimdal ni moers søn.

Andre eiendommeligheder har Heimdal tilfælles med stjernebilledet aries. Ligesom dette er aprils tegn (Beda, Op. II, s. 69; sml. Kopps Palæogr. § 325), saaledes synes

havde ..... blodet fra Mars, talen fra Merkur, sundheden fra Jupiter, udseendet fra Saturn: alsó sie ouh wándon dia séla sih habén fone dero sunnún unde den líchamen fone demo mánen unde bluot fone Marte, gespráchi fone Mercurio, heili fone Jove, lázi fone Saturnio.« Udførligere herom læses hos den tredie vatikanske mytograf s. 217: Nec mirum, nostras sideribus adscribi dispositiones, quum omnes dum vivimus omnia ipsis physica ratione debeamus. Nec nunc quidem catholicam in his veritatem, sed gentilitatis expono opiniones et figmenta. Dicunt namque, nos quum nasci cœperimus, a Sole spiritum sortiri, a Luna corpus, a Marte sanguinem, a Mercurio ingenium, a Jove honorum desiderium, a Venere cupiditates, a Saturno humorem; quæ omnia singulis reddere asserunt extinctos. Alii hæc et aliter et prolixius tradunt. Hic et istud Servianum[1]) sufficiat. (Anderledes s. 178). Efter Isidor (sml. den astrologiske tabel i Kopps Palæogr. § 282 samt 297) giver Saturn humor, Jupiter temperantia, Mars sanguis, Solen spiritus, Venus voluptas, Merkur ingenium et lingua, Maanen corpus.

I Vǫluspá str. 18 berettes om menneskernes skabelse af to trær: Ǫnd þau ne áttu, | óð þau ne hǫfðu, | lá ne lǽti | ne litu góða: | Ǫnd gaf Óðinn, | óð gaf Hœnir, | lá gaf Lóðurr | ok litu góða. I Gylfaginning kap. 9 fortælles samme myte om Bors sønner Oden, Vile og Ve: gaf hinn fyrsti ǫnd ok líf, annarr vit ok hrœring, þriði ásjónu, málit ok heyrn ok sjón.

Som man ser, er overensstemmelsen mellem de nordiske fremstillinger og Notker ubestridelig størst. Det er overalt

---

Heimdals tilnavn Vindhlǽr, den vindmilde, at betegne ham som vaargud. Hvor zodiakens tolv tegn sammenlignes med lemmerne paa et menneskeligt legeme, repræsenterer aries hovedet (Kopp, Palæogr. § 326); om Heimdal fortæller Snorra Edda I, s. 264, at han »var lostinn manns hǫfði í gǫgnum«.

[1]) Servius ad Aen. XI. 52.

hovedguderne, der optræder som skabere. Notkers bluot svarer til oldnorsk lá, gespráchi til málit, heili til litu góða (ɔ: sundt udseende), lázi (= bildung, gestalt; benehmen, gebahren) formelt til læti, reelt maaske nærmere til ásjónu eller hrœring (cf. læti heitir rǫdd, SE.).

Alligevel tør jeg ikke bygge synderlig herpaa. Snarest synes det, som om blot et stænk af middelalderlig astrologi her har berørt en ældre nordisk skabelsesmyte, den man kunde fristes til at gjenfinde i Hávamáls (str. 49) enklere og derfor muligens oprindeligere fremstilling.

2. Solskjoldet.

Medens den klassiske forestilling om solgudens firspand ogsaa gaar igjen hos Martianus Capella, skildres i De nuptiis første bog kap. 76–77 solen selv som en helt med gyldent haar og lokker af bladguld. Dens legeme er af ild. I den ene haand holder den et glitrende skjold (clypeum coruscantem), og dens sko er som af pyropos (calcei autem similes ex Pyropo). Hos Notker (s. 308) er skjoldet rødt, og skoerne er som af aurichalcum (síne scuha wáren gelíche unde órcholchíne).

Denne skildring hviler paa den ene side paa Ovids Metamorphoser, hvor (15, 192) solens skjold omtales saaledes: Ipse dei clypeus, terra quum tollitur ima, | mane rubet. Men den synes paa den anden side ikke uberørt af Aabenbaringens beskrivelse af Kristus ved gjenkomsten: Caput filii hominis et capilli erant candidi tanquam lanea alba et tanquam flamma ignis et pedes ejus similes aurichalco (Apoc. I, 14); — et facies ejus sicut sol lucet in virtute sua (I, 16).

Solens skjold omtales paa to steder i Eddaen, i Grímn. 38: Svalinn heitir, | hann stendr sólo fyr, | skjǫldr, skínanda goði; | bjǫrg ok brim | ek veit at brenna skolo, | ef hann fellr ífrá; — samt i Sigrdrífumál str. 15, hvor det heder om runerne: Á skildi kvað ristnar | þeim er stendr fyr skínanda

goði. Dog har Sigrdrífumál her rimeligvis laant fra Grímnismál. Solskjoldet bærer i Grímnismál navnet Svalinn (Svǫl R; sml. Svalingr blandt skjaldar heiti i SE.), det kjølige eller kjølende; hos Ovid holder solen sit røde skjold foran sig, naar den stiger op af jorden; hos Capella er det glitrende, Notker kalder det rødt. Dets betydning er paa alle steder klar: det er den kjølige morgenrøde, der som solens forløber stiger op over bjergets eller havets rand; uden det vilde, siger den nordiske myte, bjerget og havet, op fra hvilke solen hæver sig, antændes af dens glød.

Der er i disse sammenstillinger intet, som kan afgjøre, om Grímnismál — i tilfælde af, at et laan har fundet sted — er paavirket af Capella eller af Ovid. Derimod kunde kun Capella være kilden, ifald det t. ex. lod sig paavise, at det uforklarede ísarnkol i str. 37 af Grímnismál beroede paa en gammel misforstaaelse af et ældre ísarngoll = aurichalcum; men dette er intetsomhelst mere end et løst indfald. Noget mere vægt kunde man fristes til at tillægge en tilføielse, som findes hos Notker: »Ti selv ligner solen et skjold«; ti denne udtalelse stemmer ganske vel med skaldekenningerne, hvor solen kaldes himlens skjold (se Grøndals Clavis Poetica under Sol), ligesom omvendt et skjold findes betegnet som kampens sol (gunnar sól, morð-sól, o. a.). Ingen af disse omskrivninger synes meget gamle. Imidlertid er herved at bemerke, at selve sammenligningen mellem solen og de gamle skjolde synes ret nærliggende og naturlig. Forholdet er temmelig nær det samme som ved betegnelsen af stene og bjerge som jordens ben, hvormed allerede Egilsson (Lex. Poet. under bein) har sammenlignet Ovid Metam. 1, 393: magna parens terra est, lapides in corpore terræ ossa reor dici[1]), —: det er først ved det stigende antal af saadanne sammenstillinger, at hver enkelt faar nogen betydning.

---

[1]) Sml. Mythogr. I, 189: Tandem recordati sunt, quod terra eorum mater esset, et petræ ossa terræ. Mythogr. II, 73:

Det skal til slutning ikke forties, at der ogsaa findes afbildninger af solguden, hvilke kunde tænkes at have influeret paa de nordiske forestillinger. I Kopps Palæogr. IV gjengives ikke mindre end 11 gemmer, paa hvilke solguden fremstilles med skjold i den ene haand, svøbe (to steder dolk) i den anden, med hanehoved, brynje og to dyr (viperæ, serpentes) istedetfor fødder. Dog synes mig den ovenfor givne udledning af Grímnismáls solskjold den langt sandsynligere.

3. Od-Adonis.

I et foredrag ved det nordiske filologmøde i Kristiania 1881 har prof. Bugge begrundet sammenstillingen af myten om Frøyja og Od med det antike sagn om Aphrodite og Adonis. Om navneforholdet ytrer Bugge bl. a. (s. 227 i de trykte forhandlinger): »Det bestemmende ved disse forandringer af Adon var trangen til at give navnet en ægte nordisk form. Det er herved blevet gjort ligt adjektivet óðr rasende, hvormed gudenavnet Óðinn er beslegtet. Mindre sandsynligt forekommer det mig, at de gamle ved Óðr, gen. Óðs som navn paa Frøyas mand skulde have tænkt paa óðr sind, digtning, ti dette ord har i gen. óðar.«

Uden helt at benegte muligheden af, at Bugges antagelse kan have truffet det rette, skal jeg fæste opmærksomheden ved to ting: for det første forefindes, saavidt mig bekjendt, mandsnavnet Óðr ellers ikke i ældre nordisk, hvad der synes at gjøre en etymologisk forklaring af overgangen Adon:

Intellexerunt igitur, matrem terram significari, quippe omnium rerum genetricem; ossa vero ejus lapides. Hermed stemmer Formáli til Snorra Edda kap. 1: Bjǫrg ok steina þýddu þeir (de ældste mennesker) móti tǫnnum ok beinum kvikinda. Af þessu skildu þeir svá, at jǫrðin væri kvik ok hefði líf með nǫkkurum hǽtti . . . . Hón fœddi ǫll kykvendi, ok hon eignaðist alt þat er dó; fyri þá sǫk gáfu þeir henni nafn, ok tǫldu ǽtt sína til hennar.

Óðr ønskelig, paa den anden side forekommer en tydning af Óðr som »den rasende« ikke ganske vel begrundet i selve myten. Derimod gives der en omstændighed, som synes at tale til gunst for det af Bugge nævnte, men forkastede alternativ.

I De nuptiis anden bog kap. 185 ff. besynges i en hymne solguden under sine forskjellige navne, som Phœbus, Osiris, Mithra osv.; tilsidst som Byblius Adon. Mere udførligt er Adonis-sagnet fortalt hos Notker (s. 363): Tú bist taz chint fone Byblo civitate Egypti (sic!), daz Venus weinóta, erslagenez fone demo ebere. Denne tilføielse er vistnok hentet fra Remigius, der citeres hos den tredie vatikanske mytograf s. 238: Venus, inquit (scil. Remigius) Adonem ab apro interfectum fusis lacrimis plangit, qua terræ pulchritudo, quæ per Venerem significatur, plangit solem, qui per Adonem designatur, ad australes circulos descendentem, spuricia et rigore hiemali quasi dentibus apri interfectum; tuncque lacrimas imbrium et fluentorum terra producit. Imidlertid er det ikke herved, vi ønsker at fæste os. Hvad der har slaaet os, er det ord, hvormed hos Notker Adon er glosseret: Ac Byblius Adon, i. e. cantans. Denne glosse turde muligens kaste lys over den nordiske form Óðr: som et især i poesien hyppigt appellativ betegner óðr sang, digtning (Lex. Poet.: óðr poësis, carmen; Vigfússon: óðr song, poetry). En omsætning Adon: cantans til Óðr: sang synes os ikke urimelig; ogsaa Bragi er vel afledet af bragr poësis, carmen.

At man paa disse gebeter maa operere med mangeslags etymologiske tydninger, er sterkt fremhævet af Bugge. Selv paa punkter, hvor denne forsker har villet statuere en rent lydlig udvikling, turde det undertiden være at foretrække at søge en tilknytning i allerede existerende ord. Saaledes t. ex. ved Cerberus: Garmr, hvor sidstnævnte ordform (som hr. stipendiat P. Østby gjør mig opmerksom paa) vel kan tænkes opkommet under indflydelse af verbet garme,

brøle sterkt og vedholdende (Aasen). At selv rent lærde etymologier kan have været bestemmende ved gjengivelsen af fremmedord, sandsynliggjøres ved (prosa)ordet fé-, fjárfellir, der gjengiver latinsk pestis og har erstattet det urgermanske sterbo: pestis tydedes i middelalderen som pecora sternens, saaledes t. ex. i Notkers Psalmus I (B, s. 25): pestis chít latine pecora sternens, fieho nider slahinde. At endog mindre myter kan have en saadan oprindelse, synes efter de nyere forskninger om det sproglige udtryks indflydelse paa den menneskelige tænkning og fantasi ikke utænkeligt; jeg anser det saaledes ikke for umuligt, at t. ex. en forestilling som ørnen Hræsvelg, om hvilken det i Vafþrúðnismál str. 37 heder, at den sidder ved verdens ende som en jætte, og fra dens vinger kommer vinden, kan skyldes en etymologiserende forbindelse mellem aquilo nordenvind og aquila ørn.

Hvorfra Notker har faaet sin glosse til Adon, er jeg ude af stand til at bestemme med sikkerhed; men det synes rimeligt, at ogsaa her Remigius er kilden. Tydningen af navnet Adon(is) som den syngende, græsk ᾄδων, har vel været almindelig i middelalderen og tør endog have været medvirkende til navneformen Adon's opkomst. Selv under forudsætning af, at den her givne udvikling medfører rigtighed, bliver det altsaa usikkert, om netop Capella er kilden for den nordiske myte.

4. Lokenavnet Loptr og andet.

Som bekjendt er i den klassiske mytologi Hephæstos-Vulkan ildens gud. Han har i denne henseende noget tilfælles med Loke. Der er ogsaa andre lighedspunkter: saaledes opholdt Hephæstos sig ligesom Loke (cf. Lokasenna str. 23, Fjǫlsvinnsmál str. 26) længere tid i underverdenen; Hephæstos var ligesom Loke smed og giver af farlige gaver

til menneskene (sml. Preller, Griechische Mythologie[1], s. 144-5). Ogsaa bærer disse tvende guddomme et fælles binavn: Vulkan kaldes aërius, Loke har tilnavnet Loptr, den luftige eller luftdæmonen. Men jeg ved ikke, om i den klassiske litteratur ildguden nogetsteds findes skildret paa en med Loketypen endog blot tilnærmelsesvis saa overensstemmende maade som i Notkers kommentar til Martianus Capella.

Det heder her (s. 312) til forklaring af Vulkans tilnavn aërius: Unde doh er luftlíh keheizen sí. Ziu? Wanda fone dero lufte choment tiu blig-fiur. Og videre: Ein fiur ist Jovis unscadehaftiz, anderiz ist Vulcanus scadonde an dien blicchen. Her er Vulkan helt igjennem skildret som den fordærvelige lynild, fuldkommen overensstemmende med vore forfædres forestillinger om Loke. Ganske samme fremstilling som Notkers leverer den tredie vatikanske mytograf (s. 223-4; sml. s. 159), og her anføres Remigius ligefrem som hjemmelsmand.

Da den nordiske gudelære selv ingen forklaring leverer af Lokes tilnavn Loptr, og da endvidere selve ordet efter sin dannelse synes at henvise til en senere og kunstig oprindelse, er det ingenlunde utænkeligt, at det kan være dannet efter fremmede mønstre. Ifald det nu virkelig forholder sig saaledes, at kommentarer til Martianus Capella, afvigende fra klassiske og andre skrifter, har fremstillet Vulkan paa en med de nordiske forestillinger om Loke næsten identisk maade, er det ikke umuligt, at kilden til navnet Loptr er at søge her.

Hertil et lidet anhang. Paa det anførte sted af Capella kaldes Vulkan claudus faber, og Notker fortæller grunden: han nedstødtes af Juno fra himlen og skadede i faldet sin fod (sammenlign med Notkers fremstilling Myth. II, 40, hvis kilder er Servius og Isidor). Efter et andet sagn var det Zeus, som greb Hephæstos ved foden og slyngede ham ned fra himlen (sml. Preller Mythol.[2] I, s. 137). I Mythogr.

I, 14 berettes efter Servius (ad Georg. 3, 7) om en anden nedstyrtning ved Zeus: Ixion gigas volens concumbere cum Junone, opposita ei est nubes, cum qua rem habuit. Et quum idem jactaret se quasi de conjugio Junonis, hac lege damnatus est, ut rotam serpentibus innexam semper contra montem apud inferos volvat. Hertil bemerker udgiveren i Notæ criticæ s. 8: Hæc cum vulgari fama non congruunt, qualis est ap. Serv. l. l.: ab irato Jove ad inferos trusus est, et illic religatus ad rotam circumfusam serpentibus. Mythogr. II, 106 beretter noget udførligere: Ixion, Phlegyæ filius, imperator Lapitharum, Thessalicæ gentis, amicissimus Jovi, quum venia ejus in cælum translatus fuisset, Junonem de stupro interpellare ausus est. Quæ de audacia ejus conquesta Jovi, svadente ipso, pro se nubem ei opposuit, cum qua Ixion concubuit; unde geniti sunt Centauri. Reversus autem ad mortales gloriatus est, se cum Junone rem habuisse. Ob quam causam Juppiter eum fulmine percussit, et ad rotam serpentibus circumfusam apud inferos volvendam religavit.

Det kunde synes, som om en sammensmeltning af disse tvende nedstyrtninger, Vulkans og Ixions, har influeret paa fremstillingen af Lokes straf. Navnlig i den form, hvori denne berettes i Lokasenna. Her spotter Loke guder og gudinder, sidst af alle selve tordengudens ægtefælle: Einn ek veit, | svá at vita þykkjomk, | hór ok af Hlorriða, | ok var þat sá enn lævísi Loki (str. 54; cf. Hárb. 48), d. e. en elsker har du havt foruden Tor, og det var den svigefulde Loke. Da kommer Tor til og truer med at nedstyrte ham i underverdenen med sin mægtige hammer: Þegi þú, rǫg vættr! | þér skal minn þrúðhamarr | Mjǫllnir mál fyr nema. | Hrungnis bani | mun þér í hel koma | fyr nágrindr neðan. Derefter, siger den prosaiske efterskrift, blev Loke bundet med sin søns tarme (efter Snorra Edda til tre heller), og der fæstedes en edderorm over hans ansigt.

5. Grímnismáls floder.

Hele kompositionen i de to første bøger af De nuptiis synes mig at bære ikke ringe lighed med Grímnismáls plan. Hos Capella er rammen den, at Philologia skal giftes med Merkur; hun afhentes til himlen over melkeveien; alt det seede skildres. Stoffet omfatter: himmelfloderne, gudernes sexten regioner, hver omkring et stjernebillede, beskrivelse af solen og dens tilbedelse under dens mangfoldige navne. Ogsaa i Grímnismál iføres den mytologiske kundskab en kunstig iklædning, hvorved Oden ledes til at meddele sin høiere visdom. Denne meddelelse omfatter: gudeboligerne, himmelfloderne, dyr paa himlen, solen, Odins mange navne. At der ogsaa i enkeltheder er ganske merkelige ligheder, turde maaske fremgaa af det følgende.

Grímnismál str. 25 ff. beretter, at der paa Valhals tag staar to dyr og bider af Yggdrasels ask (sml. Bugge Studier s. 482-3); det ene er gjeden Heidrun, der melker den klare mjød, det andet hjorten Eiktyrne, af hvis horn der drypper en vædske ned i brønden Hvergelme. Fra denne brønd, heder det, kommer alle vande: Síð ok Víð, osv. De herpaa opregnede floder kan i Grímnismál kun være tænkt som himmelfloder: om nogle af dem fortælles, at de flyder omkring gudernes boliger (þær hverfa um hodd goða), andre falder nær menneskerne og derfra ned i Hel (þær falla gumnum nær, | en falla til heljar heðan), atter andre maa Tor gjennemvade hver dag, naar han farer (fra sin himmelbolig) til doms under Yggdrasil (þær skal Þórr vaða | dag hvern, | er hann dœma ferr | at aski Yggdrasils).

Med denne fremstilling frembyder Martianus Capella, i det afsnit af første bog, hvor syv planeters løb »propter lubricum meatum« skildres under billedet af floder (sml. Kopps udgave s. 45, 50), paralleler, der kan give anledning til kombinationer af en ikke ganske usandsynlig art. I Notkers udgave s. 276-7 heder det: »To korte floder løber i en

snæver bugtning og liden omkreds; det er Merkurs og maanens cirkler; den ene er farvet efter den anden paa grund af deres naboskab, og deres smag er næsten ens paa grund af deres blanding med hinanden. Ti den ene iler undertiden, undertiden stanser den, undertiden glider den tilbage. Den anden fører saa at sige al fugtigheds ophav (quandam originem undarum; samo so anagenne dero nazi), og i en krum bøining skummer den al safts sæd (spumabat cunctis seminibus fluentorum; feimda sí samen alles souwes): ti — kommenterer Notker — maanens dug er oprindelsen og sæden til saft og marg (tes mánen tou ist anagenne unde samo saphes unde marges).« Betænkes det nu, at efter Martianus Capella Merkurs tegn er gjeden, capra (Kopp s. 228), maanens symbol cerva (Kopp s. 226; sml. Preller, Mythol.[2] I, 250), bliver analogien med den nordiske mytes gjed og hjort ikke saa ganske liden. Hvorfor det netop er fra maanehjortens horn, at efter den nordiske myte den vædske flyder, der er alt flydendes ophav, skal nærmere udvikles i næste afsnit, hvor talen er om maanens horn. De syv Martianske floder er himmelstrømme (amnes quosdam cælitus defluentes) af forskjellig farve, varme, størrelse og natur. Den første af dem er vid og slaar en svær bugt (quippe primus diffusioris ac prolixi ambitus gurges; tiu érista aha diu wítesten unde lengesten umbesweift teta): dette er Grímnismáls første flod Síð ok Víð.

De øvrige flodnavne i Grímnismál er af meget forskjellig art. Nogle er virkelige europæiske floder, der er gaaet over i sagnhistorien, som Rín og Vína (ɔ: Düna?). Andre nævnes ogsaa andetsteds i Eddaen. Saaledes omtales i Helg. Hund. II, str. 31 eder svorne at eno ljósa Leiptrar vatni. Om Slíðr heder det i Vǫluspá str. 36: Á fellr austan | um eitrdala | sǫxum ok sverðum, | Slíðr heitir sú. | Þar sá hon vaða | þunga strauma | menn meinsvara | ok morðvarga. Denne elv er af E. H. Meyer Vǫluspá sammenstillet med den altid aabne Iving i Vafþrúðnismál 16 samt

med den i Béow. 1358 ff. udførlig skildrede underjordiske ildstrøm, hvilke alle udledes af den i middelalderen saa omskrevne ildflod Pyriphlegethon. Denne sidste flod omtales i De nuptiis paa flere steder, saaledes i anden bog, kap. 165, hvor den (Notker s. 355-6) skildres saaledes: »Der hvor jordkredsen ender, er luften paa grund af varmen oventil og dunsterne og fugtigheden nedenfra meget bevæget og ligesom sydende og lader de legemerne forladende aander kun med vanskelighed slippe gjennem. Herfra siger digterne, at Pyrphlegethon (i. e. ignis flammans) strømmer ned (hinnan sagent tie poetæ rinnen daz lougezenta hellewazer). Og i dens strøm vandrer og omhvirvles for altid den onde sjæl, som Vedius anser fortjent dertil.« Endvidere længere frem (Notker s. 364), hvor veien gaar opad fra solen til Jupiters bolig: »Der var først ildkredsen, hvorfra det flammende vand (lougezenta aha) løb ned i maanens cirkel [den latinske text — anden bog kap. 195 — har: ex quo circulo visus Pyriphlegethon amnis ad infera demeare], hvor, forklarer Notker, de gamle troede, at Hel var[1]).«

[1]) Temmelig tilsvarende er det stedlige forhold mellem Élivágar og deres Martianske parallel. I Vafþrúðnismál str. 31 berettes, at en jotun opstod af Élivágars edderdraaber; i Snorra Edda I, 42 heder det: »Ok þá er mœttist hrímin (fra Nivlheim) ok blǽr hitans (fra Muspel), svá at bráðnaði ok draup, ok af þeim kvikudropum kviknaði, med krapti þess, er til sendi hitan, ok varð manns líkandi.« Hermed kan sammenlignes Notker s. 364 (anden bog kap. 196): »Derpaa kom de til Jupiters kreds. Der var den belivende stjerne (sidus vivifici temperamenti), hvis lyses hvide natur skrev sig fra blandingen af Mars' varme ovenfra og Saturns kulde nedenfra.« Betænkes det nu, at planeten Jupiter netop er en af de syv, hvis løb hos Capella fremstilles under billedet af en flod, bliver ligheden ganske paafaldende. Dog har muligens ogsaa andre elementer af middelalderlig filosofi i nordisk forenet sig med forestillingen om urjætten (sml. E. H. Meyer, Vǫluspa, s. 59 ff.), af hvem Eddaen leverer en skildring, der synes paavirket af sagnet om kjæmpen Atlas efter Ovids beskrivelse Metamorph. 4, 658 ff.

Udenfor Grímnismál, hvor kun Leiptr og Gjǫll siges at falde ned til Hel, synes nu alle de fra Hvergelme udgaaende floder at være opfattede som underjordiske strømme. Saaledes i Snorra Edda I, 40, 128-9, hvor de samme floder opregnes og siges at udstrømme fra Hvergelme midt i Nivlheim.

Herefter synes altsaa fremstillingen i Grímnismál gjennemgaaende at svare til Capellas og hans kommentatorers, medens Snorra Eddas er ensartet med den i den klassiske og efterklassiske mytologi gjængse opfatning af Hades og dets strømme. Selve udgangspunktet for disse elve, den nordiske brønd Hvergelme (eg. hvergemlir, qs. gamlingen blandt hverar: hverr = varmekilde, therma), synes temmelig parallel med grækernes Acheron, der almindelig tænktes som et bassin, hvorfra Hadesfloderne strømmede ud. Dette forhold lader sig forklare saaledes, at Snorra Edda, der vistnok har afskrevet en større del af Grímnismáls flodnavne, har forlagt disse til underverdenen i overensstemmelse med gjængse anskuelser. Ti det er jo Grímnismál, der her indtager et høist paafaldende særstandpunkt, ganske som Capella ligeoverfor de klassiske forestillinger.

Det er nu paatide at samle, hvad der kan synes nogenlunde plausibelt af sammenstillingerne mellem Eddadigtet og Capella. Vi har fundet ganske paafaldende overensstemmelser mellem Grímnismáls og Martianus' floder, specielt deri, at de beggesteds er forlagte til himlen, samt mellem de fra gjeden og hjorten flydende strømme og mellem den første flod i begge fortegnelser. Men nu synes, saavidt mine undersøgelser strækker sig, fremstillingen hos Capella i ikke ringe udstrækning at være forfatterens egen opfindelse, særskilt hvad angaar opfatningen af stjernebanerne som strømme: hos hans forgjængere og mønstre omtales kun syv stjerner, der øver indflydelse paa menneskernes skjæbne (Kopp, s. 50, 47), hos Capella er de blevet til skjæbnefloder (in his septem amni-

bus fortunas hominum quati). Er den mellem Grímnismál og Capella trukne parallel rigtig, kan følgelig neppe nogen anden end han være det nordiske digts kilde.

6. Forestillinger om maanen.

Vi har i foregaaende afsnit omtalt, at hjorten eller rettere hinden (cerva) hos Capella er Lunæ symbolum; fremdeles har vi omtalt den fra dette dyr strømmende vædske, der efter Capella er ophavet til al fugtighed. Dersom vor udvikling bestaar sin prøve, skulde dette være den hjort, fra hvis horn efter Grímnismál den vædske drypper, der er oprindelsen til alle vande.

I Notkers kommentar har denne Capellas fremstilling tildels faaet en noget nuanceret farve. Saaledes forklarer han, som vi har seet, maanestrømmen derhen, at maanens dug er ophavet til al saft og marv (s. 277: tes mánen tou ist anagenne unde samo saphes unde marges). S. 358 siger han paa samme maade, at maanen er gefelligiu ze dien úz-swizzedon des touwes, tilbøielig til at svede dug. At duggen kommer fra maanen, er idethele en i middelalderen meget almindelig forestilling, og herfra udledede atter planternes saft (sml. t. ex. Myth. Vat. III, s. 198: Sive ideo pastoris Endymionis amore fertur arsisse, quod nocturni roris humor, quem a luna creari ajunt, animandis herbarum sucis infusus, pastoralibus plurimum prosit successibus; ligesaa Myth. II, 28, s. 84).

Sammen med duggen nævnes hos Notker gjentagende maanens horn. S. 357 heder det, at maanen er gjort af himmeldug (ex superni roris levitate), og at paa den findes det ægyptiske horn (sistra niliaca; daz egypziska horn, wanda luna puchelot in hornes wís wider anderen planetis). S. 358: Unde só wio sí hornahtiu wáre unde fone dien hornen stecheliu [quæ licet cornigera et aspera crederetur] unde gefelligiu ze dien úz-swizzedon des touwes [tilføielsen mangler i den latinske grundtext].

Ud af disse forestillinger lader Sigrdrífumál str. 13 sig forklare: Hugrúnar skaltu kunna, | ef vilt hverjum vera | geðsvinnari guma; | þǽr of réð, | þǽr of reist, | þǽr of hugði Hroptr | af þeim legi | er lekit hafði | or hausi Heiðdraupnis | ok or horni Hoddropnis.

Naar man paa forhaand skulde opgjøre sig en mening om, hvorfra sindets runer (hugrúnar) kunde tænkes at skrive sig, ledes tanken uvilkaarlig hen paa maanen, om hvis magt over det menneskelige sind der er saa mange vidnesbyrd i den gamle nordiske litteratur. Jeg har i min afhandling i Arkiv V, N. F. 1, s. 269-71 hermed sammenstillet tilsvarende vidnesbyrd fra de klassiske litteraturer[1]), uden dog at fremsætte tanken om noget laan. Forsøger vi nu at føre denne tanke videre, kommer vi, synes mig, til en ret antagelig forstaaelse af den citerede strofe. Heiddraupnes hjerneskal bliver da maanen, om hvis ansigt (facies) allerede Plutarch taler (Kopp s. 225; Palæogr. § 650). Hoddropnes dryppende horn bliver det samme som hjortens horn i Grímnismál. Den dryppende vædske er Capella-Notkers maanedug. Tilbage staar at forklare navnene Heiddraupne og Hoddropne. Egilsson identificerer i Lex. Poet. begge navne med Mime, ogsaa kaldet Hoddmime (skatte-Mime, den rige Mime). Er dette rigtigt, kommer vi til det overraskende resultat, at det Míms hǫfuð, som omtales i Sigrdrífumál 14, altsaa i den umiddelbart paafølgende strofe, hvor det taler visdomsord til Oden, og i Vǫluspá str. 46, hvor Oden ved Ragnaröks nærmelse spørger det tilraads, intet andet er end maanen[2]), af hvis dug Oden efter det citerede vers tilbereder sindets runer. Og finder man med forfatteren Müllenhoffs

---

[1]) Efter Mythogr. II, 25 paavirkes cerebra animantium af maanen; dette er endnu en meget udbredt folketro i nordiske lande.

[2]) Sammenlign hermed Kopps bemerkning s. 224: (Capella) omnia mysteria in Luna esse reposita docet.

tydning af Mimes hoved som »kilden« lidet overbevisende, kunde man isandhed fristes til at spørge: hvad andet end maanens blege aasyn skulde vel vore forfædre have tænkt sig under dette billede af et menneskelignende væsens afskaarne hoved[1])?

Om Capellas forbilleder i skildringen af maanens fugtighed handler Kopp s. 48 og 220. Derimod er det mig ikke bekjendt, at andre forfattere har forbundet, ialfald paa en iøinefaldende maade, disse to egenskaber ved maanen, dens dug og dens horn. Findes ovenstaaende udvikling antagelig, synes folgelig Capella at være mønstret for den fra Sigrdrífumál anførte strofe.

7. Er der i den nordiske mytologi spor af de klassiske litteraturers dæmonlære?

Hos Hesiod er *δαίμονες* menneskesjæle fra guldalderen, der som en mellemting mellem guder og mennesker opholder sig i luften, iagttagende og beskjærmende menneskerne, en art skytsaander. Senere var de enten guder af anden rang, ringere end *θεοί*, eller de var onde aander.

Hos Capella finder vi denne aandelære i en meget ud-, for ikke at sige indviklet form. Der er lavere aander eller aander af en lavere salighedsgrad, fra hvem spaadomme, drømme og tegn kommer, hvilke aabner tarmene, naar der tages varsler, lader sin røst høre og taler af dem, som

---

[1]) I Kopps Palæographia § 715 gjengives en gemme, fremstillende Pan holdende caput Lunæ (fuldmaanen fremstillet som et ansigt) i sin haand. Saadanne billeder var idethele ikke sjeldne; paa en anden gemme betragter Merkur et hoved, som han holder i haanden; paa en tredie afbildes solguden, omgiven af flere fugle og holdende et hoved, hvis isse er prydet med halvmaanen (Palæogr. § 716). Efter Heimskringla kap. 4 bærer Oden Mims hoved om med sig, og det sagde ham mange skjulte ting.

tyder fuglerøst; dem, som spørger dem ad, advarer de ved alleslags merkelige tegn. Blandt dem udvælges for hvert menneske en skytsaand, »qui genius dicitur, quoniam quum quis hominum genitus fuerit, mox eidem copulatur«; andre er fælles for alle (generales omnium præsules). Alle disse kaldes dæmoner, *ἀπο του δαημονας εἰναι*; latinerne kalder dem medioximi, de midtre (Notker: meteme), fordi de staar midt mellem guder og mennesker; da de forkynder den høieste magt menneskernes hemmelige tanker, kan de ogsaa kaldes angeli. Ogsaa menneskerne bliver efter døden til dæmoner eller manes, nogle gode, andre onde, de gode belønnes, de onde straffes. Men der er ogsaa en klasse høiere aander, af en høiere salighedsgrad, disse er halvguder (semidei) eller heroer (ogsaa kaldt semones, i. e. semihomines); de fødes i menneskeskikkelse, hele verden til gavn; de har ogsaa ofte ved sine tegn bevist, at de er himmelske. Alle disse aander bebor den lavere himmelegn, maaneregionen, mellem maanen og jordkredsen; denne region er halvt mørk, halvt lys, som de godes eller ondes opholdssted[1]). Hele denne vide luftegn fra maanen og nedad er i Plutos magt. Der vandrer maanen, som behersker denne region.

Med denne dæmonlære frembyder, som venteligt kan være, den nordiske aandetro adskillige paralleler. Vi har ogsaa her individuelle skytsaander (svarende til genii, lemures, lares, larvæ); deres navne er fylgja, hamingja, hamhleypa, forynja, furða. Vi har forestillinger nogenlunde svarende til manes; dette er alver, drauger og haugboer, hvilke alle tænktes som afdøde mennesker (sml. Fritzner Ordbog[2] under alfr). Alle disse er sikkert gamle i folketroen.

Mindre sikkert turde dette være ved en klasse — eller klasser — af høiere væsener, hvis navne ikke gjenfindes udenfor Eddaen, hvis hele væsen er dunkelt og maaske ikke overalt ensartet opfattet. I Vegtamskviða str. 7 fortæller

---

[1]) Med Notkers zwifaltigo hellen kan sammenlignes Hel og Nivlhel.

volven Oden, at alt er beredt i Hel til Balders modtagelse, og Helrigets beboere oppebier hans komme i spændt forventning: Hér stendr Baldri | af brugginn mjǫðr, | skírar veigar, | liggr skjǫldr yfir, | enn ásmegir | í ofvǽni. Paa dette sted kan ásmegir neppe være andet end de sig i Hel opholdende aander, der vel — som Balders vordende fæller — er tænkt som gode. I Fjǫlsvinnsmál str. 33 betegner ásmegir beboerne af den borg, hvor den guddommelige Menglǫð opholder sig; denne borg er udstyret med de samme attributer, som er fælles for Hels bolig og Valhal. Ása synir adskilles i Alvísmál str. 16 fra menneskerne, guderne (goð), dvergene, jotnerne og alverne; i Skírnismál str. 17-18 nævnes de midt mellem alver og vaner. Ásliðar, Skírnismál str. 34, adskilles fra jotner og rimtusser. Valtívar (udvalgte tiver) kaldes i Vǫluspá str. 62 de gjenopstandne æser Hǫðr og Baldr; i Vǫluspá str. 52: Surtr ferr sunnan | með sviga lævi, | skínn af sverði | sól valtíva (ɔ: Surt farer søndenfra med ilden, Valtivernes sol straaler af sit sverd) kaldes Surt for valtivernes sol (sol electorum). Navnene ásmegir og ása synir minder om betegnelsen af dæmonologiens lysaander som »gudefødte«, saaledes hos Dionysius Halicarnassensis (Kopp s. 208): Si quis locus est, qui humanas animas a corpore solutas recipiat, meam non subterraneus caliginosusque capiet, nec campi, quos Lethacos nominant; sed sublimis et purus æther, in quo ajunt diis genitos fortunatam et beatam vitam degere.

Blandt de døde udvælges efter den nordiske gudelære en flok, der tjener Oden til følge; dette er einherjerne. Efter Hákonarmál rider valkyrjen med kongen til Odens borg gjennem gudernes grønne riger (grœnna heima goða; sml. Heliand: gróni godes wang), ligesom Plutarch kalder lysaandernes opholdssted for prata Plutonis, λειμῶνας ᾅδου (Kopp s. 216; sml. ἀσφοδελὸς λειμών, Grimm Mythol.[1] s. 782). I Grímnismál str. 18 skildres disse væseners spise: Andhrímnir lætr | í Eldhrímni | Sæhrímni soðinn, | fleska bezt, |

enn þat fáir vito, | við hvat einherjar alaz: kokken Aanderim koger i kjedlen Ildrim galten Sørim, deraf nærer einherjerne sig. Dette synes at være det poetiske udtryk for en sydlandsk filosofi, hvorefter aanderne bestod af ild og luft og næredes af ætherens fugtighed[1]). Saaledes siger t. ex. Sextus Empiricus (Kopp s. 208): Nam quum sint subtiles (animæ), et non minus igneæ quam aëreæ .... utuntur alimento convenienti, nempe exhalatione ex terra .... fiunt ejusdem naturæ cum dæmonibus.

Medens paa alle disse punkter — maaske med undtagelse af det sidste — antagelsen af paavirkning ikke er mere end en mulighed, er der en benævnelse i den nordiske digtning, som kunde synes noget mere bestemt at pege i denne retning. Dette er ordet miðjungar, hvormed i skaldesproget menneskerne omskrives. Dette ord kan ikke betegne jætte, da disses navne ikke indgaar som led i mandskenninger. Jeg har i Arkiv V. N. F. I, s. 263 paavist, hvorledes den klasse af poetiske omskrivninger, hvortil ordet miðjungar hører, alle er hentede fra grænsegebetet mellem det menneskelige og det guddommelige, hvor benævnelserne for guder og mennesker mødes i det halvguddommelige, det heroiske. Det vilde herefter være ganske tiltalende at sammenstille miðjungar med medioximi og meteme, hvormed ordet stemmer i betydning og dannelse.

Er det nu paa den ene side saaledes, at den klassiske og den nordiske aandelære frembyder mange berøringspunkter, der vanskeliggjør paavisningen af laan, saa kan paa den anden side denne lighed have lettet overførelsen af enkelte træk fra den ene forestillingskreds til den anden. Ifald man

---

[1]) At udtrykket i Grímnismál er blevet opfattet rent sanseligt, fremgaar af Snorra Edda, I, 124, hvor fremstillingen er noget mere udført. Det rimeligste er maaske, at forestillinger om udødelighedslandets fede græsgange har spillet ind og været medvirkende ved formningen af den digteriske iklædning.

saaledes tænker sig den Capellanske Plutos væsen gjengivet med nordiske farver, da kunde dette vistnok ikke ske gjennem en enkelt af de mytiske personligheder; ti Pluto er hos Capella saavel maaneregionens hersker som underverdenens gud, og ingen nordisk guddom synes oprindelig at have havt denne dobbelte funktion[1]). Derimod var det, ifald det tidligere om Mimes hoved som betegnelse for maanen udviklede medfører rigtighed, og næsten end mere, naar man antager Mime for en gammel alvehøvding, muligt at tænke sig, at man kunde have opfattet Mime som nogenlunde svarende til Pluto i dennes egenskab af maane- og aandegud, medens man sammenstillede underverdenens Pluto, om hvem det heder, at han om hovedet bar et diadem, der er sort af den natlige skygge (Notker s. 309), med Muspels hersker Surt (den sorte). Vi skal nævne nogle kjendsgjerninger, der kunde tydes i denne retning:

1. Ligesom Pluto eller, som han ogsaa kaldes, Dives særlig er den rige gud, saaledes bærer Mime navnet Hodd-

---

[1]) Dersom — hvad jeg ikke tør udtale nogen mening om — dualismen i Plutos person har været opfattet i overensstemmelse med forestillingen om himlens rotation, hvorved altsaa det, som om dagen er under jorden, om natten kommer over os, kunde man vistnok tænke sig muligheden af en enhedlig gjengivelse af ham, forsaavidt som forestillingen om himlens bevægelse ogsaa lader sig paavise i Eddaen. I De nuptiis sjette bog kap. 664 læses: Hyperborei, apud quos mundi axis continua motione torquetur. Andetsteds (Notkers udgave s. 366) siges, at alle himmelsfærer omdreies med vidunderlig hurtighed; himmelaxen gaar tværs gjennem jorden fra pol til pol, og af den bevæges hele himlens masse. Efter andre forfattere var det solen, som styrede mundi totius temonem (Kopps Capella, s. 232). Vi gjenkjender her vore forfædres Mundilfœri, axeføreren (mundil- = mǫndull, møllehaandtag), efter Vafþrúðnismál st. 23 solens og maanens fader. Men det bliver dog et spørgsmaal, om denne astronomiske opfatning har spillet nogen rolle i den nordiske aandelære.

mime samt, efter det foregaaende, ogsaa Hoddropne og Heiddraupne. Dog lader disse tilnavne sig ligesaavel forklare, naar man gaar ud fra Mime som alvehøvding og kunstfærdig smed. Men selv i dette tilfælde kunde de til navnene knyttede forestillinger have dannet et forbindelsesled mellem ham og Pluto.

2. Ligesom efter Capella Pluto hersker i den første himmel, den laveste himmelegn, der strækker sig fra jordens luftkreds op til maanen (Lunæ circulus), saaledes kaldes netop denne i Snorra Eddas fortegnelser over himlene for hreggmímir; første led i dette ord er hregg, vindstød, hvilket stemmer med, at der efter Capella hersker vindstille længere oppe (Kopp s. 110); et andet navn paa samme himmelkreds er vindbláinn (et tredie heiðyrnir, der svarer til den maanekredsen tillagte farve: aerinum, *ἀερώδη*; sml. den astrologiske tabel i Kopps Palæographia § 282)[1]. Dog tilsteder benævnelsen hreggmímir ogsaa andre forklaringer, idet den enten kan være en gjengivelse af »Lunæ circulus« (sml. Míms hǫfuð = maanen, ovf.), eller den kan betyde »stormjætten« (= Pluto), hvilket sidste vilde forudsætte en kristelig opfatning af det klassiske hedenskabs guder.

3. Pluto hersker over aandeverdenen: i Vǫluspá str. 46 omtales Míms synir, der ved Ragnaröks nærmelse siges at leika, hvilket synes at maatte betyde: være i spillende bevægelse i luften (cf. túnriðor leika á lopti, Hávamál).

For en sammenhæng mellem Mime og Surt i den nordiske mytologi kunde følgende omstændigheder anføres:

1. Benævnelsen Søkkmímir, dybets Mime, i Grímnismál, str. 50, hvor der henspilles paa mjødmyten, og i Ynglingatal 15 [ok salr bjartr | þeira Søkkmímis | jǫtun-

---

[1]) Paa samme vis svarer SE's niende himmel skaturnir til Saturni circulus, den øverste himmelsfære; den syvende himmel gimir (af gim, ild) til *Πυροεις* (= Mars), den trediesidste himmelkreds; etc.

bygðr | við jǫfri gein], hvor Søkkmimes sal er underverdenen, synes at betegne Surt (sml. Surts søkkdalir nedenf.).

2. Navnet Miðjungr, der forekommer sammen med Mime i Snorra Eddas jǫtna heiti, har jeg i Arkiv V, N. F. I, s. 274 tydet som tilnavn til Mime, der efter det udviklede skulde være medioximus κατ' ἐξοχήν. I Grímnismál str. 50 synes det være Surt, der menes ved benævnelsen Miðvitnir, midtvæsenet.

3. I Vǫluspá str. 52 tyder jeg Valtíva sól, lysaandernes sol, som Surt. I Snorra Edda I, s. 198 heder det: bedst er da at være i Gimle hos Surt (cod. U). Efter Vafþrúðnismál str. 49 tænkes de individuelle skytsaander at opholde sig hos Surt (eller muligens i Nivlheim): hamingjor einar | þǽr er í heimi ero, | þó þǽr með jǫtnum alaz.

4. Medens det almindelig er maanen, hvem trolddomsevne tillægges (se ovenfor), og troldmænd i Snorra Edda I, 464 ligefrem betegnes som maanejættens husstand (tungl-Hrungnis sjǫt), heder det i Hyndluljóð str. 33, at seiðberendr (eru) frá Svarthǫfða (ɔ: Surt), og: eru vǫlur allar fra Viðolfi (træets ulv = ilden = Surt).

5. I en halvstrofe af Øivind skaldaspiller, der er optegnet i Sn. E. I, 242, nævnes digterdrikken saaledes: hinn er Surts | or søkkdǫlum | farmǫgnuðr | fljúgandi bar. I Grímnismál str. 50, hvor der hentydes til samme myte, synes Surt betegnet ved benævnelserne Søkkmime og Miðvitnir; samme person betegnes her ved tillægget hinn aldni jǫtunn, hvilket udtryk i Hávamál str. 104 bruges om Suttung, i hvis sale Oden faar drikken. Denne Suttung er efter min mening ingen anden end Surt (qs. svartingen), hvorimod Rydberg opfatter ham som Surts søn. Skaldene kalder digtning afvexlende for mjǫðr Suttunga og sylgr Surts ættar. Paa den anden side fortæller Hávamál str. 140, at Oden faar drikken af Mime: Fimbulljóð níu | nam ek af enom frægja syni | Bǫlþorns Bestlo fǫður; | ok ek drykk of gat | ens dýra mjaðar | ausinn Óðreri; thi ingen anden end Mime

optræder som Odens lærer. Og skaldene nævner netop i kenninger for digtning Oden som Mimes ven (t. ex. Míms vinar glaumbergs straumar).

8. Har dyrene i Yggdrasels ask sin oprindelse i middelalderens astrologi?

At i Yggdraselsmyten forskjellige bestanddele efterhaanden er sammensmeltede, synes rimeligt[1]). Ogsaa Bugge antager dette, og han gaar saa vidt, at han antager tvende af askens dyr, nemlig hjorten Eikþyrnir og gjeden Heiðrún, for paavirkede af astrologiske navne. Vi har i det foregaaende fremsat en lignende formodning, om vi end anskuer forbindelsen paa en helt anden vis[2]). Men ingen har, mig

---

[1]) Det kristelige element er sterkt fremhævet af Bugge i hans Studier; men han paapeger ogsaa forestillinger tilhørende overtroen. Af sidstnævnte art er den tro, der kommer tilorde i Fjǫlsvinnsmál str. 22: man skal bære af Mimetræets frugt over ilden og sætte den for frugtsommelige kvinder, saa bliver de forløste. Hermed kan forbindes lægemidlet akarn brunnin i Guðrúnarkviða II, str. 23; i Hávamál str. 137: eik (tekr) við abbindi tillægges der egenødden en forløsende virkning. Men den fulde forklaring — der ikke synes mig givet ved de i Bugges Studier (tysk udgave) meddelte oplysninger — gives af følgende islandske overtro, der meddeles i Islands Beskrivelse af Þorvaldur Þoroddson, oversat af A. Helland, s. 5*: »Lausnarsteinen, forløsningsstenen, kaldes en haard belgfrugt, tilhørende forskjellige plantearter; den kommer til Island med Golfstrømmen. Den har faaet sit navn paa grund af en egenskab, der tillægges den: det antages nemlig, at vand, hvori denne belgfrugt er kogt, drukket af kvinder, letter forløsningen.« (O. A.). Denne lausnarstein omtales ogsaa i Vigfussons ordbog, hvor den forklares saaledes: stone with a hidden power to loose the pains of labour (Maurers Volkssagen). Det er først, naar man ved, at den kommer fra havet, at det bliver fuldt forstaaeligt, hvorfor den tillagdes himmeltræet Yggdrasel.

[2]) Navnene Eiktyrne og Heidrun forklares af Bugge af aigoteros og Chiron. Mig forekommer det rimeligere, at de er

bekjendt, endnu forklaret ogsaa de øvrige dyr ud af denne kilde. Vi skal her omtale nogle ting, som kunde anføres til støtte for en opfatning som den antydede.

I De nuptiis anden bog kap. 174 ff. viser gudinden Themis eller Astrea Philologia paa hendes himmelfart en cælatum ex hebeno pinacem argumentis talibus, ɔ: en ibenholts tavle med udskaarne symbolske tegn. Midt paa tavlen er en fugl, Ibis eller dilophos, under denne en tvehovedet orm. Om dette billede, der egentlig fremstiller Philologias brudgom Merkur med hans symboler hanen (*διλοφος* = bicristatus, ɔ: gallus) og staven med ormeslyngningen (Kopp s. 228), heder det nu hos Notker, der med andre kommentatorer (se Kopp, anf. st.) har misopfattet det hele (Notker s. 359-60): Sed pulsabat capra alitem dilophon (i. e. formidinem serpentum[1])), quæ sit mitior oscinum (i. e. ore canentium), in temptamenta (i. e. experimenta) certaminis. Aber diu reia reizta den unscadelen fogal ze fehtenne sament dien wurmen. Der er altsaa her et raadyr, som ægger den sterke, men fredsommelige varselfugl til fiendskab mod en tvehovedet orm (zwihoubeter wurm). Hermed kan sammenholdes, hvad der i Grímnismál str. 32 berettes om ekornet, som løber op og ned ad Yggdrasil og bærer avindsord mellem ornen i træets top og dragen ved dets fod. Den omstændighed, at raadyret, resp. gjeden, i tilfælde vilde være erstattet af ekornet, kunde neppe volde vanskelighed, da raaen jo var et for vore forfædre temmelig ukjendt dyr, og gjeden er anvendt ovenfor i digtet i en anden forbindelse; desuden kan det kun kaldes et lykkeligt greb i realisme af den nordiske digter at erstatte dette dyr ved ekornet, der giver hele billedet en ganske anden anskuelighed. Varselfuglen er

---

rent opdigtede: Eiktyrne maaske opfattet som den over trætoppen ragende, Heidrun — egentlig et kvindenavn — valgt ved tilknytning til heiðr, hede.

[1]) *διλοφος* quasi *δειλοφις*.

da identificeret med sin nordiske broder ørnen, den meget vidende, Odens symbol[1]); medvirkende hertil turde muligens ogsaa den meget udbredte, af digtere og naturhistorikere omhandlede forestilling om ørnens og slangens fiendskab have været (sml. Kopp, Palæographia § 822). Den tvehovede slange er blevet til den bekjendte drage Níðhǫggr. Hos Capella, hvor alle guder er stjernebilleder, er ogsaa disse symboler naturligen tænkte paa himlen. — Er denne sammenstilling rigtig, danner den i forening med Bugges tydning af Yggdraselnavnet Læraðr (Grímnismál) et temmelig sterkt indicium for, at træk af Yggdraselsmyten er indkomne, ialfald i Grímnismál, fra kommentarer til Capella. Ti Notkers fremstilling maa — efter det samstemmende citat i Mythogr. III, s. 215 — hvile paa Remigius, og netop denne citeres af den tredie vatikanske mytograf (s. 202) som kilde for det solguden helligede træ (species lauri) med de tre rødder og

---

[1]) Naar Dr. Finnur Jónsson i sin udgave af Egils saga, Fortale s. XXXII forkaster min rettelse af det umulige ár til Ari med den bemerkning, at Ari ikke forekommer som Odensnavn, da skal jeg hertil foruden at henvise til Bugges udvikling Studier s. 472 minde om omskrivningen i Grettis saga: í Viðrisfirði = í Arnarvatni; her er altsaa Ǫrn et navn paa Oden — hvorfor er da Ari utænkeligt som saadant? Man mindes om aquila signum Jovis (se t. ex. Martianus Capella ed. Eyssenhardt s. 411). At ørnen er Odens symbol, har Bugge godtgjort, ikke mindst ved paavisning af høgen Veðrfǫlnir's rolle som ørnens speider og raadgiver, hvormed Grimm Mythologie[1] s. 757 har sammenstillet det nyislandske ordsprog eiga sér hauk í horni, have en vis raadgiver eller hjælper. Jeg har andetsteds paavist, hvorledes hornklofi er et poetisk tilnavn til denne høg (egentlig den over snabelen skrævende: horn = hyrna, snabel, i Haraldskvæði str. 4; nynorsk klova = skræve); som epitheton til en konge er ordet at sammenstille med haukr ‚fortis bellator'; som tilnavn til en digter kan man gaa ud fra begrebet ‚vis raadgiver'; forklaringen af betydningen ‚ravn' ligger deri, at fuglen var symbol paa visdom og omsigt.

spaadomsevnen[1]), som Bugge saa tiltalende har sat i forbindelse med nordboernes skjæbnetræ.

Men opfatningen af Yggdrasel som skjæbnetræ: mjǫtuðr, skjæbnens behersker, eller med omtydning mjǫtviðr, skjæbnetræet, synes ogsaa at have en anden kilde. I De nuptiis er de bekjendte syv stjerner, som i det foregaaende er omtalte (septem planetas propter lubricum meatum amnes vocat), fremstillede som beherskere af den menneskelige skjæbne (in his septem amnibus fortunas hominum quati; sml. Kopp, Palæogr. § 239-43). Er Yggdrasel et stjernetræ, kan de egenskaber, som tilhører dets dele, ganske naturlig ogsaa siges at tilhøre det selv.

Et tredie navn paa Yggdrasel er Mimetræet (Mímameiðr, Hoddmímis holt). Opfattet som det natlige træ — kanske melkeveien med dens stjerner (sml. Vǫluspá str. 19: hárr baðmr ausinn hvíta auri[2]) — vilde denne benævnelse stemme ganske vel med vor hypothese om Mimes hoved: om natten er det jo maanen, som hersker paa himmelhvælvingen.

Det vilde herefter ogsaa falde naturligt, at natteduggen i Vǫluspá siges at falde fra dette træ.

Ligesom navnene paa to af træets hjorte: Dvalinn (den i dvale liggende) og Dáinn (den døde) vilde finde en naturlig forklaring som henspillende paa søvnens dvale og tilsyneladende død.

---

[1]) Remigius' notits synes fremkommet ved misopfatning af et vers af Vergil (citeret hos Myth. Vat. III, s. 238): Qui tripodes, Clarii lauros, qui sidera sentis, | et volucrum linguas et præpetis omina pennæ — idet Clarii lauros er forstaaet som apposition til tripodes.

[2]) Efter Notker drypper det af melkeveiens stjerner: De nuptiis § 207: »quippe quidam candores lactii fluminis tractu stellis efflamantibus defluebant« gjengives af ham saaledes: Taz was fone diu, wanda wíze tropfen dero miliche gelíchún aho truffen sia langseimo ana, sternón dar inne blecchezentén.

9. Fjǫlsvinnsmáls Lyfjaberg m. m.

Der er mellem De nuptiis og det saakaldte Svipdagsmál en vis ydre lighed. Begge digtninger handler om, hvorledes tvende elskende, hvoraf den ene er af guddommelig natur, forenes. Paa sin stedmoders bud begiver Svipdag sig ud for at søge den useede elskede, idet han først indhenter raad hos sin døde moder, der over ham synger kraftige tryllesange til vern mod farerne paa den eventyrlige færd. I De nuptiis tilskyndes ogsaa brudgommen (Merkur) af sin stedmoder (Juno; sml. Notker s. 289); men det er her bruden, som maa foretage himmelfærden til sin useede brudgom, til hvilken hun styrker sit endnu dødelige legeme ved en salve af urter og med tryllesange (Notker s. 326-7).

Ogsaa i enkeltheder minder Fjǫlsvinnsmál paa flere steder om sydlandske forestillinger. Dette er saaledes tilfælde med Mimetræets guldglindsende hane, de onde jætters skræk (Fjǫlsvinnsmál str. 24), i hvilken fortolkere har seet et symbol paa solen (andre mener: det straalende firmament), hvormed kan sammenholdes Kopps bemerkning Palæographia § 692: Gallinaceus animal Solare erat (Proclus de mag. p. 277) vel Soli sacrum (v. symb. Pythag. et Jambl. in ej. vita p. 70 et 124), eundemque vigilantissimum nuntiare Solis reditum Pausanias (5, 26, 5) observat. Ac vel ante Solis ortum illum canere, neque unquam Solem orientem illum fallere alii (Lucian. Gall. 3 f. T. 6 p. 294. Ælian. nat. animal. 4,29) animadvertunt. Unde Plutarchus (de Pyth. orac. p. 400) docet »qui gallum, in manu Apollinis incidentem pinxit, matutinum voluit tempus significare et Solis ortum appetentem«. .... Homines superstitiosi (Philostr. in vita Apollinii 4, 5 f. p. 173. Euseb. c. Hierocl. Op. II p. 529) sibi persuaserant galli cantu spectra vel malos dæmonas arceri et dissipari; quos jure ridet Lucianus (philops. T. 7, p. 264). Denne Kopps udvikling har hensyn til de billeder af solguden med hanehoved, som ovenfor er omtalte.

Ogsaa hos Capella omtales hanen (dilophos, den tvetoppede), men her som Merkurs symbol og anbragt over hans stav med slangeslyngningerne paa en cælatum ex hebeno pinacem, som gudinden Themis fremviser for Philologia. Kopp anfører i sin udgave af De nuptiis s. 229, ligesom i Palæographia IV, s. 362, en saadan tegning af Merkur, hentet fra en gemme. Nu fremstilles imidlertid Merkur som solens stadige ledsager, hvorom vi citerer Kopps Capella s. 67: Cic. de nat. deor. (l. II, 53): »Infra hanc (stellam Martis) stella Mercurii est. Ea στίλβων appellatur a Græcis; quæ anno fere vertente signiferum lustrat orbem, neque a Sole longius unquam unius signi intervallo discedit, tum antevertens, tum subsequens.« Conf. Fulgent. myth. l. I, 23. . . Magis cum Cicerone facit Hyginus (astron. 4, 16. p. 485). Der bliver da en mulighed for, at en fremstilling som den, der paa det nævnte sted hos Capella (De nuptiis II, cap. 175 ff., Notker s. 359) fremtræder i ord, paa ovennævnte gemme i billede, kan have givet anledning til Fjǫlsvinnsmáls beretning om Lokes lævateinn, der truer Mimetræets hane, idet hanen over staven er opfattet som solens symbol, og Merkur er erstattet af Loke, med hvem han jo har saa mange egenskaber tilfælles, bl. a. sine flyvesko, sin listige veltalenhed, sin funktion som gudernes sendebud og formidler mellem de forskjellige verdener.

End mere paafaldende er ligheden af Fjǫlsvinnsmáls Lyfjaberg med musernes bjerg. Efter Fjǫlsvinnsmál str. 35 ff. sidder Svipdags brud Menglǫð paa Lyfjaberg, hvor de helbredende urter gror, omgiven af ni berømte møer, deres mægtige hjelpere, som ærer dem paa de dertil bestemte steder. I De nuptiis II, § 119 besynges musernes bjerg: Vertex Aonidum virens corollis | cui frondet violas parante Cirrha, af Notker meget uheldig gjengivet med: Tir stát obenan gelouber aon. gezierter mit poëtis (sic!), Apollinis perge dir gagene bluomen habentemo. Paa Apollos bjerg (Cirrha synes af Notker opfattet som bjerg) er da de ni

musers bolig, hvilke besynger den i gudestand ophøiede brud Philologia. At i den nordiske fremstilling blomsterne har faaet en forskjellig og mere hjemlig betydning, er naturligt nok og kunde desuden staa i forbindelse med, at i De nuptiis saavel salus som pestis udsendes af Apollo (sml. Notker s. 279). At der i Fjǫlsvinnsmál tilskrives de ni møer en stor magt til menneskernes bedste, kunde hænge sammen med den indflydelse, der i astrologien — saaledes hos Capella og Isidor (Kopp, Palæogr. § 291) — tillagdes muserne som skjæbneplaneternes vogtere (se den astrologiske tavle i Kopps Palæographia III, s. 334-5); men ogsaa de gamle dyrkede jo muserne ved kilder og vande, ligesom de ni nordiske møer skulde blotes »á stallhelgum stað« (Fjǫlsv. 40).

Dersom de her paapegede overensstemmelser mellem Svipdagsmál, eller specielt Fjǫlsvinnsmál, og fremmede forestillinger findes bevisende for antagelsen af en paavirkning, turde det maaske anses for rimeligst at antage, at Martianus Capella har været medvirkende faktor, idet lighederne med denne forfatter er større end med nogen anden.

Anmerkning. Den i begyndelsen af dette afsnit paapegede almindelige lighed mellem Svipdagsmál og De nuptiis er vistnok efter al rimelighed kun tilfældig; men den fortjener, synes mig, ikkedestomindre at fremhæves som en omstændighed, der kan have lettet overførelse af enkelte elementer. Selve grundbestanddelen af Fjǫlsvinnsmál er efter min mening gjennem endnu upaaviste mellemled at føre tilbage til sagnet om Attis-Rhea, hvortil ogsaa Capella hentyder. I kap. 192 af De nuptiis feires solen som Attis pulcher, hvortil Notker (s. 363) føier følgende oplysning: Dú bist ter scóno bluomo, der iu chind was, ten Berezinthia minnót, taz chít terra, wande si ist in wintere betán, unde langét sia des lenzen, só bluomon sint. Som bekjendt (sml. t. ex. Preller Myth.[2] I, s. 502 ff.) er Berekyntia et navn paa Rhea Kybele, hvis bolig er bjergegnene. I hendes omgivelse er den majestætiske løve og pantere. Hendes elsker er Attis, ligesom Adonis i Aphrodite-religionen et symbol paa naturens skjønhed og forgjængelighed. Ved vaarens frembrud feiredes hans fest, idet han da atter vender tilbage. Efter det frygiske sagn hos Arnobius havde den konge, hvis datter skulde formæles med

ham, tillukket sin borg mod al forstyrrelse. — Man sammenholde hermed fremstillingen i Fjǫlsvinnsmál og den dermed sammenhørende folkevise: En jomfru ligger i sterk længsel efter en svend, med hvem hun er trolovet, skjønt hun aldrig har seet ham. Denne yngling er den unge vaars symbol (Fjǫlsvinnsmál str. 6 og 47). Hendes faders borg, der ligger paa en høi omgiven af skove, er sterkt befæstet. Udenfor porten staar en gram løve og hvidbjørne, der kun slipper den rette beiler ind. Ved dennes komme vaagner jomfruen, der paa atten aar ikke har seet solen, af sin dvale og formæles med ham.

UNDERSØGELSER I RIBE AMT,

MED SÆRLIGT HENSYN TIL STENALDEREN.

AF

A. P. MADSEN.

Naar man paa Øerne og i det østlige Jylland færdes mellem Hoiene fra vor Oldtid, vil man som oftest have en Erkjendelse af, hvilke der ere opførte i Stenalderen. De bekjendte Runddysser og Langdysser ere saaledes omsatte ved Foden med Randstene, ligesom Dækstenene over den af store Stene byggede Grav næsten altid rage frem af Høifylden. De store, mere toppede Jordhøie, der indeslutte Gangbygninger, have vel ikke altid synlige Randstene; men de ofte mægtige Dækstene over Kammer og Gang ere i Almindelighed tildels synlige.

Helt forskjellige derfra ere Forholdene i Vestjylland, tildels ogsaa i Midtjylland. Oldtidens Gravhøie ere ofte tilstede i stort Antal; men trods deres forskjellige Størrelse have de dog et temmelig ensartet Udseende, da ingen synlige Stene ere tilstede, hvad ogsaa gjælder for de enkeltvis forekommende Langhøie.

At Urindvaanerne paa Stenalderens Tid dog ogsaa have levet og færdedes i disse Egne, derom vidne de mange Oldsager af Sten, som jævnlig findes ikke alene paa Mark og i Mose, men ogsaa i Høiene. Men hvorledes disse Høie, hvori der er fundet Oldsager af Sten, vare byggede, om de vare

store eller smaa, om de havde et eiendommeligt Ydre, om der var nogen Grav, m. m., det fremgik ikke af de Fundberetninger, der fulgte med de indsendte Gjenstande, imellem hvilke der navnlig var et paafaldende stort Antal Øxhamre med Skafthul. Saaledes er der Tid efter anden indsendt fra Ribe Amt til Museet for de nordiske Oldsager 31 Stenalders Fund, der ere opgivne at stamme fra Høie. Gjenstandene ere: 18 Øxhamre af Sten og følgende Flintsager: 16 Oxer, 7 Spyd, en Dolk og en Harpunspids. Alle nærmere Oplysninger om Fundforholdene mangle.

Det har i Løbet af de sidste Aar været mig overdraget at foretage Undersøgelser i Ribe Amt, dels for Museet for de nordiske Oldsager, dels for Ribe antiquariske Samling, ligesom ogsaa Directionen for de antiquariske Mindesmærkers Bevaring har ladet mig foretage Opmaaling og Kortlægning af Mindesmærkerne i den sydlige Del af Skads Herred. Ved disse Undersøgelser er der, særlig for Stenalderens Vedkommende, tilveiebragt saa gode Oplysninger om Høie og Grave, at Gravskikkene i disse Egne af Vestjylland nu i Hovedtrækkene kunne forstaaes og bestemmes.

Undersøgelserne begyndte i

Aal Sogn,

der ligger 1½ Mil vest for Varde.

Der har i Sognet tidligere været flere spredt liggende Høie, af hvilke nogle have været ret anselige. De fleste ere dog for flere Aar siden ødelagte ved Gravning af to i Sognet bosiddende Mænd. Der skal, efter hvad der fortælles, mest være fundet Gjenstande af Bronze.

I den nordøstlige Del af Sognet er der dog endnu paa et Høidedrag bevaret en Række Høie. Af disse ere to, de saakaldte »Tinghøie«, temmelig store. Den ene er 3½ M. høi, 26 M. i Tværmaal, den anden, tæt derved, er 4 M. høi, 29½ M. i Tværmaal. De ligge paa det høieste Punkt og kunne sees vidt om. Af de andre Høie, der ere be-

tydelig mindre, 1¼ til 2¼ M. høie, med et Tværmaal af 18 til 22 M., bleve 10 undersøgte.

Fire Høie viste sig at tilhøre Bronzealderen.

I en af disse Høie fandtes en Bronzedolk midt paa Bunden. Der var ingen kjendelig Grav.

I en anden Høi forekom i Midten en stenomsat Grav, Vest til Øst 1 M. 88 Cm. lang og 47 Cm. bred. I Graven, der formentlig har indeholdt et ubrændt Lig, laa Klingen til en Bronzedolk.

En med brændte Ben fyldt Urne stod i Midten af en mindre Høi. Over Urnen var lagt en flad Sten.

Midt paa Bunden i en Høi laa en 1¼ M. høi Dynge af Haandstene. Imellem Stenene, nær Bunden, fandtes brændte Ben og derved en Bæltehage og Rester af en Kniv af Bronze. (Denne nærmest som Dr. S. Müller: Ordning af Danmarks Oldsager. Bronzealderen. Fig. 82).

I tre andre Høie forekom en lignende Dynge af Haandstene, men her laa i de to, paa Bunden, et Flintspyd (A. P. Madsen: Stenalder. Tavle 36. Fig. 7) og i den tredie en Flintdolk (A. P. M.: Stenald. 34. 10) og 30 Cm. derfra en tynd Haandledsring af Bronze.

Tilstedeværelsen af Bronze ved Vaaben af Sten synes at tyde paa, at disse tre Høie tilhøre Stenalderens Slutning. For denne Antagelse taler jo ogsaa, at der paa Øerne kjendes en Række Grave, »lave, stensatte Kister«, hvori der næsten udelukkende forekommer Spyd eller Dolke af Flint, og disse Grave antages netop at tilhøre Stenalderens Slutning. (Dr. Henry Petersen. Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Historie. 1881. Pag. 327).

Tre andre Høie, som undersøgtes, gave ingen Oplysning til at bestemme Tidsalderen. I den ene laa en Stendynge.

Billum Sogn.

Sydost for Høirækken i Aal Sogn ligger i Billum Sogns nordlige Del en halv Snes Høie. Flere af Høiene vare

noget ødelagte ved Gravninger efter Ræve, hvad der da ogsaa var Tilfældet i Aal Sogn. Man var dog ikke naaet til Bunden i nogen af Høiene. De vare fra 12 til 20 M. i Tværmaal, $1^1/_2$ til 2 M. høie; kun en var noget større, $22^1/_2$ M. i Tv., $2^1/_4$ M. høi.

10 Høie undersøgtes. I 8 af disse var der midt i Høien en Centralgrav med Længderetning fra Øst til Vest. En Grav var kun $1^1/_3$ M. lang; ellers beløb Længden sig til omtrent 2 M. I tre Grave laa Bunden indtil 80 Cm. under Markens Plan. Graven maa altsaa være bragt tilveie ved en Nedgravning i Marken. Paa en Grav nær vare de alle mere eller mindre omsatte med Stene, ikke større end, at en Mand kunde løfte dem. I ingen af Gravene viste der sig Spor af Ben; men efter deres Størrelse og efter almindelig Skik og Brug i Stenalderen maa det antages, at de have indesluttet ubrændte Lig.

Udenfor en Grav, Fig. 1, fandtes der mellem to flade, kantstillede Stene, en mindre Øxhammer af Sten. I selve Graven fandtes Intet.

I Midten af en Grav, Fig. 2, hvis Bund var 50 Cm. under Markens Plan, laa mod Syd en smuk Øxhammer, Fig. 5, og ved den nordlige Langside en sleben, tynd og bred Flintmeisel (Dr. S. Müller: Stenald. Fig. 60).

I en Grav, Fig. 3, hvis Bund var 80 Cm. under Markens Overflade, laa i Midten en sleben Flintøxe med Bane og en Flintflække; i det sydøstlige Hjørne af Graven fandtes en Øxhammer og en tyk, sleben Flintøxe med Bane.

Ovenpaa Randstenene om en Grav laa en ved Skafthullet overbrudt Øxhammer. I Graven Intet.

Under Midten af en Høi, i en tydelig, mandslang Nedgravning, 40 Cm. dyb, men uden Omsætning af Stene, fandtes en tyk, sleben Flintøxe med Bane.

I Midten af en kun $1^1/_3$ M. lang Grav laa en lille Skraber af Flint, dannet af et skiveformet, afspaltet Stykke.

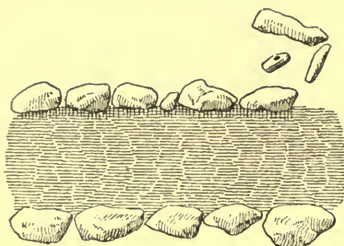

Fig. 1.

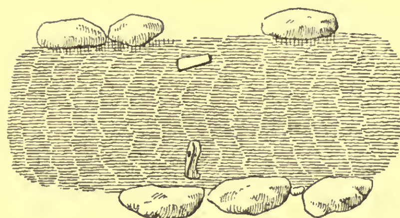

Fig. 2.

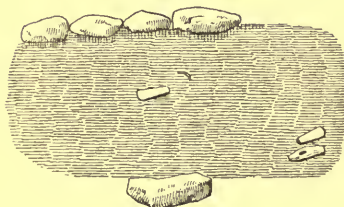

Fig. 3.

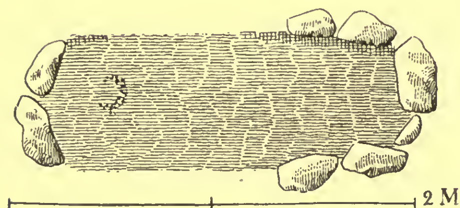

Fig. 4.

Stenalders Grave i Billum Sogn.

I Graven Fig. 4 fandtes henimod den vestlige Ende to flade Ravskiver med Hul i Midten samt nogle og halvfemsindstyve Ravperler. Fire af disse vare cylindriske, de andre runde eller af uregelmæssig Form.

I den største af Høiene »Harehøi« var der vel, paa Bunden og i Midten af Høien, en Grav, hvis sydlige Langside var kantet med Sten, men i denne ligesom i to andre Høie, hvor ingen bestemt Grav var at opdage, fandtes Intet.

De fundne Øxhamre ere af de Typer, der ere afbildede i Dr. S. Müllers Ordning af Danmarks Oldsager. Stenalderen, Fig. 72 til 81, ligesom senere hen i denne Afhandling. Flintøxerne, der ere firsidede, med de brede Flader mere eller mindre

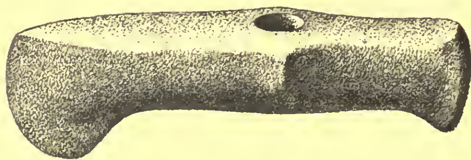

Fig. 5. 1/3.

fuldstændig slebne, noget vexlende Tykkelse og med Bane, ere omtrent som S. M. Fig. 59. Størrelsen 15 til 18 Cm.

Tæt sydøst for Harehøi laa 13 smaa, lave Høie, der i den lyngbevoxede Hede kun gjorde sig lidet gjældende, da de kun vare fra 30 til 60 Cm. høie og de største 6 M. eller lidt derover i Tværmaal. I de fleste af dem stod i Midten en Urne indeholdende brændte Ben. I en af disse Høie laa en Klump brændte Ben og umiddelbar oven paa disse en tyk Jernring af Størrelse som en Haandledsring. Saadanne smaa Høie tilhørende Jernalderen ere senere ofte trufne enten enkeltvis eller ogsaa samlede i større Antal.

Skads Sogn.

Sognet gjennemskæres i den nordøstlige Del af Hovedlandeveiene fra Ribe til Varde og fra Kolding til Esbjerg

og Hjærting. Ved Korskro, $1^1/_2$ Mil S. S. O. for Varde, krydse disse Veie hinanden, og omkring dette Punkt ligger der, dels paa Heden »Tinghede«, dels paa opdyrkede Marker, et ret anseligt Antal Høie. Med Undtagelse af en Gruppe Høie ved Skads Kirke og en anden noget syd derfor ligge ellers Høiene noget mere spredt i Sognet.

Det viste sig efterhaanden, at der i de fleste Tilfælde var en kjendelig Forskjel i Karakteren af Sten- og Bronzealderens Høie. Disse sidste vare ofte anseligere og mere toppede, indtil $4^1/_2$ M. høie, uagtet de i Tværmaal ofte ikke var større end de bredere af Stenalderens Høie, men ved disse var Høiden kun 1 til 2 M. sjælden derover. Paa Grund af denne ringe Høide vare de ofte overpløiede.

Af 42 undersøgte Høie, viste det sig, at 33 maatte henføres til Stenalderen.

I enhver af disse var der en Centralgrav i Midten af Høien. Denne var i 21 Høie nedgravet, og Bunden af Graven laa fra 50 Cm. til 1 M. under Markens Overflade. I de andre 12 Høie laa Gravens Bund enten i Flugt med Marken eller, i nogle enkelte Tilfælde, lidt derover.

Gravens Længderetning var Øst til Vest undtagen i en Langhøi, hvor Graven havde samme Retning som Høien, Nordvest til Sydøst. Gravens Længde var almindelig $1^3/_4$ til $2^1/_4$ M., Breden fra 60 til 80 Cm. Enkelte Grave vare smallest mod Øst.

Ligesom i Billum Sogn vare ogsaa her i Skads Sogn mange Grave, ialt 18, mere eller mindre omsatte med Stene. Disse vare sjælden større end, at en Mand kunde tumle med dem. Hvor der var en fladere Side paa Stenen, vendte denne indad mod Graven, og Stenen var stillet paa Kant. Kun faa Grave havde Stene paa alle Sider; ellers var Stenenes Antal og Fordeling meget forskjellig.

Ved de 15 Grave, som ei vare omsatte med Stene, var selvfølgelig Gravens Størrelse og Form mere ubestemt, og dog kunde Grændserne vise sig temmelig tydelig, hvor der

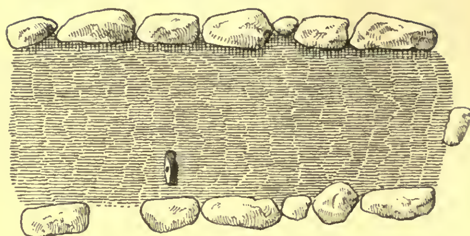

Fig. 6.

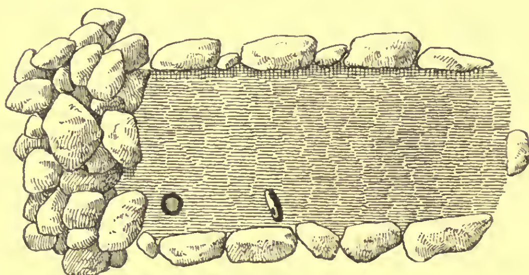

Fig. 7.

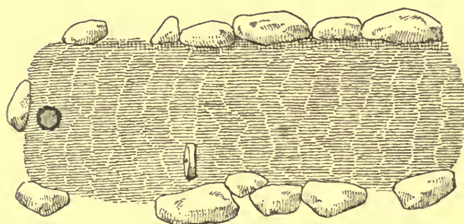

Fig. 8.

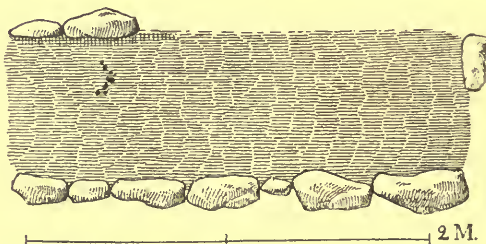

Fig. 9.

Stenalders Grave i Skads Sogn.

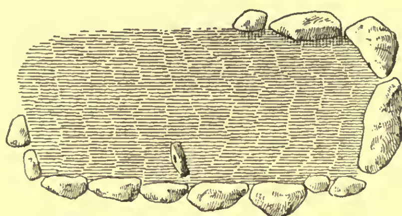

Fig. 10.

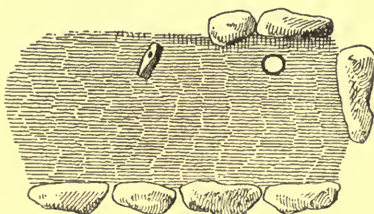

Fig. 11.

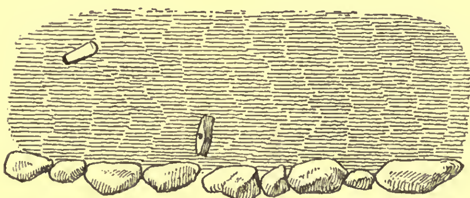

Fig. 12.

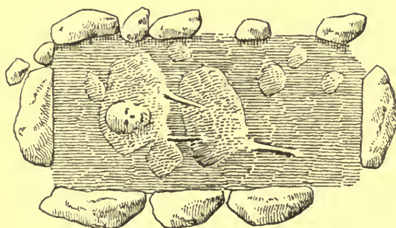

Fig. 13.

Stenalders Grave i Skads Sogn.

var gravet ned i det naturlige Jordsmon, da Gravens Fyld ofte bestod af Sand blandet lagvis og pletvis med sortagtig Muld, der var forskjellig fra Undergrunden.

Paa Bunden af en Grav laa et Lag af mindre Haandstene. I en anden Grav (Fig. 13) laa paa Bunden enkelte større, flade Stene. Over denne og to andre Grave var der hobet en Dynge af Haandstene.

Fig. 14. 1/3.

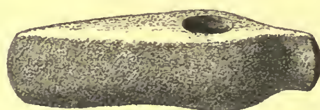

Fig. 16 1/3.

Fig. 15. 1/3.

Fig. 17. 1/3.

Fig. 14 og 15 fra Graven Fig. 8.

I 5 Høie fandtes der foruden Centralgraven, paa Bunden og i Midten af Høien, tillige foroven i Høien et 2 til $2^1/_2$ M. langt Lag af Haandstene med Længderetning Øst til Vest. I en Høi forekom endog to jævnsides Stenlag, der vel stødte sammen, men dog tydelig vare adskilte ved nogle større Stene. At disse Stenlag have dækket over nedlagte Lig, maa antages for utvivlsomt, da der under hvert fandtes en Øxhammer og under to tillige Skaar af Lerkar.

Der viste sig i en Grav (Fig. 13) meget opløste Rester af et Skelet, hvoraf dog kun Hovedet, Noget af Overarmene og det ene Laarben vare kjendelige. Det har været et mindre Individ, mulig en Kvinde, da der fra Issen til øverste Ende af Laarbenet kun maaltes 73 Cm. Hovedet laa mod Vest. I en anden Grav fandtes nogle Rester af et Laarben; ellers vare Skeletterne sporløst forsvundne.

Fig. 18. 1/3.

Fig. 20. 1/3.

Fig. 19. 1/3.

Fig. 21. 1/3.

Fig. 19 og 20 fra Graven Fig. 7.

Af nedlagte Gjenstande fandtes i Centralgravene:

16 Grave, en Øxhammer i hver,
2 — en Øxhammer og en sleben Flintøxe,
6 — en Øxhammer og et Lerkar,
1 — et Lerkar (Fig. 22),
1 — et mindre Flintspyd, A. P. Madsen: Stenalderen. Tavle 34. Fig. 11,
2 — Ravsmykker,
5 — Intet.

Fig. 22. 1/3.

Fig. 23. 1/3.

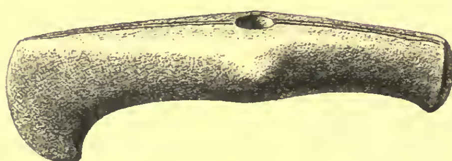

Fig. 24. 1/3.

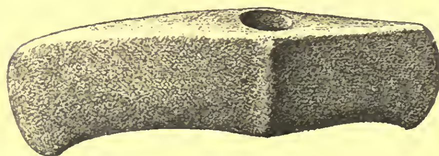

Fig. 25. 1/3.

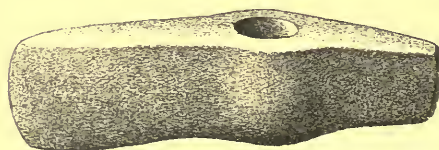

Fig. 26. 1/3.

Foroven i Høiene, i Forbindelse med de omtalte Lag af Haandstene forekom:

6 Øxhamre og sammen med to af disse tillige Brudstykker af Lerkar.

Uagtet Øxhamrenes Form og Størrelse er forskjellig, have de dog, som det vil sees af de fremstillede Typer, en noget beslægtet Form, hvad enten denne er firsidet eller mere

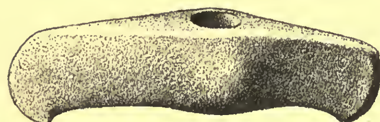

Fig. 27. 1/3

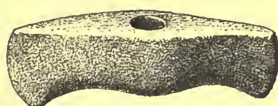

Fig. 28. 1/3.

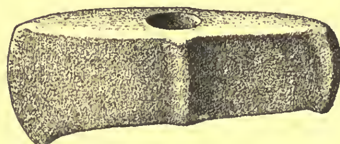

Fig. 29. 1/3.

Fig. 30. 1/3.

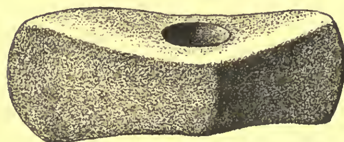

Fig. 31. 1/3.

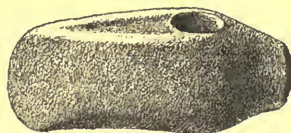

Fig. 32. 1/3.

afrundet. Eggen er ikke sjælden nedadbøiet, Banen som oftest smal og Øxhammerens Form noget indkneben foran denne. Typerne svare til Dr. S. Müller: Stenald. Fig. 72 til 81.

Flintøxerne ere slebne paa Bredsiderne, brednakkede og tykke, omtrent 15 Cm. lange eller lidt derover. Formen som Dr. S. M.: Stenald. Fig. 59.

Af Lerkarrene vare de hyppigst forekommende bæger- eller urtepotteformede, som Fig. 15, 17, 19, 21, med en bred, flad Bund. Karrene ere prydede med omløbende Linier eller Zigzagornamenter. Et lille Kar, Fig. 23, er rundbuget, med smal Munding og lille Bund; det har to gjennemborede Øskener. Et andet, noget større Kar, Fig. 22, er ligeledes rundbuget og prydet paa en eiendommelig, simpel Maade. Det har kun en Øsken og er fundet alene i en Grav. Det ene Ravfund bestod af 163 mindre Ravperler, som laa samlede vestlig i Graven. Det andet Fund, fra Graven Fig. 9, i en Langhøi, 24 M. lang, 11 M. 30 Cm. bred og 1 M. 25 Cm. høi, bestod af: et dopformet Ravstykke med Bærehul paalangs, Dr. S. M.: Stenald. 256, fire cylindriske Ravperler, fire vistnok naturlige Ravstykker med et boret Hul, samt nogle faa hensmuldrede Perler. De laa ligeledes vestlig i Graven.

Af de 33 Høie fra Stenalderen maa særlig omtales to, som synes ikke at være blevne fuldstændig opforte, saaledes at de maa opfattes som Forarbeider.

Den ene bestod af en kredsrund Jordvold, dækkende over en tæt Kreds af Haandstene. Tværmaalet af Kredsen var 16 M. Jordvolden var 3 M. 15 Cm. bred, 55 Cm. høi. I det indvendige Rum, der var i Plan med Marken, forekom nøiagtig i Midten en 60 Cm. dyb Grav, 2 M. lang fra Øst til Vest og 70 Cm. bred. Langsiderne vare kantede med Stene. Paa Bunden laa nogle faa flade, mindre Stene. Ved den sydlige Langside i Graven laa 86 Cm. fra Vestenden en Øxhammer.

Den anden paabegyndte Høi havde et Tværmaal af 22 M. Jordvolden var 2 M. 20 Cm. bred, 50 Cm. høi, men var kun kjendelig mod Vest, da der over den østlige Halvdel indtil noget indover Midten var paaført Jordfyld til en Høide af omtrent 60 Cm. Arbeidet var saaledes noget mere fremskredet end ved den først omtalte. I Midten forekom ogsaa her en Grav, men med mere ubestemte Grændser. Det

kunde dog sees, at Bunden var c. 30 Cm. under Marken. Paa Gravens Bund laa en Øxhammer.

Det maa have været Hensigten paa begge disse Steder at opføre en Hoi; men denne er af en eller anden Grund ikke bleven fuldført. Om Fremgangsmaaden ved Opførelsen af Høiene og om den Omhu, der er anvendt for at faa Høien smukt rund og Graven anbragt i Midten, give disse to halvfærdige Arbeider værdifulde og paalidelige Oplysninger.

Der fandtes ikke sjælden i Toppen af Stenalders Høiene Urner med brændte Ben, som utvivlsomt maa henføres til Bronzealderen. Fra samme Tid hidrøre fremdeles følgende Fund.

Paa Bunden midt i en mindre Høi, 9½ M. i Tv., 1 M. høi, blottedes en tildels stenomsat Grav, 2 M. lang, 40 Cm. bred. Midt paa Gravens Bund laa Bronzeklingen til en Dolk, noget derfra en smal Haandledsring af Bronze. Ved nordre Langside i Graven laa en mindre, firsidet Skifergjenstand med Bærehul (Dr. S. M.: Stenald. 205).

I otte Høie, hvoraf tre vare meget store, indtil 3½ M. høie, 23 M. i Tv., var der store Dynger af Haandstene paa Bunden midt i Høien. I en af disse fandtes en Haandledsring og en mindre Tutulus af Bronze, af noget lignende Form som Dr. S. M.: Bronzeald. 114 og 116. I fem af Stendyngerne fandtes en Klinge af Bronze til en Dolk. Næsten i alle Dyngerne forekom der brændte Ben.

Fra Jernalderen fandtes i den nordlige Del af Sognet en Gravplads, hvor nogle og tyve lave Høie laa tæt sammen. Tværmaalet af disse var 5 til 6 M., Høiden 30 til 60 Cm. I de fleste af disse Høie stod i Midten en Urne indeholdende brændte Ben, undertiden tillige en mindre Gjenstand af Jern eller Bronze, en Naal eller en Ring. I en Høi stod et tomt Lerkar ovenpaa en Klump brændte Ben. I en anden stode tre Urner tæt sammen.

Brøndum Sogn.

Sognet er meget rigt paa Høie, men en Del, navnlig af de større, er ødelagt ved Gravninger. I en af disse er der truffet en lav, stensat Grav, hvorover der var en større Dæksten. En lignende skal tidligere være fundet i Sognet.

I dette Sogn er der blevet undersøgt 44 Høie, der alle viste sig at tilhøre Stenalderen. De havde samme Udseende og Størrelse som Stenalders Høiene i Skads Sogn. Høiene vare fra 80 Cm. til $1^1/_2$ M. høie; kun en enkelt maalte 2 M. Tværmaalet var 10 til 21 M. Flere af Høiene vare nu overpløiede.

I 38 af disse 44 Høie forekom der en mere eller mindre tydelig Centralgrav. Længderetningen var Øst til Vest, paa nogle faa Undtagelser nær, hvor den var Nordvest til Sydost. Længden var altid noget over Mandslængde — 2 M. eller lidt derover. Breden var 70 til 80 Cm., sjælden derunder.

24 Grave vare nedgravede, idet Bunden af Graven laa under Markens Plan, flere Gange indtil over 1 M. I 14 andre Grave laa Bunden i Plan med Marken.

23 Grave vare enten tildels eller, for enkeltes Vedkommende, næsten fuldstændig omsatte med Stene af samme Størrelse som ved de tidligere omtalte Grave. Over 6 Grave var der hobet en Dynge af Haandstene. 7 Høie indeholdt foruden Centralgraven foroven endnu en Grav, der bestod af en Dynge af Haandstene.

I Centralgravene blev der fundet:

16 Grave:	en Øxhammer i hver, næsten alle liggende ved Gravens sydlige Langside,
1 —	en Øxhammer mod Syd og en sleben Flintøxe med Bane nordlig i Graven,
5 —	en Øxhammer og et Lerkar,
1 —	to Øxhamre,
1 —	en Øxhammer mod Syd, Ravperler mod Nord,
10 —	Ravsmykker.

Foroven i Høiene i Forbindelse med Stenlag fandtes:

i 3 Høie:		en Øxhammer i hver,
i 1	—	et overbrudt Flintspyd,
i 1	—	et Lerkar,
i 2	—	Ravperler.

I 5 af Centralgravene maa to Individer antages at være nedlagte samtidig. I een Grav fandtes der nemlig to Øxhamre, hvoraf den ene laa ved den sydlige Langside, den anden midt i Graven. I en anden Grav laa ved sydlige Langside og vestlig i Graven en Øxhammer og ved nordlige Langside mod Øst to flade Ravskiver. I to Grave fandtes Ravsmykker, saavel ved den nordlige som ved den sydlige Langside, mod Øst og Vest i Graven. En Grav var endelig delt paaskraa ved en Række Stene, hvorved der dannedes to Rum. Bunden i det ene Rum laa lidt lavere end i det andet; kun i det ene Rum fandtes nogle faa Ravperler. Kun enkelte af disse Grave vare lidt bredere end almindelig. Fire Høie med disse Grave laa nær hverandre, den ene noget derfra.

Øxhamrene ere af de samme Typer, som tidligere ere omtalte og afbildede. To af dem ere usædvanlig slanke og smukt forarbeidede; den ene med Hulslibning foroven og forneden og med en ophøiet Stribe paa Siderne udfor Skafthullet er her afbildet, Fig. 33.

De fleste Lerkar havde den almindelig forekommende Form, som et Bæger eller en Urtepotte. To Lerkar vare skaalformede.

Særlig Interesse frembyde Ravfundene, da flere af dem give Oplysning om, hvorledes de ere baarne som Smykker af Kvinden. Saaledes forekom flere Gange en enkeltliggende, større og flad Ravskive med Hul i Midten. En Gang fandtes to saadanne tæt sammen, og i en Grav forekom en lignende Ravskive og omtrent 16 Cm. derfra en Række Ravperler. Som tidligere omtalt forekom ligeledes i en Grav i Billum

Sogn to Ravskiver i Forbindelse med Ravperler, uden at det dog kunde oplyses, hvorledes de havde været baarne. Men efter de heldigere Fundforhold her i Brøndum Sogn er det vistnok utvivlsomt, at disse Ravskiver ikke have været trukne paa Snor sammen med Perler, men have været særlige Brystsmykker, der vare bestemte til at sees fra den flade Side.

Et Ravsmykke bestod af 210 runde Perler samt et langt Ravstykke med tre Huller paatværs, hvilket laa med Ravperlerne paa hver Side, saaledes at det har dannet Midtstykket paa Smykket, der har havt tre Rækker Perler.

Et andet Ravsmykke, der bestod af 200 Perler, var meget anseligt, da mange af Perlerne vare temmelig store,

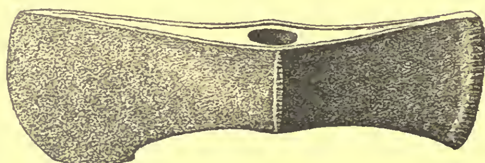

Fig. 33. 1/3.

saaledes navnlig c. 50 Perler af langagtig Form. De maa have været anbragt i flere Rækker.

Enkelte af Ravfundene bestode kun af nogle faa Perler.

Bronzealderen. Med Undtagelse af nogle faa Urner indeholdende brændte Ben, som fandtes indsatte foroven i Toppen af Høiene, forekom ingen Levninger fra Bronzealderen. De omtrent 14 større Høie, som findes i Sognet, men hvoraf de fleste ere ødelagte, maa dog formodes at tilhøre denne Tid, og der siges at være fundet Bronzegjenstande i nogle af dem. Fra en større Høi i Sognet haves i Museet f. nord. Olds. 3 Fingerringe af Guld.

Jernalderen. I Toppen af en Stenalders Høi fandtes 2 Urner med brændte Ben, som tilhøre denne Periode.

Nordlig i Sognet, syd for Forum, er der fremdeles en større Gravplads, hvor der paa en Hedelod endnu kan tælles over halvhundrede af de foran flere Gange omtalte smaa, lave Høie. Der har tidligere været næsten ligesaa mange til, paa de nærmest liggende, nu opdyrkede Marker; Spor af saadanne kan endnu sees. Kun to af disse ere undersøgte. De indeholdt i Midten en Urne med brændte Ben, den ene ompakket med Stene.

Sydlig i Sognet er der endnu to saadanne, men mindre Gravpladser, og østlig i Sognet findes endnu en Gravplads, der dog er væsentlig forskjellig fra de andre, idet der ikke er nogen Høi over Gravene; Urnerne med de brændte Ben ere nedsatte i kjedelformede, nedgravede Huller, tildels fyldte med Haandstene.

Guldager Sogn.

Der er kun blevet undersøgt 10 Høie ved Nygaard, østlig i Sognet. De vare alle fra Stenalderen. Tværmaalet var $11^1/_2$—20 M., Høiden 1—$1^1/_4$ M. Den ene af disse Høie maa vel nærmest betegnes som en Langhøi, da Længden var 20 M., Bredden omtrent $12^1/_2$ M. Den var ligesom flere af de andre Høie overpløiet.

Der forekom i hver af disse Høie en Grav i Midten. Bunden laa i de fleste under Markens Plan. Længderetningen var Øst til Vest, og Gravene vare mere eller mindre omsatte med Stene.

I 6 af Gravene blev fundet en Øxhammer i hver. I en Grav fandtes en sleben, tyknakket Flintøxe liggende ved den sydlige Langside. I en Grav laa ved den sydlige Langside en Øxhammer og tæt derved en sleben tyknakket Flintøxe; ved den nordlige Langside i Graven stod et 25 Cm. høit Lerkar, af en ikke hyppig forekommende Form, Fig. 34. Der fandtes i en Grav et mindre Lerkar af Bægerform, dog lidt afvigende fra den almindelige Form, idet Siderne vare svagt udbugede. I en Grav fandtes 30 Ravperler. Endelig

fandtes foroven i den omtalte Langhøi en Øxhammer liggende i Høifylden.

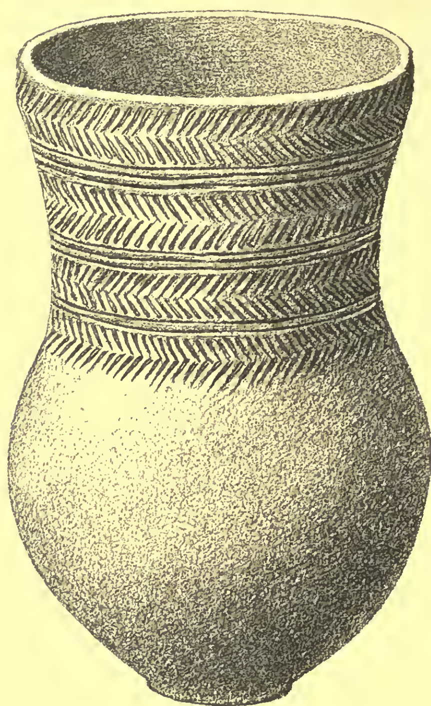

Fig. 34. 1/3.

Eieren af Nygaard har tidligere ved Sløifningen af to Høie fundet en Øxhammer i hver af dem.

Tjæreborg Sogn.

Foruden en Række større Høie, der ligger paa et Bakkestrøg nordlig i Sognet, findes her kun faa Høie. Af disse er der undersøgt to ved Tremgaard. I hver af dem blev der fundet en Øxkammer. Graven var noget ubestemt, men

skjønnedes dog at være anlagt i Midten. Et Par andre lave Høie bleve undersøgte uden Resultat.

Af de større Høie undersøgtes tre.

Den ene var $2^1/_2$ M. høi, 19 M. i Tværmaal. Den underste Halvdel af Høien viste sig at tilhøre Stenalderen, idet der her var en Grav, hvis Bund var 1 M. under Markens Plan. Over Graven, der var af ubestemt Størrelse og Form, laa en Dynge af Haandsten næsten 3 M. lang fra Øst til Vest. Foroven i Stendyngen fandtes en Øxhammer og forneden, nær Bunden, en Øxhammer mod Syd og en sleben, tyknakket Flintøxe mod Nord. I den øverste Halvdel af Høien, der kjendelig var opført senere, laa 1 M. under Toppen nogle Skaar af et stort Jernalders Lerkar.

Den anden Høi var $3^1/_2$ M. høi, 31 M. i Tværmaal. Paa Bunden og i Midten blev der truffet en større Dynge af Haandstene. Heri stod Rester af en 1 M. 60 Cm. lang, 63 Cm. bred og høi Kasse eller Kiste af Egetræ. Paa Bundstykket laa brændte Ben og derpaa to Armringe (Dr. S. Müller: Bronzealder. Fig. 4) og en Fingerring af Guldtraad, samt en Bronzenaal med knopdannet Hoved.

Den tredie Høi gav intet Resultat.

Vestlig i Sognet findes der Levninger af en forhen større Jernalders Gravplads, paa hvilken der endnu sees nogle og tyve af de flere Gange omtalte smaa, lave Høie. I flere af dem fandtes i Midten en Urne med brændte Ben.

At lignende Stenalders Høie og Grave som de foran omtalte ogsaa findes i andre Egne af Jylland, er der al Grund til at formode. Enkelte ere allerede paaviste ved foretagne Undersøgelser.

Ved Sløifningen af en Høi ved Sønderskov, Folding Sogn, midtveis mellem Kolding og Ribe og tæt nord for Kongeaaen, var der i Udkanten fundet flere Urner. Ved velvillig Imødekommen af Eierinden Fru Momsen, blev Høiens endnu urørte, midterste Parti senere undersøgt. Høien har oprindelig havt et Tværmaal af 10 M. og en Høide af 1 M.

60 Cm. Næsten umiddelbart under Grønsværet blev der i Høiens oprindelige Midte truffet paa Haandstene, der dannede en Dynge, 3 M. lang, 1 M. 60 Cm. bred. Længderetningen var Øst til Vest. Bunden af Dyngen, der laa 65 Cm. under Høiens Overflade, dannedes af et Lag mindre Stene, og midt paa dette Lag laa et 29 Cm. langt Flintspyd med Skafttunge (Dr. S. M.: Stenald. 165). Under den sydøstlige Udkant af Stendyngen fandtes et stærkt opskærpet, mindre Flintspyd. Udenfor Stendyngen laa lidt dybere i fint Sand en af de tidligere omtalte runde og flade Ravskiver med Hul i Midten og derved nogle faa Skaar af et Lerkar; formodentlig har her været nedlagt et Kvindelig.

Dybere nede, lige under Stendyngen, laa Hovedgraven, med Bunden 50 Cm. under Markens Plan. Graven var 2 M. 20 Cm. lang, 80 Cm. bred. Langsiderne vare omsatte med Randstene. Midt i Graven laa en Øxhammer af Sten og ved Gravens østlige Ende to slebne, firsidede Flintøxer, den ene tykkere, den anden tyndere, begge med Bane, samt en Flintflække.

Ved nogle Undersøgelser paa Kaalhede, Asfærg Sogn, mellem Hobro og Randers, der foretoges sammen med Lærer R. C. Andersen, for Randers historiske Samling, blev der i to lave Høie truffet paa tilsvarende Stenalders Grave. Bunden laa i dem begge 60—80 Cm. under Markens Plan. Længderetningen var Øst til Vest. Over Gravene forekom en Dynge af Haandstene. I den ene Grav fandtes en Øxhammer og en sleben Flintmeisel, af Form aldeles svarende til, hvad der fandtes i en Grav i Billum Sogn. Øxhammeren fra Billum er afbildet Fig. 5. I den anden Grav fandtes en Øxhammer og to flade Ringe af Rav. Mærkeligt nok ere disse Grave fra en Egn, hvor der ialtfald tidligere har været ikke faa Gravkamre byggede af store Sten. Dette gjælder ogsaa om de beslægtede Fund fra Tranbjerg, Lyngaa Sogn, Aarhus Amt, som i sidste Aar ere fremdragne ved Aarhus Museets Undersøgelser. Men ikke usandsynligt er det dog, at

de her omhandlede Stenalders Graves hyppige Forekomst i Vest Jylland beroer paa, at der her findes faa større Stene. Byggematerialet har manglet til de i Østjylland og paa Øerne saa almindelig forekommende monumentale Stengrave.

Uagtet fremtidige Undersøgelser sikkert ville yde flere og nye Bidrag til Oplysning om Stenalderen i Jylland, er dog det Materiale, der er indvundet ved de foran omtalte Undersøgelser af noget over hundrede Stenalders Høie, saa betydeligt og i mange Henseender saa ensartet, at der ikke er nogen Grund til at formode, at de indvundne Hovedresultater fremtidig ville blive væsentlig ændrede.

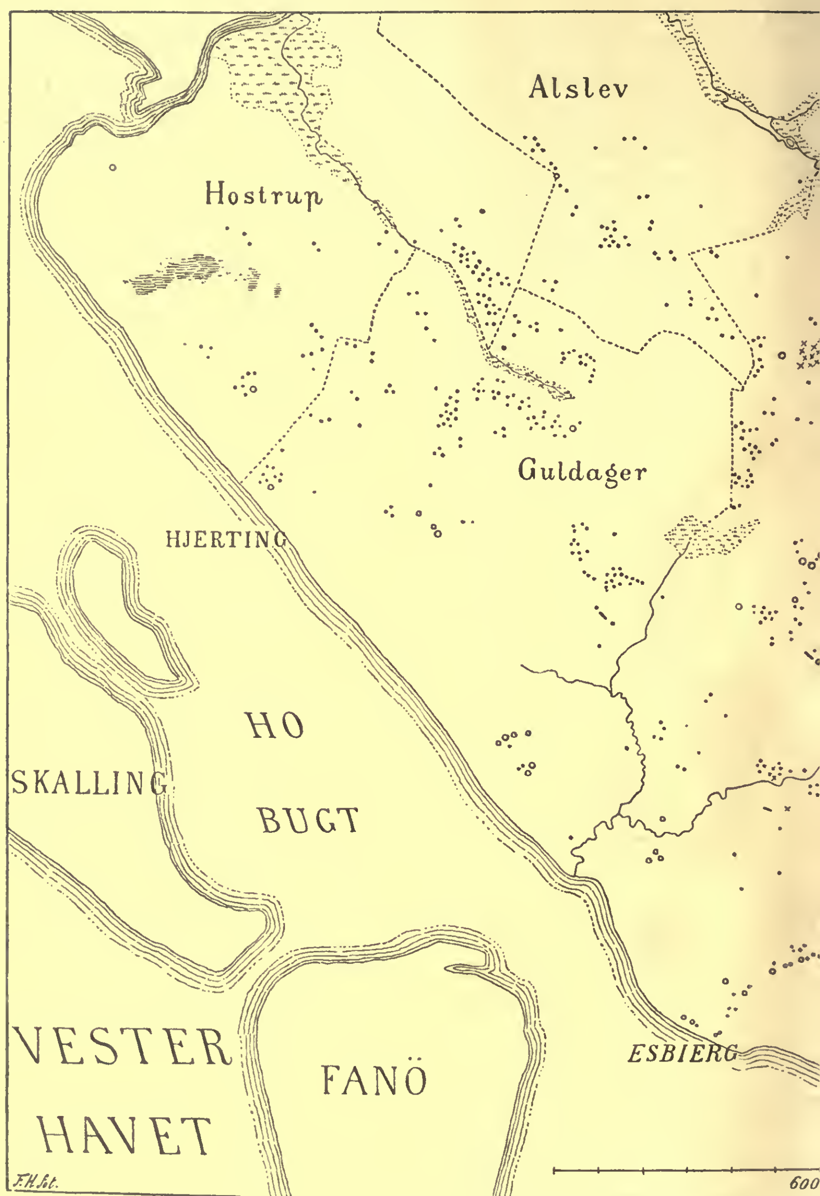
Gjennemgaaende ere disse Stenalders Høie i Forhold til Tværmaalet temmelig lave, fra 1 til 2 M. Naar de overstige denne Høide, er Grunden dertil som oftest den, at man senere, af Hensyn til nye Graves Anbringelse, har forøget Høiens Størrelse. Denne Forøgelse er ofte udført i Stenalderen, men der er ogsaa Tilfælde, i hvilke den hidrører fra senere Perioder.

Synlige Randstene om Høien forekomme ikke, hvorimod der ofte, dækket af Hoifylden, findes en Kreds af mindre Sten indenfor Høiens Fod.

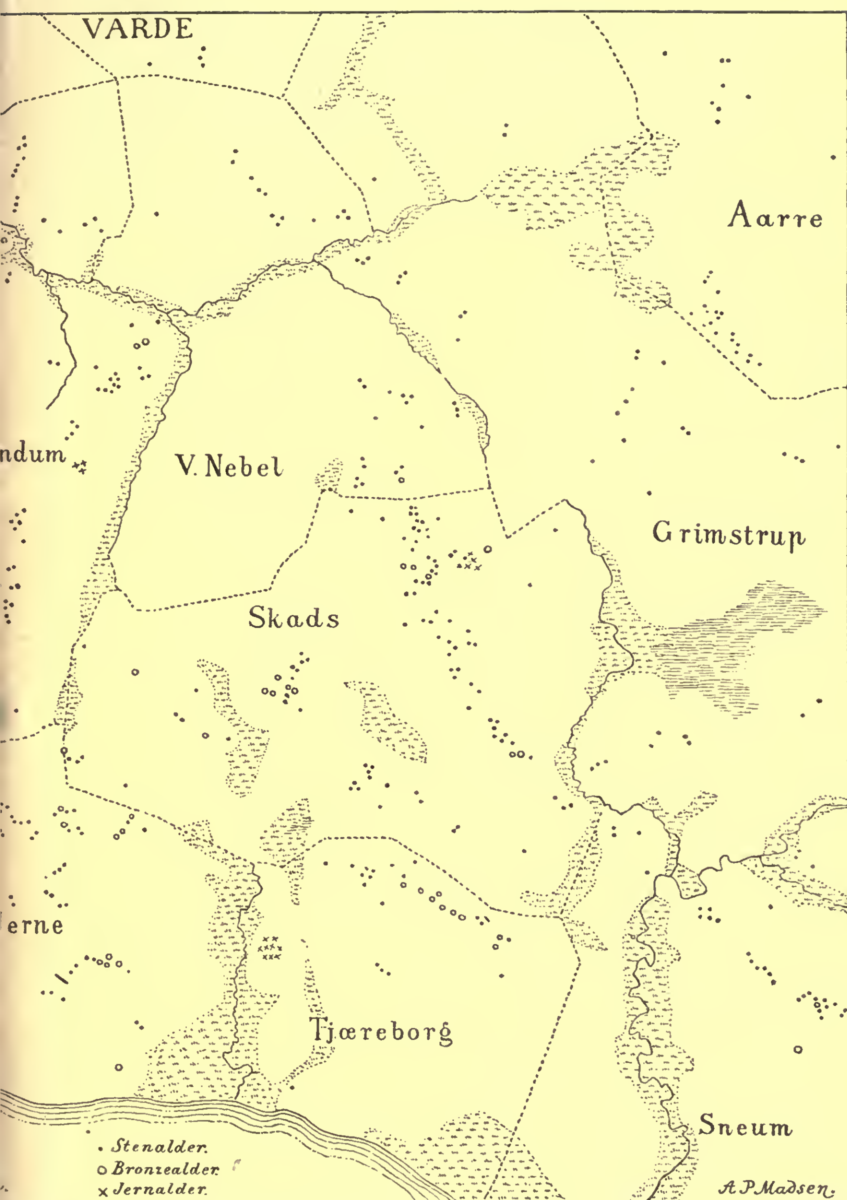
Graven, der i Regelen kun er bestemt til at optage et enkelt Individ, er af noget over Mandslængde, 60 til 80 Cm. bred. Længderetningen er i de allerfleste Tilfælde: Øst—Vest. Graven ligger i Midten af Høien, enten paa dennes Bund eller endnu hyppigere under Høien, idet der før Høiens Opførelse er gravet en Fordybning i Marken, hvori Liget er nedlagt. Meget ofte er Graven mere eller mindre fuldstændig omsat med Stene, ikke større end, at en Mand kan tumle med dem.

Ikke sjælden forekommer i Toppen af Høien et Stenlag, der har dækket over et senere nedlagt Lig.

De Grave maa ansees for Mandsgrave, hvori der er nedlagt en Øxhammer, undertiden tillige en Flintoxe eller et

Situations-Kort over Beliggenheden

ene i den sydlige Del af Skads Herred.

Lerkar. Øxhammeren, der næsten altid findes ved den sydlige Langside i Graven, ligger paa Siden i den Stilling, den maatte indtage med paasat Skaft. Uagtet Levninger af Skelettet hidtil ere forekomne overmaade sjældent, er der dog Grund til at antage, at den Afdøde i Almindelighed er nedlagt i Graven med Hovedet i Vest. Øxhammeren er da nedlagt ved høire Side.

Med Hensyn til at Flintøxerne ikke forekomme meget hyppig, kan anføres, at Flinten nutildags er temmelig sjælden i Vestjylland. Det samme har vel været Tilfældet i Oldtiden, og det kan da forstaaes, at Gjenstande af dette Materiale have været saa værdifulde og uundværlige for Stenalderens Folk, at de kun sjældnere ere nedlagte i Gravene.

I Kvindegravene er der hidtil udelukkende fundet Ravsmykker og Lerkar. Ravsmykkerne bestaa enten af en eller sjældent to Ravskiver med Hul i Midten eller af Perler, der have været anbragte paa Snore i en eller flere Rækker. Ravsmykkerne findes i den vestlige Ende af Graven, altsaa ved Halsens eller Brystets Plads. Paafaldende er det, at der blandt de henimod et tusinde Ravperler, der ere fundne, ikke har været en eneste af de paa Øerne saa ofte forekommende hammerformede Perler, og det i en Egn hvor Øxhammeren er saa almindelig anvendt.

Hosstaaende Kort viser Beliggenheden af samtlige Høie i de foran omhandlede Sogne i den sydlige Del af Skads Herred; sløifede Høie ere medtagne. Denne Del af Herredet udgjør tildels et Terrainafsnit for sig, begrændset mod Nord af Varde Aa, mod Vest og Syd af en Bugt af Vesterhavet »Ho Bugt«.

Der er eller har ialt i Hostrup Sogn været 64 Høie, i Alslev S. 49, i Guldager S. 167, i Brøndum S. 212, i Jerne S. 122, i Tjæreborg S. 30, i Skads S. noget over 100. Ialt omtrent 748 Høie paa c. fire Kvadratmil. De smaa Jern-

alders Høie ere ikke medregnede. Naar andet ikke er angivet, ere Høiene runde.

Antallet af Bronzealders Høiene kan anslaaes til omtrent 100, af hvilke en Del er udgravet; i fire af dem vides Guldringe at være fundne. Stenalders Høiene udgjøre det overveiende Antal. Imellem disse forekommer der omtrent 7 Langhøie.

Antallet af de smaa Jernalders Høie kan tilnærmelsesvis anslaas til nogle Hundrede. Enkelte kunne vel være overseete i Heden; men et meget stort Antal er udjævnet paa nu dyrkede Marker.

Det er rimeligt, at Beliggenheden af Høiene eller Valget af de Steder eller Strøg, hvor de ere opforte, staaer i Forbindelse med de dengang tilstedeværende Terrainforhold og med Befolkningens Opholdssteder. Men siden hine fjærne Tider ere store Forandringer foregaaede. Enge og Mosedrag ere betydelig indskrænkede, Skovene ere forsvundne, men have dog efterladt kjendelige Spor i enkelte Skovrester, Egepurrer hist og her, og Træstammer i mange Moser[1]). Kun Vesterhavet har dengang som nu beskyllet Kysterne og vel ydet sit Bidrag til Livets Ophold; men det er da for Stenalders Høienes Vedkommende paafaldende, hvor sparsomt de forekomme netop ved Kysten ligesom ogsaa opad mod Varde Aa. Det rigeste Strog med større og mindre Grupper af Høie ligger en halv Mils Vei fra Kysten. Paa et vist Strøg fra Bramminge igjennem Sneum, Skads og Vester Nebel Sogne langs med den nuværende Landevei fra Egnen nord for Ribe til Varde ere Høiene tilstede i stort Antal.

For Bronzealderens Vedkommende ligge Høiene enten enkeltvis eller nogle flere samlede. Saaledes er der en større Høirække ved Esbjerg og Grupper af formentlig Bronzealders Høie ved Skads, Brøndum og Jerne Kirker; ved de

---

[1]) E. Dalgas: Fortids- og Fremtidsskovene i Jyllands Hedeegne. Hedeselskabets Tidsskrift. 1884, Pag. 30.

to sidste findes endog en større Høi paa hver af Kirkegaardene. Alle mere samlede Grupper eller Rækker af større Høie, ligge paa Høidepartierne i Terrainet. Saaledes er Høiden over Havet ved Skads Kirke 30 M. 46 Cm., ved Jerne Kirke 26 M. 6 Cm., ved den tidligere omtalte Høirække i Tjæreborg Sogn 31 M. 81 Cm., ligesom ogsaa Høirækken ved Esbjerg, uagtet den kun ligger 15 M. 70 Cm. over Vandet, dog betegner et af de høieste Partier ved Kysten.

NOGLE GRAVE FRA STENALDEREN.

AF

A. REEH OG G. V. SMITH.

For »Aarhus Museums historiske Afdeling« have vi i Aarene 1888—91 foretaget nedenstaaende Undersøgelser af Gravhøje, de 7 første beliggende i Aarhus Amt, medens den 8de Høj laa i Viborg Amt. Alle Højene ligge inde i Landet, c. 4 Mil fra Østkysten, og følge i en Linie af 5 Mils Længde fra S.—N. den østlige Side af Gudenaaen, hvorfra de ere fjernede fra ½ til ¹⁄₁ Mil.

1. Gravhøj paa Mosegaards Mark, Matr. Nr. 23 Lyngaa Sogn, Sabro Herred.

Højen var 64′ i Tværmaal og 7′ høj. I Toppen var der gravet et større Hul, og i den herfra opkastede Fyld fandtes en lille, trekantet Pilespids af Flint. Hist og her ragede der temmelig store Stene op over Højens Grønsvær. I et Spadestiks Dybde stodtes der paa større og mindre Stene, der i et enkelt Lag laa som en Kappe udenom Højen. Herunder bestod Højfylden af sandblandet Jord, dog mest Sand, der ned mod Højbunden blev mere og mere lerholdigt med lidt iblandet Mergel. Dybest nede bestod Fylden alene af Kvægler, som var gjennemsprængt af smaa Kulpartikler.

6′ 5″ under Toppen af Højen, omtrent i Højens Centrum dog lidt nordvest for samme, laa overhvælvet af Leret en

oval, ufuldkommen Stenramme (Fig. 1) i Retning N.Ø.—S.V., dannet af større og mindre Haandstene. Disse vare stillede i en dobbelt Række paa den nordvestlige Side, medens 6 tæt ved Siden af hinanden liggende Stene vare anbragte i en Halvkreds paa den sydvestlige Side. Den nordøstlige Side dannedes kun af en enkelt større Sten, liggende i 1′ Afstand fra Stenene paa Nordvestsiden. Stenrammens indvendige Længde var 9′ 4″. Den indvendige Brede af den sydvestlige, halvkredsformede Side var 4′.

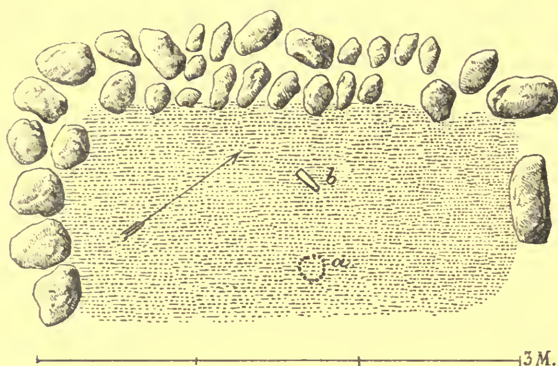

Fig. 1.

Indenfor denne Stenramme fandtes:

1. 5′ nordøst for den sydligste af Stenene paa Sydvestsiden en større Samling Ravperler, liggende i en Cirkel af c. 8″ Tværmaal (Fig. 1 a) og nedlagte som et opskudt Tov, den ene Perlerække oven paa den anden. Perlerne have sikkert været trukne paa en lang Snor, idet den ene Perle laa nøjagtig ved Siden af den anden med Perlehul mod Perlehul, og saaledes at de største Perler have været anbragte paa Midten af Snoren, medens de øvrige have været fordelte symmetrisk efter Størrelsen til begge Sider. Anbragte saaledes er Perlesnoren med de c. 275 Perler, som optoges i nogenlunde velbevaret Stand, omtrent 4 Alen lang.

Da Perlerne havde Tilbøjelighed til at spalte paatværs, saaledes at der af en lang dannede sig to eller flere kortere Perler, har der maaske i Virkeligheden ikke været et slet saa stort Antal, som oven sagt. Perlerne ere korte og rørformede som M. S. Nr. 255[1]), med en Længde varierende fra 1'' til 3'''; enkelte af dem ere dog omtrent runde som M. S. Nr. 261. Imedens en stor Del af dem har en næsten cylindrisk Gjennemboring, ses der dog paa de fleste den ved Perler fra Stenalderen velkjendte, timeglasformede Gjennemboring. I en af de største Perler er der foruden Gjennemboringen efter Længden tillige boret et Hul paatværs af denne, dog kun halvvejs igjennem Perlen.

2. 1' 9'' nordøst for Midtpunktet af Perlesamlingen med Æggen mod Øst (Fig. 1 b) en tyknakket Retøxe af graa Flint af Form som nedenstaaende Fig. 3, 4½'' lang, 1¾'' bred over Æggen og noget bøjet efter Længden, en Form, der repræsenteres af en større Række i Aarhus Mus. hist. Afdl., og som synes karakteristisk for Jylland. Øxen er sleben paa Bredsiderne og poleret ved Ægpartiet.

Hen over Bunden, under Perlerne og Øxen og over hele Rummet indenfor Stenrammen var der strøet et tyndt Lag Graasand.

Spor af Ben fandtes ikke.

2. Gravhøj paa Tranbjerggaards Mark Matr. Nr. 23 Lyngaa Sogn, Sabro Herred.

Højen laa i en Afstand af 1500' sydøst for førstnævnte Høj. Den var til Dels sløjfet, saa at der nu kun stod en Knold tilbage, 32' i Tværmaal, 7' høj, og som omtrent var den midterste Del af den oprindelige Høj. Under Grønsværet laa en større, toppet Dynge af flere Lag store Haandstene, som opfyldte det meste af den øverste og midterste Del af

---

[1]) Ved M. S., ɔ: Müllers Stenalderen, forstaaes: Sophus Müller: »Ordning af Danmarks Oldsager. Stenalderen«.

Højresten. Herunder fandtes en Kjærne af faststampet Kvægler, 7′—8′ i Tværmaal og 3′ høj, overhvælvende en i Højens Centrum liggende, rektangulær Stenramme af meget store Haandstene (Fig. 2) med Retning omtrent V.—Ø.

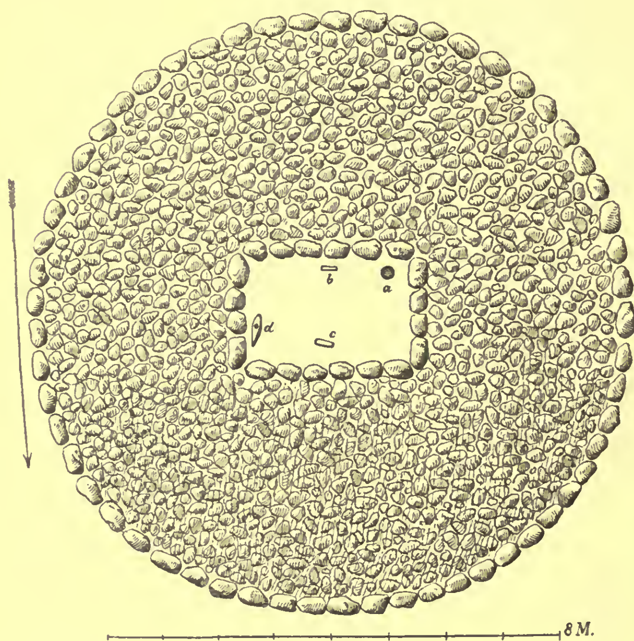

Fig. 2

Rammen, der var anlagt paa Bunden af Højen, var 6′ lang og 4′ bred. Uden om denne og tæt op til dens Sider var lagt en Brolægning af meget store Haandstene, der, saavidt det efter Udgravningens Udstrækning skjønnedes, hvad ogsaa senere er blevet bekræftet af Ejeren, da han bortkjørte Resten af Højen, begrænsedes af en Kreds af større Stene, som vare lagte paa Højens Bund i en Cirkel omkring Brolægningen med Stenrammens Midtpunkt som Centrum og med en Radius af 12′.

N. og Ø. for Stenrammen vare Stenene i Brolægningen sværtede af Ild, og paa mange af Stenene laa der endog et lille, tyndt Lag af Kul.

Indenfor denne Stenramme optoges:

1. I den østlige Ende (Fig. 2 d) en smuk, baadformet Sandstensøxe med Skafthul, 6" lang, 2" bred over Skafthullet, omtrent som M. S. Nr. 76.

2. Omtrent ved Midten af Rammens nordlige Side (Fig. 2 c) en tyknakket Retøxe (Fig. 3) af graa Flint, noget

Fig. 3. 1/2.

bøjet efter Længden, 6" lang, 2" bred over Æggen og kun sleben ved Ægpartiet.

3. Omtrent ved Midten af Rammens sydlige Side (Fig. 2 b) en bredægget Retøxe af sort Flint, noget bøjet efter Længden, men iøvrigt med Smalsiderne indbuede i Forhold til Æggen, 4½" lang, 1" 5‴ bred over Æggen og sleben ved Ægpartiet. (M. S. Nr. 60—64).

4. I det sydvestlige Hjørne af Rammen (Fig. 2 a) et lille Lerkar, M. S. Nr. 225. Dets øverste Rand stod i Niveau med den Flade, hvorpaa Stensagerne fandtes, og det har saaledes været nedgravet under Rammens Bund, der bestod af haardt, mergelblandet Ler. Det var fuldstændig knust og næsten sammenvoxet med Lermassen. Ved at optage det som en Klump sammen med den omgivende Lermasse lykkedes det at samle Skaarene og senere at restaurere Karret. Dette er 6" højt, 1¾" bredt over Bunden, 4½" bredt over Bugen og 4¾" bredt over Mundingen. Foroven

er det udsmykket med skraatliggende, parallele Streger i 3 under hinanden liggende, 1/2" brede Baand, adskilte fra hinanden ved enkelte Streger, som strække sig rundt omkring Karret parallelt med Mundingen, og saaledes at Skraastregerne afvexlende gaa fra Højre til Venstre.

Der fandtes ingen Rester af Lig.

3. Gravhøj paa sidstnævnte Gaards Mark.

Omtrent 200' nordvest for sidstnævnte Høj laa en overpløjet Rest af en Gravhøj, 2' høj. Lige under Plovfuren stod paa en Sten det nederste af et lille Lerkar, fyldt med lidt brændte Ben. Jorden herunder bestod af gulhvidt Kvægsand, og der var ingen Forskjel at se paa dette Jordlag og den omliggende Jord.

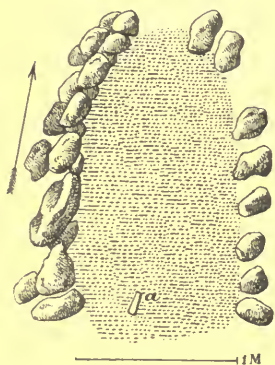

Fig. 4.

I 4' Dybde, altsaa 2' under Jordens Overflade, afdækkedes en hesteskoformet, ufuldkommen, i den sydlige Side aaben Stenramme med Længderetning N.—S. (Fig. 4). Medens den vestlige Side af Rammen til Dels bestod af en dobbelt Række af Stene i flere Lag, var der mod Ø. kun en enkelt Række af store Haandstene. Mod N. og Ø. var Rammen afbrudt af stenløse Mellemrum, henholdsvis 10" og 7 1/2" lange. Den indvendige Længde af Rammen N.—S. var 5 1/2', medens det aabne Rum mellem de tvende Siders sydligste Endestene var 3' 2".

1' øst for den sydligste Sten af Rammens vestlige Gren optoges (Fig. 4 a) en tyknakket Retøxe af Flint, noget bøjet efter Længden, 4 5/8" lang, 2" bred over Æggen, raat tilhugget og slet forarbejdet, men dog med Spor af Slibning ved Ægpartiet (som M. S. Nr. 51).

Der fandtes ingen Rester af Lig.

4. Gravhøj paa Voerbjerg Banke, Matr. Nr. 3 d, Underup Sogn, Nim Herred.

Højen var 70′ i Tværmaal, 12′ høj og ved dens Fod omsat med en Kreds af store Stene. Højfylden bestod af Sand.

9′ 6″ under Højens Top, dog noget sydvestlig for Højens Centrum, laa en Grav fra Jernalderen, nemlig en mindre Stenkiste, hvori et ornamenteret Lerkar, indeholdende brændte Ben, ubestemmelige Rester af Jern og et lille Stykke Bronzeblik; endvidere Rester af omtrent 8 Lerkar, 1 Stykke af en Guldstang o. s. v.

I Centrum af Højen, $^{1}/_{2}$′ under dennes Bund, nemlig $12^{1}/_{2}$′ fra Toppen af Højen, laa en enkelt Række af store Haandstene, $8^{1}/_{2}$′ lang i Retning N. Ø.—S.V. Paa den sydøstlige Side af Stenrækken optoges en Spydspids af graa Flint som M. S. Nr. 165, $5^{1}/_{2}$″ lang, Skaftet 2″ langt og Bladet $3^{1}/_{2}$″ langt, med sin største Brede, 1″ 4‴, nærmest Skaftet.

Spor af Lig fandtes ikke.

7′ nordøst for denne Stenrække, ligeledes $12^{1}/_{2}$′ fra Toppen af Højen, stod nedstukken i den gule Sandbund med Spidsen nedad en meget smuk, 8″ lang, sort Flintdolk som M. S. Nr. 168.

Der var intet i Højfylden, som tydede paa, at der havde været opkastet en mindre Høj over Stenaldergraven; men det iagttoges, at Gravhøjen var opført paa Toppen af en Bakke, i hvilken Stenaldergraven har været nedsat.

Højen er senere bleven istandsat og fredet under Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring.

5. Gravhøj paa Matr. Nr. 10 k Røgen Sogn, Gjern Herred.

Højen var 3′ høj og overpløjet. Knapt et Spadestik under Overfladen laa en Stenramme (Fig. 5) af Cirkelform, 19′ 6″ udvendig Diameter, 2′ høj og 2′ bred, forneden

dannet af Stene saa store som Ryggen af en Mand, foroven bestaaende af mindre Stene. Den sydligste Del af det af Rammen indesluttede Rum, indenfor en c. 14′ Korde til Cirklen, var opfyldt med middelstore Stene og Haandstene. Det øvrige Rum indenfor Rammen var fyldt med gult Sand. Indenfor Rammen og i dennes sandfyldte Del imod S. (Fig. 5 a) optoges en Graastensøxe med Skafthul, $5^1/_2$″ lang, $1^3/_4$″

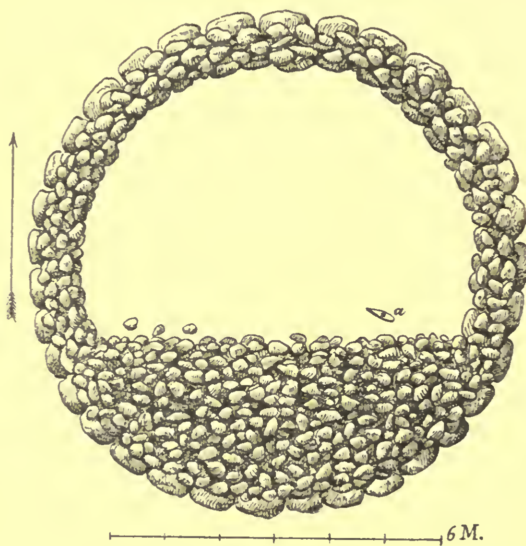

Fig. 5.

bred over Skafthullet, som M. S. Nr. 78, men afrundet udfor Skafthullet og med en tyk Udvidelse ved Nakken.

Der fandtes intet Spor af Ben.

6. Gravhøj paa Matr. Nr. 1 a Klintrup Mark, Røgen Sogn, Gjern Herred, kaldet »Store Julehøj«.

Den tilbagestaaende Højrest havde Form som en uregelmæssig Firkant, hvis Sider laa omtrent N.—S. og Ø.—V. Midtpartiet var i Aaret 1864 udgravet af tydske Soldater.

Oprindelig har Højen haft en oval Form med Tværmaal Ø.—V. 114' og N.—S. 100'. Den er opført paa en mod N. og Ø., dog mest mod N. skraanende Bakke, hvorfor dens Højdemaal mod N. er 18', men mod S. knapt 10'.

Højen viste sig (Fig. 6) at være opført i mindst 2 Perioder og har bestaaet af en indre, mindre Høj, beliggende i den sydlige og østlige Del af den store Høj, samt af den udenom og ovenpaa samme opførte Til- og Paabygning. Højfylden bestod nemlig foroven af et henimod 4' tykt, sort Muldlag. Herunder viste sig Gjennemsnittet af den mindre, indre Høj — den sydlige Del af denne indre Høj var nemlig

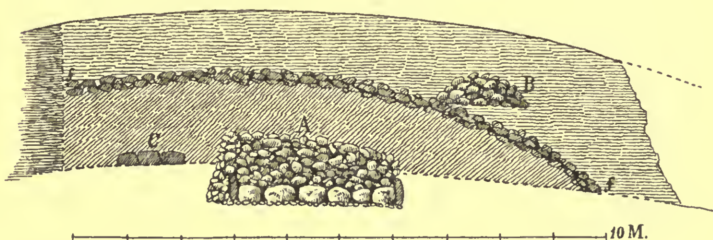

Fig. 6.

bortgravet — overhvælvet af en Kappe af Haandstene (Fig. 6 f), opført af gult Sand, c. 5' høj og med et Tværmaal af 42' i Højrestens sydlige Side.

A. Paa Bunden af den underste Høj stødtes der paa Stene, dannende en rektangulær Stenramme (Fig. 6 A) med sin største Længde i omtrent N.V.—S.Ø., og saaledes at Rammens sydøstligste Endepunkt laa 20' fra den firkantede Højrest sydøstligste Hjørne og 45' fra sammes sydvestligste Hjørne. Rammen var med sin vestligste Del nedgravet 2' i den naturlige Bakkeskraaning. Indvendig var den i den nederste Række paa den nordlige, østlige og sydlige Side bygget af en enkelt Række af Stene, saa store, at en Mand just kunde løfte dem, medens den vestlige Side var dannet af to endnu større, flade Stene, nedsatte paa Kant i

Sandet. Ovenpaa og udenom denne Række Stene var Rammen opbygget af Haandstene, saaledes at Siderne vare omtrent lodrette indeni, men udvendig skraanede fra Bunden opad til Rammens Overkant, og saaledes at denne mod V., hvor den paa den udvendige Side dannede en Halvkreds, var højest, men iøvrigt skraanede mod Ø. parallelt med den østlige Bakkeskraaning. Mod Ø. bestod Rammen kun af et Par Lag Stene. I Bunden var den brolagt med pikkede Stene. I den vestlige Side var Rammen 4′ høj fra den øverste Kant til Brolægningen. Indvendig ovenpaa Brolægningen var Rammens Tværmaal mod V. 20″ og i den øvrige Del 2′, medens Tværmaalet foroven var 2′ 10″. Rammens indvendige Længde fra Ø.—V. var 9′. Udvendig var Rammens største Tværmaal 7′—8′ og dens største Længde 11′. Den var saaledes bygget som en aflang Stenkiste, afrundet og højest mod V. og lav mod Ø.; men da der hverken fandtes Overliggere eller Spor af Laag, og da der i den øverste og midterste Del af det Sandlag, som udfyldte det indvendige Rum, kun fandtes enkelte haandstore Stene, der ikke kunne have været Laag, kan Stensætningen kun kaldes en Ramme. Mulig har denne været tildækket med Træplanker eller Grene, hvorpaa de i Graven fundne Haandstene da kunne have hvilet. — Indenfor Rammen og ved dennes sydvestlige Hjørne, omtrent $^1/_2$′ herfra, optoges med Bundfylden en meget smuk Sandstensøxe med Skafthul 5″ 7‴ lang, 2″ 1‴ bred over Skafthullet som M. S. Nr. 72.

Ligrester fandtes ikke.

$1^1/_2$′ vest for Rammen og lodret skjærende dennes Længdeaxe laa i en lige Linie N. Ø.—S.V. en aflang Stenlægning (Fig. 6 C) 9′ lang, 3′ 5″ bred, bestaaende af et enkelt Lag større Stene, lagte paa den naturlige Jordbund.

B. I det yderste af Højrestens sydlige Side, 14′ fra Højrestens sydøstligste Hjørne og c. 3′ under Højens Overflade laa paa det sydøstlige Affald af den underste Høj en for den sydlige Ende ved tidligere Gravning afskaaren, oval

og hvælvet Stendynge (Fig. 6 B), flad forneden og bygget af større og mindre Haandstene. Længderetningen var S.V. —N. Ø. med en Længde af 8', en Brede af 5' og en Højde af 2'. Fra Bunden af Stendyngen og fra den sydvestligste Del af samme optoges et ubeskadiget og fortrinlig hugget Flintspyd, 9" langt, 1" 6"', hvor det er bredest, idet den største Brede falder nærmest Odden og som M. S. Nr. 160. Spydet er paa Midten af begge Flader slebet saaledes, at Slibningen har en Længde af 4" og er af indtil 3/4" Brede, ligesom der findes Slibning paa Skaftenden. Der fandtes hverken brændte eller ubrændte Ben i Stendyngen; men har denne indesluttet et ubrændt Lig, hvad dens Form og Størrelse tyder paa, minder den i høj Grad om en lignende Gravform fra den ældste Del af Bronzealderen, som samtidig iagttoges i nogle i samme Sogn nærliggende, overpløjede Gravhøje, der laa i Gruppe sammen med Høj Nr. 5.

Fig. 7. 1/2.

7. Gravhøj paa Yding Plateauet, Matr. Nr. 5 a Yding Sogn, Voer Herred.

Højen var 278' i Omkreds og 9' høj. Paa den sydvestlige Side var der bortkjørt et 18' bredt Stykke. Højens Tværmaal var fra N.—S. 80', fra Ø.—V. 90'.

Midten af Højen var dannet af en stor Stenrøse, 24' i Tværmaal og 5' høj, anbragt paa den naturlige Jordbund. I Toppen af Røsen laa Halvdelen af en stor, trugformet Sten. Under denne Røse, et Par Fod sydøst for sammes Centrum, laa paa et lille Lag af Graasand et smukt hugget Flintspyd, Fig. 7, som M. S. Nr. 161, men med et Indsnit i begge Ægge henimod Skaftenden, samt et lille Stykke af et brændt Fugleben.

Ligrester fandtes ikke.

Paa den sydvestlige Side af Stenrøsen og tæt op til denne, bygget paa den naturlige Jordbund, stod en stor Kiste, opført af store Stene, med Længderetning S.V.—N.Ø., indvendig maalt 10′ 10″ lang, fra 1′ 3″ til 3′ 8″ bred og 4′ 7″ høj. Af Kistens 6 Overliggere var den vestligste paa Ydersiden som oversaaet med skaalformede Fordybninger. Paa Bunden af Kisten fandtes et Bronzesværd af Form Nr. 31 i Dr. Sophus Müllers: »Ordning af Danmarks Oldsager, Bronzealderen« og en Bronzeoxe af Form Nr. 39 i samme Værk. Fundet er som Nr. 51 opført i samme Forfatters Afhandling: »Ordning af Bronzealderens Fund«, Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1891, som hørende til den ældre Bronzealders ældste Periode.

8. Gravhøj paa Gaarden Vinkelholms Mark i Sahl Sogn, Houlbjerg Herred.

Højen var, da Undersøgelsen foretoges, til Dels sløjfet, idet al den løse Jordfyld var kjørt bort. Den tilbagestaaende Højrest var en langagtig Stenkjærne, c. 12′ lang, 8′ bred og 1′ høj, hvis øverste Del bestod af almindelige Haandstene, medens Bundstenene vare betydelig større, mange endog saa store, at der maatte to Mand til at løfte dem. Bunden af Stenkjærnen laa omtrent 1½′ under Jordoverfladen.

Under Sløjfningen havde Ejeren fundet c. 9 Lerkar af forskjellig Form og Størrelse, som alle havde indeholdt brændte Ben. Disse Kar havde staaet omsatte med mindre Stene i den østlige og sydlige Udkant af Højen. Kun et af disse Kar var bevaret i nogenlunde hel Tilstand, og i dette fandtes imellem de brændte Ben: 1 Pilespids, 1 lille Kniv og 2 Naale, alt af Bronze.

Under Bundstenene i den sydlige Halvdel af Stenkjærnen laa i Nærheden af et lille, tyndt Lag af Trækul en Spydspids af Flint som M. S. Nr. 165.

Noget under Toppen af Stenkjærnen fandtes imellem Haandstenene og omgivet af noget Sand og askeblandet Jord et smukt Flintspyd samt en Pilespids af Flint henholdsvis som M. S. Nr. 163 og 179.

Ved vore ovenfor beskrevne Udgravninger har det ikke i noget Tilfælde været muligt, uagtet meget omhyggelige Eftersøgninger, at opdage mindste Spor af Ligrester ved eller i Nærheden af de fundne Oldsager; men disse Sagers Art og Fundforhold tyde dog paa, at de i Stenalderen ere blevne nedlagte som Gravgods ved ubrændte Lig.

I Litteraturen have lignende jydske Grave ikke før været særlig omtalte[1]). De ville dog sikkert i Fremtiden hyppigere blive fundne og da blive Gjenstand for Opmærksomhed, ligesom mange lignende maa være blevne ødelagte eller ere blevne upaaagtede i Aarenes Løb[2]).

Disse Gravformer ere dog ikke særlig jydske. Lignende Grave ere paaviste i Holsten[3]) og maaske paa Bornholm[4]), hvor de der fundne ejendommelige »Kistegrave« ikke synes at staa de foran omtalte jydske Rammegrave fjernt. Det er derfor ikke umuligt, at de ville findes ogsaa paa de andre

---

[1]) En saadan Grav er dog funden paa Matr. Nr. 3 Addit Mark, S. Vissing S., Tyrsting H., Aarhus A. Se N. F. B. Sehested: »Archæologiske Undersøgelser 1878—81«.

[2]) I Aarhus Mus. hist. Afdl. haves der flere Fund med lignende Oldsager som fra oven beskrevne Grave, uden at de nærmere Fundforhold kunne oplyses anderledes end, at det er »Højfund«. — I en Gravhøj paa Matr. Nr. 20 a, Sjelle S., Framlev H., Aarhus A. er der indenfor en med Stenhob overhvælvet Stenkreds paa Højens Bund fundet en Graastensøxe med Skafthul omtrent som M. S. Nr. 76, men afrundet nedenfor Skafthullet og med en tyk Udvidelse ved Nakken.

[3]) J. Mestorf: »Verhandl. der Berliner anthrop. Gesellschaft«. Møde 22 Juni 1889.

[4]) E. Vedel: »Bornholms Oldtidsminder og Oldsager«, Side 8 og Tillæg I B Nr. 4, 5 og 6.

danske Øer, hvor de hidtil kunne være undgaaede Opmærksomheden paa Grund af deres ofte underjordiske Beliggenhed, eller fordi de kun have været dækkede med lave Jordhøje, som i overpløjet Tilstand let unddrage sig Opmærksomheden; men der skal dog henvises til, at det i M. S. Side 12 udtales, at Øxer med Skafthul som de, der ere fundne i ovennævnte Grave, kun ere almindelige i Jylland, og at disse Former enten ikke eller dog kun særdeles sjældent forekomme paa Oerne og navnlig ikke i det østlige Danmark.

Sammenholder man disse Grave med de holstenske, viser det sig, at Gravformerne indbyrdes ere temmelig afvigende, medens de som et fælles Særpræg alle have Karakter af Grave for enkelte Individer, hvad deres indskrænkede Størrelse og Antallet af Oldsager i hver enkelt Grav viser hen til.

Der synes at være to væsentlig forskjellige Hovedformer, som kunne bestemmes saaledes:

I. Grave, — man kunde kalde dem Rammegrave, — som mere eller mindre fuldstændig ere hegnede af Stene, paa eller under Bunden af lave Jordhøje og undertiden med Stenlag i Jordfylden over Graven.

II. Grave, uden Antydning af nogen Ramme, i eller under Stendynger og dækkede af middelstore eller mindre Jordhoje. Stendyngen kan da have Karakter af Røse eller af en oval, noget over Mandslængde lang Stenhob.

Til en sikker kronologisk Bestemmelse af Gravene er vort Materiale for ringe. Vi skulle derfor i det Følgende indskrænke os til blot at paapege de Forhold ved disse Fund, som i Forbindelse med forskjellige Oplysninger og Analogier hentede fra Fund paa andre Omraader, men som alt ere behandlede i Litteraturen, kunne berettige os til om end kun et Forsøg paa Løsningen af Tidsspørgsmaalet.

Karakteristisk for Klasse I er, at hvormeget den mere eller mindre fuldstændige Stenramme, som hegner disse Grave, end nærmer sig til Kisteformen, er den dog aldrig dækket

med Overliggere af Sten. Gaaer man ud fra, at de alle ere Grave for enkelte Individer, hvorved de træde i bestemt Modsætning til Dyssernes og Jættestuernes Massebegravelser, kan denne Omstændighed i Forhold til de egentlige Kister pege hen mod Stenalderens Slutning, hvor man da mere og mere kommer bort fra de store Fællesbegravelser i samme Grav, medens det paa den anden Side maa indrømmes, at Oldsagerne ikke synes at føre alle Gravene ned til den sidste Del af Stenalderen.

De i Grav Nr. 1 fundne Ravperler, der i Form og Tildannelse staa langt tilbage for Jættestuernes smukke, næsten sirlig forarbeidede Ravsmykker, synes saaledes at føre denne Grav op til en tidligere Periode af den yngre Stenalder end den, selve Gravformen formentlig antyder. De raat formede, ovale Perler findes ogsaa ofte i Dysserne (ɔ: de smaa Kamre).

Oldsagerne i Grav Nr. 2 føre derimod denne Grav ned til Stenalderens seneste Periode. Lerkarret er saaledes af en bekjendt Form, der ansees for at skrive sig fra Stenalderens Slutning[1]), ligesom den lille, bredæggede Retøxe af sort Flint og Øxen med Skafthul begge ere af yngre Former.

Hvad Klasse II angaaer, maa disse Grave vistnok saavel i Henseende til Gravform som til Oldsager — Flintspyd og Dolk eller Kniv — ansees for yngre end Klasse I, og maaske staa de nær ved Bronzealderen.

Imedens Klasse I ikke synes at forekomme som secundær Begravelse i Høje, men udelukkende som central, findes Klasse II snart som central, snart som secundær Begravelse. Der er saaledes i samme Høj truffet en Grav af Klasse I

---

[1]) Oscar Montelius i »Svenska Fornminnesföreningens Tidsskrift«, 7 Bind, 1888—90, S. 145, — Sophus Müller: »Ordning af Danmarks Oldsager, Stenalderen«, Nr. 225. — Henry Petersen: »Om Stenalderens Gravformer i Danmark« i Aarb. f. n. Oldk. og Hist., 1881, S. 343.

som central og en Grav hørende til Klasse II som secundær Begravelse. Denne Omstændighed er da ogsaa i og for sig afgjørende med Hensyn til Spørgsmaalet om, hvilken af disse to Former der er den yngste. Grav 6 B maa nemlig være yngre end Grav 6 A.

Som tidligere sagt, er det fælles Kjendemærke for alle disse Grave, at de ere Grave for enkelte Individer. Kunde man anse Stenrammen for at være samtidig med eller kun et Minde om den stensatte Kiste med Overliggere af store Stene, maatte man, uden Hensyn til fornævnte Betænkeligheder hentede fra Oldsagerne, komme til at betragte disse Grave som en — maaske særlig — Gravform, der kunde have udviklet sig henimod Stenalderens Slutning, og som saaledes viste hen mod den gryende Bronzealder. Den Betragtning kan ogsaa i al Almindelighed gjøres gjældende, at det er naturligt under en fremadskridende Kulturudvikling, at man fra Fællesbegravelse i en enkelt Grav gaaer fremad til Begravelse af det enkelte Individ i en for dette alene indrettet Grav. Allerede i Aaret 1859 har Kammerherre J. J. A. Worsaae ogsaa udtalt[1]) at: »Jo mere Gravenes eller Stenkisternes Indretning og Form fjærner sig fra Dyssernes og Jættestuernes kisteformede Kamre, desto yngre maa man vistnok anse dem for at være«; ligesom han sammesteds omtalte som hørende til den ældre Bronzealder: Aflange Stenkister, som ikke ere dækkede med store Stene (Grave paa Morsø og ved Hørning i Nærheden af Skanderborg); endvidere Grave, i hvilke de ubrændte Lig slet ikke ere omgivne af ordentlige Stenkister, men alene af smaa Stenindfatninger, og endelig Grave, hvor de ubrændte Lig kun have været dækkede af en Stendynge, allesammen Gravformer, der minde om de i ovenbeskrevne Høje fundne Grave.

---

[1]) J. J. A. Worsaae: »Om en ny Deling af Sten- og Bronzealderen« i Overs. over d. kgl. d. Vidskbs. Selskabs Forhdl. for Aaret 1859.

Det har dog staaet klart for os, at Gravformer, som ofte udtalt af andre, ikke i og for sig indeholde et tilstrækkelig tidsbestemmende Moment, men at Kronologien bør støtte sig paa Oldsagerne og da mest paa de samlede Fund. Mangelen paa tilstrækkeligt Sammenlignings Stof har derfor medført, at foranstaaende Betragtninger ikke gjøre Fordring paa at indeholde mere end et Forslag til Løsning af de meget vanskelige Spørgsmaal, som disse Grave stille.

Aarhus i Januar 1892.

FORTSATTE BEMÆRKNINGER OM UNIONSBREVET FRA KALMARMØDET 1397.

AF

KR. ERSLEV.

Da jeg i 1889 i dette Tidsskrift offentliggjorde en Undersøgelse om det navnkundige Brev fra Unionsmødet i Kalmar, var dette nærmest foranlediget ved de Meninger, som Hr. Arkivar Rydberg kort i Forvejen havde fremsat derom. Med al Anerkendelse af de Bidrag til Brevets rette Forstaaelse, som den svenske Forsker havde givet, maatte jeg dog polemisk vende mig imod mange af hans Udtalelser og særligt da de Punkter, hvor han havde stillet sig i Opposition til den Grundopfattelse, som først Paludan-Müller havde gjort gældende. Under disse Forhold var det ikke saa underligt, at Hr. Rydberg atter ytrede sig om Sagen, og han gjorde det i et Indlæg, indført i Svensk Historisk Tidskrift for 1890. Heri fastholdt han sin Opfattelse af Brevets Karakter og den Hypothese, som han havde fremsat for at forklare denne, men hvad selve Forstaaelsen af Brevet angaar, gjorde han dog en Indrømmelse paa et særdeles væsentligt Punkt. Dette gav mig Haab om, at man kunde naa videre, netop hvad den positive Forstaaelse af Brevet og dets Mening angaar; jeg tog mig derfor for at give en indtrængende Analyse af Kalmarbrevets Form og Ordlyd, og paa Basis deraf rettede jeg en Række

Spørgsmaal til Hr. Rydberg. De blev trykte som Tillæg til det svenske Tidsskrift i 1891 og efterfulgtes umiddelbart af Hr. Rydbergs Svar.

Denne Pennefejde har sikkert bidraget til at sætte Problemet i klarere Lys; adskillige Misforstaaelser er derved blevet bortryddede, Vanskelighederne er kommet skarpere frem, og det turde vel være af Interesse i Korthed at kaste et Blik paa, hvorledes Sagen nu stiller sig. Jeg har saa meget mere Grund dertil, som jeg i de nævnte Spørgsmaal netop alene holdt mig til Brevets Fortolkning i snævreste Forstand, medens jeg for at faa denne klaret afholdt mig fra enhver Drøftelse af de Slutninger, der kunde drages derudfra.

Hr. Rydbergs Anskuelser om Unionsbrevet fremførte han 1883 i sin Indtrædestale i det svenske Antikvitetsakademi; trykt blev Talen først i 1886. Først og sidst bekæmpede han Paludan-Müllers Grundopfattelse, som jo er den, at Kalmarbrevet ikke er selve Unionens Grundlov, men kun et Vidnesbyrd om Kalmarmødets Beslutninger, og et Vidnesbyrd, som ikke kunde give Unionen Retsgyldighed, siden det ikke fulgtes af Udstedelsen af de Ratifikationsbreve, der ogsaa blev aftalte i Kalmar. Rydberg erklærede denne Opfattelse for aldeles urigtig og hævdede tværtimod, at Brevet efter sin Ordlyd netop var beregnet til at være selve Unionstraktaten, det officielle Dokument om Kalmarmødets Beslutning; at de i Aftalen berørte Breve ikke blev udstedte, kunde ikke have videre Betydning, da disse Breve ingenlunde var Ratifikationer, men kun nogle lidt højtideligere Gentagelser af selve Kalmarbrevet.

Det var altsaa de to Paastande, som stod imod hinanden, da jeg, efterat Hr. Rydbergs Tale var blevet trykt, udtalte mig om Sagen. Jeg stillede mig ganske paa Paludan-Müllers Side og imødegik den svenske Forfatters Angreb paa ham. En stor Del af Hr. Rydbergs Argumentation kunde jeg herved afgøre med et Par Ord; naar han lagde allermest

Vægt paa at godtgøre, at Kalmarbrevet indeholdt de definitive Bestemmelser om Unionen og Vilkaarene derfor, og naar han deraf sluttede, at Brevet ikke var »afsedd att varda ett utkast eller ett förslag«, saa var det uomtvisteligt rigtigt, men det var en Kamp mod Vejrmøller. Jeg gjorde korteligt opmærksom paa, at Pal.-Müller aldrig havde sagt eller ment noget saadant, og siden er da ogsaa dette gaaet ganske ud af Debatten.

Den virkelige Forskel mellem de to Forfatteres Syn laa derimod i, at de saa helt forskelligt paa Karakteren af de senere Breve, der skulde udstedes i Henhold til Aftalen i Kalmar. Disse betegnede Pal.-Müller som Ratifikationer og sluttede deraf, at deres Ikke-Udstedelse ophævede Aftalens Gyldighed; Rydberg definerede dem derimod som Promulgationsakter, der ikke kunde have væsentlig Betydning. Det blev da Hovedpunktet i min Afhandling fra 1889 at udfinde, hvorledes det forholdt sig hermed. Jeg godtgjorde, at Pal.-Müller virkeligt havde Ret i at tale om Ratifikationsbreve, og jeg paaviste, hvorledes Rydbergs Benægtelse deraf kun stammede fra, at han selv havde misforstaaet det lille Ord *af* i Kalmarbrevet, og heller ikke forstaaet, at Pal.-Müller havde gengivet det korrekt og netop derved naaet til sin Hovedtanke. Den omhyggelige og vidtløftige Bevisførelse for, at det forholdt sig saaledes, havde ogsaa den tilsigtede Virkning; i sit Indlæg fra 1890 var Hr. Rydberg nødt til ganske at lade sin Fortolkning af dette Sted i Brevet falde, maatte indrømme, at jeg havde forstaaet Pal.-Müllers Mening rigtigt, og at dennes Forstaaelse af Brevet her var den ene rette.

Naar man erindrer, at det her drejer sig om det, som Rydberg tidligere havde betegnet som »hufvudargumentet«, »skriftens kardinalställe«, »kärnan i bevisningen«, vil man forstaa, hvilken Vægt jeg maatte tillægge Rydbergs Indrømmelse, men man vil paa den anden Side let fatte, at han efter Evne søgte at reducere Betydningen af, hvad han ikke kunde nægte. Han indrømmede vel, ikke blot at selve

Brevets Ord skulde forstaas, som jeg havde hævdet, men ogsaa videre, at de senere Breve netop blev Stadfæstelsesbreve, som hvert enkelt Rige skulde afgive til de to andre Deltagere i Unionen. Alligevel mente han at kunne godtgøre baade, at Forskellen mellem dette og hvad han tidligere havde troet paa, »i realiteten var ringa, om ens någon«, og tillige — mirabile dictu — at denne lillebitte Forskel »på det mest evidenta sätt« beviste Rigtigheden af — ikke min, men hans Mening. Se, det er jo i Sandhed en stor Tanke: Jeg har lært Rydberg den rette Forstaaelse af Brevet, og denne Forstaaelse beviser saa netop den Opfattelse, som han før var kommet til ud fra sine urigtige Udgangspunkter! Jeg er dog bange for, at udenforstaaende ikke paa Forhaand vil finde dette Resultat synderligt rimeligt; at Rydberg faar sit bedste Vaaben fra sine Modstanderes Rustkammer, lyder dog vist for underligt[1]).

Kunststykket gøres paa denne Maade: De senere Breve er de enkelte Rigers Stadfæstelser af Fællesaftalen i Kalmar, som foreligger i Unionsbrevet; de er, hvad Udstedere angaar,

[1]) For klart at vise »hela anmärkningens obetydelighet« aftrykker Hr. Rydberg en Række Citater, der godtgør, at ingen før mig har forstaaet Paludan-Müller rigtigt. Dette er sandt; jeg havde selv i min Afhandling antydet dette ganske vist kuriøse Forhold. Hvis Hr. Rydberg nu havde rost mig for at have forstaaet Pal.-Müllers rigtige Mening rigtigt, vilde min Beskedenhed have forbudt mig at gentage det. Men naar han derimod vil bevise herved, at Forskellen er ubetydelig, overser han ganske sin egen Rolle. Før ham indsaa ingen, at det kunde gøre nogen Forskel, om man forstod: Breve fra hvert Rige eller: Breve til hvert Rige; man tog da Pal.-Müllers Resultat, men tillige det traditionelle: Breve til hvert Rige. Saa var det, at Rydberg aldeles korrekt viste, at naar det var: Breve til hvert Rige, saa havde Pal.-Müller Uret i at tale om Ratifikationsbreve; det blev kun Gentagelser af Kalmarbrevet. Fra et baade-og blev det nu til et enten-eller, og her var det, at jeg viste, at det var Pal.-Müller, der havde Ret.

helt forskellige herfra, saaledes at den fælles Aftale kun findes eet Sted, i Kalmarbrevet; — dette er altsaa netop selve Unionsakten. Herved bør man nu først og fremmest beundre den dialektiske Færdighed, der tillader Hr. Rydberg i 1883 at bevise, at Kalmarbrevet er selve Unionsakten, fordi de senere Breve kun er Gentagelser af det, og i 1890 at bevise, at den er akkurat det samme, fordi de er forskellige derfra. Men dernæst bør man stille sig klart, at det slet ikke er det, der tales om i denne Sammenhæng. Spørgsmaalet er ikke om, hvad Kalmarbrevet vilde være, hvis det var blevet efterfulgt af de senere Ratifikationer, men om det er fuldgyldigt uden dem. Det var det, Pal.-Müller nægtede; en Aftale, der selv fastsætter, at den skal ratificeres, og som ikke bliver det, kan der ikke tillægges fuld Retsgyldighed. Overfor dette var det, at Hr. Rydberg i 1883 sejrrigt godtgjorde, at hvad enten de Gentagelsesbreve, som han den Gang argumenterede med, blev udstedte eller ikke, saa maatte Kalmarbrevets Gyldighed i alt Fald staa urokket; men denne Argumentation, den gælder ikke mere, naar de manglende senere Breve anerkendes som de enkelte Rigers højtidelige Erklæringer om deres Indtrædelse i Unionen. Man kan tillægge Ratifikationsbreve større eller mindre Vægt; men at de udebliver, kan aldrig være saa ligegyldigt som Ikke-Udstedelsen af nogle blotte Gentagelser af Hovedakten [1]).

---

[1]) For ret at vise, hvor vigtigt Kalmarbrevet er i Sammenligning med Stadfæstelsesbrevene, har Hr. Rydberg en Betragtning, der sikkert vil forekomme mange ret tiltalende. Han siger nemlig, at man kun af Kalmarbrevet, ikke af Ratifikationsakterne kunde lære selve Unionens Stiftelsesdag at kende, og endda var Brevet jo netop, Dronningen til Ære, dateret paa hendes Navnedag. Jeg tror nu ikke, at nogen før i Brevets Datering paa Margretedag har fundet andet end en Tilfældighed; men hvad det saa var, saa var denne Dag i alt Fald ikke den Dag, paa hvilken Unionen

Dette sidste er jo imidlertid kun min Mening, ikke Hr. Rydbergs, og efter dennes Indlæg fra 1890 var Stillingen altsaa den, at min svenske Modstander vel havde accepteret min Opfattelse af Ratifikationsbrevenes Karakter, men ellers paa alle Punkter holdt sine gamle Paastande opret. Havde jeg tidligere kunnet haabe, at naar der blot opnaaedes Enighed om disse Stadfæstelsesbreve, saa vilde Hr. Rydbergs hele Opposition mod Pal.-Müller falde bort, var dette Haab unægteligt blevet skuffet. Men Sagen var dog blevet meget simplere end før; al virkelig Uenighed drejede sig nu om selve Kalmarbrevet, og jeg besluttede da at gøre et Forsøg paa at faa min Modstander til ogsaa her at anerkende Rigtigheden af Pal.-Müllers Grundtanke.

Kalmarbrevet, som det nu foreligger, ser jo meget gaadefuldt ud. Det er efter sin Ordlyd udstedt af 17 Rigsraader; dog har kun ti af disse sat deres Segl under det. Dertil kommer, at det aabenbart har været Meningen, at Brevet før Beseglingen skulde være omskrevet paa Pergament; dette er dog ikke sket, selve Papirskoncepten er blevet beseglet. Her er Gaader, som kun kan løses ved Gætninger, og saadanne var det mig klart, at det ikke kunde nytte yderligere at drøfte med Hr. Rydberg. Men man kunde ogsaa undgaa det; man kunde gaa tilbage før Beseglingen,

---

blev »stiftet«. Fra denne Dag er dateret de sytten Raaders Vidnesbyrd om den trufne Aftale, der skulde danne Grundlaget for de enkelte Rigers Ratifikationer; men disse Raader angiver selv, at Unionen var vedtaget før. Der staar i Brevet: *da var her i førnævnte Time og Stad dagtinget en ubrødelig Forbindelse* osv., og dette *førnævnte* gaar paa, at *Trinitatis Søndag her i Kalmar* var Kong Erik kronet. Dette er da saa at sige Unionens officielle Stiftelsesdag, og den vilde man ogsaa kunne have læst i hvert af Stadfæstelsesbrevene. Rydbergs fuldkomne Mangel paa Forstaaelse af det ejendommelige i Kalmarbrevets Form, som jeg nedenfor kommer ind paa, har ogsaa her lukket hans Øjne for Brevets klare Ord.

og simpelthen rejse det Spørgsmaal: Hvad mente Koncipisten, da han skrev Brevet. Det var et Spørgsmaal, der maatte kunne besvares uden Gætning; her drejede det sig om en ren positiv Fortolkning, hvorom der maatte kunne opnaas Enighed, ligesom vi faktisk var blevet enige om, hvad Kalmarbrevet mente med sin Omtale af de senere Stadfæstelsesbreve[1]). Og Meningerne herom stod skarpt og tydeligt overfor hinanden. Pal.-Müller definerede Brevet som et Vidnesbyrd, udstedt af de sytten Raader om, hvad Kongen, Dronningen og hele Raadet havde vedtaget i Kalmar; — Rydberg derimod paastod, at Dokumentet efter sin Ordlyd var »det officiella dokumentet för mötets i Kalmar beslut i unionsfrågan, afsedt att ega all den förbindande kraft, som detta beslut i sig sjelft kunnat ega«.

Forskellen var altsaa, saaledes stod det for mig, at den ene Gransker paastod, at Kalmarbrevet var et Vidnesbyrd om Mødets Beslutning, at den anden modsat hævdede, at det var selve Beslutningen, og i Overensstemmelse med denne Tanke fremsatte jeg saa en Række Spørgsmaal til Hr. Rydberg, der til sammen gik ud paa at faa anerkendt, at Definitionen som en Beslutning var umulig, at Definitionen som Vidnesbyrd derimod var den eneste rette. Hvilke Konsekvenser der kunde drages deraf, det rørte jeg ikke

---

[1]) Da jeg i Indledningen til mine »Spørgsmaal« havde omtalt dette sidste Faktum, beklagede Hr. Rydberg sig i sine »Svar« meget over, at jeg havde »fortiet«, at han netop ved at gøre denne Indrømmelse havde fundet det afgørende Bevis for sin Hovedopfattelses Rigtighed; se derom ovfr. S. 349. Denne »Fortielse« var den Gang paabudt af, at jeg paa intet Punkt vilde tale om andet end positiv Fortolkning; efterat jeg her, hvor denne Begrænsning ikke er foreskrevet, har omtalt den glimrende Dialektik og det morsomme Quiproquo, hvorved Hr. Rydberg førte Beviset for dette, vil man maaske tro mig, naar jeg siger, at da jeg affattede mine Spørgsmaal, kostede det mig en svær Overvindelse ikke straks at belyse denne karakteristiske Saltomortale.

ved; jeg holdt mig udelukkende til dette simple Fortolkningsspørgsmaal.

Hr. Rydbergs Svar paa disse Spørgsmaal var højst overraskende. Han erklærede i de stærkeste Ord, at det var aldeles urimeligt at tyde Brevet som en Beslutning, men vel at mærke, han fralagde sig ogsaa paa det bestemteste, at han nogensinde havde sagt eller ment noget saadant[1]).

Det var overraskende, siger jeg. Det synes jo nemlig ganske indlysende, at en Retshandling kun kan dokumenteres skriftligt paa een af to Maader: den handlende kan selv udstede det Dokument, hvori han kundgør sin Handling, eller ogsaa kan andre bevidne, at Retshandlingen er foregaaet. En Skødning kan konstateres ved, at Skøderen selv udsteder sit Brev derom, eller ved at et Herredsting, en Notar eller nogen anden bevidner, at Skødningen er sket. Disse to Maader findes, men gives der nogen tredje? Jeg kan ikke tænke mig, hvad det skulde være, og den simpleste Logik synes at lære, at der ikke kan findes flere, saa vist

---

[1]) Det er vel værdt at anføre nogle af Hr. Rydbergs egne Udtryk herom, der tillige vil kunne give en Ide om hans tiltalende Tone: »Jag har aldrig tänkt eller sagt en sådan orimlighet, som den hr. Erslev påstår skulle framgå af min uppfattning af akten, eller att brefvet skulle gå ut på »at 17 mänd beslutter« unionen. . . . Det osanna påståendet, att jag skulle sagt att de sjutton beslöto unionen . . . . Det ogrundadade påståendet, att jag skulle sagt eller menat, att de sjutton skulle beslutit unionen. — Alltså, som hr. Erslev fullkomligt oberättigadt påbördat mig den åsigten, att akten skulle innehålla att de sjutton ägt rätt att besluto på deras medbröders vägnar, en i själfva verket rent af orimlig kompetens . . . .« Jeg aftrykker ogsaa denne Blomstersamling, fordi Hr. Rydberg strengt taget intetsteds har sagt, at Akten ikke er en Beslutning; han siger jo stadigt kun, at de sytten Udstedere ikke beslutter i Akten. Man skulde vel ikke anse det for tænkeligt andet end, at de to Ting maa følges ad; men overfor en saa dialektisk Modstander er det bedst at tage Forbehold.

som Begreberne: 'Jeg selv' og 'andre Mennesker' tilsammen omfatter den hele Menneskeslægt. Naar Hr. Rydberg da atter og atter angreb Pal.-Müller og mig, fordi vi kaldte Brevet et Vidnesbyrd, naar han modsat betonede, at det var selve Unionsakten, kunde jeg ikke nære Tvivl om, at han dermed mente, at det var selve Beslutningen om Unionen. Jeg bestyrkedes deri ved Udtalelser som den ovenfor aftrykte, fremdeles ved at se ham betegne Udstederne som Kontrahenter paa de tre Rigers Vegne (thi at kontrahere en Unionsakt syntes dog at maatte være enstydigt med at beslutte Unionen), ved at han lod deres Besegling betyde, at de gav deres »samtycke till unionen«, og ved meget andet[1]).

Imidlertid, Hr. Rydberg paastaar jo, at dette aldrig har været hans Mening; han afviser det som »värre end ett missförstånd«. Det gør han, men uheldigvis har han ikke gjort det, som man dog maatte vente: intetsteds i sit Svar har han oplyst, hvad da Brevet efter hans Mening er. Det negative er sikkert nok; det er ikke en Beslutning; men det positive? Det lyder utroligt, men er dog en uomtvistelig Sandhed: i sit Svar paa et Indlæg, der ene og alene drøfter det Dilemma: 'Beslutning' eller 'Vidnesbyrd', er det lykkedes Hr. Rydberg ganske at undgaa at sige, hvad Brevet da er. Jeg diskuterer helt igennem dette: 'vi beslutter', 'vi bevidner'; paa Hr. Ryd-

[1]) Endnu i 1890 havde Hr. Rydberg jo stærkt betonet, at Unionen var »stiftet« paa Margretedag, fordi Raadernes Brev er dateret fra denne Dag, og man skulde dog tro, at Unionens Stiftelsesdag maatte være den Dag, da der toges Beslutning derom. Uheldigvis har Hr. Rydberg i 1891 glemt at forklare, hvorledes den Dag, da Raaderne ikke skulde beslutte, alligevel kunde blive Stiftelsesdagen; »akten säger jo, att beslutet är fattadt af alla tre rikenas råd«, ja, og den tilføjer, at dette er sket *i førnævnte Time og Stad*, hvilket ikke gaar paa Margretedag; se ovfr. Dette er en kedelig Forglemmelse, da jeg frygter, at ingen anden end Hr. Rydberg vil kunne udfinde, hvorledes disse to Angivelser lader sig forene.

bergs seks tættrykte Sider findes intetsteds et Verbum i Aktiv for, hvilken Handling det er, Udstederne udfører; lige saa lidt er der noget Substantiv, svarende til 'Beslutning', 'Vidnesbyrd'[1]. — Naar det falder Hr. Rydberg selv saa vanskeligt at finde et Udtryk for sin Mening, ja, saa kan jeg ærligt talt ikke angre, at jeg i min Søgen derefter har fundet et Udtryk, der ikke vinder hans Bifald.

Da jeg affattede mine »Spørgsmaal« til Hr. Rydberg, kendte jeg jo min Modstanders Kampmaade, og man vil da fatte, at jeg stillede mine Spørgsmaal saa skarpt jeg evnede, og man vil heller ikke undre sig over, at jeg sluttede med at sige: »jeg stoler paa, at Hr. Rydberg i Sandhedens Interesse vil svare ligesaa tydeligt og klart, som jeg haaber at have været i det foregaaende«. I Belysning heraf turde den fuldstændige Mangel paa en positiv Tydning af Brevet i Hr. Rydbergs »Svar« blive endnu mere betegnende end den i sig selv er.

Naar Hr. Rydberg altsaa ikke vil sige, hvorledes han opfatter Brevets Hovedkarakter, er dette nok betegnende for hans Polemik; underligt i sig selv er det naturligvis slet ikke. At finde en tredje Hovedform for Breve foruden de to mulige, Beslutningen og Vidnesbyrdet, det har endog oversteget Rækkevidden af hans dialektiske Evne; men det vilde

---

[1]) Jeg siger vel at mærke: Substantiver, svarende til mine: thi af andre er der nok. Et af dem synes Hr. Rydberg selv at stille parallel med mine Definitioner; han taler om: »koncept till '*kun et vidnesbyrd*' (Paludan-Müllers och hr. Erslevs grundpåstående) eller koncept till *unionsakt* (mitt grundpåstående)«. Det kan dog vist ikke være hans Tanke, at der herved er opstillet uforenelige Modsætninger: at dele Breve i: Beslutninger, Vidnesbyrd og Unionsakter vilde jo logisk svare til, om man som Elementernes tre Grundtilstande vilde nævne: flydende, fast og — Vand. Ligesom Vand kan forekomme baade i flydende og fast Tilstand, kan en Unionsakt naturligvis udstedes baade som Beslutning af Statsmyndighederne og som Vidnesbyrd af andre om Beslutningen.

jo ogsaa være for meget at forlange, at han skulde kunne sige det uudsigelige. Definitionen som en Beslutning viser han langt bort fra sig, og naar han erklærer det for ganske umuligt at lade Udstederne af Akten 'beslutte Unionen', maa dette jo finde den fuldeste Billigelse hos mig, der netop havde gjort mit bedste for at faa dette anerkendt. Altsaa ikke dette *tertium, quod non datur,* heller ikke en Beslutning; — men et Vidnesbyrd da? At Hr. Rydberg imidlertid ikke har kunnet overvinde sig selv til at bruge dette Udtryk, det er virkeligt ikke overraskende for den, der veed, hvorledes han har forkætret dette Ord i sine Modstanderes Mund. Det er nu een Gang saa, at man kan være i Tvivl om, hvorledes man med eet Ord skal udtrykke Hr. Rydbergs Grundpaastand, Unionsakt, Fundamentalakt, Normalakt og meget andet; men at Paludan-Müllers og min Definition er Vidnesbyrdet og kun det, det veed Hr. Rydberg, at selv den flygtigste Læser har fattet, fordi han selv har sagt det lige saa tidt som vi. Og Hr. Rydberg har saa rigtigt forstaaet, at det at tage sine Modstanderes Definitioner og dermed bevise sin egen oprindelige Paastand, det Kunststykke kan gøres een Gang; gentages kan det ikke.

Saa undgaar Hr. Rydberg da omhyggeligt Definitioner, der svarer til de af mig opstillede, og dog, hvor nær er det ikke ved, at Sandheden slipper ud. Da han første Gang med Harme tilbageviser, at han skulde have ment, at de sytten Raader 'beslutter Unionen', saa siger han: »Jag har sagt, att de sjutton voro att betrakta ... som representanter för de tre rikenas råd, hvilka (råden nämligen) sägas, med konungens och drottningens samtycke, sluto unionen«. Hvor er denne Sætning ikke betegnende for Tydeligheden og Klarheden i Hr. Rydbergs Svar! Jeg spørger om, hvad Udstederne g ø r (vidner de? beslutter de?); Hr. Rydberg svarer med at sige, hvad de e r (Repræsentanter); — Spørgsmaal: Staar De eller rider De? Svar: Jeg er Hattemagersvend. Men hvad g ø r

de sytten? Ja, Sætningen er slemt stillet paa Skruer[1]), Verbet er omhyggeligt sat i Passiv (sägas); men man prøve paa at lave det til Aktiv. Saa faar man ud, at de sytten siger, at de tre Rigers Raad har besluttet Unionen. At sige skulde synes at være et svagere Udtryk end at vidne; — men ganske vist, Hr. Rydberg har aldrig sagt, at Udstederne siger; det er ene min Omskrivning[2]).

Hvor nær Hr. Rydberg er ved at tilegne sig Definitionen Vidnesbyrd, ses dog bedst paa en anden Maade; det og det alene forklarer en Anke, som han retter mod mig og som er højst kuriøs. Han er bange for, at jeg er i Færd med at ændre min Opfattelse, og han slaar derfor fast, hvad baade jeg og Paludan-Müller oprindeligt har ment, for at jeg ikke ubemærket skal løbe bort derfra. I sine Spørgsmaal, siger han, hævder Hr. Erslev som sin Opfattelse, at Brevet er et Vidnesbyrd; men det er slet ikke den oprindelige Paastand; thi da hed det: kun et Vidnesbyrd. Og vel at mærke, dette kun »är dock sjelfva *hufvudordet*« (udhævet af Hr. Rydberg), som Hr. Erslev virkeligt ikke kan faa Lov til ubemærket at »esca-

---

[1]) Endda har jeg jo, som antydet ved Prikkerne, udeladt flere Ord i Sætningen; de vil findes nedenfor Side 359, Anm.

[2]) Den ovenanførte Sætning turde være den tydeligste Udtalelse af Hr. Rydbergs Mening; den næsttydeligste bør ogsaa anføres. Han fører et Forsvar for, at der i Akten ikke er indsat »något befullmäktigande för de sjutton att besegla å egna och de öfrigas vägnar«; Forsvaret skal jeg lade staa ved sit Værd; men altsaa, de sytten har Fuldmagt til at besegle. Hvor oplysende er det ikke, naar man ikke faar at vide, hvad den Akt er, de skal besegle! Det er Unionsakten, siger Hr. Rydberg; besegle betyder »gilla«, sagde han 1890. Altsaa er de sytten bemyndigede til at antage eller forkaste Unionen, skulde man tro; — men det stemmer ikke med det i 1891 tydeligt udtalte, at en saadan Ret vilde være »en i sjelfva verket rent af orimlig kompetens«. — Men er de sytten da kun befuldmægtigede til at besegle en officiel Udtalelse om Unionen? Ja, hvis det er Meningen, er vi ganske enige.

motera bort«. — Jeg kan berolige Hr. Rydberg. Jeg fastholder ganske, at Brevet ikke er en Beslutning, men kun et Vidnesbyrd; men enhver vil forstaa, at der alene er Mening i dette kun, naar man nævner Beslutningen med som det, der er mere direkte end Vidnesbyrdet. Derimod har jeg aldrig været saa ulogisk at definere Brevet som »kun et Vidnesbyrd«, da jeg virkeligt ikke betragter Vidnesbyrd i sig selv som noget nedværdigende; dette »högviktiga« Ord staar derfor i min Afhandling, saa vidt jeg kan finde, blot et eneste Sted, og da hvor Modsætningen 'Beslutning' er med, og det har ikke fundet Plads i mine Spørgsmaal, hvor jeg netop ene gaar ud paa at definere, ikke paa at vurdere[1]). Naar Beslutningen er ude af Verden, er dermed det ominøse kun ogsaa forsvundet. Men hvorledes kan Hr. Rydberg falde paa at sige noget saa komisk som, at dette kun er »sjelfva hufvudordet«? Jeg tillader mig at tro, at dette er, fordi han selv er paa Nippet til at gøre Definitionen Vidnesbyrd til sin, og derfor for Sikkerheds Skyld vil slaa fast, at dette ingenlunde er hans Modstanderes Definition, at disse derimod paastaar det derfra saa vidt forskellige: kun et Vidnesbyrd.

Alt, hvad jeg kan sige om Hr. Rydbergs positive Mening om Brevet, er jo imidlertid blot mine egne Gætninger; det eneste, han har oplyst, er, at han ikke opfatter det som en Beslutning. Alene dette er imidlertid særdeles oplysende; en Række Udtalelser af ham, som jeg tidligere troede, at jeg maatte angribe, kan efter denne Oplysning ikke mere give Anledning til Strid. Naar Hr. Rydberg saaledes fastslaar, at hans »grundpåstående« er, at Brevet er »koncept till unionsakt«, saa har jeg intet mere at indvende imod denne

[1]) Netop det samme gælder naturligvis Paludan-Müller; ogsaa han bruger alene det 'nedsættende' Ord om Vidnesbyrdet, idet han sammenstiller det med en Beslutning: Lex igitur, quam vocant, unionis nihil est nisi .... testimonium septendecim senatorum.

Definition: thi det kommer ganske an paa, hvad man lægger ind i Ordet »Akt«, og nu har Hr. Rydberg jo oplyst, at han dermed ikke mener, at Akten er selve Beslutningen om Union, saaledes som f. Ex. Bergenstraktaten af 1450 er selve Rigsraadernes Beslutning om Foreningen mellem Danmark og Norge. At Kalmarbrevet derimod indeholder den definitive Aftale om Unionsvilkaarene og for saa vidt kan kaldes Unionsakten, det er en uomtvistelig Sandhed, der heller ikke er blevet bestridt; jeg kalder det jo selv i Overskriften til min Afhandling: Unionsbrevet. Akkurat det samme gælder om de andre af Hr. Rydberg yndede Benævnelser; han kalder Brevet Normalakten eller Fundamentalakten, og deri er jo intet ondt, naar det blot skal betyde, at de i Akten fremsatte Vilkaar ordlydende skulde overføres til de senere Ratifikationer; det har jeg hævdet lige saa skarpt som Hr. Rydberg. Ja, jeg har endda ikke synderligt imod, at han kalder de sytten Udstedere af Brevet for »representanter för de tre rikenas råd«; det staar der vel ikke noget om i Brevet, men Benævnelsen er fuldkomment uskadelig, saa snart det er slaaet fast, at disse sytten ikke udsteder en Beslutning. Jeg har jo aldrig bestridt andet, end at de sytten var kompetente til at beslutte om Unionen uden deres Fæller i Raadet; derimod har jeg altid betonet deres fuldkomne Berettigelse til at vidne, eller for at benytte Hr. Rydbergs Udtryk, til at udstede et Brev, hvori det »sägas«, at Unionen er blevet vedtaget af alle Raaderne[1]). En Definition af Brevet som et

[1]) I en Sætning af Hr. Rydberg, som jeg anførte ovenfor, har jeg udeladt nogle Ord; jeg hidsætter nu her Sætningen fuldstændigt: »Jag har sagt, at de sjutton, hvilka i akten angifvas skola besegla brefvet, voro att betrakta icke blott som trovärdiga män, såsom Paludan-Müller och hr. Erslev påstå, utan som *representanter för de tre rikenas råd.* — Man vil forstaa, at jeg aldeles ikke gaar med til at kæmpe om det, som Hr. Rydberg her synes at ville skrue op til Stridens egentlige Genstand. Denne Modstilling af Ting, der

Vidnesbyrd af Repræsentanter for Mødet vil jeg dog ikke gøre til min, fordi Udtrykket kan mistydes; derimod vil en Definition som et officielt Vidnesbyrd om Mødets Beslutninger aldeles træffe min Tanke[1]).

---

slet ikke er Modsætninger (thi selv de bedst mulige Repræsentanter kan ikke gøre mere end at aflægge et troværdigt Vidnesbyrd — naar de ikke beslutter), er kun et af de mange Tegn paa, at Hr. Rydberg nu har megen Lyst til at faa sine Modstandere skubbede bort fra Vidnesbyrdet før selv at tage Plads paa det. Saa skal Striden da være, om Kalmarbrevet er et officielt, af udvalgte Raader udstedt, aldeles mageløst Vidnesbyrd eller om det er: kun et Vidnesbyrd!

[1]) Hr. Rydberg kunde jo ikke ret tro, at jeg vilde opgive Ordet kun; »skall detta försvinnande af ordet kun i denna spörgsmålsskrift vara en 'indrömmelse', så är den visst icke tillräcklig, men den är ganska stor«. Og nu vil jeg endda gøre ham den »Indrømmelse«, at det er et officielt Vidnesbyrd! Nu, den der deri ser en Indrømmelse til Hr. Rydberg, bedes læse, hvad jeg har skrevet om Vidnernes høje Troværdighed i min Afhandling fra 1889. Men jeg kan ikke undlade at notere, at man ogsaa om et officielt Vidnesbyrd kan sige kun, nemlig naar det sammenlignes med selve Beslutningsakten: det kan bl. a. konstateres ved en Udtalelse fra svensk Side. Lektor E. Hildebrand anmeldte 1884 Rydbergs Traktatværk i Svensk historisk Tidsskrift, og han gjorde da opmærksom paa, at han ikke kunde billige Rydbergs Udtryk om Kalmarbrevet, at det var Unionens Fundamentalakt: var det virkeligt den egentlige Unionsakt, maatte man vente en højtideligere Udtryksmaade o. a. Men maaske, slutter han, »skall med detta uttryk endast afses, att det är ett officielt intyg« osv. Man ser, Hildebrand har den samme Rangforordning som jeg mellem Beslutning og Vidnesbyrd, selv om dette er et officielt. — Til Belysning af Hr. Rydbergs daværende Opfattelse af sit Forhold til Dilemmaet: Beslutning eller Vidnesbyrd, er det nu ganske morsomt at læse hans Antikritik. Han nøjes ikke her med det officielle Vidnesbyrd, som Hildebrand havde billiget, men stræber ivrigt at tilbagevise dennes Indvendinger mod Udtrykket Fundamentalakt i dettes højere Betydning. Altsaa; mere end et officielt Vidnesbyrd (1886), men dog ikke en

Resultatet af min anden Holmgang med Hr. Rydberg var da Enigheden derom, at Brevet ikke er en Beslutning af de sytten Udstedere. Det havde været ønskeligere, om dette Udslag i Stedet havde faaet en positiv Form, og det turde ikke være min Fejl, at dette ikke er blevet naaet. Allerede det opnaaede negative Resultat tillader dog at fælde Dommen over den Hypothese, som Hr. Rydberg har fremsat for at forklare Kalmarbrevets Tilblivelse og nuværende Skikkelse.

Forlods bør det fremhæves, at dette, at Unionsbrevet ikke er affattet som en Beslutning af Udstederne, er noget højst ejendommeligt. I det private Liv var det vel ganske almindeligt, at man anvendte Vidnesbyrdformen; at denne derimod brugtes ved Statsakter, er yderst usædvanligt. Vi har jo fra denne Tidsalder bevaret talrige Traktater; alle er de udstedte ganske simpelt som Beslutninger; Udstederne siger: Vi kundgøre, at vi have bestemt det og det. Den samme Form anvendtes ogsaa i Unionsakter; Foreningen mellem Sverige og Norge 1319, Unionsdokumentet af 1438, Bergensforeningen af 1450 er alle udfærdige i den almindelige Form af Beslutninger. Naar Hr. Rydberg altsaa om Kalmarbrevet slaar fast, at de sytten Udstedere ikke deri beslutter om Unionen, naar ogsaa efter ham »akten säger, att beslutet är fattadt af alla tre rikenas råd«, ikke blot af de 17 Raader, ja saa ligger deri, at Kalmarbrevet i sin hele Formulering er noget meget usædvanligt, jeg tror, at man dristigt kan sige, noget, der helt er uden Sidestykke[1]).

Beslutning (1891). Atter een af de Gaader, som Hr. Rydberg har forholdt os Løsningen af.

[1]) Udførligt at godtgøre det her paapegede, vilde jo være at skrive en hel diplomatisk Undersøgelse; nogle faa Bemærkninger hidsættes dog for at værne det udtalte mod mulige Misforstaaelser. Datidens Traktater udfærdigedes enten ved en Fællesakt eller ved særskilte Breve af hver Part, der udveksledes. Traktaterne har alle Form af Beslutninger, og

Denne Ejendommelighed i Formen har Hr. Rydberg imidlertid slet ikke Blik for. Naar han opstiller Brevets hypothetiske Historie, behandler han det paa ethvert Punkt som om det var et af de almindelige Beslutningsbreve. Finder vi i vore Dage en Kontrakt mellem tre Parter, og staar alle tre Parters Underskrift ikke under Brevet, slutter vi, at det kun er et Forslag, der ikke er blevet godkendt. I Middelalderen træder Seglene i Underskrifternes Sted; Slutningen bliver den samme. Ud herfra bedømmer Hr. Rydberg Kalmarbrevet; da dette viser sig beseglet af alle Svenskerne, men kun af tre af de danske Udstedere og slet ikke af Nordmændene, slutter han, at Akten er ugyldig. Den ene af Parterne, Norge, har jo ikke tiltraadt den; Kalmarbrevet er et faldet Forslag.

Brevets Historie bliver da denne: Paa Kalmarmødet opsattes der en Koncept til et Unionsbrev, hvori det kund-

den almindelige Formulering er den i Texten antydede, at Udstederne, hvis Navne opregnes forrest i Brevet, forkynder, at de har sluttet den og den Aftale; dog findes ogsaa en anden Form, hvorefter Brevet begynder med en Kundgørelse i al Almindelighed og slutter med, at Parterne udtaler og ved deres Segl stadfæster, at de vil overholde den kundgjorte Aftale. Som det Kalmarmødet nærmest liggende Exempel paa en Traktat af den sidste Art kan nævnes Forliget i Vordingborg 1392, der begynder med: *Dette er den Aftale, der er tinget mellem Dronning Margrete og Fyrsterne Klavs, Gerhard, Albert og Henrik*, og som slutter med: *Og at den forskrevne Aftale skal holdes fast og ubrødeligt, det lover vi Dronning Margrete de fornævnte Fyrster. Og vi Klavs, Gerhard, Albert og Henrik lover igen Dronning Margrete* osv. Derefter omtales Forseglingen og Forloverne. — Det er aabenbart kun med den sidste Art Beslutningsbreve, at Kalmarbrevet kunde sammenlignes. Forskellen er dog den, at i en Traktat som den nævnte erklærer alle Parterne, at det er deres Vilje, hvad der staar ovenfor; i Kalmarbrevet derimod erklærer 17 Mænd (der er, men ikke siger sig selv at være fornemme Raader), at hele Raadet samt Konge og Dronning har dagtinget Unionen.

gjordes, at der var vedtaget en Forening af alle Rigerne. Skriveren bruger denne Perfektumform: 'var dagtinget'; men naturligvis, da han skrev, var dette endnu ikke sket. Det var endnu kun et Forslag, og det blev heller ikke til mere, det viser den mangelfulde Besegling. Rimeligvis er det gaaet saaledes til, at Forslaget er blevet forelagt de sytten fornemme Raader, der var anført som dets Udstedere, og da det her mødte Modstand fra norsk Side, blev det slet ikke forelagt for Raadernes Plenarmøde. Koncepten blev derfor heller ikke renskrevet paa Pergament; men selve Papirsbrevet blev beseglet af alle de svenske Udstedere og af Halvdelen af de danske, fordi disse Mænd af forskellige Grunde ønskede at udtale deres Billigelse af de deri fremsatte Vilkaar for Unionen.

Jeg har korteligt gengivet Hr. Rydbergs Forklaring; jeg hidsætter i en Note hans egne Ord [1]), og saa spørger jeg,

---

[1]) »Det var ju under medeltiden vanligt att förslag till traktater uppsattes af en af de underhandlande, sådant han ville att traktaten skulle lyda; därefter beségladt af denna part, som sålunda tog initiativet, framlades det för den andra parten, som, om han gillade det, äfven beseglade detsamma. Förslaget var därmed antaget. Man ansåg, att besegling å ett dokument betydde, att den beseglande för sin del godkände detsamma. Texten var emellertid alltid så redigerad, som om den varit af *alla* parterna godkänd. Tydligt är, att om någon part nekade att besegla, oaktadt det stod i texten, att han gjort det, så voro därfor icke de som beseglat dokumentet afläggare af ett falsk vittnesbörd. Förklaringen af den på unionsdokumentet tryckta beseglingen är sålunda ganska enkel. Dokumentet är ett *förslag till unionsakt*, hvilket, när opposition efter dess uppsätning yppade sig blandt de sjutton och till följd däraf någon utskrifning på pergament icke kom i fråga, beseglades af dem, som verkligen eller för syns skull ville genom sin besegling visa, att de gillade eller vidhöllo detsamma. Specielt gäller detta om Svenskarne. At de samtligen beseglade dokumentet, betyder, att de därigenom ville hafva fastslagit, att de endast på de däri innehållna vilkoren gåfvo sitt samtycke till unionen;

om man paa noget Punkt i denne Udvikling mærker, at de sytten Udstedere optræder paa anden Maade, end om de var Udstedere af et af de almindelige Beslutningsbreve. Nogle af dem nægter at forsegle, fordi de ikke billiger Akten; andre af dem besegler, fordi de billiger Forslaget. De fremtræder som Parterne, mellem hvem Overenskomsten skal sluttes; de tiltræder eller afviser Forslaget, ganske som der i dette stod: Vi sytten har besluttet Unionen. Men det staar der jo netop ikke; de sytten udtaler deri ikke deres egen Beslutning; heller ikke beslutter de paa de andre Raaders Vegne; — det er en Urimelighed, som Hr. Rydberg jo heller aldrig har tænkt paa. De sytten Raader udsteder et Brev, hvori det 'siges', at Unionen er vedtaget af alle Raader, med Kongens og Dronningens Samtykke, og naar det er givet, ja saa kan det være tvivlsomt, hvorledes man vil forklare de syv manglende Segl, men sikkert er det saa, at de ti Mænd, der har sat Segl under, de er derved gaaede i Borgen for, at denne Vedtagelse er sket og dette kongelige Samtykke givet.

Lad os tænke os tre Foreninger, der forhandler om en Sammensmeltning. Forhandlingerne nærmer sig deres Afslutning; det synes muligt at opnaa Enighed om Vilkaarene, og man affatter et Forslag til den endelige Overenskomst. Denne faar det Indhold, at Foreningerne paa deres Fællesmøde i Juni Maaned med enstemmig Tilslutning af alle deres Medlemmer og med dertil indhentet Samtykke af Kongen

liksom å andra sidan Normännen genom att samtlige vägra sin besegling — antingen under förklaring af ogillande eller under form af inkompetens-förklaring på grund af den norske ärkebiskopens och de norske biskoparnes frånvaro — visade att de icke ville eller kunde åt den föreslagna unionsakten gifva sitt godkännande«. — Saaledes sammenfattede Hr. Rydberg endnu i 1890 sin tidligere udviklede Hypothese. Hvorledes den kan rimes sammen med den klare Udtalelse Aaret efter om, at de sytten, hvorom der her helt igennem er Tale, ikke var berettigede til at beslutte om Unionen, evner jeg, som tidligere bemærket, ikke at fatte.

som Foreningernes høje Protektor, har vedtaget en Sammensmeltning paa Vilkaar, der derefter opregnes; i det ydre formuleres Overenskomsten som en Kundgørelse af de tre Foreningers Formænd, der som Foreningernes naturlige Repræsentanter erklærer, at den nævnte Beslutning er taget. — Nu indsætter jeg her Hr. Rydbergs hypothetetiske Brevhistorie. Før Fællesmødet endnu er afholdt, forelægges det opsatte Enighedsbrev for de tre Foreningers Formænd; de drøfter det, og det viser sig, at den ene af dem er imod Forslaget. Resultatet er, at det slet ikke forelægges for noget Møde af Foreningerne; derimod underskrives det af de to andre Foreningsformænd, fordi disse sympathiserer med Foreningen og de foreslaaede Vilkaar.

Jeg tror, at det vil være ubestrideligt, at her er givet en saa nøje Parallel til Hr. Rydbergs Opfattelse af Kalmarbrevet, som det er muligt at finde; jeg har endog nærmet mig mere til ham end egentligt rigtigt, idet jeg lader Vidnesbyrdet udstedes af de tre Foreningers Formænd, ikke af 17 fremragende Mænd, der end ikke selv betegner sig som Medlemmer af Foreningerne, og ligeledes ved at lade det være den ene Forenings Repræsentant, der ikke har underskrevet, ikke Norges fire »Repræsentanter« og Halvdelen af Danmarks[1]). — Og endda turde Exemplet slaaende vise Hypothesens Umulighed. Lad os da se rigtigt paa det Brev om Foreningernes Sammensmeltning, der foreligger og hvorfra vi skal gætte os til Forhistorien.

---

[1]) Naturligvis er det konstruerede Tilfælde simplere end det virkelige; ellers var det jo overflødigt og ikke oplysende. Hvad der er udeladt, er dels, at Forslaget ikke blev renskrevet, dels at der paa Grundlag af Unionsbrevet senere skulde udfærdiges Ratifikationer fra hver enkelt Part. Dette sidste kan her dog ingen Rolle spille; hvad det første angaar, har Hr. Rydberg allerede i Indtrædelsestalen S. 20 betonet, at ikke i den manglende Renskrivning, men ene i Beseglingen »ligger det definitiva afgörandet«. Vilde man dog tage dette Punkt med, laa den moderne Analogi nær-

Vi har et Brev, hvori de tre Foreningers Formænd udtaler, at Foreningerne paa deres Møde i Juni Maaned med Tilslutning af deres Medlemmer og med Samtykke af Foreningernes Protektor har vedtaget en Sammensmeltning. Brevet er underskrevet af de to Formænd; den tredje Underskrift fattes. — Hvorledes vil man nu bedømme dette? Først og fremmest vil man naturligvis sige: De to Formænd, der har underskrevet, kan ikke have underskrevet en vitterlig Usandhed; de kan ikke med deres Underskrift have bekræftet, at der er taget Beslutning, at Kongen har givet sit Samtykke, naar hverken det ene eller det andet endnu er sket; de kan overhovedet ikke være faldet paa at underskrive denne Akt, før Mødet er afholdt. Dernæst vil man søge en Forklaring paa, hvorfor den tredje Underskrift fattes; det kan være vanskeligt nok, men i alt Fald, hvorledes man saa vil forklare det, Forklaringen maa gaa ud fra, at det ikke kan være Usandhed, hvad der staar i Brevet. Den Tanke, at de to Formænd har underskrevet, før der endnu var sket noget af det, hvorom de skulde vidne ved deres Underskrift, — den vilde ingen falde paa, eller hvis man faldt paa den Gætning, vilde man straks forkaste den. De to Formænd kunde umuligt, blot fordi de billiger Forslaget og vilde tale og stemme for det paa det kommende Møde, paa Forhaand falde paa at underskrive dette Dokument; de kunde ikke bilde sig ind, at de ved deres Underskrift blot udtrykker, at de selv vil stemme for Forslaget, naar de faktisk underskriver en Formandsattest; de kunde umuligt ved deres Underskrift stadfæste, at Kongen har samtykt, naar dette Samtykke endnu ikke var indhentet.

Ganske svarende til det her konstruerede Formandsbrev foreligger nu Kalmarbrevet for os. Der kundgøres i dette,

---

mest, at der i Formændenes Udtalelse stod, at den skulde være skrevet paa stemplet Papir; men at dette Stempel fattedes. Naturligvis vilde dog de to Formænd heller ikke kunne have underskrevet en Attest om Foreningernes Beslutning, selv om Papiret var ustemplet, Konceptpapir eller hvad man vil.

at der i Kalmar var dagtinget en ubrødelig Forbindelse mellem de tre Riger med Samtykke af Kong Erik, Dronning Margrete og alle Rigernes Raadgivere og Mænd, og til Vidnesbyrd om denne Aftale siges det, at sytten Rigsraader har sat deres Segl under Brevet. Af disse sytten har faktisk kun ti beseglet; det er et Træk, som man maa søge at forklare, men det er ikke usædvanligt, at et Dokument fra Middelalderen har Mangler i sin Besegling, og det er derfor ikke dette Punkt, som det i første Række gælder at forstaa. Nej, Hovedpunktet er at se, hvad det betyder, at de ti Raader har sat deres Segl under Brevet. Det betyder, at de »gillade eller vidhöllo detsamma«, og dermed kan efter Brevets klare Ord kun menes, at de udtalte, at Kongen, Dronningen og Raadet har vedtaget Rigernes Forbindelse. En Hypothese, der derimod opstiller den Mulighed, at intet af dette skal være sket, den maa forudsætte hos de ti nordiske Stormænd en fuldstændig Uklarhed over, hvad der stod i det Brev, hvis Sandhed de stadfæstede ved deres Segl; men derved dømmer den sig selv som umulig.

Enhver vil forstaa dette; — Hr. Rydberg evner det ikke. Han kan ikke fatte dette simple, at der maa skelnes mellem Beslutningen af hele Raadet sammen med Konge og Dronning og saa Udtalelsen af denne Beslutning gennem en Del af Raadet. Han kan derfor operere med den fortvivlede Mulighed, at det overhovedet kunde komme paa Tale at besegle denne Udtalelse, før det Møde endnu var holdt, hvorom Brevet taler. Den anførte moderne Parallel turde ogsaa her være oplysende; enhver vil kunne indse, at de tre Formænd kun udtaler, hvad Foreningerne beslutter paa deres Møde, og at deres Udtalelse derfor vel kan konciperes, før Mødet endnu er holdt, men at de ganske umuligt kan tænke paa at underskrive noget før Mødet.

Jeg har her kun fremdraget den afgørende Vanskelighed ved Hr. Rydbergs Hypothese om Kalmarbrevet, fordi denne

nu kan fremstilles klarere end tidligere, da det endnu ikke var fastslaaet, at han i Brevet ikke saa ligefrem en Beslutning af Udstederne. Det er denne Vanskelighed, der gør hans Forklaring umulig; de mange Punkter, der viser dens store Usandsynlighed, er allerede tilstrækkeligt belyste i min første Afhandling. At Hr. Rydberg stadigt fastholder en saa urimelig Hypothese, maa han selv forsvare; at han oprindeligt naaede til den, er derimod undskyldeligt eller i det mindste forstaaeligt. Den Gang fortolkede han Brevet uden at fatte Forholdet mellem det og de senere Stadfæstelsesbreve; han bekæmpede Paludan-Müller uden en Gang at forstaa dennes Opfattelse rigtigt. Saaledes bed han sig da fast i dette, at Brevet saa langt fra var »kun« et Vidnesbyrd om Mødets Beslutning, at det netop var selve Unionens Fundamentalakt, og at Udstederne ved at besegle tiltraadte og billigede Unionen. Saa var det, at han gjorde sin smukke Opdagelse af, hvem der havde forseglet og hvem ikke, og da det derved viste sig, at bl. a. alle de norske Udstederes Segl fattedes, ja saa laa Konsekvensen snublende nær: Brevet skulde have været Unionsakten selv, men det blev kun et faldet Forslag. Den, der ret sætter sig ind i Hr. Rydbergs oprindelige Tankegang, vil fatte, at det ud derfra næsten var umuligt at komme til et andet Resultat; ja, man kan sige, at omtrent det eneste, der burde have advaret ham ud fra hans egne Forudsætninger, det var, at der foruden de norske Segl ogsaa viste sig at mangle de tre af de seks danske, hvad der dog lidet stemmede med Opfattelsen af de sytten Raader som egentlig kun udgørende tre 'Kontrahenter'.

Da jeg et Par Aar, efter at Hr. Rydberg havde offentliggjort sine Resultater, optog Spørgsmaalet til ny Undersøgelse, var jeg heldigere stillet end han. Jeg havde i Ro kunnet overveje de nye Momenter, der var fremdragne; takket være Paludan-Müller havde jeg en klar Forstaaelse af selve Brevets Ordlyd, og jeg kunde dermed forbinde de Oplysninger, Hr. Rydberg havde skaffet om Brevets Beseg-

ling. Den Konsekvens, hvormed denne havde draget sine Slutninger ud fra sine fejle Udgangspunkter, nødte mig til at tage Sagen op fra Grunden og til overalt at tænke alle Mulighederne helt igennem. Saaledes kunde jeg da opstille en Hypothese, der ikke som Hr. Rydbergs ene byggede paa dette, at de fire Nordmænds Segl manglede, men ligeligt tog Hensyn til alle de Vanskeligheder og Ejendommeligheder, der var fremdragne. Jeg har her ikke villet gentage denne Hypothese, som jo vil være Læserne af dette Tidsskrift bekendt; jeg har heller ikke fundet Anledning til at forsvare den mod de Udsættelser, Hr. Rydberg har gjort imod den. De fleste af disse hænger saa nøje sammen med hans egen Opfattelse af Brevets Mening og af Beseglingens Betydning, at de falder bort af sig selv, naar denne Opfattelses Uholdbarhed er indrømmet; andre kan i det højeste vise Vanskeligheder ved min Forklaring; men paa intet Punkt har Hr. Rydberg paapeget Umuligheder ved den af den Art, som knytter sig til hans egen. Min Tydning har det forud for hans, at den gaar ud fra som givet, at naar ti Rigsraader har sat deres Segl under et Brev, hvori der staar, at hele Raadet har vedtaget en Union, saa maa dette være sket. Og den forklarer det ejendommelige i Brevets Form, dette enestaaende, at det er bygget som et Vidnesbyrd, ligesom Enkelthederne i Brevets Formulering, saaledes det saa paafaldende, at Udstederne ikke kalder sig selv Rigsraader, altsaa ikke optræder som Statsmyndighed, — alt dette, som Hr. Rydberg oprindeligt ikke havde Blik for, og om hvilket han nu, efterat det er paapeget, kun kan sige, at der her ikke er noget at forklare, fordi han blot paa den Maade kan hævde sin oprindeligt fremsatte Hypothese.

Denne forskellige Begyndelse har ogsaa ført til en forskellig Stilling i de senere Udtalelser af Hr. Rydberg og mig. Jeg er blevet staaende; mit Slutningsresultat er stadigt det samme og lige saa vel hvert enkelt Punkt i dets Begrundelse. Hr. Rydberg staar ogsaa, hvor han stod i 1883;

men vel at mærke, det er hos ham kun Enderesultatet, der staar fast, den oprindeligt opstillede Hypothese; Opfattelsen af Brevets Ord og Karakter har derimod skiftet og dermed de Slutningskæder, der derfra fører op til Hypothesen. For andre staar det saaledes, at et Enderesultat er en Sum af mange smaa Addender, og naar een af Addenderne ændres, bliver Summen da ogsaa en anden; Hr. Rydberg har den lykkelige Evne, at for ham kan Addenderne ændres helt, Summen bliver dog altid den samme.

Den samme Forskel mellem os er maaske ogsaa Grunden til den forskellige Tone, hvori vi behandler denne Kontrovers. Naar jeg, som jeg tror, baade i min første Afhandling og i mine senere »Spørgsmaal« er optraadt roligt og sagligt, saa er i Hr. Rydbergs Indlæg og Svar Tonen en helt anden; de Ytringer, som jeg hist og her i det foregaaende har haft Lejlighed til at citere, er tilstrækkelige til at vise det. I denne min sidste Udtalelse er jeg maaske undertiden kommet lidt ind i min Modstanders Toneart; hvis det er saa, beklager jeg det, men Undskyldningen maa søges i et velkendt dansk Ordsprog.

Hr. Rydberg slutter sin sidste Udtalelse med at forkynde, at nu vil han ikke mere svare mig: »jag förklarar hermed, att hvad jag i saken yttrat är definitivt och att jag intet har att tillägga«. I det foregaaende har jeg paa adskillige Punkter vist, at der kunde være meget, som man skulde tro, at Hr. Rydberg endnu burde forklare, om hans Maal var at tydeliggøre sin egen Mening; men set fra et mere personligt Synspunkt forstaar jeg overmaade godt, at Hr. Rydberg ikke vil lade sig tvinge videre frem. I 1890: Ratifikationsbrevene; i 1891: ikke en Beslutning; hvad skulde der saa være andet tilbage for ham i 1892 end fuldstændigt at acceptere sine Modstanderes Definitioner og Udgangspunkter, selvfølgeligt uden at opgive sit eget Enderesultat, der i 1883, 1890 og 1891 er evigt og uforanderligt det samme.

OM OLOV TRÄTÄLJA OCK HANS BINAMN,

AV

ELIS WADSTEIN.

Den älsta tjälla, vari den här i fråga varande Olov omtalas, är såsom bekant Ynglingatal. De hithörande stroferna av detta kväde skulle enligt de senaste edisjonerna ha haft följande lydelse (bortsett från några för meningen oväsäntliga sjiljaktigheter i edisjonerna beträffande ett ock annat ords form äller skrivning):

Ok við vág
viðar telgju
hræ Óláfs
hofgylðir svalg,
ock glóðfjálgr
gørvar løysti
sunr Fornjóts
af Svía jǫfri.
Sá áttkonr
frá Uppsǫlum
Lofða kyns
fyr lǫngu hvarf.

En granskning av de varianter, som de olika handskrifterna av Ynglingatal uppvisa, torde emellertid ådagalägga, att i flera fall andra läsarter än de åvan valda måste vara de ursprungliga. Jag vill därför här meddela ock diskutera de olika varianterna.

Rad 2. I stället för *viðar telgju* har Fris.[1]) *viðr*, Sparf.[2]) *h7m er vidiar;* övriga handskrifter uppjivas (se Köpenhamnedisjonen av Heimskringla[3]) I. 56 ock EGILSSON, Lex. poet. under *viðjar*) ha *hinn er vidiar.* Då denna sista läsart icke jer någon mening (vilket EGILSSON anf. st. jenom kritik av de äldre omöjliga försöken att använda densamma uppvisat), ock metern visar, att i Fris. två stavelser här fattas, så emenderade EGILSSON anf. st. värsen till *viðar telgju* för att då även här få fram det tillnamn Olov bär i Ynglingasagans prosa. Att en läsart *viðar* här är metriskt omöjlig har emellertid WISÉN i Emendationer och exegeser etc. s. 17 påpekat. WISÉN vill därför antingen läsa *viðjar* eller *viðju.* På detta sätt blir värsen metriskt riktig; men den Egilssonska emendasjonen kan även med denna förbättring icke bibehållas, dels emedan den alltför mycket sjiljer sig från handskrifterna[4]), dels — och detta är alldeles avjörande — emedan anledningen till att Ynglingasagans prosa jivit

---

[1]) Med Fris. menar jag Codex Frisianus av Heimskringla, vars läsarter jag anför äfter ett Uppsala universitetsbibliotek tillhörigt af prof. UNGER ombesörjt fotografiskt avtryck av handskriften.

[2]) Med Sparf. åsyftas Uppsala univ.-biblioteks isl. hdskr. n:o 4, skriven år 1682 av J. G. Sparfwenfelt ock innehållande Ynglingasagan. Till de av G. STORM, Snorre Sturlassöns Historieskrivning s. 208, meddelade upplysningar om denna handskrift må läggas, att den — ejäntligen utjörande en avskrift av Jöfraskinna — är försedd med rättelser ock överskrivningar, som tydligen basera sig på Kringla. Den lemnar därför mycket viktiga bidrag till utrönandet av, vilka läsarter dessa båda nu endast i avskrifter bevarade handskrifter haft.

[3]) I det följande betecknad med Kö.

[4]) För samma invändning falla ock VIGFUSSONS i Corpus poet. I. 524, 525 (jfr II. 656) framställda våldsamma ändringar av ett par ställen i de här berörda stroferna: att i andra raden läsa *Væniss Viðar-telgjo* ock i 11:te ock 12:te raderna *Lúfo kyns lang-feðgom hvarf.*

Olov tillnamnet »trätälja«, såsom jag i det följande skall visa, återfinnes längre ned i strofen. Jag vill därför föreslå en annan läsning här, som högst obetydligt sjiljer sig från dem, som de bästa handskrifterna uppjivas ha. Jag utgår då från Sparf:s *h*^{7}*m er;* detta anser jag vara ett oriktigt återjivande av ett originals *h*^{7}*ına (= hreina)*, i det *ın* fattats såsom *m* och *a* såsom *e*^{7} eller *er; hinn* i Kö. är en lätt begriplig felläsning av *h*^{7}*ın-:* man har fattat ^{7} såsom förkårtningstecken för nasal, vilket tecken ^{7} i handskrifterna stundom fullständigt liknar. Handskrifternas läsarter för *hreina* stå emellertid före *viðiar,* vilket ord, såsom innehållande aliterasjonsbokstaven, ursprungligen bör ha stått i början av värsen. En omflyttning måste alltså ha egt rum här, och denna anser jag ha tillkåmmit på det sätt, att man först, såsom faktiskt sjett i Fris., överhåppat *hreina* (kannsje skrivet *hrœina)* i följd av att detta ord börjat med samma typer som det följande *hrœ*[1]). I någon handskrift, varifrån Kr.[2]) ock Jöfr.[2]) stammat, har man så, i motsats till i Fris., observerat överhåppningen ock därför tillsatt det felande *h*^{7}*ına,* såsom vanligt i margen. Då det därpå i avskrifterna skulle sättas in i täksten, har det kåmmit på orätt plats, vartill anledningen nog just var den, att *h*^{7}*ına* felaktigt lästs såsom *hīne*^{7}, vilket syntes passa bättre i början än i slutet av en värs. — I här

---

[1]) Utelemnande av ord i isl. hds:er har icke sällan föranletts av dylik orsak; jfr L. Larsson: Studier över den Stockholmska homilieboken I—II s. 90, 91, Isl. handskriften n:o 645 4° s. LXXXI samt min Fornnorska homiliebokens ljudlära, s. 33 ff. Att man med läsarten *hreina* får en bra förklaring på anledningen till att ordet överhåppats i Fris. styrker ock denna av mig uppställda läsarts riktighet.

[2]) Med Kr. menar jag den nu förlorade handskriften Kringla ock med Jöfr. den likaledes förlorade handskriften Jöfraskinna. De två avskrifterna av den senare, som i Kö. betecknas med C. ock D., kallar jag i det följande resp. Jöfr. 1 ock 2.

i fråga varande rad får jag alltså följande ord: *viðiar hreina*, = »reprenarnes« (jfr FRITZNERS ordbok: *við* f.... Baand ...., som er bøjet eller snoet saaledes sammen, at det danner en Ring eller Løkke«), ett uttryck, som är av samma art som de i skaldepoesien förekåmmande *strenghreinn* »streckrenen«, *rifhind* »revhinden«, vilka utjöra omskrivningar för sjepp. I st. f. *vág* i 1:sta raden läser jag så *vag*, säsom åtminstone Sparf. (liksom nog även flera hds:er) har, vilket jag översätter med »väg«: jfr det av NOREEN, Ark. VI. 308 påpekade fsv. ock fda. *vagher* »väg«. *vag viðiar hreina* »reprenens väg« är en tydlig omskrivning för sjö, hav: jfr t. e. *vegr varrskiðs, vegr flausta, braut barða* m. fl. liknande omskrivningar [1]).

Rad 3. Äfter *Olafs* tillfogar Jöfr. 1, 2 *konungs* ock Sparf. *k'g*. Metern visar, att dessa ord endast utjöra tillägg av någon avskrivare.

Rad 4. I st. f. *hofgylðir* har Jöfr. 2 *ǫlgylldis*, Sparf. *aulgylþis* ock Fris. *hólgylðir*. Här anser jag den ursprungliga läsarten varit *ǫlgylðir*; man har så i någon hds. tillsatt ett *h-* i den tron, att man här skulle ha ett med *hræ* i föregående värs aliterérande ord (de rätta aliterasjonsorden äro *Óláfs* ock *ǫlgylðir*); på detta sätt förklaras Fris:s *hólgylðir*; sedan har *hólgylðir* i någon handskrift jenom en lättförklarlig förblandning av *l* ock *f* lästs *hofgyldir*, såsom Jöfr. 1 ock KrA.[2]) ha. Detta *ǫlgylðir* är sammansatt av *ǫlr* »Or, Older, Elle« ock *gylðir*, vilket ord i Snorra-Edda Hafn. I. 591 upptages ibland vargs-heiti. *ǫlgylðir* »alträdsvarjen«, d. v. s. »trädförtäraren« är en omskrivning för eld av samma art

---

[1]) För den händelse antagandet av ett *vag* »väg« här skulle förefalla betänkligt, må ock den möjligheten föreslås, att fatta *vag* såsom felläsning av *veg*, eller *væg* såsom isl. *veg* »väg« i norska handskrifter bör ha skrivits. Mig förefaller dock ett dylikt antagande överflödigt, allra hälst som Ynglingatal även å andra ställen uppvisar äljes ovanliga ord.

[2]) Med KrA. menar jag Asgeir Jonssons avskrift av Kr.

som *ulfr storðar* »buskvarjen« (jfr även *grand elris* »alträdens skada«, *birkisótt, váði lindar,* också omskrivningar för eld). Vad den felaktiga läsarten *ǫlgylðis* i Jöfr. 2 ock *aulgylþis* hos Sparf. angår, så sammanhänger den tydligen med den åvan behandlade felläsningen *hinn er* (rad 2), vilket uppenbarligen fattats såsom subjäkt till *svalg* i rad 4, i följd varav man så felläst det rätta subjäktet *ǫlgylðir* såsom *ǫlgylðis* i den tron att det vore aposisjon till det före detsamma stående *Óláfs*.

Men detta, att man — såsom i Jöfr. 2 ock Sparf. — orätt satt *ǫlgylðir* såsom aposisjon till *Olafs*, anser jag varit anledning till att Olov tillagts binamnet »trätälja« (isl. *trételgia* borde på svenska riktigare återjetts med »trädtälja«). För *ǫlgylðis* bör nämligen även ett *ǫlgildis* ha kunnat uppträda, vilket då antingen berott på övergång *y* > *i* i mindre betonad sammansättningsled (se Kocks regel i Ark. f. nord. Fil. IV. 163) eller på att *-gylðis* ersatts av ett annat mycket liknande vargsheiti: *gildis* (se Sn. Ed. II. 484). *Olafs ǫlgildis* har så tålkats såsom »O. (al)trädsjärarens« (jfr got. *gilþa* »Schere« ock fsv. *gælda* »snöpa«[1]). Då emellertid *ǫlgildir* synts vara ett skaldeuttryck, har man, liksom i andra dylika fall, på prosa återjett det med ett annat ord: *trételgia*. Detta binamn, som man sedan så lång tid tillbaka tillagt den här i fråga varande Olov, beror alltså endast på en oriktig tålkning av här berörda strof i Ynglingatal.

---

[1]) *gildir* »varj« betyder alltså ejäntligen »(sönder)sjäraren, sönderslitaren«. — *gildi* »jille« ock ags. *gild* »åffer, åfferfäst« anser jag ursprungligen betyda »slakt« (jfr ty. *Schlachtfest*). — *gjalda* »betala« är naturligtvis också besläktat med dessa ord; dess nuvarande betydelse har kannsje utvecklat sig ur betydelsen »avsjära«, i följd av att man såsom bekant i gammal tid såsom betalningsmedel använde guldtrådsspiraler, från vilka man avskar så stor del som man för tillfället behövde.

Rad 5. I st. f. *glóðfjálgr* ha alla handskrifter utom Jöfr. 2 *gladfialgr* (i Sparf. är detta ändring från *glodfialgr*). *glóðfjalgr* anser jag liksom alla utgivare av Ynglingatal (utom Peringskiöld) vara det riktiga här; (ordet bör dåck icke skrivas med aksänt på *a*, då förlängningen ju tillhör först den senare isl.). *glað* beror på att man här trott sig hava ett synonym till **fjalgr* »glad« (jfr *fjalgleikr* »Tilfredshed, Glæde« och nyno. *fjaag* »fyrig, livlig, munter«). Vad däremot tålkningen av *fjalgr* angår, så föredrar jag framför den hittils gällande en uppfattning av ordet, som först antytts av Egilsson i Lex. poet. under *glóð-fjálgr*. Sedan han först anfört den vanliga tålkningen »prunus inclusus«, säger han nämligen där: »Nisi sit id. qu. *glóðheitr*, candens, fervens, a Norv. *fjelge sæg* se calefacere«. Förklaringen av de båda betydelserna »glad« ock »het« hos *fjalgr* är påtagligen följande. Ordet är, såsom redan Säve i Snorre Sturlesons Ynglingasaga sett, beslägtat med got. *filhan* »begrava«, isl. *fela* »dölja«; *fjalgr* anser jag därför ursprungligen betyda »övertäckt« ock därför »varm, het«: jfr nyno. *fjelg* »varm«. Vad *fjalgr* »glad« angår, så är övergången till denna betydelse från »het« ju lätt förklarlig ock belyses just jenom betydelserna hos det åvannämde nyno. *fjaag*: »fyrig, livlig, munter«.

Rad 6. I st. f. *gørvar løysti* ha Jöfr. 1, 2 *gǫtvar* (Sparf. *gautuar*) *leysti* samt Fris. *goyʀ* $\overset{r}{v}$ *a lesti*. Vad då först Fris:s läsart angår, så beror den tydligen på felaktig uppdelning av ett *goyrvar* (= *gørvar*; *oy* står såsom bekant stundom för *ø*) samt på felläsning av ett **løsti* (för *løysti*, jfr min Fno. hom. bokens ljudl. § 15 h), varvid man för att få ett slags mening tillsatt *a*; [uttrycket i Fris. betyder ju »(han) var flink på foten« (om *le(i)str* i betydelsen »fot« se Gislason i denna tidskrift för 1881, sid. 237), vilket passar bra om elden, men icke bra här i strofen, då dess senare hälft på detta sätt skulle bliva utan predikat]. Man har alltså att välja mellan *gørvar* ock *gǫtvar* (*au* i Sparf:s *gautuar* är

tecken för *ǫ*), vilka ha unjefär samma betydelse (jfr med *gǫtvar* det ags. *geatwa* »apparatus«). Då emellertid *gǫtvar* är ett ovanligare ock ålderdomligare ord, så är det troligast, att detta är det ursprungligare här, varför *gørvar* får anses bero på felläsning.

Rad 7 ha KrA., Jöfr. 1 ock Fris. *sonar* i st. f. *sunr;* detta *sonar* beror på, att man tanklöst trott ordet vara aposisjon till det föregående *Fornjóts* (jfr det likartade misstaget med *ǫlgylðir* åvan).

Rad 9 ha KrA. ock Jöfr. 2 *svá* i stället för *sá.* Här kann endast *svá* vara det ursprungliga, dels emedan de bästa handskrifterna ha *svá,* dels emedan förekåmsten av *svá* här icke skulle kunna förklaras, ifall *sá* varit det ursprungliga här; *sá* däremot förklaras lätt såsom beroende på invärkan av att flera föregående halvstrofer ha *sá* eller annat demonstrativt pronomen i början av första värsen i liknande ställning som den här i fråga varande.

Rad 10 har Fris. *at* i st. f. *frá.* Detta beror på, att meningen blir densamma, vilkendera preposisjonen man här väljer; fastän den med *frá* blir uttrycksfullare. *Svá* (»sålunda«, d.v.s. »på det sätt som i föregående strof omtalats« [1]), visar nämligen, att den med detta ord börjande strofen endast kan ha avseende på Olovs död, ock man kan då lika väl säga, att Olov »jick hädan, från Uppsala«, som att han »jick hädan i Uppsala«. På detta sätt har alltså Fris. tålkat strofen, ock det samma är förhållandet med Historia norvegica, som förtäljer om Olov (se G. STORM, Monumenta Historica Norvegiæ s. 102): »diu et pacifice functus

[1]) *Svá* kann här endast fattas i denna betydelse. Ordet kann visserligen stundom stå såsom demonstrativpronomen = »den« (jfr FRITZNER under *svá* 4), men i detta fall är »den« unjefär likbetydande med »en sådan« (jfr eksämplen hos FRITZNER samt användningen av *sva* i fsv. i liknande fall, varom se RYDQVIST, Sv. språkets lagar II. 494), vilket omöjligen kunde vara fallet här.

regno plenus dierum obiit in Swethia«, samt med Hauks þáttr Af Upplendingakonungum (Fornald. sög. II. 103), som säger, att Olov »var þar« (nämligen i Sverge) »konúngr til elli.« Ynglingasagans uppjift (jfr ock Egilssagan enl. G. STORM, Snorre Sturlassöns Historieskrivning s. 110), att Olov skulle flyttat från Uppsala, visar, att dess förf. utgått från en versjon av här i fråga varande strof, som i st. f. *svá* haft *sá*, vilket jag nyss visat vara oriktigt insatt här.

Rad 11. I st. f. *Lofða* vill jag här med VIGFUSSON, Corp. poet. I. 249 insätta *lofða*. Såsom SÄVE, Snorre Sturlesons Ynglingasaga s. 65, påpekat, sammanhänger ordet med *lofa* ock betyder alltså endast »den lovade, berömde«. Först i yngre isl. fattades ordet som nom. propr.

Från dem, som hittils behandlat anf. värser av Ynglingatal sjiljer jag mig även beträffande tålkningen av *hræ* i rad 3, som man här ansett såsom vanligt betyda »lik«. Denne översättning är dock omöjlig här, emedan man med den icke får något besjed om Olovs dödssätt, vilket dock bör vara anjivet i anf. strofer, emedan förf. av Ynglingatal just tydligen satt sig till mål (jfr ock Ynglingasagans företal: *Í þvi kvæði er .... sagt frá dauða hvers þeira)* att redojöra för det sätt, på vilket var ock en av förfäderna till den av honom sist omnämda »Ynglingen« dog; något som han också jör för alla — så vida han äj beträffande Olov här skulle jort ett undantag. Detta senare osannolika antagande slipper man dåck jenom att helt enkelt fatta *hræ* såsom = »kråpp«, en betydelse, som ordets ags. motsvarighet *hræ(w), hrá(w)* just kann ha. Att detta är riktigt styrkes ock av att Ynglingasagans författare så tålkat ordet; han låter nämligen (se Kap. 47) Olov bliva levande bränd. Denna tålkning stödes ock av innehållet i 9:de—12:te raderna, enligt vilket Olov skulle dött på ett sådant sätt *(»svá«)* som i det föregående berättas, alltså i följd av att han blivit bränd. Att här betydelsen »kråpp« på *hræ* bevarats är

för rästen icke märkvärdigare, än att t.e. endast i Ynglingatal ordet *leistr* uppträder i den äldre betydelsen »fot« (jfr i det föregående s. 6).

Jag läser alltså ifrågavarande värser av Ynglingatal på följande sätt:

Ok við vag
viðjar hreina
hræ Óláfs
ǫlgylðir svalg,
ok glóðfjalgr
gǫtvar løysti
sunr Fornjóts
af Svía jofri.
Svá áttkonr
frá Uppsǫlum
lofða kyns
fyr lǫngu hvarf.

vilket jag översätter: Ock vid (reprenarnas väg =) sjön uppslukade (trädvarjen =) elden Óláfs kråpp, ock Fornjóts glödhete sån löste rustningen från Sveahövdingen. Sålunda jick för lång tid sedan ättlingen av berömda [mäns] stam hädan, från Uppsala.

Sedan föregående undersökning således visat, att förf. av Ynglingatal icke uppjivit annat än att Olov dött i Uppsala, att Olov endast jenom ett missförstånd av ett ställe i Ynglingatal fått tillnamnet »trätälja«, samt att en felaktig versjon av en värs i samma kväde kan tålkas så, som skulle Olov flyttat från Uppsala, så börjar man misstänka, att hela berättelsen om Olovs flyttning från Uppsala ock uppodling av Värmland (Ynglingasagan kap. 46, 47, Egilssagan kap. 70) kannsje endast grundar sig på denna felaktiga versjon av Ynglingatal. Upphovsmannen till denna historia kan ha resonnerat sig till den på följande

sätt: »Det står här, att Olov flyttade från Uppsala; här har jag alltså den bland Ynglingatals konungar, som överförde Uppsala konungastam till Norge; han kann emellertid icke ha flyttat ända till Norge ock blivit konung där, ty han kallas i strofen för »Svía jofurr«; han måste alltså ha stannat i något landskap mellan Uppsala ock södra Norge[1]); äftersom han kallas »ǫlgildir«, trädsjäraren, trätälja, d. v. s. den som hugger skog ock röjer mark, måste det varit i ett skogsland ock i en jämförelsevis ouppodlad bygd, som han slagit sig ned; det enda landskap mellan Uppsala ock södra Norge, som uppfyller dessa vilkor ock som tillika ligger så nära Norge, att man kan förstå, huru Olovs afkåmlingar kunde kåmma i så nära förbindelse med detta land, att de kunde bliva konungar där, är Värmland; alltså måste det ha varit till Värmland, som Olov flyttat«. — Det ligger intet osannolikt i att antaga, att uppjiften om Olovs uppehåll i Värmland endast grundat sig på en dylik slutledning, om man betänker, på vilka ringa ock obetydliga grunder åtsjilliga andra uppjifter i Ynglingasagan äro bygda, t. e. historien om Asien såsom Ynglingarnas ursprungliga hemort, vilken (jfr G. Storm, Sn. Sturl. Hist. s. 105) endast är uppkonstruerad på grund av likheten mellan namnen ásar ock Asien, ock berättelsen om att asarnes utvandring under Odin till Uppsala gått över Danmark, vilken blott (jfr Storm anf. st.) är grundad på den omständigheten, att i Danmark fans en ort med namnet Oðinsøy, eller uppjiften om att Odin bott i »Sigtúnir«, som (jfr Storm) belyses av det mytologiska »Hropts sigtoptir«; jfr ock att — enligt min mening — huvudanledningen till att man lokaliserat Frey, Ynglingarnas förejivna stamfader, till det svenska Uppsala har

---

[1]) I närheten av södra Norge, emedan Ynglingatals uppjifter om Olovs ättling Halfdan låta sluta till, att denne just uppehållit sig i södra delen av Norge; han säges ju ha dött i Þótn ock blivit begraven i Skíringssal.

varit en namnöverensstämmelse: Frey, solguden, höll just till i uppsalir = »himmelen« (jfr uppheimr »himmelen«; att Uppsalir varit ett mytologiskt namn framgår av Ynglingasagans kap. 5, där det står anfört midt ibland andra dylika såsom Nóatúnir, Breiðablik). Det finnas också intet annat i Ynglingasagans övriga uppjifter om Olovs uppehåll i Värmland, som jör nödvändigt att antaga, att denna är bygd på andra tjällor än Ynglingatal. Att man låtit Olov jifta sig med Sólveig eller Sǫlva, dåtter till en härrskare i det norska Sóløyjar, behöver endast haft sin grund i att man på detta sätt trott sig få en bra förklaring till, varför Halfdan, som man ansåg för Olovs son, i Ynglingatal uppjives ha dött på Þótn: Sóløyjar ligger nämligen just mellan Värmland ock Þótn, ock Ynglingasagan låter därför Halfdan först bli konung i Sóløyjar ock därifrån eröfra bland annat Þótn. Att historien om detta jiftermål endast är uppdiktad framgår för rästen, såsom redan Munch i Det norske Folks Historie I. 1. 293 påpekat, av den omständigheten att namnen Sólveig, Sǫlva liksom namnet på tre av hennes förfäder Sǫlve tydligen endast äro uppkonstruerade på grund av landskapsnamnet Sóløyjar. Vad så angår berättelsen om att Olov skulle blivit bränd såsom åffer åt Odin, så beror den (jfr s. 8 i det föreg.) delvis på Ynglingatal, varjämte man (såsom G. Storm anf. arb. s. 110 påpekat) här upprepat samma historia som förut berättats om Domalde, nämligen, att hungersnöd skulle rått i landet, ock att detta varit anledningen till att man jivit Odin ett sådant åffer. Antagandet av hungersnöden passade också bra, emedan man på detta sätt även fick en förklaring av orsaken till att svearna skulle vandrat ut till Sóløyjar ock jort Olovs sån Halfdan till konung där.

Allt vad som i isländska tjällor berättas om Olovs vistelse i ock uppodling av Värmland behöver alltså endast vara bygt på de i det föregående framhållna felaktiga tålkningarne av ett par ställen i Ynglingatal. Även den av Saxo

(endast i förbigående ock utan meddelande av närmare upplysningar) omtalade Olauus, Vermorum regulus, härleder sig därför nog från ursprungligen samma tjälla: »jfr att Saxo i sitt företal bland sina tjällor anför »Tylensium« (= Isländarnes) »thesauri historicarum rerum«[1]), om vilken han ju också tillägger: »haud parvam præsentis operis partem ex eorum relationis imitatione contexui«. Detta förutsätter endast, att historien om Olovs Värmlandsvistelse blivit uppkonstruerad en god tid före den, då Ynglingasagan anses vara författad. Men detta jöres högst sannolikt av den omständigheten, att redan Are tillägger Olov binamnet »trätälja«; jfr också, att redan på dennes tid även teorien om asarnas härstamning från Asien måste varit uppställd, vilket framgår av det epitet »Tyrkiakonungr« Are i sin Íslendingabók tillägger den av honom såsom Ynglingarnas stamfader anjivne Yngve[2])[3]).

---

[1]) Häremot kan äj invändas, att man med detta antagande skulle väntat att återfinna så gått som hela Ynglingasagan hos Saxo, ty därför att en del av denna saga redan nu berättats i samma lydelse, som den sedan fick, behöver detta icke ha varit fallet med hela sagan, ock för rästen är att observera att »Saxo . . in omnibus narrationibus majoribus a sagis Islandorum tam multum discedit, ut facile appareat, eum fundamenti loco numquam sagam, sed fabulam in domicilio natam habuisse« (Velschow i Müller & Velschows Saxo-edisjon II. lxiii).

[2]) Att Ynglingarna Halfdans ock Øysteins binamn (resp. hvítbeinn ock fretr, av vilka det förra redan förekåmmer hos Are) liksom Olovs bero på feltålkning av Ynglingatal håppas jag en annan gång få tillfälle visa.

[3]) [Not vid korrekturet]. Mitt s. 5 jorda antagande, att för *ǫlgylðis* i rad 4 ett *ǫlgildis* kunnat uppträda, har på ett oväntat sätt bekräftats. Enligt en i dagarna hit till Uppsala anländ avskrift har nämligen Jöfr. 2 just denna senare form.

HUGGEFORSØG I FYRRETRÆ MED SKIVESPALTERE.

AF

G. V. SMITH.

I den over tredive Aar gamle, archæologiske Strid om Stenalderens Tvedeling har det stadig været fremsat som et af de vægtigste Argumenter imod den Worsaaeske Theori, at de raat tilhuggede Flintredskaber, de saakaldte »trekantede Øxer« — eller, som de af Dr. Sophus Müller mere betegnende benævnes: »Skive-Spaltere« — ikke have været anvendelige som Øxer og i det Hele taget maa ansees for at have været ubrugelige som Ægværktøi.

Disse Redskaber have imidlertid, naar de findes i ubeskadiget Tilstand, en skarp, æglignende Kant, som altid er frembragt paa samme Maade, nemlig ved Afspaltning, saaledes at Skjæringslinien imellem to Afspaltningsflader, hvis indbyrdes Heldningsvinkel som oftest ikke er større end den tilsvarende Vinkel ved Ægpartiet af de slebne Flintøxer, danner den formentlige Æg; men, siges der, denne skarpe Kant duer ikke som Æg, og Redskabet kan som Følge heraf ikke have været nogen Oxe.

Undersøger man nærmere de store Rækker af Skivespaltere, som findes dels i det oldnordiske Museum i Kjøbenhavn, dels i andre Samlinger her i Landet, maa det dog erkjendes, at den skarpe Kant paa alle de ubeskadigede Stykker netop som Æg er aldeles ulastelig, hvad Form og Skarphed angaaer, og det forekommer mig af den Grund lidet

sandsynligt, at denne æglignende Kant skulde være en Biting ved Skivespalterne og altsaa have spillet en underordnet Rolle for Brugerne af disse Redskaber i Oldtiden. Det er derfor vanskeligt at forstaa den Modstand, der endnu hersker mod at opfatte disse Flintredskaber som Ægværktøi, tilmed naar man seer den Udvikling af Formen, der er foregaaet fra de raa Skivespaltere til de mere fuldkomne Typer af Redskaber med Spalteæg, der i Form mere og mere nærme sig de slebne Flintøxer. — En saadan Skivespalter af mere udviklet Form — tilhugget som en spidsnakket Retøxe — er fornylig foræret til Aarhus Museums historiske Afdeling og findes her afbildet som Fig. 1.

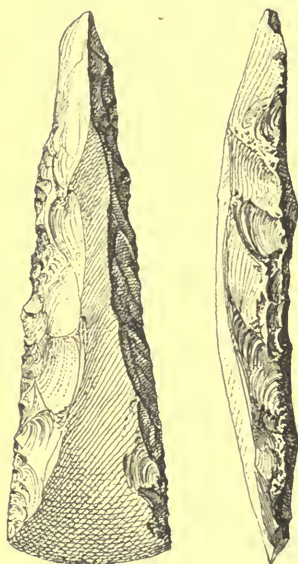

Fig. 1. 1/2.

Skivespaltere med fuldstændig ubeskadigede Ægge ere sjeldne, hvad i og for sig er ganske naturligt; thi da en Opskærpning af disse Ægge har været vanskelig at foretage, er Stykket blevet bortkastet, naar det ikke længere duede. I Holdbarhed har Spalteæggen naturligvis ikke kunnet maale sig med den slebne Flintæg; men da man utvivlsomt i Oldtiden har haft saare let ved at tildanne sig en ny Skivespalter, har dette Forhold ikke kunnet være af stor Betydning, saalænge man blot havde Flint i tilstrækkelig Mængde. Herved forklares ogsaa paa en naturlig Maade den store Masse af mere eller mindre beskadigede Skivespaltere, der forekomme ikke alene ved vore Kyster og i Skaldyngerne, men ogsaa spredt omkring paa Markerne inde i Landet.

Spørgsmaalet om Skivespalternes Anvendelse som Ægværktøi er iøvrigt blevet meget indgaaende behandlet, særlig af Dr. Sophus Müller[1]), og jeg skal derfor ikke her komme nærmere ind derpaa. Den theoretiske Side af dette Spørgsmaal maa vel ogsaa i det Hele taget siges at være uddebatteret.

Kun Et stod endnu tilbage, nemlig ved praktiske Forsøg at konstatere, hvorvidt man med skæftede Skivespaltere er i Stand til at arbeide i Træ. Hvis Udfaldet af saadanne Forsøg blev heldigt, maatte derved være opnaaet en vægtig Støtte for den Theori, at disse Flintredskaber i Oldtiden have været benyttede paa samme Maade som de slebne Redskaber i Stenalderens senere Periode, altsaa som Ægværktøi og Vaaben.

De af Kammerherre F. Sehested med saa stor Indsigt og Omhu foretagne Huggeforsøg med skæftede Flintøxer omfattede kun, efter hvad der kan sees af hans publicerede Arbeider, slebne Øxer, samt Øxer med utilsleben Æg, nemlig saadanne, der havde den sædvanlige Tilhugning: »færdig til Slibning«. I »Archæologiske Undersøgelser 1878—1881« findes vel Side 22 i en Notits anført: »For at man skal kunne bruge en Sten til at hugge med, maa denne have en Vægt, som f. Ex. en tyk Kile, og en Æg. En Skjævægget er for let, og tilhugget Sten kan ikke bide«; men denne Notits synes, hvad de skjævæggede Øxer angaaer, kun at være en Meningsytring og er ikke bilagt med publicerede praktiske Forsøg. Der er saa meget mindre Grund til at antage, at Forfatteren støttede denne sin Anskuelse paa Forsøg, som en saa praktisk Mand, som Kammerherre Sehested utvivlsomt har været, sikkert med Lethed vilde have overvundet den lille Vanskelighed, som Spalternes ringe Vægt kan foraarsage,

---

[1]) Ordning af Danmarks Oldsager. Stenalderen 1888. — Nogle Stenalders-Studier, Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1888. — Den gamle Strid mod Stenalderens Tvedeling, Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1890.

naar disse skulle benyttes som Øxer. Indretter man blot Skæftningen derefter, spiller Øxebladets større eller mindre Tyngde ingen Rolle. Det er nemlig ikke vanskeligt at skæfte en let Skivespalter saaledes, at der kommer tilstrækkeligt »Slag« i Øxen, idet man blot behøver at give Skaftets Forende den fornødne Vægt. Forøvrigt findes der mange Skivespaltere, der veie ikke saa ganske lidt; som et Exempel herpaa kan det anføres, at den største Skivespalter i det oldnordiske Museum i Kjøbenhavn veier 233 gram.

Naar F. Sehested i den foran anførte Notits endvidere udtaler, at tilhugget Sten ikke kan bide, er dette, hvis det skal gjælde som almindelig Regel, heller ikke korrekt, og praktiske Forsøg vilde have vist, at dette i hvert Fald ikke passer for Redskaber med ubeskadiget Spalteæg. Under Omtalen af sine Huggeforsøg med den utilslebne Øxe gjør Sehested ogsaa følgende Bemærkning: »En skarp, ved Afspringning af Fliser frembragt Kant bed bedre end den tilhugne Æg«. Man faaer herved Indtrykket af, at det dog vist ikke er saa galt fat med Spalteæggen; thi en skarp, ved Afspringning af en Flis frembragt Kant, er jo netop et lille Stykke Spalteæg, og naar en saadan Kant kunde bide i Træ, ligger det ikke fjernt at formode, at en mere regelmæssig tildannet Spalteæg vilde frembyde en mere brugbar Æg.

De Sehestedske Forsøg forekomme mig derfor at behøve et Supplement, nemlig: Hugning i Træ med Skivespalterne. Af Interesse for Sagen har jeg foretaget saadanne Forsøg, for hvilke jeg herved skal gjøre Rede.

Det var nødvendigt for mig at have en dygtig Haandværker til Hjælp. Jeg henvendte mig derfor til Snedkermester Helstrup her i Aarhus, der med stor Dygtighed og Interesse for Sagen assisterede mig i Udførelsen af den praktiske Del af Forsøgene.

Skæftningen af de til Forsøgene benyttede Skivespaltere har jeg udført dels efter de Forbilleder af skæftede Stenøxer,

der findes i det ethnografiske Museum i Kjøbenhavn, dels efter Afbildninger i archæologiske Værker[1]).

Ved at prøve forskjellige Skæftningsmethoder viste det

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

sig, at et Skaft som det, der er vist i hosstaaende Fig. 2,

[1]) Evans: The ancient Stone implements of great Britain. F. Sehested: Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om Broholm — Archæologiske Undersøgelser 1878—1881. Keller: Pfahlbauten (Mittheilungen der antiquarischen Gesellschaft in Zürich).

havde den heldigste Form. Efter dette Forbillede, der skriver sig fra Pælebygningsfundene i Schweizersøerne, konstruerede jeg af en 7 Centm. tyk Ahorntræs Stok et ca. 58½ Centm. langt Skaft, som i en Længde af 12 Centm. fra den ene Ende bibeholdt Stokkens Tykkelse og herfra tilspidsedes svagt henimod den modsatte Ende (Fig. 5 a).

Da det til min Raadighed staaende Forsøgsmateriale af Skivespaltere kun omfattede forholdsvis smaa Stykker, lod det sig ikke gjøre at anbringe Stenen umiddelbart i Skaftet. Øxebladets Æg kom nemlig derved for tæt op imod Skaftet, hvilket hindrede Arbeidet, navnlig naar det gjaldt om at gjennemhugge en lodretstaaende Træstamme, idet Hugget da maatte føres imod Stammen under en for stor Vinkel, ligesom det ogsaa viste sig vanskeligt ved denne Anbringelsesmaade at faa Stenen til at sidde tilstrækkelig fast i Skaftet. — Den i Kammerherre Sehesteds Værk: »Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om Broholm«, Side 51, afbildede skæftede Skivespalter (se omstaaende Fig. 3) har derfor i hvert Fald ikke været anvendt som Skovøxe, hvortil den efter Skaftets Form heller ikke har egnet sig, idet Skaftets Tyngdepunkt ligger for langt fjernet fra dets Forende. — Det viste sig derimod heldigt at anbringe Skivespalterne i Mellemstykker, i Lighed med hvad der saa almindelig er Tilfældet ved de skæftede Sten-Øxer fra Pælebygningsfundene i Schweiz (se omstaaende Fig. 4). For det Første blev det derved muligt at faa Spalterne til at sidde fuldstændig fast, og for det Andet, hvad der egentlig var det Væsentligste, blev jeg derved i Stand til at bringe Øxebladets Æg i den til Redskabets Brug mest passende Afstand fra Skaftet. Som Mellemstykker benytter jeg 12 à 13 Centm. lange Stykker Rød- eller Hvidbøg, 4 à 5 Centm. brede og 3 à 4 Centm. tykke, der spaltedes i den ene Ende, og heri anbragtes saa Skivespalteren, idet Mellemrummet imellem Træet og Stenen udfyldtes med Beg, af den Slags, som Sadelmagerne bruge. Den spaltede Del af Træet, der omsluttede Stenen, blev der-

næst omgiven med en fast Bevikling af Hyssing, efterat der først var lagt et lille Stykke Læder paa begge Sider, hvor Stenens Sidekanter ragede frem. Den modsatte Ende af Mellemstykket afrundedes og tilspidsedes svagt, for lettere at kunne anbringes i et tilsvarende Hul i Skaftet. Dette Hul boredes i en skraa Retning midt paa og tvers igjennem den tykkeste Del af Skaftet, saaledes at Øxebladet kom til at danne en stump Vinkel med Skaftets Forende. Denne skraa Stilling af Øxebladet viste sig nødvendig, da Hugget ellers let kom til at falde saaledes, at man ramte Træet, hvori der huggedes, med Æggens bageste Hjørne istedetfor med Midten af samme. Ved at ramme med Skivespalterens Hjørne ødelagdes Æggen hurtig, hvad derimod ikke var Tilfældet, naar Øxebladet stilledes i den ovennævnte skraa Retning. Anbragt paa denne Maade i et Mellemstykke sad Skivespalteren urokkelig fast. — Denne Anbringelsesmaade kan ogsaa stemme med, hvad der har været brugt her i Landet i Oldtiden ved Skivespalternes Skæftning som Øxeblade. Det Stykke Træ med isiddende Spalter (fundet i Kolding Fjord), der findes i det oldnordiske Museum i Kjøbenhavn, og som er afbildet i S. Müllers Afhandling: Nogle Stenalders-Studier, Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1888, kan have været anvendt som et saadant Mellemstykke til en Øxe.

Med de paa den beskrevne Maade skæftede Skivespaltere udførte jeg nedennævnte Hugninger i grønt Fyrretræ. Træsorten spillede i og for sig ingen synderlig Rolle ved disse Forsøg, da man maatte kunne forudsætte, naar Spalterne kunde bide i en Slags Træ, at det Samme ogsaa vilde være Tilfældet ved enhver anden Sort ikke altfor haardt Træ; men da Træbestanden i Stenalderens Skove — efter hvad Etatsraad Steenstrup har paavist — saagodtsom udelukkende har bestaaet af Fyrretræ, valgte jeg denne Træsort til Forsøgene.

Fra Frijsenborg Skovdistrikt erholdt jeg Fagotter i forskjellige Tykkelser af en i Begyndelsen af Januar Maaned

d. A. sammesteds fældet Fyrrestamme (pinus silvestris), og efterat de ovenfor omtalte Skæftningsforsøg vare tilendebragte og et heldigt Resultat i saa Henseende var naaet, foretog jeg Huggeforsøgene i Snedkermester Helstrups Værksted i Dagene fra den 27de til den 31te s. M.

a b c d

Fig. 5.

I. En $5^1/_2$ Centm. tyk Fyrretræs Stok, der var fastspændt i lodret Stilling i en Høvlebænk, gjennemhuggedes i $^3/_4$ Minut (Fig. 6 f). Stokken knækkede først, da Tykkelsen var reduceret til 7 mm. Det afhuggede Stykke af Stokken tilspidsedes som en Pæl.

Fig. 6.

II. En i samme Stilling anbragt Fyrretræs Fagot, $12^1/_4$ Centm. i Gjennemsnit, gjennemhuggedes i 10 Minuter (Fig. 6 e og g). Fagotten knækkedes med Forsæt, da Tykkelsen var reduceret til ca. 2 Centm.

III. En 18 Centm. Fyrretræs Fagot, anbragt paa samme Maade som de to foregaaende, gjennemhuggedes i 18 Minuter (Fig. 7 a og b). Fagotten knækkede, da Tykkelsen var reduceret til ca. 5 Centm. Der medgik til Udførelsen af dette Arbeide 1578 Hug, og ved det 1485de Hug sprang der en lille Flis af Oxens Æg. — Ved et af de første Hug kom Øxen ved en Uforsigtighed til at ramme en i Høvlebænken siddende Jern-Bænkhage, hvorved der sprang en lille, tynd, 3 Centm. lang og 3 Mm. bred Flække fra det ene Hjørne af Æggen, hvilken Beskadigelse dog ikke forringede Øxens Skarphed. —

Disse 3 Huggeforsøg (I, II og III) udførtes med en og samme Skivespalter, nemlig Øxen Fig. 5 a. Dette er en $7^1/_2$ Centm lang Spalter af graa Flint, hvis noget indbuede Æg er $6^1/_2$ Centm. bred. Ved det ene Hjørne af Æggen var der, forinden Forsøgene paabegyndtes, afsprunget nogle mindre Fliser, men forøvrigt var Æggen ubeskadiget og meget skarp; kun ganske enkelte smaa Hak saaes hist og her. Den korteste Afspaltningsflade er noget krum, hvorved Øxen er bleven lidt hul. Med denne Øxe kunde der udføres fuldstændig regelmæssige og omhyggelige Hug, og de ved Spaanernes Afspringning frembragte Flader i Træet ere fuldstændig jevnt afskaarne, kun med tydelige Mærker af Æggens smaa Hak.

IV. Ved nogle Hug i en uhøvlet, tør, 3 Centm. tyk Fyrretræs Stang overbeviste jeg mig om, at samme Øxe ogsaa fortrinlig kunde anvendes i saadant seigt Træ (Fig. 6 c).

Det vilde selvfølgelig have været ulige lettere at fælde et Træ, der stod paa Roden, end at gjennemhugge de i Høvlebænken fastspændte Fagotter; thi naar Træet bøies saaledes, at Fibrerne paa den ene Side sammentrykkes efter Længden og paa den anden Side strækkes, skeer Gjennem-

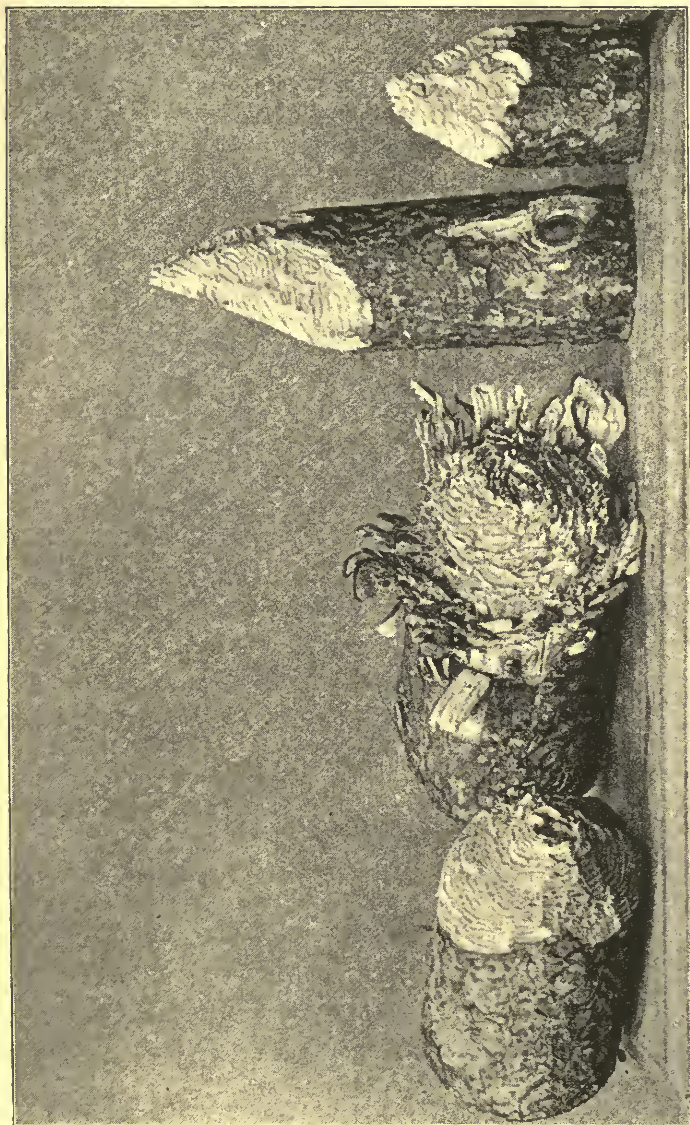

Fig. 7.

hugningen naturligvis langt lettere, idet Huggene falde paa den Side, hvor Strækningen af Fibrerne finder Sted.

V. En 13 Centm. tyk Fyrretræs Fagot, anbragt i Hovlebænken paa samme Maade som de ovenfor nævnte, gjennemhuggedes i 8 Minuter med Øxen Fig. 5 b. Denne er en 7 Centm. lang Skivespalter af graa Flint, hvis convexe, ujevne Æg er $6^3/_4$ Centm. bred. Afspaltningsfladernes indbyrdes Heldningsvinkel er ca. 40°. Æggen var, forinden Hugningen udførtes, noget beskadiget paa Midten, hvorfor ogsaa denne Oxe bed mindre godt; de afhuggede Spaaner

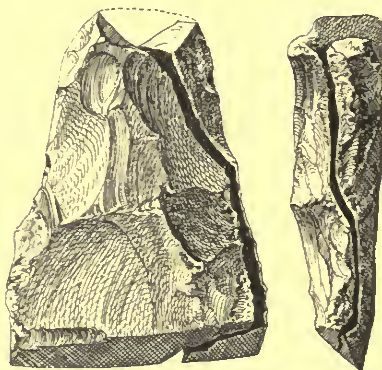

Fig. 8. $^2/_3$.

vare korte og Snitfladerne ujevne. Det afhuggede Stykke af Fagotten (Fig. 7 c) tilspidsedes med Oxen Fig. 5 a. Paa Afbildningen sees de næsten glatte og jevne Snitflader, der ere frembragte med denne Oxe, i Modsætning til de mere ujevne (Fig. 7 d), der ere udførte med Øxen Fig. 5 b.

VI. I en af Fagotterne sad en Del Knaster, som jeg ved de foregaaende Hugninger havde søgt at undgaa. Med en Skivespalter (Fig. 8), der havde en ualmindelig lige og fuldstændig regelmæssig, men noget tyk Æg — Afspaltningsfladernes indbyrdes Heldningsvinkel var ca. 45° — gjennemhuggede jeg med største Lethed disse Knaster, af hvilke den største var 3 Centm. i Tværmaal (Fig. 6 e), uden at Brugen

kjendtes paa Æggen. I det knastfrie, bløde Træ bed denne Øxe, paa Grund af Æggens Tykkelse, derimod mindre godt. — For at undersøge en saadan Skivespalters Styrke, huggede jeg den af al min Kraft næsten lodret ned i en stor Knast (Resten af en fra Stammen afhugget Gren), idet Fagotten var anbragt i vandret Stilling. Ved dette Hug skar Æggen sig omtrent 1 Centm. ned i Knasten; men samtidig flækkedes Skivespalteren, idet der afspaltedes en tyk Flække, der medtog $^1/_3$ af Æggen og hele den ene Smalside af Øxen, som desuden knækkede ved Nakken, hvad der sees af Fig. 8.

VII. De mindre Skivespaltere Fig. 5 c og d forsøgte jeg at benytte som Huggejern, hvortil disse Spaltere viste sig at være fortrinlig egnede (Fig. 6 d).

VIII. Med de samme Redskaber, ligeledes anvendte som Huggejern, udhuggede jeg i to Fagotter en simpel Tømmerforbindelse (Fig. 6 a og b). Samtlige Fagotter, hvori der huggedes, havde paasiddende Bark.

Af foranstaaende Forsøg fremgaaer det tydelig, med hvilken forbausende Lethed og forholdsvis Hurtighed der kan arbeides i Fyrretræ med Skivespaltere. Foruden Fældning af større Træer lader ethvert simpelt Tømmerarbeide sig udføre med dette primitive Værktøi, og det tilmed, uden at Æggen altfor hurtig ødelægges. Tages der tillige Hensyn til, at Oldtidsfolkene maa have haft særlig Færdighed i og Kjendskab til Brugen af Spalteæggen, kunne Skivespalterne nu med fuld Ret karakteriseres som Ægværktøi, og Forsøgene have fuldstændig overbevist mig om, at de større Skivespaltere have været brugte som Øxeblade.

Sluttelig skal jeg anføre de Udtalelser, som mine ærede Collegaer i Bestyrelsen af Aarhus Museums historiske Afdeling, samt Hr. Snedkermester Helstrup, velvilligst have meddelt mig angaaende de vigtigste af de foranstaaende praktiske Forsøg:

»I Nærværelse af undertegnede Medlemmer af Bestyrelsen for Aarhus Museums historiske Afdeling og i Hr. Snedker-

mester Helstrups Lokale her i Byen har vor Collega i Bestyrelsen, Hr. Kapitain G. V. Smith, den 31te Januar d. A. med en skæftet, utilsleben Skivespalter af graa Flint gjennemhugget en grøn Fyrretræs Fagot med paasiddende Bark og med et Tværmaal af 13 Centm. Fagotten blev fuldstændig gjennemhugget paatværs i Løbet af 8 Minuter. Forinden Hugningen foretoges, udviste Skivespalterens Æg flere Ar af afsprungne Fliser. Det afhuggede Stykke af Fagotten tilspidsedes derpaa med en anden Skivespalter.

Aarhus den 12te Februar 1892.

KJER. FENGER. A. REEH.«

»I Nærværelse af os undertegnede Snedkermester F. Helstrup, Korpslæge C. Juul og Overretssagfører A. Reeh har Hr. Kapitain G. V. Smith den 28de Januar d. A. i mit, Helstrups, Snedkerværksted med en skæftet, utilsleben Skivespalter af graa Flint gjennemhugget en grøn Fyrretræs Fagot med paasiddende Bark og med et Træmaal af 18 Centm. Fagotten, der knækkede, da Tykkelsen var reduceret til ca. 5 Centm., blev gjennemhugget i Løbet af 18 Minuter. Forinden Hugningen var Skivespalterens Æg saagodtsom ubeskadiget. Ved et af de første Hug stødte Skivespalteren imod en Jern-Bænkhage, der sad i Hovlebænken, hvori Fagotten var fastspændt, og ved dette Sammenstød sprang der en Flis af Skivespalterens ene Hjørne. Til Gjennemhugningen brugtes der 1578 Hug, og ved det 1485de Hug sprang der en lille Flis af Æggen paa Skivespalteren omtrent paa Midten af Æggen.

Med samme Skivespalter huggedes der derpaa i en firkantet, tør Fyrretræs Stang. Hugningen foretoges med stor Lethed.

Aarhus den 12te Februar 1892.

F. HELSTRUP. C. JUUL. A. REEH.»

KAMMERHERRE SEHESTEDS BEHANDLING AF SPØRGSMAALET OM »SKJÆVEGGEDE FLINTREDSKABER«.

EN REDEGJØRELSE.

AF

HENRY PETERSEN.

»For at man skal kunne bruge en Sten til at hugge med, maa den have en Vægt som f. Ex. en tyk Kile og en Eg. En skjævegget er for let, og tilhugget Sten kan ikke bide«.

Saaledes lyder en Udtalelse af Kammerherre N. F. B. Sehested, optagen som Anmærkning i »Archæologiske Undersøgelser 1878—81«, udgivet af hans Efterladte, S. 22. Ved »en skjævegget« forstod Sehested (cfr. »Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om Broholm« S. 48) de fra Kjøkkenmøddinger og Kystfund under forskjellige Betegnelser (»trekantede Øxer«, »Ismejsler« og nu senest »Skivespaltere«) kjendte Redskaber af Flint.

Om denne Notits, hvis Betydning L. Zinck har henvist til i sine »Stenaldersstudier«[1]), bemærker Dr. Sophus Müller i Aarbøgernes 4de Hefte for 1890 S. 351 (Særtryk S. 57): »Jeg kan ikke tillægge en Udtalelse, der i det

---

[1]) L. Zinck: Nordisk Archæologi. Stenaldersstudier. Kjøbenh. 1870.

anførte Skrift betegnes som en »Notits«, som er funden efter Forfatterens Død og publiceret af ikke sagkyndige Udgivere, nogensomhelst Betydning, naar den strider mod Forfatterens egne gjentagne, udforlige og meget bestemte Udtalelser, og naar den tilmed indeholder en Urigtighed, som Sehested aldrig vilde have fremsat..... Men at anføre en flygtig »Notits«, som aldrig burde være fremkommen, for at vise »hvilket Resultat Kammerherre Sehested kom til ved sine praktiske Forsøg«, og at tie om Forfatterens egentlige Behandling af Spørgsmaalet, er mulig formelt berettiget, men reelt synes det at være Misbrug af Forfatterudtalelser«.

Paa Udgivernes Vegne har Hofjægermester Hannibal Sehested ledsaget sin Faders posthume Skrift med en Fortale. Af denne vil det fremgaa, hvad jeg havde Grund til at forudsætte bekjendt af alle Collegaer, at de »ikke sagkyndige« Udgivere stedse have raadført sig med mig som Fagmand, og jeg, der har fulgt Kammerherre Sehesteds Studier og Arbejder paa nærmere Hold end nogen anden Archæolog (cfr. ogsaa denne Forf.s Fortale til »Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om Broholm«), og overværet adskillige af Huggeforsøgene ogsaa med et skjævegget Redskab, bør derfor ikke lade hine misvisende Udtalelser og den tilføjede Charakterisering af Zincks Benyttelse af Sehesteds Resultater uimodsagt. At den lille Notits, kort og bestemt formet som den er som Udtryk for Resultatet af en Række Huggeforsøg med skjæftede Flintøxer, hvorom forskjellige af Forf. ikke sammenarbejdede Optegnelser forelaa, maatte vække Anstød hos Tilhængere af Hypothesen om Stenalderens Tvedeling, kunde jeg forudsætte. Thi den yder, som Zinck har sagt, et reelt Indlæg i dette Stridsspørgsmaal. Den Opfattelse, at Hypothesen for henved en Menneskealder siden er ophøjet til en archæologisk Kjendsgjerning, maa staa som den Forf.s private Mening, der er fremkommen med en saadan Udtalelse. Jeg hører og har stedse ligesom Zinck hørt til de danske Archæologer, hvis Studier af Stenalderen have ført os til det

Resultat, at vi ikke kunne anse Tvedelingshypothesen for bygget paa saadanne Raisonnementer, at dens videre Drøftelse som »Hypothese« er overflødig, hvilket ogsaa efter de nyere Fund og Undersøgelser (Greverne Reventlows Ringsjø-Fund[1]), Udgravningen af Fannerup-Kjøkkenmøddingen for Randers-Museet ved A. P. Madsen) maatte vise sig at være et forhastet Standpunkt, og jeg maa med andre Collegaer reservere mig overfor den Opfattelse, som mange muligt kunde tro, at Forfatteren af »Antikritiken« fører i Pennen paa alle deres Vegne, der herhjemme staar Museet og Oldtidsvidenskaben nærmest.

Paa Grund af den Skarphed i Tonen, der med det sidste Indlæg er kommen ind i Behandlingen af Spørgsmaalet om »Tvedelingen«, skal jeg i det følgende indskrænke mig til kun at omhandle det ene Punct, som jeg føler mig forpligtet til at fremdrage: Kammerherre Sehesteds »egentlige Behandling« af Spørgsmaalet om de skjæveggede Redskaber.

I sit første Arbejde »Fortidsminder og Oldsager fra Egnen om Broholm« (1878) gav Sehested Grundlaget for sin Betragtning af Oldsagerne af Sten. Han søndrede mellem de forskjellige Redskabsformer paa en ny og anerkjendt Maade og charakteriserede det ejendommelige for hver enkelt med Øjet særlig rettet paa Redskabets praktiske Brug. Efter at Bogen var udgiven, søgte han videre i Forstaaelse af hin Tids Mennesker og deres ydre Kultur ved praktiske Forsøg med deres Redskaber og ved Studier over Maaden, hvorpaa disse vare blevne forarbejdede. Ordningen af de mange Tusinder af Stenredskaber, der vare fundne indenfor Broholms ene Kvadratmil, havde afvundet Sehested den største Beundring for Oldtidsfolkets praktiske Sands og fortrinlige Færdighed i Flintmaterialets Behandling. Han medbragte

[1]) C. D. Reventlow: Yxformer från Stenåldern i Ringsjöfynden i Månadsbladet 1889. S. 145 o. flg. cfr. S. 77.

her Forudsætninger for sin Dom, der knyttet til Formstudierne som Grundlag gav ham en Overlegenhed overfor de fleste Forskere, hvis Skjøn om praktiske Forhold ikke er vejledet af nogen Erfaring.

Det laa Sehested i første Række paa Hjærtet at søge det Spørgsmaal besvaret: »Hvorvidt kan en Flinteg bide«? Han maatte jo forudsætte, at Flintens Anvendeligbed overfor Træ hørte med til den daglige Fornødenhed, og at det var Flintøxen, der snarest havde tjent til at bane Vejen langs Fjordenes og Søernes skovbevoxede Bredder for Landets første Bebyggere.

Spurgte man, hvad Archæologerne herhjemme mente om Flinteggene og deres Formaalstjenlighed, saa stødte man paa den Udtalelse, at det »for en ganske simpel praktisk Betragtning turde være vanskeligt at fatte, at Gravkamrenes Kiler og Øxer med deres fint tilhuggede, zirlig tilslebne og meget skrøbelige Egge, som utvivlsomt saare let beskadiges, skulde t. Ex. til Træfældning og andre lignende grovere Arbejder have været fortræffeligere Værktøj end Affaldsdyngernes og Kystfundenes Øxer og Kiler med deres mindre omhyggelig tildannede, men langt stærkere Egge, hvilke øjensynlig, i Særdeleshed i Forbindelse med Ild, have været tilstrækkeligt skarpe for et vildt Folks Egværktøj.« Denne Udtalelse var fremsat af Worsaae overfor Jap. Steenstrups Mening, at alene de slebne Øxer havde været anvendte som »Egværktøj«, hvorimod de raa Stykker fra Kjøkkenmøddingerne og Kystfundene have haft en ganske anden Anvendelse.[1])

Hvorledes Sehested ved sine Huggeforsøg besvarede Spørgsmaalet om, hvad man kan udrette med Flintværktøj, og illustrerede sit Svar ved Bygningen af Bjælkehuset i Broholms Have, er bekjendt nok af hans egen omhyggelige

[1]) Aftr. af det kgl. danske Vidensk. Selsk. Forhandl. 1862. S. 6—8.

og udførlige Fremstilling i »Archæologiske Undersøgelser«; for Archæologerne var hans Resultater »overraskende« (Ingvald Undset i Nordisk Tidsskrift udg. af den Letterstedtske Foren. 1885 S. 454). Sehested viste, hvor fortræffeligt den „zirlig tilslebne" Flinteg kunde bide, og hvorlænge Øxen, ret ført, kunde bruges uden at sløves, og uden at der kom noget Skaar i den. I denne Henseende — og i Henseende til hvad der kunde udrettes med Øxeværktøjet, var der efter hans Opfattelse kun en Gradforskjel mellem Flinteg og Jerneg. Men Sehested indskrænkede sig ikke til de slebne Egge; han prøvede ogsaa de uslebne. Blev Svaret end negativt overfor disse, kom han dog til et ligesaa bestemt Resultat: at man ikke har anvendt Flintøxen i den Tilstand, da Eggen kun var tilhuggen, end ikke med en saa regelmæssig og fin Eg, som Sehested betegnede »færdig til Slibning«. For hvert Hug blev den tilhugne Eg mere og mere stump. Træet blev ikke hugget, men snarere »gnavet« over efter en meget betydelig med Eggens Afstumpning tiltagende Kraftanstrængelse. Dette ved praktiske Forsøg vundne Resultat støttes ved en ad archæologisk Vej indhentet Erfaring: at Brudstykker, der skyldes Beskadigelser ved Brug af Kiler og Øxer, tilhugne færdige til Slibning, aldrig forekomme, saaledes som det i saa rig Mangfoldighed er Tilfældet med Brudstykker af de slebne Øxeredskaber. Det var saaledes correct, at Sehested resumerede »tilhugget Sten kan ikke bide«. Men det samme Resultat maatte han komme til ved at hugge med det øxelignende Redskab, hvis Eg dannedes af to sammenstødende Afslagningsflader — det skjæveggede Redskab. Her viste der sig endog som en for Redskabet almindelig gjældende Regel den mærkeligste Ligegyldighed for Eggens Form og Retningslinie, ligesom Muligheden for at fremkalde nogen Virkning ved denne mærkelige Eg ophævedes derved, at denne Slags Redskaber som Regel end ikke har den Størrelse som den mindste slebne Øxeform. Paa Flintmaterialet behøvede man jo ikke at spare, om

Redskabets Vægt paa nogen Maade havde spillet en Rolle for dets Anvendelse.

Da Sehested i »Fortidsminder og Oldsager« havde anstillet sine Betragtninger over de skjæveggede Redskaber, hvad Formen angik, var han kommen til det Resultat, at de maatte have været et Slags »øxelignende Redskaber«, der havde været anvendte paa forskjellige Maader og tildels anderledes, end vi anvende Nutidens iøvrigt meget forskjellige Oxer (S. 51). Naar hertil kommer hans Betragtninger over Eggens Skjævhed, der i Broholm-Samlingen naaede en Vinkel paa 45°, for 18 Exemplarer endnu videre, saa ses det klart, at han allerede fra første Færd bestemt har reserveret sig overfor Paralleliseringen af dette Redskab og de slebne Flintoxer, hvad Brugsmaade angaar. Ganske vist har han for omhyggeligt at fremdrage alt, hvad der maatte kunne belære ham om Brugen af det oxelignende Redskab paa lignende Maade som en virkelig Oxe, gjengivet Afbildningen af den skjæftede Stenoxe fra Texas, men hvor lidet den tilfredsstillede ham, ses af hans Anmærkning om, at den, der havde brugt denne Oxe, havde været kejthaandet. I hvilken Grad Stenbladet svarer til et skjævegget Redskab, kan ikke afgjøres alene efter Afbildningen, og Maaden, hvorpaa Stenen er anbragt ikke som Oxeblade i Almindelighed i Skaftets Ende, for ved Svinget at virke med saa megen større Kraft, men midt paa den lange tykke Del af Skaftet, gjør Brugen af det skjæftede Redskab end mere problematisk.

Ved Redegjørelsen for sin Undersøgelse af Kjøkkenmøddingen ved Mejlgaard omtaler Sehested S. 156 i »Archæologiske Undersøgelser«, at der blandt de der fundne skjæveggede Redskaber var 3 »Nakkeender« af saadanne. Hvis Bruddet har fundet Sted under Brugen, siger han, maa den Anvendelse, der gjordes af disse Redskaber, have været meget voldsom [1]), og den Omstændighed, at mange have bevaret Eggen temmelig ubeskadiget [1]), vilde da afgive et Vidnes-

[1]) Udhævet af nærv. Forf.

byrd om Flintens fortrinlige Egenskaber. — Disse Betragtninger vise atter klart hen paa Forfatterens Søgen efter den særegne Brug, der kan være gjort af hine Redskaber. Der var fremdeles i Fundet, siges der, 3 mindre regelmæssige Brudstykker, som indbyrdes vare noget forskjellige; dog afvige de ikke mere fra den bestemte Type »Ismejsler«, end at de kunne anses for saadanne, skjødesløst tildannede, og den samme skjæve Eg gjør dem tjenlige til samme Formaal. Jeg ser deri en fornyet Erkjendelse af dette Egværktøjs Ejendommelighed, idet Eggens ubestemte Tildannelsesmaade gjør det meget vanskeligt at drage Grændsen mellem de overbrudte, de kasserede og de særlig formaalstjenlige Exemplarer indenfor et enkelt stort Fund [1]).

Altsaa, om end Sehested stedse fastholder sit fra først af indtagne Standpunkt, at det maatte være den skarpe Kant, det skjæveggede Redskabs brede Ende, som gav det Værdien som Redskab, vovede han ikke at bestemme det paa anden Maade end som et øxelignende Redskab. Hans praktiske Forsøg lærte ham siden, at selv saa øxelignende Redskaber som Sandstens- og Grønstenskilerne

---

[1]) Hvor forskjelligt Dr. Müller og jeg bedømmer, hvorvidt et Redskab af denne Art er formaalstjenligt, eller om det er »beskadiget« ved Brug i Oldtiden, erfarer jeg bl. a. deraf, at jeg ved Sorteringen af det af mig udgravede Fund i V. Ulslev Mose, for at indregistrere det paa saa detailleret Maade som muligt i Museets Protocol, kun optalte et Antal af 5 under Rubrikken »beskadigede ved Brug« (A. 1903), medens der nu i Aarbøgerne 1888 S. 243 angives et Tal af 70 som »ere overbrudte eller have afknækkede eller paa anden Maade beskadigede Egge«. Heriblandt maa der da m. fl. ogsaa være regnet 46 Stkr., som jeg samlede i en Rubrik som havende »en meget uregelmæssig tildannet Egende« (A. 1901) d. v. s. efter mit Skjøn ikke mindre svarende til Redskabets Formaal end de regelmæssige. Jeg maa yderligere bemærke, at jeg aldrig har staaet overfor noget Fund, hvor »Værkstedet« og dermed Oplaget af ubrugte Redskaber i saa høj Grad syntes mig at fremgaa af Forholdene som ved V. Ulslev-Fundet.

maa have haft en helt speciel Anvendelse forskjellig fra Flintøxernes; thi efter Stenartens Blødhed kunne de som Regel ikke have været anvendte i samme Øjemed som disse. Eggen smuldrede endog paa en Basaltøxe, efterhaanden som man huggede med den i Træ (»Archæologiske Undersøgelser« S. 22). Allerede i sin Bog »Fortidsminder og Oldsager« indordner Sehested Klassen »skjæveggede Redskaber« paa en Plads fjernt fra Øxerne og de kileformede Redskaber, og derimod mellem Klasserne »Flækker« og »Skrabere«, som de efter deres Tildannelsesmaade af en afslagen bred Flække (Spaan, Skive) kom nærmest. Men Sehested havde ogsaa i sin første Bog blandt de ved ny Tilhugning omdannede Redskaber i Broholm-Samlingen anført, at der fandtes slebne Øxer omdannede til »skjæveggede«, og han raisonnerer da: »det ses, at man ogsaa paa den Tid, da Slibning kom i Brug, har haft Anvendelse for skjæveggede Redskaber« — altsaa et nyt Vidnesbyrd om hans Mening, at de skjæveggede Redskaber vare anvendte paa anden Maade end de øxe- og kileformede Redskaber. Ellers vilde man ikke have forandret disses Form ved en ny Tildannelse.

Ved saaledes alene at holde mig til Forfatterens egne »gjentagne, udførlige og meget bestemte Udtalelser« i hans Skrifter — mine personlige Indtryk af mange Samtaler med ham lader jeg ude af Betragtning — maa jeg anse det for godtgjort, at Sehesteds »Notits« om de skjæveggedes Ubrugelighed som Huggeværktøj anvendte overfor Træmateriale ikke staar i Modsigelse med hans Betragtninger over dette Redskabs særlige Brug, forinden han gjorde sine praktiske Forsøg, og at Zinck correct har opfattet hans Bestemmelse af de skjæveggede Redskaber som noget andet end en Øxe, hvor øxelignende de end syntes efter Formen. Hvor megen Tyngde man end vil lægge i et Skaft for at raade Bod paa hvad selve Redskabet mangler i denne Henseende, vil man ikke med den Slags Eg kunne frembringe nogen saadan Indvirkning paa Træ, at Øxen kan siges at »bide« — end

sige bide saaledes, at en Befolkning kunde leve Aarhundreder i det flintrige Land og sprede sig langs alle Fjorder og Søer langt ind i de skovbevoxede Egne uden at føle Trang til en Forbedring af deres eneste øxelignende Huggeredskab. Og det er dog ved Egværktøjernes Forbedring som skærende Redskaber, at Fremskridtet igjennem Oldtidens Kulturperioder først og fremmest charakteriseres. Efter hvad jeg har lært af Sehesteds Forsøg og af Samtale med ham, vil jeg anse Redskabets supponerede Brug til at »kløve« eller »spalte« for ligesaa umulig i Praxis som dets Brug som Øxe. Et Redskab, hvormed man kløver og spalter, og som man i dette Øjemed stedse giver en bestemt, altsaa anerkjendt hensigtsvarende Form, har dog vistnok ogsaa hos de mest ukultiverede Folk den regelmæssige Kileform, hvad enten Redskabet frembringes af Sten, Metal eller Træ, og til Kløve- og Spalteredskaber hører fremdeles en Bane. At man i en snever Vending kan tage tiltakke til et eller andet Brug med et mindre hensigtssvarende Redskab forarbejdet til et helt andet Formaal, vide vi jo fra vor egen Tid. Men her er Tale om en Redskabsform, der er betegnende for en hel Kultur.

Ved alle sine Huggeforsøg tog Sehested samvittighedsfuldt Reservation overfor Resultaternes Correcthed, fordi man i Oldtiden kunde have skjæftet Redskabet paa helt andre Maader end dem, han forsøgte at anvende. Han havde dog den Overraskelse at se, hvorledes der paa de Flintøxer, han brugte ved Opførelsen af Bjælkehuset, fremkom ganske lignende Mærker af Skaftgnid som paa dem, der havde været brugte i Oldtiden, og paa bestemte Steder af Redskabet, saa at det kunde se ud, som om hans Skæftningsmethode ikke var Oldtidens egen fjern. Mærkerne kom særligt ved Skaftets nederste Rand og frembragtes navnlig ved det stærke Gnid af de mange fine Sandkorn, der her havde samlet sig mellem Skaft og Blad, særlig som Følge

af Øxens Hvæsning, medens den sad i Skaft[1]). Ved sine Huggeforsøg skjæftede han de skjæveggede Redskaber som Øxer; at dette ikke er rigtigt, fremgaar af det skjæftede Exemplar i Kolding Fjord-Fundet, hvis Skaft, skjønt nu meget afstumpet, snarest kan betegnes som en Stage. Med det i Aarbøgerne 1890 S. 315 afbildede retvinklede Øxeskaft, hvori der sidder et skjævegget Redskab (Museet. A. 1354) forholder det sig paa følgende Maade:

En Bonde afleverede Flintredskabet personligt til Museets Directeur i hans Hjem. Han gav den Besked, at det var fundet i Afløbet fra en Kilde i Tørvemudder mellem store Hjortetakker paa Rosted Mark ved Slagelse, og at det havde siddet i et Skaft. Directeuren tegnede derefter selv et saadant for Bonden efter sin Erfaring om, hvorledes Stenalderen havde skæftet de slebne Øxer, og modtog Bondens hoflige Bekræftelse paa Tegningens Rigtighed. Denne Tegning, som jeg selv har set og hørt Kammerherre Worsaae 1872 afgive paa Museet med den anførte Beretning om dens Tilblivelse, blev omhyggelig copieret i Museets Protocol af Justitsraad Herbst, hvem jeg dengang assisterede ved Museumsgjenstandenes Indregistrering, og det er denne Herbst's Copi, der i en forskjønnet, men derfor dog fuldt correct Skikkelse, er udgivet i Aarbøgerne.

Enhver kan af det her fremførte dømme om en saaledes fremkommen Tegnings Betydning i et af Videnskaben omtvistet Spørgsmaal. Beskrivelsen, der ledsager den i Museets Protokol, omtaler ikke den saa bestemt markerede Ombinding

---

[1]) Denne Iagttagelse førte Sehested ind paa omfattende Undersøgelser af de forskjellige Skaftgnidmærker, som fandtes paa de forskjellige Øxe- og Kileformer, og som viste, at Skæftningsmethoden havde været lige saa forskjellig som Formerne. Men Sehested blev bortkaldt, inden disse Undersøgelser vare afsluttede, og efterlod ingen til Udgivelse egnede Notitser.

af det Øxebladet omsluttende Parti af Skaftet, og hvad Bonden oplyste om denne; men ogsaa andre Spørgsmaal og Tvivl kunne nu ikke besvares.

Naar man ser paa det her omhandlede i Museet bevarede formentlige »Øxeblad«, hvis Eg danner en ud- og indbuet Linie, vil man ikke se Spor af noget Skaftgnid paa det. Derimod er selve Eglinien blank navnlig henimod det ene Hjørne, og en lille Knast ved »Eggen« er ved Brugen blankt afgneden paa Fladen. Disse Slid- og Gnidmærker svare til dem, som til Oplysning om hine Redskabers Brug ere behandlede i Aarbøgerne 1890 S. 360 o. flg. efter K. J. V. Steenstrups Iagttagelser.

Det ligger nær at spørge, om vi ikke i disse Mærker — Ridser og blanke Striber — have et Fingerpeg om den særegne Anvendelse, som Sehested søgte med Fastholden af Redskabernes øxelignende Form. De samme Mærker gjenfindes nemlig paa en Mængde af disse Redskaber med alle de for dem ejendommelige Variationer i Størrelse og i »Eggens« Form.

Man har villet tyde disse Mærker som Vidnesbyrd om, at man har hugget med de skjæveggede Redskaber i Træ (l. c.). Denne Theori kan man i Pennen gjentage saa meget man lyster, i Praxis vil denne Anvendelse, som Sehested har prøvet det, og som Enhver let kan overbevise sig om, være umulig — og man kan endda ikke være kræsen overfor Eggens Vinkel og Form, hvad der ses af de Redskaber, hvorpaa Mærkerne af Brug forekomme.

Striberne paa Redskaberne løbe saa jevnsides, som om de vare fremkomne ved en skurende Bevægelse under et stærkt Tryk i en bestemt Retning. De strække sig tidt saa langt op fra Eggen, som om Redskabet for hvert Slag var sunket dybt i vedkommende Stof — hvad der efter »Eggens« Tildannelsesmaade vil være fysisk umuligt, om Redskabet var anvendt til at hugge i Træ med. — Ingen saadanne

Mærker ses fremkomne paa de Øxer, Sehested anvendte til Bygningen af sit Bjælkehus, skjøndt disse ved Eggen have Skaar, i hvis Bund Mærkerne maatte være synlige, da man har hugget med dem i beskadiget Tilstand, medens de vanskeligt vilde kunne ses paa de slebne Flader. Og var det skjæveggede Redskab anvendt som Øxe, saa maatte Brugen jo først og fremmest være kjendelig ved selve Egliniens Beskadigelse, men paa mange Stykker, hvis tydelige Striber og blanke Slid viser dem stærkt brugte, er Eglinien aldeles ubeskadiget.

Det Stof, der allersnarest vil være istand til at frembringe Mærker som de paagjældende, er Sand, Grus eller Ler. Det hedder sig vel i den nævnte Afhandling, at Opdagelsen af Mærkerne er ny, men allerede i 1861 har Jap. Steenstrup været opmærksom paa dem og udtalt, at man efter dem muligt vilde komme til det Resultat, at en Del af »de trekantede Oxer« have været anvendte som en Slags Spader til Opgravning af et eller andet i Stranden og i Jorden eller som Skærpe for Ostersskraben, og han har betegnet hine Redskaber som »Kilespader«[1]). Jap. Steenstrup reserverede sig bestemt mod at fastslaa noget i hin Retning, da Mærkerne endnu ikke dengang havde givet ham saa faste Holdepunkter, som han ansaa nødvendig.

Dette blev derimod Tilfældet efter en større Undersøgelse af Sølager Kjøkkenmødding i 1873, og den Suite af hine Redskaber med Mærker af det specielle Brug i charakteristiske Grader, som derfor forelagdes i Videnskabernes Selskab, ligger endnu samlet og er velvilligt forevist mig. Der ses tydelige Parallelstriber fremkaldte af den tætsluttede Masse, hvori der er arbejdet paa en saadan Maade, som charak-

---

[1]) Oversigt over det kgl. danske Vidensk. Selsk. Forhandl. for November 1861. S. 347 cfr. S. 314 Anm.

teriserer Spadebladet. Som en Slags Spade kan hint Redskab have været anvendt ude i selve Stranden ved Indsamling af Muslinger og Snegle, indenfor Stranden ved Gravning efter Rødder o. l., ved Opgravning af Ler til Potter o. s. v. Det er betegnende nok, at den eneste directe Oplysning, der foreligger om en Skæftningsmaade af de paagjældende Redskaber, viser hen paa en Skæftning i en Stage, netop som Spadebladet kræver. Man sammenligne Striberne paa de skjæveggede Redskaber med Striberne paa vore Spader og Skuffer, og man vil paa Jernet finde dem ganske som paa Flinten.

En Anvendelse af det skjæveggede Redskab paa den her antydede Maade kunde passe med Tilhugningsmaaden og forklare, hvorfor den skarpe Kant, trods Brugen, er saa lidt beskadiget. En saadan Anvendelse kunde forklare Redskabernes udbredte Forekomst og de specielle Fundforhold, de store Mængder, hvori de forekomme i Strandfund og Søfund. Hele Stenalderen igjennem fra dens ældste til dens seneste Tider vil der have været Brug for hine Redskaber i en Form, som, forholdsvis simpel som den var og let at tilhugge, maa have svaret fuldt til det praktiske Formaal.

Man kan jo, om man vil, kalde Redskabet et »Egredskab«, fordi det virker med sin brede, skarpe Ende, og til at trænge ned i Jord og Sand kan denne »Eg« tænkes hensigtssvarende og bide godt nok, ligesom Redskabets ringe Vægt kan have været tilstrækkelig til det Brug. Men Sehesteds »Notits« og de reserverende Betragtninger i hans Værker overfor Redskabets Brug som Øxe er paa deres Plads, og Beviset imod denne Brug er ydet ved hans praktiske Forsøg — naar saadanne i det hele skulle gjælde som vejledende for archæologiske Slutninger. Men erkjendes »praktiske Forsøg« for Bronzealderens Vedkommende at have ydet et positivt Grundlag for videre Forskninger og afkræftet

alle i Studerekamrene undfangne Theorier[1]), saa maa det staa ved Magt, at ogsaa for Stenalderens Vedkommende har »praktiske Forsøg«, og særlig da Forsøg ledede med en saadan Uhildethed og Omsigt som Sehesteds, givet Resultater, som, hvad enten de ere positive eller negative, have ydet Archæologien en reel Basis for dens videre Sammenstillinger og Hypotheser.

Maj 1891.

Efterskrift. Da min ovenstaaende Artikel ikke var sendt til Rentryk, dengang Capitain Smith d. 15 ds. forelagde sine Huggeforsøg med uslebne Flintredskaber i Oldskriftselskabets Møde, tilbød »Aarbøgernes« Redaction mig at tage min Artikel tilbage eller omarbejde den for et senere Hefte af Tidsskriftet. Jeg har imidlertid ikke kunnet modtage Redactionens Tilbud, da jeg ikke deler dens Mening om disse Huggeforsøgs afgjørende Betydning, forsaavidt jeg gjennem Foredraget lærte dem at kjende. Først naar de foreligge trykte, vil der være Grund for mig til nærmere at sammenligne Capitains Smiths Behandling af Spørgsmaalet om de »skjæveggede« Flintredskaber med Kammerherre Sehesteds.

d. 18 Marts 1892.

H. P.

En Indsigelse. Som en af de ikke-sagkyndige Udgivere af »F. Sehested, Archæologiske Undersøgelser 1878—81« finder jeg Anledning til at nedlægge Indsigelse mod en Udtalelse af Dr. Müller i »Aarbøger« for 1890, 4de Hefte

---

[1]) Smhld. S. Müller: *Zur Bronzealter-Frage* i Archiv f. Anthropologie 1877. S. 30 o. flg.

S. 351 og 52. Naar Dr. Müller kalder den omspurgte Notits[1]) en »flygtig, som ikke burde være fremkommen«, saa er denne Opfattelse ikke rigtig. Den burde netop komme frem, idet den er et kort, sammentrængt Udtryk for Resultatet af Huggeforsøg i Træ med ikke slebne Redskaber. Naar Dr. Müller endvidere S. 351 taler om »Forfatterens egne gjentagne, udførlige og meget bestemte Udtalelser« og S. 352 om hans »egentlige Behandling af Spørgsmaalet«, saa er disse Udtryk temmelig misvisende. Undersøger man de af Dr. Müller citerede to Steder, vil man paa det første (Fortidsminder og Oldsager S. 51), forsaavidt angaaer de »Skjæveggedes« Anvendelse, finde en ganske kortfattet, meget reserveret Udtalelse, netop affattet saaledes, fordi Forfatteren allerede dengang havde i Sinde at undersøge Spørgsmaalet nærmere gjennem praktiske Forsøg — og paa det andet Sted (Archæologiske Undersøgelser S. 156) søger man ligesaa forgjæves den »egentlige Behandling af Spørgsmaalet« og »de udførlige, meget bestemte Udtalelser« om de »Skjæveggedes« Anvendelse.

---

[1]) »»Med Hensyn til de Skjæveggede Redskaber af Flint udtaler Forfatteren i en Notits: »For at man skal kunne bruge en Steen til at hugge med, maa den have en Vægt som f. Ex. en tyk Kile, og en Eg. En Skjævegget er for let, og »tilhugget« Sten kan ikke bide«.««

Tangegaard i Marts 1891.

HANNIBAL SEHESTED.